Merkinės krašto muziejus

22-eji nepriklausomybės metai Merkinėje (1918–1940)

22-EJI NEPRIKLAUSOMYBĖS METAI MERKINĖJE (1918–1940)

Merkinės krašto muziejus
2020 m.

TURINYS

- Sudarytojo žodis 7
- Merkinė nepriklausomybės priešaušriu (Mindaugas Černiauskas) 8
- Merkinės valsčius ir gyventojai (Mindaugas Černiauskas) 16
- Pirmasis Merkinės valsčiaus viršaitis (Algimantas Černiauskas) 24
- 1918–1920 m.: Nepriklausomybės kovose (Mindaugas Černiauskas) 26
- Baltgudžių partizanai ir jų štabas Merkinėje (Mindaugas Černiauskas) 37
- JAV politikas iš Merkinės ir Lietuvos tarptautinis pripažinimas (Mindaugas Černiauskas) 38
- 1921-ieji: gaisras, pasiglemžęs pusę miestelio (Mindaugas Černiauskas) 42
- 1921-ieji: Merkinėje įsteigiama vidurinė mokykla (Mindaugas Černiauskas) 46
- 1922-ieji: nesąžiningi rinkimai – gražiai paminėta Vasario 16-oji – bajoraitės vargonininką trukdo (M. Černiauskas) 64
- Vinco Krėvės ir Antano Smetonos apsilankymas Merkinėje (iš J.Miškinio atsiminimų knygos „Manoji Dzūkija“) 66
- 1923-ieji: nužudytas mokytojas Juozas Bloznelis – Merkinę aplanko Haris Fišelis (M. Černiauskas, G. Lučinskas)..... 68
- 1924-ieji: gruodžio 17 d. – juodasis trečiadienis (Gintaras Lučinskas) 80
- 1925-ieji: miršta kunigas J. Bakšys – į Merkinę gimnazijos kapelionu paskiriamas kunigas Stanislovas Kiškis (M. Č.).....84
- 1926-ieji: Merkinė keliautojo akimis – sulaikyti lenkų šnipai – naujokų ėmimas (Mindaugas Černiauskas)..... 87
- 1927-ieji: Merkinė „apsnūdęs kampelis“ – sugavo plėšiką (Mindaugas Černiauskas)..... 90
- 1928-ieji: nepriklausomybės dešimtmetis – paminklo Vytautui Didžiajam idėja – degančios „bačkos“ ant Merkinės piliakalnio – Merkinėj apsilankius (Mindaugas Černiauskas) 92
- 1929-ieji: uždaryta vidurinė mokykla – sielininkų bėdos – ruošiamasi valyti Nemuno vagą (M. Černiauskas)..... 102
- 1930-ieji: Vytauto Didžiojo metai – Vytauto Didžiojo paveikslas ir Raportų knyga Merkinėje (M. Černiauskas)..... 108
- 1931-ieji: raginimai aukoti Ryliškių bažnyčios statyboms – suvaidinta trijų veiksmų komedija „Gyvieji nabašnykai“ – veiklą pradėjo grybų fabrikas – susisiekimų autobusais įdomybės (Mindaugas Černiauskas).....116
- 1932-ieji: įvyksta „basketbolo“ rungtynės tarp Merkinės rinktinės ir Alytaus keramikos dirbtuvių – Rebekos tragedija (M. Č.)....126
- 1933-ieji: nutarta perkelti cerkvę – Rinkos aikštė pervadinta S. Dariaus ir S. Girėno vardu – Masališkių kaime pastatyta mokykla – Merkinės miškuose dainininkas Kipras Petrauskas nušauna 260 kg šerną – suskyla ugniagesiai (M. Č.)..... 136
- 1934-ieji: netikėta kunigo mirtis – 1000 akacijų Merkinės piliakalnyje – Šv. Roko atlaidai – nesutarimai dėl paminklo – LR prezidento Antano Smetonos gimtadienis (Mindaugas Černiauskas, Arūnas Amšiejus)..... 148
- 1935-ieji: „Senovės diena“ Merkinėje – neregėto dydžio šernas – byla be galo – dvi žmonos – naujas tiltas per Merkį – raitelis Smalys Merkinėje (Mindaugas Černiauskas)..... 166
- 1936-ieji: Gedimino pilies bokštas Liškiavoje – paminklo J. Bakšiui idėja – priesaika Vilniui – pupų dydžio ledų kruša 190
- 1937-ieji: pastatomi šaulių namai – pagautas didelis šamas – lankosi Seimo nariai (Mindaugas Černiauskas) 202
- 1938-ieji: Trasninko k. nušaunamas lenkų pasienietis – lenko kūnas Merkinėje – Lenkijos ultimatumas Lietuvai (M. Č.) 210
- 1939-ieji: didysis Bingelių miško gaisras – tabako laukai Dzūkijoje – Ryliškių mokyklos statybų pabaigtuvės – lenkų garlaiviai ties Merkine (Mindaugas Černiauskas)..... 223
- 1940-ieji: arklių lenktynės ant Ežeraičių ežero – trūksta mokytojų ir šulinių – „bankas po egle“ – Lietuvos okupacija 232
- Merkinės žydų bendruomenė (Mindaugas Černiauskas) 234
- Žydų bendruomenės ir miestelio likimas II pasaulinio karo metais (Mindaugas Černiauskas)..... 239
- Verslai (Mindaugas Černiauskas)..... 246
- Apie sielių plukdymą „Smetonos čėsais“ (Arūnas Amšiejus)..... 255
- Merkinės turgaus aikštė iki II pasaulinio karo (Žygimantas Buržinskas) 260
- Merkinės šaulių būrys 1920–1940 m. (Mindaugas Černiauskas) 274
- Paskutinis „Smetonos čėsų“ Merkinės policijos nuovados viršininkas Petras Barzda (1905–1963) (Arūnas Amšiejus).....286
- Mokytojas, savanoris, 1917 m. Lietuvių konferencijos dalyvis Julius Bloznelis (1888–1980) (Mindaugas Černiauskas) 288
- Merkinės policijos nuovados vachmistras, šaulys Vincas Černiauskas (1896–1977) (Gintaras Lučinskas) 290
- Vyčio kryžiaus kavalierius, šaulys Jonas Daukša (1896–1971) (Arūnas Amšiejus)..... 292
- Merkinės policijos nuovados viršininkas Adolfas Daunoras (1903–1942) (Arūnas Amšiejus)..... 294
- Merkinės vaistininkas, visuomenininkas Aleksandras Čyras (1885–1947) (Algimantas Černiauskas) 296
- Bingelių girininkijos girininkas, šaulys Ksaveras Dėdinas (1905–1945) (Arūnas Amšiejus) 297
- Pasienio policijos Alytaus baro viršininkas, Merkinės šaulių b. vadas Jokūbas Liaudanskis (1904–1941) (A. Amšiejus).....300
- Lietuvos kariuomenės savanoris, Vyčio kryžiaus kavalierius, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministras, generolas Julius Čaplikas (1888–1941) (Algimantas Černiauskas) 303
- Merkinės pašto-telefono įstaigos tarnautojas, šaulys, jaunalietuvis Tomas Masaitis (1904–1942) (Arūnas Amšiejus).....304
- Mokytojas, šaulys, Gudakiemio JŪR vadovas Jonas Paulaitis (1904–1981) (Arūnas Amšiejus) 308
- Pašto viršininkas, Merkinės šaulių ugniagesių komandos įkūrėjas Feliksas Pempė (1904–1985) (Arūnas Amšiejus) 314
- Lukas ir Gražina fotografavo istoriją (Algimantas Černiauskas)..... 316
- Felčeris, šaulys, teatro režisierius, partizanų rėmėjas Antanas Plutulevičius (1887–1962) (Arūnas Amšiejus)..... 322
- Šaulys, Merkinės „bankininkas“ Juozas Bakanauskas (1895–1965) (Algimantas Černiauskas) 325
- Lietuvos kariuomenės savanoris, šaulys, matininkas Kostas Steigvila (1901–1941) (Arūnas Amšiejus)..... 326
- Merkinės policijos nuovados viršininkas, Merkinės šaulių raitelių būrio vadas Jonas Vajėga (1901–1941) (A. Amšiejus).....330
- Merkinės pradžios mokyklos vedėjas, šaulys, jaunalietuvis, tautininkas Pranas Žilinskas (1904–1947) (M. Černiauskas).....334
- Knygnešys, viršaitis, tautininkas Jonas Jeskelevičius (1885–1948) (Sakalas Gorodeckis)..... 336
- Fotografijos..... 338

Sudarytojas Mindaugas Černiauskas

Knygos leidybą parėmė:

Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija

LIETUVOS KULTŪROS TARYBA

Varėnos r. savivaldybės administracija

Merkinės miestelio bendruomenė

PIENO ŽVAIGŽDĖS

Julius Kvaraciejus

Darijus Vilčinskas

© Merkinės krašto muziejus

ISBN 978-609-95778-2-1

SUDARYTOJO ŽODIS

2018 metais minėjome Lietuvos valstybės atkūrimo 100-metį. Šio gražaus jubiliejaus šviesoje atsigręžiame į savo valstybės šaknis, ieškome tas šaknis maitinančių versmių, bandome suprasti, kas esame, kodėl tokie esame, kokie buvome, ką patyrėme ir kokie norime būti.

Nors tragiška XX a. Lietuvos istorija paženklinta 68 okupacijos metų, visgi tame amžiuje buvo ir 32 nepriklausomybės metai, iš kurių ypatingą svarbą turi 1918–1940 m. trukę dvidešimt dveji Nepriklausomos Lietuvos valstybės metai, padėję pagrindus dabartinei Lietuvos valstybei.

Apie Vasario 16-osios valstybės kūrėjų pasiekimus galima kalbėti įvairiais aspektais: apgintas valstybingumas Nepriklausomybės karuose, sukurta tautinė mokykla, atlikta žemės ūkio reforma, įvestas litas, kūrėsi pilietinė visuomenė, atgautas Klaipėdos kraštas, dėtos pastangos atgauti Vilnių, intensyvėjo kultūrinis ir ekonominis gyvenimas, puikiai sugyveno etninės grupės.

Šie ir kiti gražūs ženklai liudijo apie vienos iš Baltijos tautų gebėjimą organizuoti savo politinį gyvenimą ir teisę turėti savo valstybę, kurią praėjus 22 metams 1940 m. birželio 15 d. agresyviai užpuolė ir okupavo kaimyninė Sovietų Sąjunga. Antrojo pasaulinio karo negandos, krašto prievartinė sovietizacija, masinės represijos stipriai paveikė visos tautos likimą, jos gyventojų fizinę ir dvasinę būklę. 50 metų apie 1918–1940 m. Lietuvos valstybę kalbėti buvo draudžiama, kaip kad draudžiama buvo trispalvė, Tautiška giesmė, ano meto organizacijos ir ideologija.

Tad ši knyga kelią į pasaulį rado iš noro geriau pažinti vieno mažo Lietuvos miestelio gyvenimą tarpukariu. Ir tas miestelis, kuriam skiriame dėmesį, yra mūsų nuostabioji Merkinė. Senoji Dainavos krašto sostinė.

Merkinės praeities apžvalgos sudėtos jau ne į vieną knygą, tačiau nė viena iš jų nebuvo skirta 22 nepriklausomos valstybės metams 1918–1940 m. laikotarpiu. Anapilin jau išėję didžioji dalis ano laikmečio amžininkų, galinčių papasakoti apie Pirmosios Respublikos laikų Merkinę. Tačiau archyvuose saugomi to laikmečio dokumentai, muziejuje sukauptas nemažas miestelio gyventojų muziejui dovanotų senų fotografijų rinkinys, ano meto spaudoje miestelio gyvenimą nušviečiantys straipsniai, užrašyti liudijimai atskleidžia savitą, įdomų ir kitonišką ano meto Merkinės miestelio veidą. Prieš mūsų akis iškyla Pirmojo pasaulinio karo ir pokario sunkumai, bandymai organizuotis ir organizuotai prisidėti prie valstybės kūrimo, savivaldos formavimas, saugumas, švietimo ir kitų viešųjų reikalų sprendimas. Turime galimybę pažinti miestelio šviesuolius, jų kurtas organizacijas, pastangas gražinti ir puoselėti miestelį, jo kultūrinį gyvenimą, miestelėnų tarpusavio santykius, didelę žydų bendruomenę ir savitą miestelio architektūrą, sunaikintą Antrojo pasaulinio karo metais.

Ruošdami šį leidinį, dėmesį kreipėme į svarbiausius ano meto įvykius, pervertėme tūkstančius ano meto spaudos numerių, iš kurių išrinkome svarbiausias ir įdomiausias Merkinės istorijas.

Prieš pakviesdamas versti šios knygos pirmuosius puslapius, nuoširdžiai dėkoju autoriams, kraštotyrininkams Arūnui Amšiejui, Gintarui Lučinskui, Algimantui Černiauskui, Merkinės krašto muziejaus muziejininkui Žygimantui Buržinskui, Sakalui Gorodeckiui. Dėkoju Lietuvos muziejams ir archyvams, atvėrusiems savo fondus medžiagos rinkimui. Taip pat dėkoju senosiomis fotografijomis ir dokumentais pasidalinusiems Algimantui Antanevičiui, Juozui Bakanauskui, Viktorijai Čepaitienei, Vandai Čiurlionytei, Sakalui Gorodeckiui, Julijai Harel, Mindaugui Lapelei, Sauliui Karalukui, Antanui Mandeikai, Marijai Paukštienei, Merkinės klebonui dr. Robertui Rumšui, Augiui Šuliūnui, Vidmantui Ulbinui, Mariui Zamenskui, Eugenijui Peikšteniui, Rimai Viniarskaitei, Ilya Goldovt, Jonui Bilinskui, Vytarui Radzevičiui, Povilui Raugalai, Alfredui Vilbikui ir kitiems, prisidėjusiems vertinga medžiaga. Didelį darbą ieškodami senųjų dokumentų archyvuose atliko Žygimantas Buržinskas ir Gražina Sluckaitė. Taip pat dėkoju knygos redaktorei Ritai Černiauskienei, dailininkei Jurgitai Volungevičiūtei-Brindzei bei knygos rėmėjams: Lietuvos kultūros tarybai, Varėnos r. sav. administracijai, Darijui Vilčinskui, Juliui Kvaraciejui (AB „Pieno žvaigždės“), Merkinės miestelio bendruomenei.

Linkiu malonaus skaitymo

Merkinės krašto muziejaus direktorius Mindaugas Černiauskas

MERKINĖ NEPRIKLAUSOMYBĖS PRIEŠAUŠRIU

Merkinės turgaus aikštė XX a. pradžioje

Parengta pagal A. Miškinio knygą
„Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai (II)“ (p. 166–171)
ir Merkinės krašto muziejaus surinktą medžiagą

Mindaugas Černiauskas

XIX a. pabaiga Lietuvoje – gūdus carinės okupacijos metas. 1897 m. Rusijos gyventojų surašymo duomenimis Merkinėje gyveno 2580 gyventojų – iš jų 1900 žydų tautybės. Žydai Merkinėje turėjo tris sinagogas, mokyklą, kuri veikė šalia valstybinės liaudies mokyklos. Pastarojoje buvo dėstoma rusų kalba. Lietuvių kalba tuo metu iš visuomeninio gyvenimo buvo išstumta į pakraščius: po 1863–1864 m. sukilimo spauda lotyniškomis raidėmis buvo uždrausta ir įsigaliojo tvarka, pagal kurią lietuviški leidiniai gali būti leidžiami tik kirilica. Uždraustas ne tik leidinių lotyniškomis raidėmis įvežimas į Lietuvos teritoriją, bet ir spaustuvėse, ir knygynuose esančių leidinių lotyniškais rašmenimis platinimas. Tad XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje lietuvių kalba Lietuvoje buvo mokoma tik slaptose mokyklose, kaimo trobose. Žandarai, aptikę tokias mokyklas, mokymo priemones atimdavo, o jų steigėjai, namų savininkai ir mokytojai buvo baudžiami. Uždraustą lietuvišką spaudą į Merkinę iš Prūsijos gabenti pradėta XIX a. pabaigoje.

Vienas ryškiausių lietuvybės skleidėjų ir lietuviškos literatūros platintojų Merkinėje buvo bajoriškos kilmės kunigas Konstantinas Ignotas Jagminas. Kunigas K. I. Jagminas į Merkinę atvyko 1890 m. Tuo metu parapijos kaimuose gyveno beveik vien tik lietuviai, tačiau bažnyčioje buvo giedama ir meldžiamasi lenkiškai. Būdamas karštas lietuvis, Jagminas į mišias įvedė lietuvių kalbą: giedojo lietuviškas giesmes, lietuviškai pamokslavo. Netrukus jo rūpesčiu buvo pradėta gabenti ir platinti draudžiama lietuviška spauda. Jam talkino patikimi spaudos platintojai ir daraktoriai apylinkėje: Gudakiemyje – K. Barysas, broliai J. ir M. Miliai, Ilgininkuose – I. Krukonytė, Maksimonyse – J. Barysas ir kt. Neturtingiems kunigas maldaknyges dovanodavo nemokamai. Jau po metų Merkinėje ir visuose parapijos kaimuose lietuviškų maldaknygių buvo pakankamai.

Kunigo Jagmino mirties metais 1896 m. kunigai Kazimieras Ribikauskas ir M. Cijūnėlis su vargonininku Sčesnulevičiumi suorganizavo lietuvišką chorą.

Knygnešys Martynas Milius su žmona Scholastika 1937 m. Gudakiemyje.
Iš Paulaičių šeimos albumo

Kunigas Konstantinas Ignotas Jagminas (1868–1896). Nuotrauka pokariu sušaudyta stribų.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Nežinoma daraktorė, mokiusi vaikus Merkinės valsčiuje 1875 m.
Iš Švietimo istorijos muziejaus fondų

Merkinės apylinkių medžiotojai. XIX a. pab.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

1915 m. Merkinės parapijoje gyveno 5 982 katalikai. Veikė Blaivybės draugijos skyrius su knygynėliu ir arbatine, du „Ryto“ draugijos skyriai, o parapijiečiai prenumeravo 40 egz. „Aušros“. Nuotraukoje – procesija Merkinėje 1908–1910 m.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Merkinės bažnyčia, XX a. pirma pusė.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

1901 m. Merkinės parapijoje gyveno 7 399 parapijiečiai, kurie vis dažniau reikalavo į viešą gyvenimą grąžinti lietuvių kalbą. 1905 m. revoliucijos fone, įkvėpti Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimų ir neapsikentę okupacinės valdžios, gruodžio 14 d. Merkinės valsčiaus sueigoje susirinkusieji „pakėlė maištą“. Be ūkinių pageidavimų buvo pareikalauta išvyti valsčiaus raštininką, kad valsčiaus raštinėje būtų kalbama lietuviškai. Gruodžio 28 d. Merkinės valsčiaus raštinėje be leidimo susirinkę į valdybą sukūrė raštą, kuriuo pareikalavo, kad liaudies mokykloje mokytoju dirbtų katalikas, o mokoma būtų lietuvių kalba. Taip pat reikalauta leidimo laisvai rinktis grupėmis, pašalinti žandarų puskarininkį, atimti žemę iš stačiatikių šventiko, pareikalauta ir autonomijos Lietuvai. Prasidėjus reakcijai, šiuose įvykiuose dalyvavusius asmenis pradėta persekioti. 1906 m. pradžioje Merkinėje darbą pradėjo 7 žandarai, iš gyventojų prievarta atiminėjami medžiokliniai šautuvai.

Revoliucinis miesto darbininkų judėjimas apkrėtė ir kaimą. 1905 metų gale, vieną trečiadienį (Merkinėje kiekvieną trečiadienį vykdavo turgūs), buvo sukviestas valsčiaus susirinkimas – mitingas. Susirinkusieji aptarė susidariusią padėtį, perskaitė Seimo nutarimą, nutarė nukabinti valsčiaus salėje nuo sienos caro ir carienės paveikslus, uždaryti degtinės parduotuvę, pašalinti iš valsčiaus nemokantį lietuviškai kalbėti valsčiaus sekretorių Pokrovskį, pareikalauti, kad valsčiaus pradžios mokykloje būtų mokoma lietuvių kalba, būtų paskirtas mokytojas, mokantis lietuviškai. Susirinkimas pareikalavo valsčiaus raštininku paskirti buvusį raštininko padėjėją Stasį Bakanauską. Policijos urednikas ir žandarai mitingo metu buvo pasislėpę. Po mitingo aliarmavo į apskritį, tai tuojau atsiuntė kariuomenės dalį ir senoji tvarka vėl buvo atstatyta. Tik negrįžo ant valsčiaus raštinės sienos caro ir carienės paveikslai, nes buvo supurvinti ir sutrypti. Po šio įvykio prasidėjo mitingo dalyvių ar politiškai nepatikimų [asmenų] suėmimai ir baudos.

<...> Nors revoliucinis judėjimas nieko konkretaus nedavė, bet žmonės tapo drąsesni ir vieningesni. Ėmė kilti susipratimas, sąmonėjimas, savo teisių supratimas. <...> Atgavus spaudą ir kylant tautiniam susipratimui, žmonės ėmė reikalauti iš kunigų įvesti bažnyčioje pamaldas lietuvių kalba. Bet klebonas, nors buvo lietuvis, tačiau senovinių pažiūrų ir žmonių reikalavimo neparėmė. Neparėmė lietuvių reikalavimo ir bažnytinė prolenkiška vyskupijos vadovybė. Tuomet vieną sekmadienį susirinkę bažnyčion lietuviai ėmė rožančių giedoti lietuviškai. Tą išgirdę lenkiškai kalbantieji, kad lietuviams sutrukdytų, pradėjo lenkiškai. Kad nustelbtų lietuvius, ėmė rėkti. Tas rungtyniavimas sukėlė muštynes.

Po šio įvykio vyskupijos valdytojas nustatė: 2 šventadienius lietuviškoms pamaldoms ir 1 – lenkiškoms pamaldoms, nežiūrint to, kad lenkiškai kalbančiųjų parapijoje nebuvo, o tik 10 proc. sulenkėjusių lietuvių, ką rodo jų pavardės, būtent: Morkeliūnas, Čiurlionis, Janulynas, Dervinis, Ringelė ir pan.

Iš Juliaus Bloznelio prisiminimų „Merkinės takais“, 2000 m.

Opi to meto visuomenės piktžaizdė buvusi girtuoklystė, tad 1911 m. įsteigtas blaivybės draugijos skyrius, kuriam 1912 m. priklausė 164 nariai. Leista atidaryti skaityklą, biblioteką. 1913 m. įkurta „Dainavos“ vartotojų bendrovė. Merkinėje kaip ir anksčiau rinkosi turgus ir 3 prekymečiai. 1914 m. kunigo K. Ribikausko iniciatyva įkurtas „Ryto“ draugijos skyrius, kurio pagrindinis rūpestis buvo visuomenės švietimas lietuvių kalba. Siekta pagerinti ir miestelio pastatų būklę. 1912 m. suremontuota bažnyčia. Kunigo Kazimiero Ribikausko iniciatyva bažnyčios lubose senojoje vietoje atkurtas Vytis, kuris buvo sunaikintas prolenkiškų pažiūrų kunigo T. Kakariekos. Tiesa, Vytis atkurtas ne reljefinis, o tapytas. Nepatenkinti lenkai apskundė kunigą caro valdininkams, tačiau K. Ribikauskas, „pamaloninęs“ valdininkus, paaiškino, kad tai Šv. Jurgis – Rusijos patronas. Taip buvo įteisintas grąžintas Vytis, kuris bažnyčios skliautus papuošė Liublino unijos šimtmečio proga 1669 m. Merkinės seniūno Mykolo Kazimiero Paco lėšomis.

Prasidėjus I pasauliniam karui per Merkinę į Užnemunę žygiavo caro kariuomenės daliniai, o kai jiems teko trauktis, sudegino savo pačių 1914 m. statytą medinį tiltą per Nemuną.

Vytis Merkinės bažnyčios skliautuose.
M. Černiausko nuotrauka

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui per Merkinę į Užnemunę žygiavo Rusijos kariuomenė, tačiau jau 1915 m. buvo priversta trauktis. Atsitraukdami rusai sudegino neseniai pačių surėstą pirmąjį tiltą per Nemuną. Kaip sudegė pirmasis Merkinės tiltas, matė ir savo prisiminimuose aprašė nuo Česukų k. kilęs, vėliau nepriklausomoje Lietuvoje policininku tarnavęs J. Kvaraciejus: „Pirmojo pasaulinio karo metu turėjau apie 6 metus amžiaus. Prisimenu, kaip 1914 m. vasarą žmonės kalbėjo, kad bus karas. Tais pačiais metais rugpjūčio mėn. pabaigoje karas kilo, rusai traukdamiesi iš Merkinės padegė Nemuno tiltą. Mačiau, kaip kareiviai vežė ant tilto šiaudus ir apipylę žibalu uždegė. Degančio tilto dalys šnypšdamos krito į upę. Buvo nejauku, ypač bijojo mano senelė.“ Pats miestelis pereinant frontui nenukentėjo.
Nuotraukoje – sudegintas tiltas per Nemuną ties Merkine 1915 m. Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Merkinės tilto statybos 1914 m.
Iš Lietuvos liaudies buities muziejaus fondų

Kaizerinės Vokietijos okupacijos metais atstatytas tiltas per Nemuną 1916 m.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Kaizerinės Vokietijos kariai Merkinėje 1916 m. Iš S. Karaluko rinkinio

Gaisras Merkinės žydų sinagogų kvartale Pirmojo pasaulinio karo metais. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

1915 m. rugsėjo pabaigoje Merkinę užėmė Vokietijos armijos daliniai. Karo metu pati Merkinė nukentėjo nežymiai, tačiau gyventojus prislėgė okupantų vykdomi nusavinimai, baudos, kontribucijos. Vokiečių valdymo metais 1915–1916 m. buvo atstatytas tiltas per Nemuną, o keliasdešimties vokiečių karių įgula galutinai iš Merkinės pasitraukė tik 1919 m.

1915 metais kunigo K. Ribikausko, mokytojo J. Bloznelio ir V. Krukonio iniciatyva Merkinėje įsteigtas komitetas nukentėjusiesiems nuo karo šelpti. Dar prieš karą Merkinėje įsteigto švietimo draugijos „Rytas“ skyriaus nariai 1915 m. rudenį valsčiuje suorganizavo pradines mokyklas Ryliškių, Raitininkų, Ilgininkų, Gudakiemio, Puvočių, Masališkių, Česukų, Randamonių ir Jablanavo kaimuose. Mokytojams už darbą buvo atlyginama maisto produktais.

1917 m. vasarą vokiečių okupacinė valdžia leido Merkinės apylinkės mokytojams, vadovaujamiems mokytojo Juliaus Bloznelio, surengti viešą vaidinimą „Birutė“, į kurį gausiai susirinko žmonės iš Merkinės ir aplinkinių kaimų.

1917 m. vaidinimo dalyviai ir svečiai. Viršutinėje eilėje iš kairės į dešinę stovi Juozas Mizara; Česukų k. mokytojas Zigmas Janavičius; Ilgininkų k. mokytojas Balčiūnas; Merkinės vargonininkas Antanas Kunkulis; Randamonių k. mokytojas Akstinas; Masališkių k. mokytojas Bronius Čaplikas; Gudakiemio k. mokytojas Morkus Akstinas. Vidurinėje eilėje iš kairės į dešinę sėdi Raitininkų k. mokytoja Miliuta Viršulaitytė (neaišku kuri); Vincas Krukonis; Merkinės klebonas Kazimieras Ribikauskas; Daugų klebonas, dekanas, 1918 m. Nepriklausomybės akto signataras Vladas Mironas; Merkinės „Ryto“ draugijos pirmininko pavaduotojas, vaidinimo statytojas ir organizatorius Julius Bloznelis; Puvočių k. mokytojas Karolis Bakšys; Jablanavo k. mokytoja Rožė Kvaraciejūtė. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

STASIO DIRMANTO IŠVYKOS APRAŠYMAS. 1911 M.

F.62-6. Nacionalinė biblioteka, rankraščių skyrius

Merkinė. Iš vienos pusės apgaubė ją Merkys, iš antros – ramiai banguoja plataus Nemuno vilnis. Iš trečios gi, nuo miesto šalies, giliame tarpeklyje (duobėje) burbuliuodamas šarpiai[1] bėga sraunus srovelis[2]. Bet vėlsyk, jo čia visai nebūtų! Vien tik jam ačiū ir per porą metų neteko mums pusės šio labai gražaus ir <...> įdomaus kalno! Iš lengvo iš lengvo ir išgriovė jis tą kalną, kuris tiek laiko stovėjo priešindamasis kaip gamtos jėgoms, taip ir žmonių rankai, apsiginklavusiai visokiais žudymo ir naikinimo pabūklais. Štai kokiame padėjime[3] Merkinės piliakalnį esu matęs: kalnas, ant kurio stovėjo pilis, buvo kitkart visai apskritas – ir turėjo nupjauto konuto[4] pavidalą, bet paskutiniuose metuose šiaurinė jo dalis pradėjo leistis žemyn ir, kadangi mažne visas kalnas susideda iš smėlio, tapo čia pat tekančio upokšnio int Nemuną nunešta – didesnieji gi akmenys lig šiol guli apačioje kalno. Pavasarį 1906 m. upokšnis truputį permainė savo kelią – jis dar giliau įsismeigė į kalną ir dar greičiau pradėjo smiltis piltis žemyn – kad net vasarį pusę kalno tebeliko. Atrodo jisai kaip perpjautas ir aiškiai matyt, jog susideda iš šių pamatinių sluoksnių: pačioje apačioje pilkas molis, viršuj jo – irgi pilkas smiltis, kuriame randasi daug smulkiųjų ir vidutinio didumo akmenukų; viršutinieji sluoksniai aiškiai tapo žmonių ranka supilti – vietomis paprasta juoda žemė, vietomis smiltis – pilkame viršutiniame sluoksnyje aiškiai matosi ploni sluoksneliai pelenų, anglių, pusiau supuvusių, apdegintų malkų... ir daugiau įvairių gyvulių kaulų. Radau neapsakomai daug kaulelių paukščių, mažesnių <...> ir taipogi didelių, karvių. Vis tai tarp pelenų ir smilčių. Ten pat iškasiau skiltuvo peilį 7 cm ilgumo ir 2 cm platumo – apdirbtas jisai buvo gana dailiai ir toks aštrus, jog lengvai su juo užaštrinau savo paišiuką... Kitų daiktų be skiltuvo neradau – mačiau tik keletą neapdirbtų <...>. Užtat vienas draugas smiltyse taip pat atrado didelį akmens kūjelį – nušlifuotą, skylėj dar užsilaikęs visai sutrūnijusio koto galas. Pats kūjelis buvo minkštas. Upokšnyje atradome porą akmeninių kulipkų[5]: dailiai iš granito ištašytų, didumo jie buvo vienodo ir svėrė jie kožną svarą. Iš viso pasiėmėme su savimi 5 tokias kulipkas – 2 radom, o 3 pirkom nuo aplinkinių žmonių – po 5 kap. Vienas ūkininkas parodė man savo kieme dar vieną kulipką – taip pat iš granito – buvo ji nepaprastai didelė – vos vos galėjai ją iš vietos sujudinti. Trys kulipkos iš Merkinės yra Kauno muziejuje.

Vietinis kunigas diakonas Kakarieka nuolat čia būdamas galėtų surinkti daug panašių daiktų – ypač pradėjus kalnui griūti – bet, matyt, jam tas nerūpi, o galbūt nežino apie mokslišką vertę tų senovės liekanų. Ir dėl autentiškumo tų kulipkų jis pradėjo abejoti, ir pasakė, būk, girdėjęs kad kažkoks rusų aficeris[6] liepė jų padirbti ir išbarstyti aplink kalną, <...> [o] viršukalnis taipogi buvo apskritas. Viduje yra įdubimas, kuriame trijose vietose matyt buvo mažesnės duobutės, turbūt neseniai iškastos. Įdubimas gilumo turi ne daugiau 1,5 metro, o storumas (kraštų) apkasų kokius 2 m. Jo plotas negalėjo būti didesnis už 150 kvadratinių metrų.

Mūsų laikais liko tik 80 kv. m. Kažin ar dar lig šiol kas liko iš to kalno? Iš rytų pusės kalnas nuo žemesnių kalnų buvo atskirtas giliu ravu fosa[7] – lig šiol dar gerai užsilaikiusia. Aiškiai matyt, kad ji buvo iškasta. Tai liudija jos dailus lig šiol užsilikęs pavidalas – dugnas fosos turi visur apie 14 m platumo. Nuo apkaso viršaus iki fosos dugno gavau 32 metrus. Tai tiek apie kalną.

1 vikriai;
2 upelis;
3 kokioje būklėje;
4 konuso, kūgio,
5 sviedinių
6 karininkas;
7 gynybinis griovys

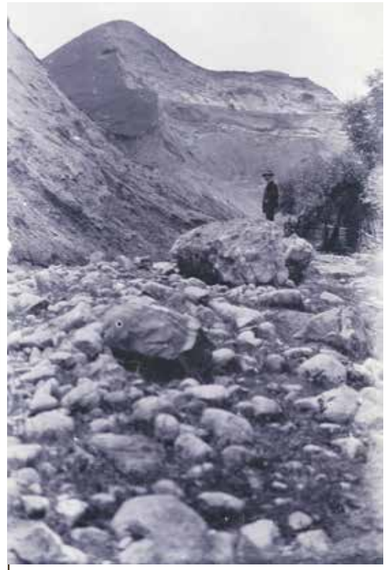

Merkinės piliakalnis XX a. pr. *Iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto fondų*

Istorinio namo, kuriame 1648 m. gegužės 20 d. mirė Abiejų Tautų Respublikos valdovas, Lenkijos karalius Vladislovas Vaza, griuvėsiai XIX a. pab. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

1910–1912 m. Merkinės valsčiaus valdyba už 5000 rublių iš vietinio žydo nupirko Vazos namo griuvėsius ir pastatą rekonstravo. Nuotraukoje pastato vaizdas XX a. pr.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

GRĮŽTU PRIE MIESTELIO ISTORIJOS.

Gavęs Magdeburgo teises, miestas pradėjo greitai augti ir didintis, juo labiau, kad gulėjo ant didelio kelio nuo Gardino į Vilnių ir Trakus. Jogailos rūpesčiu liko čia pastatyta katedros bažnyčia, vardan Šv. Mikalojaus.

Lenkų karaliai tankiai[8] čia atvažiuodavo, kartais net visą [..] praleisdavo, aplinkiniuose miškuose bemedžiodami. Ypač Merkinę pamylėjo Vladislovas IV – jisai dažnai čionai gyveno ar taip sau viešėjo. Čionai ir mirė – per medžioklę per daug nuvargęs susirgo. Dar lig šiol ant turgavietės zonkaus (?) stovi namai, kur užmerkė akis šis karalius. Jis labai prisidėjo prie miesto papuošimo. Jam numirus Merkinė pradeda leistis vis žemyn ir žemyn ir laike nelaimingo Jono Kazimiero viešpatavimo atėjo baisus žuvėdų karas, merkiniečiai visai nusigyveno. Per porą šimtmečių visai nieko negirdėti apie Merkinę, tik štai <...> metuose aplankė jį rusų caras Petras I. 1615 m. Gabrielius Vaina, L. Kancleris, fundavo čia Šv. Kazimiero vardo bažnyčią <...>, o 1676 m. Mikalojus Kazimieras Pacas, Didysis Lietuvos etmonas – Jezavitų[9] kolegiją. Jezavitai čia užsilaikė iki 1777 m. (3) Jų vietą užėmė dominikonai. Jų vienuolynas buvo panaikintas, o 1872 m. sugriovintas[10].

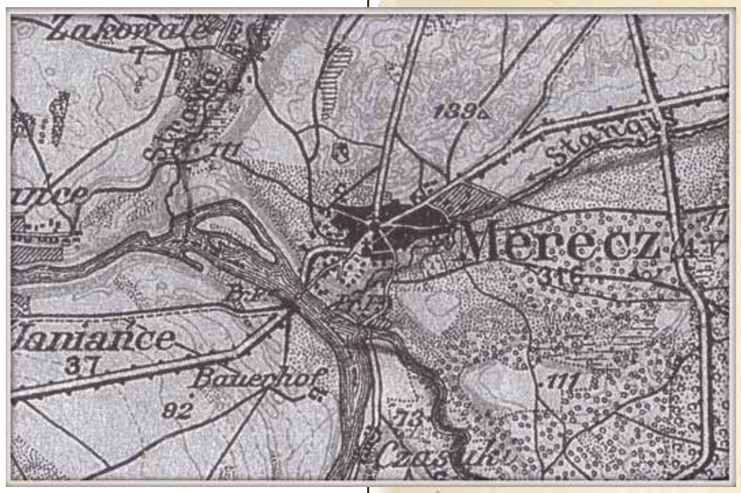

Merkinės situacijos ir „šosiejinių“ kelių planas 1912–1914 m. Vokietijos kariuomenės generalinio štabo žemėlapyje. Čia atsispindi 1892 m. carinės Rusijos iš Alytaus Gardino link nutiestas plentas, taip pat 1909 m. nutiestas plentas iš Varėnos poligono per Merkinę į užnemunę, ėjęs nauja trasa – vakarine miestelio dalimi, kuri buvo patogesnė kariuomenei žygiuoti

Dabartinis miestelio stovis yra apverktinas. Judėjimo nė jokio, nei prekybos – nors per Merkinę eina šosiejinis[11] kelias <...>, bet tai yra vienas iš strategiškų šosiejų ir žmones negali juom naudotis. Ant Nemuno yra keltas „Samaliotas“. Dabar Merkinėj yra didelė Jogailos įsteigta mūro bažnyčia, prie kurios gyvena diakonas <...>.

Aplinkiniai gyventojai – sodiečiai kalba lietuviškai. Jų dainos buvo surašytos <...> ir išleistos atskiroje knygutėje (Trakiečių Dzūkų dainos. Tyrmiškių Andriaus Merkinės parapijoje surinktos, 1899, p. 82. n. 80). Senos rotušės [plytos?] paskutiniuose laikuose liko ant cerkvę sunaudotos.

Merkiniečių rūpesčiu 1906 m. buvo čia įkurtas lietuviškas knygynėlis. Merkinėj mums beviešint vaišino mus d. Kakarieka klebonijoje – už ką jam sakau širdingai ačiū.

Nelaimingai man prasidėjo dienos mūsų kelionės: pakol kiti nuėjo bažnyčią apžiūrėti – aš su vienu draugu nubėgau pas pilkalnį – dar kartą norėjau paveizėti ant šį kalną, pasigėrėti gražia regykla – į apylinkes, idant giliau išlaikyti galvoje išvaizdą šios vietos, šio kalno, kuriam jau neilgai lemta buvo stovėti – mat atėjo jam, kaip ir visiems daiktams... galas... Griūna ne tik smėlio, bet uolų kalnai, puikios bažnyčios, ištisi miestai.

Sudegusio malūno liekanos 1915–1916 m.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

8 dažnai
9 Jėzuitų
10 sugriautas
11 plentas

Stiprovės – visokie žmonių rankos ir dvasios darbai galų gale ant nieko virsta – nežiūrint nei į tikslą, dėl kurio žmonės darbavosi, nei į triūsą, kurį darbuodamiesi padėjo... Viskas turi tik valandinį laikiną svarbumą.

Bet gana tų tuščių svajonių – juk visuomet, kaip tik žmogus pradeda daug filosofuoti, štai žiūri, gyvenimas tuoj ir atneš kokią nors nemalonią „štuką“. Taip atsitiko ir su manim – ant piliakalnio užsimąstęs... Draugai keleiviai apžiūrėjo bažnyčią ir nieko nepasakę apleido Merkinę. Užėjome į kleboniją – jau nieko nėr. Sako – seniai išėjo. Aš sugriebęs savo maišiuką – o čia paduoda. Dar tris kulipkas „užmiršo“, – sako. Paėmiau ir jas... Po valandėlės jau buvau už miestelio ir, keikdamas sunkias kulipkas ir maišelį, ir kalną, ir draugus, bėgau per lankas, bent nors kiek sutrumpindamas sau kelią... Kur jie galėjo taip toli nueiti – niekur nematyt – klausiu žmonių. „Nuvėjo, nuvėjo“, – sako dzūkai... Iš tempiau paskutines jėgas ir už kokį dešimt minučių radau savo draugus medžių šešėlyje, prie upelio, manęs laukiančių. Vos tik juos išvydau, pamečiau kulipkas ir išsitiesiau po pirmu medžiu, baisiai buvau sušilęs.

Merkinės piliakalnis 1912 m.
V. Šukevičiaus nuotrauka. Iš S. Karaluko rinkinio

Merkinė Pirmojo pasaulinio karo metais.
Iš S. Karaluko rinkinio

Merkinės stačiatikių cerkvė, 1905 m.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

MERKINĖS
VALSČIUS IR GYVENTOJAI

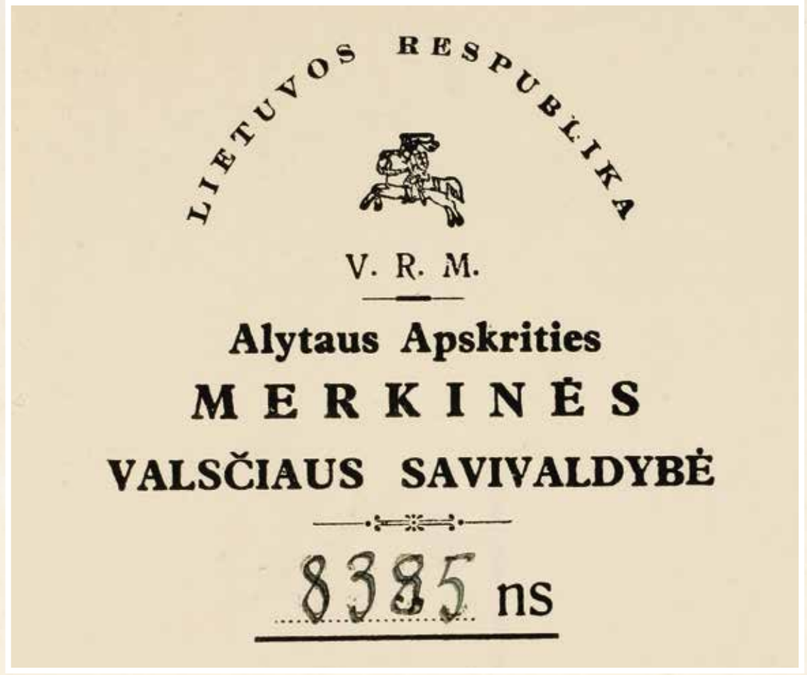

Alytaus apskrities Merkinės valsčiaus savivaldybės kampinis spaudas. 1936 m. spalio 27 d. *Iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau LCVA)*

Merkinės valsčiaus valdybos ir Merkinės valsčiaus viršaičio spaudų pavyzdžiai . *LCVA*

Mindaugas Černiauskas

Lietuvos valstybės kūrimosi pradžioje Lietuvoje veikė 1915 m. vokiečių sukurti administraciniai vienetai: apskritys kreizai su juose esančiais valsčiais becirkais. Pirmoji Lietuvos Vyriausybė, vadovaujama Augustino Voldemaro, 1918 m. lapkričio 11 d. išleido atsišaukimą į visuomenę „Lietuvos piliečiai“. Jame ragino steigti savus valdžios organus, iš stiprių ir patikimų vyrų organizuoti miliciją viešajai tvarkai palaikyti. Merkinės parapijos komitetas išrinktas buvo dar spalio mėn. pabaigoje arba lapkričio mėn. pradžioje. Lapkričio 14 d. jo atstovai (V. Janulevičius, J. Jaskelevičius, J. Bloznelis ir V. Krukonis) dalyvavo Alytuje visų apskrities parapijos komitetų suvažiavime. 1918 m. gruodžio 17 d. Vidaus reikalų ministro V. Stašinsko (1874–1944) pasirašytame aplinkraštyje „Dėlei savivaldybių Lietuvoje“ nurodoma, jog „apskričių teritorija tuo tarpu atitinka vokiečių įvestomis kreizų teritorijos sienomis“ (2 str.), o „valsčių ar gminų teritorija tinkamiausiai būtų nustatyti tuo tarpu senųjų (rusų) valsčių ar gminų sienomis“.

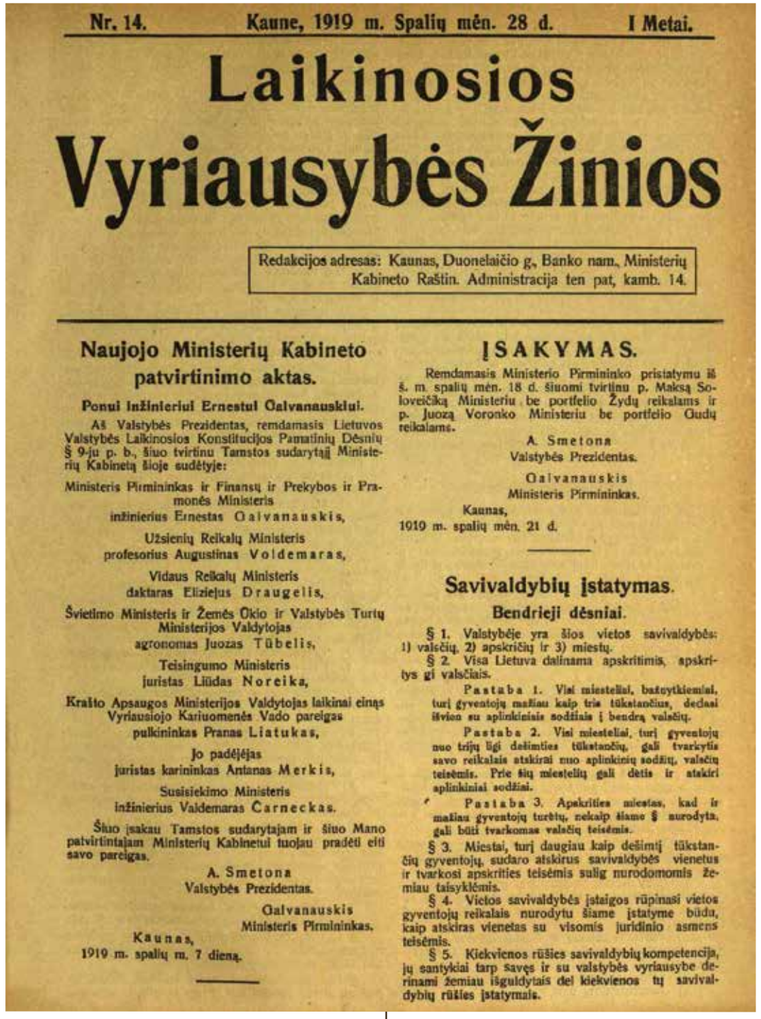
Nr. 14. Kaune, 1919 m. Spalių mėn. 28 d. I Metai.

Laikinosios
Vyriausybės Žinios

Redakcijos adresas: Kaunas, Duonelaičio g., Banko nam., Ministerių Kabineto Raštin. Administracija ten pat, kamb. 14.

Naujojo Ministerių Kabineto patvirtinimo aktas.

Ponui inžinieriui Ernestui Galvanauskiui.

Aš Valstybės Prezidentas, remdamasis Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių § 9-ju p. b., šiuo tvirtinu Tamstos sudarytąjį Ministerių Kabinetą šioje sudėtyje:

Ministeris Pirmininkas ir Finansų ir Prekybos ir Pramonės Ministeris inžinierius Ernestas Galvanauskis,

Užsienių Reikalų Ministeris profesorius Augustinas Voldemaras,

Vidaus Reikalų Ministeris daktaras Elizejus Draugelis,

Švietimo Ministeris ir Žemės Ūkio ir Valstybės Turių Ministerijos Valdytojas agronomas Juozas Tūbelis,

Teisingumo Ministeris juristas Liūdas Noreika,

Krašto Apsaugos Ministerijos Valdytojas laikinai einąs Vyriausiojo Kariuomenės Vado pareigas pulkininkas Pranas Liatukas,

Jo padėjėjas juristas karininkas Antanas Merkis,

Susisiekimo Ministeris inžinierius Valdemaras Carneckas.

Šiuo įsakau Tamstos sudarytajam ir šiuo Mano patvirtintajam Ministerių Kabinetui tuojau pradėti eiti savo pareigas.

A. Smetona
Valstybės Prezidentas.

Galvanauskis
Ministeris Pirmininkas.

Kaunas,
1919 m. spalių m. 7 dieną.

ĮSAKYMAS.

Remdamasis Ministerio Pirmininko pristatymu iš š. m. spalių mėn. 18 d. šiuomi tvirtinu p. Maksą Soloveičiką Ministeriu be portfelio Žydų reikalams ir p. Juozą Voronko Ministeriu be portfelio Gudų reikalams.

A. Smetona
Valstybės Prezidentas.

Galvanauskis
Ministeris Pirmininkas.

Kaunas,
1919 m. spalių mėn. 21 d.

Savivaldybių įstatymas.

Bendrieji dėsniai.

§ 1. Valstybėje yra šios vietos savivaldybės: 1) valsčių, 2) apskričių ir 3) miestų.

§ 2. Visa Lietuva dalinama apskritimis, apskritys gi valsčiais.

Pastaba 1. Visi miesteliai, bažnytkiemiai, turį gyventojų mažiau kaip tris tūkstančius, dedasi išvien su aplinkiniais sodžiais į bendrą valsčių.

Pastaba 2. Visi miesteliai, turį gyventojų nuo trijų ligi dešimties tūkstančių, gali tvarkytis savo reikalais atskirai nuo aplinkinių sodžių, valsčių teisėmis. Prie šių miestelių gali dėtis ir atskiri aplinkiniai sodžiai.

Pastaba 3. Apskrities miestas, kad ir mažiau gyventojų turėtų, nekaip šiame § nurodyta, gali būti tvarkomas valsčių teisėmis.

§ 3. Miestai, turį daugiau kaip dešimtį tūkstančių gyventojų, sudaro atskirus savivaldybės vienetus ir tvarkosi apskrities teisėmis sulig nurodomomis žemiau taisyklėmis.

§ 4. Vietos savivaldybės įstaigos rūpinasi vietos gyventojų reikalais nurodytu šiame įstatyme būdu, kaip atskiras vienetas su visomis juridinio asmens teisėmis.

§ 5. Kiekvienos rūšies savivaldybių kompetencija, jų santykiai tarp savęs ir su valstybės vyriausybe derinami žemiau išguldytais del kiekvienos tų savivaldybių rūšies įstatymais.

Alytaus apskrities Merkinės valsčiaus savivaldybės kampinis spaudas. 1936 m. spalio 27 d. *Iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau LCVA)*

M. Šleževičiaus (1882–1939) Laikinoji vyriausybė 1918 m. gruodžio 26 d. deklaracijoje rašė: „Visa Lietuva nuklota laikinais savivaldybės organais: parapijų, valsčių, becirkų, apskričių Komitetais ir miestų Valdybomis.“ Apskričių ir valsčių ribos nustatytos 1919 m. liepos 1 d. „Apskričių sienų ir jų centrų“ įstatymu. Šiuo įstatymu Merkinė buvo priskirta Alytaus apskričiai ir turėjo valsčiaus statusą.

Valstybės Tarybos posėdyje 1919 metų spalio 10 dieną priimtas savivaldybių įstatymas numatė, kad visi miesteliai, bažnytkaimiai, turį gyventojų mažiau kaip tris tūkstančius, dedasi išvien su aplinkiniais sodžiais į bendrą valsčių. Valsčiaus savivaldybėms priskirta rūpintis valsčiaus pajamų ir išlaidų sąmatos sudarymu, mokesčių rinkimu ir

Pirmoji Merkinės valsčiaus taryba ir valdyba. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

lėšų „sulig sąmata eikvojimu“, valstybinių mokesčių rinkimu, valsčiaus turtų ūkiu, jų žinioje buvo neturtėlių globojimas, mokyklų ir knygynų steigimas ir „užlaikymas“, muziejų kūrimas ir daugelis kitų funkcijų. 1925 m. liepos 1 d. iš dalies Merkinės valsčiaus įkurtas Marcinkonių valsčius. 1933 m. prie Merkinės valsčiaus prijungta dalis likviduojamo Liškiavos valsčiaus teritorijos.

Pirmuoju Merkinės valsčiaus viršaičiu 1919 m. vasario 4 d. buvo išrinktas Vl. Janulevičius. **„Tėvynės sargas“ 1922 m. sausio 17 d. Nr. 2-3 rašė:** „Lapkričio mėn. 20 ir 21 d. buvo antri Merkinės savivaldybės rinkimai. Bet ir tie įskųsti, nes buvo iš teisės kelio išstumti: buvo brukamos tik vieno numerio kortelės, kur buvo seno viršaičio kandidatūra. Manom, kad rinkimai bus panaikinti. Senasis viršaitis Janulevičius už darbelius atsisėdo į liogerį. Viršaičio pareigas eiti Alytaus valdžia nuskyrė žydą Goršeną Rabinavičių.“ To paties laikraščio 1922 m. vasario 27 d. Nr. 32 (9) minima, kad „Lapkričio mėn. 20 ir 21 d. buvo antrieji valsčiaus savivaldybės rinkimai. Iš sodžių dalyvavo nemažas skaičius. Tai iš 20 narių žydai pravedė 7 žmones. Rinkimai buvo įskųsti dėl daugelio negerumų, bet taikos teisėjas rinkimus patvirtino. P. L.“.

Merkinės valsčiaus darbuotojai apie 1939 m. Iš kairės: sekretorius Plenta; viršaitis Pranas Kuliešius; raštvedys Juozas Augonis; Vladzė Petrauskaitė-Fekorienė; Alfonsas Lukošiūnas; Viktoras Valentukevičius ir Kuliešiaus sūnus. Judelio Milero nuotrauka. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

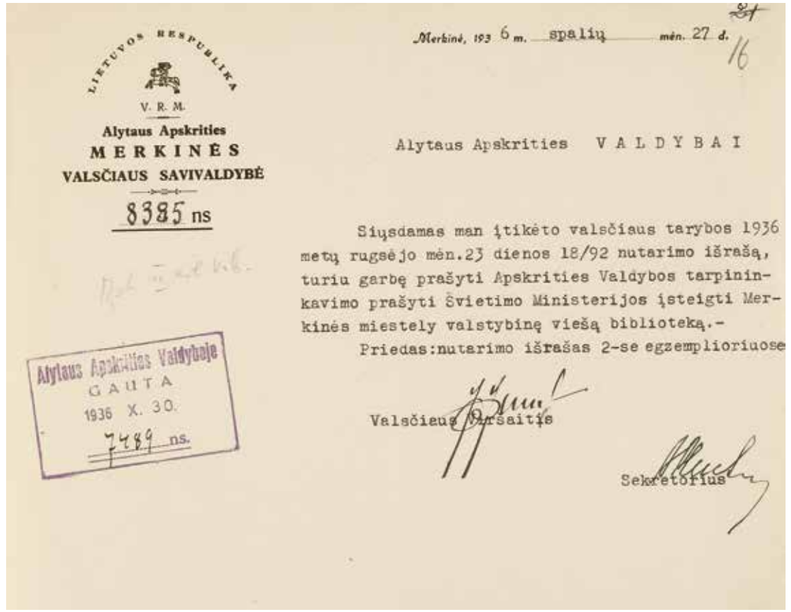

LIETUVOS RESPUBLIKA
V. R. M.
Alytaus Apskrities
MERKINĖS
VALSČIAUS SAVIVALDYBĖ
8385 ns

Merkinė, 193 6 m. spalių mėn. 27 d.

Alytaus Apskrities V A L D Y B A I

Siųsdamas man įtikėto valsčiaus tarybos 1936 metų rugsėjo mėn.23 dienos 18/92 nutarimo išrašą, turiu garbę prašyti Apskrities Valdybos tarpininkavimo prašyti Švietimo Ministerijos įsteigti Merkinės miestely valstybinę viešą biblioteką.-
Priedas:nutarimo išrašas 2-se egzemplioriuose

Valsčiaus viršaitis

Sekretorius

Alytaus Apskrities Valdybaje
GAUTA
1936 X. 30.
7489 ns.

Merkinės valsčiaus savivaldybės 1936 m. spalio 27 d. raštas Alytaus apskrities valdybai dėl Merkinės viešosios valstybinės bibliotekos įsteigimo. *LCVA*

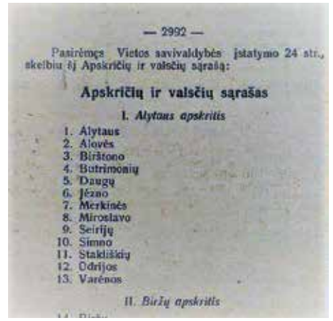

— 2992 —

Pasirėmęs Vietos savivaldybės įstatymo 24 str., skelbiu šį Apskričių ir valsčių sąrašą:

Apskričių ir valsčių sąrašas

I. *Alytaus apskritis*

1. Alytaus
2. Alovės
3. Birštono
4. Butrimonių
5. Daugų
6. Jėzno
7. Merkinės
8. Miroslavo
9. Seirijų
10. Simno
11. Stakliškių
12. Odrijos
13. Varėnos

II. *Biržų apskritis*

Apskričių ir valsčių sąrašas. *„Vyriausybės žinios“, 1933 m. Nr. 431*

Alytaus apskr. vadovybė, valsčių viršaičiai ir sekretoriai. Alytus, 1938 m. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Merkinės valsčiaus administracija.
Iš S. Gorodeckio šeimos albumo

Pagal 1933 m. duomenis Merkinės valsčiuje be viršaičio dar dirbo sekretorius, sekretoriaus padėjėjas, 13 tarybos narių, 14 seniūnų. 1932 m. Merkinės valsčiaus viršaičio metinis atlyginimas buvo 3000 Lt, sekretoriaus 3360 Lt, raštininko 2520 Lt, sargo 840 Lt. Žr. Arūnas Žukas, Merkinės valsčiaus savivaldos pagrindiniai raidos bruožai XX a. IV dešimtm., 2006 m.

Pagal 1929 metų rugsėjo 7 d. vietos savivaldos įstatymą valsčius suskirstomas seniūnijomis. Tokį suskirstymą nustatė viršaitis, tvirtino Apskrities viršininkas. Seniūnijos reikalus sprendė jos gyventojų sueiga (nuo 1931 m. gyventojų krivulė), renkanti seniūną, jo padėjėją ir seniūnijos atstovą į valsčiaus tarybą.

Valsčiaus tarybą sudarė viršaitis ir seniūnijų atstovai, renkami 3 metams. Viršaičiu galėjo būti tik asmuo ne jaunesnis nei 30 metų, savo asmenyje viršaitis atstovavo vykdomajai valdžiai, tvarkė visus valsčiaus reikalus, prižiūrėjo seniūnus. Prieš pradėdamas eiti pareigas, viršaitis iškilmingai prisiekdavo. Ilgiausiai Merkinės valsčiaus viršaičio pareigas 1918–1940 m. laikotarpiu ėjo Jonas Jaskelevičius. Šias pareigas jis ėjo 1929–1939 m.

Valsčiaus pastatas buvo prie tuometinės Rinkos aikštės, aikštės ir dabartinės J. Bakšio g. sandūroj. Pastate 1921–1929 m. veikė ir vidurinė mokykla.

Merkinės valsčius panaikintas 1950 m. birželio 20 d. Jo teritorija priskirta Druskininkų rajonui.

GYVENTOJAI

1897 m. gyventojų surašymo duomenimis Merkinėje gyveno 2580 asmenų. Iš jų – 1900 žydų tautybės. 1919 m. miestelyje tebuvo 1520 gyventojų. Be abejonės, tokį žymų gyventojų skaičiaus sumažėjimą lėmė Pirmojo pasaulinio karo veiksmai. Anot A. Miškinio, „žmonių nuostoliai buvo akivaizdūs: iš Rusijos negrįžo dalis evakuotųjų bei savo noru prieš karą išvykusiųjų, kiti, suformulavus Lietuvos Respubliką, pasitraukė į Lenkiją, kai kurie žuvo“. Įdomus faktas, kad, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, dalis gyventojų iš Merkinės išvyko rusams paskleidus gandą, kad vokiečiai vietos gyventojus be gailesčio naikins. Bet tai buvo netiesa.

1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis Merkinės valsčiaus plotas buvo 292 km². Valsčiuje buvo 1490 ūkių, gyveno 7374 gyventojai. Iš jų 5642 lietuviai, 1430 žydų, 189 lenkai, 90 rusų, 1 latvis. Lietuviai sudarė 76,5%, žydai 19,4%, rusai 1,2%, kiti 0,3%. 1930 m. miestelyje gyveno 2200 gyventojų (iš jų – 1 700 žydų tautybės; 138 rusai; 20 totorių šeimų). 1939 m. gyventojų skaičius pasiekė 2644. Šis skaičius būtų dar didesnis, jei ne emigracijos reiškinys. Kaip ir XIX a. pab., taip ir tarpukariu, ieškodami geresnio gyvenimo, dalis gyventojų, ypač jaunimo, emigravo. Populiariausia migracijos kryptis buvo JAV, Pietų Amerika. Tarp žydų stipriai emigracijos nuotaikas skatino ne tik emigrantų sėkmės istorijos, bet ir sionizmo idėjos. Nuo 1923 m. miestelyje veikė emigracijos biuras. Jam kurį laiką vadovavo merkiniškis J. Bakanauskas.

Nuotrauka daryta 1940 m. kovo 6 d. pirmojo naujai išrinkto Merkinės valsčiaus tarybos posėdžio proga. Sėdi iš kairės į dešinę Savilionių kaimo atst. seniūnas Viktoras Pilkionis; Merkinės valsčiaus viršaičio padėjėjas Vincas Vinkevičius; su regalijomis – Merkinės viršaitis Pranas Kuliešius; Merkinės policijos nuovados viršininkas Petras Barzda; Merkinės valsčiaus sekretorius Stasys Šukys; valsčiaus raštvedys Juozas Augonis;

Antroje eilėje iš kairės į dešinę: Puvočių atst. Pilypas Glavickas; Raitininkų seniūnas Bolius Drobnys; Radyščiaus seniūnas Juozas Navickas; Samūniškių seniūnas Leonas Čaplikas; Burokaraiščio seniūnas Pranas Sviklas; Norulių seniūnas Rokas Gudaitis; Kibyšių seniūnas Eligijus Ryškus; Ilgininkų seniūnas Juozas Sakalauskas; Liškiavos seniūnas Viktoras Valatkevičius; Masališkių seniūnas Rokas Barysas; Nedzingės seniūnas Julius Zalanskas; Ryliškių seniūnas Vladas Mikalonis; Panaros seniūnas Antanas Auryla.

Iš Juozo Galdiko rinkinio

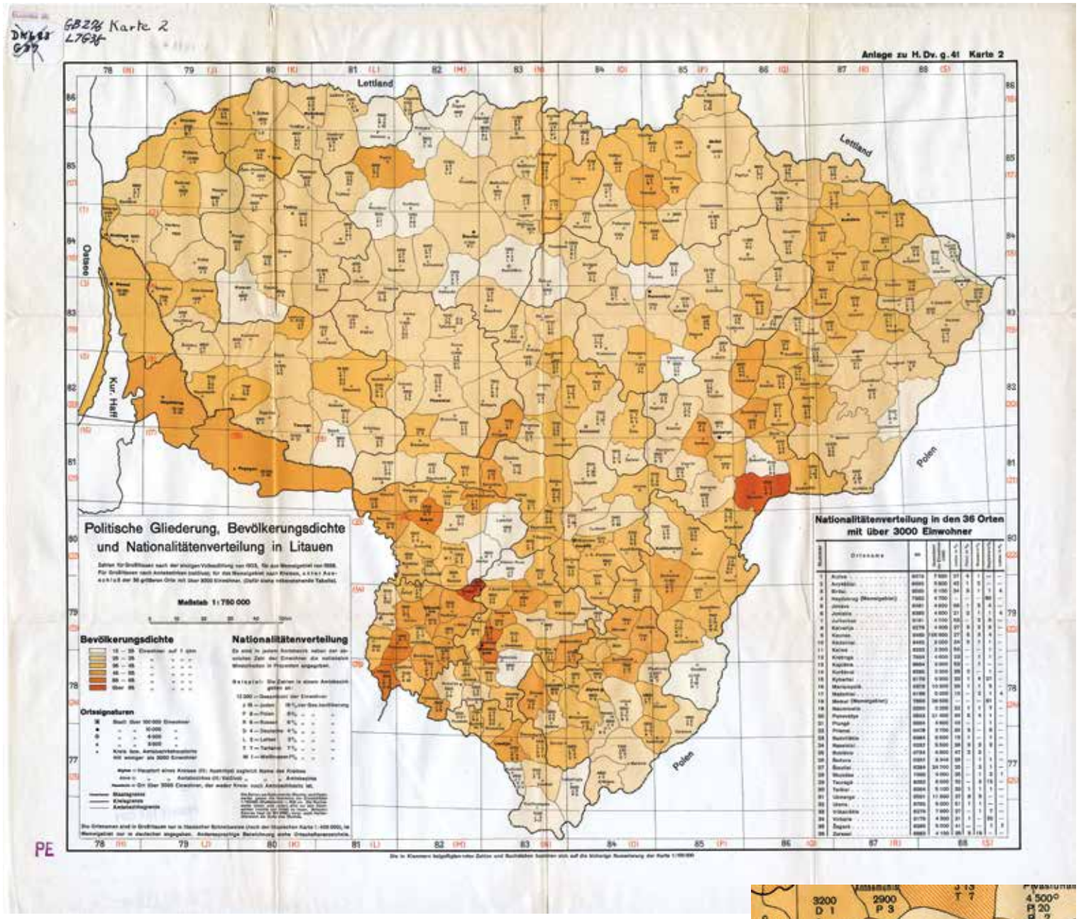

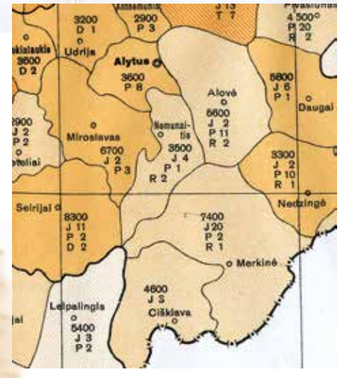

Prieš karą rusai skleidė gandus, kad užėję vokiečiai pjaus žmones. Pirmieji pasitiko vokiečius vyrai. Jie, negalėdami su vokiečiais susikalbėti, žegnojosi ir rodė rožančius, sakydami esą katalikai. Vesdami delnais per kaklą, vyrai klausė, ar jų nepjausią. Vokiečiai, supratę vyrų klausimą, kratė galvas, sakydami „Nein“. Tada visi pralinksmėjome, sužinoję, kad vokiečiai civilių žmonių nepjaus. Daug žmonių, suvedžioti šios agitacijos, iš anksto emigravo Rusijon kaip karo bėgliai. Vėliau vokiečiai klausė, ar yra rusų, atsakius, kad nėra, jie aiškino, kad rusams bus galas.

Iš J. Kvaraciejaus atsiminimų

Parengta pagal A. Miškinio knygą „Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai (II)“ (p. 166–180) ir Merkinės krašto muziejaus surinktą medžiagą

Gyventojų tankumas ir tautinė sudėtis Lietuvos valsčiuose ir miestuose. Parengta pagal 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenis.
1939 m. Vokietijos Karo žemėlapių departamento parengtas žemėlapis.
Iš http://polski.mapywig.org/news.php

Tipinis Lietuvos valsčių viršaičio medalis, regalijos.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

PIRMASIS MERKINĖS VALSČIAUS VIRŠAITIS

Algimantas Černiauskas

Vladas Janulevičius gimė 1889 m. Rodukoje. Šešiolikos metų (1905 m.) laimės ieškoti išvyko į Ameriką. Amerikoje turėjo kepyklą, bet dėl motinos ligos grįžo, o 1914 m., prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, buvo paimtas į Rusijos imperijos kariuomenę. Išsitarnavo iki puskarininkio, dalyvavo mūšiuose (apdovanotas Jurgio kryžiumi), buvo sužeistas į kaklą, gydėsi Peterburge. 1918 m. buvo Charkovo sovieto III šaukimo narys (atstovavo rusų radikaliai kairiajai eserų partijai), tarnavo vyresniuoju milicininku. Grįžęs į Lietuvą 1918–1919 m. pirmoje pusėje ūkininkavo Rodukos kaime ir organizavo sovietinę agitaciją Merkinėje ir jos apylinkėse. 1918 m. buvo išrinktas Merkinės parapijos – valsčiaus komiteto sekretoriumi. Vladas Janulevičius turėjo įgimtus oratoriaus gebėjimus, o kadangi buvo valstiečių liaudininkų pakraipos žmogus, jo kalbos ir veiksmai visada buvę kairuoliški.

1919 m. vasario 4 d. buvo išrinktas pirmuoju Merkinės valsčiaus viršaičiu. Merkinė trumpam buvo užimta lenkų, todėl valsčiaus komitetas su viršaičiu įsikūrė šiauriniame valsčiaus pakraštyje – Makniūnų dvare. Knygoje „Nemunaitis ir jo parapija“ (2002 m.) istorikas Sigitas Jegelevičius rašo, kad Vladas Janulevičius „buvo nusistatęs prieš milicijos organizavimą, nes ji, esą, nieko gera žmonėms nepadaranti. Gegužės 1 d. jis buvo išrinktas Alytaus apskrities tarybos nariu, buvo labai aktyvus. Vėliau suimtas, įtarus rezgant antivalstybinį sąmokslą ir kaupiant tam ginklus, bet po kelių mėnesių išteisintas. 1921 m. pirmoje pusėje jis vėl buvo Merkinės valsčiaus viršaitis. Tų metų gegužę jis valsčiuje sužlugdė savivaldybių rinkimus. Savo radikaliomis kalbomis ir pažadais valsčiuje jis buvo populiarus, ir žmonės jį rinkdavę pareigūnu. Paskui, įtarus prokomunistine veikla, V. Janulevičius du kartus administracine tvarka Alytaus apskrities komendanto baustas ir kalintas Varnių koncentracijos stovykloje. 1929 m. keleriems metams įkalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime kaip vienas iš Alytaus (plečkaitininkų) sukilimo organizatorių ir vadovų. Sėdėdamas kalėjime buvo įsijungęs į ten egzistavusį kalinių kolektyvą, kuriame paprastai būdavę tik komunistai. Buvo pasiekęs, kad jam kalėjime būtų leista dėvėti kailinius“.

Jadvyga ir Vladas Janulevičiai su dukromis Jule ir Antanina.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

1935 m. Vladas Janulevičius vedė Jadvygą Šimkonytę iš Vilkiautinio. 1936 m. gimė Julė, o 1937 m. Antanina. 1940 m., Lietuvą okupavus sovietams, Vladas Janulevičius vėl buvo išrinktas Merkinės valsčiaus viršaičiu ir suorganizavo rinkimus į Liaudies Seimą.

Kaip pasakojo Vl. Janulevičiaus dukra Antanina, pamatęs naujosios valdžios žygius Vladas Janulevičius pareigų atsisakė sakydamas, kad „negaliu skriausti protingiausių žmonių, savo draugų“, o žmones paragino „neleisti į valdžią jaunimo, nes dabar atėjo piemenų valdžia“. Karui prasidėjus Vladas Janulevičius nepasitraukė į Sovietų Rusiją, liko Lietuvoje. Jau užėjus vokiečiams pas juos į namus Rodukoje buvo atėję du ar trys šauliai, turėję tėvą nušauti, bet nė vienas nesiėmė šauti, nes pagailėjo mažų mergaičių. Karo metais Vladas Janulevičius su šeima gyveno Rodukoje ir kas savaitę turėjo registruotis Merkinės policijos nuovadoje, bet kai pareiškė protestą reikalaudamas, „arba sodinkit, jei esu kaltas, arba baikit „jovytis“, nuo tos prievolės buvo atleistas.

Antanina pasakojo, kad „po karo sovietinis veikėjas Karolis Didžiulis kvietė tėvelį dirbti į Vilnių, bet jis atsisakė, nebenorėjo jokios politikos, liko Rodukoje, norėjo ūkininkauti – turėjo daugiau nei šimtą hektarų miško. Mūsų viena giminės šaka kilusi iš Grigų, nuo Darželių kaimo. Pas mus į namus pietauti kartais užeidavo partizanai. Tačiau vieni jų buvo tikri partizanai, o kiti tiesiog banditavo. Užeidavo ir partizanavęs Daktaras-Linas – kilimo lyg nuo Šklėrių pusės. Labai garbingas buvo, tėveliui pogrindinės spaudos atnešdavo... Dažnas kolūkio pirmininkas buvo beraštis, o mano tėvelis buvo labai protingas, tai jį 1951 m. išrinko Rodukos kolūkio pirmininku. Pabuvo porą mėnesių ir atsisakė tų pareigų. Nušovė jį 1951 m. rugpjūčio mėnesį. Ne dėl pirmininkavimo, ne partizanas nušovė, o banditas Treigys[1], pasivadinęs partizanu. Po metų jis jau buvo MGB agentu smogiku. Vl. Janulevičius buvo palaidotas Trasnyko kaimo kapinėse, šeima po tragedijos persikėlė į Druskininkus“. Rodukoje gyvenančios Irenos Kvaraciejienės, o ir kitų kaimo žmonių prisiminimuose Vladas Janulevičius išliko padoriu žmogumi.

Ilgametis Merkinės valsčiaus viršaitis Jonas Jaskelevičius su šeima.
Iš S. Gorodeckio šeimos albumo

Panaudota literatūra: Merkinė. Autorių kolektyvas. 1970 m.

1 Istorikas Mindaugas Pocius, nagrinėdamas MVD-MGB specialių grupių Lietuvoje (1945–1959) veiklą (Agentų smogikų grupės 1950–1953 m.) rašo, kad partizanas Vitas Treigys-Karvelis buvo užverbuotas MGB ir gavo agentūrinį slapyvardį Georginas. Su agento Juozo pagalba ir jam pačiam dalyvaujant iki 1953 m. gegužės vidurio buvo nužudyta ir paimta į nelaisvę 28 Dainavos apygardos partizanai. Vis dėlto MGB nesugebėjo galutinai įgyvendinti MGB tikslų. Vykstant į susitikimą su Pietų Lietuvos srities vadu S. Staniškiu-Litu, Putinas (agentūrinis slapyvardis Vladas) nušovė agentą smogiką Žaliūgą, sužeidė specialųjį agentą Georginą ir pabėgo iš agentūrinės kovinės grupės. Putino išdavystė, kaip rašoma saugumo dokumentuose, „dezorganizavo darbą ir sugriovė sumanymą likviduoti S. Staniškį-Litą ir LLKS gynybos pajėgų vadą A. Ramanauską-Vanagą“. Juozas Jakavonis-Tigras savo knygoje „Šalia mirties“ liudija, kad Jadvyga Janulevičienė, praėjus daug metų po vyro žūties, nuėjo į KGB ir pasakė, kad atpažino savo vyro žudiką – Vitą Treigį. Saugumo darbuotojas jai papriekaištavo, kad Vladas Janulevičius po karo nenorėjo dirbti apylinkės pirmininku, susidėjo su partizanais, kurie jį ir nužudė, o „... Treigys sovietinei liaudžiai yra brangesnis už jos vyrą.“

1918–1920 m.: NEPRIKLAUSOMYBĖS KOVOSE

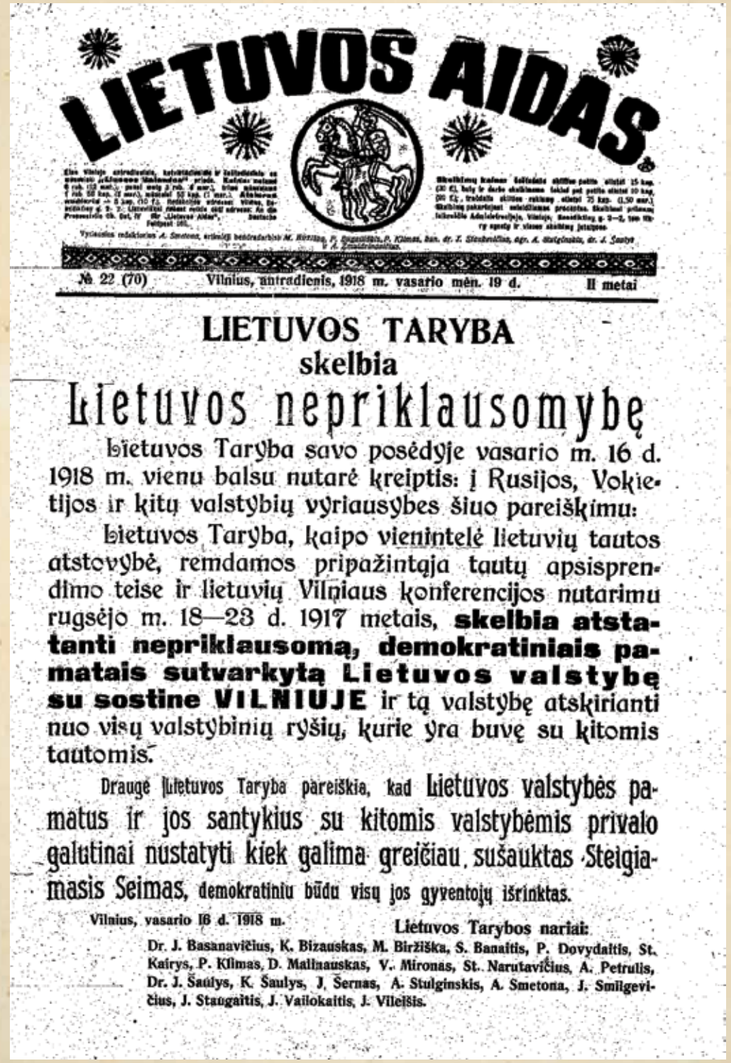

LIETUVOS AIDAS

№ 22 (70) Vilnius, antradienis, 1918 m. vasario mėn. 19 d. II metai

LIETUVOS TARYBA
skelbia

Lietuvos nepriklausomybę

Lietuvos Taryba savo posėdyje vasario m. 16 d. 1918 m. vienu balsu nutarė kreiptis: į Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybes šiuo pareiškimu:

Lietuvos Taryba, kaipo vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo m. 18—23 d. 1917 metais, **skelbia atstatanti nepriklausomą, demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine VILNIUJE** ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas.

Vilnius, vasario 16 d. 1918 m.

Lietuvos Tarybos nariai:
Dr. J. Basanavičius, K. Bizauskas, M. Biržiška, S. Banaitis, P. Dovydaitis, St. Kairys, P. Klimas, D. Malinauskas, V. Mironas, St. Narutavičius, A. Petrulis, Dr. J. Šaulys, K. Šaulys, J. Šernas, A. Stulginskis, A. Smetona, J. Smilgevičius, J. Staugaitis, J. Vailokaitis, J. Vileišis.

1918 m. Vasario 16-osios aktas. „Lietuvos aidas“, 1918 m. vasario 19 d. Nr. 22

Mindaugas Černiauskas

1918 m. vasario 16 d. sudėtingomis vokiečių okupacijos sąlygomis Lietuvos Taryba Vilniuje paskelbė apie nepriklausomos Lietuvos valstybės su sostine Vilniuje atstatymą.

1918 m. lapkričio 11 d. buvo sudaryta pirmoji atsikuriančios nepriklausomos Lietuvos Vyriausybė. Jai vadovavo Augustinas Voldemaras. Prasidėjo valstybės kūrimasis: organizavosi savivaldybės, policija, kariuomenė. 1918 m. lapkričio 11 d. buvo pasirašytos Kompjeno paliaubos. Po paliaubų demoralizuota ir pavargusi vokiečių armija be mūšių, palikdama daug karinio turto, traukėsi iš užimtų teritorijų. Paskui vokiečius slinko Raudonoji armija. 1918 m. pabaigoje ji įžengė į Estiją ir Lietuvą. Bolševikai užėmė ir visą Latviją, išskyrus vakarinę šalies dalį su Liepojos uostu. Vilnių Raudonoji armija užėmė 1919 m. sausio 6 dieną. <...> Artėjant bolševikams Lietuvos Valstybės Tarybos Pirmininkas A. Smetona ir Ministras Pirmininkas A. Voldemaras išvyko į užsienį ieškoti pagalbos. Valstybė trumpai liko be vadovų, bet greitai Mykolas Sleževičius Vilniuje suformavo naują koalicinę Vyriausybę. Svarbiausias šios Vyriausybės tikslas buvo sukurti kariuomenę ir išvaduoti šalį nuo interventų. Jau 1918 m. gruodžio 27 d. Sleževičius kreipėsi į Lietuvos piliečius kviesdamas ginti Tėvynę (iš www.istorijai.lt):

„Į Lietuvos piliečius! Vyrai! Ne kartą Lietuvos priešai norėjo uždėti ant mūsų amžiną nepakeliamą jungą, bet mūsų Tėvynė nenugalėta. Ji gyva. Šiandien visi išvydome laisvės rytoju švintant; Lietuvos Nepriklausomybė neša visiems laisvę ir laimę; tad ginkime Nepriklausomą Lietuvos Valstybę! Vienybėje, kaip broliai, pasidavę kits kitam rankas, eikime drąsiai į kovą, visi, kaip vienas, stokim už tėvynę! Lietuva pavojuje! Vokiečių kariuomenei atsitraukiant, jau įsibrovė svetimoji Rusijos kariuomenė. Ji eina, atimdama iš mūsų gyventojų duoną, gyvulius ir mantą. Jos palydovai – badas, gaisrų pašvaistės, kraujo ir ašarų upeliai. Tad ginkim Lietuvą! Parodykime, jog esame verti amžiais kovotos laisvės; šiandien Lietuvos likimas mūsų pačių rankose. Nelaukdami toliau nė valandos, kas myli Lietuvą, kas trokšta laisvės, kas pajėgia valdyti ginklą, stokime visi į Lietuvos Krašto Apsaugą. Būrių būriais eikime iš kaimų, viensėdijų, miestų ir miestelių, eikime iš visų Lietuvos kraštų laisvės ir Tėvynės ginti. Stokime drąsiai pirmi į kovą. Drąsiai, be baimės, kaip mūsų tėvai ir senėviai, užstokim priešams kelią, pakelkim žygį už mūsų Motiną Tėvynę, už Lietuvos Valstybę!

Ministeris Pirmininkas M. Sleževičius. Krašto Apsaugos Ministeris Karininkas Velykis.“

(„Lietuvos aidas“, 1918 m. gruodžio 29 d. Nr. 165)

1919 m. Lietuvos kariuomenės savanorio rankovės antsiuvas – vienas pirmųjų Lietuvos karių skiriamųjų ženklų

1-ojo Lietuvos didžiojo etmono Jonušo Radvilos pulko pirmieji žvalgai Merkinėje, 1919 m. *Iš Vytauto Didžiojo karo muziejaus fondų*

1919–1920 M. LIETUVOS KARIUOMENĖS SAVANORIAI IŠ MERKINĖS VALSČIAUS

Matas Ališauskas	*Julius Lepeška*
Vaclovas Antanavičius	*Romualdas Marcelis*
Simas Bakanauskas	*Alfonsas Milius*
Bronius Balčiūnas	*Vincas Milius*
Julius Baniulis	*Balys Miškinis*
Vladas Barysas	*Ipolitas Miškinis*
Motiejus Barysas	*Simas Miškinis*
Laurynas Biekša	*Povilas Mizaras*
Julius Bloznelis	*Krisius Navickas*
Motiejus Bloznelis	*Jonas Pašukonis*
Julius Bulka-Sakalauskas	*Kazys Pigaga*
Mauša Chabockis	*Juozas Pigaga*
Julius Čaplikas	*Juozas Putreika*
Kazys Čaplikas	*Juozas Rizauskas*
Juozas Čaplikas	*Petras Satkauskas*
Leonas Čaplikas	*Juozas Sčesnulevičius*
Vladas Čepulis	*Vincas Skerniškis*
Jonas Česnulevičius	*Kostas Steigvila*
Vincas Česokas	*Vincas Subačius*
Juozas Galkauskas	*Tomas Ščesnulevičius*
Aleksas Gudelionis	*Juozas Tatlauskas*
Juozas Gudelionis	*Juozas Urbanavičius*
Tomas Jakavonis	*Brunonas Karolis Urbonas*
Petras Jakubauskas	*Kleopas Vaičiulis*
Zigmas Janavičius	*Ferdinantas Valentukevičius*
Vincas Jančauskas	*Balys Vapšys*
Kazys Janulevičius	*Feliksas Zalanskas*
Vincas Jeskevičius	*Bronius Zenevičius*
Aleksas Jezerskas	*Vaclovas Zurlys*
Vincas Jezerskas	*Zigmas Zurlys*
Vincas Jezukevičius	*Zigmas Zurlys*
Juozas Jonytis	*Morkus Žalnerauskas*
Cezaras Jurkevičius	*Julius Žekas*
Zigmas Kudarauskas	*Antanas Žemaitis*

šaltinis: http://www.versme.lt

Per mėnesį savanoriais užsirašė apie 3 tūkst. vyrų. Formuojant iš Vilniaus į Alytų permestą Pirmąjį pulką, buvo sumanyta į aplinkinius kaimus ir miestelius siųsti pulko karininkus: gruodžio 21 d. J. Šulga buvo pasiųstas agituoti į Merkinės ir Perlojos, J. Tumas – į Alovės ir Nemunaičio, P. Černiauskas – į Daugų ir Nedzingės parapijas, gruodžio 24–26 dienomis K. Ladiga – į Daugų, J. Čaplikas – į Seirijų, A. Žemaitis – į Punios, J. Tumas – į Merkinės, S. Skimundris – į Valkininkų, Z. Talevičius – į Jiezno, gyd. L. Janulionis – į Alytaus parapijas... Visur buvo platinamas pulko vado krn. J. Galvydžio-Bykausko atsišaukimas (žr. Gintautas Surgailis. *Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino pulkas*, 2011 m., p. 19). Savanoriais į kuriamą Lietuvos kariuomenę iš Merkinės valsčiaus (be užnemunės) išėjo daugiau kaip 50 vyrų.

Jau 1919 m. vasario mėn. ką tik susikūrusi Lietuvos kariuomenė kartu su vokiečių savanoriais sulaikė Raudonosios armijos puolimą prie Kėdainių ir Alytaus. Merkinę Raudonosios armijos Pskovo pulkai buvo užėmę 1919 m. vasario 13 d. Rusams pasitraukus, Merkinės apylinkėse apsistojo Lietuvos kariuomenės septintojo pėstininkų pulko daliniai.

Tuo pat metu vokiečiai sumušė bolševikus Žemaitijoje. Raudonąją armiją iš Rytų Lietuvos pavasarį pradėjo stumti lenkai. Balandžio – gegužės mėnesiais lietuviai kariai kartu su vokiečiais atsiėmė Ukmergę, Anykščius, Panevėžį, Kupiškį, Uteną, Rokiškį. Birželio mėnesį baigėsi vokiečių savanorių sutartis. Toliau Lietuvos kariuomenė su bolševikais kovėsi viena. Rugpjūčio mėnesį lietuviai užėmė Zarasus ir įžengė į Latvijos teritoriją. Kovos su Raudonąja armija baigėsi. Sovietų Rusija ir Lietuva taikos sutartį pasirašė 1920 m. liepos 12 d. Maskvoje. Šia sutartimi Rusija pripažino Lietuvos nepriklausomybę ir „visiems amžiams atsisakė“ Rusijos „suvereniteto teisių, kurių yra turėjusi lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu“, pasižadėjo atlyginti Lietuvai karo metu padarytus nuostolius, grąžinti iš Lietuvos išvežtą turtą. Sutartimi nustatyta Lietuvos rytinė siena (iš www.istorijai.lt).

LENKIJOS IR BOLŠEVIKINĖS RUSIJOS KARAS IR LENKIJOS INVAZIJA Į LIETUVĄ

1920 m. balandžio 25 d. Lenkija pradėjo puolimą prieš Sovietų Rusiją. Pradžioje jai sekėsi. Lenkai užėmė Kijevą. Bet jų užnugaris buvo silpnas. Todėl, bolševikams pradėjus kontrpuolimą, frontas greitai ritosi į Vakarus. Raudonoji armija užėmė Vilnių. Rusija Lietuvai perleido 1920 m. liepos 12 d. taikos sutartimi pripažintas teritorijas, bet planavo sumušę Lenkiją užimti ir Lietuvą. Lenkams bolševikus pavyko sustabdyti tik prie Varšuvos. Frontas pajudėjo atgal. Vejant Raudonąją armiją, lenkų armijos kairysis sparnas priartėjo prie lietuvių teritorijos, kurią gynė apie 7 tūkst. Lietuvos karių. Prasidėjo susirėmimai. Siekiant nutraukti kovas, stebint Didžiosios Britanijos, JAV ir Prancūzijos atstovams, Suvalkuose prasidėjo derybos. Lietuvos ir Lenkijos derybininkai sutartį pasirašė 1920 m. spalio 7 d. Susitarta nutraukti karo veiksmus, gerbti sutartimi nustatytą demarkacinę liniją. Dar neišsiskirsčius derybininkams atėjo žinia, kad Vilniaus link žygiuoja generolo L. Želigovskio vadovaujama armija. Želigovskis veikė su Lenkijos valstybės viršininko J. Pilsudskio žinia ir pritarimu, bet buvo vaizduojama, kad generolas puola savarankiškai, neklausydamas vadovybės. Greitai didelė Rytų Lietuvos dalis su Vilniumi atsidūrė lenkų rankose. Šį puolimą sąjunginінkai pasmerkė, bet nei jie, nei Lenkija nieko nedarė, kad sustabdytų „maištininkus“. Tik 1920 m. lapkričio 17–19 d. lietuviai perėjo į kontrpuolimą. Mūšyje prie Širvintų ir Giedraičių lietuviai pasiekė pergalę. Tautų Sąjungos Karinės kontrolės komisija pareikalavo sustabdyti kovas. Lietuviai su tuo turėjo sutikti, nes nebuvo pajėgūs kovoti su Lenkija, stovėjusia už Želigovskio. Želigovskis, užėmęs Rytų Lietuvą, paskelbė, kad įkuria naują valstybę – Vidurio Lietuvą. Pilsudskis tikėjosi, kad lietuviai bus priversti derėtis su Želigovskiu ir pasiduoti Lenkijos valiai. Lietuvai atsisakius derėtis, „Vidurio Lietuva“ 1922 m. buvo įtraukta į Lenkijos sudėtį. 1920 m. rudens mūšiais su Želigovskio armija baigėsi Nepriklausomybės kovos. Kovose su bolševikais, bermontininkais, lenkais žuvo ar ligoninėse mirė daugiau kaip trys su puse tūkstančio karių. Dar daugiau buvo sužeista. Lietuvos kariai apgynė savo valstybės nepriklausomybę (iš www.istorijai.lt).

Kokia Merkinės vieta visoje šitoje įvykių grandinėje? Iki pat 1919 m. liepos čia vis dar šeimininkavo vokiečiai, kurie iš Merkinės pasitraukė liepos 7 d. 1919 m. liepos 24–25 d. Merkinę užėmė 600 Lenkijos karių dalinys. Lenkų legionieriai sučiupo Merkinės komendantą karininką Joną Grėbliauską, kuris su kareiviais saugojo tiltą per Nemuną. Lenkai Grėbliauską ir kareivius nusivarė į Druskininkus, kur karininkas buvo užmuštas šautuvų buožėmis (žr. V. Česnulis. *Varėnos krašto šauliai 1919-1940 m.*, 2008 m., p. 41)...

Lenkams įsitvirtinus Merkinėje valsčiaus komitetas su pirmuoju viršaičiu Vladu Janulevičiumi įsikūrė šiauriniame valsčiaus pakraštyje – Makniūnų dvare (Nemunaičio parapija) ir administravo tik nedidelį savo valsčiaus ruožą (žr. S. Jegelevičius. *Nemunaitis ir jo parapija (II)*, 2002 m., p. 665).

Savanoriai iš Merkinės valsčiaus. Kairėje Juozas Gudelionis. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Ir vėl viskas apsivertė aukštyn kojomis: lenkai užėmė Vilnių ir jo apylinkes. Merkinė taip pat priklausė lenkų okupacijos teritorijai. Lenkai paprastai link vakaro rengdavo rikiuotes. Rikiuočių metu dainuodavo tautines lenkiškas dainas. Kartą vienas lenkų kareivis pagavo vidury pagrindinės gatvės žydą ir norėjo nukirpti jam barzdą. Drąsi jauna žydė, buvusi tuo metu šalia, trenkė lenkui antausį ir neleido įvykdyti piktybiško sumanymo. Lenkas pasitraukė susigėdęs, pabrukęs uodegą. Praėjus metams, lenkus išvarė Raudonoji Armija (kadangi bolševikų Rusija kariavo su Lenkija). Paveikti karo vaizdų, mes, Merkinės vaikai, organizavome akmenų svaidymo „kovas“ prieš „purvinus“ jaunuolius. Kovos vyko smėlio kalvose už miestelio ribų. Iki šiol ant mano galvos tebėra randai nuo pataikiusių akmenų.

Iš Aharono Šefnerio (Šafranskio) atsiminimų, Bostonas

1920 m. liepos mėnesį neatlaikę Lietuvos kariuomenės puolimo lenkai iš miestelio pasitraukė ir į miestelį įžengė Ryliškių šaulių būrys.

Atvykus Lietuvos kariuomenės Pirmojo pėstininkų pulko III batalionui, kuriam vadovavo majoras Vladas Skorupskis, šauliai kartu su jais puolė už Merkio įsitvirtinusios pilsudskininkus ir nustūmė juos iki demarkacinės linijos. Kariuomenei patraukus į kitas kovų vietas, tiltą saugoti liko Ryliškių šauliai.

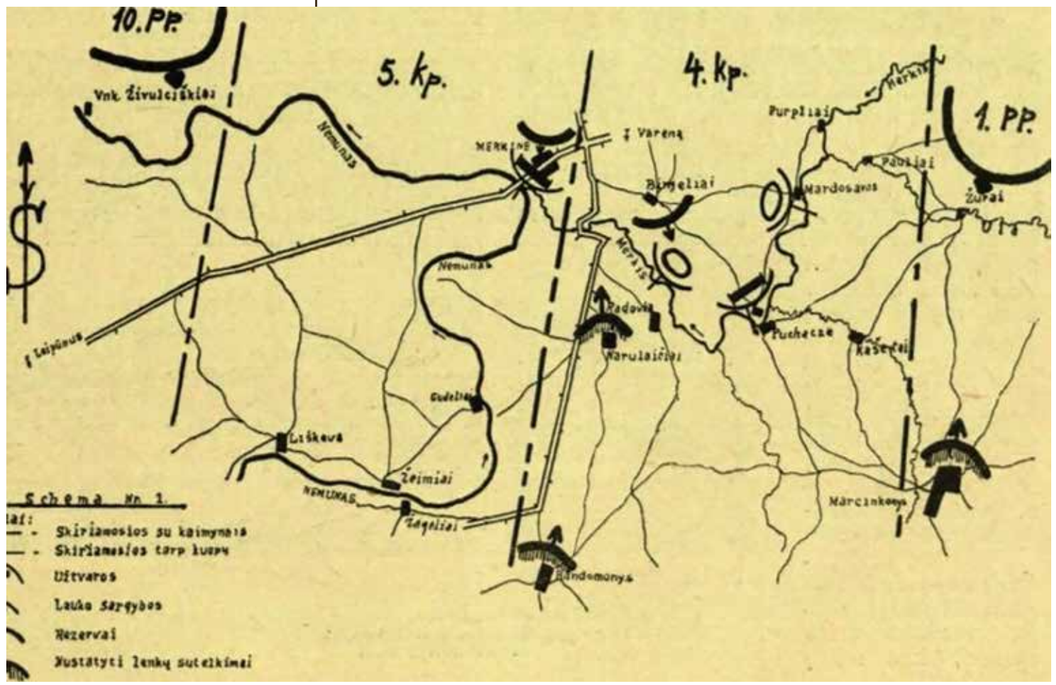

7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butageidžio pulko II bataliono stabdomieji veiksmai Merkinės rajone 1920 m. Iš 1939 m. liepos 1 d. žurnalo „Kardas“ Nr. l3-14

Tuo metu Lenkijos – Lietuvos karo fronte (Simno–Varėnos ruože) buvo sutelkta 1,5 tūkst. Lietuvos šaulių, kuriuos sukvietė visuotinė šaulių mobilizacija. Šaulių kovos veiksmams vadovavo Alytaus IV Šaulių lauko štabas (vėliau pertvarkytas į IV Šaulių grupės štabą), kuris iki 1923 m. pavasario buvo įsikūręs Merkinėje.

Mūsų kariuomenei jau perėjus šiapus Merkio, pamačiau pirmąjį Lietuvos kareivį. Jis jau buvo uniformuotas žalia uniforma, kepurė su geltonu lankeliu. Negalėjau atsigėrėti jo žavumu ir gailėjausi, kodėl aš dar per jaunas ir kodėl nepatekau į savanorius. Nemuno ir Merkio tiltus saugojo mūsų kariuomenė. Dabar jau mūsų kareivis pasidarė dažnas svečias. Kartais su dainomis pražygiuodavo Nemuno tiltu ištisas būrys. Iš kitos Nemuno pusės stebėdavau, kaip gražiai koja į kojų mūsų kareiviai žygiuoja, kaip blizga prieš saulę jų ginklai ir kaip gražiai sudainuoja. Kartą buvom prie Merkio tilto naktigonėje. Vakare ant tilto mūsų kareivis dainavo dainą: „Saulutė raudona, vakaras netoli, laikas jau man gulti, dar miego nenoriu.“ Jis taip gražiai dainavo, kad sužavėtas, rodos, ir dabar girdžiu jo balsą, nežiūrint to, kad nuo to laiko jau praėjo 27 metai.

Iš Juozo Kvaraciejaus atsiminimų

Medalis 1918–1920 m. Lietuvos kariuomenės savanoriui Vincui Jezerskui.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

KOVOSE UŽ LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ ĮVAIRIUOSE FRONTUOSE ŽUVĘ SAVANORIAI IŠ MERKINĖS VALSČIAUS:

Janulevičius Kazys, sūnus Karolio, g. 1893 m. rugsėjo 30 d. Masališkių k. Nukautas mūšyje su bolševikais Zarasų r. 1919 m. birželio 14 d.;

Jezerskas Vincas, sūnus Nikodemo, g. 1900 m. liepos 14 d. Maksimonių k. Nukautas mūšyje su bolševikais 1919 m. rugsėjo 21 d.;

Miškinis Simas, sūnus Felikso, g. 1899 m. rugojūčio 11 d. Gudakiemio k. Nukautas mūšyje su lenkais 1920 m. spalio 31 d.;

Pigaga Kazys, sūnus Vinco, g. 1900 m. Masališkių k. Žuvo 1919 m. liepos 1 d. Alytaus mst.;

Zurlys Vaclovas, sūnus Mykolo, g. 1899 m. rugpjūčio 28 d. Burokaraisčio k. Mirė nuo sužeidimų Raudonojo Kryžiaus ligoninėje 1919 m. gegužės 26 d.;

Žėkas Julius, sūnus Nikodemo, g. 1900 n. vasario 6 d. Gudakiemio k. Mirė nuo sužeidimų, patirtų mūšyje su bolševikais ties Daugais 1919 m. vasario 28 d.

Lietuvos savanorio, Vinco Jezersko kapas Zarasų kapinėse (ant paminklo klaidingai užrašyta „Jeselskis“)
V. Slavinskaitės-Zujienės nuotr.

Kitą dieną mūsų mažytis šaulių būrelis atsidūrė Merkinėje. Buvome baisiai alkani, bet ten apsistojęs mūsų kariuomenės padalinys davė mums katilą sriubos. Tik šaukštų neturėjome. Matydama mano susirūpinimą, iš namų išėjo sena žydė ir, šluostydama sijonu švininį šaukštą, padavė jį man, ir aš jau nuoširdžiai padėkojau. Miego irgi norėjosi. Savo tualetui aptvarkyti susiradau kirpyklą ir užėjau nusikirpti. Ta proga su kirpėju žydu įvyko toks pasikalbėjimas: „Ir akvata ponui tokiu dalyku užsiimti, kariauti – tai prastų žmonių dalykas.“ „Aš ir esu prastas žmogus“, – atsakiau. „Nu, ne, aš matau – delikatna lico.“ Kitą dieną kelyje sutikome Antaną Žmuidzinavičių – jam pavyko pabėgti iš lenkų nelaisvės, – buvo didelis džiaugsmas, ir mes tam kartui baigėme karą.
Iš gamtininko Tado Ivanausko prisiminimų apie 1920 m. karą su Lenkija.

Tadas Ivanauskas (1882–1970). Lietuvos gamtininkas, rašytojas, biologijos mokslų daktaras, profesorius, vienas iš trylikos pirmųjų Lietuvos mokslų akademijos akademikų. *Iš Tado Ivanausko zoologijos muziejaus fondų*

IŠ TO METO SPAUDOS...

„NEPRIKLAUSOMOJI LIETUVA“, 1919 M. GEGUŽĖS 21 D. NR. 22

Merkinėje. Vargas lietuviams, kur užėjo nauja kariuomenė. Palei visą Varšuvos gelžkelį – lenkai. Jie verčia apylinkių gyventojus gelžkelį taisyti; ne tik kamuoja, ir ima kaip vokiečiai, mėgsta pasmaguriauti kiaušiniaudami, ateina net Merkinės parapijon. Sviesto svarui temoka po pusantros markės, avižų pūdui tik 6 markes; taip lygiai ir už kitus daiktus. Nesutiksi – ir to negausi. Moka rusų pinigais ir „kerenskiniais“, kurie čia nieko neverti. Žmonės keikias; lenkų santykiai su vokiečiais labai įtempti; esti ir susikirtimų.

Merkinėje, Druskininkuose – vokiečiai. Gardine šioje pusėje Nemuno – lietuviai, anoje pusėje – lenkai. Varėnos stotyje ir Dauguose – lietuvių komendantūros. Varėnos lietuvių komendantūrai prisieina daug skundų ant lenkų išgirsti. Kalesninkų kunigėlį Mincevičių lenkai vėl nori geruoju ar bloguoju iš vietos išversti; esąs, girdi, „bolševikas“. Alytuje – apskrities komendantūra. Tebeimama į kariuomenę.

„NEPRIKLAUSOMOJI LIETUVA“, 1919 M. BIRŽELIO 12 D. NR. 39

Iš tikrų šaltinių.

Merkinė. Mes vargstame ir vargų galo nematome. Vokiečiai taip įkyrėjo, kad geriau su velniais eitum obuoliauti. Vokiečių kariuomenės dalys Merkinėj dažnai keičiasi: vis ateina naujos, o savo pasielgimais dar piktesnės. Kareiviai baisiai ištvirkę, pasileidę, vagys ir melagiai. Labai mažas procentas dorų žmonių. Apie jų dorą teliudija atsitikimai: Dubaklonyse (Liškiavos par.) nušovė jauną vyrą dėl to, kad Merkinės vokiečiams plėšikams pasipriešino. Ant Merkio tilto ties Merkine sargyba periminėja žmones ir pinigus atimineja. Šv. Juozape buvo vokiečiai nuvykę Nedzingėn bolševikų vyti. Išvijo ir klebono visą mėsą ir lašinius apie 2000 rublių vertės išnešė ir kepė pas vargonininką; paskiau valgė ant pianino pasidėję. Vieniems vokiečiams išeinant, kitiems įeinant, pražūsta miestelyje bent keli arkliai. Arklius vagia ne tik prasti kareiviai, bet ir unteroficieriai. Labai vargsta Merkinės klebonas nuo vokiečių. Jo kiemas ir stainės užimti vežimais ir arkliais, kad ir apsisukti nėra kur. Prie pačių klebonijos durų stovi 5 vežimai po du kulkosvydžiu. Čia kulkosvydininkų kuopa mankštinasi klebonijos palangėje. Arklius paleidžia per daržus ir viską mindo. Virš 20 vežimų šieno per akis išplėšė ir išvežė. Nelaimingi kalakutai, žąsys, antys ir vištos... Vokiečiai ir klebonijos darbininkus ištvirkino. Už kiaušinį vokiečio dūšią nupirksi. Stebėtinas smagurumas! Už smagurystės dalykus atiduoda šautuvą, drapanas, viską. Tokiu būdu vokiečiai labai daug jaunų bernelių sugadina. Miestelėnai prakeiks vokiečius: baigia jų pievas ganyti, prie pievų baisiai išgano rugius ir vasarojų. Net ant šventoriaus aplink bažnyčią suvaro arklius ir gano. Iš tikėjimo tyčiojasi: gardi zupė esąs jo dievas, pasakė vienas kareivis. Velykų naktį žmonės eina bažnyčion melstis, o jie savo heime šoko ir gėrė visą naktį su žydėmis, lietuvaites gi vadino fanatikėmis.

Gegužės mėn. 18 d. atvyko Merkinėn lietuvių komendantas su nedidele kareivių kuopa. Vokiečiai turėjo neužilgo išeiti. Lietuvių komendantas pradėjo veikti ir tuoj susikirto su vokiečiais. Pirmiausia dėlei šmuglerių. Milicija areštuoja šmuglerį. Tasai nueina pas vokiečių kareivius, duoda papirkų, tie atima iš milicijos javus. Tokių atsitikimų buvo daug. Lietuvių komendantas užgynė vokiečiams duoti leidimus javų supirkinėjimui. Tai jiems nepatiko. Bet labiausia sukiršino vokiečius šis atsitikimas. Lietuvių komendantas buvo areštavęs vagis, kuriems vokiečių kareiviai parduodavo vogtus arklius. Gegužės 29 d. nebuvo komendanto namie. Būrys vokiečių kareivių išlaužė kalėjimo duris ir išleido vagis. Maža to. Dar koks atsitikimas. Gegužės 28 d. milicija areštavo dvi žydi su žuvimis. Žuvis paėmė komendantas, žydes paleido. Gegužės 29 d. nesant lietuvių komendanto namie, gavo žydės iš vokiečių leidimą toms žuvims gabenti, kurias milicija buvo iš jų atėmusi. Gegužės 28 d. susirinko daug vokiečių ir ilgai kankino lietuvį viršilą. Kažin kaip ten būtų pasibaigę, jei vienas lietuvis inteligentas nebūtų atvedęs vokiečių aficierio, kuris visus kareivius išvaikė. Lietuvių komendantas pagrasino jiems bombomis, kurių buvo pilnos kišenės. Birželio antrą dieną lietuviai, vokiečių spiriami, išėjo iš Merkinės. Tą pačią dieną tarp 11–12 val., naktį sugrįžo lietuviai Merkinėn, dar atsivedę su savim du vežimu žuvų, atimtų iš šmuglerių – žydų, vežusių Vilniaus link. Lietuviai sustojo ties klebonija. Subėgo vokiečiai, užpuolė lietuvius, atėmė ginklus, apvogė, maišus praardė ir javus išbarstė ir išvarė iš Merkinės. Žydus šmuglerius išleido, žinoma, gavę iš jų daug žuvų.

Pastaba, vokiečių kareiviams neduoda bombų, nes jie eina į Nemuną arba į Merkinę ir ten bombomis žuvis gaudo. Šiemet jie su bombomis labai daug žuvų išnaikino.

Kaizerinės Vokietijos kariuomenė 1917 m. Merkinės rinkos aikštėje. *Iš Čiurlionių šeimos albumo*

Dabar, man šitas eiles rašant, lietuvių komendantas su savo kuopa (13 kareivių) apsistojo Masališkyje, 5 varstai nuo Merkinės. Vokiečių Merkinėje virš dviejų kuopų. 10 kulkosvydžių stovi klebonijos kieme, yra dar ir daugiau. Kada išeis iš čia vokiečiai, neturime supratimo. Birželio 2 dieną buvo 4 lenkai raiti atvykę Merkinėn ir apie 45 min. tarėsi su vokiečiais.

Merkinės parapijoje nėra legionų, bet jie ateina iš kitur, į Randamonis ateina iš Šklerų (Kabelių par.), į Puvočius ir Mardasavą iš Marcinkonių. Žmones apgaudinėja, daro rekvizicijas, ima, kas pakliuvo, ir ačiū nepasako, kaip žmonės išsitaria. Agituoja, kad neitų į lietuvių kariuomenę ir žada duoti rykščių, jei kas manytų eiti. Randamonyse rinko mokesčius po 4 markes nuo galvos, tik ne visi davė. Žmonės iš lenkų užimtų vietų labai skundžiasi, kad legionai labai juos muša. Į dvarus (Alovėn pas Gediminus, Nedzingėn pas Žilinskius) atjoja lenkų būriai gražiais arkliais, puikiai pasirėdę. Čia gražiai priima ir pavaišina, lšsibučiavę husarai su šeimininkais grįžta į savo vietas. Iš lenkų užimtų vietų ateina daugybės žmonių (taip pat ir nuo Vilniaus) elgetauti ir duonos pirktis. Sako, lenkai tik žadą duoti, bet neduodą, tik iš žmonių imą. VI/4.19 nuvažiavo pro Merkinę automobilis iš Kauno į Gardiną. Kalbama, kad koalicijos misija nuvykusi į Gardiną su įsakymu, kad lenkai užleistų Vilnių ir Gardiną lietuviams. Pajus Tauras.

„LAISVĖ“, 1919 M. LIEPOS 27 D.

Lenkų frontas.

Liepos 23–24 naktį 300 lenkų raitelių ir pėstininkų netikėtai antpuolė mūsų dalis, užimančias Merkinės miestelį ir jo apylinkes. Įvyko nelygi, bet arši kova, mūsų priešakinės dalys, spaudžiamos daug stipresnių legionierių, buvo priverstos pasitraukti iš Merkinės. Tose kovose turim laimikį – 25 arklius ir tiek pat šautuvų: nuostolių neturim. Kaip tikina vietos gyventojai, Dauguos ir Merkinėj lenkai koncentruoja savo pajėgas ir rimtai ruošiasi padaryti žygį į Alytų. Prieš tai Alytaus srityse lenkų raiteliai daro sustiprintą žvalgybą, kuri sėkmingai išsklaidoma mūsų sargybos pastangomis. Vakarą legionierių rinktinė per 600 kareivių slinko Merkinės–Seirijų kryptimi ir šiandien rytą užėmė Seirijų miestelį. Tuo tarpu kitas lenkų būrys, darydamas žvalgybą, slenka Daugų–Alytaus kryptim. Mūsų karžygiai <...> prisiruošė tinkamai sutikti. Kovos dar neprasidėjo. Jiezno–Vievio linijoj nieko ypatingo neatsitiko. Keliose vietose pasirodė priešininko raitelių, bet, sutikti šautuvų ugnimi, veikiai pasislėpė.

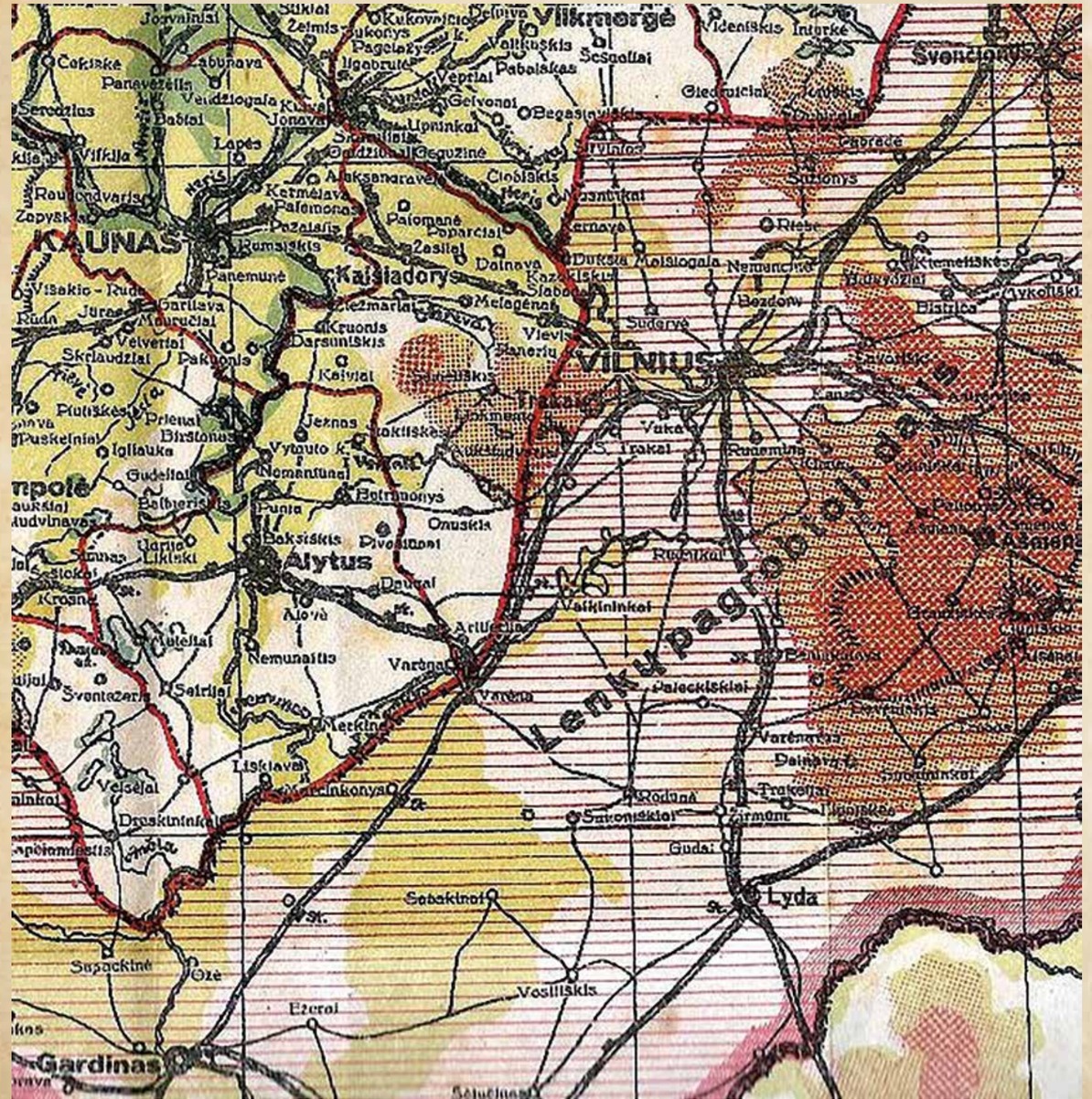

1930 m. Lietuvos žemėlapio fragmentas.
Merkinės situacija žemėlapyje ir „lenkų pagrobtoji dalis“

„LIETUVA“, 1920 M. BIRŽELIO 1 D.

Žinios iš Lietuvos. Merkinė

Čia nesiliauja lenkų kareivių gaujos puldinėję gyventojus ir juos plėšę. Balandžio 20 d. buvo atvykusi lenkų gauja, apie 27 kareivių į Veismūnų sodžių. Šis sodžius yra dešimt varstų nuo demarkacijos linijos. Įėję į sodžių tuojau pradėjo savo darbą, plėšimą. Beplėšdami pastebėjo, kad nuo Veismūnų sodžiaus kažkas bėga į kitą sodžių. Buvo tai šios apylinkės šaulys – partizanas A. Legionininkai ėmė šaukt sustot ir grįžt. Jis neklausė, bet dar smarkiau bėgo. Tada legionininkai ėmė į jį šaut. Pavyko pasprukt sveikam. Pasigirdus šūviam apylinkės šauliai iš kitų sodžių pradėjo bėgt į Veismūnus ir šaudyt į lenkus. Lenkai apšaudomi iš dviejų pusių, buvo priversti pasitraukt. Lenkai turėjo su savim ir kulkosvaidžių. Tokiu būdu buvo apginti gyventojai nuo didesnio legionininkų plėšimo, nes buvo pradėję imti ką tik sugriebdami. Partizanas

„TRIMITAS“, 1921 RUGPJŪČIO 6 D. NR. 30

Lietuvos piliečių protesto balsai. *Paduodame kai kurias ištraukas iš pilietinių protestų prieš pasiūlymus rištis ar jungtis su lenkais. Visos ištraukos darytos originalių protestų, priimtų viešuose susirinkimuose po kelis tūkstančius žmonių.*

Merkinės valsčiaus *gyventojų proteste sakoma, kad „Lietuva privalo būti nepriklausoma ir suvienyta su amžina Jos sostine Vilniumi. – Pareiškiame, kad mūsų, kaipo ir visos užfrontės gyventojų, nusistatymas yra tautiška nepriklausoma ir nedalinama Lietuva su sostine Vilniumi“.*
Nemunaičio valsčiaus *gyventojai: „Reikalaujame iš mūsų valdžios, kad Hymanso projekto nepriimtų. Jokių unijų ir federacijų su lenkais nenorime.“*

Varėnos miestelio ir lenkų okupuotų vietų gyventojai sako:
„Kreipiamės į pasaulio tautas prašydami užtart – paremt mūsų teisėtus reikalavimus; taip pat neklausyti Lenkų melo, kurie pasauliui skelbia, kad Lietuvos valdžią palaiko tik maža inteligentų saujelė, o visa liaudis nusistačiusi prieš nepriklausomą Lietuvą. Ne, tai netiesa. Mes visi kaip vienas palaikom Lietuvos valdžią, nes ji mūsų. Mes, okupuotų vietų gyventojai, prašome Lietuvos valdžią kaip galint greičiau mus nuo lenkų okupacijos išliuosuoti.“

Perlojaus miestelio, *apylinkių ir okupuotų vietų gyventojai savo proteste pareiškia tą pat, ką ir Varėnos, ypatingai pabrėždami, kad Lietuvos valdžia rūpintus kuo greičiausia paliuosuot iš lenkų okupacijos.*
Nedzingės miestelio ir apylinkės gyventojų: *„Mes reikalaujam neatitraukti kariuomenę nuo lenkų pafrontės, bet ją dar sustiprinti. Reikalaujam, kad nei lenkų pusėn, nei iš lenkų pusės niekas nebūtų perleidžiama; už smuklius, kuriais lenkai paremiami, reikalinga smarkiai bausti.“*

BALTGUDŽIŲ PARTIZANAI IR JŲ ŠTABAS MERKINĖJE

Mindaugas Černiauskas

1918 m. rudenį bolševikams užėmus didžiąją dalį Baltarusijos ir sužlugdžius savarankiškos Baltarusijos valstybės susikūrimą, traukdamiesi nuo Raudonosios armijos į Vilnių, vėliau ir į Kauną atvyko nemaža dalis politinių Baltarusijos veikėjų ir karininkų.

Dalis į Lietuvą pasitraukusių baltarusių palaikė bei parėmė Lietuvą ir lietuvius nepriklausomybės kovose, tokiu būdu puoselėjo viltis ir lūkesčius, kad tauta taps laisva ir nepriklausoma.

Be Kaune suformuoto baltarusių bataliono, kuris aktyviai dalyvavo Lietuvos kariuomenės kovose su bolševikais ir bermontininkais, Lietuvos teritorijoje buvo kuriama ir baltarusių šaulių sąjunga. Jos vadu tapo žymus baltarusių karininkas, buvęs 12-ojo Kaukazo šaulių poručikas V. Razumovičius (Chmara). Baltarusių sekcija kėlė sau tikslą organizuoti partizaninius junginius kovai su dalį Baltarusijos okupavusiais lenkais Vilniaus ir Gardino gubernijose.

1921 m. spalio 10 d. V. Razumovičius – Atamanas Chmara specialiu LŠS įsaku skiriamas IV grupės partizanų – šaulių biuro vadu, štabo viršininku paskirtas plk. A. Duškovskis. Būrys iš esmės suformuotas iš baltarusių – 200 aktyvių, gerai apginkluotų šaulių. Būrio organizavimo vieta buvo Merkinėje. 1921–1922 m. žiemą baltarusių partizanų junginiai pradėjo aktyvią kovinę veiklą.

Tačiau lenkai savo ruožtu pradėjo siųsti į Lietuvą savo baltarusius, kad lygiai taip pat užsiimtų ardomąja veikla... Tai vargino vietos gyventojus, kurie ėmė reikšti nepasitenkinimą. Sunku pasakyti, kas tiksliai nulėmė baltgudžių bataliono išformavimą, bet greičiausiai tai įvyko dėl politinių aplinkybių. Tam pastan-

Merkiniškis Juozas Bakanauskas ir baltgudžių partizanų vadas Hermanas Šimaniukas. *Iš Bakanauskų šeimos albumo*

„Baltgudžių Vielava“

БЕЛАРУСКІ СЬЦЯГ

ШТОМЕСЯЧНІК.

Кошт падпіскі ўсюды:
на 10 №№ ўпярод — 220 мар.
на 5 №№ „ — 120 мар.
Аддзельны № — — 25 мар.

Аселасьць
Рэдакцыі і Адміністрацыі:
Lithuanie, Kaunas.
Senatorių g-vė, 8.

Кошт абвестак:
За цэлую старонку — 1000 мар.
За ½ старонкі — — 600 мар.
За ¼ старонкі — — 350 мар.

Год 1-шы. | Красавік 1922 г. | № 1.

Lietuvoje leisto „Baltgudžių vėliava“ laikraščio viršelio fragmentas

Lietuvos kariuomenės stačiatikių kapelionas mitr. prot. J. Korčinskis – laikinasis Merkinės stačiatikių šventikas 1919 m. Nuo 1921 m. rugsėjo 1 d. iki 1922 m. birželio 1 d. buvo Baltgudžių ministerijos valdininkas ypatingiems reikalams. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

gas dėjo Sovietų Rusijos diplomatinė atstovybė, agitavusi, kad baltarusių batalionas persikeltų į Sovietų Baltarusijos teritoriją. 1923 m. gegužę 60 baltarusių dalinys iš Merkinės išėjo Minsko kryptimi.

Baltgudžių vėliava minima ir 1922 m. **„Tėvynės sargo“ kovo 27 d. Nr. 13:** *„Merkinė. Vasario 16 d. iškilmėms ruošti buvo čia susidaręs komitetas. <...> Žmonių buvo pilnutėlė bažnyčia. Kun. prof. Brazys laikė pamaldas, kun. Bakšys sakė pamokslą. Be to, buvo pamaldos pravoslavų cerkvėje ir žydų sinagogoje. Eisenoje dalyvavo šauliai, gaisrininkai, vidurinė ir pradžios mokyklos, žydų mokyklos, visos valdiškos ir privatinės įstaigos. Buvo labai graži baltgudžių vėliava.“*

Parengta pagal E. Lukoševičiaus str. „Baltarusių karžygiai – Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės kariai“(www.alkas.lt, 2016 m.) ir baltarusių internetinius šaltinius

JAV POLITIKAS IŠ MERKINĖS IR LIETUVOS TARPTAUTINIS PRIPAŽINIMAS

1888 m. Merkinėje gimė Dovydas Elihu Tsirelšteinas. Sulaukęs 18-os, 1906 m. persikėlė į Bostoną, vieną iš dviejų miestų (kitas Niujorkas), kur dažniausiai kūrėsi emigrantai iš Merkinės. Bostonas migrantams buvo patrauklus tuo, kad šiame mieste dar 1893 metais buvo įkurta Merkinės emigrantus remianti organizacija „Meretz Relief Association“. *„D. E. Stouno karjera Bostone buvo greita ir svaiginanti. <...> vos per 12 metų, nuo 1906-ųjų iki 1918-ųjų, jis spėjo įgyti du aukštojo mokslo diplomus – sėkmingai baigė Roksberio aukštąją ir Bostono universiteto Teisės mokyklą, o 1918 metų lapkričio 5 dieną tapo Masačusetso valstijos Atstovų rūmų nariu. Kaip pirmos kartos imigrantui – visai neblogai!“ <...> Trisdešimtmečio juristo išrinkimas į Masačusetso valstijos parlamentą beveik tiksliai sutampa su Pirmojo pasaulinio karo pabaiga. Europoje ir Artimuosiuose Rytuose griūva imperijos – Rusija, Austrija-Vengrija, Vokietija, Osmanai... Atsiranda daugybė naujų šalių.“* (cit. Aras Lukšas, „Amerikos politikas iš Merkinės“, Lietuvos žinios, 2011-07-01). Mažosioms, tarp jų ir Lietuvai, teisę į savarankiškumą ir egzistenciją tenka įrodinėti ginklu, kovą lydi pastangos gauti kitų šalių pripažinimą. Itin svarbus kaimyninių ir didžiųjų pasaulio valstybių pripažinimas, ypač JAV.

„Kodėl būtent JAV pripažinimas Lietuvai buvo ypač svarbus? Pirma, po Pirmojo pasaulinio karo Amerika pirmą kartą savo istorijoje tapo supervalstybe ir rimta veikėja Europos geopolitikos scenoje. Antra, tuometinis JAV prezidentas V. Vilsonas paskelbė tautų apsisprendimo teisę ir tapo svarbiausiu pokarinės Europos statybos architektu <...>“ (cit. Aras Lukšas). Taigi Dovydas Elihu, JAV pavardę pasikeitęs į Stouno, suprasdamas gimtojo krašto padėtį ir turėdamas didelį išeivių iš Lietuvos palaikymą, imasi Lietuvos laisvės bylos. Jo iniciatyva 1919 metų birželio 27 dieną JAV Masačiusetso valstija de jure pripažino jauną ir vis dar už savo laisvę kovojančią Lietuvos valstybę. Rezoliucijos tekstas skelbė:

„Kadangi pasaulio gerovė ir taika remiasi teisingu ir nešališku Europos karo problemų išsprendimu, taip, kad kiekvienai tautai, nepaisant, kaip ji yra maža, būtų leista laisvai išsispręsti savo likimą ir progas gyventi savarankišką gyvenimą; kadangi Jungtinių Valstybių valdžia yra supras-

D. Elihu Stouno vizitas į Merkinę 1931 m. *Iš Meretz Relief Association archyvo*

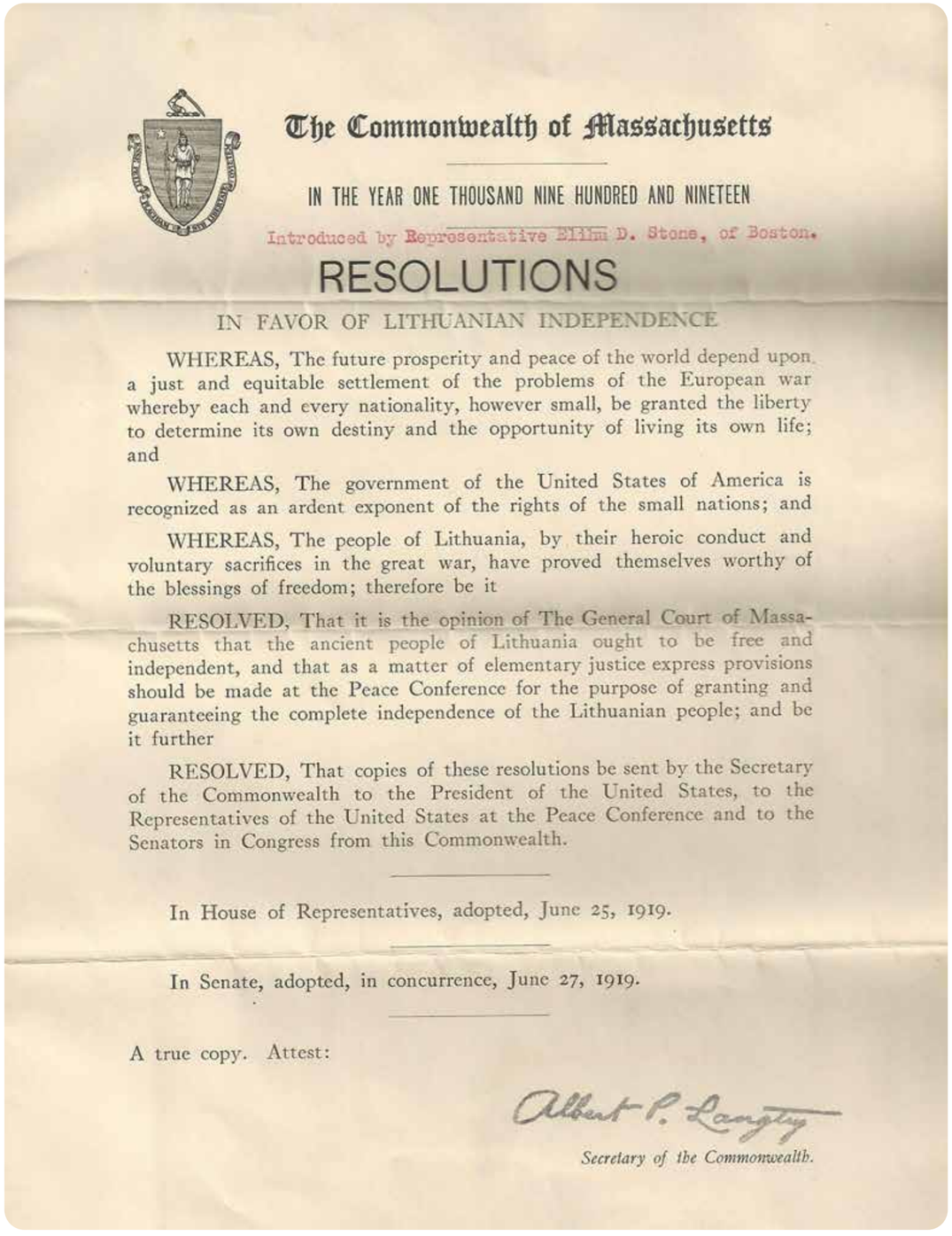

The Commonwealth of Massachusetts

IN THE YEAR ONE THOUSAND NINE HUNDRED AND NINETEEN

Introduced by Representative Elihu D. Stone, of Boston.

RESOLUTIONS

IN FAVOR OF LITHUANIAN INDEPENDENCE

WHEREAS, The future prosperity and peace of the world depend upon a just and equitable settlement of the problems of the European war whereby each and every nationality, however small, be granted the liberty to determine its own destiny and the opportunity of living its own life; and

WHEREAS, The government of the United States of America is recognized as an ardent exponent of the rights of the small nations; and

WHEREAS, The people of Lithuania, by their heroic conduct and voluntary sacrifices in the great war, have proved themselves worthy of the blessings of freedom; therefore be it

RESOLVED, That it is the opinion of The General Court of Massachusetts that the ancient people of Lithuania ought to be free and independent, and that as a matter of elementary justice express provisions should be made at the Peace Conference for the purpose of granting and guaranteeing the complete independence of the Lithuanian people; and be it further

RESOLVED, That copies of these resolutions be sent by the Secretary of the Commonwealth to the President of the United States, to the Representatives of the United States at the Peace Conference and to the Senators in Congress from this Commonwealth.

In House of Representatives, adopted, June 25, 1919.

In Senate, adopted, in concurrence, June 27, 1919.

A true copy. Attest:

Albert P. Langtry

Secretary of the Commonwealth.

Masačiusetso Valstijos rezoliucija, kuria pripažinta Lietuvos nepriklausomybė. 1919 m.

ta kaip mažųjų tautų teisių uoli gynėja; kadangi Lietuvos žmonės karo laiku savo didvyriška ištverme ir pasiaukojimu įrodė, kad laisvės palaimos jie yra verti, Masačusetso Valstybės Bendro Teismo nutarta, kad senos lietuvių tautos žmonėms būtų leista laisvė ir nepriklausomybė ir kad elementarios teisybės reikalavimais taikos konferencijoje būtų Lietuvos žmonėms duota ir užtikrinta visiška nepriklausomybė; kad Valstybės Sekretorius šių rezoliucijų kopijas išsiųstų Jungtinių Valstybių Prezidentui, Jungtinių Valstybių Atstovams Taikos Konferencijoje ir JAV valstybės Senatoriams Kongrese. Atstovų Rūmuose priimta 1919 m. birželio 25 d. Senate priimta 1919 m. birželio 27 d.“

D. Elihu Stouno vizitas į Merkinę 1931 m.
Iš Meretz Relief Association archyvo

O kaip žydų valstybė – klausia Aras Lukšas? *„Likus lygiai metams iki tos dienos, kai D. E. Stounas buvo išrinktas į Masačiusetso parlamentą, visame pasaulyje nuskambėjo Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministro deklaracija: „Jo Didenybės vyriausybė palankiai žiūri į žydų tautos valstybės įkūrimą Palestinoje.“ Ir ką gi? Karas baigtas, Osmanų imperijos nebėra, tačiau žydų valstybės Palestinoje taip pat nėra, nors šią teritoriją valdo britai. Neteigsime, kad būtent D. E. Stonui kilo mintis pakartoti britų deklaraciją JAV Kongrese, tačiau intensyvus jo susirašinėjimas su vyresniuoju draugu respublikonu senatoriumi Henry Lodge – nenuginčijamas faktas. Susirašinėjimo tema – antrasis deklaracijos paskelbimas, paremtas visu pokariniu JAV autoritetu. Galiausiai senatorius H. Lodge pateikia Senatui abiejų JAV Kongreso rūmų rezoliucijos projektą, kuriame sakoma, jog JAV remia žydų valstybės įsteigimą Palestinoje su sąlyga, jog tuo nebus pažeistos krikščionių ir kitų nežydiškų bendruomenių pilietinės ir religinės teisės ir kad bus saugomos visų šių religijų atstovų šventovės. O dar po mėnesio to paties senatoriaus pastangomis Jungtinės Amerikos Valstijos pripažino Lietuvą de jure.“*

Už nuopelnus Lietuvai 1938 m. Prezidentas Antanas Smetona D. E. Stouną apdovanojo Gedimino III laipsnio ordinu. 1931 m. D. E. Stounas, praėjus 25 metams, aplankė gimtąją Merkinę, kur buvo iškilmingai sutiktas visos miestelio bendruomenės.

Iš 1938 m. rugsėjo 1 d. laikraščio „Apžvalga“ Nr. 33

Įteiktas Gedimino ordinas

Amerikos žydų veikėjui E. Stonui

Kas sekė „Lit. Ži.“ dėl Lietuvos nepriklausomybės bei dėl jos pripažinimo, kas skaitė šių kovų istoriją, gerai žino kurį vaidmenį suvaidino „Litvakas“ D. Stour, siguruant Lietuvos pripažinimą iš Jungtinių Amerikos Valstybių.

Stoun, arba Cirlšteln, kaip jis vadinosi savo senojoj tėvynėj, yra kilimo iš Merkinės. Lietuvos žydai palinko jį, kai jis atsilankė Lietuvoje prieš keletą metų. Amerikos Stoun yra žymus visuomenės veikėjas. Jis nuolat gyvena Bostone, kur jis yra žydų malicos namų pirmininkas bei išlikos eilės draudžių valdybų narys. Verta priminti, kad Stoun buvo deleguotas kaip atstovas į ecuminių kongresą Čikagoje.

1919-ais metais Stoun buvo Masačuseto valstybės parlamento narys. Tai buvo tuoj po Lietuvos respublikos įkūrimo. Lietuva kovėsi su savo gamtiniais priešais, kurie norėjo prarysti jaunutę Lietuvos respubliką. Tada Stoun stojo į kovą dėl Lietuvos pripažinimo Amerikoje. Jame pabudo „litvakas“ ir ragino jį padėti savo senajai tėvynei. Ir nuveikė jis nemaža.

Stoun ėmė energingai agituoti už Lietuvos pripažinimą ir pasiūlė Masačuceto parlamente pripažinti Lietuvą. Tas pasiūlymas buvo priimtas birželio mėn. 1919-ais metais. Tačiau Stoun tuo nepasitenkino. Jis daug agitavo ir nemaža prisidėjo, kad senatas pripažintų Lietuvą.

Lietuvos nepriklausomybės dvidešimt metų sukaktuvių proga Respublikos Prezidentas p. Antanas Smetona prisiminė Elijaše Dovydo Stouno nuopelnus Lietuvai ir apdovanojo jį III-o laipsnio Gedimino ordinu.

Kai žinia apie tai pasiekė Ameriką, Lietuvos generalinis konsulas p. Budrys pranešė apie tai Stounui ir susidarė komitetas, kuris surengė puikų banketą Stounui pagerbti bei pabrėžti lietuvių žydų draugystai. Garbės komitete dalyvavo žymūs Amerikos žymūs ir lietuviai. Į patį banketą atvyko garbingiausi lietuvių ir žydų kolonijų asmenys.

Ordiną p. Stounui įteikė konsulas Budrys, kuris taip pat pasakė reikšmingiausią kalbą per visų banketą. Banketo toastmeisteris buvo p. Antanas Salynas. Kalbėjo taip pat p. Bogačius. Visi kalbėtojai pabrėžė lietuvių ir žydų tradicinį draugiškumą ir Amerikoje ir senojoj tėvynėj. P-as Stounas atsakydamas nuoširdžiai padėkojo už garbę, pareiškė esąs labai sujaudintas Lietuvos vyriausybės pripažinimo, parodytam autoritetui ordiną ir balgė šiais dožiais:

„Mes, Lietuvos žydai Amerikoj, troškriai sekame kiekvieną Lietuvos įvykį. Mes taip pat labai domimės mūsų broliu likimu Lietuvoje ir rūpinamės jais“.

Bankiete dalyvavo apie 500 asmenų, ir jis sukėlė gyvą atgarsį Amerikos spaudoje. Išlisa eilė Amerikos laikraščių įdėjo jo aprašymus, kaikas bei fotografijas, vaizduojančias tą momentą, kada konsulas Budrys įteikia Stounui Ordiną.

J. Gold.

1921-IEJI: GAISRAS, PASIGLEMŽĖS PUSĘ MIESTELIO

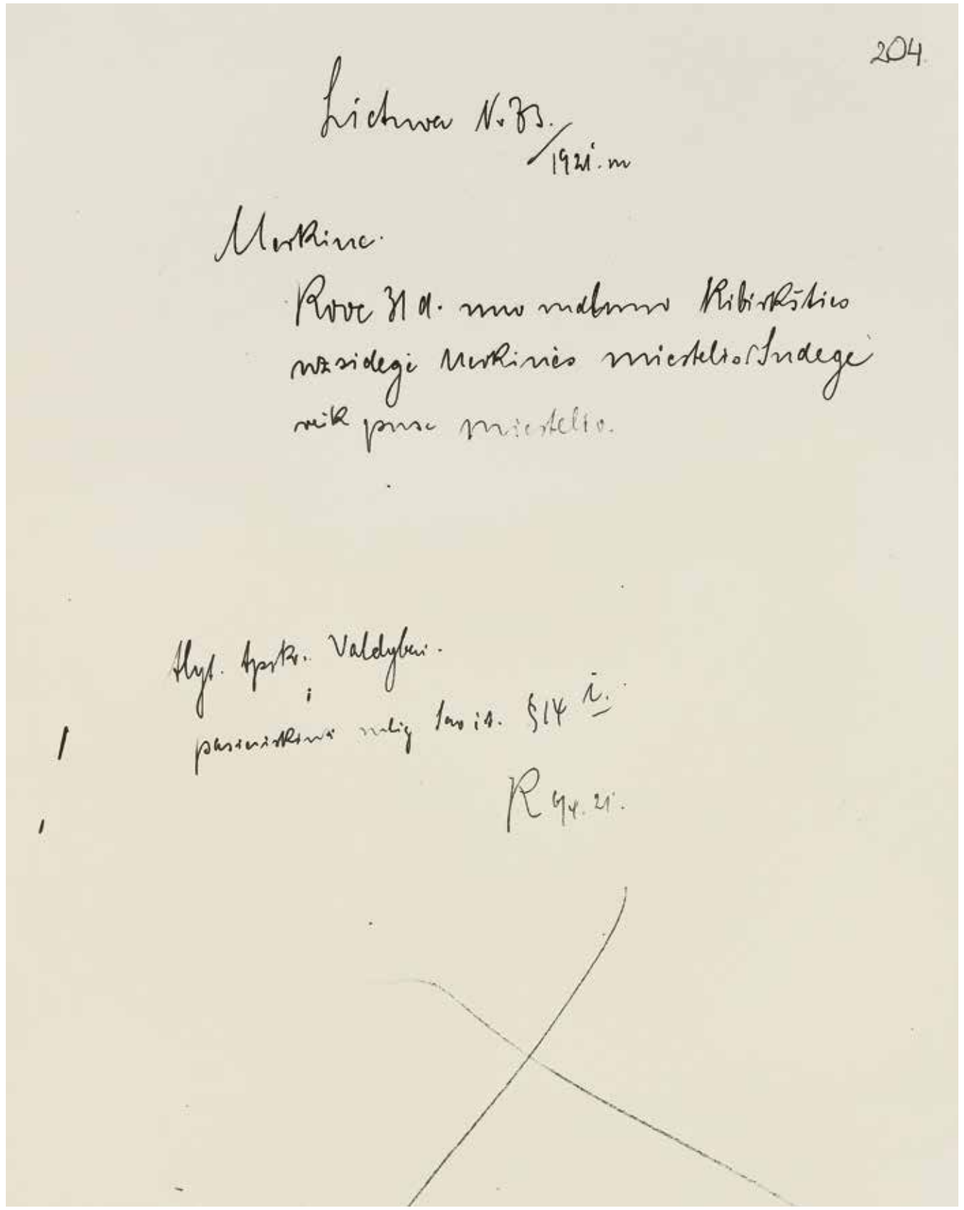

Pranešimas Alytaus apskrities valdybai apie 1921 m. kovo 31 d. Merkinėje įvykusį gaisrą. *LCVA*

Mindaugas Černiauskas

Sudegusi Merkinė 1921 m. kovo 31 d.
Iš A. Miškinio rinkinio, LNM fondų

Vienas skaudžiausių įvykių 1918–1940 m. Merkinės miestelyje buvo 1921 m. kovo 31 d. kilęs gaisras, kurį galima laikyti vienų didžiausių gaisrų per visą Merkinės istoriją. Ugnis pasiglemžė daugiau nei 100 pastatų, daugiausia vakarinėje miestelio dalyje. Gaisras prasidėjo lentpjūvėje prie Nemuno. Ugnį pagavęs vėjas ją paskleidė į artimiausią miestelio dalį. Dauguma tuometinių miestelio pastatų buvo mediniai, stogai – daugiausia gontiniai arba šiaudiniai. Ugnies nevaldomą stichiją, beviltiškas pastangas užgesinti besiplečiančią ugnį ir gyventojų dėl to patirtą sielvartą savo atsiminimuose aprašė viena to gaisro liudininkių Tova Brazdovski-Gutkė.

„Aš puikiai atmenu tą siaubingą vaizdą: ugnies stulpus danguje, visą miestelį gaubiančias liepsnas ir juodus dūmų debesis. Stiprų, kryptį keičiantį vėją, kuris, mūsų didžiai nuostabai, tarsi valdė

Sudegusi Merkinė 1921 m. kovo 31 d.
Iš knygos „Merkinė – žydų miestas Lietuvoje“

ugnį: pusė miestelio namų dingo, tarsi nebuvę, o kiti visiškai be jokios logikos liko stovėti sveiki. Tarsi nematoma ranka, sprendžianti, kas bus sunaikinta, o kas pasiliks vietoje nė kiek nepažeista.

Pusė miestelio namų buvo absoliučiai suniokoti. Pusė miestelio gyventojų liko be pastogės. Jie išsigelbėjo tik su drabužiais, kuriuos dėvėjo. Bėgdami iš ugnies apimtų namų spėjo pagriebti tik pavienius daiktus, smulkmenas ar vertenybes.

Padėti padegėliams pasišovė visas miestelis. Pagalbą organizavo akimirksniu: sušauktas veiklos komitetas, kurio pirmasis nurodymas buvo įkurti centrinę virtuvę maitinimui užtikrinti. Maistą dalino nemokamai, po vieną karšto maisto porciją per dieną, popiet. Maisto produktus rinko iš laimingesnių gyventojų, kurių namus gaisras apėjo. Nukentėjusių šeimoms taip pat dalino drabužius, kuriuos paaukojo laimingieji.

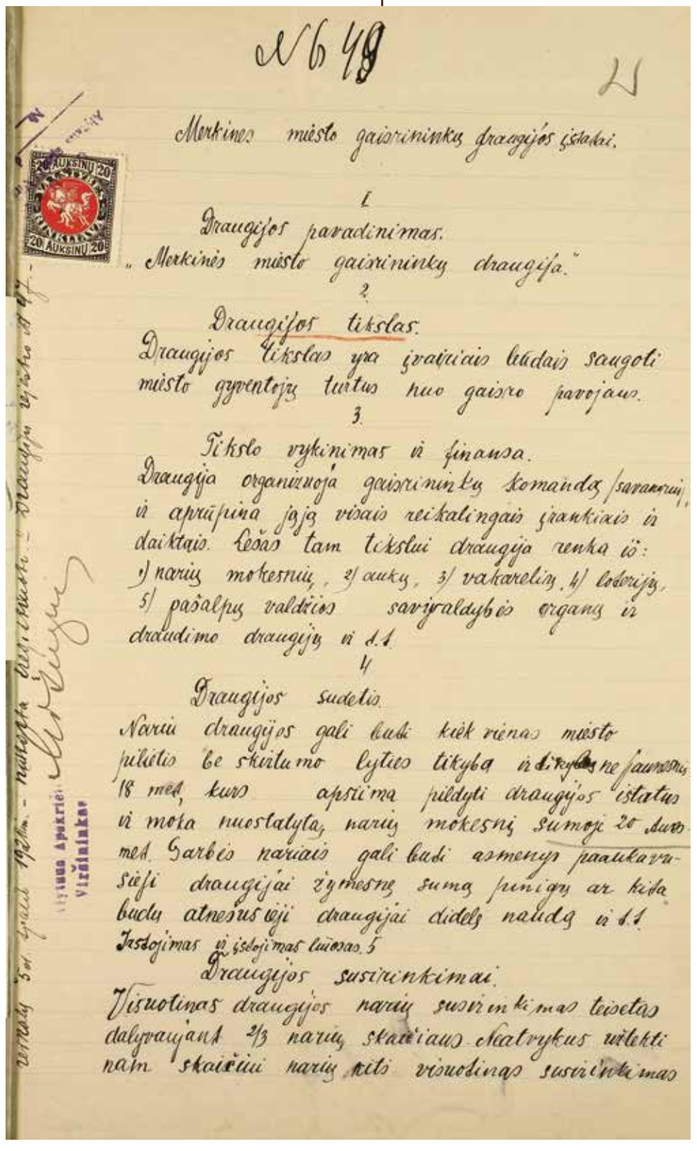

Merkinės miesto gaisrininkų draugijos įstatai

Draugijos paradinimas.
„Merkinės miesto gaisrininkų draugija."

Draugijos tikslas.
Draugijos tikslas yra įvairiais budais saugoti miesto gyventojų turtus nuo gaisro pavojaus.

Tikslo vykinimas ir finansa.
Draugija organizuoja gaisrininkų komandą (sargybą) ir aprūpina ją visais reikalingais įrankiais ir daiktais. Šešiu tam tikslui draugija renka iš: 1) narių mokesnių, 2) aukų, 3) vakarelių, 4) loterijų, 5) pašalpų valdžios savivaldybės organų ir draudimo draugijų ir t.t.

Draugijos sudetis
Narių draugijos gali buti kiek vienas miesto piliečis be skirtumo lyties tikyba ir [illegible] ne jaunesnis 18 met. kuris apsiima pildyti draugijos įstatus ir mokа nuostatyta narių mokesnį sumoje 20 auks. met. Garbės nariais gali buti asmenys paaukavusieji draugijai žymesnę sumą pinigų ar kita buclu atnesusieji draugijai didelį naudą ir t.t.
Įstojimas ir išstojimas laisvas.

Draugijos susirinkimai.
Visuotinas draugijos narių susirinkimas teisetas dalyvaujant 2/3 narių skaičiaus neatrykus užlekti nam skaičiui narių kiti visuotinas susirinkimas

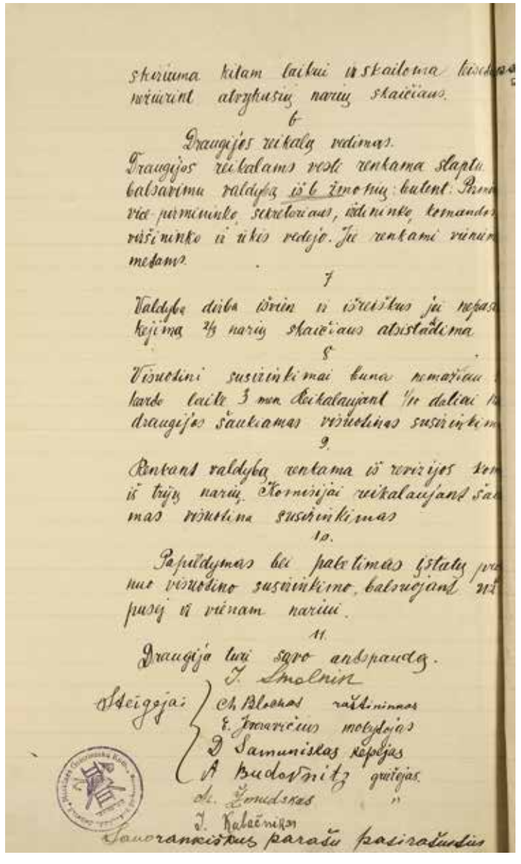

skirtuma kitam laikui uzskaitoma [illegible]
nesiimant atzymėtų narių skaičiaus.

Draugijos turtalų valdimas.
Draugijos turtalams vesti renkama slaptu balsavimu valdyba iš 6 žmonių: buitent: Pirmininko, pirmininko sekretoriaus, iždininko, komandos viršininko ir trijų narių. Ji renkami visuotinam susirinkime.

Valdybos darba [illegible] ir išrinktus ju nepasikeitimą 2/3 narių skaičiaus atsistadinimą.

Visuotini susirinkimai buna nemažiau kartą per 3 men. likalaujant 1/10 dalies draugijos šauktamas visuotinas susirinkimas.

Kontrol valdyba renkama iš revizijos komisijos iš trijų narių. Komisijai reikalaujant šaukimas visuotino susirinkimo.

Papildymas bei pakeitimas įstatų priimtas visuotino susirinkimo, balsuojant [illegible] pusei ir vienam nariui.

Draugija turi savo antspaudą.

Įsteigėjai: Ch. Blokas, rašytojas; K. Jovaišis, mokytojas; D. Samuniskas, kepėjas; A. Budavičius, gydytojas; dr. Žmuidzinas; J. Kabašinskas.

Savoranciškus parašu pasirašundus

Merkinės miesto gaisrininkų draugijos įstatai, įregistruoti Alytaus apskrities viršininko įstaigoje 1921 m. spalio 5 d.
LCVA

Mūsų nežydiškų kaimynų garbei svarbu paminėti, kad ir jie – tiek paties miestelio gyventojai, tiek aplinkinių kaimų valstiečiai – dalyvavo teikiant pagalbą padegėliams. Be pastogės likusias šeimas pas save apgyvendino išlikusių namų šeimininkai. Daugeliui teko laikinai tapti pabėgėliais svetimų geranorių namuose. Aš tada buvau šešerių metų mergaitė. Mūsų namas taip pat buvo iš tų, kuriuos prarijo ugnis. Iš jo neliko nieko. Mano atmintyje giliai įsirėžė bejėgiškumo prieš ugnį ir dūmus pojūtis. Ugniai nurimus prisiartinę prie vietos, kur stovėjo mūsų namas, suradome tik rūkstančias žarijas bei suodinus sidabrinius indus.

Mano tėtis buvo medienos prekeivis. Darbo reikalai dažnai vertė jį keliauti už miestelio ribų. Didžiojo gaisro dieną jis buvo Kaune. Namuose liko motina ir ketveri vaikai. Iš liepsnojančių namų bėgančių žmonių riksmai, stiprus vėjas ir sproginėjantys gaisro garsai pasiekė mūsų ausis dar prieš tai, kai ugnis užvaldė mūsų namą. Aš pagriebiau sidabrinį virdulį ir pabėgau. Mama spėjo rasti maišelį, kuriame saugoti papuošalai, auksiniai daiktai bei šiek tiek pinigų.

Tėtis sugrįžo į namus tik po dviejų dienų. Jau pakeliui namo iš Kauno jis sužinojo, kad miestelyje įvyko didžiulis gaisras“ (iš knygos „Merkinė – žydų miestas Lietuvoje“).

Gaisro pasekmės buvo jaučiamos ilgai. Ši nelaimė paskatino įkurti miestelyje gaisrininkų draugiją, kurios įstatai įregistruoti Alytaus apskrities viršininko įstaigoje 1921 m. spalio 5 d.

[illegible] miesto piliečių deputatų
31-VIII-1921 m.
Merkinės valsčiaus
Viršaitis [illegible]
Sekretorius [illegible]

Sudegusi Merkinė 1921 m. kovo 31 d.
Iš A. Miškinio rinkinio, LNM fondų

Medalis už 1921 m. gaisro Merkinėje gesinimą. Apdovanotas L. Bilinskas.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

1921-IEJI: MERKINĖJE ĮSTEIGIAMA VIDURINĖ MOKYKLA

Merkinės vidurinės mokyklos antspaudas. LCVA

Merkinės vidurinės mokyklos mokiniai. *Iš A. Miškinio rinkinio, LNM fondų*

Mindaugas Černiauskas

1920 m. liepą, neatlaikę Lietuvos kariuomenės puolimo, iš Merkinės pasitraukė lenkų kariai. 1920 m. liepą atkurta valsčiaus savivaldybė, o rudenį pradėjo veikti ir pradinė mokykla. 1921 m. šią mokyklą lankė daugiau nei 100 vaikų, bet čia buvo tik vienas mokytojas, kuris neturėjo jokių galimybių tinkamai vykdyti ugdymo procesą.

Suvokdami švietimo svarbą ir naudą, būtinybę jį pakelti į kitą lygį kun. J. Bakšys ir tuo metu Merkinėje būdavęs V. Krėvė-Mickevičius ėmėsi iniciatyvos dar 1921 m. čia įsteigti vidurinę mokyklą. Švietimo ministrui parašė tokį prašymą: *„Merkinė, dzūkų centras, yra labai apleistas žmonių švietimo atžvilgiu. Pačioje Merkinėje yra dabar tik pradžios mokykla su vienu mokytoju. Praeitais metais mokykla silpnai gyvavo, nors būstas didelis, erdvus, bet valsčiaus valdyba nesirūpino jo taisyti. Vaikų prisirinko ligi šimto, vienas mokytojas nesugebėjo sutvarkyti. Miestelis sulenkėjęs, lenkų mokyklos vis dėlto ligi šiolei nebuvo, miestelėnai leido savo vaikus į lietuvių mokyklą. Jei šiemet bus tik vienas mokytojas, miestelėnai gali pareikalauti kitos mokyklos lenkų kalba. Jei Merkinėje būtų įsteigta vidurinė mokykla, tai ir miestelėnai būtų patenkinti. Žmonės labai de-*

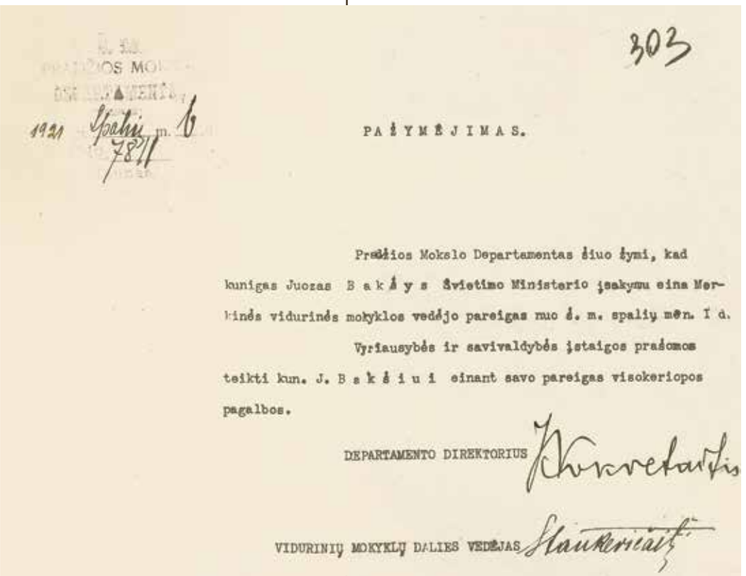

303

1921 Spalių m. 6

PAŽYMĖJIMAS.

Pradžios Mokslo Departamentas šiuo žymi, kad kunigas Juozas Bakšys Švietimo Ministerio įsakymu eina Merkinės vidurinės mokyklos vedėjo pareigas nuo š. m. spalių mėn. 1 d.

Vyriausybės ir savivaldybės įstaigos prašomos teikti kun. J. Bakšiui einant savo pareigas visokeriopos pagalbos.

DEPARTAMENTO DIREKTORIUS

VIDURINIŲ MOKYKLŲ DALIES VEDĖJAS

Švietimo ministerijos Pradžios mokslo departamento 1921 m. spalio 6 d. pranešimas, kuriuo pažymima, kad kunigas Juozas Bakšys eina Merkinės vidurinės mokyklos vedėjo pareigas. *LCVA*

Merkinės vidurinės mokyklos mokytojai ir mokiniai 1923 m. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Merkinės vidurinės mokyklos mokiniai. Centre – kunigas Teodoras Brazys. 1923 m. birželio 23 d.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Merkines vidurinės mokyklos mokinės ir mokytojai. Iš kairės į dešinę sėdi: Julius Bloznelis, Juozas Bakšys, Antanas Plutulevičius, Jonas Miškinis. 1923 m.
Iš G. Lučinsko rinkinio

juoja, kad Merkinėje nėra vidurinės mokyklos, Alytus ir Prienai jiems labai toli. Dideliuose dviejų aukštų valsčiaus mūro namuose būtų pakankamai vietos vidurinei mokyklai. Antrajame aukšte yra penki kambariai: viena salė labai didelė, kiti kambariai irgi nemaži. Yra dar ir kiti gražūs vieno aukšto mūro namai, valsčiaus prieš karą pirkti, tik karo metu baisiai apleisti. Tieji namai stovi gražioje vietoje ant kalno, prie namų yra žemės gabalėlis. Šiemet tų namų negalima būtų paimti mokyklai, nes reikalauja daug remonto, užtektų vietos vienuose valsčiaus namuose, ten remontas būtų nedidelis: reiktų tik langai ir pečiai apžiūrėti, gal ir sienos pabaltinti. Jei Švietimo Ministerija žadėtų steigti mokyklą ir norėtų apleistuosius namus remontuoti, galėtų remonto darbą pavesti vietos klebonui kun. Kaziui Ribikauskui, kuris gerai nusimano apie trobesių statymą ir remontus.“

1921 m. rugsėjo 19 d. Pradžios Mokslo Departamentas raštu kreipėsi į Merkinės valsčiaus valdybą, siūlydamas steigti Merkinėje vidurinę mokyklą su sąlyga, kad vietos savivaldybė duotų mokyklai būstą, kuro ir aptarnavimą.

Valsčiaus valdyba spalio 6 d. sušaukė kaimų seniūnų susirinkimą ir priėmė tokį nutarimą: *„1921 metų spalių mėnesio 6 diena. Mes, žemiau pasirašę šaltyšiai nuo Merkinės valsčiaus kaimų, susirinkę šiandieną valsčiaus būste, išklausėme Merkinės valsčiaus valdybos pranešimo apie įsteigimą Merkinėje vidurinės mokyklos, kurią sutinka įsteigti Švietimo Ministerija ir apsiima*

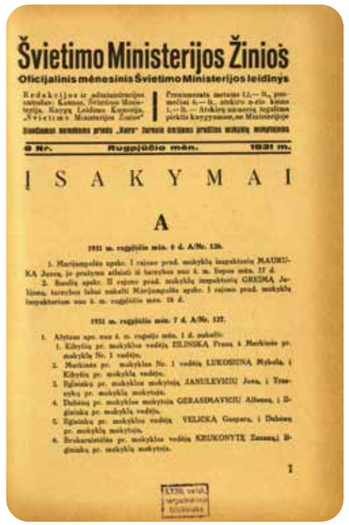
Švietimo Ministerijos Žinios
Oficijalinis mėnesinis Švietimo Ministerijos leidinys
Redakcijos ir administracijos adresas: Kaunas, Švietimo Ministerija, Kerygų Leidimo Kaunuje, „Švietimo Ministerijos Žinios"
Prenumerata metams 12.— lt., pusmečiui 6.— lt., atskiro n-rio kaina 1.— lt. — Atskiry asmenų negalima pirkti kerygmose, ne Ministerijoje
0 Nr. Rugpjūčio mėn. 1931 m.
ĮSAKYMAI
A
1931 m. rugpjūčio mėn. 6 d. A/Nr. 126.
1. Marijampolės apskr. I rajono prad. mokyklų inspektorių MAURUKA Juozą, jo prašymu atleisti iš tarnybos nuo 1 m. liepos mėn. 17 d.
2. Šeškų apskr. II rajono prad. mokyklų inspektorių GREIMA Jurgį, tarnybos labui nukelti Marijampolės apskr. I rajono prad. mokyklų inspektoriaus vietn 1. m. rugpjūčio mėn. 16 d.
1931 m. rugpjūčio mėn. 7 d. A/Nr. 127.
1. Alytaus apskr. vaik 4 m. rugsėjo mėn. 1 d. nukelti:
1. Kibyšių pr. mokyklos vedėją ZILINSKĄ Pranę, į Merkinės pr. mokyklos Nr. 1 vedėjus.
2. Merkinės pr. mokyklos Nr. 1 vedėją LUKOŠIŪNĄ Mykolą, į Kibyšių pr. mokyklą vedėju.
3. Išlinkos pr. mokyklos mokytoją JANULEVIČIŲ Joną, į Traupių pr. mokyklą mokytoją.
4. Dubiaus pr. mokyklos mokytoją GERASIMAVIČIŲ Albiną, į Dirginiškių pr. mokyklą vedėją.
5. Išlinkos pr. mokyklos vedėją VELICKĄ Gaspurą, į Dubiaus pr. mokyklą mokytoją.
6. Brukanciškės pr. mokyklos vedėją KRUKONYTĘ Zuzaną, į Dirginiškių pr. mokyklą mokytoją.
1
LVIII vol.

Medelių sodinimas prie vidurinės mokyklos. Antras iš kairės – mokytojas Julius Bloznelis. XX a. 3 dešimtmečio pirma pusė.
Iš A. Miškinio rinkinio, LNM fondų

mokėti mokytojams algas ir duoti pašalpos, jei vietos savivaldybės padarys nutarimą aprūpinti mokyklą būstu, kuru, šviesa ir patarnavimu. Apie įsteigimą minėtosios mokyklos pranešta Pradžios Mokslo Departamento raštu iš rugsėjo 19 d. Nr. 7253. Pasikalbėję tarp savęs mes, kaimo šaltyšiai, vienu balsu nutarėme: a) kad vidurinė mokykla Merkinėje yra reikalinga ir labai pageidaujama, b) būstą steigiamai mokyklai atremontuoti ir tinkamai pataisyti valsčiaus namų antrajame aukšte valsčiaus lėšomis, c) remontui padaryti ir apžiūrėti išrinkti iš mūsų tarpo komisiją iš šių asmenų (eina 11 parašų). Remontą pradėti tuojau, kad nesusitrukdytų mokymo darbas.“

Visas kraštas su nekantrumu laukė naujo švietimo židinio atidarymo. 1921 m. spalio 1 d. Švietimo ministerija steigiamos vidurinės mokyklos direktoriumi paskyrė Žiežmarių vidurinės mokyklos kapelioną kun. dr. J. Bakšį, kuris spalio 10 d. atvyko į Merkinę. Įsteigus pirmąją klasę, pirmosios pamokos prasidėjo spalio 21 d. Mokinių buvo 41, ir visi „beveik peraugę“.

Direktorius kun. J. Bakšys per bažnyčią, organizacijas ir savivaldybę kvietė visus geros valios lietuvius prisidėti kas kuo gali. Pats vyko į kaimus prašyti lentų, plytų ir kitokių statybinių medžiagų. Mokyklai dar

Merkinės vidurinės mokyklos mokytojai ir mokiniai 1926 m. birželio 15 d. Centre – kunigas Stanislovas Kiškis.
Iš Čiurlionių šeimos albumo

Merkinės Vidurinė Mokykla 1924. V. 15.

Merkinės vidurinė mokykla 1924 m. gegužės 15 d. Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Merkinės vidurinės mokyklos mokiniai ekskursijoje, 1924 m. Centre Juozas Bakšys. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Merkinės moksleivių choras per „Dainos dieną“. 1924 m. liepos 18 d.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

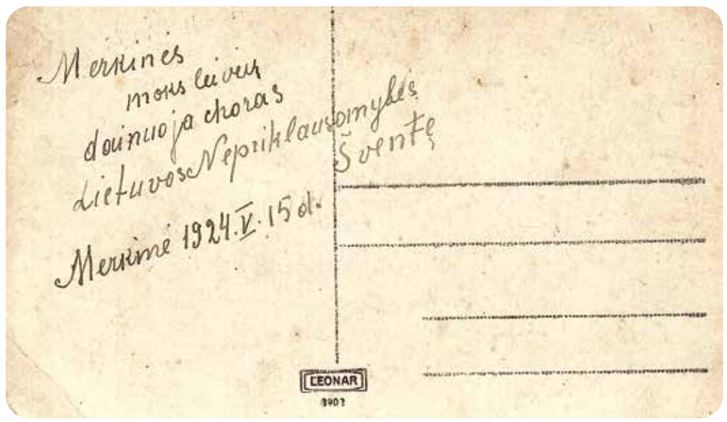

stigo suolų, mokslo priemonių ir kitokių būtinų dalykų. Kun. J. Bakšys kreipėsi į Amerikoje gyvenančius dzūkus, kad šie paremtų švietimo židinį. Pirmasis atsiliepė kun. Juozas Čaplikas, kuris pats aukojo ir daug aukų surinko iš kitų. Mokykla gana greitai buvo aprūpinta mokymo priemonėmis. Ko negalėjo gauti iš Švietimo ministerijos, pirko už paaukotus arba savo pinigus. Ją lankė daug mokinių. 1922 m. sausio pradžioje buvo įkurta ir antroji klasė, kurioje mokėsi tik 12 mokinių, o kitais metais – jau keturios klasės. Pradėjo dirbti šeši mokytojai. 1922 m. mokyklą lankė jau 118 mokinių, tarp mokytojų buvo netgi profesorius kun. T. Brazys. 1923 m. rugsėjo 16 d. iš Merkinės valsčiaus valdybos buvo perimtas visas dviejų aukštų namas, kuriame, grįždamas iš Vilniaus į Varšuvą buvo apsistojęs, susirgo ir 1648 m. gegužės 20 d. mirė karalius Vladislovas IV Vaza. Per porą mėnesių apgriautas didelis mūrinis namas pavirto gražia ir erdvia vidurine mokykla. Buvo atliktas kapitalinis remontas, kiemas išvalytas, aptvertas bei apsodintas medeliais.

Kaip noriai jaunimas veržėsi į mokslus, liudija ir J. Kvaraciejaus atsiminimai: *„Atėjus gandui, kad steigiama gimnazija, jaunimas skverbėsi į mokslą. Mano tėvelis ir mane paragino stoti į gimnaziją. Nors dar nebuvau baigęs pradžios mokyklos trijų skyrių, 1921 metų spalio mėnesio pradžioje laikau stojamuosius egzaminus. Šios gimnazijos direktorius kun. Juozas Bakšys pareiškė mano tėveliui, kad dar esu per silpnas gimnazijoje, reikia dar pasiruošti ir kitą metą galėsiu įstoti. Išgirdęs tokią naujieną, pradedu verkti ir prašyti direktorių, kad priimtų gimnazijoje. Mano draugas Bonifacas Janavičius irgi gavo tokį patį atsakymą ir jis pradėjo su ašaromis prašyti priimti. Direktorius buvo geros širdies žmogus, matyt, jam pagailo mūsų ašarų. Nusigręžęs kiek pagalvojo ir pagaliau kreipdamasis į mus paklausė: „Tai ar tikrai norite mokytis?“ Vienbalsiai atsakome, kad norime. „Na, tai gerai, priimsiu. Bet žiūrėkite, stenkitės.“ Labai nudžiugau, bet dar labiau nudžiugo mano tėvelis, didžiuodamasis, kad sūnus įstojo gimnazijoje. Ta proga, net nuvedęs mane su Bonifacu pas fotografą, padarė mūsų stovinčių nuotraukas. Taip pat nupirko man batus, uniforminę kepurę ir pasiūdino kostiumėlį. Kepurė buvo mėlyna su geltonais kantais ir balta žvaigžde su raidėmis: „M. V. M.“ (Merkinės vidurinė mokykla).“*

Merkinės moksleivių choras per „Dainos dieną“. 1924 m. liepos 18 d.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

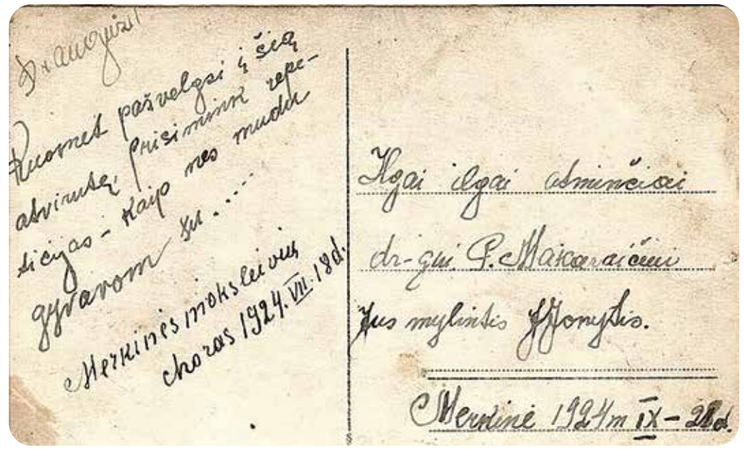

Mokslo židinio atsiradimas suaktyvino miestelio kultūrinį gyvenimą. 1921 m. rudenį mokiniai *„ryžosi rūpintis piliakalnio sutvarkymu ir jo saugojimu: apkasus sulygino, Stangės upelio nugriautus krantus apsodino medeliais. 1921 m. per Šv. Kalėdas mokiniai suvaidino 2 spektaklius: „Neatmezgamą mazgą“ ir „Vargšą Tadą“. 1922 m. įsteigtas mokyklos choras. „Dainavos krašto jaunimas labai veržėsi į mokslą. Net iš lenkų okupuotų kaimų – Marcinkonių, Daržė-*

1928 m. birželio 15 d. Merkinės vidurinės mokyklos IV klasės mokiniai bažnyčios šventoriuje. *Iš Čiurlionių šeimos albumo*

Merkinės vidurinės mokyklos mokiniai. 1924 m.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

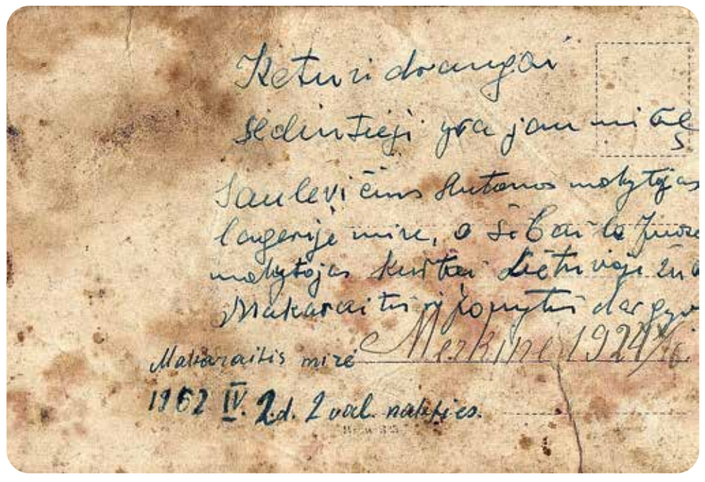

lių, Puvočių, Kašėtų, Musteikos, Randamonių, Žiogelių – jaunuoliais slaptai pereidavo demarkacijoj liniją ir mokėsi Merkinės vidurinėj mokykloj. Mokykla dažnai ruošdavo vaidinimus, koncertus ir kitokius kultūrinius parengimus, kuriuos visuomenė gausiai lankydavo“ (iš J. Miškinio atsiminimų). Mokyklos ir bažnyčios chorai dalyvavo 1928 m. Dainų šventėje Kaune. Merkinės nutautėję lietuviai, ypač tie, kurių sūnūs buvo pabėgę į Lenkijos kariuomenės legionus, pyko ir su pagieža sakydavo: „Žiūrėkit, ką tie chamai išdarinėja!“ Buvo agituojama, kad vidurinė mokykla Merkinei nereikalinga, kad tik buržujams ji tetarnausianti.

1923–1924 m. mokykloje buvo jau 4 klasės. Čia mokėsi 115 vaikų. Mokyklos chorui vadovavo J. Uogintas. 1924 m. gruodžio 17 d. didelį smūgį mokyklai ir visam kraštui sudavė mirtimi pasibaigęs pasikėsinimas į mokyklos direktorių kun. J. Bakšį, kuris nuo patirto sužeidimo mirė 1925 m. sausio 7 d. Kaune.

Laikinai direktorių pavaduoti paskirtas mokytojas Jonas Miškinis. 1926 m. direktoriaus pareigose jį pakeitė kun. Stanislovas Kiškis.

Mokykloje savo laiku dirbo šie mokytojai: kun. dr. Juozas Bakšys, Jonas Miškinis, prof. kun. Teodoras Brazys, Julius Bloznelis, Magdė Miškinienė, Leonas Čaplikas, Jonas Rinkevičius, Juzė Rėklaitytė-Rinkevičienė, Juozas Uogintas, Gutauskas, V. Blažonytė, kun. Orvidas, kun. Jezukevičius, Aleksandras Dobrovolskis, Juozas Sužiedėlis.

1926 m. gruodžio 11 d. įkurta Merkinės mokyklos vaikams šelpti draugija (vadovavo J. Miškinis). 1928 m. Švietimo ministerija dėl lėšų stokos ėmėsi mokyklų reformos. *„Merkinės mokykla buvo prie pat demarkacijos linijos, turėjo daug mokinių, tai niekam nė į galvą neatėjo mintis, kad šią mokyklą uždarytų. Tačiau kai kam kažkas politiniu požiūriu Merkinėj nepatiko, ir dėl to mokykla 1929 m. (08 31) netikėtai buvo likviduota“ (J. Miškinis).* Mokyklos inventorius perduotas Seirijų amatų mokyklai. Kad ministerija ruošiasi mokyklų pertvarkai, buvo žinomas iš anksto, tačiau tikėtasi, kad vietoj vidurinės mokyklos bus atidaryta speciali mokykla. Tas atsispindi iš 1928 m. kovo 14 d. Merkinės vidurinės mokyklos visuotinio tėvų ir globėjų susirikimo protokolo. Susitikimo metu mokyklos direktorius informavo, kad Švietimo ministerija ruošiasi mokyklų pertvarkai ir atsiklausia tėvų pageidavimų, kokios Merkinei mokyklos reikia. Susirinkimo protokole rašoma, kad visų tėvų nuomonė yra vienoda: iš keturklasės mokyklos padaryti bent 6 klasių gimnaziją, o *„jeigu jau pri-*

Merkinės vidurinės mokyklos mokiniai 1927 m.
Iš R. Viniarskaitės albumo

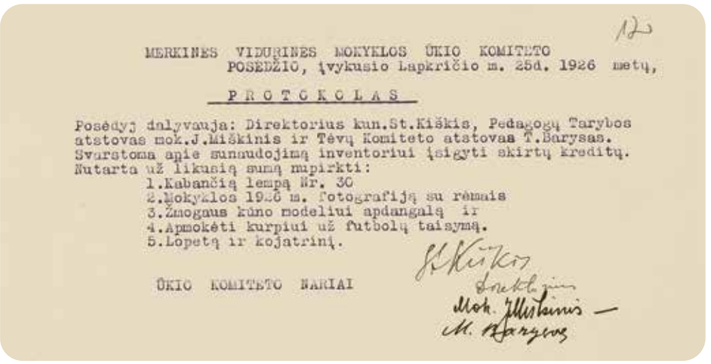

MERKINĖS VIDURINĖS MOKYKLOS ŪKIO KOMITETO
POSĖDŽIO, įvykusio Lapkričio m. 25d. 1926 metų,

PROTOKOLAS

Posėdyj dalyvauja: Direktorius kun.St.Kiškis, Pedagogų Tarybos atstovas mok.J.Miškinis ir Tėvų Komiteto atstovas T.Barysas.
Svarstoma apie sunaudojimą inventoriui įsigyti skirtų kreditų.
Nutarta už likusią sumą nupirkti:
1.Kabančią lempą Nr. 30
2.Mokyklos 19.6 m. fotografiją su rėmais
3.Žmogaus kūno modeliui apdangalą ir
4.Apmokėti kurpiui už futbolų talsymą.
5.Lopetą ir kojatrinį.

ŪKIO KOMITETO NARIAI

Merkinės vidurinės mokyklos Pedagogų tarybos 1926–1929 m. posėdžių protokolų bylos viršelis. *LCVA*

Apie 1923 metais buvo pakeista gimnazijų uniforma. Kepurė buvo gorčiaus pavidalo, aukšta, juodos medžiagos, su baltu sidabrinės spalvos dirželiu. Priešakyje baltas ženklas – apskritime raidės „L. M.“ (Lietuvos mokykla). Kelnės ir frenčius – juodos spalvos. Frenčius su stačia apykakle, su dviem kišenėmis žemai, be sagų (susegama sagtukais). Mergaitėms – rudos spalvos sijonėlis su juodu žiurstuku. Nupirko ir man tėvelis tokią uniformą, tik tamsiai rusvos medžiagos.

Iš Juozo Kvaraciejaus prisiminimų

Merkinės vidurinės mokyklos I klasė 1925 m. birželio 18 d. Centre kunigas A. Orvidas. *Iš Čiurlionių šeimos albumo*

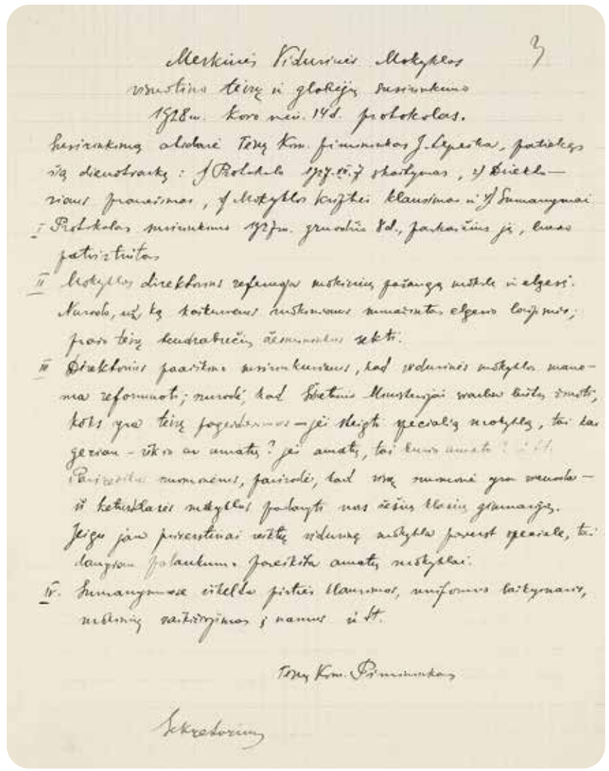

Merkinės Vidurinės Mokyklos
vorstinos tėvų ir globėjų susirinkimo
1928m. kovo mėn. 14d. protokolas.

Susirinkimą atidarė Tėvų Kom. pirmininkas J. Lazerka, patiekęs šią dienotvarkę: 1/ Rolokolo įgyvendinimo skaitymas, 2/ Direktoriaus pranešimas, 3/ Mokyklos knygelės klausimas ir 4/ Einamieji reikalai.

I. Protokolas susirinkimo įgyvendinta perskaitytas ir patvirtintas.

II. Mokyklos direktorius referuoja mokinių padangą metuose ir elgesį. Nurodo, už ką katorienos buskuonuose sumažinta elgesio laipsnis, prašo tėvų sudrausminti nedisciplinuotus vaikus.

III. Direktorius paaiškina susirinkusiems, kad vidurinės mokyklos manoma reformuoti; nurodė, kad šiuomet Merkinėje suaugusių tarpe kilo sumanymas, kokį gyvenimo pragyvenimo — jei steigti specialią mokyklą, tai kokią - ūkio ar amatų? Jei amatų, tai kurio amato? Pasiteiravus nuomonės, pasirodė, kad visų nuomonė yra vienoda — ir kelioklasės mokyklos pakeisti mus šešių klasių gimnazija. Jeigu jau pirmiausiai reikia vidurinę mokyklą paversti specialia, tai daugiau palankumo pareikšta amatų mokyklai.

IV. Sumanymas išleisti pistoliaus klausimas, uniformos laikymasis, mokinių nuvažiavimas į namus ir t.t.

Tėvų Kom. Pirmininkas

Sekretorius

Merkinės vidurinės mokyklos visuotinio tėvų ir globėjų susirinkimo 1928 m. kovo 14 d. protokolas. *LCVA*

Masališkių (?) pradžios mokyklos mokiniai.
Iš Paulaičių šeimos albumo

verstinai reiktų vidurinę mokyklą paversti specialia, tai daugiau palankumo pareikšta amatų mokyklai“.

Vidurinės mokyklos uždarymas, paliekant tik pradžios mokyklą, sudavė smūgį ne tik miesteliui, bet ir plačioms apylinkėms. Sprendimo sukeltas pasipiktinimas atsispindi ir to meto spaudoje, dažnai primenant ir sudėtingą padėtį pasienyje bei prarastą Vilniaus kraštą.

Savaitraštis **„Šaltinis“ 1930 m. sausio 18 d. Nr. 3** rašė: *„Kuriantis Lietuvos kariuomenei, į Merkinę bėgo jaunuoliai iš okupuotųjų (Vilniaus, Lydos, Gardino) kraštų ir čia stojo į Lietuvos kariuomenę ir į Šaulių Sąjungą. Visi buvo pasiryžę Lietuvą ginti. Merkiniškiai, patekę prie demarkacijos, vėl daug kenčia nuo lenkų. Štai, leidžiant Merkiu sielius, lenkai tą ir tą pašovė ar nušovė... Rugiapjūtės metu lenkai uždaro demarkacijos liniją ir neleidžia suimti anoj pusėj esančių javų ir t.t. Merkiniškiams tik progimnazija buvo vienintelė paguoda. Nuostabu, dėl ko jos uždarymu tokia skriauda ir darbo ardymas padaryta? Juk mes darom pastangų atgauti Vilnių. Dėl to ypač reikėtų šviesti pafrontę ir įgyti pasitikėjimo iš okupuotosios srities gyventojų. Kam, kam, bet Vilniui Vaduoti Sąjungai tas labai turėtų rūpėti. Reikėtų ne tik Merkinėje progimnazijos ar amatų mokyklos, bet taip pat Perlojoj ir Varėnoj, kad pralenktume ar bent prilygtume lenkų okupuotos pusės švietimui, nes jų pradžios mokyklos lygios mūsų progimnazijos 4 klasėms.“*

Merkinės pradžios mokyklos mokiniai 1925 m. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

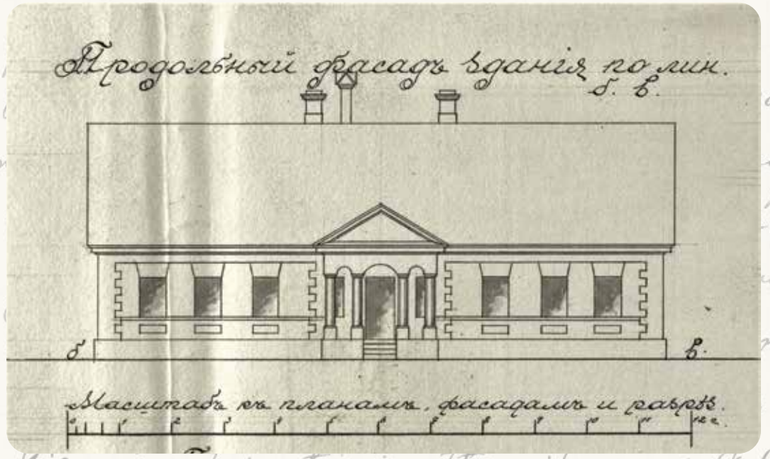

Pastato, kuriame vėliau įsikūrė Merkinės pradžios mokykla pagrindinio fasado brėžinys, 1902 m. *Iš LVIA*

Merkinės pradžios mokyklos pastatas.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Merkinės pradinės mokyklos mokiniai po vaidinimo. IV dešimtmetis. Iš dešinės sėdi Marcelė Jankauskienė – mokytoja, šaulė. *Iš P. N. Jankauskaitės-Matusevičienės šeimos albumo*

Paukščių globos dienai skirtas renginys Merkinės pradinėje mokykloje. Centre – E. Šneideris. 1934 m. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

Merkinės pradžios mokyklos direktorius Butauskas savo darbo kabinete 1938 m. *Iš Lietuvos liaudies buities muziejaus fondų*

Merkinės pradžios mokyklos mokytojai ir mokiniai. Centre – kunigas Andrius Juknevičius. *Iš Lietuvos liaudies buities muziejaus fondų*

Masališkių pradžios mokykla. *Iš Paulaičių šeimos albumo*

Merkinės pradžios mokyklos mokiniai 1939 m. birželio 28 d. *Iš Paulaičių šeimos albumo*

Masališkių mokyklos žemės ūkio klasė, praktikos darbai sode 1930 m.
Iš Paulaičių šeimos albumo

Klepočių pradžios mokykla 1933 m.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Masališkių pradžios mokykla 1929 m. balandžio 30 d.
Iš Paulaičių šeimos albumo

Liškiavos pradžios mokykla.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Samūniškių pradžios mokykla 1929 m. *Iš Paulaičių šeimos albumo*

Mankšta Subartonių pradžios mokykloje 1928 m. pavasaris. Mokytojas J. Paulaitis. Iš Paulaičių šeimos albumo

LIETUVOS RESPUBLIKA

Švietimo Ministerija

Alytaus apskrities Merkinės valsčiaus Merkinės Nr. 1 pradžios mokykla

PAŽYMĖJIMAS

Šiuo raštu pažymima, kad Jeskelevičiūtė Birutė duktė Jono, Rymo katalikų tikybos, gimusi 1923 m. liepos mėnesio 10 dieną Prakų apskrityje, Kabelių valsčiuje, Mustaikų kaime, įstojo į Merkinės Nr. 1 pradžios mokyklą 1931 m. gegužės mėnesio 1 dieną, mokėsi joje iki 1934 metų birželio mėnesio 4 dienos ir baigė visą ketverių metų pradžios mokyklos kursą.

Jeskelevičiūtės Birutės mokėjimas einamųjų pradžios mokykloje mokslo dalykų įvertinamas šitaip:

Tikybos	(5)	labai gerai
Lietuvių kalbos	(5)	labai gerai
Skaičiavimo	(5)	labai gerai
Krašto pažinimo	(5)	labai gerai
Geografijos ir Lietuvos istorijos	(5)	labai gerai
Gamtos mokslo ir higienos	(5)	labai gerai

Be to, Jeskelevičiūtė Birutė mokėsi rankų darbų, grafikos dalykų, kūno kultūros, žaidimų, giesmių ir dainų.

Komisija, remdamasi mokslo metų darbais ir egzaminais, nutarė išduoti Jeskelevičiūtei Birutei šį pažymėjimą ir pripažinti jį baigusią visą ketverių metų pradžios mokyklos kursą.

Merkinė, 1934 m. birželio mėnesio 4 dieną.

Nr. 31

Komisijos Pirmininkas
Mokyklos Vedėjas

Komisijos Nariai

Birutės Jeskelevičiūtės Merkinės pradžios mokyklos baigimo pažymėjimas, 1931 m. Iš S. Gorodeckio šeimos archyvo

Tūlas aukštaitis dar **1928 m. rugsėjo 29 D. „Šaltinio“ Nr. 38** šiuo sprendimu taip pat išreiškė nepasitenkinimą: *„Važiuodamas į Merkinę, jau žinojau iš laikraščių, kad ten uždaroma vidurinė mokykla. Didelis daiktas – pamaniau – uždarys vieną, įsteigs kitą, tinkamesnę. Bet aš apsirikau: kitos steigti valdžia nemano. Tik tuomet man pasidarė suprantamas Merkinės dekano skausmas, su kuriuo jis nesenai rašė „Ryte“ , vadindamas tokį darbą „didelė skriauda“. Man rodos, vidurinė mokykla Merkinėj dabar turi tokios reikšmės, kaip senovėj pilies kalnas. Ji ginkluoja jaunuolių sielas išmintimi ir dora. Atimti iš šio kampelio mokyklos šviesą – vadinasi, nedaug rūpintis ateitimi.“*

1939 m. Valsčiaus taryba, suprasdama švietimo reikalingumą ir turėdama galvoje, kad Merkinė yra visgi centras aplinkinėms gyvenvietėms, tarybos posėdyje vienu balsu nutarė užleisti progimnazijai valsčiaus savivaldybės dviejų aukštų mūrinį namą ir prašyti vyriausybę, kad progimnazija Merkinėje būtų atidaryta. Vasario 7 d. tuo klausimu į Kauną buvo pasiųsta merkiniškių delegacija. Visgi vidurinė mokykla Merkinėje vėl atidaryta tik 1941 birželio 4 d.

Parengta pagal A. Miškinio knygą „Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai (II)“(p. 173-180), G. Lučinsko str. „Kunigas, žuvęs už Lietuvą“, „Kunigas Juozas Bakšys (1884-1925)“ ir kt. Merkinės krašto muziejaus surinktą medžiagą

Merkinės vidurinės mokyklos Pedagogų tarybos 1926–1929 m. posėdžių protokolų bylos viršelis. LCVA

Merkinės valsčiaus mokytojų konferencija. Iš Paulaičių šeimos albumo

Merkinės valsčiaus mokytojų konferencija 1930 m. gegužės mėn. Iš Paulaičių šeimos albumo

1922-IEJI: NESĄŽININGI RINKIMAI – GRAŽIAI PAMINĖTA VASARIO 16-OJI – BAJORAITĖS VARGONININKĄ TRUKDO...

„Tėvynės sargas“, 1922 m. sausio 17 d. Nr. 2-3

Iš savivaldybių gyvenimo. Merkinė (Alytaus apskr.)

Lapkričio mėn. 20 ir 21 d. buvo antri Merkinės savivaldybės rinkimai. Bet ir tie įskųsti, nes buvo iš teisės kelio išstumti: buvo brukamos tik vieno numerio kortelės, kur buvo seno viršaičio kandidatūra. Manom, kad rinkimai bus panaikinti. Senasis viršaitis Janulevičius už darbelius atsisėdo į liogerį. Viršaičio pareigas eiti Alytaus valdžia nuskyrė žydą Goršeną Rabinavičių. R. N-ka

Parapijų reikalai. Merkinė

Mūsų bažnyčios choras visai nusmuko, jau net ir ražančiaus nebėra kam begiedoti. Ir jaunimo gražaus yra, bet jam ne tai rūpi. Vargas.

„Tėvynės sargas“, 1922 m. sausio 23 d. Nr. 4

Merkinė (Alytaus apskr.). *Mūsų valsčiuje tėra tik trys mokyklos Riliškėje, Ilgalinkiuose ir Merkinėje. Bet ir tos reikiamai neaprūpintos: trūksta malkų ir kitokių daiktų. Valsčiaus savivaldybei švietimo reikalai nerūpi: ji kitokiais reikalais sau galvas kvaršina. Žmonės apie laikraščius negalvoja: jiems kad buteliukas – tai ir šilta, ir šviesu. S T. R.*

„Tėvynės sargas“, 1922 m. vasario 6 d. Nr. 6

Merkinė (Alytaus apskr.). *Progimnazijai įsisteigus, lietuvis Jaskelevičius atidarė knygyną, kuriame turi ir rašomosios medžiagos.*

„Tėvynės sargas“, 1922 m. kovo 27 d. Nr. 13

Merkinė. *Vasario 16 d. iškilmėms ruošti buvo čia susidaręs komitetas. Iškilmėms paaukojo Žydų bankas – 800 auks.; Emigracijos biuro vedėjas Bankauskas – 400 auks., žydų taryba – 200 auks. ir valsčiaus taryba – 400 auksinių. Miesto puošime pasidarbavo pil. Kaminskienė. Žmonių buvo pilnutėlė bažnyčia. Kun. prof. Brazys laikė pamaldas, kun. Bakšys sakė pamokslą. Be to, buvo pamaldos provoslavų cerkvėje ir žydų sinagogoje. Eisenoje dalyvavo: šauliai, gaisrininkai, vidurinė ir praded. mokyklos, žydų mokyklos, visos valdiškos ir privatinės įstaigos. Buvo labai graži baltgudžių vėliava. Merkinės žydai gyvai dalyvavo iškilmėse: turėjo parašus žydų bankas, taryba, sionistai, visos mokyklos, gaisrininkai. Liko smagus įspūdis. Senis Barysas*

„Tėvynės sargas“, 1922 m. kovo 6 d. Nr. 10

Merkinė *(Alytaus apskr.). N e n a u d i n g i v a l. t a r y b o s v a i s i a i. Į Merkinės valsčiaus tarybą išrinkta: 14 lietuvių, 7 žydai ir 2 lenkai.*

Sausio mėn. 22 d. Merkinės taryba išrinko viršaičiu tokį žmogų, kuris nieko daugiau nemoka kaip tik pasirašyti: „Baltrus Girtuoklis“, Juozas Žioplaitis“. Keli tarybos nariai norėjo rinkti dorą, išmintingą žmogų, bet žydai pasistengė, kad liktų „gojus“ su kuriuo galėsią šmukliuoti.

Š. m. vasario mėn. 6 d. įvyko antras tarybos posėdis, kuriame buvo svarstoma, kiek reikia smuklių (alinių) Merkinėje atidengti.

Du tarybos nariu buvo priešingi šmukleriams, bet žydai (valsč. tarybos nariai) visu balsu šaukė: „jeigu mes neatidengsim smuklių alinių, tai valdžiai bus didelis nuostolis.“ Pagąsdinta žydų balso, valsčiaus taryba sutiko leisti atidaryti 9 smukles (alines) Merkinėje.

Posėdžiui pasibaigus, tarybos nariai, kurie nepriešingi smuklėms, nuėjo smuklėn pasistiprinti ir stiprinos iki dvyliktos valandos nakties. Vadinasi, smukles pravedė įsakymu.

Dabar Merkinėje vėl galima pasigrožėti smuklių iškabomis: vienas smuklininkas, norėdamas patraukti daugiau gėrikų, smuklės iškabą primušė prie kamino.

Gėda Merkinės valsčiaus piliečiams, kad nerangūs buvo balsuoti. Žydai dėjo paskutines pastangas, kad kuo daugiausiai balsuoti ir, žinoma, laimėjo. Jie, pirmą kartą tarybos posėdy pasistengė 9 smukles atidaryti, antrą kartą pasistengė dar 9. Iš tikrųjų, jeigu nesistengsim jų prašalinti, tai jie gerokai ant mūsų sprando jodinės. G i r i n i s

„Tėvynės sargas“, 1922 m. kovo 20 d. Nr. 12

Merkinė. *B a j o r a i t ė s v a r g o n i n k ą t r u k d o. Prieš karą čia buvo geriausias visoje apylinkėje bažnyčios choras. Dabar gi nėra, galima sakyti, jokio choro. Esamasis vargonininkas Adomas Česnulevičius, nors ir galėtų chorą lavinti ir vesti, bet, deja, jisai neturi mažiausio noro ir laiko. Miesto bajoraitės atima jam visą brangųjį laiką. Kalėdinę iš žmonių išimti vargonininkas puikiai moka, žmonės nesigaili – jam gerokai visko sudeda, tik padejuoja, kad Dievo namuose nesigirdi gražaus giedojimo. Senis Barysas*

Merkinė. Bajoraitės vargoninką trukdo. Prieš karą čia buvo geriausis visoje apylinkėje bažnyčios choras. Dabar gi nėra, galima sakyti, jokio choro. Esamasis varg., Adomas Česnulevičius, nors ir galėtų chorą lavinti ir vesti, bet, deja, jisai neturi mažiausio noro ir laiko. Miesto bajoraitės atima jam visą brangųjį laiką. Kalėdinę iš žmonių išimti vargonininkas puikiai moka; žmonės nesigaili — jam gerokai visko sudeda, tik padejuoja, kad Dievo namuose nebegirdi gražaus giedojimo. Senis Barysas.

Švietimo reikalai.

Iškarpa iš „Tėvynės sargo“. 1922 m. kovo 20 d. Nr. 35

„Lietuvos žinios“, 1922 m. lapkričio 4 d. Nr. 201

Okupuotoj Lietuvoj. Ek. Merkinė. ***Lenkų žiaurumai***

Spalių mėn. 26 d. atvyko iš Marcinkonių į Darželius lenkų žandarai, suėmė Kazį Miškinį ir nusivarė į Marcinkonis. Kely mušė ir vertė pasakyti, ar jo sūnus, kuris dabar sėdi Gardino kalėjime, turėjo ryšių su lietuvių šauliais. Nieko neištyrę, laikė dvi dienas Marcinkonyse, o paskui išvežė Gardinan. Ten tardydami irgi mušė, bet galų gale nieko neištyrę po 3 dienų paleido. Dabar jis sunkiai serga ir vargiai pasveiks, nes labai krūtinė sumušta.

VINCO KRĖVĖS IR ANTANO SMETONOS APSILANKYMAS MERKINĖJE

Iš Jono Miškinio atsiminimų knygos „Manoji Dzūkija“

...Gyvendami Merkinėj, gavome V. Krėvės telegramą, kad jis atvažiuoja su Antanu Smetona į Merkinę dzūkams prakalbų sakyti. Diena paskirta sekmadienį. Mes pasistengėm pareklamuoti. Kiek sekmadienį žmonių buvo bažnyčioj, tiek susirinko salėje. Be to, dar keliasdešimt žydų atėjo pasiklausyti prakalbų. Laukėm jų dvi valandas ir nesulaukę išsiskirstėm. Manėm, kad jie kitur kur pasuko. Rytojaus dieną pavakary pamatėm ateinančius pėsčius Vincą Krėvę ir Antaną Smetoną. Labai nustebome. Galvojom, kad jie pėsčiomis žygiuoja iš pat Kauno. Pasirodo, jie ėjo tik 45 kilometrus pėsti. Sugedusį automobilį paliko pakelėje. Pamatęs mus, V. Krėvė šypsodamasis sako:

– A. Smetoną smulkiai supažindinau su Gilšės ežeru, jis dabar ne tik mano raštams tikės, bet ir pats taip bandys rašyti.

Jiems pas kleb. K. Ribikauską pailsėjus, išvykome į V. Krėvės vadovaujamą ekskursiją. Pradėjome nuo Merkinės piliakalnio. Įdomiai pasakodamas apie pilies didingą ir garbingą praeitį, jis išlaikė mus čia ilgiau kaip valandą.

Kitą dieną išėjome aplankyti jo romantiškų ežerų – Gilšės ir kitų. Čionai dar vaizdingesnes ir įdomesnes poringes išgirdome. Su dideliu įsijautimu ir meile jis pasakojo mums apie savo jaunystės dienas, kurias jis praleido Dainavos šalyje. Prof. kun. T. Brazys, klausydamasis Krėvės pasakojimų, pavargo ir galų gale jam sako:

– Aš dabar žinau, Vincai, dėl ko tu kunigu negalėjai būti.

– Todėl, kad esu mažas ir iš Merkinės bažnyčios sakyklos ne tik manęs būtų niekas nematęs, bet ir mano galvos, – paaiškino jis.

Kun. dr. J. Bakšys čia jam dar priminė:

– Mielas profesoriau, daug knygų parašei, bet dar daugiau savyje nešiojiesi dzūkiško romantizmo.

– Taip, jeigu Dzievulis mane laikys sveiką ir gyvą, tai daug ką dar sukursiu. Turiu pasiryžimo ir didelio noro, – atsakė šypsodamasis.

Vincas Krėvė gerai žinojo, kad dzūkų partizanų ir šaulių pastangomis buvo ne tik sulaikytas ties Merkine lenkų kareivių pulkas, besiveržiantis į Lietuvą, bet ir gerokai sumuštas. Tas V. Krėvei labai patiko, ir sutikęs jaunus vyrus jis sakydavo: „Visi turime būti šauliais.“

Putviui-Putvinskiui pasitraukus iš Šaulių Sąjungos pirmininkų, į jo vietą buvo išrinktas V. Krėvė. Jam pirmininkaujant šauliai Klaipėdą atvadavo.

1922–23 m. prie administracijos linijos veikė šaulių grupių štabai. Jie turėjo ryšius su užfronte. Daugelis ukrainiečių ir gudų partizanų atbėgdavo į Lietuvą. Tokiems Merkinėje buvo įsteigta speciali stovykla. Krėvė, lankydamas Subartonis, panoro aplankyti stovyklą ir pasiteirauti apie partizanišką veiklą. Privažiavęs prie stovyklos sargybinio, pasisakė, kas esąs, ir parodė jam savo dokumentus. Tačiau sargybinis nesutiko V. Krėvės stovyklon įleisti sakydamas:

– Negalimas daiktas, kad toks mažas ūgiu ponas būtų vyriausiu Šaulių Sąjungos viršininku.

Vincas Krėvė. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

1923-IEJI: ŽIAURIAI NUŽUDYTAS MOKYTOJAS JUOZAS BLOZNELIS – MERKINĖ APLANKO HARIS FIŠELIS

Mokytojas Juozas Bloznelis apie 1920 m. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

JUOZAS BLOZNELIS

Gintaras Lučinskas

J. Bloznelis gimė 1895 m. gegužės 8 d. Alytaus apskrities Merkinės valsčiaus Ryliškių kaime, ūkininkų šeimoje. Mokėsi Merkinės dviklasėje pradinėje mokykloje, vėliau lavinosi namuose. Didelę įtaką jam darė pusbrolio Juliaus Bloznelio visuomeninė švietėjiška veikla, raginimas mokytis, skaityti knygas. Vokiečių okupacijos metu, lietuvių švietimo draugijai „Rytas“ besirūpinant pradinių mokyklų steigimu, į švietimo darbą įsitraukė ir Juozas. Nuo 1917 m. spalio 20 d. jis pradėjo mokytojauti Merkinės valsčiaus Druskininkų kaime. 1918 m. vasarą Juozas dalyvavo Dauguose organizuotuose mokytojų pasitobulinimo ir vokiečių kalbos kursuose. 1919 m. rugpjūčio mėn. baigė mokytojų kursus Marijampolėje. Alytaus apskrities švietimo komisijos paskyrimu J. Bloznelis nuo 1919 m. rugsėjo 20 d. dirbo Ryliškių, o nuo 1920 m. rugsėjo 15 d. – Merkinės pradinių mokyklų mokytoju. Mokyklos vedėjas J. Bloznelis dirbo dviem pamainomis: jaunesnius skyrius mokė iki pietų, po pietų – vyresnius, o vakarais dar mokė ir suaugusį jaunimą.

Mokytojaudamas Dainavos krašte, Juozas Bloznelis greit pelnė dzūkų jaunimo pagarbą. Sekdami jo ir kitų

šviesuolių pavyzdžiu, jaunuoliai stojo į partizanų, šaulių ir Lietuvos kariuomenės savanorių eiles. Besitraukiant vokiečiams ir vis dažniau vykstant susidūrimams su lenkais, Dzūkijoje kūrėsi savigynos būriai. 1919 m. pirmieji Ryliškių partizanų-šaulių būrio organizatoriai buvo Jurgis Čaplikas ir Juozas Bloznelis. Būrys nuo 1919 m. vasaros iki 1920 m. vasaros prie Merkinės saugojo Lietuvos kariuomenės užnugarį, dalyvavo kautynėse su besiveržiančiais lenkų legionieriais ruože tarp Nedzingės ir Merkinės. Apgynė Raitininkų kaimą. Kartu su šaulių būriu nuo 1920 m. lapkričio 1 d. iki gruodžio 10 d. mūšiuose kovojo ir mokytojas J. Bloznelis. 1920 m. lapkričio 29 d. tarp kariaujančių valstybių buvo nustatyta 12 km pločio neutrali zona. Joje ir abipus jos veikė tik abiejų pusių partizanai. Aktyvioms kovoms pasibaigus, savanoriai grįžo namo.

Šauliai prie mokytojo J. Bloznelio kapo. Alytus, 1931 m. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

Paminėtina ir dar viena šaulio J. Bloznelio švietėjiška veikla. Kovojama buvo ne tik su išorės priešais, bet ir su vidaus ydomis – ypač girtuoklyste. Provincijos eiliniai šauliai savo darbą taip pat siejo ir su blaivybės propagavimu. Šaulių sąjungos centro valdyba blaivinimą laikė tokia pareiga, kurią šauliai galėjo laisvu noru prisiimti. 1920 m. gegužės mėnesį IV Šaulių lauko štabo nutarime, kurį pasirašė štabo viršininkas vyr. ltn. V. Razumavičius, sekretorius J. Miškinis, nariai J. Korčinskis, kun. J. Bakšys ir J. Bloznelis, rašoma: „*Griežtai nutarėm pareikalauti iš LŠ Sąjungos uždaryti visas girtybės įstaigas. Per girtybės įstaigas eina baisiausioji pafrontės ir neutralinės zonos kaimiečių, valdininkų ir kariuomenės demoralizacija. Pafrontės gyventojai, kad laisviau vestų šmugelį, jie degtine tvirkina mūsų kariuomenę ir kitus valdininkus. <...> Pakol Merkinėj bus girtuoklystė ir papirkimai, kaip ligi šiol ėjo, IV LŠ štabas nieku būdu negalės išvystyti savo organizacinio darbo, neturėdamas paramos iš kitų įstaigų.*“

Šaulio J. Bloznelio laidotuvės Alytuje 1923 m. gegužės 13 d. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

Lenkijos kariuomenei okupavus Pietryčių Lietuvą, demarkacijos linija ėjo 8–9 km netoli Merkinės.

Pora km nuo neutralios zonos nutolusio Uciekos kaimo gyventojai 1920 m. nutarė organizuoti mokyklą savame kaime ir mokytoju pasikvietė J. Bloznelį. Jis 1922 m. rugsėjo 1 d. buvo paskirtas pradinės mokyklos vedėju. Mokyklos įsteigimas labai nepatiko lenkų pasienio sargybiniams. 1923 m. vasario mėn. pradžioje mokytojas J. Bloznelis su mokiniais ruošėsi paminėti Vasario 16-ąją, tačiau šventės jis nesulaukė. Vasario 8 d. apie 3–4 val. ryto į Uciekos kaimą įsiveržė lenkų kareiviai, jie įsibrovė į Bloznelio kambarį. Juozą išsivedė vienmarškinį ir basą. Tų pačių metų pavasarį patvinusio Nemuno srovė išplovė mokytojo kūną ties Alytumi, prie A. Juozapavičiaus tilto. Ant jo kūno matėsi kankinimų žymės. Gegužės 13 d. mokytojo, šaulio J. Bloznelio kūnas buvo iškilmingai palaidotas II Alytaus parapijos bažnyčios šventoriuje.

XIX Alytaus šaulių rinktinės šauliai iš Dzūkijos laukuose surinktų akmenų pastatė kuklų, bet originalų paminklą, jis buvo atidengtas ir pašventintas 1926 m. spalio 17 d. Paminklo lentoje iškalti žodžiai: „*Lai būna Tau, Laisvės karžygi, lengva Lietuvos žemelė!*“

2018 m. gegužės 10 d. Lietuvos šaulių sąjungos vado įsakymu Karininko Antano Juozapavičiaus šaulių 1-osios rinktinės Alytaus miesto 107-ajai kuopai suteiktas Juozo Bloznelio vardas.

Daugiau žr. str.: Mokytojas šaulys Juozas Bloznelis. G. Lučinskas 2013-02-08 http://gintarinesvajone.lt

Hario Fišelio sugrįžimas

Mindaugas Černiauskas

1923 m. liepą į Merkinę po 38 m. pertraukos aplankyti savo gimtinės grįžo vienas garsiausių XX a. pr. JAV filantropų ir mecenatų, vienas turtingiausių to meto Niujorko žydų ortodoksų, išeivis iš Merkinės Haris Fišelis (Harry Fischel), gimęs Merkinėje 1865 m. Jo vizitas to meto Merkinėje buvo toks didelis įvykis, kad atgarsiai pasiekė pačias JAV, o Merkinei paliko ženklą, kuris išliko iki šių dienų. 2012 m. Hario ir Džeinės Fišel fondas anglų kalba Naujajame Džersyje pakartotinai išleido 511 puslapių Hario Fišelio autobiografinę knygą „Haris Fišelis. Žydų Filantropijos pionierius“ (orig. „Harry Fischel Pioneer of Jewish Philanthropy“). Čia ir randame daug įdomių faktų apie šį mecenatą, jo gyvenimo istoriją, kuri prasidėjo Merkinėje, o nuo 1885 metų tęsėsi Amerikoje. Čia aprašyta ir Hario Fišelio kelionė į gimtinę 1923 m. bei jo finansuoto Talmudo Toros pastato atsiradimo istorija.

TAČIAU APIE VISKĄ – IŠ PRADŽIŲ.

Haris Fišelis gimė 1865 m. liepos 19 d. Merkinėje – nedidelio, tuo metu atokaus Rusijos provincijos miestelio gyventojų žydų Nachmano ir Anos šeimoje. Kaip ir dauguma Merkinės gyventojų (pagal H. Fišelį tuomet čia gyveno 1500 šeimų), Fišelių šeima, kurioje augo 6 vaikai, buvo neturtinga, tačiau gerbiama vietos bendruomenės dėl savo pamaldumo, pareigingumo ir savigarbos, kuri neatsiejama nuo dievobaimingumo. Skurdas buvo kartu ir mokytojas, o kiekvieno rublio taupymas tapo įpročiu. Galbūt dėl to, vėliau tapęs labai turtingu žmogumi, Haris netgi tada mokėjo vertinti kiekvieną uždirbtą dolerį ir žinojo jo vertę. Tėvas Nachmanas duoną uždirbo staliaudamas, tačiau pats bendruomenėje išsiskyrė savo praktinėmis žiniomis ir pasaulio supratimu, nors niekada gyvenime nebuvo išvykęs toliau, nei siekė miestelio ribos. Vertindami jo išmintį, dažnai miestelio gyventojai pasirinkdavo Nachmaną kaip teisėją ginčuose. Tėvo religingumas, sielos didingumas ir charakteris, aplinkinių rodoma pagarba jam, Hariui, darė didžiausią įspūdį, kaip ir daugybė valandų, praleistų studijuojant Torą, kuri formavo jo pasaulėvaizdį ir pasaulėjautą.

Hario motina Ana Fišel (Hannah Fischel) buvo tikra vyro padėjėja. Būdama itin pamaldi, kiekviena proga ji stengėsi prisidėti prie vaikų religinio auklėjimo, kartu buvo kilniaširdė ir be galo pasiaukojanti. Miestelio žmonės žinojo, kad paprašyta pagalbos ji niekada neatsakys. 62 metus trukusi tėvų santuoka (tėvas mirė 1897) Hariui paliko neišdildomą įspūdį, kadangi per šiuos metus, net sunkiausiais momentais, Haris niekada neišgirdo tarp tėvų nė vieno pikto ar nemandagaus žodžio, ištarto vienas kito atžvilgiu.

Būdamas 10 metų Haris lengvu peiliuku iš medžio ėmėsi drožinėti miniatiūrinę Tabernakulio repliką ir per keletą savaičių tai padarė taip kruopščiai, kad sukėlė susižavėjimą visų miestelio šventikų, kurie jo darbą išeksponavo sinagogoje, kur juo naudojosi net Rabinas. Ši vaiko iniciatyva rodė jo polinkį į profesiją, kurią jis vėliau pasirinko ir kuri lėmė jam sėkmę verslo pasaulyje. Nuo dešimties iki penkiolikos metų Haris kartu su kitais bendraamžiais lankė vietinę mokyklą, kuri jam teikė gan ribotą išsilavinimą, tačiau dar buvo Talmudo Tora ir religiniai mokymai šeimoje. Nuo aukštesnių studijų jį atgrasė ne tik neįkandama mokslo kaina, bet ir tai, kad užsiėmimai vyko ir Šabo dieną. Būdamas penkiolikos Haris jau turėjo apsvarstyti būsimo gyvenimo kelią. Turėdamas polinkį statyboms ir architektūrai, ėmė daugiau dėmesio skirti braižybai. Tačiau architekto karjerai buvo reikalingi platesni vandenys. Kaip tik tuo metu į Merkinę vienas po kito pradėjo eiti laiškai iš už Atlanto, kur pirmieji Merkinės emigrantai džiaugėsi savo sėkme neribotų galimybių žemėje, laisve, kurią jiems garantavo JAV įstatymai, klestėjimu, kurį atnešė darbas. Sunkus darbas,

Haris Fišelis būdamas 63 metų.
Iš knygos „Haris Fišelis. Žydų Filantropijos pionierius“

Hario tėvai: Ana ir Nachmanas Fišeliai. Merkinė.
Iš knygos „Haris Fišelis. Žydų Filantropijos pionierius“

kaip ir daugumai lietuvių. Šie laiškai buvo perduodami iš rankų į rankas ir skaitomi vietos gyventojų visoje Merkinėje ir jauno Hario galvoje gimė idėja išvažiuoti į JAV, kur galėtų įgyvendinti savo profesines svajones ir prisidėti prie šeimos išlaikymo. Šviesi svajonė pernelyg stipriai kontrastavo su sustojusio gyvenimo Merkinėje realybe, be to, grėsė būti pašauktam į tarnybą penkeriems metams Rusijos kariuomenėje, ko jaunasis Haris nenorėjo.

Tačiau kelionei į JAV reikėjo ne tik tėvų sutikimo, kurį jis nesunkiai gavo, bet ir pinigų, o jų Fišeliai neturėjo. 10 rublių per mėnesį, kuriuos sukrapštydavo Fišelių šeima išgyvenimui, buvo lašas jūroje su tuo, kiek lėšų reikėjo kelionei per Atlantą. O reikėjo 200 rublių (100 dolerių). Tad tikimybė išvykti atrodė lygi nuliui.

Visgi likimas tokią galimybę padovanojo. Didžiulis 1883 m. Gardino miestą nusiaubęs gaisras, kurio metu iki pamatų sudegė šimtai pastatų, jaunajam, dideles viltis puoselėjančiam būsimajam architektui atvėrė galimybes vystyti savo talentą – beliko prisidėti atstatant Gardiną ir užsidirbti šiek tiek pinigų. Pėsčiomis ir pakeleivingais vežimais nuvykęs į Gardiną, aštuoniolikmetis Fišelis gavo darbą – užėmė architekto ir statybų meistro pareigas, iki šiol pačias atsakingiausias ligšioliniame jo gyvenime. Šis darbas Gardine jam ne tik teikė kūrybinį pasitenkinimą, bet klojo pamatus jo tolesniam gyvenimui. Gardine Haris užsibuvo pusantrų metų, visą tą laiką ne tik siųsdamas tėvams pinigų, bet ir sutaupydamas 250 rublių sumą.

Artėjant šaukimo į karinę tarnybą laikui, Haris grįžo namo ir ėmė ruoštis kelionei per Atlantą. Iš 250 rublių, kuriuos jis sutaupė dirbdamas Gardine, Haris 50 rb atidavė tėvams, o likusios 200 rb atidėjo kelionei.

Paskutinę savo buvimo Merkinėje dieną, prieš pat kelionę, Haris aplankė Merkinės rabiną, kurio paprašė palaiminimo kelionei. Po to atėjo akimirka, kai jauniausias Fišelių šeimos vaikas turėjo atsisveikinti su tėvais. Laimindami sūnų tėvai jam pasakė pačius svarbiausius perspėjančius žodžius, kuriais jis vadovavosi visą savo gyvenimą: „*Kai pasieksi aukso žemę, neiškeisk tikėjimo į auksą.*“ Taip dvidešimtmetis Fišelis iškeliavo užkariauti tolimosios Amerikos.

Kaip jaunajam Fišeliui sekėsi JAV? Čia jis su laiku tapo bene turtingiausiu verslininku tarp žydų ortodoksų. Pradžia buvo labai sunki, teko pasitrinti ir gatvėmis. Juk į pažadėtąją žemę Fišelis išlipo teturėdamas kišenėje 60 centų. Kalbos barjeras ir principinė nuostata nedirbti Šabo dienomis buvo didžiausia kliūtis įsidarbinti architektų firmoje. Pradžioj įsidarbinęs dailide, jaunasis Fišelis šešis mėnesius dirbo dešimt valandų per dieną, likusias valandas skirdamas anglų kalbai tobulinti ir architektūros brėžiniams. Dėl keleto sėkmingų užsakymų ir dėl savo talento Fišelis pelnė gerą vardą. Honorarai augo kiekvieną dieną. Pradžioje užklupusį nesėkmių liūną psichologiškai jam padėjo įveikti ir tėvai. Viename laiške pasiskundęs tėvams, kad dėl savo principinės nuostatos nedirbti Šabo dienomis, negali rasti darbo ir negali jiems siųsti pinigų (o tuomet visur buvo šešių dienų darbo savaitė), Haris iš tėvų Merkinėje gavo jį palaikantį laišką: „*Mes ne tik džiaugiamės kęsdami alkį, bet ir norime parduoti pagalves iš po savo senų galvų, kad galėtume tau atsiųsti pinigų, kad iškęstum tą laiką, kai pagaliau gausi darbą, kuris nevers tavęs paniekinti Šabo.*“ Su kiekviena diena turtėjantis Fišelis savo laiką ir energiją, didelius asmeninius finansus skyrė žydų reikalams, rėmė įvairias iniciatyvas žydų bendruomenės naudai, Toros mokslo ir judaizmo sklaidai JAV ir Izraelyje. Haris Fišelis vienintelis merkiniškis, spaudęs ranką ir tiesiogiai bendravęs su tokiais JAV prezidentais, kaip V. Vilsonas (1856–1924) ir F. D. Ruzveltas (1882–1945), bet visą gyvenimą p. Fišelis neužmiršo savo gimtosios Merkinės ir ten palaidotų tėvų. Savo autobiografijoje jis rašė: „*Jaučiu pareigą padėkoti už įkvėpimą, kuris lydėjo mane visą gyvenimą ir padarė įmanomu visa tai, ką pasiekiau, tai mano Šventos atminties palaimintiems tėvui ir motinai, iš kurių aš gavau tuos tikėjimo priesakus ir pavyzdį doro gyvenimo, kurį jie man įskiepijo savo kasdieniu pavyzdžiu. Dėl jų mokymo kyla mano apsisprendimas pašvęsti savo gyvenimą kitų tarnystei.*“

Kaip Haris Fišelis pagerbė tėvų atminimą 1923 metais lankydamasis Merkinėje, sužinome skaitydami jo autobiografijos LII dalį. Pateikiame pažodinį biografijos, kuri sąmoningai perrašyta trečiuoju asmeniu, vertimą.

„Po 38 metų pertraukos ponas Fišelis buvo pakeliui namo į mažą Merkinės miestelį, kur pirmą kartą išvydo dienos šviesą ir iš kurios išvyko kaip jaunuolis į keistą žemę, būdamas beveik visiškai beturtis, nežinodamas kalbos šalies, į kurią vyko, ir tik su savo ribotomis ambicijomis bei jį palaikančiais tėvų mokymais.

Dabar jis jau grįžo gyvenimo viduryje, palaimintas šio pasaulio gėrybių gausos, su vardu, kuris buvo žinomas žydų kiekvienoje šalyje. Jo mintys buvo persipynusios padėkos už viską, kas jam buvo leista pasiekti per praėjusius metus, ir liūdesio, kad jo mylimiausi tėvai nebus šios sutikimo scenos dalimi.

Atvykęs į Vilnių birželio 26 d., p. Fišelis planavo iš karto keliauti į Merkinę, o ponia Fišel į savo gimtinę Eišiškes. Kadangi jie teturėjo vieną pasą, buvo būtina įsigyti individualius pasus, kad galėtų pasiekti savo gimtines, kurios tuo metu buvo valdomos dviejų skirtingų vyriausybių. Ponas Fišelis greit sužinojo, kad Lenkijoje, kur neseniai buvo patvirtinta nauja vyriausybė, dvigubo ar individualaus paso gavimas užtrunka paprastai mažiausiai mėnesį laiko, kadangi reikėjo įvairių departamentų sutikimo.

Haris Fišelis (centre) su Talmudo Toros vaikais Merkinėje, prie sinagogos. *Iš Meretz Relief Association archyvo*

Kad galėtų šią problemą išspręsti, jis nusprendė pasinaudoti draugo pagalba. Ir atsitiko taip, kad lankydamasis Sionistų kongrese Karlsbadene dar 1921 m., jis ten susitiko su Rabi Rubenšteinu, kuris dabar buvo Lenkijos parlamento senatorius. P. Fišelis paskambino Rabi Rubenšteinui ir savo nuostabai buvo maloniai pasveikintas. Jis paaiškino sunkumus ir Rabi Rubenšteinas norėdamas pagelbėti nedelsdamas panaudojo visą savo įtaką ir jau tą pačią dieną p. Fišelis gavo reikalingą pasą.

Prieš tęsdamas kelionę, ponas Fišelis su ponia Fišel aplankė paminklų meistrą Vilniuje, kad gautų pageidaujamą antkapį ponios Fišel motinai, kuri buvo palaidota Eišiškėse. Tas akmuo vėliau buvo pastatytas jiems dalyvaujant. Kitą dieną ponas ir ponia Fišel išsiskyrė, pirmajam išvykstant į Merkinę, buvusią Lietuvos dalimi, o antrajai į Eišiškes, kuri buvo po lenkų valdžia.

Atvykęs prie sienos apie vidurdienį, ponas Fišelis buvo paprašytas parodyti sumą pinigų, kurią jis vežėsi iš Lenkijos, kurioje buvo Vyriausybės įstatymas, kad niekas negali išvykti už sienos su daugiau nei 500 000 markių suma, kuri siekė tik 5 Amerikos dolerius. Taip buvo dėl skurdžios krašto padėties. Kadangi ponas Fišelis turėjo 850 000 markių, pareigūnai 350 000 markių sulaikė iki jam grįžtant per sieną atgalios.

<...>

Kitą dieną, birželio 29-ąją, 9 val. ryto ponas Fišelis automobiliu išvyko į Merkinę, kurios jis neužmiršo nuo pat savo įsimintino išvykimo prieš 38 metus. Kadangi vyko pro įvairius artimesnius miestus – Rumšiškes, Jiezną, Prienus, Alytų, visa tai jam priminė berniuko dienas ir kai jo mintys natūraliai pasuko savo tėvų atminimo keliu, jis pradėjo skaičiuoti sekundes, kai vėl bus prie savo vaikystės dienų išgyvenimų slenksčio. Galiausiai vairuotojas jam pasakė, kad iki Merkinės teliko 25 km. Šiek tiek vėliau jie pasiekė pirmą namą, esantį miesto pakraštyje, vieną iš eilės naujų namų, kurie buvo pastatyti Jungtinio paramos komiteto vietoje griuvėsių tų, kurie buvo sunaikinti per karą. Dar keletas akimirkų ir jis pasiekė turgaus aikštę, kuri buvo kaip orientyras senojo miesto, dabar atrodančio keistai neatpažįstamu, kadangi buvo gerokai mažesnis nei buvo jo atmintyje.

Čia jį pasveikino iš pačių iškiliausių miestelio gyventojų sudarytas komitetas, kurį lydėjo didelė miestelio gyventojų minia. Jį palydėjo iki turtingiausio Merkinės gyventojo p. Chaimo Izchoko Lukenickio namų. Poną Fišelį ant slenksčio pasitiko p. Lukenickis, kurį jis tuoj pat pažino, ir žmona su sūnumi, kurie išreiškė patį širdingiausią pasveikinimą. Didelė minia p. Fišelį lydėjo iki pat rezidencijos namų ir ponas Lukenickis veltui maldavo šios minios laikytis atstumo, kol ponas Fišelis papietaus.

Jo svečias pagaliau buvo priverstas uždaryti duris, kad būtų sudarytos sąlygos privatumui. Pavalgius durys buvo atidarytos ir vienas paskui kitą nusitiesė eilė miestelio žmonių „Shalom Aleichem“ pasveikinimui. Šis priėmimas užtruko keletą valandų. Komitetas tuo metu susiorganizavo veikti kaip p. Fišelio asmens sargybinis jo vizito Merkinėje metu. Ponas Fišelis savo buvusiems kaimynams pasakė, kad šio vizito tikslas buvo atidengti jau anksčiau užsakytą paminklinį akmenį ant savo tėvo ir motinos kapų.

Kiek vėliau ponas Fišelis buvo palydėtas į kapines, esančias maždaug už pusę mylios, o kelias į jas vedė per statų kalną. Šis žygis, kartu ir susijaudinimas, kuris jį lydėjo šioje misijoje, visa tai p. Fišelį labai išsekino, bet kai jis atvyko prie tėvų kapų, jis užmiršo savo fizinį silpnumą, kurį pakeitė ramybė ir pasitenkinimas.

Jo vaizduotėje atrodė, kad jo tėvai vis dar gyvi ir kad jis vėl gali su jais kalbėtis. Pagaliau jis atsitokėjo ir susivokė, kad tebestovėjo šalia jų kapų. Pasimeldęs, kad jų sielos ilsėtųsi ramybėje, ponas Fišelis grįžo į miestą, pranešdamas, kad antkapio atidengimas vyks ateinančio sekmadienio rytą.

Kai p. Fišelis grįžo į Merkinę ir praėjo pro namus ir kitas vietas, jo jaunystės atsiminimai grįžo su didele jėga ir jis net prisiminė beveik visų šeimų, kurios gyveno tuose namuose, kai jis išvyko į Ameriką, pavardes.

Nors dauguma tų draugų iš jo vaikystės jau buvo mirę ir buvo užaugusi nauja karta, pastatai buvo išlikę daugmaž tokie pat, išskyrus tuos, kurie buvo sugriauti karo metais, bet Merkinė iš esmės buvo šiek tiek kitokia nei buvo šimtmečiais.

Lydimas komiteto ponas Fišelis pasivaikščiojo visomis gatvėmis ir visur buvo sveikinamas vietos gyventojų, kurie jam šaukė iš langų ar sveikino nuo mažų laiptelių. Galiausiai jis pasiekė namą, kuriuose gyveno jo tėvai tuo laiku, kas jis išvyko iš Merkinės į Ameriką. Jį labai sujaudino, kai pagyvenusi moteris savo balso aukščiausia gaida jam sušuko: „Aršikai (jo, maloninis vardas), čia tu? Ar pameni mane?“

Nors moteris buvo stipriai pasikeitusi išvaizda ir jos plaukai buvo veik baltutėliai, ponas Fišelis tuoj pat ją pažino ir atsakė: „Taip, Dobke.“ (Malonybinis vardas, kuriuo jis moterį pažinojo savo jaunystėje.) Būdama mergaitė, ši, dabar jau pagyvenusi moteris, gyveno Fišelių šeimos kaimynystėje ir ponas Fišelis stipriai prie jos buvo prisirišęs. Nebuvo neįmanoma, kad jeigu jis būtų likęs Merkinėje, jie būtų susituokę.

Paliekant senus namus grupelę pasitiko Šamas, kuris sušuko „In Shool Erein“, kas reiškė, kad liko valanda iki saulėlydžio ir laikas uždegti žvakes bei eiti į sinagogą. Taip žmonėms buvo pranešama, kad jie turi pusvalandį uždaryti savo verslo vietas ir pasiruošti Šabui. Nepraėjus nė trisdešimčiai minučių kiekvienas miestelio žydų vyras ir kiekvienas berniukas nuo šešių metų amžiaus jau buvo pakeliui į sinagogą. P. Fišelis nedelsdamas įsijungė į eilę.

Kai jis pasiekė sinagogą, Fišelį palydėjo iki vietos, kuri būdavo užimta jo tėvo nuo tada, kai sinagoga buvo pastatyta. Laikantis tvarkos, kongregacija rinkosi už Fišelio vietos, vienas paskui kitą išreikšdami jam tradicinį gero Šabo palinkėjimą.

Po Šabo vakarienės p. Lukenickio namuose keletas miestelio ansamblių, kurių Fišelis iki šiol nematė ir kurių nebuvo namie jam atvykstant, jį iškvietė ir pasveikino. Po to kurį laiką p. Fišelis tarėsi su p. Lukenickiu apie miesto poreikius ir išreiškė norą savo tėvo ir motinos atminimui padaryti kokį nors svarbų darbą. P. Lukenickis informavo p. Fišelį, kad tai ko reikia miestui, yra Talmudo Toros pastatas. Pasak jo, Merkinėje buvo daugiau nei 200 vaikų, kurie buvo priversti religinį išsilavinimą gauti išblaškytuose pastatuose ir kurių kambariai tam nepritaikyti.

Šeštadienio rytą p. Fišelis vėl aplankė sinagogą, kur dar kartą užėmė savo tėvo vietą ir po užgiedojimo „Maftir“ paskelbė apie savo sprendimą pastatyti Talmudo Torą ten, kur anksčiau buvo didžioji sinagoga ir kuri buvo sunaikinta karo metais.

Ši žinia buvo sutikta nenusakomo entuziazmo proveržio ir p. Fišelis susirinkusiųjų buvo apdovanotas padėkomis. Remiantis papročiu, prie jo vėl išsirikiavo eilė norinčių pasveikinti ir kiekvienas reiškė dar didesnį gero Šabo palinkėjimą ir padėką už pastatą, kurį jis įsipareigojo pastatyti.

Po pietų Komitetas iš Talmudo Tora kreipėsi į p. Fišelį ir pakvietė jį peržiūrėti įvairiose religinėse klasėse besimokančių vaikų darbą. P. Fišelis buvo maloniai nustebintas vaikų parodyto mokytumo, kadangi kiekvienoje klasėje jis buvo sveikinamas eilėraščiu, kurį jam hebrajų kalba padeklamuodavo vis kitas berniukas, o po to kelios kopijos eilėraščių jam buvo dar ir įteiktos.

P. Fišelis mėgavosi kiekviena dienos akimirka ir visu tuo laiku, kurį jis praleido Merkinėje. Šeštadie-

Pagalbos žydams dienos delegacija po susitikimo su prezidentu V. Vilsonu ant Baltųjų rūmų laiptų, 1916 m. vasario 17 d. Pirmoje eilėje antras iš dešinės H. Fišelis; trečia iš kairės jo žmona J. Fišel. Antroje eilėje trečias iš kairės rabinas M. Z. Margolis taip pat kilęs iš Merkinės. *Iš straipsnio „President Woodrow Wilson, World War I, and Jewish Relief Day – January 27, 1916“*

KELETAS IŠ H. FIŠELIO VEIKLOS JAV FAKTŲ

- **Daugiau nei 50 m. Hebrajų rėmimo ir imigrantų pagalbos asociacijos iždininkas (nuo 1890 m.).**
- **Beth Izrael Medicinos centro direktorius, vėliau viceprezidentas (nuo 1891 m.).**
- **Vienas iš steigėjų ir viceprezidentas Hebrajų nemokamų paskolų bendrijoje (1892 m.).**
- **Pirmojo modernaus žydų teatro statytojas 1904 m.**
- **Manheteno Uptown Talmud Torah (1800–2800 studentų) prezidentas 1911 m.**
- **Bendrasteigėjas ir pirmasis iždininkas Paramos nukentėjusiems nuo karo centrinio komitete 1914 m.**
- **Vykdomojo komiteto narys Jungtiniame paskirstymo komitete 1914 m.**
- **Palestinos pastatų paskolų asociacijos pastato organizatorius 1921 m.**
- **Namo, sinagogos ir studijų halės Rabinui Avraham Yirzchak HaCohen Kook (vyriausiajam Palestinos rabinui) statytojas Fišelio sąskaita 1923 m.**
- **Hario Fišelio instituto Talmudo tyrinėjimams steigėjas 1931 m.**
- **Hario Fišelio fondo steigėjas 1932 m. ir kt.**

nį popiet jis atsisakė sau įprasto popiečio miego ir pasinaudojo galimybe pasivaikščioti po miestą vienas. Jam grįžus į nakvynės vietą, kur ketino šiek tiek atsipūsti, prie durų rado iš Keren Hayesod atvykusius ir jo laukiančius komiteto narius, kurie kvietė jį eiti su jais į sinagogą ir pateikti pranešimą apie Palestiną.

Pasiekę sinagogą, pastatą jie rado perpildytą iki pat durų. Jis kalbėjo apie valandą laiko. Po šios kalbos, atliktos „Mincha“ apeigos, kongregacija nuėjo į Sholes Sudas (?). Besibaigiant vaišėms Liaudies šulės komitetas paprašė p. Fišelio dalyvauti susirinkime.

Po susirinkimo, kurio metu komitetas paaiškino, kokį mokymą teikia vaikams, p. Fišelis išreiškė nepasitenkinimą mokymo kryptimi ir pasiūlė, kad Šulė jungtųsi su Talmudo Tora, kam komitetas pritarė. Tada p. Fišelis įvardino 6 asmenų komitetą – keturis iš Talmudo Toros ir du iš liaudies mokyklos su Rabinu, kaip pirmininku, kuris turėjo dirbti ties programa, apjungiančia abi veiklos sritis.

Kitą dieną, sekmadienį, ponas Fišelis kėlėsi 5.30 ir pirmiausia nuėjo į sinagogos užsiėmimus, kurie prasidėjo 6 val. Palikęs savo kambarį, vėl patyrė neeilinį atsitikimą. Jis pastebėjo veik 90 metų amžiaus, silpną ir sudžiūvusią smulkią moterį, kuri stovėjo netoli jo durų. Pastebėjusi Fišelį, motiniška maniera ji jam sušuko: „Ar tai tu, Aršikai, mano vaike?“
Susijaudinęs Fišelis akimirką pamanė, kad tai jo motina. Bet tuoj pat prisiminė, kad jo motina mirusi. Kreipdamasis į moterį jis paklausė: „Kas tu?“

Ji atsakė: „Aš tave žindžiau, kai tavo motina to daryti negalėjo.“

Matydamas prieš save moterį, kuri davė jam savo gyvenimo kraujo, p. Fišelis buvo priblokštas. Jis sunkiai galėjo išreikšti jausmus žodžiais.

Prieš jį stovinti moteris buvo jo įmotė ir visa, ką jis galėjo galvoti, tai: „Ar jai reikia mano pagalbos?“

Kai jis paklausė, ar jai ko nors reikia, ji iškart atsakė: „Ne.“ Tada jis užsispyręs paklausė, ką jis gali dėl jos padaryti, ir ji atsakė, kad vienintelis dalykas, kurio jai reikia, tai „ausrichting“, kas reiškią skraistę jos laidotuvėms. Ponas Fišelis iškart padavė jai šiam tikslui reikalingą sumą, už ką ji be galo dėkojo ir vis kartodama laimino. Jis ją paliko sėdinčią šalia savo būsto, pasakydamas, kad ją ras grįžęs, bet taip niekada daugiau jos ir nesutiko.

Taip atsitiko, kad tą sekmadienį buvo Tamuzo[1] 17 diena ir tai buvo p. Fišelio 58-as gimtadienis.

Po užsiėmimų sinagogoje ir didelio susirinkusiųjų būrio lydimas Fišelis pasuko į kapines, kad galėtų atidengti paminklą, skirtą jo tėvo ir motinos atminimui.

2020 m. Talmudo Toros mokyklos pastogėje darbininkų rasta maldaknygė, kuri buvo naudojama kaip skaitymo mokymo priemonė. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Šios apeigos, kuriose faktiškai dalyvavo visas miestas, buvo pačios įspūdingiausios ir buvo kaip rekviem vyrui ir moteriai, kurie per visą savo gyvenimą buvo vertinami už savo pamaldumą, labdaringus darbus ir savo asmeninį patarnavimą visų savo kaimynų naudai, nors patys nebuvo apsupti gausių šio pasaulio gėrybių.

Išties, per daugiau nei 60 m., kai p. Fišelio tėvai buvo vedę, tarp jų niekada nebuvo kilę nesantaikos ir nesutarimų ir jie buvo pavyzdžiu visiems merkiniškiams, kaip reikia mylėti, gerbti, aukotis vienas kitam iki dienos, kai jie iškeliavo. Teilsisi jų sielos ramybėje.

Kadangi ponas Fišelis nesitikėjo greit vėl aplankyti šią šventą vietą, jis nusifotografavo šalia paminklo, kad galėtų šią fotografiją turėti visada priešais save.

1 Tamuzas – pagal žydų kalendorių, tai 10-as mėnuo nuo pasaulio sukūrimo ir 4-as mėnuo nuo išėjimo iš Egipto. Pavadinimas kilęs nuo babiloniečių Dievo vardo, taip pat reiškia Vėžio ženklą pagal zodiaką.

Haris Fišelis senosiose Merkinės žydų kapinėse prie tėvų kapų, 1923 m.
Iš knygos „Haris Fišelis. Žydų Filantropijos pionierius“

Hario Fišelio tėvų kapų liekanos Merkinės senosiose žydų kapinėse 2016 m. *M. Černiausko nuotrauka*

Po ceremonijos jis dar kartą aplankė Rabino namą, kad patikslintų Talmudo Toros pastato detales. Patartas Rabino jis paskyrė komitetą su įgaliojimais paruošti naujojo pastato planus ir sudaryti sutartis darbams. Šiam komitetui buvo suteikti įgaliojimai naudotis lėšomis, kurias p. Fišelis deponavo šiam tikslui Hebrajų šalpos ir imigrantų paramos draugijoje Kaune. P. Fišelis, prieš išvykdamas iš Merkinės, dalyvaujant didelei miniai, kuri čia susirinko be specialaus kvietimo, naujo pastato statyboms simboliškai įmūrijo kertinį akmenį. Atėjus išvykimo iš Merkinės laikui, automobilis jo jau laukė ir jis išvyko lydimas padėkų, laiminimo ir geriausių linkėjimų iš visų miestelio gyventojų.

Kai p. Fišelis grįžo į JAV, Komiteto rūpesčiu jis buvo informuotas, kad darbai kainuos beveik triskart didesnę sumą, nei jis buvo įsipareigojęs skirti. Nors ir buvo nustebintas šios informacijos, p. Fišelis nusprendė, jog atsižvelgiant į tai, kad pastato struktūra sumanyta kaip memorialas jo tėvams, negali būti jokių statybos darbams trukdančių lėšų stygiaus. Todėl iškart, nieko nelaukdamas, komitetui jis paskyrė papildomą sumą, nurodydamas ją panaudoti pastato statyboms. Vėliau pasirodė, kad ir šios sumos nepakanka, todėl prireikė dar vieno čekio.

Kai galiausiai p. Fišelis gavo užbaigto pastato fotografiją, jis jautė, kad pinigai buvo išleisti gerai, ir jis buvo dėkingas už galimybę taip pagerbti šventą savo tėvo ir motinos atminimą savo gimtajame mieste.“

Grįžęs namo p. Fišelis gavo daugybę padėkos laiškų ir ypač didžiavosi gautu iš Merkinės paramos Asociacijos, įsikūrusios Niujorke. Laiškas skambėjo taip:

„Brangus Pone ir Broli,

Mums didelis džiaugsmas perduoti šį vieningą sveikinimą ir padėkas visų mūsų narių iš paskutinio susitikimo 1924 m. gegužės 18 d. Delansy g. 79 Niujorke.

Didžiuodamiesi Jūsų neįkainojama filantropija šioje šalyje, Jūsų neišsemiama energija darbe, skirtame išimtinai naudai ir poreikiams vargšų, silpnų ir reikalingų pagalbos jauniems ir seniems, Jūsų aktyviu dalyvavimu švietimo veikloje mūsų visų Švento Tikėjimo <...>, mes džiaugiamės turėdami Jus tarp mūsų ir tariame, ir garbiname Jūsų vardą, sveikiname Jus kaip Industrijos Karalių, Kilniaširdiškumo Princą, Tėvą milijonams vargšų čia ir užsieny.

Kas verčia mus išreikšti šią nuomonę apie Jūsų kilnius darbus, yra tai: mes sužinojome iš mūsų gimtojo miesto Merkinės, kad paskutinio vizito metu Jūs savo lėšomis pastatėte amžiną paminklą, organizuodami ir finansuodami ugniai atsparią Talmudo Torą Merkinėje, pastatą, kuris pasitarnaus šimtams studentų, kurie bus mokomi pagal modernias ortodoksų instrukcijas gerbti, pažinti ir branginti mūsų Torą, Bibliją ir visą Hebrajų literatūrą. Jūs ne tik skyrėte lėšas pastato statyboms ir aprūpinimui, tačiau netgi įsipareigojote iš dalies dengti jos išlaikymo išlaidas.

Mūsų bendras noras, kaip kompensaciją Jūsų nenuilstančioms pastangoms mūsų Merkinės ir žydų bendruomenei apskritai, kad mūsų Didysis Dievas laimintų Jus nesibaigiančia sveikata ir laime iki Jūsų norų ribų, didelio džiaugsmo Jums ir Jūsų, dabar ir amžinai.

Labai nuoširdžiai Jūsų,
Merkinės Pagalbos Asociacija“

Haris Fišelis su žmona Džeine susilaukė 4 dukrų. Jų ainiai ir šiandien gyvena JAV bei Izraelyje. P. Fišelio palaidojimo vieta – tris tūkstančius metų skaičiuojančios Alyvų kalno kapinės, kur jis buvo palaidotas 1948 m. įspūdingame jo paties pastatytame mauzoliejuje. Merkinėje ir šiandieną turime jo statytą Talmudo Toros pastatą, kurioje Toros paslapčių mokėsi Merkinės žydų vaikai.

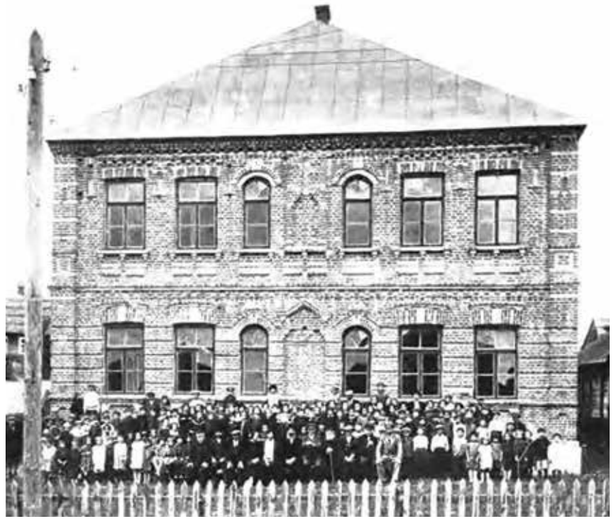

Talmudo Toros pastatas Merkinėje po statybos darbų, XX a. III deš. *Iš knygos „Haris Fišelis. Žydų Filantropijos pionierius“*

Karo nepaliestas Talmudo Toros pastatas 2016 m. *M. Černiausko nuotrauka*

1924-IEJI: GRUODŽIO 17 D. – JUODASIS TREČIADIENIS

1924 m. gruodžio 17 d., trečiadienį, buvo savaitinė turgaus diena Merkinėje. Tą dieną iš visur suvažiavo daug žmonių. Aplink mokyklą stovėjo daugybė vežimų ir arklių. Mokyklos direktorius kun. J. Bakšys be tiesioginio darbo mokykloje turėjo daug reikalų raštinėje ir su interesantais. Į Merkinę pirmą kartą iš Alytaus atvažiavo kinematografininkas Petraškevičius – mokiniams atvežė parodyti keletą filmų. Kreipėsi į mokyklos direktorių, kad jis leistų pasinaudoti mokyklos sale, sakėsi turįs Švietimo ministerijos leidimą. Direktorius, patikrinęs filmų tinkamumą pedagoginiu atžvilgiu, patarė tartis su mokytoju J. Rinkevičiumi. Nuo 19 val. vyko kino filmų demonstracija. Išleidus mokinius namo ir sutvarkius salę, kun. J. Bakšys kilnojamojo kinematografo savininką Petraškevičių ir du mokytojus – J. Rėklaitytę ir J. Rinkevičių – pakvietė į savo butą vakarienės. Tik pradėjus vakarieniauti, apie 21 val. 30 min. kažkas pasibeldė į prieangio duris. Kadangi sargas buvo antrame aukšte, kun. J. Bakšys greitai atsistojo ir priėjęs prie lauko durų paklausė: „Kas čia?“ Atsiliepė: „Savi.“ Pravėręs duris, pamatė nepažįstamą žmogų, kuris tuoj paleido į kun. J. Bakšį du šūvius, o pats pasislėpė. Šaudant žybtelėjusi ugnelė nušvietė dviejų piktadarių veidus. Kun. J. Bakšys greitai uždarė duris ir sušuko: „Mane šovė!“ Jis įbėgo atgal į kambarį, ranka buvo užsiėmęs krūtinę ir paprašė gydytojo. Sunkiai sužeistas čia pat krito ant kėdės, o iš jo krūtinės tryško kraujas. J. Rinkevičius išbėgo pas gydytoją Kovarskį, kiti – į policiją ir paštą. Likusi prie kunigo mokytoja J. Rėklaitytė ėmė jį raminti ir kalbinti atsigulti į lovą, bet jis dar ilgą laiką vaikščiojo ir gėrė vandenį, o kraujas iš abiejų žaizdų krūtinėje smarkiai tekėjo. Kadangi lauke buvo tamsu ir judėjimas miestelyje tokiu metu mažas, pasikėsintojams pavyko lengvai pasislėpti. Gydytojui Kovarskiui suteikus pirmąją pagalbą, ligonis prasiblaivė. Jis daug kalbėjo mokyklos reikalais, apsirūpino šventais sakramentais. Per tą laiką iš Alytaus atvažiavo daktaras B. Petrovas. Telefonu buvo susisiekta su Kaunu ir pranešta tuometiniam finansų ministrui dr. P. Karveliui, kunigo sesers Veronikos vyrui. Apie antrą valandą nakties jis atvažiavo su chirurgu dr. V. Kuzma ir išsivežė sužeistąjį į Kauną. Šią kelionę vėliau kunigas vadino savo kelione į Kalvariją. Praėjo keletas valandų, kol buvo pasiekta Kauno miesto ligoninė, kurioje atlikta operacija. Per operaciją vienos kulkos, įstrigusios stubure, neišėmė. Kunigas jautėsi neblogai, tik artimiesiems skundėsi, kad jį labai vargina lankytojai, o ypač žurnalistai. Būdamas stiprus tikėjosi pasveikti ir toliau dirbti savo mėgstamą darbą, bet 1925 m. sausio 7 d. 15 val. staiga mirė nuo kraujo krešulio...

Iš Gintaro Lučinsko monografijos apie dr. kun. Juozą Bakšį

DR. JUOZAS BAKŠYS

Gintaras Lučinskas

J. Bakšys gimė 1884 m. rugsėjo 4 d. Utenos apsk., Asmalų k., ūkininkų šeimoje. 1903 m. išlaikė stojamuosius egzaminus į Vilniaus dvasinę seminariją, ją baigė 1908 m. su pagyrimu. Studijas tęsė Austrijoje ir 1912 m. Insbruko universitete gavo teologijos daktaro laipsnį. Po studijų universitete vėl grįžo į mylimiausią ir romantiškiausią, anot jo, Vilnių. Nuo 1913-ųjų buvo paskirtas Visų Šventųjų bažnyčios Vilniuje vikaru.

Kunigas Juozas Bakšys 1923 m. J. Voginto nuotrauka.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Be tiesioginių pareigų jis rūpinosi lietuviškomis organizacijomis, šaukė susirinkimus, skaitė paskaitas lietuvių mokytojų kursuose, bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje, redagavo savaitraštį „Aušra“. Jam labai rūpėjo ir visuomeniniai reikalai: buvo Vilniaus „Blaivybės“ draugijos pirmininku, suorganizavo Katalikų vyrų draugiją, buvo 1914 m. rugpjūčio mėn. įsteigto Vilniaus lietuvių centro komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpti vicepirmininku. Ieškojo lėšų, steigė labdaros valgyklas, prieglaudas, senelių ir moksleivių bendrabučius, maisto dalijimo punktus, arbatines, teikė pašalpas pinigais, drabužiais, maisto produktais (nuo 1915 m. sausio 11 d. šis komitetas buvo perorganizuotas į Lietuvių draugiją nukentėjusiems nuo karo šelpti). 1916 m. spalio mėn. kartu su kitais kunigais jis įsteigė Katalikų darbininkų draugiją ir prie jos įkūrė labdaros valgyklą.

Vokiečiams pralaimint karą, kun. J. Bakšys kartu su bendraminčiais rašė straipsnius laikraščiams, platino atsišaukimus apie Lietuvos nepriklausomybę, skleidė lietuvybės idėjas. Galvodamas apie tautinę mokyklą ir suprasdamas švietimo svarbą, kartu su jais rengė vadovėlius „Skaitymų pradžia“, „Geografijos pradžia“, „Aritmetikos uždavinynas“ ir kt.

Nuo 1917 m. balandžio 7 d. J. Bakšys priklausė pirmojo lietuviško dienraščio redakcinei kolegijai. Po didelių vargų rugsėjo 6 dieną buvo išleistas pirmas „Lietuvos aido“ numeris: „*Gerai numanydami šios valandos svarbumą, susitelkėme apie jį pasauliniai inteligentai ir kunigai, visi, kurie tik pavaldome plunksną, nepaisydami nei srovių, nei pažiūrų skirtumo. Visus mus čia suspietė rimtas mūsų tautos ir mūsų gimtosios šalies padėjimas. Tos minties tad vedami, atmetėme kuriam laikui visa, kas mus skiria nuo kits kito, ir sustojome ant bendrųjų darbo pamatų, kurie mus šlieja krūvon.*“

1917 m. gegužės 25 d. 44 lenkiškos politikos pakraipos atstovams įteikus memorandumą Vokietijos vyriausybei su reikalavimu sukurti bendrą Lenkijos ir Lietuvos valstybę, Vilniaus lietuvių veikėjai su dr. J. Basanavičiumi priešakyje naujam Vokietijos kancleriui G. Michaeliui liepos 10 d. įteikė pasirašytą savo atsakymą – kontrmemorandumą, pabrėždami, kad lietuviai

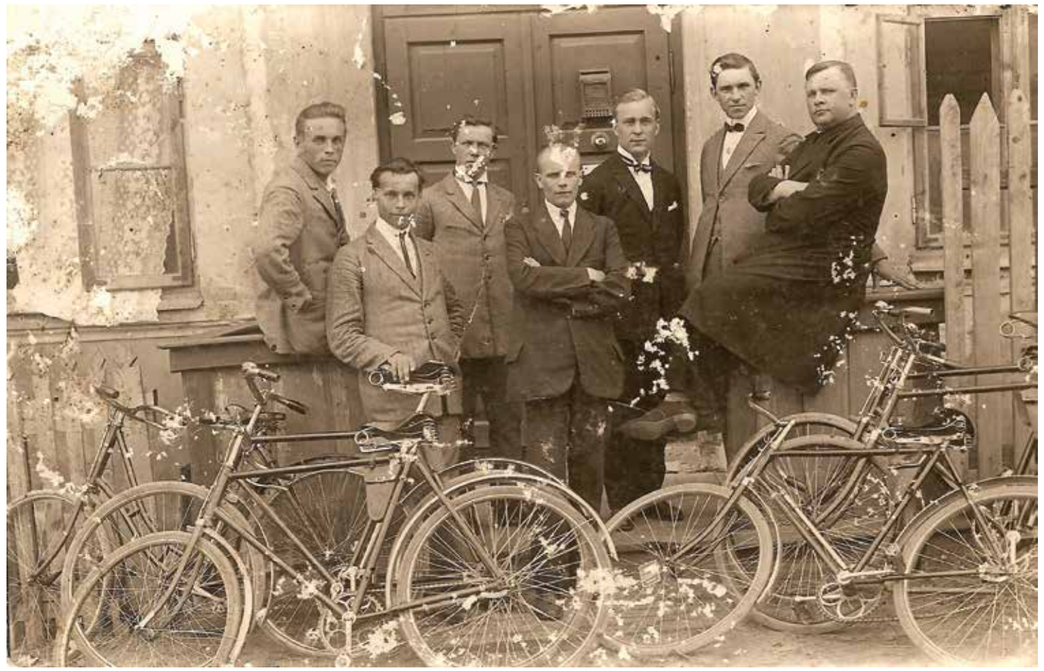

Kunigas J. Bakšys (pirmasis iš dešinės) su mokytojais ir tarnautojais Merkinėje, 1924 m. *Iš G. Lučinsko rinkinio*

„*negali kitaip sau vaizduotis savo ateities, kaip tik nepriklausomybės pavidalu*“ ir „*tas noras tapo nebeįveikiamas ir nebeišdildomas*“. Tarp pasirašiusių memorandumą buvo ir Juozas Bakšys. Šis lietuvių žingsnis sukėlė ne tik vokiečių, bet ir lenkų įtūžį. Vilniaus vyskupijos administratoriaus K. M. Michalkevičiaus sprendimu be jokio bažnytinio teismo memorandumą pasirašę penki lietuvių kunigai, tarp jų ir J. Bakšys, buvo suspenduoti vienam mėnesiui. Bet lietuviai savo siekių neatsisakė, suorganizavo visų vietovių ir luomų lietuvių atstovų konferenciją. Ji vyko 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje. Juozas Bakšys padėjo organizuoti konferenciją, buvo jos dalyviu. Joje slaptu balsavimu buvo išrinkta 20 narių Lietuvos Taryba, 1918 m. vasario 16 d. ji garbingai paskelbė Lietuvos nepriklausomybę.

1919 m. sausio mėn. pradžioje Raudonosios armijos kariams užėmus Vilnių, vasario 1 d. kun. J. Bakšys, vyskupui Jurgiui Matulevičiui patarus, persirengęs civiliais drabužiais, iš Vilniaus pasitraukė, nes bolševikai jo ieškojo areštuoti ir išvežti į Rusiją kaip įkaitą. Atvykęs į Merkinę, rado apleistą Dainavos kampelį. Vilniaus švietimo draugijos „Rytas“ vardu pradėjo steigti pradines mokyklas, kurios sulaukė didelio pasisekimo. Kun. J. Bakšys skatino jaunimą stoti savanoriais į kovą dėl krašto laisvės, pats įstojo į Lietuvos šaulių sąjungą ir aktyviai dalyvavo jos veikloje. J. Bakšys žadino lietuvių tautinę savimonę, savo autoritetu ir darbais ugdė jaunimo patriotiškumą. 1919 m. liepos 8 d. į Merkinę įsiveržė 160 lenkų kariuomenės raitelių, kunigus K. Ribikauską ir J. Bakšį išsivedė. Merkiniškiai kreipėsi į netoliese buvusią lietuvių karinę vadovybę, prašydami suimti keletą lenkų. Kai Merkinės lietuvių komendantas suėmė dvylika Merkinės lenkų, pilsudskininkai kunigus paleido. 1921 m. pradžioje kun. J. Bakšys buvo paskirtas Žiežmarių vidurinės mokyklos kapelionu.

Į Dainavos sostinę jis sugrįžo jau kaip Merkinėje naujai steigiamos progimnazijos tipo 4 klasių vidurinės mokyklos direktorius. Vadovaujant kun. J. Bakšiui, mokykla tapo svarbiu lietuvybės židiniu. Net iš lenkų okupuotų kaimų – Marcinkonių, Darželių, Puvočių, Kašėtų, Musteikos, Randamonių, Žiogelių – į mokyklą ateidavo jaunuolių, slapta perėjusių demarkacijos liniją. Mokykloje būdavo ruošiami ir visuomenės gausiai lankomi įvairūs vaidinimai, koncertai, tautiniai renginiai. Merkinės nutautėję lietuviai dėl to pyko ir teigė, kad mokykla Merkinei nereikalinga. Kun. J. Bakšys į partijų reikalus nesikišo, buvo pasišventęs darbui mokykloje: rūpinosi mokykla, mokytojais ir auklėtiniais.

Ekskursija į Liškiavą. 1923 m. Centre kun. J. Bakšys. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Dėl savo aktyvios veiklos visų mylimas kunigas 1924 m. susilaukė grasinančių laiškų. Kai kolegos mokytojai patarė jam įsigyti ginklą, jis sakė: „*Kas ginklu kovoja, tas nuo ginklo ir žūva.*“ 1924 m. gruodžio 17 d. šį Lietuvos šviesuolį lenkų agentai pašovė ant mokyklos slenksčio. Kun. J. Bakšys Kaune buvo uoliai gydomas, sveiko, bet nuo susidariusio kraujo krešulio mirė 1925 m. sausio 7 dieną. Palaidotas Utenos senosiose kapinėse.

Daugiau žr. str.: Kunigas, žuvęs už Lietuvą. G. Lučinskas. XXI amžius. 2005-03-10, Nr. 20

Gyvendamas Merkinėje kun. J. Bakšys įgijo didelę gyventojų pagarbą. 1921 m. gaisrui sunaikinus apie pusę miestelio, daug žmonių liko be pastogės ir maisto. Kun. J. Bakšys pirmasis ėmė organizuoti padegėliams pagalbą. Įrengė 2 virtuves (vaikams ir suaugusiems) bei savo lėšomis pasamdė virėją, kuri katiluose virė valgį nukentėjusiems. Kadangi vien savo lėšomis padėti neįmanoma, kun. J. Bakšys išrūpino iš valdžios 1200 pūdų javų, kreipėsi į Amerikos lietuvių draugiją ir Raudonojo Kryžiaus organizaciją. Iš Amerikos buvo gaunami pinigai, drabužiai ir net maisto produktai. Tokiu būdu kun. J. Bakšio dėka buvo šelpiami žmonės.

Kunigai K. Ribikauskas ir J. Bakšys Merkinės klebonijos kieme. *Iš Kaišiadorių vyskupijos albumo*

1925-IEJI: MIRŠTA KUNIGAS JUOZAS BAKŠYS – Į MERKINĘ GIMNAZIJOS KAPELIONU PASKIRIAMAS DIRBTI JAUNAS KUNIGAS STANISLOVAS KIŠKIS

Mindaugas Černiauskas

1925 m. pradžia Dzūkijai buvo sukrečianti. Sausio 7 d. nuo kraujo krešulio netikėtai miršta 1924 m. pabaigoje Merkinėje šūviais sužeistas, Kaune uoliai gydomas ir, rodėsi, besveikstantis kunigas dr. Juozas Bakšys. Tikrieji žudikai niekada nebuvo sulaikyti, tačiau Dainavos krašto švietėjo kun. J. Bakšio nužudymas vis dėlto sietas su lenkais. <...> 1926 m. šaulių žurnale „Trimitas“ rašoma: *„Aiškėja kun. Bakšio užmušėjai. Iš patikimų šaltinių gautom žiniom aiškėja, kad praėjusiais metais nužudė Merkinės kunigą dr. Bakšį – du lenkų žvalgybos agentai iš Druskininkų. 1924 m. gruodžio 17 d. į Merkinę slapta atvykę iš okupuoto Vilniaus krašto Druskininkų lenkų žvalgybos agentai Michalkovskis su sėbru revolverio šūviais sunkiai sužeidė J. Bakšį, kuris 1925 m. sausio 7 d. mirė Kaune Palaidotas Utenoje.“*

Sugavo vieną kun. d-ro Bakšio nužudytoją. Teko sužinoti, kad š. m. spalių mėn. 20 d. Vilkaviškio punkto kriminalinė policija Merkinėje sugavo vieną kun. d-ro Bakšio nužudytoją Petrą Janulyną. Sugautasis patalpintas Alytaus kalėjime, ėmė nerimauti ir persipiovė gerklę. Persipiovė taip, kad nėra vilties pasveikti.

Apie sulaikytą asmenį Bakšio byloje.
Iš 1925 m. spalio 29 d. laikraščio „Tėvynės sargas“ (Nr. 43)

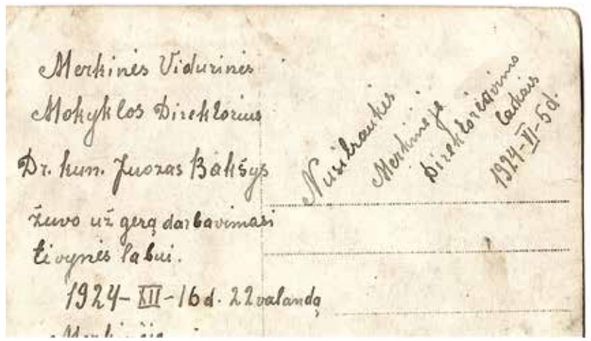

Merkinės Vidurinės Mokyklos Direktoriui
Dr. kun. Juozas Bakšys
Širdingai dėkojame už gerą darbavimąsi Tėvynės Labui.
1924-XII-16 d. 22 valandą
Mokytojai Merkinės Vidurinės mokyklos Direktoriaus vardas 1924-II-5 d.

J. Bakšys 1924 m. birželio 5 d.
Iš V. Maciulevičienės albumo

J. Bakšio garbingą atminimą poetas Liudas Gira 1928 m. įamžino jam skirtame eilėraštyje:
A. a. šauliui kun. daktarui Juozui Bakšiui atminti

Liūdnai Utenoj ir Kaune, ir Merkinėj
Pravirko varpai, kaip ir mes, nusiminę.

Pravirko varpai, bet mūs širdys labiau dar
Pravirko minėdamos kruviną skriaudą.

Vėl gedulo varsos ir karstui vainikai,
Vėl žemę mum siaubo šešėlis apniko.

Vėl nėr vieno kario, nors nū – ryt dar buvo,
Fronte tam, kur žodis atstoja durtuvą.

Klastingojo priešo dvi švino kulipkos –
Iš apkaso, Drauge, karstan juodan lipki!

Dvi švino kulipkos – ir štai iš mūs tarpo
Mirties žiaurios žirklės geriausią iškarpo.

Dvi švino kulipkos – ir naujas, be laiko
Supiltasai kapas tiek vilčių išvaiko!

Vėl žiedas palaužtas – vos vakar pražydęs.
Už ką, vai, už ką mus baudi, Dieve didis?!

Nebėra draugam jų geriausiojo draugo,
Tėvynei nebėr vieno tų, kur ją saugo.

Nejaugi? Nejau? Netikėt negali,
Kai ašara rieda per skruostus gaili.

Nebėra, nebėr... neateis jau pas mus:
Kovot mus palikęs – pats ilsis ramus.

Per greitai, per greit, vai, silsėt nuėjai –
Vos baro pradžioj mūs visi pjovėjai!

Per greitai, per greit išėjai iš gretos –
Galbūt, tuoj trimitai kovon mum sugros!

Plėšriuosius arus gal Vytis tuoj vaikys,
O tu jau užmerkei šviesiąsias akis...

Dar laukia mūs Vilnius, dar laukia Trakai –
O tavojo žygio baigti jau takai...

Į šventąjį skaičių aukų už Tėvynę
Jau savąjį vardą garbingai įpynei.

O, brangusai Drauge, apleidai tu mus,
Bet tavosios godos su mum visad bus!

Jos bus su mumis ir širdys' mum liepsnos
Po „Libera“ – laukdamos džiaugsmo dienos!

Ir jo susilauks ne nūnai, tai rytoj,
Kai žygį užbaigsim pily mūs šventoj.

Kai senojo Vilniaus bažnyčios' visos'
Te Deum Tėvynės kariai sugiedos.

Užgijus Tėvynės žaizdom tai tada
Užgis ir tava kruvinoji žaizda.

Ir gailesčio skausmą tada mum pakeis
Skaisčioji rimtis atminimais šventais!

Marcinkevičius A. (redaktorius).

1928 m. Vasario 16. 10 metų Lietuvos Nepriklausomybės sukaktuvėms paminėti (Lietuvos šaulių sąjungos leidinys). - Kaunas,1928, p. 159–160

Kun. J. Bakšys Dainavos krašte nebuvo pamirštas. 1925 m. kovo mėn. Merkinės vidurinės mokyklos pedagogų taryba nutarė prašyti Švietimo ministerijos, kad leistų mokyklą pavadinti kunigo dr. Juozo Bakšio vardu, nes jis buvo pirmas mokyklos steigėjas ir uolus jos organizatorius.

Tais pačiais metais į Merkinę mokyklos kapelionu paskiriamas dirbti jaunas 25 metų kunigas Stanislovas Kiškis.

J. Bakšio kapas ir antkapinis paminklas Utenos senosiose kapinėse. *Iš G. Lučinsko rinkinio*

I-osios Respublikos laikų adreso lentelė Bakšio gatvėje Merkinėje, *M. Černiausko nuotrauka, 2020 m.*

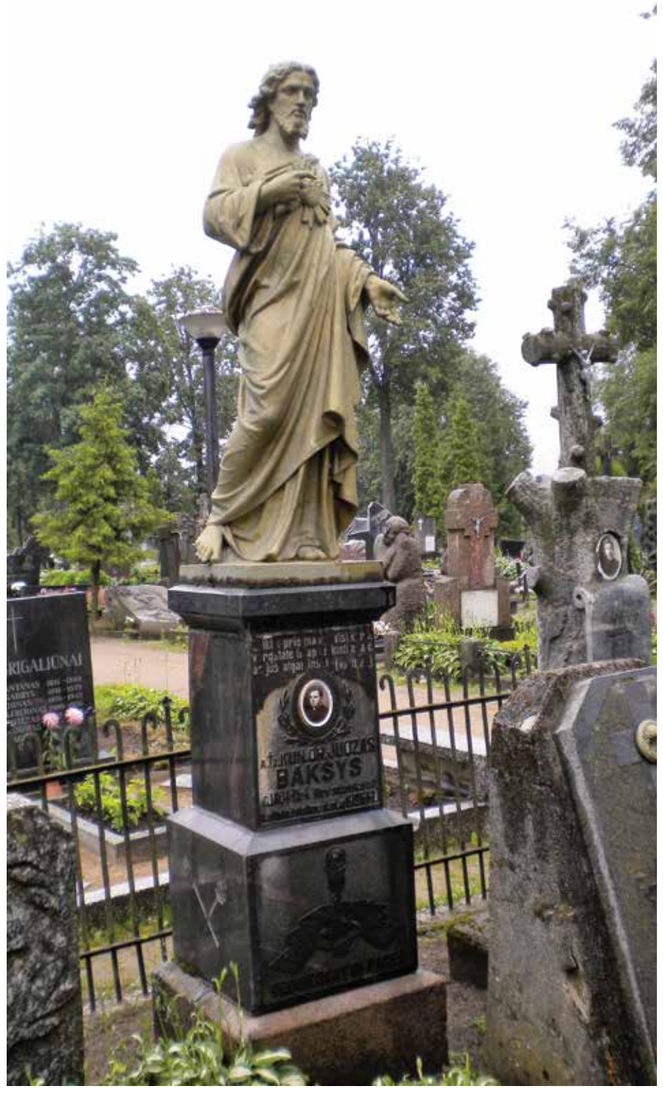

1926-IEJI: MERKINĖ KELIAUTOJO AKIMIS – SULAIKYTI LENKŲ ŠNIPAI – NAUJOKŲ ĖMIMAS

„Šaltinis“, 1926 m. rugpjūčio 2 d. Nr. 26

Ką mačiau ir patyriau, keliaudamas per Dzūkiją

Antanas Stabingis

<...> Taip atsisveikinę ir per Alytaus girias, palydovo vedini, išvažiavę, savo krūtines pasukom Merkinės link. Tai buvo 18 d. liepos mėn. 18 valanda. Saulė slenka žemyn, dviračiai rieda pirmyn. Prieš mažesnius kalnelius užvažiuojam, prieš aukštesnius užsivedam (užstumiam), o ilgomis lygumomis arba nuo kalnelių aukštyje lyg autobusai lekiam. Šiandien šventa, todėl laukuos žmonių nematyti. Plentas geras, smagu važiuoti. Va, girelę privažiavom, tai būrį jaunuolių susitikom, kurie dainuodami eina uogautų. Pagaliau ir Alovė. Bet kas tai? Rodos, lyg kas suriko, rodos, kažkur sudundėjo... Aa, varge tu mano, tai vienas mūsų bendrakeleivis virto ir pedalą nulaužė. Na, ir gavo bartis už išdykavimą. Mūsų nelaimingasai su vienu pedalu toliau važiavo pirma mūs. Kiti net norėjo ir antrą nulaužti, tai sakė jis važiuosiąs lyg „Fordkas“.

Po 30 km kelionės, jau temstant, išvydom Merkinės bažnyčios bokštus. Geri žmonės priėmė ir pavalgydino. Kun. Kiškis, vidurinės mokyklos direktorius, šnekus, atidarė žinių bagažą ir ėmė rodyti senovės liekanas, pasakoti jų padavimus. Štai priešais mus pabėrė keletą pinigų iš 16, 17 šimtmečių. Vienas dirbtas 1562 m. su Zigmanto Augusto paveikslu; antroj pusėj vytis: raitelis su pentinais, o žemiau – Gedimino stulpai. Keletą kitų su 1666 m. data (Jono Kazimiero paveikslu) ir 1620 m. (Zigmanto III paveikslu) su vytims. Toliau pasakojo apie Merkinės miesto antspaudą, kuris yra klebono žinioje. Sako, kad tas antspaudas nuo senovės, užėmus rusams Lietuvą, slaptai ir po prisiega per žmonių rankas užsiliko iki šių dienų. Tai yra Merkinės miesto antspaudas, kada jis (Merkinė) turėjo Magdeburgo teises.

Senojo Merkinės miesto antspaudas. *Iš 1931 m. išleistos Akiro Biržio knygos „Lietuvos miestai ir miesteliai. Alytaus apskritis. Dzūkų kraštas“*

Kelionėje pavargusius ima snaudulys. Einam gulti. Kitą dieną apžiūrim vidurinės mokyklos istorinius rūmus, kurie daug istorinių įvykių matė. Juos statė Vytautas, Lietuvos Didysis kunigaikštis. Čia Vytautas kryžeiviams rašė laiškus; čia mirė Lenkų karalius, Lietuvos kunigaikštis Vladislovas IV; čia buvo nužudytas rusų karininkas; pagaliau pernai tapo nukautas visuomenės veikėjas, vidurinės mokyklos direktorius kun. Bakšys.

Po rūmais esąs gilus rūsys lankytojui vaizdžiai primena Krėvos pilies rūsį, kur mūšy kunigaikštis Kęstutis buvo pasmaugtas. Be šių rūmų yra graži stilinga bažnyčia, kuri, sakoma, irgi Vytauto statyta. Jos vidus

Merkinės piliakalnis. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

be galo gražus. Seniau buvo lenkų „višta“ ir lietuvių vytis prie lubų iš bronzos, bet dabar užsiliko „vištos“ tik dalys. O vytis, remontuojant bažnyčią, atnaujintas. Vidus bažnyčios išpuoštas lubose tepliotais paveikslais, kas daro malonų įspūdį. Iš daugelio paveikslų, sakoma, P. Švenčiausios yra aukotas dar Vytauto. Be to, mieste yra rusų cerkvė, kuri perdirbta iš buvusios miesto rotušės. Be to, nors Merkinė guli smėlingoj vietoj ir gal kartais duonos trūksta, tačiau šiandien turi vandentraukį, kuris vos pernai buvo baigtas. Mat merkiniečiams be galo įgriso vanduo per smėlį iš toli nešioti. Tik gaila, kad vandentraukio rezervuaras įtaisytas krašte senovės kapų, kurie neaptverti ir žmonių kaulai mindžiojami, mėtomi. Dar pravartu pažymėti gale miesto stovinčius mūro stulpus, kurie, sako, buvę miesto rubežiumi.

Užvis gražiausias ir gal seniausias palikimas tai yra piliakalnis, kuris guli tarp Nemuno, Merkio ir Stangos upių. Tikrai jį milžinai pylė, ne žmonės. Skaitydamas „Dainavos šalis senų žmonių padavimus“ apie „Milžinkapį“, parašytą V. Krėvės (Mickevičiaus), rodos, matai Merkio sūnų Zubrį, kuris plaukia per Nemunėlį ir skuba namo. Tik gaila, labai gaila, kad jau arti pusė piliakalnio nugriuvo. Jei nieks neįsikiš, tai po metų, kitų jo neliks nė ženklo, nes vietos gyventojai, iš keršto su vietos malūnininku, kasa žemes ir veža kitur. Susirūpinkim ir apsaugokim senovės mums brangias liekanas, kol dar nevėlu. Dar paminėtina tai, kad Merkinėj yra vieta, kur gyveno jėzuitai, prieš bažnyčią, nors žmonės sako, jog gyvenę dominikonai. Jei norėtum viską smulkiai surašyti, tikrai reikėtų „jaučio odos“, kaip žmonės sako. Todėl palikime Merkinę, o skubinkim į Liškevą, nes jau pietų laikas. <...> kas čia apie nuovargį mąstys, kada nauji puikūs vaizdai prieš akis atsivėrė. Štai ant kalnelio stovi prieš porą šimtmečių domininkonų statyta bažnyčia ir vienuolynas. Jei ne rūpestinga klebono kun. Sideravičiaus ranka, tai šiandien vienuolyno matytum vien griuvėsius. Dabar – puikūs rūmai: sveiki, skarda dengti. Tai Liškevos puošmena.

Jei šiandien visa, kas katalikų reikalams statyta, dirbta, nubrauktum nuo pasaulio paviršiaus, tai liktų vien niūrus žmonių gyvenimas su keiksmais, vargais – be grožio – meno, kuris džiugina žmoniją ir tarnauja Aukščiausiam. Kaip Merkinėj, taip ir Liškevoj yra griūvantis apleistas piliakalnis, kur senovėj gyveno garsūs karžygiai.

Vakaras. Sėdžiu ant piliakalnio kuoro liekanos ir žiūriu per Nemuną į okupuotą Lietuvą. Antai, Vieciūnų kaime aukštai iškelta lenkų vėliava.

Bet ką girdžiu. Ogi mergaitės iš laukų pareidamos lietuviškai dainuoja. O, kaip skaudu matyti, o dar skaudžiau klausyti!.. Juk ten tikra Lietuva, o ne Lenkijos dalis. Keršto, keršto jiems...

Neiškentėm ir užsukom į Baltašiškės kaimą pažiūrėti į Druskininkus. O, kaip gaila savo tikrą Lietuvos miestą matyt priešo rankose. O, kada Tu, Vilniau, su brangiais Dzūkijos miestais ir lietuviais sugrįši? Kada gi kada?..

Baigdamas 120 km kelionės, jau ilstu; įspūdžiams rašyti trūksta popieros; tad, brangusis skaitytojau, laikinai su tavim atsisveikinu. Dar priminsiu, kad važiavau per Leipalingį ir Veisiejus. Apie Leipalingį parašysiu kitą kartą, o apie Veisiejus skaityk „Šaltiny“ Nr.(?) ir „Tėvynės Sarge“ Nr. 26.

Dar kartą tau spaudžiu ranką ir kitą sykį kviesiu drauge su manim aplankyti Dzūkiją, o nenorėsi ir Šveicarijos kalnų pažiūrėti. Netiki? Pabandyk!

Padovinys, 1926 VII 31

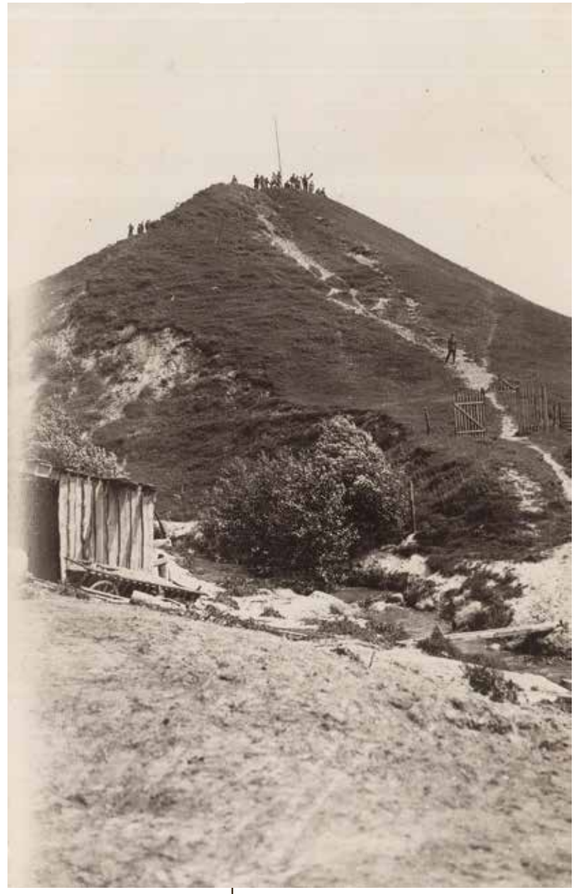

Merkinės piliakalnis XX a. 3-ias dešimtmetis. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

„Šaltinis“, 1926 m. spalio 28 d. Nr. 34

Merkinėj gyvenimas.

Kaip ir visur: verda, kunkuliuoja, maišosi ir t. t. Andai buvo naujokų ėmimas. Prieš atvažiuosiant apsk. viršininkui, žydai, žinoma, įsakyti, gatves tik valo, tik valo... Bet kitoj gatvėj tas sąšlavas verčia (pats mačiau. V.). Šaukiau savo valstiečių liaudininkų susirinkimą, neleidžiama, sako, per dažnai darą. Naujokai susikivirčijo su obuolių pardavėju, ugniagesiai su visais įrankiais subėgo „gesyt“. Nuo to net keletas nukentėjo. Bet ką tai reiškią, juk „pažar“. Merkinės „dzievaicis“, išskaitęs apie save iš laikraščių uostinėja, kas tai padarė. Keikia ir sako, kad Merkinėj jėzuitų esą. Tuo tarpu vietos žydai prieš jį, „dzievaicį“, kairymą padarė. Kas iš jų laimės, – ateitis parodys. Dar, tiesa, kai kada girti ir kitokie pasipeša, patriukšmina, – ir taip gyvenimas slenka tolin. Valiaukas.

Suimti lenkų šnipai. *Merkinėj! (Alytaus aps.). Neseniai Merkinėje sugauti du lenkų šnipai. Vienas jų Vladas Bartnikas, gudas, perėjo į Lietuvos pusę tuomet, kai lenkai su lietuviais keitėsi kaliniais. Jis dar kaltinamas ir žmogžudyste. Antras gi buvęs lietuvių šaulių vieno būrio vadas, pabėgęs į Lenkiją. Dabar sugrįžo ir šnipinėja Lietuvoje, bet nelabai pasisekė. Pupa Sodziecis.*

1927-IEJI: MERKINĖ „APSNŪDĘS KAMPELIS“ – SUGAVO PLĖŠIKĄ

„Šaltinis“, 1927 m. sausio 20 d. Nr. 18

Sugavo plėšiką. *Merkinė (Alytaus aps.). Neseniai Merkinėje policija sugavo lapkričio 26 d. pabėgusį iš Šiaulių kalėjimo plėšiką Vladą Rutkauską. Jis besislapstydamas vadinosi VI. Baranauskas. Pupa Sodziecis.*

„Lietuvis“, 1927 m. balandžio 7 d. Nr. 77

Dienos įvykiai. *Seime III skaitymu priimtas vandens kelių ir uosto rinkliavos įstatymo pakeitimo projektas. Sulig šio pakeitimo miško medžiaga, kuri plukdoma Nemunu nuo Smalininkų ligi Rusnės, nuo įstatymo nustatytos rinkliavos atleidžiama. Sulig to pat pakeitimo gariniai motoriniai laivai, kurie palaiko vietinį susisiekimą bet kuriomis kryptimis ir taip bet kurių punktų ruožuose: Klaipėda–Juodkrantė–Nida–Rusnė–Šilutė, Klaipėda–Vilhelmo perkasas–Rusnė, Smalininkai–Rusnė, Kaunas–Merkinė, Kaunas–Jonava, Kaunas ir jo priemiesčiai, nuo rinkliavos atleidžiami.*

Pavasarininkai prie Merkinės bažnyčios, 1927 m.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

„Dzūkas“, 1927 m. gegužės 15 d.

Vaikas vaiką peiliu dūrė. *Merkinėj balandžio 19 d. susipešė ant Nemuno tilto miestelio vaikai, iš kurių vienas Bingelis tapo sunkiai sužeistas peiliu į petį. Reikėtų beržinės košės vaikams ir tėvams.*

„Darbininkas“, 1927 m. gruodžio 4 d. Nr. 49

Apsnūdęs kampelis. Merkinė. (Alytaus apskr.) *Merkinė yra istorinis Lietuvos miestelis – Kun. Šarūno sostinė. Dabar, tokiu laiku veikimu visai nepasižymi. Katalikiškų organizacijų kaip ir nėra. Yra pavasarininkų kuopa, bet labai silpnai veikia, neparodo jokio gyvumo. Merkinėje yra lentpjūvė ir kt., bet darbininkai neorganizuoti. Darbo Federacijos skyriaus nėra. Laikraščio „Darbininkas“ ir kitų nematyt. Pabuskit!*
J. Gudaitis

Tautos vienybės šventė 1927 m. gegužės 15 d. *Iš A. Miškinio rinkinio, LNM fondų*

Prie Merkinės piliakalnio, 1927 m.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Merkinės tilto remontas, 1927 m. Lukošiaus Pigago nuotrauka.
Iš G. Lučinsko rinkinio

Merkinės tilto remontas, 1927 m. Lukošiaus Pigago nuotrauka.
Iš G. Lučinsko rinkinio

1928-IEJI: NEPRIKLAUSOMYBĖS DEŠIMTMETIS – PAMINKLO VYTAUTUI DIDŽIAJAM IDĖJA – DEGANČIOS BAČKOS ANT MERKINĖS PILIAKALNIO – MERKINĖJ APSILANKIUS...

Mindaugas Černiauskas

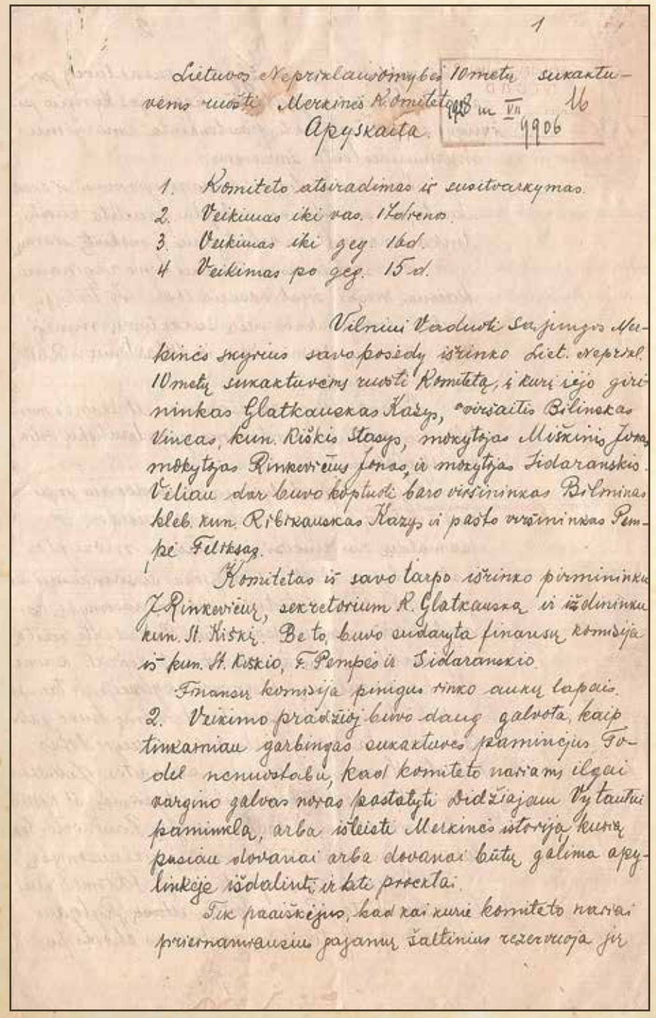

1

Lietuvos Nepriklausomybės 10metų sukaktuvėms ruošti Merkinės Komitetas 1928 m. VII 16
Apyskaita
4906

1. Komiteto atsiradimas ir susitvarkymas.
2. Veikimas iki rao. 1 Kolveno
3. Veikimas iki geg. 1 d.
4. Veikimas po geg. 15 d.

Vilniui Vaduoti Sąjungos Merkinės skyrius savo posėdy išrinko Liet. Nepriklaus. 10metų sukaktuvėms ruošti Komitetą, į kurį jojo girininkas Glatkauskas Kazys, viršaitis Bilinskas Vincas, kun. Kiškis Stasys, mokytojas Miškinis Jonas, mokytojas Rinkevičius Jonas, ir mokytojas Sidaranskis. Vėliau dar buvo kviestas baro viršininkas Bilminas kleb. kun. Ribikauskas Kazys ir pašto viršininkas Pempė Feliksas.

Komitetas iš savo tarpo išrinko pirmininku J. Rinkevičių, sekretorium K. Glatkauską ir iždininku kun. St. Kiškį. Be to, buvo sudaryta finansų komisija iš kun. St. Kiškio, F. Pempės ir Sidaranskio.

Finansų komisija pinigus rinko aukų lapais.

2. Veikimo pradžioj buvo daug galvota, kaip tinkamiau garbingas sukaktuves paminėjus. Tačiaus nenuvokta, kad komiteto narians ilgai vargino galvos noras pastatyti Didžiajam Vytautui paminklą, arba išleisti Merkinės istoriją kurią pasiūlė slovanai arba dovanai būtų galima apylinkėje išdalinti ir kt. projektai.

Tik praėjėjus, kad kai kurie komiteto nariai pirmenybiniuose pajamų šaltinius rezervuoja jiems

Lietuvos nepriklausomybės 10 metų sukaktuvėms ruošti Merkinės komiteto apyskaitos titulinis lapas, 1928 m.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Valstybės atkūrimo dešimtmečio proga visoje Lietuvoje vyko daug gražių renginių ir iniciatyvų. Apie tai, kaip dešimtmečio sukaktį sutiko merkiniškiai, sužinome iš Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų sukaktuvėms rengti Merkinės komiteto apyskaitos, sudarytos 1928 m. liepos 10 d. Iniciatyvą sudaryti tokį komitetą parodė Vilniui Vaduoti Sąjungos Merkinės skyrius. Į komitetą buvo išrinkti girininkas Kazys Glatkauskas, viršaitis Vincas Bilinskas, kun. Stanislovas Kiškis, mokytojas Jonas Miškinis, mokytojas Jonas Rinkevičius ir mokytojas Sidaranskis. Vėliau prie jų prisijungė pasienio baro viršininkas Bronius Bilminas, kleb. kun. Kazimieras Ribikauskas ir pašto viršininkas Feliksas Pempė. Komiteto pirmininku išrinktas J. Rinkevičius.

Iš minimos apyskaitos išaiškėja, kad garbingai sukakčiai būta įdomių pasiūlymų: pastatyti paminklą Vytautui Didžiajam, alternatyva – „*išleisti Merkinės istoriją, kurią pusiau dovanai arba dovanai būtų galima apylinkėje išdalinti*“. Visgi dėl finansų ir laiko trūkumo šių idėjų atsisakyta ir „*pasitenkinta marmurinės lentos žuvusiems įmūrijimu*“. Šią planuota pagaminti ir ant Valsčiaus namo pakabinti gegužės 15 d.

Vasario 16 d. ruoštasi iš anksto. Per seniūnus ir šaulius viešai švęsti vasario 16 d. paraginti kaimai (paminėta Netiesų, Samūniškių, Subartonių ir Raitininkų kaimuose). Merkinės miestelis gi vos išaušus „*kaip gėlių bukietas margavo tautiškų vėliavų spalvomis*“. Vasario 16-osios šventė prasidėjo Šv. Mišiomis, po pamaldų visi rinkosi į vidurinės mokyklos salę, kur lygiai 12 val. atsistodami susirinkusieji pagerbė žuvusius už Lietuvos Nepriklausomybę. Komiteto pirmininkui perskaičius Prezidento raštą ir paskelbus septynių žuvusių už Lietuvos Nepriklausomybę pavardes, kaipo kilusių iš Merkinės apylinkių, ir trumpai apibūdinus didelę šventės reikšmę, buvo galingai sušukta daug kartų „Valio!“ ir sugiedotas Tautos himnas. Toliau paskaitas skaitė J. Miškinis „Mūsų Nepriklausomybės atgavimas“, St. Kiškis – „Lietuviai užsieny“, šaulys Paulaitis – „Šaulių vaidmuo kovose už Lietuvos Nepriklausomybę“. Vakare mokytojui J. Rinkevičiui režisuojant buvo suvaidinta Paparonio „Rytojaus diena“, o P. Gutausko vadovaujamas choras padainavo daug tautiškų dainų.

Karluomenės sukaktuvių minėjimas.

Merkinėje vidurinės mokyklos vedėjo rupesčiu paminėta iškilmingai. Įvyko ateitininkų susirinkimas, kuriame kun. St. Kiškis skaitė paskaitą apie kariuomenę. Be to, dar įmūryta vid. mokyklos buto sienoje marmuro lenta su žuvusiųjų vardais ir pavardėmis. Vakare dar buvo

Žinutė laikraštyje „Rytas“, 1928 m. gruodžio 4 d.

10 metų sukakties minėjimas rinkos aikštėje, 1928 m. gegužės 15 d.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Kitas dešimtmečiui skirtas renginys turėjo įvykti gegužės 15 d. Visgi, kaip konstatavo komitetas, „*susivėlavome ir lentos tai gegužės 15 dienai nepasigaminome*“. Tad pasitenkinta sporto šventė, kurioje raginta aktyviai dalyvauti jaunimą ir iš aplinkinių kaimų. „*Mat mums buvo labai svarbu parodyti slaptiems lenkų agentams, kurių čia daug yra, kad lietuviams ne vien inteligentams, bet ir kaimui Lietuvos Nepriklausomybė labai brangi.*“ Renginys pavyko. „*Kaimiečių raitų, važiuotų ir pėsčių kaip atlaidams prisirinko. <...> Apskretęs, amžinai nevalomomis gatvėmis,*

10 metų sukakties minėjimas rinkos aikštėje, 1928 m. gegužės 15 d.
Iš Čiurlionių šeimos albumo

Kalvarijos gyventojai Merkinėje prie atminimo lentos žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę, 1930 m.
I. Mirlino nuotrauka. LCVA

Atminimo lenta žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę, *J. Milero nuotrauka. LCVA*

nešvarus miestelis dabar atrodė tarsi nusiprausęs, pasidabinęs daug kieno gonkos apkaišytos žalumynais, apipintos <...>“. Languose arba ant pagamintų vartų buvo išstatyti veikėjų atvaizdai ir vytis. Gegužės 14 d. 7 val. vakaro bažnyčioje buvo pamaldos, po kurių prieš bažnyčią susirinkusiems komiteto pirmininkas paskelbė šventę prasidėjus ir trumpai priminė žuvusiųjų garbingus nuopelnus.

Gegužės 15 d. 7 val. ryto keturi šauliai trimitais ėmė kviesti gyventojus pakelti vėliavas. Vėliavai stiebas buvo pastatytas rinkos aikštėje, prieš gražiai kalbėtojams papuoštą vidurinės mokyklos balkoną. Prisirinkus didokam būreliui smalsuolių buvo pakelta vėliava ir sugrotas himnas. Visi rinkosi į bažnyčią, kur buvo aukojamos Šv. Mišios. Po pamaldų piliečiai ir organizacijos, pasienio policija, šauliai, vidurinė ir pradžios mokyklos, tautininkų kuopa, valsčiaus valdyba, blaivininkai, pavasarininkai, „Makabi“ (žydų sporto klubas, kuris gyvavo Lietuvos Respublikoje nuo 1920 iki 1940 m. 1926 m. Lietuvoje buvo 83 „Makabi” skyriai su 4000 narių) ir gaisrininkai susirinko prie vė-

Prie 2018 m. atkurtos lentos žuvusiems už Nepriklausomybę. Merkinės krašto muziejaus darbuotojai ir šauliai.
A. Černiausko nuotrauka

liavos. Čion dvi tautiškai apsitaisiusios mergaitės atnešė vainikuotą Vytį, kurį apsupo keturių šaulių sargyba.

Apie 12 val. komiteto pirmininkui atidarius susirinkimą, kapitonas Ignatavičius priėmė policijos ir šaulių paradą. Po parado kalbas tarė viršaitis, J. Rinkevičius, J. Miškinis ir S. Kvilonas.

Po kalbų ilga virtinė organizacijų su Vytimi priešaky ir didelė minia dainuodami nužygiavo šventinti pavasarininkų kryžiaus. Apie penktą valandą vakaro prasidėjo ir sporto šventė. Čia vidurinė mokykla atliko keletą laisvų judesių, parodė gyvuosius paveikslus ir pažaidė kelis sportinius žaidimus. Šauliai varžėsi bėgimo, šokimo ir šaudymo rungtyse, „Makabi“ žaidė futbolą. Saulei leidžiantis iškilmingai nuleista vėliava.

Birželio mėn. 23 dieną komiteto pirmininkas šaulių padedamas suorganizavo Joninių šventę ant Merkinės piliakalnio. Čia ne tik buvo uždegtas laužas – ant aukštų kuorų deginamos degutuotos bačkos ir šaudoma raketomis. Jaunimas padainavo keletą dainelių. „*Nemažas piliakalnis buvo kimšte prikimštas publikos.*“ Toks šventimas čia suorganizuotas tik antrą kartą per dešimt metų...

Lenta žuvusiems už Lietuvos laisvę įtaisyta ant valsčiaus savivaldybės namo ir atidengta lapkričio mėn. per kariuomenės dieną. Lentą gamino p. Mackevičius Kaune, Vytauto pr. 43.

„Šaltinis“, 1928 m. rugsėjo 14, 22, 29 d.

Merkinėj apsilankius

Iš draugų daug esu girdėjęs apie Dzūkijos gamtą ir jos grožį, apie dzūkų gerą širdį ir jų „sunkią dalelę“. Esu pastebėjęs, kad ir studentai dzūkai, ir poetai dzūkai nešioja širdy vieną didelį troškimą...

Iš jų lūpų dažnai girdisi: „Šviesos mums reikia! Uždekite žibintus! Apšvieskite mus vargo šalį!“ Ir man rodės, kad Dzūkija tikrai skirtinga ir gan savotiška Lietuvos kūno dalis.

Šią vasarą man teko apsilankyti Dzūkų sostinėj, Dainavos centre, Merkinėje. Nuvažiuoti iš Kauno ir patogu, ir pigu: mane pristatė į vietą per 3,5 val. už 5 litus (apie 100 km). Tikras pigumo rekordas. Važiavau lietuvių kompanijos autobusu: šoferis ir konduktorius – abu mandagūs; publika nerūko. Turiu pridurti, kad ir plentas į Merkinę puikus, o kai kur tiesiog elegantiškas – juoda smala aplietas (išasfaltuotas). Ir autobusas „madnas“ – itališkas, pirktas netrukus po to, kai p. Voldemaras matėsi su Mussolinliu. Aš rimtai patariu visiems, norintiems pažinti Dzūkiją, pirmiausia pasukti į Merkinę; ką gali žinoti, kaip ilgai tie patogumai mums tarnaus: plentą sumanys kas nors „taisyti“, itališkam auto gali mūsų drėgnas ruduo nepatikti, o mūsų šoferiai gali su žydais į „vienybę“ sueiti ir tuomet mokėk 10 litų už vieną galą...

Sniegas Merkinėje 1928 m. birželio 2 d.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Cerkvė. *Pirmas įspūdis, kurį gavau Merkinėje, tik išlipęs iš auto, buvo gan keistas: pačiam miestelio centre, aptverta neestetiška akmenų tvora, stovi pravoslavų cerkvė. Baltos, nesenai išbaltintos sienos, žalias stogas, ant jo svogūno pavidalo bokštelis. Aš labai giliai atjaučiau cerkvelės nemalonią padėtį – argi pyragai stovėti tarp svetimųjų ir, be to, garbingiausioj vietoj? Sužinojau, kad miestely gyvena pravoslavų šventikas, turi nemažą plotą kadaise katalikų vienuolyno žemės. Pravoslavų tikėjimo žmonių apylinkėje visai nedaug. Cerkvė atsirado perdirbus seną griūvančią rotušę, kuri atminė tuos laikus, kai Merkinė valdėsi Magdeburgo teisėmis ir turėjo ne taip, kaip dabar, viršaitį, bet burmistrą. Manau, pravoslavai nepyks, jeigu jiems pasiūlyčiau paieškoti tinkamesnės vietos savo maldos namams. Tengi, kur stovėjo senovėj rotušė, dabar galėtų būt Merkinės muziejus, mokyklos rūmai ar kas panašaus.*

Piliakalnis. *Gerieji Merkinės žmonės aprodė man visas įdomias miestelio vietas. Pirmiausia piliakalnį. Jis stovi labai gražioj vietoj, ten, kur Merkys įteka į Nemuną; yra gan aukštas, taip kad piliečiai sunkesnio svorio ir ypač silpnų kojų arba plaučių nedrįsta ant jo „kojos pakelti“. Kitam palypėjus iki pusės, ima galva svaigti ir iškyla pavojus gyvybei... Nuo dažnų lankytojų piliakalnį gina nedidelis, bet sraunus upelis Stangė su savo lieptu, kuris per daug nemandagiai kruta ir vartosi, kuomet senovės mylėtojas bando per jį eiti. Dabar*

piliakalnį globoja Pagražinimo Draugijos Merkinės skyrius, kuris įtaisė spygliuotų vielų tvorą, pastatė medinius vartus. Labai gaila, kad negailestingas upelis Stangė jau spėjo nuversti beveik pusę kalno. Gerai, kad nors pastaruoju laiku vidurinės mokyklos mokiniai apsodino griūvantį šlaitą gluosniais, kurie jau gražiai žaliuoja – gal tuo būdu bus sustabdytas tolesnis griovimas. Kalno viršūnėj įtaisytas stiebas vėliavai iškelti, yra kelios kliombos su gėlėmis, pora suolų. Iš piliakalnio viršūnės atsiveria gražus reginys į apylinkę: čia pat sraunus Merkys vingiuodamas ir lyg nenorom neša savo duoklę senam Nemunui; už Merkio nedidelis, bet poetiškas Česukų kaimelis, rodos, prilipęs laikosi stataus Nemuno kranto; ten už Nemuno vėjas nešioja geltoną smėlį, iškeldamas į paviršių žmonių kaulus, senovės pinigėlius, karių ginklus, – o čia, už gilios Stangės vagos, apaugusios aukštais, bet nė pusės piliakalnio nesiekiančiais medžiais, garbingai stūkso Merkinės miestas. Ir kai užlipęs apsidairiau, įtraukiau į plaučius daugiau oro ir sušukau: „o Tėviške! Koks mielas kraštas!“ Aš norėjau pulti ant žemės ir pabučiuoti tą vietą, kur XII–XIV amžiais tiek prosenių kraujo lieta, tiek kovota, verkta ir kentėta... Aš galvojau – buvo anais laikais milžinų, atsiras jų ir dabar, pirmiausia iš tų, kurie dar būdami mokykloj šią brangią vietą pamilo Ir meilę darbais parodė.

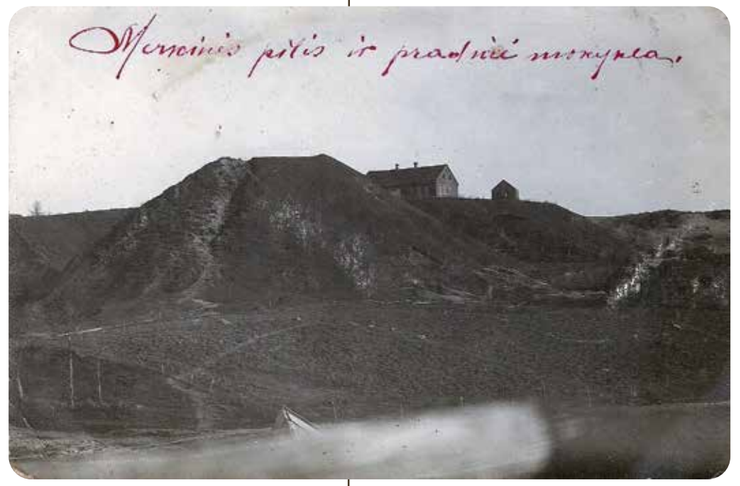

Merkinės piliakalnis ir pradinė mokykla, 1928 m. *Iš G. Lučinsko rinkinio.*

Bažnyčia. *Merkinės parapijos bažnyčia statyta Vytauto Didžiojo bene 1417 metais; yra ir paties kunigaikščio dovana – Šv. Panelės paveikslas kairiajam altoriuj. Ties didžiuoju altorium lubose yra gerai išlikusi Vytis, ties viduriu – erelis ir dar toliau – Vazų herbas. Po bažnyčia esą dideli požemiai. Iš lauko pusės į bažnyčios sieną įmūryta kelios akmeninės kulkos, turbūt, švedų karų atminimas. Didžiojo karo metu iš pietų pusės bažnyčia buvo gerokai apšaudyta; žymės matomos ir dabar. Šviesios spalvos bažnyčios viduj sudaro malonią nuotaiką. Lubose atvaizduota visa Lioretaniškoji litanija nedideliais paveikslėliais. Gražiam šventoriuje ilsisi kunigai:*

Merkinės bažnyčia. Judelio Milero nuotrauka.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Rinkos aikštė, 1928 m. *Iš Alytaus kraštotyros muziejaus fondų*

Jagminas, Šlepavičius ir kiti; vienas tokių paminklinių akmenų jau beveik neįskaitomas.

Bažnyčioje visos pamaldos laikomos lietuvių kalba, tik dar skaitoma Evangelija lenkiškai. Šia proga turiu pastebėti, kad nors visi „miesčionys“ moka lietuviškai, betgi daugelis jų namie vartoja lenkų kalbą. Pasakojama, kad kadaise Merkinėj buvusios net penkios bažnyčios; kai kurių pėdsakai dar užsiliko – pavyzdžiui, Šv. Petro ir Povilo bažnyčia prie kelio į Subartonis, kur dabar vandentraukio rezervuaras. Kita buvusi prie Bingelių gatvės, kur dabar valsčius. Merkinė matė ir vienuolių – domininkonų, ir jėzuitų; jie laikė čia mokyklą. Domininkonų vienuolynas, o gal ir bažnyčia, stovėję ten, kur dabar naujas Tėvelio namas, prie parapinės bažnyčios. Jėzuitai gyvenę kiek toliau Nemuno linkui, kur dabar šventiko žemė; yra ir seno mūro liekanos.

Žmonių gyvenimo vargai. *Aš interesavaus žmonių medžiaginiu ir kultūriniu gyvenimu. Teko sužinoti ir pačiam įsitikinti, kad žemė čia labai prasta. Iki šio laiko viso valsčiaus žemė buvo laikoma IV rūšies. Šiemet, kai daugiau palyja, tai ir ant Merkinės smėlio kas nors turės išaugti. Ūkininkai žemę dirba senoviškai: mašinų visai nežino, rugius pjauna pjautuvais, kulia spragilais, trąšų neperka ir jomis netiki. Pats esu iš Aukštaitijos ir jeigu mums tektų tokį, kaip čia, smėlį dirbti, tai tikrai neiškęstumėm nebėgę į Braziliją.*

Šiokią tokią paspirtį žmonės turi iš miško – ten randa uogų, o po lietaus ir grybų... Pasakojama, kad gerais metais viena šeima gauna už džiovintus baravykus iki 1000 litų. O kiek dar piniginių tenka žydeliui už „patarnavimą“? Vokiečiai buvo įrengę Marcinkonyse grybų džiovyklą ir, sako, išvežę to turto už kelis milijonus markių.

Kad taip mūsų vyriausybė sumanytų ką panašaus Merkinėje padaryti! Iš tikro, reikėtų ką sugalvoti, kad miško dovanos duotų žmonėms daugiau pelno. Žmonės čia važinėja vienu arkliu su lanku, nuo vasaros šalčių ir negerų vėjų ginasi kailiniais, pas gydytoją nesiskubina važiuoti, tik prieš mirtį, nes nuo visokių ligų išgydo čerauninkai ir burtininkai pigiais vaistais. Su reikalu ar be reikalo kas trečiadienis važiuoja į turgų, o kai nežiūrint į visa pristinga pinigų žibalui ar druskai nupirkti, tai veža į miestį vežimą žalių ar sausų malkų ir laukia žydelio pasiūlant už jį 4 ar 5 litus. Oi, vargas, vargelis tu mano!

Grįždamas autobusu į Kauną, aš paskendau mintyse apie tų žmonių vargą ir klausiau savęs: ko jiems reikia? Ko trūksta? Kur viso blogumo priežastis? Ir man rodėsi, kad esu Merkinėje bent 20 metų praslinkus. Iš baigusių atitinkamas mokyklas jaunuolių stojo nauja karta ūkininkų – jie kitaip galvoja, kitaip kalba ir kitaip žemę dirba... Iš jų tarpo randasi gabių veikėjų, sumanių valsčiaus viršaičių; su valdžios pagalba jie steigia grybų džiovyklą, konfitūrų (saldainių – red. past.) fabriką, turi didelį kooperatyvą, kuris puikiai laikosi ir daro dideles apyvartas, visi skaito laikraščius, jaunimas darosi linksmesnis... Ir aš matau, – raukšlėti senelių veidai prasiblaivo, jų akyse spindi džiaugsmas, iš jų krūtinių veržiasi šauksmas: „Valio, mūs Lietuva! Valio, mūs Vyriausybė! Ji davė mūsų vaikams šviesos ir išvedė iš skurdo!“

Vidurinė mokykla. *Man teko apsilankyti ir vidurinėje mokykloje. Namas pačiam miestelio centre, mūrinis, dviejų aukštų. Visais atžvilgiais mokyklai tinka: ir erdvus, ir švarus, ir patogus. Vienoje klasių kabo portretas pirmojo mokyklos direktoriaus dr. kun. J. Bakšio. Visa Lietuva gerai atmena tą šiurpulingą įvykį, kuomet 1924 metų pabaigoj nežinomi žmogžudžiai peršovė direktorių ir tas greit mirė. Šio žmogaus nuopelnai Merkinėj dideli: jo pastangomis įkurta 1921 m. vidurinė mokykla, jo pasišventimu ji gražiai auga ir vystosi, jo autoritetas jungė apylinkės visuomenę tautiniam darbui. Kun. J. Bakšio vardas ilgai bus minimas su pagarba. Jo paslaptingas nužudymas kelia visokių spėliojimų, ir reikėtų, kad teismas pasakytų tuo reikalu savo žodį.*

Važiuodamas į Merkinę, jau žinojau iš laikraščių, kad ten uždaroma vidurinė mokykla. Didelis daiktas – pamaniau – uždarys vieną, įsteigs kitą, tinkamesnę. Bet aš apsirikau: kitos steigti valdžia nemano. Tik tuomet man pasidarė suprantamas Merkinės dekano skausmas, su kuriuo jis nesenai rašė „Ryte“, vadindamas tokį darbą „didele skriauda“.

Man rodos, vidurinė mokykla Merkinėj dabar turi tokios reikšmės, kaip senovėj pilies kalnas. Ji ginkluoja jaunuolių sielas išmintimi ir dora. Atimti iš šio kampelio mokyklos šviesą – reiškia nedaug rūpintis ateitimi.

Mane stebina, kodėl galingas dabar kun. Mironas neapgina savo kampelio kultūrinių reikalų – o juk jis ir padėtį žino, ir balsą turi, gal didesnį negu būdamas atstovu Seime. Argi ir jis būtų tos nuomonės, kad Merkinėj, uždarius mokyklą, galima palikti tuščią vietą? Labai abejoju.

Jei kas mano į tą tuščią vietą pastatyti pradžios mokyklos V skyrių, tai gali išeiti tas skyrius be mokinių: mokslo metų pabaigoje IV sk. turėjo 1 mokinį, keli galėtų būti V sk. – aš nesiimu apskaičiuoti, nes gali neišeiti sveikas skaičius... Liūdna.

Organizacijos. *Merkinėj, pasirodo, yra keletas organizacijų. Man teko pabuvoti blaivininkų susirinkime. Pats esu abstinentas ir myliu tą draugiją. Susirinkimas ėjo gyvai, įdomiai; patys nariai reiškė savo nuomones įvairiais klausimais. Narių esą apie 80; jų dauguma yra senesnio amžiaus, dar „prieškariniai“ blaivininkai. Aš linkėčiau daugiau įtraukti jaunimo, valdininkų, mokytojų. Neturtingam Merkinės piliečiui blaivumas sutaupytų nemaža pinigų kišenėje.*

„Merkinės pilis“. *Iš Paulaičių šeimos albumo*

Teko patirti, kad čia veikia dar Katalikų mokytojų skyrius, pavasarininkai, šauliai. Nesenai pradėjo veikti Katalikų veikimo Centro Liaudies Knygynas su 600 knygų. Be to, yra Vilniui vaduoti sąjungos skyrius ir pagražinimo draugija, kuri globoja piliakalnį. Visose minėtose organizacijose dirba daugiausia vidurinės mokyklos mokytojai.

Kelis metus gyvavusi Vartotojų bendrovė jau baigia savo dienas. Žydeliams, be abejo, džiaugsmas, o mūsų dzūkeliams grynas nuostolis. Kas čia kaltas, nežinau, bet bendrai Lietuvoj kooperacija silpnai gyvuoja dėl menko žmonių susipratimo. Gal mes per mažai vieni kitais pasitikim, per greit įtarinėjam, trumpu laiku norim pralobti? Aš nematau kito vaisto, kaip tik šį – „Duokit mums daugiau mokslo, šviesos.“

Baigdamas savo įspūdžius iš Merkinės, negaliu išlaikyti nepasakęs komplimentų policijai: miestely kiaulių nemačiau, pasiutęs šuo neįkando man į blauzdą, pamazgomis žydelka neapipylė, – tas tiesa; bet mačiau gerą būrį jaunų žydelių, besistumdančių centre, pamaniau – gal bedarbiai, laukią viešųjų darbų; ant kelio užėjau krūvą akmenų – sakau, gal kada darys „bruką“; eidamas gatve galva užkliuvau už svetimos iškabos su didoku batu: laimė, kad ji dar nemanė pulti ir batas buvo netikras... Tiek to. Bet visgi į Merkinę verta nuvažiuoti Ir labiausia tiems, kurių širdis jaučia gamtos grožį, kurių akys neužsimerks žiūrėdamos į skurdą, kurių protas nepaliaus ieškojęs būdų žmonių vargui mažinti. Kad aš bučiau turtingas amerikonas, tikrai nepagailėčiau dolerių Tavo griaunamoms mokykloms palaikyti, brangi Dzūkija! Aukštaitis.

Tautos vienybės šventė, 1928 m. gegužės 15 d. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

„Lietuvos aidas“, 1928 m. rugpjūčio 24 d.

Leipalingis. *Rugpjūčio m. 15 d. į atlaidus autobusai ir sunkvežimiai suvežė daug žmonių iš Kapčiamiesčio, Seirijų ir kitur. Reikia pastebėti, kad sunkvežimių savininkai, norėdami pasipelnyti, veža 35–40 keleivių, sugrūsdami juos tiesiog vieną ant kito. Antra, vežant tiek žmonių, gali dažnai atsitikti nelaimių. Štai vieno sunkvežimio (Nr. 1766), taip „prikrauto“ žmonių, vos pradėjus važiuoti, sulūžo ratas. Jei tokia nelaimė būtų atsitikus sunkvežimiui įsivažiavus, tai gal ne vienas iš atlaidų būtų tiesiog pas Abraomą nuvažiavęs. Dar reikia pažymėti, kad vežama labai greitai, nes toji pati mašina atveža 3–4 kartus, pavyzdžiui, kad ir iš Kapčiamiesčio į Leipalingį, kur atstumas 18 km. Be to, vienų mašinų savininkai stengiasi pakenkti kitiems ir to pasekmės, kad per Leipalingio–Kapčiamiesčio plentą vakare keliose vietose buvo nuleisti rąstai, tik laiku apsižiūrėta ir išvengta nelaimės. Su panašiu įnirtimu ir azartiškumu vežiota keleiviai sunkvežimiais rugpjūčio mėn. 16 d. į Roko atlaidus* ***Merkinėje****. Kadangi toks keleivių vežiojimas Dzūkijoje pasikartoja per kiekvienus atlaidus ir kituose miesteliuose, tai tokį nenormalų gyvenimo reiškinį reikia neatidėliojant sutvarkyti. A. Matulis.*

„Darbininkas“, 1928 gruodžio 25 d. Nr. 51

Autobuso nelaimė. *Gruodžio 13 d. 7 val. ant Alytaus Daugų plento, už 5 km nuo Alytaus, Daugų miestelio gyventojų A. Besickio ir D. Grockio autobusą ištiko katastrofa. Katastrofos metu sužeisti 4 žmonės ir padaryta apie 2 600 litų nuostolių. Katastrofa įvyko dėl Merkinės miestelio šoferio neatsargaus važiavimo. Merkiniškis prisivijęs autobusą dūrė su savo automobiliu į šoną, nuo ko autobusas pakrypo ir nusivertė į griovį.*

1928 m. antrojoje Lietuvos Dainų šventėje Kaune dalyvavęs Merkinės „Pavasario“ choras. Šventėje dalyvavo per 6000 dainininkų iš visos Lietuvos, o programoje buvo 21 kūrinys. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

1929-IEJI: UŽDARYTA VIDURINĖ MOKYKLA – SIELININKŲ BĖDOS – RUOŠIAMASI VALYTI NEMUNO VAGĄ

Sieliai Merkio ir Nemuno upių santakoje. Vytauto Augustino nuotrauka, XX a. IV dešimtmetis.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

„Diena“, 1929 m. gegužės 5 d. Nr. 24

***Laivai plaukios iki Merkinės**. Plentų ir vandens kelių valdyba, kiek teko sužinoti, ruošiasi pradėti valyti akmenis ir uolas iš Nemuno Kauno–Alytaus–Merkinės ruožu tikslu įvesti laivų susisiekimą.*

„Vienybė“, 1929 m. birželio 28 d. Nr. 26

Nukautojo lavoną saugoja kareiviai su kulkosvaidžiais

Birželio 18 d. apie 17 vai. 2 kilometrų atstumu nuo Kasčiūnų kaimo, Merkinės valsčiaus, trečio rajono ribose, plukdant Merkio upe sielius, lenkų kareiviai sužeidė mūs pusėj sielininką Martyną Milinavičių, Nedzingės valsčiaus, Perlojos kaimo gyventoją. Du sielius ir sužeistąjį lenkai prisitraukė į savo pusę. Milinavičius vakar mirė. Jo lavonas dabar yra lenkų pusėj, ant Merkio kranto. Prie lavono lenkai laiko pastatytą stiprią sargybą iš 40 kareivių su kulkosvaidžiais. Be to, įvykio metu lenkai sulaikė plukdant sielius Perlojos kaimo gyventoją Joną Ščesnulevičių, kurį nusivarė į Puvočius.

„Mūsų laikraštis“, 1929 m. rugpjūčio 17 d. Nr. 33

Vidurinės mokyklos nebėr...

***Merkinė**. Vidurinė mokykla uždaroma nuo rugsėjo 1 d. Verta pastebėti, kad ligi šio laiko iš Merkinės nebuvo nė vieno studento lietuvio (ir dabar nėra), tačiau yra keli žydai, iš kurių du mokosi Paryžiuj. Man negaila žydams mokslo, tik skaudu, kad mūsų dzūkams uždaromas kelias į šviesą. Jei kas mano, kad jie tinka tik smėliui arti, grybams rinkti ir į Braziliją važiuoti, tai labai klysta. Mokėdami lygius su kitais piliečiais mokesčius, jie turi lygią teisę siekti mokslo. O pačiai valstybei, rodos, turėtų rūpėti, kad pafrontėj žmonės būtų daugiau apsišvietę. Ar ne keista, kad čia pat už demarklinijos lenkai įveda privalomą 7 metų pradžios mokslą? Taigi pas juos kiekviename kaime bus tokia „vidurinė mokykla?!“ N.*

Su jaunimu Merkinėje. Centre kunigai K. Ribikauskas ir S. Kiškis.
Iš Kaišiadorių vyskupijos albumo

„Šaltinis“, 1929 m. spalio 12 d. Nr. 41

Merkinėje įsisteigė D. L. K. Vytauto 500 metų mirties sukaktuvėms paminėti komitetas iš 6 asmenų. Komiteto pirmininku išrinktas kun. K. Ribikauskas.

„Trimitas“, 1929 m. lapkričio 14 d. Nr. 46

Ryliškių būrio sukaktuvės

Spalių 6 d. Ryliškių šaulių būrys šventė 10-ies metų savo įsikūrimo sukaktuves. Tą dieną 7 val. ryto būrio šauliai atliko šaudymo pratimus kovos šoviniais. Šaudyme taip pat dalyvavo Merkinės, Raitininkų ir Nemunaičio šaulių būriai. Ryliškių vietos klebonas kun. Žemaitis atlaikė iškilmingas pamaldas ir pasakė atitinkamą pamokslą. Po pamaldų aikštėje buvo atlikta programos sporto dalis. Vėliau ties klebonija šaulius sveikino rinktinės vadas kap. Petruškevičius, šaulys vyr. ltn. Žakas, senasis būrio vadas J. Čaplikas ir kiti. Klebonijoje buvo paruošti bendri pietūs. Buvo kalbų ir pietų metu. Po pietų buvo paskutinė šventės dalis – vakaras su vaidinimais. Vaidino „Vargšas Tadas“. J. Žiūrys

„Šaltinis“, 1929 m. gruodžio 7 d. Nr. 49

Merkiniečiai liūdi neturėdami mokyklos ir jos vedėjo

Š. m. rugsėjo pradžioje merkiniečius ištiko skaudus smūgis: juos apleido žmonių gerbiamas ir mylimas kun. Stanislovas Kiškis, kuris čia darbavosi apie Merkinę ketverius metus. Jis buvo Merkinės vidurinės mokyklos direktoriumi. Šios gi mokyklos įsteigėjas ir pirmasis jos direktorius kun. Juozapas Bakšys, 1924 m. pabaigoje buvo nežinomų piktadarių nužudytas. Pastarasis irgi buvo atvykęs vokiečių okupacijos pabaigoje. Čia kun. Bakšiui teko pergyventi su vietos dekanu kun. K. Ribikausku sunkiausius laikus: vokiečių išsikraustymą, bolševikų užplūdimą, lenkų įsiveržimą, pavojingus šaudymus, įvairius plėšimus, Merkinės sudegimą ir sunaikinimą. Po šių visų perversmų, kuriantis nepriklausomai Lietuvai, atsirado daug darbų, kurie daugiausia krito ant vietos kunigų. Jie padėjo organizuoti vietos valdžią, šelpti nuo karo iš bado nukentėjusius, sumažindami sau maistą. Jie steigė mokyklas, organizavo draugijas ir joms vadovavo; žodžiu, kiek tik galėjo, padėdavo žmonėms jų dvasiniuose, kultūriniuose, materialiniuose ir tautiniuose reikaluose.

Tas darbas buvo ne tik sunkus, bet ir pavojingas. Tikri faktai, kad lenkų kareiviai, įsiveržę į Merkinę, važiuojančius kunigus šaudydavo ir areštuodavo. Be abejo, kilnios ir jautrios širdies merkiniečiai tinkamai įvertino savo veikėjų darbus ir juos didžiai gerbė ir pamilo. Be to, progimnazijos įkūrimas, jos geras sutvarkymas ir tragiška jos įkūrėjo dr. kun. Bakšio mirtis pavergė, tiesiog užhipnotizavo žmones. Žmonės apie jį tik mąstė, kalbėjo tai apie jo kilnius darbus, tai kaip jis kam sapnavęsis, tai kaip kur, kokioj vietoj už jį meldžiamasi ir t. t. Na, ir po tokio didžio veikėjo ir garbingo asmens stoti į jo apleisto darbo eiles ir toliau jį sėkmingai varyti ir žmonėms įtikti, tai nelengvas daiktas. Tokioj būklėj atsirado atvykęs į Merkinę jaunas kun. Stanislovas Kiškis. Jis yra baigęs Petrapily šv. Kotrynos gimnaziją su aukso medaliu; taip pat pabaigė ir Vilniaus kunigų seminariją, kaip profesoriai šio straipsnio autoriui yra išsireiškę, be šešėlio; be to, lankė Vilniaus universitetą ir baigė Lietuvos universitete Teologijos-Filosofijos fakultetą. Ateitininkų reikalais buvo išvykęs į Ameriką. Šia proga galėjo susipažinti ir sulyginti Vakarų Europos ir Amerikos gyvenimą.

Jam atvažiavus į Merkinę, su nepasitikėjimu į jį žiūrėjo progimnazijos mokytojai, mokiniai ir šiaip žmonės, abejodami, ar toks jaunas kunigėlis sugebės toliau varyti a. a. kun. Bakšio darbą. Tačiau kun. Stanislovui ir tokioj sunkioj būklėj nestigo sumanumo bei takto. Jis pradžioje pradeda darbuotis atsargiai ir nuosekliai, daugiausia progimnazijoj. Pirmiausia, kaipo kunigas, pasirodo bažnyčioje. Čia suža-vi žmones savo turiningais pamokslais, gražiu giedojimu, žodžiu, – visuose savo darbuose pasižymi uolumu. Tarp merkiniečių įsigalėjo įsitikinimas, kad tik a. a. kun. Bakšys iš Dievo galėjęs išprašyti sau tokios kilnios dvasios; nuoširdaus, uolaus, sumanaus įpėdinio.

Ir organizacijų kviečiamas sutinka joms padėti darbuotis. Ir taip palengva įsitraukė į platų darbą. Gražiai vedė mokyklą, gerai pritaikė jos mokslą, o mokyklos rūmus bent keliskart suremontavo. Taip pat jis daug padėjo pereitais metais Merkinėje surengti gražų pavasarininkų kongresėlį. Jis maloniai priimdavo atvykusius į Merkinę ekskursantus, jiems noromis parodydavo žymesnes Merkinės vietas ir jų istoriją atpasakodavo. Jis pats, norėdamas geriau pažinti Merkinės ir tolimesnės apylinkės ir žmonių gyvenimą, daro į įvairias vietas ekskursijas ar tai su mokiniais, ar su draugais bei pažįstamais. Stengiasi sužinoti žmonių būklę, duoda jiems praktiškų patarimų, šelpia materialiai ir teikia dvasios paguodos.

Savo kilniais darbais kun. Kiškis įgijo žmonių pasitikėjimą, pagarbą ir meilę; tačiau visi šie darbai pakirto jo sveikatą. Pereitą žiemą sunkiai suserga. Nuliūdo tada ne tik jo mokiniai, bet ir visi žmonės. Maldauja visi dangaus Tėvą ir save pasiaukoja, kad tik mylimam dvasios vadui grįžtų sveikata ir ilgiau Merkinėje pasidarbuotų. Ir štai gerasis Dievas – ar tai savo pasigailėjimu, ar tai atsižvelgęs į žmonių mal-

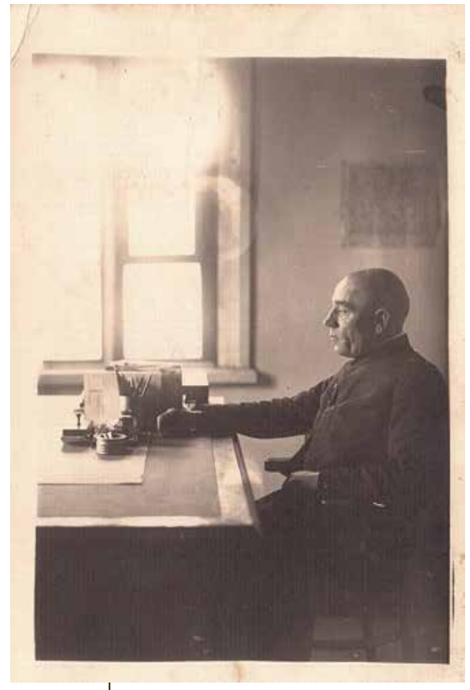

Kazimieras Ribikauskas gimė 1875 m. Kartu su Vladu Mironu ir Juozapu Stašiu Mintaujoje baigė 4 klases ir visi trys 1897 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu įšventintas 1901 m. rugsėjo 23 d. 1901–1903 m. – Valkininkų vikaras. 1903–1905 m. – Kiauklių klebonas. 1905–1911 m. – Krivičių (Baltarusija) klebonas. 1911–1934 m. – Merkinės klebonas. 1921 m. – Merkinės vicedekanas, o 1926 m. dekanas. Organizavo bažnyčios vidaus perdažymo darbus, atkūrė Vytį. Vėliau pastatė puikią kleboniją. 1934–1938 m. – Dubingių klebonas. 1938–1939 m. – Čiobiškio klebonas. 1939–1944 m. – Gegužinės klebonas. 1944–1946 m. – Giedraičių ir vėliau Molėtų rezidentas. 1946–1949 m. – Krivonių klebonas. Mirė 1949 m. gegužės 12 d. Čiobiškyje, palaidotas Čiobiškio parapijos senosiose kapinėse.
Nuotrauka iš Kaišiadorių vyskupijos albumo

Gabenami daiktai iš uždarytos vidurinės mokyklos. Centre kun. S. Kiškis. 1929 m. *Iš Kaišiadorių vyskupijos albumo*

davimus – gražina kun. Stanislovui sveikatą. Pakilęs iš ligos, jis vėl iš naujo griebiasi įvairaus darbo ir be atvangos darbuojasi.

Bet štai vėl naujas merkiniečiams smūgis. Valdžia uždaro keturklasę mokyklą; jos direktorių kun. Kiškį Kaišiadorių vyskupas pasikviečia pas save. Dėl šios priežasties mokinių ir žmonių gerbiamas ir mylimas kun. Stanislovas turėjo apleisti Merkinę. Jo netekę merkiniečiai neapsakomai liūdi ir ilgisi, nes, kunigo Kiškio netekdami, neteko gero mokyklos direktoriaus, vaikų auklėtojo, uolaus kunigo, gabaus, sumanaus veikėjo ir doro, kilnios dvasios piliečio. Ir kam mūsų pafrontėje uždaryti vidurinę mokyklą? Merkinietis

Kun. Stanislovas Kiškis buvo gabus pedagogas. Turėjo gerą iškalbą ir aukštą išsilavinimą. Be to, buvo be galo geros širdies ir kiek galėdamas kiekvienam padėdavo. Neturtingus mokinius pats šelpdavo ir maistu, ir mokslo priemonėmis. Buvo įsteigęs smuikininkų būrelį. Pats nuvykęs Kaune nupirko smuikus ir davė nurodymus, kaip mokytis smuikuoti.

Iš Juozo Kvaraciejaus atsiminimų.

Stanislovas Kiškis gimė 1900 m. spalio 20 d. Peterburge, religingoje lietuvių inteligentų šeimoje, kilusioje iš Lietuvos, Kavarsko parapijos. Čia, Abromiškio kaime jie turėjo ūkį, kuriame vasarą visa šeima atotostogaudavo. Šeimoje augo septyni vaikai, Stasiukas buvo trečias. Tėvas vienoje Peperburgo ligoninėje dirbo felčeriu.

1908 m. Stasiukas pradėjo lankyti Šv. Stanislovo parapijos pradinę mokyklą, 1913 m. įstojo prie šv. Kotrynos bažnyčios buvusion gimnazijon. Būdamas gabus ir darbštus, 1918 m. ją baigė aukso medaliu. Kadangi po 1917 m. revoliucijos Rusijoje įsigalėjo sovietinė antireliginė valdžia, tai 1918 m. vasarą pirmiausia Stanislovas, o vėliau ir jo tėvas su kitais vaikais parvyko į Lietuvą. Motina 1915 m. buvo mirusi ir palaidota Peterburge, Vyborgo kapinėse.

Merkinės vid. mokyklos mokiniai, centre kun. Stanislovas Kiškis. *Iš R. Viniarskaitės albumo*

Parvykęs į Lietuvą, Stanislovas 1918 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. 1922 m. ją baigė, tačiau kunigu dar neįšventinamas, nes buvo per jaunas. Taigi, vyskupo Jurgio Matulaičio patariamas, atvyko į Kauną ir Teologijos-filosofijos fakultete pas prof. P. Būčį studijavo apologetiką, mokyklose dėstė tikybą. Tik 1924 m. balandžio 19 d. Marijonų koplyčioje prie šv. Gertrūdos bažnyčios arkivyskupas Zecchini suteikė jam kunigystės šventimus. Tačiau kun. S. Kiškis dar metus pasiliko Kaune. 1925 m. pavasarį kartu su vienu studentu buvo pasiųstas į JAV rinkti aukų Kaune statomiems Ateitininkų namams. Kai grįžo iš Amerikos, vyskupas Juozapas Kukta paskyrė jį Merkinės vidurinės mokyklos kapelionu. Nuo 1926 m. sausio 6 d. jam teko būti jos direktoriumi. Visus žavėjo savo prielankumu ir, be to, dar muzikalumu...

1929 m., uždarius Merkinės vidurinę mokyklą, kun. S. Kiškį vyskupas pasiėmė į Kaišiadoris ir paskyrė savo kancleriu. Juo išbuvo net 16 metų. Gabus, labai darbštus, energingas kunigas čia ir prie rašomojo stalo sėdėjo, ir katedroje chorui dirigavo, ir katalikų veiklai vyskupijoje vadovavo; įvairius suvažiavimus šaukė, konferencijas rengė, paskaitas skaitė, straipsnius rašė...

Prasidėjus karui ir 1941 m. vasarą vokiečiams užėmus Kaišiadoris, kun. S. Kiškis suorganizavo čia ligoninę likusiems sužeistiems raudonarmiečiams ir daugelį jų išgelbėjo nuo mirties. Taip pat ir visiems kitiems, į vargą patekusiems, jis kiek galėdamas stengėsi padėti ir padėjo. Todėl kai 1944 m. sugrįžo sovietinė armija, daug kas manė, kad kun. S. Kiškis bus apdovanotas. Deja...

1945 m. birželio 24 d. Kaišiadoryse kun. S. Kiškis buvo suimtas, nuteistas ir išvežtas į Sibiro lagerius. Jis ten 10 metų kalėjo, paskui apaštalavo, lankydamas tremtyje esančius lietuvius ir teikdamas jimes sakramentus. Tik 1957 m. grįžo į Lietuvą ir buvo paskirtas Semeliškių bažnyčios altaristu. Tačiau 1958 m. pavasarį vėl suimtas ir išvežtas į Sibirą. Iš ten grįžo tik 1962 m. Antrą kartą grįžęs iš Sibiro, beveik metus buvo Joniškio (Molėtų raj.) bažnyčios altaristu, penkerius – Punios klebonu, trejus – Jiezno altaristu, keletą mėnesių – Dubingių klebonu ir net devynerius metus – Stirnių bažnytėlės klebonu. 1982 m., perėmęs Kaišiadorių vyskupijos valdymą, vysk. Vincentas Sladkevičius pasikvietė dar vyskupo Teofiliaus Matulionio kanauninku paskirtą S. Kiškį į Kaišiadoris ir paskyrė katedros altaristu. Vyskupo Vincento Sladkevičiaus rūpesčiu nuo 1988 m. kan. S. Kiškis – Popiežiaus garbės legatas.

Ir po Sibiro vargų kan. S. Kiškis išliko be galo darbštus ir kūrybingas. Rūpestingai ištyrė archyvus, parašė kai kurių bažnyčių istoriją. Apsčiai surinko medžiagos apie žymius asmenis, pvz., apie arkivyskupą Teofilių Matulionį, rašė atsiminimus, darė iš užsienio gaunamų vokiškų ir lenkiškų laikraštėlių santraukas (religinio turinio) ir siuntinėjo kunigams; bene aštuoniose vietose vadovavo kunigų rekolekcijoms. Kol buvo stipresnis, kasmet vasarą mėnesiui važiuodavo į Palangą, ne tiek pailsėti, kiek rusams vakarais bažnyčioje rusiškai skaityti konferencijų, sakyti pamokslų...

Gyvendamas Kaišiadoryse, beveik kasdien rytais katedroje laikydavo šv. Mišias, pasakydavo ir pamokslą. Daugiausia laiko praleisdavo prie rašomosios mašinėlės. Paliko arti 40 įvairių darbų. Kol kas išspausdinta tik „Vilniaus Kalvarijos“, lageryje parašytos „Vilniaus maldos“ ir atsiminimų knyga „Aš padarysiu jus žmonių žvejais“. Dabar rengiama spaudai knygos apie arkivyskupą Teofilių Matulionį ir Kaišiadorių vyskupijoje dirbusių kunigų nekrologai. Palaidotas velionis 1995 m. rugsėjo 28 d. Kaišiadorių katedros šventoriuje, greta prelato Teodoro Brazio.

Iš Kaišiadorių muziejaus enciklopedijos http://www.kaisiadoriumuziejus.lt

St. Kiškis 1984 m. savilaidos būdu išleido knygą „Šis tas iš Merkinės praeities”.

1930-IEJI: VYTAUTO DIDŽIOJO METAI – VYTAUTO DIDŽIOJO PAVEIKSLAS IR RAPORTŲ KNYGA MERKINĖJE

Mindaugas Černiauskas

Žymiausias 1930 metų įvykis visoje Lietuvoje buvo Vytauto Didžiojo 500 mirties ir nepavykusio karūnavimo metinių minėjimas. 1930-ieji paskelbti Vytauto Didžiojo metais. Visoje Lietuvoje vyko iškilmingi minėjimai, statomi paminklai, įvairiausiais būdais tauta žadino istorinę atmintį...

„Mintį paminėti Vytauto Didžiojo mirties 500-ąsias metines vienas pirmųjų dar 1928 metais išsakė Lietuvai pagražinti draugijos pirmininkas kunigas Juozas Tumas-Vaižgantas. <...> 1928 metų pabaigoje įsteigto Vyriausiojo Didžiojo Lietuvos kunigaikščio karaliaus Vytauto mirties 500 metų paminėjimui rengti komiteto protokole įrašytas būsimos šventės devizas: „Visi lietuviai, kur tik jie yra – viena Tauta“. <...> Buvo įsteigtos darbo sekcijos, siejančios meną, literatūrą, istoriją, iškilmių organizavimą. Lėšoms rinkti įsteigtas Vytauto Didžiojo fondas. Pradėtus darbus tęsė 1930 metų pradžioje įkurtas Vytauto Didžiojo komitetas (VDK), kurio garbės pirmininku tapo prezidentas Antanas Smetona, o iždo globėja – jo žmona Sofija Smetonienė. Suvalstybinto Komiteto pirmininku paskirtas švietimo ministras Kazys Šakenis, jo pavaduotojais J. Tumas-Vaižgantas ir Jonas Vileišis. Komiteto nariai buvo profesoriai M. Biržiška, Vincas Krėvė-Mickevičius, dailininkas Antanas Žmuidzinavičius, Stasys Šilingas ir kiti iškilūs asmenys.

Atnešamas Vytauto Didžiojo paveikslas į Merkinės centrą 1930 m. rugpjūčio 20 d.
Iš NMKČDM fondų

Raportų knygos viršelis. *LCVA*

<...> Vytauto vardui garsinti nutarta išleisti įvairaus dydžio jo portretų, medalių, atvirukų ir knygų, pastatyti paminklų. Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo posėdžių, vykusių Valstybės Tarybos rūmuose, protokoluose atsispindi sumanymo per Lietuvą nešti Vytauto Didžiojo paveikslą – mediniuose rėmuose įrėmintą Petro Rimšos medalį – atsiradimas ir jo įgyvendinimas. Žinoma, kad tą pasiūlymą palaimino prezidentas A. Smetona. Buvo nustatyta, kur ir kada palyda su paveikslu ir didžiule odiniu viršeliu Raportų knyga turi atvykti (pėsčiomis, laivu, lėktuvu, automobiliu), kada išvykti ir kur likti nakvynės. Oficialūs dokumentai nurodė, kad paveikslą turi nešti uniformuoti šauliai ar šaulės, ginkluoti kariai ar šaulių garbės sargyba, o lydėti – ne mažiau kaip du beginkliai palydovai, kurių vienas turėjo nešti Raportų knygą. Referendumas dėl Vilniaus Vytauto Didžiojo paveikslo ir Raportų knygos kelionė per Lietuvą prasidėjo 1930 metais liepos 15 dieną, minint lietuvių pergalės Žalgirio mūšyje 520-ąsias metines. Tą dieną Kauno Vytauto Didžiojo karininkų kursų būstinėje buvo perskaityta Raportų knygos pirmajame puslapyje įrašyta poeto Petro Vaičiūno sukurta malda, kuri baigėsi žodžiais: „Senojo Vilniaus bokštų byla ir Baltijos jūrų marių ūžesys – tai Lietuvos amžina pasaka – ir mes be jų, kaip ir Tu, Vytautai Narsusis, negyvensim.“ Antrajame puslapyje, pavadintame „Sukakties – 1430–1930 – kelionės po laisvąją Lietuvą pradžia“, po himnu pasirašė ir spaudus sudėjo aukšto rango karininkai ir pareigūnai.

Vytauto Didžiojo paveikslo sutiktuvės Merkinėje. 1930 m. rugpjūčio 20 d. *Iš Nacionalinio Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejaus (toliau NMKČDM) fondų*

Šventės akimirkos. 1930 m. rugpjūčio 20 d.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Vytauto Didžiojo paveikslas išnešamas į Alytų. *Iš NMKČDM fondų*

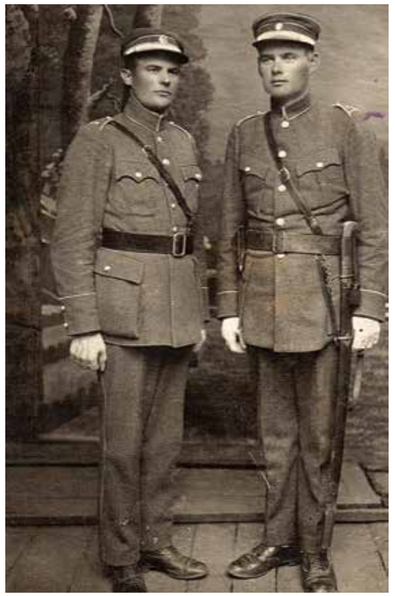

„Vytauto Didžiojo paveikslą palydėjus“ 1930 m. rugpjūčio 20 d. Šauliai P. Makaraitis ir St. Žibaitis Merkinėje po paveikslo sutiktuvių.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Pirmą valandą 20 minučių palyda stabtelėjo prie Kauno miesto savivaldybės, kur Raportų knygoje pasirašė burmistras J. Vileišis, ketvirtą valandą 30 minučių – prie Vytauto bažnyčios, kur pasirašė rektorius kunigas J.Tumas-Vaižgantas. Pusę devintos vakaro palyda pasiekė Raudondvarį, dešimtą valandą – Zapyškį, ten pernakvojo, o kitos dienos rytą jau buvo Vilkija, Veliuona, Seredžius... Kelius, kuriais keliavo paveikslas ir Raportų knyga, vietos gyventojai puošė gėlėmis ir kitais žalumynais, statė sutiktuvių garbės vartus. Kiekvienoje vietovėje palydą pasitikdavo bažnyčių varpų dūžiai. <...>“ (cit. Vida Girininkienė, Vaidas Daniliauskas „Vytauto Didžiojo kelionė per Lietuvą“, 2015 kovo 6 d. „Lietuvos žinios“)

Į Merkinę Vytauto Didžiojo paveikslas ir Raportų knyga atnešti rugpjūčio 20 d. apie 13 val. iš Perlojos. Vytauto Didžiojo paveikslo sutiktuvėmis Merkinėje rūpinosi Vytauto Didžiojo 500 metų mirties sukaktuvėms paminėti komitetas, sudarytas dar 1929 m. rudenį. Į komiteto sudėtį įėjo pirmininkas kun. K. Ribikauskas, vicepirmininkas A. Sidranskis, sekretorius F. Pempė ir iždininkas Merkinės viršaitis J. Jeskelevičius bei pašto viršininkas T. Masaitis.

Paveikslą ir jo palydą Vilniaus g. pradžioje pasitiko įspūdingai ąžuolo lapų vainikais ir Vytimi bei Vytauto didžiojo portretu

Vytauto Didžiojo komiteto Merkinės skyriaus valdyba. Iš kairės į dešinę sėdi: vicepirmininkas A. Sidranskis, pirmininkas kun. K. Ribikauskas; stovi – sekretorius F. Pempė ir iždininkas J. Jeskelevičius.
Iš NMKČDM fondų

Vytauto Didžiojo paveikslo sutiktuvės Merkinėje. 1930 m. rugpjūčio 20 d.
Iš NMKČDM fondų

Vytauto Didžiojo paveikslo sutiktuvės Merkinėje. 1930 m. rugpjūčio 20 d.
Iš Meretz Relief Association archyvo

Vytautinės Merkinėje. 1930 m. rugsėjo 8 d.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

išpuošti dideli vartai su užrašu: „Vytaute, tavo erškiečiais praminti takai nebus užželdinti!“ Iškilminga procesija judėjo link valsčiaus savivaldybės pastato, kur, dalyvaujant gausiai susirinkusiai Merkinės bendruomenei, vietos organizacijoms, įvyko iškilmingas minėjimas. Raportų knygoje pasirašė ar antspaudus sudėjo Merkinės Vytauto Didžiojo komiteto nariai, Merkinėje veikiančių visuomeninių organizacijų, mokyklų atstovai, žydų organizacijos, Rabinas Štupelis, pasienio policijos baro viršininkas, gydytojas J. Kovarskis. Čia matome ir Liškiavos valsčiaus atstovų, taip pat Ryliškių, Puvočių ir kitų šaulių būrių vadų parašus ar antspaudus. Lydint Vytauto Didžiojo paveikslą dalyvavo ir Merkinės raiteliai.

Paveikslas ir knyga pabuvojo beveik visuose didesniuose Lietuvos miestuose, daugelyje miestelių ir rugsėjo 7 d. grįžo į Kauną, kur buvo saugoma Kauno karo muziejuje.

Okupacijos metais knyga buvo saugoma muziejuose Kaune ir Valstybiniame Kauno miesto archyve. 1963 m. Raportų knyga perduota Lietuvos centriniam valstybės archyvui ir saugoma Lietuvos Prezidento Antano Smetonos fonde Nr. 1 686.

Dainų šventės 1930 m. dalyviai.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

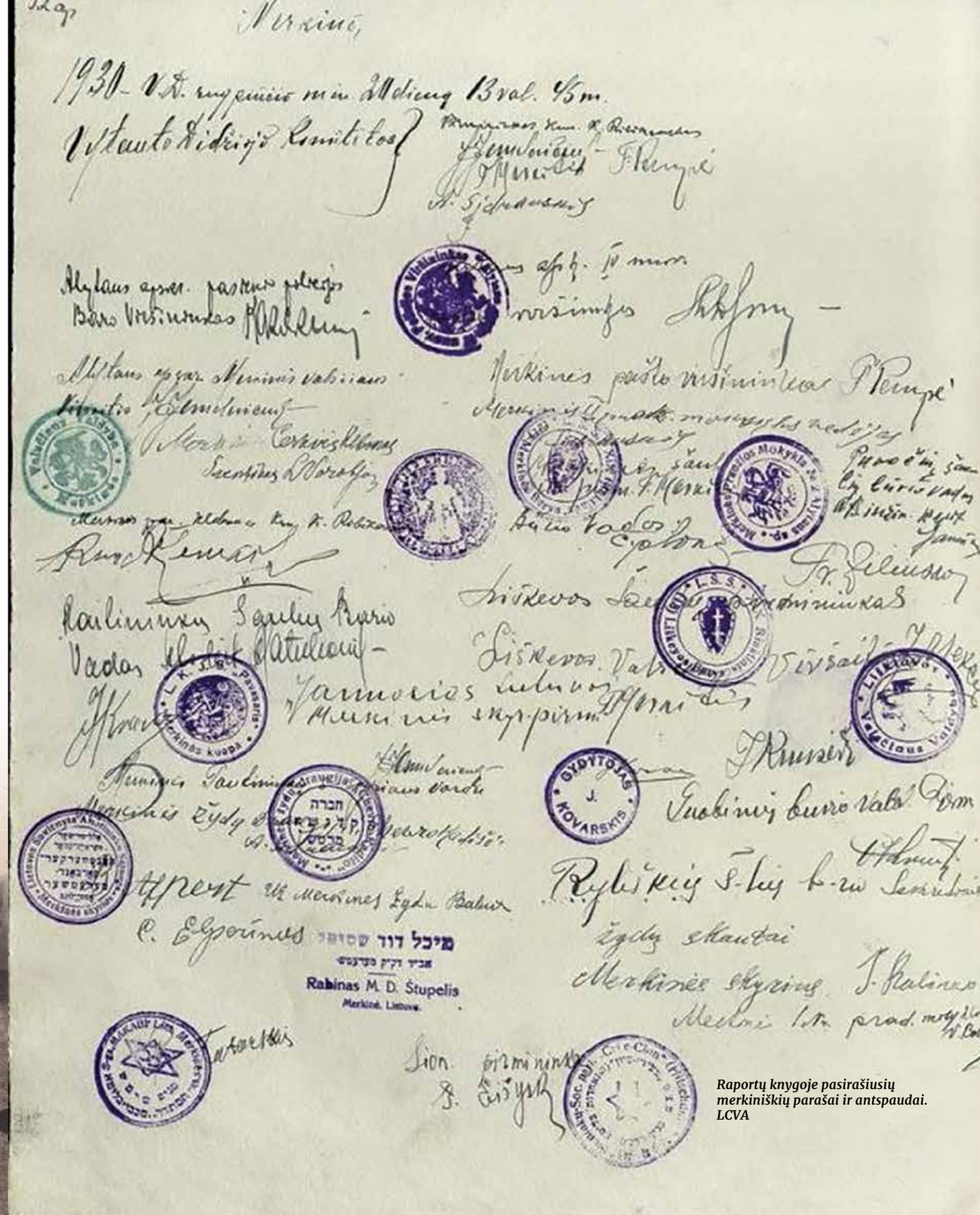

Raportų knygoje pasirašiusių merkiniškių parašai ir antspaudai. LCVA

1931-IEJI: RAGINIMAI AUKOTI RYLIŠKIŲ BAŽNYČIOS STATYBOMS – SUVAIDINTA TRIJŲ VEIKSMŲ KOMEDIJA „GYVIEJI NABAŠNYKAI“ – VEIKLĄ PRADĖJO GRYBŲ FABRIKAS – SUSISIEKIMŲ AUTOBUSAIS ĮDOMYBĖS...

Merkinė 1931 m. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

„Šaltinis“, 1931 m. kovo 28 d. Nr. 13

Brangūs Broliai ir mielos Seselės! Išklausykit šio Ryliškių parapijiečių prašymo ir savo aukomis ateikite į pagalbą. Visiems brangi taikos ir kultūros skleidėja katalikų tikyba ir Bažnyčia. Mes, dzūkai ryliškiečiai ta mintimi pradėjome statyti medinę bažnyčią, bet pailsom. Antri jau metai, kaip darbas stovi nebaigtas. Į kitas artimąsias bažnyčias kalnuotais ir smiltingais keliais po 15 klm. O savąją bažnyčią baigti lėšų nėra. Parapijiečių vos 2000. Mus krašto turtas – vėjo nešiojamos Smilčių dirvos, grikiai, krūmai. Gyventojai karšti tėvynės mylėtojai, bet D. karo gan suvarginti. Patyrę svetimųjų jungą visi stojo į šaulių eiles. Be Ryliškių šaulių būrio Merkinės gal nebūtų Nepriklausomoj Lietuvoj. Dabar gi kuo greičiausiai norime užbaigti savo bažnyčią, Lietuvos Laisvės atgavimo, Šv. Augustino ir Vytauto Didžiojo sukaktuvių paminklą. Todėl prašome plačiąją visuomenę: ištieskite savo duosniąją ranką, kad greičiau galėtume užbaigti Dievo namą. Iš anksto už pagalbą tariame širdingiausiąjį ačiū. Be to, kasmet sausio 1 d. už aukojusius gyvus bei mirusius bus laikomos iškilmingos pamaldos. Aukojusiųjų (bent 5 litus) pavardės bus skelbiamos iš sakyklos ir laikraščiuose. G. kun. Klebonus, p. įstaigų Vedėjus nuolankiai prašome ne tik prisidėti aukomis, bet ir leisti savo bažnyčiose, parapijose ir įstaigose daryti mums brangiąją rinkliavą. Ryliškiai, 1931 mt. kovo mėn. 18 dieną.

Aukas prašoma siųsti šiuo adresu: Ryliškio klebonui Merkinės paštas Bažnyčios statymo Komitetas: Kom. pirmininkas kun. K. Trimonis, iždininkas A. Bloznelis, sekretorius Jankauskas, narys Kvietkauskas.

„Trimitas“, 1931 m. balandžio 30 d. Nr. 18

Balandžio 7 d. buvo Alytaus rinktinės Merkinės ir Ryliškių būrių manevrai Samūniškiu k. apylinkėj. Manevrams vadovavo 3-ios kuopos vadas ats. leit. Mykolas Lukošiūnas. Nors oras buvo labai nepalankus, tačiau šauliai susirinko skirtu laiku ir uždavinį atliko gerai. ***S. S. Mykolas Lukošiūnas.***

Tuometinis Ryliškių parapijos kunigas Kazys Trimonis (1898–1989). *LCVA*

Merkinės herbas *iš 1931 m. Kaune išleistos Akiro Biržio parengtos knygos „Lietuvos miestai ir miesteliai. Alytaus apskritis. Dzūkų kraštas“*

Merkinės piliakalnis 1931 m.
Iš Alytaus kraštotyros muziejaus fondų

MYKOLAS LUKOŠIŪNAS

Gimė 1906 m. rugsėjo 29 d. Zarasų aps. Antazavės vls. Ajočių k. 1925 m. baigė Zarasų progimnaziją, 1927 m. – Zarasų dvejų metų mokytojų kursus. 1927 m. pašauktas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas į 2-ąjį pėstininkų pulką. 1929 m. vasario 16 d. baigė Karo mokyklą, jam suteiktas pėstininkų atsargos leitenanto laipsnis ir jis paleistas į pėstininkų karininkų atsargą. Nuo 1929 m. M. Lukošiūnas – Lietuvos šaulių sąjungos narys, vėliau šaulių būrio vadas. 1929–939 m. M. Lukošiūnas dirbo Utenos aps. Balninkų, Alytaus aps. Panaros, Merkinės, Kibyšių ir Radžiūnų pradinių mokyklų vedėju. 1939 m. rugsėjo 8 d. pakeltas į atsargos leitenantus. 1939–1941 m. dirbo Vilniaus aps. Šumsko ir Lavoriškių pradinių mokyklų vedėju, 1941–1944 m. – tabako gamykloje Vilniuje. Lietuvos Laisvės armijos narys, vėliau Lazdijų aps. Leipalingio vls. LLA grupės vadas. Antrosios sovietinės okupacijos pradžioje su B. Šimkoniu Žaliamiškyje organizavo Šarūno partizanų būrį, nuo 1945 m. vasario 6 d. – jo vadas (slapyvardžiai Lukošius, Lukšas, Nemunas). Žuvo 1945 m. vasario 28 d. Panaros kautynėse. 1945 m. kovo 2 d. slapta palaidotas Liškiavos kapinėse. 1928 m. M. Lukošiūnas apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės medaliu, 1998 m. jam suteiktas vyr. leitenanto laipsnis po mirties.

Mykolas Lukošiūnas su žmona Emilija Rudyte-Lukošiūniene ir jos seserimi Terese (centre).
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Mokyklos informacinė lentelė. Gaminta Kretčmario dirbtuvėje Kaune. Okupacijos metais ji paslėpta malkinėje. Radus, išsaugojo istorijos mokytojas K. Gudelionis.
Kibyšių kultūros centro vertybė

Merkinės skyriaus artistai suvaidinę š. m. balandžio 6 d. veikalą „Gyvieji Nabašninkai.

VAKARAS.

Merkinė (Alytaus aps.) Š. m. balandžio mėn. 7 d. Merkinės skyrius surengė viešą vakarą; buvo vaidinta 3-jų veiksmų komediją: „Gyvieji Nabašninkai". Suvaidinita gerai. Publika, kurios buvo pilnutėlė salė, vaidinimu patenkinta.

Korespondentas.

Laikraščio „Jaunoji karta" 1931 m. gegužės 1 d. Nr. 8. Jaunosios Lietuvos sąjungos Merkinės skyriaus artistai, suvaidinę trijų dalių komediją „Gyvieji nabašninkai"

Tarpukarinė Kibyšių pradžios mokykla iš ŠR pusės 2020 m. vasarį. *M. Černiausko nuotr.*

„Dienos naujienos“, 1931 m. gegužės 4 d. Nr. 26

Autobusų susisiekimas su provincija nuo sekmadienio vėl prasidėjo. Leista važiuoti ruožu Kaunas–Alytus, nuo gegužės 6 d. leis važiuoti Kaunas–Marijampolė, nuo gegužės 8 d. Alytus–Merkinė ir Ukmergė–Utena <...>. Draudimas buvo dėl silpno plento ir iš po jo išeinančio pašalo...

Pirmasis Merkinės motociklininkas Stasys Čiurlionis. *Iš Čiurlionių šeimos albumo*

Stasio Čiurlionio autobusas. *Iš Čiurlionių šeimos albumo*

Maršrutinis autobusas Merkinė–Alytus–Kaunas. *Iš Čiurlionių šeimos albumo*

„Diena“, 1931 m. gegužės 17 d. Nr. 20

Ir garsioji Merkinė, ir Varėna, ir Daugai – tai vis žydelių knibždantys lizdai. Ir žmonės, ir padavimai nusako, kad jie čia iš Vytauto Didžiojo laikų ir per Jo malonę apgyvendinti. Žydeliai jaučiasi privilegijuoti. Kiekvienam iš tų miestelių yra autobusas palaikyti susisiekimui su Kaunu. Autobusų savininkai žydeliai. Susisiekimą palaiko, kada jie nori, atlyginimą ima, kiek jie nori, autobusų tarnautojai konlicijasi, kiek jie nori. Vienu žodžiu, jie viską gali, jie privilegijuoti.

Autobusą turėjo ir lietuviai. Nuotraukoje – Stasys Čiurlionis. Maršrutinio autobuso Merkinė–Alytus–Kaunas savininkas ir vairuotojas. *Iš Čiurlionių šeimos albumo*

„Mūsų laikraštis“, 1931 m. rugsėjo 12 d. Nr. 37

Merkinėje pastatytas lietuviškas grybų fabrikas jau veikia. Kasdien apdirba apie 500 klg. grybų. Fabrike grybai džiovinami, marinuojami ir ruošiami išvežimui daugiausia į Vokietiją ir į Angliją. Lietuvoje daugiau reikalauja marinuotų grybų. Už kilogramą moka pusę lito. Tik grybus žmonės negerai renka. Grybaujant reikia neišrauti, bet su peiliu nupjauti. Išrovus toje vietoje grybai neaugs.

Užmiesčio autobuso šoferio uniformai dėvėti pažymėjimas, išduotas Stasiui Čiurlioniui 1931 m. gegužės 20 d. *Iš Čiurlionių šeimos albumo*

Merkinės valsčiaus kelininkai. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

Merkinės savanorių ugniagesių komandos 25 metų sukakties minėjimas ir bendra fotografija, 1931 m. gegužės 17 d. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Merkinės savanorių ugniagesių 25-etis. 1931 m. gegužės 17 d. *Iš Virtualaus istorijos muziejaus „Lietuva tada ir dabar“*

1932-IEJI: ĮVYKSTA „BASKETBOLO“ RUNGTYNĖS TARP MERKINĖS RINKTINĖS IR ALYTAUS KERAMIKOS DIRBTUVIŲ – REBEKOS TRAGEDIJA

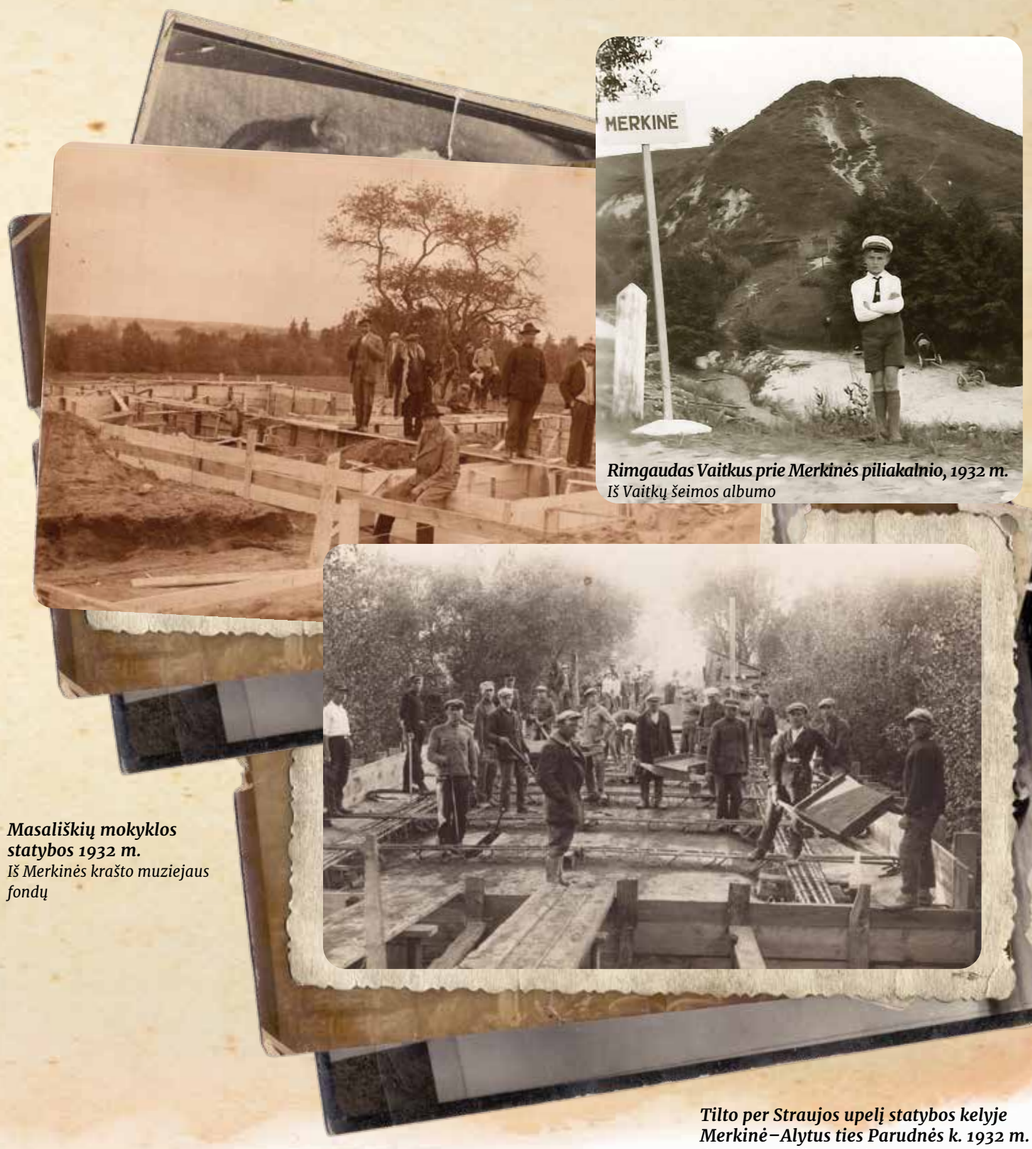

Rimgaudas Vaitkus prie Merkinės piliakalnio, 1932 m.
Iš Vaitkų šeimos albumo

Masališkių mokyklos statybos 1932 m.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Tilto per Straujos upelį statybos kelyje Merkinė–Alytus ties Parudnės k. 1932 m.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Mindaugas Černiauskas

1932 m. liepos 31 d. laikraštyje **„Suvalkietis“ Nr. 30** ir **31** perskaitome akį patraukiančias žinutes apie Merkinėje įvykusias dvi „Basketbolo“ rungtynes tarp Merkinės rinktinės ir Alytaus „Keramikos dirbtuvių“, kuri Merkinėje laikinai įkuria savo būstinę, o jos komandos sudėtį sudaro Alytaus gimnazijos mokiniai. Pagal tai, kad pradžioje minimas „basketbolas“, atrodytų, kad kalbama apie krepšinį, tačiau pranešimo turinys leidžia manyti, kad visgi turima mintyje futbolas: kalbama apie „*vartus*“, rezultatai irgi nedideli – 2:1 Merkinės rinktinės naudai ir 1:6 („Keramikos dirbtuvių“ naudai), kalbama apie „*smūgio orientaciją*“, nors dvejonių vėl gali sukelti žodžiai „*įmesti tik vieną golą*“. Šis komentatoriaus posakių dvilypumas leidžia manyti, kad krepšinio ir futbolo terminai dar nebuvo visiškai skiriami. Įdomu ir tai, kad antrosios rungtynės žaidžiamos vakare prie „*akinančios elektros šviesos*“.

Kad futbolas buvo populiari sporto šaka Merkinėje ir visame valsčiuje, galime manyti ir iš kitų Pirmosios Respublikos laikų žinučių laikraščiuose ir gyventojų atsiminimuose. Antai Juozas Kvaraciejus savo atsiminimuose rašė: „*Per pertraukas vasaros metu lošdavome futbolą, o žiemą mušdavomės sniegu. Geriausiai futbolą mušdavo į aukštį vyresniosios klasės mokinys Antanas Saulevičius. Savo ilga koja kaip spirdavo, tai sviedinys aukščiau cerkvės bokšto iškildavo.*“

1935 m. liepos 7 d. laikraštyje **„Jaunoji karta“** užsimenama, kad Samūniškių JSO skyriuj įsisteigė futbolo komanda: „*Turime savo futbolą ir gražią sporto aikštę.*“

Kalbant apie minėtas Merkinės rinktinės ir „Keramikos dirbtuvių“ rungtynes, sunku pasakyti, kas sudarė to meto Merkinės rinktinę. Ar į ją įėjo ir vietos žydų jaunimas, kurie turėjo stiprią „Makabi“ sporto organizaciją ir taip pat aktyviai propagavo futbolą. Žinoma tik tai, kad Merkinėje tarpukariu vykdavo vietos „derbiai“ tarp Merkinės žydų „Ma-

Merkinės futbolo komanda. *Iš knygos „Merkinė – žydų miestas Lietuvoje“*

Futbolas Merkinėje. *Iš knygos „Merkinė – žydų miestas Lietuvoje“*

kabi“ ir lietuvių komandų. Apie tokias batalijas, kurios vykdavo prie to meto pradžios mokyklos (senojoje dvarvietėje) esančiame aikštyne (tiksliau turbūt būtų sakyti smėlynuose), yra minėję senesni Merkinės gyventojai.

Galimybės sportuoti priklauso ne tik nuo gerų norų ir organizacijos, bet ir nuo tam reikalingų priemonių prieinamumo. 1926 m. lapkričio 25 d. Merkinės vidurinės mokyklos ūkio komiteto posėdžio protokole randame punktą, kuriame pažymimas nutarimas už likusią sumą *„apmokėti kurpiui už futbolų taisymą“*. Tikėtina, kad kamuoliai nebuvo lengvai įsigyjama prekė, todėl toks mokyklos rūpestis rodo, kad buvo suprantama žaidimų ir sporto reikšmė jaunimo lavinimui.

Visgi sporto sąjūdis visoje Lietuvoje, o kartu ir Merkinėje kilo šiek tiek vėliau. Jam ypač didelį postūmį davė vadinamoji „Sporūta“ („Sporto rūmų talkos“ trumpinys), kurios pradžia – 1932 m. Sąjūdžio tikslas – įtraukti į nuolatines kūno kultūros pratybas kuo daugiau Lietuvos gyventojų Sąjūdžio „Sporūta“ šūkis: *„Per sportą, darbą, gimtosios žemės meilę kurti tautai laimingą ateitį!“*

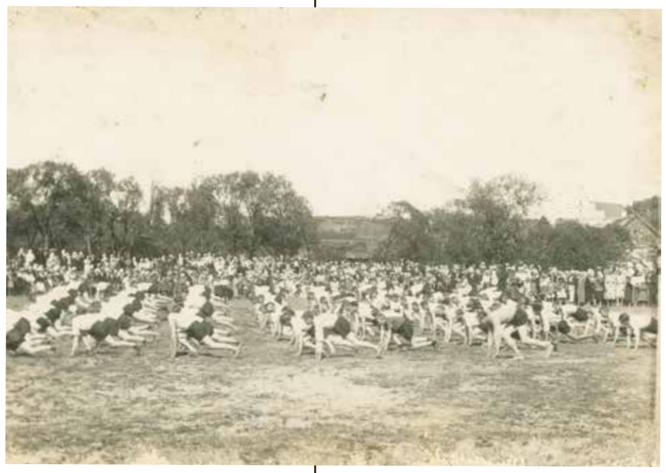

Sporto šventė. „Makabi“ klubo programa. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

1933 m. kovo 26 dienos „Suvalkietis“ straipsnyje „Sporūta ir Lietuvos ateitis“ rašė: *„Iki šiol mes per mažai rūpinomės fizišku auklėjimu. Viena dalis mūsų jaunimo jį gaiviališkai mėgo, kita dalis gaiviališkai jo nekentė, o kartais iš vyresniųjų tekdavo girdėti nuomonių ypač dėl sporto, jog tai esanti „tuščia pramoga ir laiko gaišinimas“. Tai netiesa. Visos kultūringos pasaulio tautos dabar fizišką auklėjimą stato pirmon eilėn, nes visapusiškai ištirta ir praktiškai įsitikinta, kad fiziškas auklėjimas, gerai suprastas sportas turi milžiniškos įtakos teigiamoms tautos kūno ir dvasios savybėms plėtotis; fiziškai auklėdami priaugančias kartas, tobuliname sveikatą, skiepijame gerus papročius, kvepiame stiprumą, energijos ir darbingumo pamėgimą“ <...> Kai ūkininkas savo ūkyje nori greit padirbti didelį ir skubų darbą, jis kviečia visus savo bičiulius, kaimynus į talką ir su talkininkais darbas padirbamas greit ir gerai. Kūno kultūros rūmai taip kviečia Lietuvos visuomenę į talką – pakreipti jaunųjų kartų gyvenimą fiziško auklėjimo keliais, padėti organizuoti „Sporūtą“. <...> „Sporūta“ bus mūsų vienybės, pasiryžimo ir tautiško susipratimo bandymas. „Sporūta“ – mūsų pajėgumo, sugebėjimo ženklas. „Sporūta“ – mūsų lietuviškumo ir Tėvynės meilės pažymys. „Sporūta“ bus priaugančioms kartoms praktiškojo gyvenimo lietuviška mokykla.“* Į šį „Sporūtos“ kvietimą jungtis į vieningą sąjūdį atsiliepta su didžiausiu entuziazmu.

Visoje Lietuvoje ėmė steigtis Jaunalietuvių sportininkų organizacijos – JSO. Merkinėje steigiamasis JSO susirinkimas įvyko 1934 m. gegužės 13 d. Pirmininku išrinktas mokytojas Lekavičius, reikalų vedėju P. Jakubauskas, sekretorium E. Šneideris. Nutarta greitu laiku sumokėti nario mokestį ir nusipirkti reikalingiausius sportui įrankius.

1934 m. gegužės 20 d. „Suvalkietis“ rašo, kad Merkinės Valsčiaus savivaldybės salėje įvyko L. T. M. Basanavičiaus sąjungos Merkinės skyriaus narių susirinkimas: *„Dalyvavo visi valsčiaus mokytojai. Nutarta birželio 3 d. Merkinėje suruošti JSO klubų sporto šventę. Kur dar nėra JSO klubo, mokytojai sutiko greitu laiku prie savo mokyklų jį įsteigti ir visu atsidėjimu ruoštis nutartai šventei.“*

Panašu, kad minėta sporto šventė Merkinėje įvyko ne birželio 3, o 17 d. **1934 m. „Jaunoji karta“ Nr. 27 rašė**: **„***Merkinė. Birželio mėn. 17 d. buvo šios apylinkės dzūkams nemacyci dzyvai – JSO klubų sąskrydėlis. Viso valsčiaus klubų sportininkai išsirikiavo prie valsčiaus s-bės rūmų ir, orkestrui grojant, nužygiavo į bažnyčią pasimelsti. Po pamaldų sportininkai išsirikiavo Dariaus ir Girėno aikštėje, kur pagerbė žuvusius už Lietuvos nepriklausomybę. Jaunalietuvės – sportininkės uždėjo ant žuvusiųjų paminklo gžuolų lapų vainiką. Iš Alytaus apygardos buvo atvykęs JSO sporto vadas Abramaitis ir rajono vadovybės narys apskrities agronomas Smailis. Šventei pritaikytas kalbas pasakė LTM Dr. Basanavičiaus s-gos Merkinės skyriaus valdybos pirmininkas Žilinskas ir rajono vadovybės narys apskrities agronomas Smailis. Sportininkai, raitininkai ir gausiai susirinkusi minia sušuko galingą „Valio!“ už Tautos Vadą Antaną Smetoną ir visą*

Ar reikalingas sportas kaimo jaunimui?

Visi gerai žinome, kad sportas įvairiuosiuose pavidaluose visame pasaulyje yra plačiai išbujojęs kai kur, pav. didmiesčiuose, jis yra įgavęs net nesveikų formų, kur žmonės užsiima sportu del patiės sporto arba pavertė jį savo amatu. Yra tačiau daug žmonių, žiūrinčių į sportą neigiamai—esą tai tik tuščias laiko gaišinimas, užsiėmimas neturintiems darbo ir pan., kiti jei ir

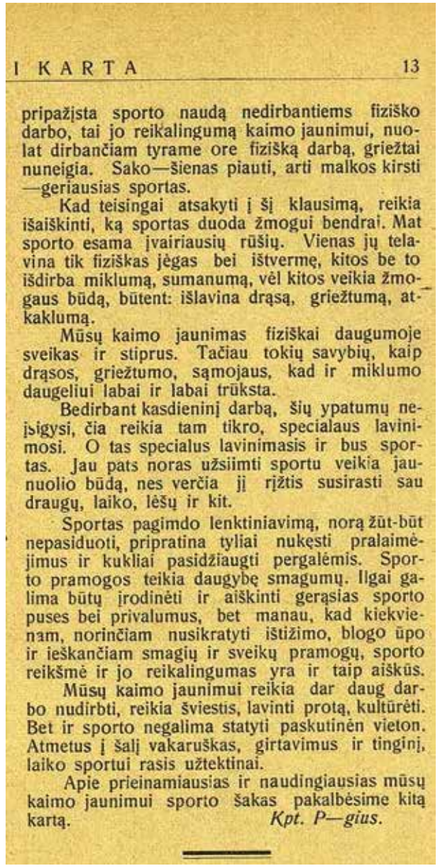

I KARTA 13

pripažįsta sporto naudą nedirbantiems fiziško darbo, tai jo reikalingumą kaimo jaunimui, nuolat dirbančiam tyrame ore fizišką darbą, griežtai nuneigia. Sako—šienas piauti, arti malkos kirsti—geriausias sportas.

Kad teisingai atsakyti į šį klausimą, reikia išaiškinti, ką sportas duoda žmogui bendrai. Mat sporto esama įvairiausių rūšių. Vienas jų telavina tik fiziškas jėgas bei ištvermę, kitos be to išdirba miklumą, sumanumą, vėl kitos veikia žmogaus būdą, būtent: išlavina drąsą, griežtumą, atkaklumą.

Mūsų kaimo jaunimas fiziškai daugumoje sveikas ir stiprus. Tačiau tokių savybių, kaip drąsos, griežtumo, sąmojaus, kad ir miklumo daugeliui labai ir labai trūksta.

Bedirbant kasdieninį darbą, šių ypatumų neįsigysi, čia reikia tam tikro, specialaus lavinimosi. O tas specialus lavinimasis ir bus sportas. Jau pats noras užsiimti sportu veikia jaunuolio būdą, nes verčia jį rįžtis susirasti sau draugų, laiko, lėšų ir kit.

Sportas pagimdo lenktiniavimą, norą žūt-būt nepasiduoti, pripratina tyliai nukęsti pralaimėjimus ir kukliai pasidžiaugti pergalėmis. Sporto pramogos teikia daugybę smagumų. Ilgai galima būtų įrodinėti ir aiškinti gerąsias sporto puses bei privalumus, bet manau, kad kiekvienam, norinčiam nusikratyti ištižimo, blogo ūpo ir ieškančiam smagių ir sveikų pramogų, sporto reikšmė ir jo reikalingumas yra ir taip aiškūs.

Mūsų kaimo jaunimui reikia dar daug darbo nudirbti, reikia šviestis, lavinti protą, kultūrėti. Bet ir sporto negalima statyti paskutinėn vietom. Atmetus į šalį vakaruškas, girtavimus ir tinginį, laiko sportui rasis užtektinai.

Apie prieinamiausias ir naudingiausias mūsų kaimo jaunimui sporto šakas pakalbėsime kitą kartą.

Kpt. P—gius.

Apie sporto naudą to meto laikraštyje „Jaunoji karta“

Tautinę Vyriausybę: orkestras sugrojo Tautos Himną. Po to ėjo organizacijų ir įstaigų sveikinimai.

Sąskrydyje dalyvavo 120 sportininkų ir 30 sportininkių: atlikti devyni sporto pratimai. Paskiau ėjo lengvoji atletika ir rungtynės tarp Merkinės ir Kibyšių jaunųjų sportininkų. Nugalėjo Merkinė. Toliau buvo rodomi komiški žaidimai, po kurių buvo įdomus „Sporūtos“ raitininkų sportas. Raitininkams vadovavo šimtinės vadas nuovados viršininkas Vajėga. Merkinės valsčiuje šį pavasarį įsisteigė 10 JSO klubų.“

Sąjūdį Merkinės valsčiuje stipriai skatino nuo 1930 m. Merkinėje veikiantis Jaunosios Lietuvos sąjungos skyrius, vadovaujamas Pradžios mokyklos mokytojo P. Žilinsko. Antai **„Suvalkietis“ 1933 m. lapkričio 26 d. Nr. 48 (187)** rašo, kad *„Artinantis žiemai, „Sporūta“ pradėjo darbą salėse. Merkinės „Sporūtos“ vedėjas p. Žilinskas padarė visą eilę paskaitų – pranešimų Puvočių, Merkinės ir Raitininkų šaulių būriams ir apylinkės jaunųjų ūkininkų rateliams. „Sporūtos“ kursais yra didelis susidomėjimas, nes į kursus užsirašė gausus jaunimo skaičius“*. **1934 m. birželio 10 d. Nr. 23 „Suvalkietyje“** minima, kad Druskininkų kaime Merkinės pradžios mokyklos mokytojas p. Pranas Žilinskas skaitė paskaitą „Kaimiečiai turi sportuoti“, o įsisteigęs JSO klubas turi daugiau nei 30 narių.

Merkinė buvo stipri raiteliais ir dalyvaudavo ne tik vietos varžybose. **1934 m. rugpjūčio 7 d. „Suvalkietyje“** rašoma, kad Merkinės raiteliai 1934 m. rugsėjo 22–30 dienomis dalyvavo raitininkų sulėkime Alytuje: *„Merkinės šimtinė laimėjo pereinamąją dovaną – sidabrinę taurę su 70 Lt, kurią ne taip veikiai nusistatę perleisti kitai šimtinei. Be to, šimtinės raitininkai laimėjo dar 12 asmeninių prizų.“*

Merkinės sportininkai dalyvavo ir 1934 m. rugsėjo 8–9 d. visoje Lietuvoje įvykusiame bėgime – estafetėje, sveikindami šalies prezidentą ir nešdami jam gabalėlį Dzūkijos žemės.

1935 m. per „Senovės dieną“ Merkinėje sportui taip pat skirtas didelis dėmesys.

Sportiniai renginiai vyko ir kitose valsčiaus gyvenvietėse. Antai **1935 m. liepos 11 d. „Trimito“ Nr. 28** rašoma apie tokią šventę įvykus ir Liškiavoje: *„Birželio 24 d. Liškiavoje buvo pirmoji sporto šventė. In šv. Jono atlaidus in šventę suplaukė daug žmonių. Šventėje dalyvavo rinktinės vadas kap. Navikevičius ir Alytaus baro viršininkas Daukša. Sportininkams vadovavo pasienio policijos raj. virš. ats. kap. Tinteris. Buvo bendri pratimai, 100 m bėgimas, Šokimas in tolį ir in aukštį, granatų metimas, šaudymas šrateliais, dviratininkų lenktynės ir raitelių lenktynės. Rinktinės vadas inteikė prizus. Šventėj dalyvavo Liškiavos, Kibyšių, Guobinių ir Norulių būrių šauliai, policijos sporto klubo pasienio policijos I ir II raj. nariai, jaunalietuviai, jaunieji ūkininkai ir 6 pradžios mokyklų mokiniai. Vakare piliakalny buvo gegužinė. Grojo Merkinės būrio dūdų orkestras. Prie administracijos linijos susirinko būrys brolių iš okupuotos Lietuvos. Jie padainavo lietuviškų dainų ir sugiedojo Lietuvos himną.“*

Merkinės šauliai – raiteliai.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Iš visų šių pavyzdžių matome, kad tarpukariu Merkinės valsčiuje sportas nuosekliai stiprino savo pozicijas visuomeniniame gyvenime, sporto renginiai tapo neatskiriama patriotinių švenčių dalimi, vis daugiau jaunimo įsijungė į sportinę veiklą, noriai dalyvavo JSO veikloje, stiprus, sveikas, organizuotas ir gražus jaunimas buvo dar viena priežastis tikėti Lietuvos ateitimi, didžiuotis dabartimi.

Bolius Švilpukas, aprašęs minėtas „basketbolo“ rungtynes **1932 m. „Suvalkiečio“ liepos 31 d. Nr. 31**, atkreipia dėmesį ir į Merkinės pliažą: *„Ne tik žymesnieji mūsų kurortai Palanga ir Birštonas gali savo gamta girtis, bet ir nežymus miestelis – Merkinė turi teisės tuo didžiuotis. Ypač pažymėtinas čia pliažas, kuris yra labai puikus: smėlio gana didelis plotas (ir tai labai švaraus ir balto!). Vandeny dugnas visai lygus ir veik iki pusės Nemuno tenka bristi ne aukščiau juostos. O juk tai viena iš gerų kurorto sąlygų. Tekąs pro šalį Nemunas (gražių, apžėlusių krantų!) ir susijungęs su juo Merkys duoda dar kitų gerų savumų, o kur dar saulė, kvepiąs miškų oras ir apskritai žavėtina aplinkuma? Deja, šis pliažas ir vasarotojų, ir vietos žmonių labai mažai lankomas. Išimtis sekmadieniais. O juk reikėtų kuo labiau naudotis šiuo malonumu vietoj maudžiusius kur nors užkampiuose.“*

Paplūdimys ir besiilsintis jaunimas prie Nemuno ties Merkine.
Iš Čiurlionių šeimos albumo

Merkinė

Merkinės pliažas užmirštas. Ne tik žymesnieji mūsų kurortai Palanga ir Birštonas gali savo gamta girtis, bet ir nežymus miestelis—Merkinė turi teisės tuo didžiuotis. Ypač pažymėtinas čia pliažas, kuris yra labai puikus: smėlio gana didelis plotas (ir tai labai švaraus ir balto!). Vandeny dugnas visai lygus ir veik iki pusės Nemuno tenka bristi ne aukščiau juostos. O juk tai viena iš gerų kurorto sąlygų. Tekąs pro šalį Nemunas (gražių, apžėlusių krantų!) ir susijungęs su juo Merkys duoda dar kitų gerų savumų, o kur dar saulė, kvepiąs miškų oras ir, apskritai, žavėtina aplinkuma?

Deja, šis pliažas ir vasarotojų ir vietos žmonių labai mažai lankomas. Išimtis—sekmadieniais. O juk reikėtų kuo labiau naudotis šiuo malonumu vietoj maudžiusiu kur nors užkampiuose.

Bolius Švilpukas.

Žinutė laikraštyje „Suvalkietis“, 1932 m. liepos 31 d. Nr. 31

„Suvalkietis“, 1932 m. liepos 24 d. Nr. 30

Merkinė. „Basketbolo“ rungtynės. Liepos 16 d. Merkinėje įvyko „basketbolo“ rungtynės tarp Merkinės rinktinės ir „Keramikos išdirbinių dirbtuvės“, kuri savo būstinę laikinai įkūrė Merkinėje (šiaip – Alytuj). Miesto rinktinėje matėsi gana stambių vyrukų, tačiau dirbtuvė (sąstatą sudarė Alytaus gimnazijos mokiniai) laikėsi stipriai ir tepralošė vos santykiu 2:1. Pirmame kėlinyj, besikaunant Premeneckui, dirbtuvė įstengė gana sėkmingai ginti „vartus“, antram – pasikeitus su „forvardu“ (puolėju – sud. past.) Janulynu, santykį pakeitė savo nenaudai. Pirmas kėlinys baigėsi 0:1, antras – 2:0 Merkinės naudai. Panašių rungtynių manoma ruošti ir daugiau.

„Suvalkietis“, 1932 m. liepos 31 d. Nr. 31

Merkinė. Merkinės rinktinė – „Keramikos išdirbinių dirbtuvės“ 1:6 (0:1). Liepos 23 d. tarp minėtų komandų įvykusios „basketbolo“ rungtynės – revanšas davė gražų smarkaus žaidimo vaizdą. Dirbtuvė buvo pasiryžus žūtbūt atsirevanšuoti, o miesto rinktinė savo laimėjimo iš rankų nepaleisti. Dėl to rungtynės pradedamos gana aštriai.

Pirmas kėlinys po netikėto pralaimėjimo (liepos 16 d.) vertė dirbtuvę atsargiau kovoti su priešu ir susipažinti su dabartine jo taktika, kas atėmė nemaža laiko ir neleido žaidimo pilnai išvystyti. Dėl to jai pačiai tepasisekė įmesti tik vieną golą. Tačiau tas pakėlė dirbtuvės ūpą ir vėliau nenuslūgęs davė laimėjimą.

Antras kėlinys paaštrėja. Nors akinanti elektros šviesa (žaidė vakare) kliudė, tačiau Merkinės rinktinė pamatė turinti reikalo su rimtu priešu (šį sykį dirbtuvės sudėtis buvo stipresniais žaidėjais papildyta) ir nors žaidė miestietišku tempu (buvo truputį stumdymosi), tačiau energingas dirbtuvės puolimas „kirto“ vieną golą po kito. Ypač tam daug pasidarbavo Ševekas, turėdamas puikią techniką ir gerą smūgio orientaciją. Dirbtuvėse dar gerai žaidė Bajorynas ir Premeneckas. Apskritai žaidimas buvo sužaistas kombinuočiau už pirmąjį (liepos 16 d.).

Prie Masališkių pradžios mokyklos. 1932 m.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

REBEKOS TRAGEDIJA

„Dienos naujienos“, 1932 m. rugpjūčio 10 d. Nr. 181

Žydaitę Ceslikaitę nužudė būrys vyrų.

Merkinėj gyveno senas ir neturtingas žydas Ceslika. Jis turėjo sūnų, dukterį Rebeką, menką vežimėlį ir arklį. Abu su sūnum nuolat darbo neturėjo. Paskutiniu metu dirbo Varėnos – Merkinės plente ir vežė žvyrą.

Duktė Rebeka kasdien nešdavo jiems pietus. Taip praeitą ketvirtadienį ji apie pirmą valandą dienos išėjo su pietumis, bet nebegrįžo. Vakare tėvas grįžo namo ir pakėlė triukšmą, kodėl jiems pietų neatnešė. Paskum paaiškėjo, kad duktė dingo.

Pradėta visur ieškoti, bet tėvo ieškojimas nedavė jokių vaisių. Penktadienio rytą buvo pranešta policijai. Merkinės gyventojai sujudo, kilo nepaprastas sumišimas, viso miestelio gyventojai gerai pažino Rebeką. Žinojo, kad ji buvo labai graži, liekna ir simpatinga 23 metų žydaitė. Ypačiai jaunimas sukruto ieškoti. Plento sargas Lukošiūnas pasakė, kad Rebeką matęs einant aštuntam kilometre nuo Merkinės, puodukais nešiną. Ji dar paklausus, kur esąs jos tėvas? Kai Lukošiūnas pasakęs, kad jis dirba Alytaus plente – Rebeka pasisukus ir nuėjus ta linkme.

Alytaus plente skaldė akmenis keletas vyrukų. Policija tuojau nustatė, kad ten dirbo Juozas Šarka, anksčiau už įvairius nusikaltimus sėdėjęs Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Šarkos veidas ir rūbai buvo sudraskyti. Merkinės gydytojas p. Kovarskis nustatė, kad Šarka turėjo su kažkuo smarkiai imtis. Bet kadangi aiškesnių kaltės įrodymų nebuvo, tat Šarką paleido.

Apie 300 miestelio gyventojų išėjo į laukus ieškoti Rebekos. Tačiau penktadienį jokių pėdsakų nerado. Šeštadienį šie 300 ieškotojų išėjo organizuotai – sudarė ilgą grandį ir pamažu slinko pirmyn. Aštuntam kilometre vienas ieškotojų užėjo ant krūmų, po kuriais buvo senas rusų apkasas.

Ši vieta jam pasirodė įtariama, todėl pasišaukęs kaimynus nuo apkaso nuėmė žagarus. Apkaso dugne gulėjo Rebekos Ceslikaitės lavonas. Rūbai visiškai suplėšyti, gerklė, matyt, peiliu perpjauta taip, kad galva vos tesilaikė už sprando gyslų. Krūtys subadytos kažkokiu kietu daiktu. Kelnaičių, vieno batuko, šukų ir indų nebuvo.

Tuojau iš Alytaus buvo iškviestas gydytojas, teismo tardytojas ir kiti administracijos organai. Kiek toliau rastas jos batukas. Lavonas buvo nuvežtas į Alytų. Padarius skrodimą nustatyta, kad ją nužudė, o paskum iššagino visa grupė vyrų.

Tuojau norėjo suimti Šarką, bet jis buvo kažkur dingęs, policijoj buvo likęs tik jo pasas. Pirmadienį jis buvo pagautas besislapstantis Alytuj.

Manoma, kad kai ji pasuko į Alytaus plentą, akmenų skaldytojai ją pagavo ir nužudė. Sprendžiama, kad šis žygis jų buvo iš anksto sugalvotas, nes ji dažnai pro juos eidavo.

Paskutinėmis žiniomis Šarka prisipažinęs. Antradienį esą sulaikyti dar trys darbininkai.

Edm. Dantas

Iškilmės miestelio aikštėje, XX a. IV dešimtmetis.
Iš S. Gorodeckio šeimos albumo

1933-IEJI: NUTARTA PERKELTI CERKVĘ – RINKOS AIKŠTĖ PERVADINTA S. DARIAUS IR S. GIRĖNO VARDU – MASALIŠKIŲ K. PASTATYTA PRADINĖ MOKYKLA – MERKINĖS MIŠKUOSE DAININININKAS KIPRAS PETRAUSKAS NUŠAUNA 260 KG ŠERNĄ – SUSKYLA UGNIAGESIAI...

Mindaugas Černiauskas

1933 m. Merkinei buvo labai dinamiški ir įsimintini. Pats miestelis labai išgražėjo. Kaip rašė „Suvalkietis“: „Merkinės miestelis savivaldybės rūpesčiu jau tapo švariu ir gražiu miesteliu: išgrįsta rinkos aikštė ir svarbesnės gatvės, padirbta cementiniai šaligatviai.“ Ankstesniais metais vis pasigirsdavę raginimai iškelti iš miesto centro cerkvę turėjo virsti kūnu, kai valsčiaus taryba priėmė sprendimą, kuriuo ir įpareigojo pačius rusus tą padaryti. Ir nors šis sprendimas nebuvo įgyvendintas, akivaizdu, kad miestelėnai puoselėjo idėją pertvarkyti miesto centrą.

Metai paženklinti ir sukrečiančiais įvykiais, sulaukusiais atgarsio visoje respublikoje. Antai prieš pat Vasario šešioliktosios šventes tik dėl policininko Vajegos nuovokos išvengta didelio gaisro, kurį galėjo sukelti tyčinis padegimas. Tais pačiais metais dėl nesutarimų skilo Merkinės ugniagesių draugija, liepos mėn. Merkinėje nusišovė Vyties kryžiaus kavalierius, atsargos pulkininkas leitenantas P. Bilminas, o prieš pat Kalėdas Vilkaviškio muilo fabriko „Inkaro“ sunkvežimis netyčia užkabino elektros stulpą, kuris krisdamas užmušė 8 metų vaiką...

„Suvalkietis“, 1933 m. sausio 22 d. Nr. 4

Merkinė. *Laukia pažado. Merkinės šaulių būrys, ruošdamasis statyti šaulių namus, dar neturi tinkamo sklypo. Sklypą žadėjo p. viršaitis. Ar pažadas bus išpildytas, dar iki šios dienos neaišku. Šauliai tikisi, kad viršaitis ir tarybos nariai tam pritars ir sklypą duos ar parems pinigais jam įsigyti.*

„Suvalkietis“, 1933 m. vasario 19 d. Nr. 8

Merkinė. *Šaulių būrys pereitais metais įvairiais būdais surinko šaulių namų statybai virš 1500 litų. Tik bėda, kad sklypo dar neturi. Gal valsčiaus savivaldybė padės, kaip kad neseniai šaulius parėmė sklypais Nedzingės ir Jiezno savivaldybėse.*

„Suvalkietis“, 1933 m. vasario 26 d. Nr. 9

Kaip vienas žmogus būtų sudeginęs pusę Merkinės

Vasario 14 d. dėl policijos viršininko padėjėjo Vajegos budrumo išvengta didelio gaisro, o gal net ir žmonių aukų Merkinės miestely. Nuovados viršininkas prieš keletą dienų buvo gavęs žinių, kad vietos krautuvininkas p. Zigmas Barkauskas, gyvenantis dr. Bakšio gatvėj, ruošiasi padegti savo krautuvę, esančią pil. Lepeškos namuose. Sako, vienam asmeniui siūlęs užmokestį, kad tas jo sumanymą įvykdytų. Anksčiau Barkauskas savo žmoną išgabeno į Kauną, neva ligoninėn, ir sugrįžęs pradėjo ruošti savo sumanymą. Vasario 14 d. 7 val. ryto vėl išvyko į Kauną, neva savo sergančios žmonos aplankyti. Bet nuovados viršininkas, matyt, nujautė jo išvažiavimo tikslą ir pasisukiojęs apie jo krautuvę, kuri buvo uždaryta, užuodė stiprų žibalo kvapą. Ilgai nelaukdamas, susisiekė su atitinkamom įstaigom ir pasikvietęs liudininkus minėtą krautuvę atidarė. Rado tik tuščias lentynas, o ant grindų primėtyta visokių skudurų, popierių, dėžių ir viskas apipilta žibalu. Viduryje to šiukšlyno, žibale „marinuoto“, atrado degančią žvakę, prie kurios apatinio galo buvo pritvirtinti iš kitų žvakių ištraukti knatai ir išvedžioti į visas puses, kad žvakei baigus degti ugnis išvedžiotais knatais vienu kartu pasiektų visas žibaluotas krautuvės grindis, dėžes ir kiltų gaisras.

Atrastoji deganti žvakė buvo uždengta žibaluota „palapine“, kad kas per plyšius nepastebėtų krautuvėje šviesos ir jo „darbas“ nenueitų niekais. Jo gyvenamam kambary atrasta „labaratorija“, kurioje buvo bandoma, kokio dydžio žvakė reikalinga degti, kad gaisras kiltų tinkamu metu.

Nustatyta, kad atrastoji žvakė būtų baigusi degti tik kitą naktį po jo išvažiavimo apie 2 – 3 val. ryto ir, žinoma, tuo metu būtų įvykęs gaisras.

Gaisras būtų palietęs ir gretimus trobesius, nes artimiausias namas nutolęs tik per 5 metrus ir dengtas skylėtais gontais. Kiti namai apie 10 – 20 metrų vienas nuo kito. Vanduo toli. Vienu žodžiu, gaisras būtų buvęs nemažas. Namą, kurį kėsinosi padegti, buvo apdraudęs 7000 litų suma, nors tas namas visai ne jo, o tik nuomojamas. Prekės irgi apdraustos virš 7000 litų suma. Atrastas prekes ekspertai įvertino tik 300 litų suma. Visa kita nežinia kur paslėpta. Iš gyvenamojo kambario taip pat visi geresnieji baldai nežinia kur išgabenti.

Piktadaris sulaikytas vasario 17 d. 8 val. ryto Merkinės miestelyje ir dabar teismo tardytojo saugomas.

1933 m. lapkričio 14 d.

Miesteliuose ir kaimuose

MERKINĖS MIESTO ANTSPAUDAS PAS KLEBONĄ.

Merkinės valsč. savivaldybės dėka Merkinės miestelis per keletą paskutinių metus daug pasipuošė: išgrįsta rinkos aikštė ir svarbesnės gatvės, padaryti cementiniai šaligatviai ir t. t.

Ateinantiems metams s-bė yra numačiusi dar daugiau gatvių išgrįsti ir ragina gyventojus rudenį prisirinkti akmenų ir žiemą, kada geras rogių kelias, akmenis vežti.

Senovėje Merkinės miestelis turėjo Magdeburgo miesto teises ir turėjo savo miesto rotušę, kuri buvo gaisro sunaikinta. Rotušės varpas ir senoviškas miesto antspaudas yra pas Merkinės kleboną.

Miesto rotušei sudegus, rusai rotušės vietoj pasistatė cerkvę, kuri iki šiai dienai yra gražiausioj miesto vietoje, priešais pat savivaldybę.

Gyventojai laukia, kada savivaldybė atsiims rusu užgrobtą aikštės dalį. Gyventojai šios aikštės dalios atsiėmimu yra susirūpinę, vietoj stovėjusią miesto rotušę ir kaip rusai toj vietoj cerkvę statė, ir norėtų toj vietoj kitonišką pastatą stovint matyti.

Šneideris Emilis.

Iš laikraščio „Lietuvos žinios“, 1933 m. lapkričio 13 d., Nr. 258

Prieš areštuojamas, savo geriems draugams prisipažino, kad į Merkinę sugrįžo slaptai, naktį, užgesus elektros žiburiams, norėdamas pakartoti savo sumanymą, nes, sako, sužinojęs, kad jo paruoštas gaisras nepavyko ir jis policijos jau ieškomas. Apgailestavęs, kad tuos darbus dirbo grynomis rankomis, o ne su pirštinėmis, dėl ko negalėsiąs nusikaltimo nuslėpti. Kokios kliūtys sutrukdė savo sumanymą antru sykiu įvykdyti, kol kas nežinoma. Dabar aiškinami ir kiti jo nusikaltimai.

Merkinės visuomenė nuovados viršininkui už tai, kad laiku išaiškino šį įvykį, labai dėkinga. ***Ugniagesys***

„Jaunasis ūkininkas“, 1933 m. birželio 1 d. Nr. 21

Rūpinkimės apleistais piliakalniais

Nepriklausoma Lietuva garsi savo praeitimi ir piliakalniais. Mūsų Nedzingės apylinkėje yra du piliakalniai, kurie pasižymi savo gražia išvaizda ir liudija garsią praeitį. Jie atskirų vardų neturi, todėl juos vadina gyvenamų vietų vardais; vieną vadina B r o k a r a i s č i o piliakalniu, o antrą Mikniūnų. Brokaraisčio piliakalnis stovi niekieno nekliudomas, o Mikniūnų piliakalnis pradedamas po truputį aplinkui arti. Kuomet skirstė Mikniūnų kaimą į vienkiemius, to paties kaimo gyventojai prašė matininką, kad piliakalnį apkapčiuotų, bet, matyti, matininkui tas visai nerūpėjo. Todėl dabar minėtasis piliakalnis yra vieno ūkininko dirbamosios žemės plotuose ir pradedamas po truputį naikinti. Aišku, jeigu ilgiau dar tas piliakalnis bus ūkininko nuosavybė, iš tokios mūsų senobių įžymybės pasiliks tik pasaka. Jeigu mūsų bočiai savo darbu ir triūsu sukūrė tokias įžymenybes, tai kodėl mes negalime jų išlaikyti toliau. Todėl čia reikėtų susirūpinti visai visuomenei, o ypač šauliams, senovės tradicijų saugotojams, kuriuo nors būdu paimti iš ūkininkų naikinamus piliakalnius savo globon. ***D. Makarevičius***

„Trimitas“, 1933 m. birželio 29 d. Nr. 26

Dzūkų šaulių šventė Merkinėje

Birželio 25 d. Šaulių kuopa iškilmingai šventė savo 5-rių metų sukaktuves. Dalyvavo Merkinės, Raicininkų, Puvočių, Ryliškių ir vietos dragūnų šaulių būriai su vėliavomis. Šventė prasidėjo pamaldomis. Laikė dekanas kunigas Ribikauskas. Kuopos šaulius prisaikdino Merkinės būrio kapelionas kunigas Stasiūnas. Į šventę iš Kauno atvyko centro valdybos pirmininkas Antanas Žmuidzinavičius, lydimas ats. jaun. leitenanto Kukučionio.

Žmuidzinavičius per šaulių šventę Merkinėje 1933 m. Lukošiaus Pigago nuotr. *Iš NMKČD muziejaus fondų*

Atvykęs centro valdybos pirmininkas su miesto aikštėje išsirikiavusiais šauliais pasisveikino ir tarė žodį. Sušukta „Valio!“ už Respublikos Prezidentą, vyriausybę ir Šaulių Sąjungos vadovybę. Šauliai praėjo ir dragūnai prajojo pro vadovybę iškilmingu maršu.

Salėje buvo iškilmingas posėdis. Posėdį atidarė Merkinės būrio pirmininkas mokytojas Žilinskas. Garbės prezidiuman pakvietė centro valdybos pirmininką Žmuidzinavičių, rinktinės atstovą pradinių mokyklų inspektorių Židanavičių, dekaną kunigą Ribikauską, Merkinės policijos viršininką Vajegą ir valsčiaus viršaitį Jeskelevičių.

Sveikino centro valdybos pirmininkas Žmuidzinavičius, rinktinės atstovas pradinių mokyklų inspektorius Židanavičius ir kiti. Žmuidzinavičius priminė Merkinės istorinę praeitį, nes jam, kaip dzūkui ir tose apylinkėse augusiam, yra gerai žinoma. Apie Dzūkijos – Dainavos šalies garbingą praeitį, Lietuvos galybę, jos didelius valdovus kalbą apylinkių piliakalniai, seni radiniai, kiekvienas kalnelis. Dainavos šalies gražius gamtos vaizdus mėgo ir didieji Lietuvos valdovai. Šios apylinkės, kaip ir visa Lietuva, yra mačiusi daug ir įvairių šeimininkų. Yra dar užsilikusio svetimų valdovų purvyno, kurį turime šalinti. Rengdamiesi žygiui į Vilnių stiprėkime per sportą, karinį parengimą, blaivybę. Veikime su visomis tautos blogybėmis dviem ginklais – kardu ir knyga, nes antrasis ginklas – knyga yra tiek pat svarbus, vertingas. Su knyga visur prieisi ir daug nuveiksi. Knyga ir lietuviškos tradicijos bei papročiai neleido nors ir žiauriems šeimininkams lietuvių įveikti. Dzūkai – Lietuvos tradicijų dainų ir poetų kraštas.

„Suvalkietis“, 1933 m. liepos 23 d. Nr. 30

Mosališkių pradžios mokyklos 2 komplektų statyba užbaigta ir priimta. Projektą paruošė ir lėšas davė švietimo ministerija.

„Suvalkietis“, 1933 m. liepos 23 d. Nr. 30

Nusišovė pasienio policijos viršininkas atsargos pulkininkas leitenantas Bilminas

Naktį iš liepos 19 į 20 d. Merkinėje nusišovė atsargos pulkininkas leitenantas Bronius Bilminas. Velionis buvo pasienio policijos Vilkaviškio baro I rajono viršininku. Merkinėje jis atostogavo. Savižudybės prie-

Baigiama statyti Masališkių pradžios mokykla, 1933 m. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

žastis neaiški. Spėjama – šeimyniniai „dūmai“. P. Bilminas pasienio policijoje ištarnavo apie 3 metus. Tai buvo taktiškas ir geras žmogus, savanoris, patriotas, Vyties Kryžiaus kavalierius.

„Suvalkietis“, 1933 m. rugsėjo 3 d. Nr. 36

Merkinė. Suskilo ugniagesiai. *Merkinės miesto savanorių ugniagesių komanda priklauso Merkinės gaisrininkų draugijai. Šios draugijos valdybą sudaro vieni žydai (lietuvių nepriima), o komandą sudaro 23 lietuviai ir tik 6 žydai. Tarp gaisrininkų komandos ir minimos draugijos kilo konfliktas dėl netolerantiškumo lietuvių adresu ir dėl to, kad draugija be komiteto vadovybės sutikimo skolina atskiriems asmenims asmeniškiems reikalams gaisro gesinimo įrankius, kur jie pagadinami. (Pavyzdžiui, liepos mėn., komandos viršininkui atostogaujant, draugijos valdyba paskolino malūnininkui Leibai Odincui motorinį siurblį ir žarnas pritraukti į jo malūno rezervuarą vandens ir ten taip sugadino žarnas, kad jos jau nebetinkamos gesinimui). Kadangi gaisro gesinimo įrankiai yra įgyti ne vien tos draugijos narių įnašais, bet valstybės, savivaldybių ir visuomenės lėšomis – Merkinės šaulių būrio valdybos pirmininko p. Pempės (jis yra ir savanorių ugniagesių komandos viršininkas) iniciatyva, rugpjūčio mėn. 13 d. sušauktas Merkinės šaulių ugniagesių komandos steigiamasis susirinkimas, kur dalyvavo policijos savivaldybės, valstybės draudimo įstaigų ir kiti atstovai, šauliai, savanoriškos ugniagesių komandos nariai ir prijaučiantieji – iš viso daugiau nei 100 žmonių.*

Susirinkimas, išklausęs p. Pempės pranešimo, vienbalsiai pritarė steigti šaulių ugniagesių komandą. Į komandą nariais įsirašė buvusieji savanorių komandos 24 nariai, tarp jų 2 žydai, ir 15 naujų narių. Nariais rėmėjais įsirašė 30 asmenų.

Šaulių ugniagesių komandos viršininku vienbalsiai išrinktas būrio valdybos pirmininkas, vietos pašto viršininkas p. Pempė, kuris buvo ir savanorių ugniagesių komandos viršininku. Komandos valdybon išrinkta: pirmininku p. Pempė – pašto viršininkas, sekretoriumi p. Vajega – nuovados viršininkas, iždininku p. Bakanauskas – smulkaus kredito draugijos vedėjas, ūkio vedėju p. Čyras – vaistininkas. Nariais: p. Jeskelevičius – viršaitis ir p. Bilinskas – ūkininkas.

Į revizijos komisiją išrinkta: pirmininku p. Žilinskas – mokytojas; nariais: Petrauskas – savivaldybės sekretorius, p. Steigvila – matininkas ir p. Čiurlionis – šoferis.

Į garbės teismą išrinkta: pirmininku kun. K. Ribikauskas; nariais: p. Vorobjovas – šventikas, p. Plutulevičius – medicinos felčeris ir p. Dervinskas – ūkininkas.

Susirinkimas baigtas Tautos himnu.

„Sekmadienis“, 1933 m. rugsėjo mėn. 17 d. Nr. 38

Merkinė – Dzūkijos gražuolė

<...> Prieš 1000 metų Nemuno ir Merkio santakos miškuose medžiojo Dainavos kunigaikštis Saulutis. Čia jis ir buvo priešų apsuptas. Dvylika dienų kovėsi kunigaikštis su savo narsiais dainaviečiais prieš puslaukinius gudus, bet ne tiek kamavo priešai, kiek badas. Kai suvalgė visą žvėrieną ir duonos likučius, rinko ąžuolų giles, mirkė jas vandenyje ir valgė jas, kol ištrūko iš spąstų. Tą vietą dainaviečiai pavadinę Mirkyne arba Merkine, o vėliau tas pats kunigaikštis čia supylęs aukštą piliakalnį, kuris paveldėjęs Merkinės vardą. – Taip byloja senovės legenda. Merkinės parapija dabar yra turtingiausia Dzūkijoje, nes turi 4400 dūšių ir jos dekanatui priklauso daug aplinkinių parapijų. Merkinės miestelis senas ir turi garbingą istoriją ir nuosavą miesto herbą. Pasakojama, kad kadaise čia buvęs didelis miestas su 20 000 gyventojų ir daug svarbesnis už Kauną. Naujų trobesių čia maža, bet pakrypusių lūšnelių ir įdomių viduramžių stiliaus pastatų didelė daugybė. Trobesiai statyti netvarkingai ir primena Varšuvos žydų kvartalus. Tiesa, du trečdaliu Merkinės gyventojų ir dabar sudaro žydai. Dėl to prekyba čia labai gyva ir į turgus suvažiuoja tūkstančiai dzūkų iš Varėnos, Perlojos, Liškiavos, Daugų ir Nemunaičio.

Seniau Merkinė buvo valdoma miesto teisėmis, turėjo ir Magdeburgo teises, įvairias Jurisdikcijas, „referencijas“ ir pan. Pasakoja, kad čia buvusi stipri tvirtovė, o visas miestas aptvertas aukšta mūro siena, kurios bokštuose visada budėję ginkluoti sargybiniai. Miesto laukuose ir dabar tebestovi keletas apgriuvusių mūro stulpų, kurie, galbūt, ir yra tos buvusios tvirtovės liekanos. Tai vis gilios senovės romantika. Netolimos praeities liūdnas dienas primena prie turgavietės vieno namo sienoje įmūryta marmuro lenta – a. a. kunigo Bakšio prisiminimui, kurį nužudė lenkų legionininkai, kurie neilgai Merkinėje „viešėjo“, bet paliko kruvinus pėdsakus. Ilgai merkiniškius jaudino Cieslikaitės tragedija, bet dabar ją jau baigia pamiršti. Sako, jos žudikas (jis dabar sėdi Kauno kalėjime) vis tvirtinąs, kad esąs nekaltas ir prašąs pasigailėjimo. Prie miestelio Nemune yra didelė sala, kurioje vasarą ganosi kelios dešimtys karvių. Jas į salą nuveža laiveliais. Dėl tos salos kaimiečiai ilgai varžėsi su Alytaus žemės Tvarkytoju, ypač 1926 m.

<...>

Tūlas merkiniškis užsimanė vykti į Kauną geros tarnybos medžioti. Pasiskolino iš uošvės 100 litų, žmona paruošė vyreliui riebių užkandžių didelį ryšulį, kad užtektų trejetui savaičių, ir su ašaromis palydėjo ligi autobuso. Už kelių dienų kažkoks šoferis pašnabždėjo emigranto žmonai liūdną „naujieną“. Žmonelė tučtuojau išdrožė į Kauną ir sužvejoj savo vyrelį Šančiuose su gražuolėmis puotaujantį. Apskandalino vyrelį, apskaldė antausius. Ir parsivarė į Merkinę „etapnim poriadkom“. Dabar žmogelis bijosi į gatvę išeiti akių parodyti.

„Suvalkietis“, 1933 m. rugsėjo 24 d. Nr. 39

Merkinė. Šauliai ugniagesiai pasižymėjo

Rugsėjo 12 d. 15 val. Merkinės miestelyje p. M. Jezersko klojime kilo gaisras. Pirmieji atvyko šauliai ugniagesiai, kurie savo pavyzdingu darbštumu greitai ugnį lokalizavo. Po to atvyko ir savanorių ugniagesių ko-

Gaisravietė Merkinėje. Apie 1930 m. L. Pigago nuotrauka. *Iš G. Lučinsko rinkinio*

Straujos malūno remontas Merkinėje, pačiame viršuje Belousovas (Lietuvos rusas), 1933 m. Judelio Milero nuotrauka. *Iš G. Lučinsko rinkinio*

manda, bet ji tik nuostolių pridarė klojimo savininkui. Mat, vietoj to, kad gesintų gaisrą, jie pradėjo iš lauko pusės kapoti klojimo sieną ir ją gerokai apgadino. O jų motorinis siurblys, pastatytas prie netoli esamo šulinio, birbė birbė, bet vandens kaip nepaduoda, taip nepaduoda. Pagaliau reikėjo jį palikti ir paleisti darban rankinius siurblius. Tik kol jie pradėjo veikti, šauliai ugniagesiai kibirais jau buvo beveik baigę gesinimo darbą. Mat šauliai ugniagesiai, nors pirmą gaisrą gesino šaulių ugniagesių komandos vardu, bet jie yra jau prityrę gesinant gaisrus ir daugelis turi daugiau nei 10 metų gaisrininko stažą, o dauguma savanorių komandos ugniagesių yra naujokai, Makabi organizacijos nariai, ir apie gaisrų gesinimą dar mažai ką išmano. Jiems daugiau rūpi uniformos klausimas. Ir jeigu ne šaulių ugniagesių greitas atvykimas į gaisrą ir energingas gaisro gesinimas, tai dėl savanorių ugniagesių „gesinimo“ būtų sudegęs ne tik tas klojimas, pilnas javų, bet ir gretimi trobesiai, kurie yra arti to klojimo ir visi dengti šiaudais.

Gaisrą gesino 20 šaulių ugniagesių, bet gaisro aliarmo sirenos staugimą girdėjo ir daugiau šaulių ugniagesių, tik nematydami gaisro dūmų manė, kad sirena staugia ne gaisrui, bet naujokams mušti. Mat tą dieną Merkinėje buvo naujokų ėmimas, o 1926 m. naujokų ėmimo metu savanorių ugniagesių komanda buvo sirena sušaukta ir padarė pogromą naujokams, kurių keletą teko išvežti į ligoninę. Žinoma, komandos viršininkas Blochas ir jo klusnieji pavaldiniai už tą pogromą gavo iš valdžios organų „padėką“ ir „užmokestį“. Tad ir šį kartą daug kas pamanė, kad ugniagesius tokiam tikslui šaukia. Gaisro priežastis – neatsargus vaikų žaidimas su ugnim. ***Baravykas***

„Rytas“, 1933 m. spalio 7 d. Nr. 253

Iš Merkinės

– Didėjant lietuviškam susipratimui, Merkinė subruzdo, kad neturi nė vienos lietuviškos krautuvės. Visa gausi Merkinės prekyba yra vien žydų rankose. Tad norim įsteigti bent vieną lietuvių krautuvę.

– Grybų apdirbimo fabrikas šiemet nepasitenkino vien grybais: pagamina daug įvairių vaisių ir uogų konservų. Vaisiai buvo pigūs, nes Dzūkijoje jie labai gerai užderėjo. Konservus eksportuoja į užsienį.

– Atėjo pats laikas nugriauti Merkinės cerkvę, nes ūkininkai netelpa per turgus rinkos aikštėje, o visiškai tuščia cerkvė stovi kaip tik turgaus vidury. Rusų Merkinėje labai mažai, o ir tiems patiems pakaktų kapinėse esančios koplyčios.

– Merkinės giriose pastebėtos dvi poros briedžių. Tačiau medžiotojai tyčia su jais žaidžia, norėdami juos pamatyti, ir taip juos baido. Rodos, ir tai turėtų būti draudžiama.

„ABC“, 1933 m. spalio 25 d. Nr. 45

Merkinės valsč. *Druskininkų km. nežinomi asmenys įlindo per išgriautą pamatą į gyvenamąjį namą, pavogė p. Liudviko Gaidžio 65 litus pinigų, vekseliais 584 Lt ir įvairių drabužių už 225 Lt.*

„Suvalkietis“, 1933 m. spalio 29 d. Nr. 44

Merkinė. Nubaudė už šaulio sumušimą.

„Suvalkietyje“ jau buvo rašyta apie savanorių (dauguma žydų) ir šaulių ugniagesių komandų nesutikimus. Apgailėtini kivirčai pasiekė tokį lygį, kad kai šauliai eidavo su savo dainomis per miestą, tai net būdavo apmėtyti akmenimis. Vienam šauliui pataikė į koją. Karo komendantas Berelį Vorobeičiką nubaudė 1000 litų arba 3 mėnesiais kalėjimo už šaulio ugniagesio Konstantinavičiaus sumušimą akmeniu už tai, kad jis perėjo į šio ugniagesių komandą. Bausmę įvykdžius jis išsiųstas vieneriems metams į Mažeikių apskritį. ***Nemunas***

„Šaltinis“, 1933 m. lapkričio 4 d. Nr. 45

Merkinės katalikai atbunda.

1929 m. iš Merkinės išvykus kunigui St. Kiškiui, katalikų organizacijos pradėjo smukti. Pradėjo atšalti ne tik organizacijų, bet ir atskirų asmenų tikėjimas. Šią vasarą atvykęs jaunas, energingas kunigas J. Kazlauskas uoliai imasi darbo. Atgaivino „Pavasario“ kuopą, Lietuvos katalikų blaivybės draugiją; dabar savo eilės laukia Samūniškių angelaičių pulkas. Jaunam katalikų jaunimo organizatoriui linkime sėkmingiausios darbuotės. ***Vytis Apivariokas***

„Suvalkietis“, 1933 m. lapkričio 5 d. Nr. 45

Merkinė. *Atpigo elektra. Merkinės valsčiaus taryba, pasiremdama elektros koncesionieriaus sudaryta sutartimi, sumažino elektros kainą 30 proc., t.y. nustatė 70 centų kilovatvalandžiui. Sutartyje pasakyta, kad kainos didinamos ar mažinamos prisilaikant Kauno tarifo.*

„Vienybė“, 1933 m. lapkričio 9 d. Nr. 27

Nušovė 16 pūdų šerną. *Lapkričio 5 d. Merkinės miškuose buvo surengta medžioklė. Medžioklėj dalyvavo dainininkas Kipras Petrauskas, p. Janušauskas ir kiti. P. Janušauskas su Kipru Petrausku nušovė 260 kilogramų (apie 16 pūdų) šerną.*

Medžiotojai Merkinės apylinkėse. *Iš G. Lučinsko rinkinio*

Merkinėje klojamas grindinys.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

„Suvalkietis“, 1933 m. lapkričio 12 d. Nr. 46

Merkinė. *Merkinės miestelis savivaldybės rūpesčiu jau tapo švariu ir gražiu miesteliu: išgrįsta rinkos aikštė ir svarbesnės gatvės, padirbta cementiniai šaligatviai.*

Išgrįsta Bakšio gatvė ir centrinė aikštė, IV dešimtmetis.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

1934 m. savivaldybė yra numačiusi dar daug naujų gatvių išgrįsti. Per seniūnus įsakyta gyventojams prisirinkti akmenų ir žiemos metu, kada geras rogių kelias, akmenis vežti.

Merkinės miestelis seniau turėjo Magdeburgo teises ir savo rotušę, kuri buvo gaisro sunaikinta. Rotušės varpas yra pas Merkinės kleboną: pas kleboną yra ir Merkinės miesto senoviškas antspaudas su miesto herbu.

Sudegus rotušei, rusai šio miesto sklype pasistatė cerkvę, kuri ir dabar riogso pačiame miestelio aikštės viduryje, prieš savivaldybę, su kiniška mūro tvora.

Kadangi cerkvė pastatyta ne savo vietoje ir dar miesto sklype, reikėtų savivaldybei pasirūpinti ją iš aikštės iškelti. Po karo likę apie 30 rusų gali pamaldas laikyti dabar nesinaudojamoje stačiatikių koplyčioje kapinėse. Be to, jie turi šalia miestelio ir savą parapinės žemės sklypą. Atsiėmus rusų užgrobtą miesto aikštės dalį, savivaldybė galėtų pastatyti kokį kultūros židinį.

Gyventojai laukia, kada savivaldybė šiuo reikalu susirūpins, ir pasiryžę jai padėti, nes daug kas dar atsimena stovėjusią toj vietoj miesto rotušę ir dabar norėtų ten kitokį pastatą matyti. ***Cibukas***

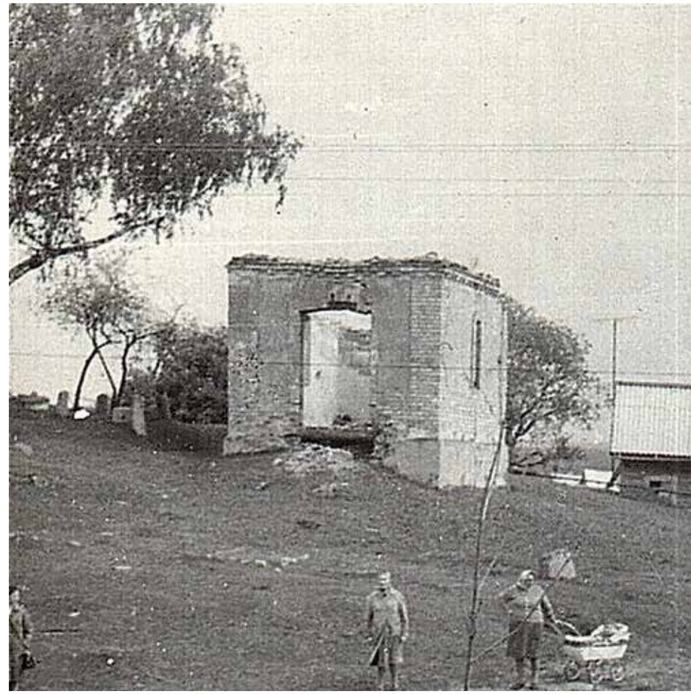

Stačiatikių koplyčios likučiai sovietmečiu.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

„Suvalkietis“, 1933 m. lapkričio 26 d. Nr. 48

Merkinė. *Artinantis žiemai, Sporūta pradėjo darbą salėse. Merkinės Sporūtos vedėjas p. Žilinskas paskaitė visą eilę paskaitų – pranešimų Puvočių, Merkinės ir Raitininkų šaulių būriams ir apylinkės jaunųjų ūkininkų rateliams.*

Sporūtos kursais labai domimasi, nes į kursus užsirašė gausus jaunimo skaičius.

Valsčiaus savivaldybės salėje kursai vyks kas sekmadienis.

Valsčiaus savivaldybės salėje *lapkričio 5 d. įvyko Merkinės būrio šaulių visuotinis susirinkimas. Valdybos pirmininkas p. Pempė apibūdino metinę būrio darbuotę: surengta 9 vakarai ir Merkinėje dar pirmą kartą kaukių balius. Pašventintas a. a. šaulio Žogelio paminklas, surengtas Klaipėdos krašto prisijungimo prie didžiosios Lietuvos 10 metų sukaktuvių minėjimas, 16 d. vasario minėjimas, 8 d. rugsėjo Tautos Šventė. Šio minėjimo proga būrio valdybai prašant Merkinės miesto Rinkos aikštė pavadinta a. a. Dariaus ir Girėno vardo aikšte, o surengto vakaro pelnas paskirtas garbingai žuvusiųjų transatlantinių lakūnų paminklo statymo komitetui. Suorganizuota gausi šaulių ugniagesių komanda. Dalyvauta spalių 17 d. Varėnos šaulių namų ir žuvusiems pastatymo paminklo šventinime, kur uždėtas vainikas būrio vardu. Atlikta paruošiamieji darbai kuopos sporto šventei. Būrio iždininkas Pr. Žilinskas paskaitė pranešimą apie būrio finansus. Būrys turi kasoje 1266 Lt 50 ct.*

Į būrio valdybą išrinkta pirmininku pašto viršininkas p. Pempė, vicepirmininku mokytojas Paulaitis, iždininku mokytojas p. Pr. Žilinskas, sekretoriumi p. Šneideris Em., knygininku girininkas p. Dėdinas. Į revizijos komisiją Merkinės savivaldybės sekretorius p. Vl. Petrauskas, mokytoja Paulaitienė ir pašto valdytojas p. Žūkas

„ABC“, 1933 m. gruodžio 7 d. Nr. 81

Merkinė. *Nutarta perkelti cerkvę. Merkinės valsčiaus taryba š. m. lapkričio mėn. 23 d. per savo posėdį svarstė cerkvės iš Rinkos aikštės iškėlimo klausimą. Kadangi rusai pasinaudodami rusų valdžios pritarimu nugriovė mūrinę miesto rotušę ir halę, kur tilpo apie 40 krautuvių, ir, viską nusavinę, vietoj stovėjusios rotušės pasistatė cerkvę, t. y. viską užgrobė neteisėtai. Kadangi po didžiojo karo yra likę tik keliolika šeimų rusų ir jie be šios cerkvės turi savo kapinėse mūrinę koplyčią, kur gali savo pamaldas atlikti, ir dėl kitų motyvų taryba nutarė cerkvę iš Rinkos aikštės iškelti, duodant rusams cerkvės nusikėlimui metus laiko.*

Merkinės stačiatikių popas Vorobjovas su šeima. Stovi Uciekos ir Krušavo dvarų atžalos Kaminskas ir Radeckas. Apie 1928 m.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Popas Žukas grįžta iš Uciekos dvaro per Merkio tiltą ties Merkine.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Be to, paskyrė Merkinės šaulių ugniagesių komandai 474 litus, Vytauto Didžiojo muziejui statyti komitetui 100 litų.

1934 metais nutarta įsteigti savivaldybės knygynas ir skaitykla. Tam reikalui taryba paskyrė 427 litus.

Steigiamam Motinos ir vaiko sveikatos centrui Merkinėje nutarta duoti ambulatorijai butą, kurą ir šviesą ir t. t.

Merkinėje ir apylinkėje nėra akušerės.

„ABC“, 1933 m. gruodžio 17 d. Nr. 89

Merkinė, Alytaus apskr. *Merkinės miestelio gyventojų dalis yra lenkuojanti. Vietos inteligentija deda pastangas, kad vietos jaunimas būtų organizuotas, susipratęs, kad dirbtų sau ir visuomenei naudingą darbą, skaitytų laikraščius ir t. t. Vietos vargonininko p. Gutausko pastangomis į bažnytinį chorą suorganizuota gražus būrelis jaunimo. Vargonininkas išmokino chorą ir šiaip gražių tautiškų dainų ir šiemet su pasisekimu surengė kelis choro koncertus.*

„Suvalkietis“, 1933 m. gruodžio 24 d. Nr. 52

Merkinėj užmušė vaiką. *Atvažiavęs su prekėmis Vilkaviškio muilo fabriko „Inkaras“ sunkvežimis norėjo apsisukti. Besisukant paėjo truputį atbulas ir užkliudė elektros stulpą, kuris lūždamas vietoje užmušė 8 metų vaiką Verbudą. Merkinės nuovados viršininkas Vajega atlieka kvotą. Teko girdėti, kad Merkinėje esą netvarkingi elektros laidai ir kt.*

„ABC“, 1933 m. gruodžio 31 d. Nr. 98

Merkinė. *Vilkaviškio muilo fabriko „Inkaras“ sunkvežimis gruodžio mėn. 19 d. vakare apsisukdamas davė atgal į šaligatvį ir nukirto elektros stulpą, kuris virsdamas kliudė 8 metų Verbudą. Vaikas už kelių valandų mirė.*

Policijos vachmistras p. Vaitkus sėkmingai naikina brakonierius. Nuo žiemos pradžios nuginklavo jau septynis brakonierius.

– V. V. S. Merkinės skyrius „Mūsų Vilnius“ prenumeratai rinkti komitetas surinko žurnalo „Mūsų Vilnius“ daugiau nei 40 prenumeratorių. Tenka pažymėti, kad Merkinės miestelio rabinas ir dar apie 10 žydų užsiprenumeravo „Mūsų Vilnių“.

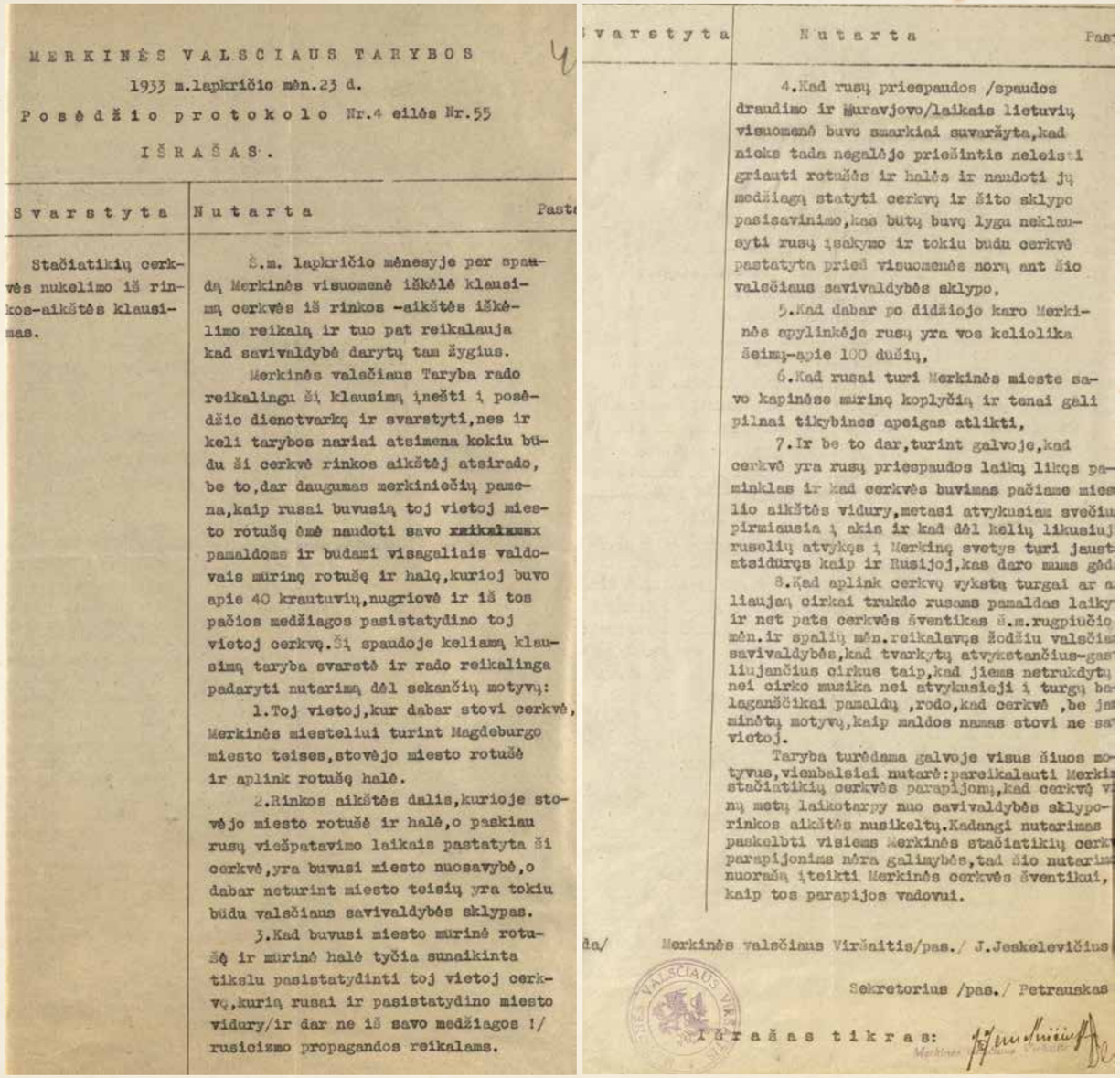

MERKINĖS VALSČIAUS TARYBOS
1933 m.lapkričio mėn.23 d.
Posėdžio protokolo Nr.4 eilės Nr.55
IŠRAŠAS.

Svarstyta	Nutarta	Past
Stačiatikių cerkvės nukelimo iš rinkos-aikštės klausimas.	Š.m. lapkričio mėnesyje per spaudą Merkinės visuomenė iškėlė klausimą cerkvės iš rinkos -aikštės iškėlimo reikalą ir tuo pat reikalauja kad savivaldybė darytų tam žygius. Merkinės valsčiaus Taryba rado reikalingu šį klausimą įnešti į posėdžio dienotvarkę ir svarstyti,nes ir keli tarybos nariai atsimena kokiu būdu ši cerkvė rinkos aikštėj atsirado, be to,dar daugumas merkiniečių pamena,kaip rusai buvusią toj vietoj miesto rotušę ėmė naudoti savo xxxxxxxx pamaldoms ir budami visagaliais valdovais mūrinę rotušę ir halę,kurioj buvo apie 40 krautuvių,nugriovė ir iš tos pačios medžiagos pasistatydino toj vietoj cerkvę.Ši spaudoje keliamą klausimą taryba svarstė ir rado reikalinga padaryti nutarimą dėl sekančių motyvų: 1.Toj vietoj,kur dabar stovi cerkvė, Merkinės miesteliui turint Magdeburgo miesto teises,stovėjo miesto rotušė ir aplink rotušę halė. 2.Rinkos aikštės dalis,kurioje stovėjo miesto rotušė ir halė,o paskiau rusų viešpatavimo laikais pastatyta ši cerkvė,yra buvusi miesto nuosavybė,o dabar neturint miesto teisių yra tokiu būdu valsčiaus savivaldybės sklypas. 3.Kad buvusi miesto mūrinė rotušė ir mūrinė halė tyčia sunaikinta tikslu pasistatydinti toj vietoj cerkvę,kurią rusai ir pasistatydino miesto vidury/ir dar ne iš savo medžiagos !/ rusicizmo propagandos reikalams.	

Svarstyta	Nutarta	Past
	4.Kad rusų priespaudos /spaudos draudimo ir Suravjovo/laikais lietuvių visuomenė buvo smarkiai suvaržyta,kad nieks tada negalėjo priešintis neleisti griauti rotušės ir halės ir naudoti jų medžiagą statyti cerkvę ir šito sklypo pasisavinimo,kas būtų buvę lyga neklausyti rusų įsakymo ir tokiu būdu cerkvė pastatyta prieš visuomenės norą ant šio valsčiaus savivaldybės sklypo. 5.Kad dabar po didžiojo karo Merkinės apylinkėje rusų yra vos keliolika šeimų-apie 100 dušių, 6.Kad rusai turi Merkinės mieste savo kapinėse mūrinę koplyčią ir tenai gali pilnai tikybines apeigas atlikti, 7.Ir be to dar,turint galvoje,kad cerkvė yra rusų priespaudos laikų likęs paminklas ir kad cerkvės buvimas pačiame miestelio aikštės vidury,metasi atvykusiam svečiui pirmiausia į akis ir kad dėl kelių likusiųjų ruselių atvykęs į Merkinę svetys turi jausti atsidūręs kaip ir Rusijoj,kas daro mums gėdą. 8.Kad aplink cerkvę vykstą turgai ar atliaujai cirkai trukdo rusams pamaldas laikyti ir net pats cerkvės šventikas š.m.rugpiūčio mėn.ir spalių mėn.reikalavęs žodžiu valsčiaus savivaldybės,kad tvarkytų atvykstančius-gastroliuojančius cirkus taip,kad jiems netrukdytų nei cirko muzika nei atvykusieji į turgų balaganščikai pamaldų ,rodo,kad cerkvė ,be jokių minėtų motyvų,kaip maldos namas stovi ne savo vietoj. Taryba turėdama galvoje visus šiuos motyvus,vienbalsiai nutarė:pareikalauti Merkinės stačiatikių cerkvės parapijonų,kad cerkvę viename metų laikotarpy nuo savivaldybės sklypo-rinkos aikštės nusikeltų.Kadangi nutarimas paskelbti visiems Merkinės stačiatikių cerkvės parapijonims nėra galimybės,tad šio nutarimo nuorašą įteikti Merkinės cerkvės šventikui, kaip tos parapijos vadovui.	

da/ Merkinės valsčiaus Viršaitis/pas./ J.Jeskelevičius
Sekretorius /pas./ Petrauskas
Išrašas tikras:

Merkinės valsčiaus tarybos posėdžio protokolo išrašas dėl stačiatikių cerkvės nukėlimo iš rinkos aikštės, 1933 m. lapkričio 23 d.
Iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos

1934-IEJI: NETIKĖTA KUNIGO MIRTIS – 1000 AKACIJŲ MERKINĖS PILIAKALNYJE – ŠV. ROKO ATLAIDAI – NESUTARIMAI DĖL PAMINKLO – LR PREZIDENTO ANTANO SMETONOS GIMTADIENIS...

Mindaugas Černiauskas

1934 metai Merkinėje išskirtiniai įvykių, iniciatyvų, akcijų gausa. Tai liudija ir pranešimų iš Merkinės kiekis spaudoje. Antai vasario 4 d. valsčiaus savivaldybėje įvyko visuotinis Merkinės būrio šaulių susirinkimas, kuriame rinktinės vadas kapitonas J. Navikevičius skaitė paskaitą apie nuodingas dujas ir priemones nuo jų apsisaugoti. Tą pačią dieną Merkinės valsčiaus salėje įvyko Merkinės valsčiaus mokytojų konferencija. Dalyvavo Alytaus apskrities I rajono pradžios mokyklų inspektorius p. Židanavičius ir 23 mokytojai. Po mokytojo P. Žilinsko paskaitos čia įsteigtas L. T. M. Dr. J. Basanavičiaus Sąjungos Merkinės skyrius. Nariais įsirašė beveik visi konferencijoj dalyvavę mokytojai. Į valdybą išrinkti: Pranas Žilinskas, Rapolas Lekavičius, Jonas Paulaitis ir Mikas Lukošiūnas. Čia pat nutarta pasiųsti Švietimo ministeriui ir departamento direktoriui konferencijos dalyvių sveikinimus ir linkėjimus.

Vasario 11 d. valsčiaus salėje Merkinės šaulių būrys surengė kaukių vakarą. Pirmąjį prizą laimėjo „Pavergtoji Lietuva“, antrąjį „Gaidys“ (atvykę svečiai varėniškiai), trečiąjį – kaukė „Kvietys“.

Vasario vidury miestelio gyventojus sukrėtė žinia apie Alytaus apskrities ligoninėje nuo dėmėtosios šiltinės mirusį Merkinės parapijos vikarą kunigą Alfonsą Baroną, kuris tik vasario 3 d. atvažiavo į Merkinę iš Daugų, užsikrėtė dėmėtąja šiltine ir „merkiniškių nepažintas“ mirė. Kunigo Alfonso laidotuvėse dalyvavo daugybė žmonių iš Merkinės, Liškiavos, Nedzingės, Daugų parapijų. Už kunigo Alfonso sielą mišias laikė apie 13 kunigų, kunigas palaidotas Merkinėje vasario 17 d.

1934 m. vasario 25 dienos „Suvalkiečio“ aštuntajame numeryje randame žinutę apie tai, kad Merkinės apylinkės tautininkų pirmininku paskirtas Merkinės valsčiaus viršaitis Jonas Jeskelevičius. Gyventojus pradžiuginti turėjo ir žinia apie Merkinės valsčiuje steigiamą nemokamą viešą skaityklą ir knygyną.

Būta ir kuriozinių, pasišaipymą spaudoje sukėlusių dalykų. Antai Liškiavos pašto agentūros korespondencijos vedėjas Jonas Petrikonis, su dviračiu veždamas korespondenciją į Merkinės pašto įstaigą, pametė ją kelyje su visu maišu (apie tai rašo **„Suvalkietis“ 1934 m. balandžio 29 d. Nr. 17)**, o Merkinės valsčiaus Jakubiškių kaime nežinomi piktadariai iš P. Baltrušaitienės nerakinto kluono pavogė 3500 dolerių ir 1740 litų. Baltrušaitienė pinigus laikė kluone dėžutėje, kuri buvo užkasta į žemę, dėl ko informacinis dienraštis „ABC“ parinko žinutei atitinkamą antraštę: „Iššifruota „saugi“ vieta indėliams.“

Karūnos nešėjos Merkinėje, 1935 m. birželio 29 d. Lukošiaus Pigago nuotrauka. *Iš S. Gorodeckio šeimos albumo*

Laikraštis „Diena“ (Nr. 34) aprašo Merkinę per Šv. Roko atlaidus:

„Tenai, kur į Nemuną įteka Merkys ir plentai iš Alytaus, Varėnos ir Leipalingio į mazgą susibėga, ant kalniuko graži Merkinė. Ir kas metai Merkinėje rugpjūčio 16 d. didžiausi visų metų Šv. Roko atlaidai būva. Iš visų kraštų nuo pat ankstyvo ryto į Šv. Roko atlaidus pradeda rinktis maldininkų minios. Ir daug jų prisirenka nuo tolimų Seirijų, Leipalingio, Daugų, Alytaus, Varėnos ir kitų parapijų.

Į atlaidus ir ubagų iš viso svieto daugybė priplūsta. Štai patvory prie bažnyčios stambaus kūno sudėjimo senis skara galvą apsirišęs pamokslą graudingą apie Šv. Roką „porina“ ir centų iš praeivių prašo. Kiek toliau bobelių choras armoškai pritariant graudingas giesmes gieda. O dar kiti ubagai ne tik išmaldą renka, bet gydomas dėles ir „stebuklingas“ žoleles pardavinėja. Po atlaidų, vakare susirenka jie savo būdose ir užkandžiauja, čia įvyksta dideli stebuklai, iš raišų pasidaro sveiki, iš aklų – regintys ir t. t. O pasveikę eina į miestelį ir kur nors pas žydelį arielkėlę iki pusiaunakčio geria, o rytojaus rytą išsipagirioję vėl kur nors į atlaidus traukia.

Per Šv. Roko atlaidus į Merkinę daugel vilniečių iš okupuotos Lietuvos atvyksta. Uniformuoti kazimieraičiai, augaloti bernai, jaunos mergaitės ateina nors kartą į metus gimtojon tėvų žemėn pasimelsti, lietuviškų pamokslų paklausyti ir su artimaisiais pasikalbėti, įspūdžiais pasidalinti.

– Pas mus už lietuvišką knygą ir dainą pabaudom baudžia, mes negalime susirinkę pažaisti, pašokti.

Gėlių barstytojos su kunigu Andriumi Juknevičiumi. *Iš S. Gorodeckio šeimos albumo*

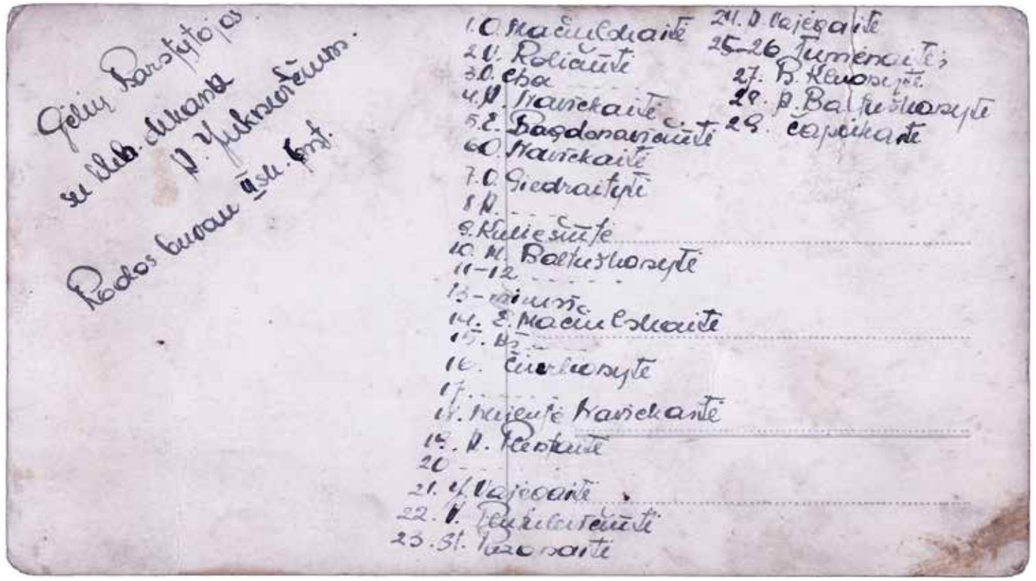

Per Šv. Roko atlaidus Merkinėje jau kunigavo iš Nedzingės čia atkeltas veiklusis klebonas Andrius Juknevičius[1], čia dirbti paskirtas po kunigo Alfonso Barono mirties. Kunigo veiklumą per pirmuosius metus aprašė laikraštis „Rytas“ 1935 m. gegužės 7 d.: *„Metai laiko parapijos gyvenimui nėra toks ilgas laikas, bet čia tuos metus laiko tikrai tenka paminėti kaip ypatingus. Prieš metus čia katalikiškos jaunuomenės organizacinio gyvenimo visai nebuvo, nes nebuvo įsteigta nė viena katalikiška organizacija. Dabar gyvuoja neseniai įsteigti pavasarininkai, angelaičiai, maldos apaštalavimo draugija ir labai gausūs tretininkai. Sutaisyta jiems vėliavos ir jie aprūpinti katalikiška spauda. Kiek spėjo, aptaisė apleistą, seną istorinę Merkinės bažnyčią, sutaisė porą bažnytinių vėliavų, aptvarkė altorius. Prieš Velykų šventes įvedė*

1 **Juknevičius Andrius** gimė 1882 m. Juodiškių kaime, Ceikinių parapijoje. Mokėsi Daugėliškio ir Švenčionių miesto mokyklose. 1903 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją ir 1907 m. vyskupo E. Roppo įšventintas kunigu. 1907–1908 m. – Rodunės vikaras. 1908–1910 m. – Eišiškių vikaras. 1910–1929 m. – Joniškio (Molėtų raj.) klebonas. 1929–1934 m. – Nedzingės klebonas ir Merkinės dekanas. 1934–1941 m. – Merkinės klebonas ir dekanas. 1941 m. frontui slenkant į Rytus, birželio 24 d. kunigas A. Juknevičius kartu su vikaru kunigu Alfonsu Ažubaliu buvo suimti sovietinių karių, tardyti ir nuvaryti sušaudyti. Vikaras liko gyvas, o kunigo A. Juknevičiaus kūnas rastas prie geležinkelio, pamiškėje. Palaidotas Kaišiadorių katedros šventoriuje (parengta pagal Kaišiadorių enciklopediją).

„Prie pirmos komunijos Merkinėje“. *Iš S. Gorodeckio šeimos albumo*

į bažnyčią elektrą, kuri švietė per rezurekciją. Surengta didelės ir retos šiame kampely misijos, kurios labai gausiai sutraukė žmonių iš visos apylinkės. Gerbiamas kunigas Juknevičius perstatė ir padidino špitolę ir ją apdengė skarda, apdengė skarda ir parapinį kluoną bei tvartus, kuriuos, be to, ir aptaisė. Gražinant miestelį, policijai įsakius, buvo nuverstos senos tvoros ir jų vietoj išdygo mylimo kunigo Juknevičiaus pastangomis naujos žalios tvoros aplink kleboniją ir ilgas cementinis šaligatvis.“

Daug diskusijų sukėlė kunigo iniciatyva tvarkyti senuosius miesto riboženklius.

„Naujai atsikėlęs kunigas dekanas Andrius Juknevičius susirūpino jų apsaugojimu ir su kai kuriais merkiniškiais pasitaręs pasiryžo stulpus aptverti, pataisyti ir papuošti juos kryžium arba krikščioniška statula su atitinkamu parašu.“ („Mūsų laikraštis“, 1934 m. rugsėjo 22 d., Nr. 38)

Visgi ne visi džiaugėsi šia iniciatyva. Antai **1934 m. „Lietuvos Aido“ gruodžio 14 d.** straipsnyje. „Mokėkime saugoti senovės kultūros paminklus“ rašoma: *„Spaudoje gana dažnai pasitaiko žinučių antrašte, maždaug, „Nori apsaugoti senovės liekanas“ ir panašiai. Malonu matyti pastangas mūsų brangiems senovės paminklams saugoti ir globoti. Tačiau dažniausiai paminklų apsauga suinteresuoti asmenys pradeda darbą ne iš to galo ir jų paslaugos paminklų atžvilgiu lieka meškos patarnavimu. Pasitenkinkime pagvildenę tik keletą charakteringų tokios globos pavyzdžių.* **„Lietuvos Aido“ 1934 m. rugpjūčio 20 d. Nr. 188** *kalbama apie Merkinės senųjų miesto mūrų sienų griuvėsius ir stulpus. Tie stulpai esą prie Vilniaus ir Kauno senovinių kelių ir pritraukia visų dėmesį. Kadangi jie stovi apleisti, tai norima juos „atremontuoti“, pastatyt ant jų krikščionišką statulą ir taip apsaugoti nuo visiško sunykimo.“ Kitoje žinutėje skaitome: „Pusantro kilometro atstumu nuo N miestelio iš Kauno pusės stovi seno mūrinio kryžiaus-koplytėlės griuvėsiai. Baigęs pleišėti mūrinis stulpas, turėjęs apie 300 metų (!!). Galima buvo laukti, kad kryžiaus liekanos kada visiškai subirs ir jo vietoje liks tik plytgalių krūva.“ Čia pat pridėta šio dar iki šiol tiksliai nežinomo senovės paminklo atvaizdas – tvirta kolona, kuri, rodos, galėjo „gyventi“ dar vieną kitą šimtmetį. Greta šio atvaizdo kitas: tiesa, gražus ankstyvojo baroko stilizuotas bokštas su kryžiumi. Pasirodo, kad šis bokštas yra tas pats, tačiau, miestelio organizacijų nutarimu, kuris „vykdytas gana sparčiai“, „atremontuotas“... ir jame įmūryta Dariaus ir Girėno paminklinė lentelė.*

Pagerbti mūsų didvyrius yra kilnus ir taurus siekimas. Suprantama, šių didvyrių žuvimas tiek buvo sujaudinęs mūsų tautiečių sielas, kad nebuvo paisomos jokios priemonės jiems pagerbti. Tik dabar šalčiau pagalvoju – gali kilti klausimas, ar tinkama kaina atpirkti miestelio gyventojų sielvartai. Sumetus jiems po vieną kitą litą, maža ko betrūktų pastatyti ir naują kryžių. Gal tuo ir mūsų didvyriai būtų daugiau pagerbti, nei jiems paminklą statyti iš „seno“... O gal ir šis sena-

Merkinės miesto ribų ženklas tarpukariu.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

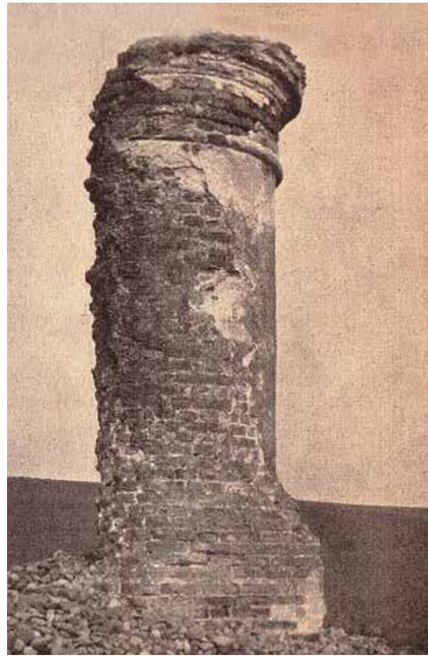

Vienas iš senųjų miesto riboženklių prieš atnaujinimą.
Iš žurnalo „Naujoji Romuva“, 1931 m. Nr. 12

sis bokštas buvo pastatytas kokiam praeities įvykiui paminėti?.. Nežinome... O apie mūsų praeitį kaip tik liudijo šis nežinomas bokštas... Bet jo jau nebėra! Tyrėjo akiai jis jau miręs.

Turime susirūpinti, kad bent jau kiti brangūs mūsų praeities liudininkai taip netikėtai nežūtų. Iki kol neturime paminklams apsaugoti įstatymo ir pakankamai lėšų jiems konservuoti, pasirūpinkime juos saugoti pigiausiu būdu. Ir šis tiksliausias būdas yra paminklų neliesti.

Tokiu pat mastu tenka vertinti sumanymą „remontuoti“ Merkinės mūro sienos stulpams. Mūro pastatai taip jau greitai nežūva, todėl jų bet kaip remontuoti nereikia. Tokie praeities paminklai, kaip jie dabar yra, mums daugiau primena mūsų garsią ir garbingą praeitį, nei būdami suremontuoti ar stovylomis ir kryžiais papuošti. Kaip Merkinėje, taip ir kitur kryžiams ir stovyloms statyti vietų galima rasti pakankamai, jų statyti niekas drausti negali. Tačiau daryti iš istorinių paminklų pjedestalus šventųjų stovyloms ir juos „remontuoti“ yra neleistina. To nedarė ir net draudė Bažnyčios valstybė, per ištisus šimtmečius saugodama stabmeldžių romėnų palikimą.“

Apie šį atvejį rašė ir kiti laikraščiai. Buvo ir ginančių kunigo iniciatyvas. Taip vienas iš dviejų išlikusių riboženklių įgavo cilindro formą, o jo viršūnėje padarytas kryžius...

STAČIATIKIŲ PASTANGOS IŠSAUGOTI CERKVĘ

Miesto riboženkliai nebuvo vienintelis karštų diskusijų objektas 1934-aisiais. 1933 m. lapkričio 23 d. Merkinės valsčiaus tarybai priėmus sprendimą, įpareigojantį stačiatikius cerkvę iš miestelio centro iškelti, prasidėjo stačiatikių bendruomenės reakcija. Nenorėdama sutikti su tokiu valsčiaus sprendimu 1934 m. rugsėjo 27 d. Merkinės stačiatikių parapija pakartotinai kreipėsi į Vidaus reikalų ministrą su prašymu „skriaudulingą“ valsčiaus tarybos sprendimą atmesti.

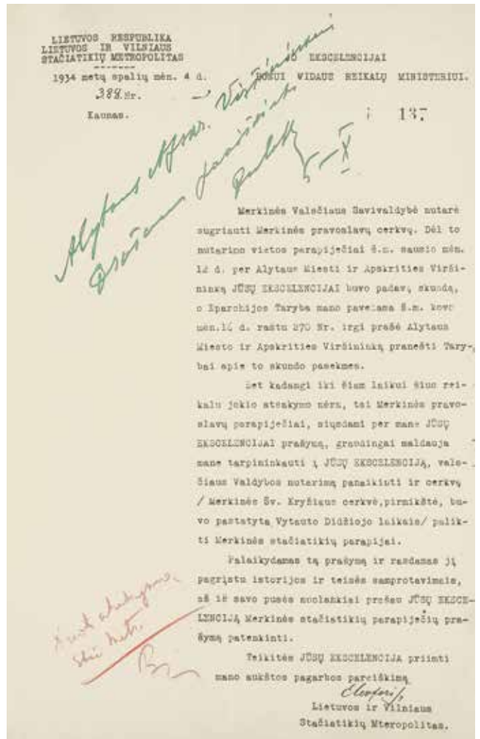
LIETUVOS RESPUBLIKA
LIETUVOS IR VILNIAUS
STAČIATIKIŲ METROPOLITAS

1934 metų spalių mėn. 4 d.
388 Nr.
Kaunas.

Jo EKSCELENCIJAI
VIDAUS REIKALŲ MINISTERIUI.

137

Merkinės Valsčiaus Savivaldybė nutarė
sugriauti Merkinės pravoslavų cerkvę. Dėl to
nutarimo vietos parapijiečiai š.m. rugsio mėn.
12 d. per Alytaus Miesti ir Apskrities Viršininką JŪSŲ EKSCELENCIJAI buvo padavę skundą,
o Aparchijos Taryba mano pavedama š.m. kovo
mėn.14 d. raštu 270 Nr. irgi prašė Alytaus
Miesto ir Apskrities Viršininką pranešti Tarybai apie to skundo pasekmes.

Iet kadangi iki šiam laikui šiuo reikalu jokio atsakymo nėra, tai Merkinės pravoslavų parapijiečiai, siųsdami per mane JŪSŲ
EKSCELENCIJAI prašymą, grandingai maldauja
mane tarpininkauti į JŪSŲ EKSCELENCIJĄ, valsčiaus Valdybos nutarimą panaikinti ir cerkvę
/ Merkinės Šv. Kryžiaus cerkvė,pirmiškte, buvo pastatyta Vytauto Didžiojo laikais/ palikti Merkinės stačiatikių parapijai.

Palaikydamas tą prašymą ir randamas jį
pagristu istorijos ir teisės samprotavimais,
aš iš savo pusės nuoširdžiai prašau JŪSŲ EKSCELENCIJĄ Merkinės stačiatikių parapijiečių prašymą patenkinti.

Teikitės JŪSŲ EKSCELENCIJA priimti
mano aukštos pagarbos patikinimą.

Lietuvos ir Vilniaus
Stačiatikių Mteropolitas.

Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių metropolito 1934 m. spalio 4 d. prašymas Vidaus reikalų ministrui nenugriauti Merkinės stačiatikių cerkvės. *LCVA*

Merkinės stačiatikiai savo rašte apeliavo į cerkvės istoriškumą, nurodydami, kad dar Vytauto Didžiojo laikais Merkinėje buvo įsteigta stačiatikių parapija ir tai, kad Šv. Kryžiaus cerkvė čia buvo perstatyta 1886 m. Akivaizdu, kad sąmoningai buvo iškraipomi faktai ir nepaminėta, kad cerkvė pastatyta rusams nugriovus miesto rotušę. Nepaisant šių klaidinančių argumentų, padedant stačiatikių Aparchijos tarybai, vietos stačiatikių bendruomenei valsčiaus tarybos sprendimą pavyko sustabdyti ir Vidaus reikalų ministras vietos savivaldybei nurodė nuo Merkinės stačiatikių cerkvės nukėlimo susilaikyti. Taip kuriam laikui buvo teisiškai užkirstas kelias miestelio centro pertvarkoms...

Metų pabaigoje spaudoje randame dar vieną įdomią žinutę iš Liškiavos. Ją pateikia **„Mūsų laikraštis“**: „Gruodžio mėn. iš 17 į 18 dieną naktį ties Liškiava perbėgo sieną (persiyrė valtimi per Nemuną) lenkų pasienio policininkas ir pasidavė Liškiavos pasienio policijai į rankas. Pabėgėlis pasisakė esąs poznanietis ir nenorėjęs lenkams tarnauti. *Nemunėlis*.“

MERKINĖS STAČIATIKIŲ PARAPIJOS GYVENTOJŲ 1934 M. RUGSĖJO 27 D. PRAŠYMAS VIDAUS REIKALŲ MINISTRUI NENUGRIAUTI MERKINĖS STAČIATIKIŲ CERKVĖS (LCVA)

Merkinės miestelyje Alytaus apskrity nuo didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto laikų egzistuoja stačiatikių parapija, nes 1418 metais ten Vytauto Didžiojo buvo pastatyta Šv. Kryžiaus cerkvė. Kiek vėliau, 1512 metais, vietinis dvarininkas-bajoras Eustafijus Kirdėjus padovanojo tajai cerkvei 6 valakus žemės, kuria cerkvė naudojasi ir dabar. 1886 metais Šv. Kryžiaus cerkvė buvo perstatyta ir, kaipo parapijos bažnyčia, egzistuoja ligi šio laiko, patenkindama vietos ir apylinkių, iki 40 kilometrų atstumu, stačiatikių gyventojų dvasinius reikalavimus.

Visai netikėtai 1933 m. lapkričio mėn. 23 d. Merkinės valsčiaus taryba nutarė nugriauti Merkinės stačiatikių cerkvę, kad atlaisvintų nuo jos Merkinės rinkos aikštę.

Stačiatikių aparchijos taryba ir mūsų vietos klebonas yra padavę JŪSŲ EKSCELENCIJAI tuo reikalu skundus, apie atsakymus į juos mums neteko girdėti ir todėl mes esame labai susirūpinę mūsų parapijos cerkvės likimu, nes nustoti bažnyčios mums būtų didžiausia nelaimė.

Mes nenorėtumėm nustoti teisių, kurias mums buvo suteikęs didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas Didysis, kurio 500 metų sukaktį taip neseniai iškilmingai šventėme.

Neradę teisingo požiūrio šiuo klausimu iš Merkinės valsčiaus savivaldybės pusės, mes gindami teisingumą esame pasiryžę kreiptis į JŪSŲ EKSCELENCIJĄ.

Nepalikite, JŪSŲ EKSCELENCIJA, galioti skriaudingo mums Merkinės valsčiaus savivaldybės 1933 m. lapkričio m. 23 d. nutarimo mūsų cerkvės nugriovimo klausimu ir tą nutarimą, kaipo neteisėtą, prašome pakeisti (atmesti).

1934 m. rugsėjo mėn. 27 d.

Merkinės stačiatikių cerkvės klebonas

Pasirašė Jakovas Žukas ir dar virš 100

parašų, daugiausia rusų.

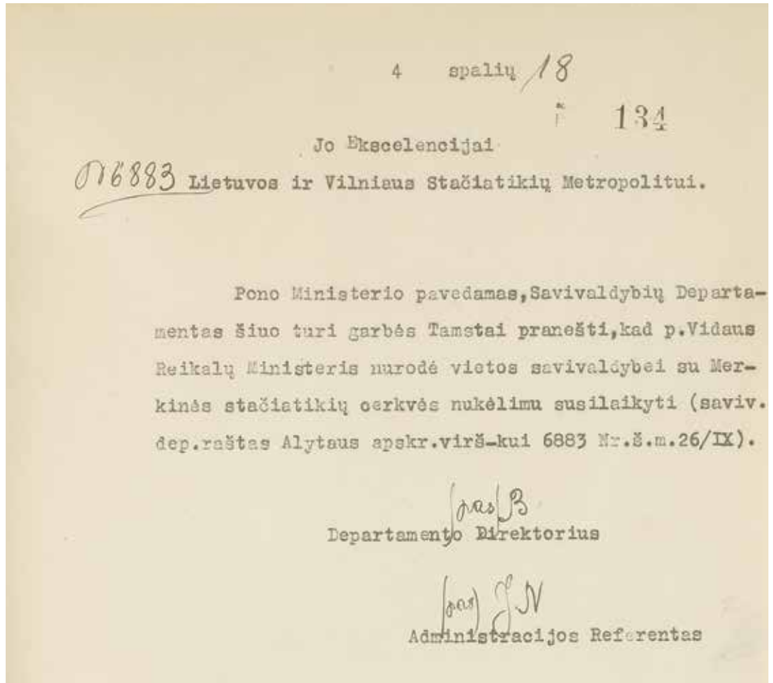
4 spalių 18

№ 134

Jo Ekscelencijai

№6883 Lietuvos ir Vilniaus Stačiatikių Metropolitui.

Pono Ministerio pavedamas,Savivaldybių Departamentas šiuo turi garbės Tamstai pranešti,kad p.Vidaus Reikalų Ministeris nurodė vietos savivaldybei su Merkinės stačiatikių cerkvės nukėlimu susilaikyti (saviv. dep.raštas Alytaus apskr.virš-kui 6883 Nr.Š.m.26/IX).

pas B

Departamento Direktorius

pas SJV

Administracijos Referentas

Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamento direktoriaus 1934 m. spalio 18 d. raštas Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių metropolitui dėl Merkinės stačiatikių cerkvės nugriovimo atidėjimo. *LCVA*

Merkinės stačiatikių parapijos gyventojų 1934 m. rugsėjo 27 d. prašymas Vidaus reikalų ministrui nenugriauti Merkinės stačiatikių cerkvės. LCVA

1934 m. lapkričio 8 d. įkurtas Merkinės šaulių būrio orkestras. Į orkestrantus buvo nutarta priimti ir šaulius ugniagesius, o trūkstant žmonių ir kitų organizacijų narius. Stojantieji į orkestrą kas mėnesį būrio valdybai turėjo mokėti po 5 Lt, o už gautą muzikinį instrumentą turėjo pasirašyti 100 Lt vertės vekselį arba duoti piniginį užstatą.

„Griežikais“ buvo pripažinti Stasys Lukauskas, Aleksandras Visockas, Jonas Molneris, Mikas Baranauskas, Viktoras Valentukevičius, Antanas Baublys, Julius Dancevičius, Viktoras Lukošiūnas, Stasys Gruodis, Sergejus Tarakanovas, Jonas Čiurlionis, Ipolitas Strumskas, Juozas Ramaškevičius, Kostas Lučkauskas. Seniūnu paskirtas Viktoras Lukošiūnas, kapelmeisteris F. Petrauskas. Orkestrui vadovavo Juozas Gutauskas, vėliau Petras Jakubauskas, Feliksas Pempė, Stasys Dapšauskas.

Pirmą kartą orkestras viešai pasirodė 1935 m. Vasario 16-osios šventėje. 1936 m. dalyvavo LŠS dūdų orkestrų sąskrydyje Kaune. 1940 m. okupavus Lietuvą sovietams, Šaulių sąjunga buvo likviduota, o jos turtas išparceliuotas. Merkinės šaulių būrys buvo likviduotas rugpjūčio 3 d., o 17 orkestro instrumentų, 46 natų knygelės, 4 partitūros, nauja oda būgnui, 5 perukai vaidinimams, 1 komplektas grimo pieštukų, 8 dekoracijos buvo perduotos profsąjungoms. Turtas buvo pavestas Merkinės viršaičio Vlado Janulevičiaus globai.

Nuotrauka iš Lietuvos liaudies buities muziejaus fondų

Minėjimas Merkinėje 1934 m. Iš dešinės: kalba Jonas Paulaitis, Merkinės viršaitis Jonas Jeskelevičius (2), žydų rabinas (3), girininkas Klimašauskas (4), Pasienio baro viršininkas J. Daukša (5), Policijos nuovados viršininkas Jonas Vajega (6), žydų mokyklos mokytojas A. Sidranskis (7), Merkinės pašto viršininkas Feliksas Pempė (8), Merkinės gydytojas J. Kovarskis, už Kovarskio – Merkinės vargonininkas J. Gutauskas. Iš Paulaičių šeimos albumo

1.000 akacijų Merkinės piliakalnyje

Nėra lietuvio, kuris nežinotų garsiosios Merkinės pilies. O jei kuris jos ir nematė, tam Krėvės „Dainavos šalies padavimai“ apie ją pasakė. Žinoma, amžiams slenkant ir srauniam Stangės upeliui pašonėje jo čiurlenant, pamažu ta mūsų tautos brangenybė ėmė dilti. Kai kada drįsdavo ją net paties žmogaus ranka pažeisti. Prasidėjus didžiajam karui, piliakalnio viršukalnėje buvo išrausti gilūs apkasai, iš kurių vėliau rusai daug kartų šaudė vokiečius.

1921 m. viduriniosios mokyklos mokytojai su mokiniais ryžosi rūpintis piliakalnio sutvarkymu ir apsaugojimu. Abeji okupantų apkasai buvo sulyginti, Stangės upelio nugriautieji krantai apsodinti gluosniais, o piliakalnio viršūnėje pasodintas Kęstučio medis ir pastatytas aukštas stiebas, ant kurio tautiškų švenčių proga plevėsuodavo mūsų vėliava.

Tačiau nutautėjusiems mietelėnams tas nepatikdavo ir jie pradėjo reikšti pretenzijų, kad piliakalnis yra jų nuosavybė. Čia įsikišo, tuomet uoliai veikusi, Lietuvai pagražinti draugijos Merkinės skyriaus valdyba, kurios globai ir buvo pavestas piliakalnis. Tuomet kalnas buvo aptvertas spygliuota viela, o į kalną įeiti padaryti vartai. Tačiau 1929 m. užsidarius vidurinei mokyklai, sumažėjo Merkinėje inteligentinės jėgos ir piliakalnio priežiūra vėl atsidūrė liūdnoje būklėje.

Ir tik pernai rudenį Alytaus miškininkų mokykla, direktoriui A. Rukuižai vadovaujant, atvažiavo į Merkinę ir piliakalny pasodino 1000 baltųjų akacijų, kurios gražiai dabar auga.

Merkiniečiams inteligentams reikėtų įvertinti šį kilnų miškininkų darbą ir daboti, kad tie medeliai augtų ir bujotų.

J. Miškinis.

Žinutė iš laikraščio „Mūsų kraštas“1935 m. birželio 9 d. Nr. 23

Talka 1934 m. rudenį apsodinant griūvančius Merkinės piliakalnio šlaitus medeliais. Iš M. Paukštienės-Matulaitytės albumo

Talka 1934 m. rudenį apsodinant griūvančius Merkinės piliakalnio šlaitus medeliais. *Iš G. Lučinsko rinkinio*

Medelių sodinimas ant piliakalnio 1934 m. rudenį. *Iš M. Paukštienės-Matulaitytės albumo*

Antano Smetonos jubiliejų pasitinkant

Arūnas Amšiejus

1934 m. visa lietuvių tauta gyveno ypatinga dvasia. Ji rugsėjo 9–10 dienomis ruošėsi švęsti Tautos Vado Antano Smetonos (1874–1944) 60 m. sukakties jubiliejų. Visi lietuviai, nepaisant nei profesijos, nei užsiėmimo, nei amžiaus, kaip kas moka ar įstengia, ruošėsi tą šventę kuo ypatingiau paminėti: vieni ruošė specialias eisenas, sueigas, kalbas, gamino įvairias dovanas, atminimo, pašto ženklus ir kt., leido knygas. Visi norėjo pažymėti šią reikšmingą datą, skirtą atbudusios Tautos didžiajam valstybės vyrui, visų prietėliui Antanui Smetonai.

Ano meto jaunimas – naujų iššūkių siekėjas, suprasdamas savo tikslus bei įvertindamas savo jaunatvišką veržlumą, pasiryžo Tautos sąjūdį vainikuoti suruoštomis didžiosiomis estafetėmis – sveikinimais.

Smarkiai nariais gausėjanti Lietuvių tautinės jaunuomenės sąjunga „Jaunoji Lietuva“ buvo iškėlusi tikslą – tai laisva Lietuva, vieninga tauta su sava tautiška kultūra ir stipri asmenybė. „JL sąjungos“ įstatų 1 str. skelbė: „Sąjunga telkia lietuvišką jaunuomenę tautiškam darbui, žadina ir stiprina jos tautinę ir valstybinę sąmonę, auklėja jaunuomenę tokią, kad mėgtų šviestis ir mokytis, kad būtų darbšti, blaivi, atspari, drausminga, ryžtinga ir apskritai, kad būtų doro būdo, stiprios dvasios ir sveiko kūno.“

Rugsėjo 8 d. (kiti rugsėjo 9 d.) Lietuvos jaunalietuvių sportininkų organizacijos (JSO) sportininkai – bėgikai išbėgo iš 11 Lietuvos pakraščių, nešdami saują gimtosios žemės. Šios Tautos vienybės simbolį parodančios dovanos buvo pasemtos bei supiltos į drobinius maišelius. Buvo nešama žemė iš pavergtos Lietuvos sostinės Vilniaus miesto Gedimino kalno (žemės sauja slap-

Merkinės pradžios mokyklos Nr. 2 mokytojų 1934 m. rugsėjo 8 d. sveikinimas Lietuvos Respublikos Prezidentui A. Smetonai 60-mečio proga. *LCVA*

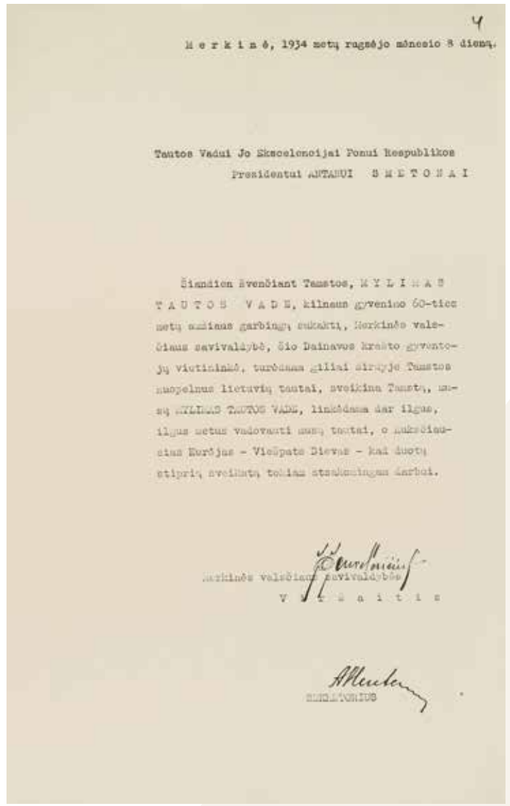

4

Merkinė, 1934 metų rugsėjo mėnesio 8 dieną.

Tautos Vadui Jo Ekscelencijai Ponui Respublikos
Prezidentui ANTANUI SMETONAI

Šiandien švenčiant Tautos, MYLIMAS TAUTOS VADE, kilnaus gyvenimo 60-ties metų sukaktį, Merkinės valsčiaus savivaldybė, šio Dainavos krašto gyventojų vietininkė, turėdama gilią širdyje Tautos nuopelnus lietuvių tautai, sveikina Tamstą, mūsų MYLIMĄ TAUTOS VADĄ, linkėdama dar ilgai, ilgus metus vadovauti mūsų tautai, o nuskęsčiusiai Europai - Viešpatie Dievas - kad duotų stiprią sveikatą tolimai atsakomingam darbui.

Merkinės valsčiaus savivaldybė
V a i t a i t i s

SEKRETORIUS

Merkinės valsčiaus savivaldybės 1934 m. rugsėjo 8 d. sveikinimas Lietuvos Respublikos Prezidentui A. Smetonai 60-mečio proga. LCVA

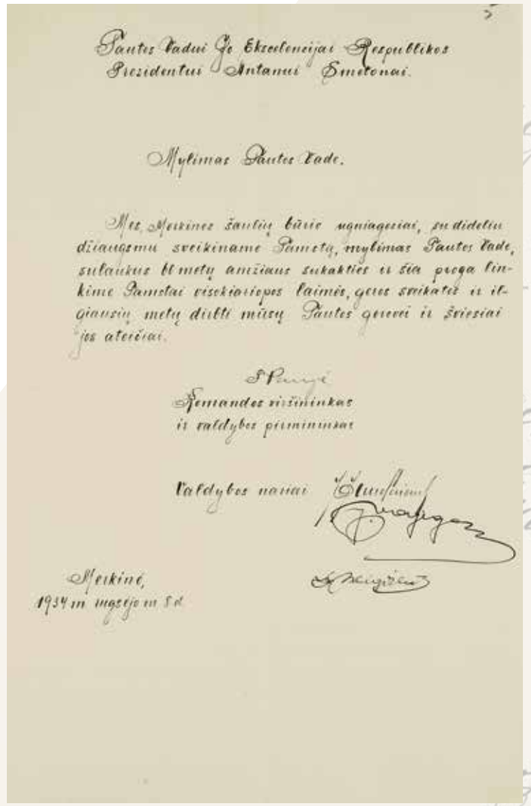

5

Tautos Vadui Jo Ekscelencijai Respublikos
Prezidentui Antanui Smetonai.

Mylimas Tautos Vade.

Mes Merkinės šaulių būrio ugniagesiai, su dideliu dėkingumu sveikiname Tamstą, mylimas Tautos Vade, sulaukus 60 metų amžiaus sukakties ir šia proga linkime Tamstai visokiariopos laimės, geros sveikatos ir ilgiausių metų dirbti mūsų Tautos gerovei ir šviesiai jos ateičiai.

S Penyje
Komandos viršininkas
ir valdybos pirmininkas

Valdybos nariai

Merkinė,
1934 m. rugsėjo m 8 d.

Merkinės šaulių būrio ugniagesių 1934 m. rugsėjo 8 d. sveikinimas Lietuvos Respublikos Prezidentui A. Smetonai 60-mečio proga. LCVA

ta nuo lenkų buvo pasemta ir atgabenta per demarkacijos liniją į Skirmuntiškių k.), Palangos, Nemunėlio Radviliškio, Skuodo, Laižuvos, Žagarės, Pasubačiaus, Smėlinės, Kybartų, Kapčiamiesčio bei iš senosios Dainavos sostinės Merkinės miesto.

1930 m. Merkinėje įsisteigė „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos skyrius. 1934 m. mokytojo Prano Žilinsko bei Rapolo Lekavičiaus pastangomis skyrius buvo atgaivintas. Skyriuje buvo 28 nariai. Minėtais metais jo valdybą sudarė pirmininkas Leonas Kerulis, vicepirmininkas Pranas Žilinskas, sekretorius Bronius Ramonaitis, iždininkė Stefanija Mačiulskaitė bei knygininkas Petras Jakubauskas, s. Felikso (1910–1944). Šiam Jaunalietuvių skyriui priklausė apylinkės (rajonai) su įsteigtais JSO klubais: aktyvūs Subartonių k. (vadovas mokytojas Antanas Baranauskas, s. Antano), Samūniškių k. (vadovas Miškų žinybos tarnautojas Leonas Čaplikas), Puvočių k. (vadovas pradžios mokyklos vedėjas Jonas Janulevičius, s. Jono, g. 1906 m.), Druskininkų k. bei kt. Merkinės miestelio „Jaunosios Lietuvos“ skyrius jungė 150 JSO sportininkų.

Merkinės „Jaunosios Lietuvos“ skyriaus vadovybei teko garbė pripilti savo krašto žemelės (manoma, kad nuo milžinų krauju aplaistyto pilies kalno), pradėti 8-os šakos bėgimą bei išdėstyti

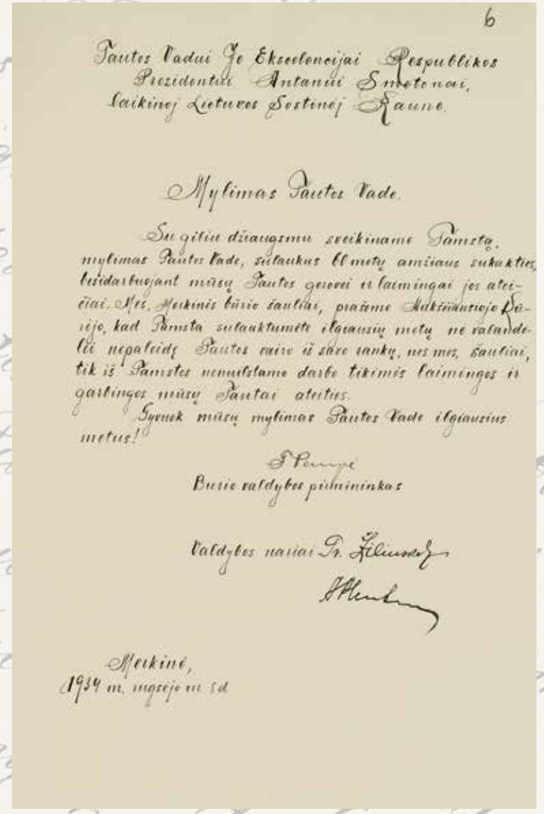

6

Tautos Vadui Jo Ekscelencijai Respublikos
Prezidentui Antanui Smetonai,
Laikinoj Lietuvos Sostinėj Kaune.

Mylimas Tautos Vade.

Su gilia dėkingumu sveikiname Tamstą, mylimas Tautos Vade, sulaukus 60 metų amžiaus sukakties, lėtdarbuojant mūsų Tautos gerovei ir laimingai jos ateičiai. Mes, Merkinės būrio šauliai, prisiimame šaknišiausiojo Tikėjimo, kad Tamsta sulauktumėte ilgiausių metų ne valandėlei nepaleidę Tautos raiste iš šios vietos, nes mes, šauliai, tik iš Tamstos nenuilstamo darbo tikimės laimingos ir garbingos mūsų Tautai ateities.

Sveik mūsų mylimas Tautos Vade ilgiausius metus!

S Penyje
Būrio valdybos pirmininkas

Valdybos nariai Dr. Želinskas

Merkinė,
1934 m. rugsėjo m 8 d.

Merkinės šaulių būrio 1934 m. rugsėjo 8 d. sveikinimas Lietuvos Respublikos Prezidentui A. Smetonai 60-mečio proga. LCVA

JSO sportininkus savo tėvūnijos tolimesniame estafetės ruože. Kas 2 km buvo įsteigti postai, kuriuose pasikeisdavo bėgikai. Kiekvienas sportininkas 2 km turėjo įveikti ne mažiau kaip per 10 minučių. Baigti distanciją buvo numatyta Pažangos rūmuose (Laisvės al.), Kauno mieste.

Bėgimas vyko rungtyniavimo principu. Visų 11 estafetės šakų atstumas sudarė 2135 km. Tokio masto ji buvo pirmoji ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje! Joje dalyvavo apie 1500 jaunųjų sportininkų, iš jų 1064 bėgikai! Kiekvienoje šakoje buvo po 1 vyr. kontrolierių, kuris motociklu lydėjo estafetę bei vežė specialiame krepšyje bėgikų surinktus žmonių sveikinimus bei dovanas LR Prezidentui.

Iš visų Lietuvos pakraščių nešama žemė simbolizavo viso krašto prisirišimą prie Tautos Vado, lietuvių tautos praeities laimėjimų priminimą, vieningą tautos pasiryžimą atgauti prarastą sostinę Vilnių bei visų meilę gimtajai žemei.

1934 m. rugsėjo 9 d., sekmadienio rytą apie 9.20 val. Merkinės skyriaus JSO bėgikai startavo iš savo gimtojo valsčiaus centro. Šios šakos šauniausi sportininkai kaip sakalai, vieni kitiems

Merkinės žydų 1934 m. rugsėjo 8 d. sveikinimas Lietuvos Respublikos Prezidentui A. Smetonai 60-mečio proga. LCVA

perduodami estafetės ženklą, 116 km skriejo iki numatytų pasikeitimo punktų (pagrindiniai Kaniūkų, Kruonio, Rumšiškių) į laikinąją šalies sostinę Kauną. Rudeniniuose laukuose kvepėjo ką tik nupjautos ražienos, o rasotuose miškuose bei kloniuose bolavo šimtai voratinklių.

18.44 val. į Pažangos rūmus JSO narių buvo atneštas drobinis maišelis su Merkinės žeme. Įvertinus 1 km bėgimo vidutinį greitį, tai buvo 8-as rezultatas. Nedideliu intervalu sulėkė visų likusių šakų bėgikai su dovanomis. Sunešta žemė buvo atskirai supilta į Lietuvos menininko – baldininko Jono Prapuolenio (1900–1980) iš medžio talpų pagamintą rinkinį su Gedimino bokštu „Tautos žemė“. Iš Pažangos rūmų JSO vadovybė bei Centro Valdybos nariai pajudėjo pas Tautos Šefą A. Smetoną lik Prezidentūros. Čia Tautos Didžiavyriui dovana buvo įteikta.

JSO vadovybė už sportinį ryžtą bei pasiaukojimą visus estafetės dalyvius apdovanojo JSO estafetės ženkleliais bei diplomais.

Iki 1940 m. jaunųjų sportininkų atneštas suvenyras „Tautos žemė“ buvo saugomas LR Prezidentūroje, Kaune (Vilniaus g. 33).

1940 m. birželio 15 d. apie 23–00 val. sovietiniams kolaborantams lipant ant kulnų, prezidentas A. Smetona tik su nedideliu asmeninių daiktų lagaminu šalia Kybartų miestelio apleido Lietuvą. Naujam „prorusiškam“ Lietuvos prezidentui Justui Paleckiui atėjus į valdžią, dauguma buvusios prezidentūros daiktų buvo perduoti Vytauto Didžiojo kultūros muziejui. Čia jie kartu ir J. Prapuolenio rankomis pagamintu rinkiniu – dovana susipratusių muziejininkų buvo saugomi bei slepiami nuo sovietų valdžios.

Reikia stebėtis, kad ši iš visų Lietuvos regionų sunešta simbolinė dovana – Tautos vienybės simbolis – buvo išsaugota ir saugoma Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune.

Šis A. Amšiejaus straipsnis su šaltiniais buvo publikuotas 2017 m. gruodžio 8 d. puslapyje http://gintarinesvajone.lt/

Merkinės savanorių ugniagesių draugijos 1934 m. rugsėjo 8 d. sveikinimas Lietuvos Respublikos Prezidentui A. Smetonai 60-mečio proga. LCVA

1935-IEJI: „SENOVĖS DIENA“ MERKINĖJE – NEREGĖTO DYDŽIO ŠERNAS – BYLA BE GALO – DVI ŽMONOS – NAUJAS TILTAS PER MERKĮ – RAITELIS SMALYS MERKINĖJE

„Mūsų kraštas“, 1935 m. sausio 27 d. Nr. 4

Merkinės savivaldybė rūpinasi vargšais

Merkinės valsčiaus savivaldybė, kiek galėdama, rūpinasi valsčiaus vargšų šelpimu. Pereitais metais buvo padaryta tam tikslui viso valsčiaus kaimuose rinkliava. Gauti javai išdalyti vargšams, taip pat šios rinkliavos javų dalis buvo skirta šv. Vincento ir Pauliaus skyriaus valdybai, kuri išlaiko Merkinės senelių prieglaudą. Bet Merkinėje yra dar ir tokių „vargšų“, kurie kokį centą nutvėrę prageria ir ore bažnyčios didžiausią aliarmą kelia.

Merkinės šaulių būrys.

Merkinės šaulių būrys dėmesio kreipia į kultūrinį darbą, bet nepamiršta ir karinio parengimo. Pabaigoje 1934 m. savo lėšomis įsigijo 14 orkestro instrumentų ir sudarė stiprų orkestrą. Orkestrantai yra patys šauliai. Orkestras jau groja šaulių vakaruose ir kai kada bažnyčioje. Gerai veikia ir šauliai ugniagesiai; jau turi įsigiję kai kuriuos gaisrui gesinti įrankius. ***Vytautas Dzūkelis***

„Suvalkietis“, 1935 m. vasario 3 d. Nr. 5

Merkinė. Nušovė 9 1/2 cnt šerną

Bingelių girininkijoje, Merkinės valsčiuje, eigulys pastebėjo šerno pėdas, iš kurių nustatė, kad šernas guli Merkio upės pakrantėje. Skubiai apie tai pranešė girininkui Dėdinui, kuris į šerną paleido du šūviu. Šernas pašoko ant dviejų kojų, pradėjo vartytis. Tačiau ir dar po trijų šūvių svyruodamas nusileido pakrantėn ir išnyko iš akių. Iš ryto girininkas pasikvietė pagalbon nuovados viršininką Vajegą ir du eigulius ir nuėjo pašauto šerno gaudyti. Šernas buvo surastas, bet dar ge-

Merkinė

Nušovė 9¼ cntn. šerną. Bingelių girianinkijoje, Merkinės vals., eigulis pastebėjo šerno pėdas, iš kurių nustatė, kad šernas guli Merkio upės pakrantėje. Skubiai apie tai pranešė girininkui Dėdinui, kuris į šerną paleido du šūviu. Šernas pašoko ant dviejų kojų, pradėjo vartytis. Tačiau ir dar po trijų šūvių svyruodamas nusileido pakrantėn ir išnyko iš akių. Iš ryto girininkas pasikvietė pagelbon nuovados viršininką Vajėgą ir du eigulius ir nuėjo pašauto šerno gaudyti. Šernas buvo surastas, bet dar gerokai teko pasikamuoti, kol galutinai buvo nušautas. Nuovados viršininkas į šerną paleido du šūviu ir tiek pat girininkas.

Šernas buvo labai didelis ir svėrė 3½ cnt. Apylinkės gyventojai stebisi, kaip į ten šernas galėjo patekti, nes Bingelių girininkijoje šernai nesiveisia.

Žinutė 1935 m. vasario 3 d. laikraštyje „Suvalkietis“ Nr. 5

Tiltas per Merkį kelyje Merkinė-Druskininkai.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

*rokai **teko pas**ikamuoti, kol galutinai buvo nušautas. Nuovados viršininkas į šerną paleido du šūviu ir tiek pat girininkas. Šernas buvo labai didelis ir svėrė 9 1/2 cnt. Apylinkės gyventojai stebisi, kaip ten šernas galėjo patekti, nes Bingelių girininkijoje šernai nesiveisia.*

„Suvalkietis“, 1935 m. vasario 10 d. Nr. 6

Merkinė. Byla be galo

Apie 1909 m. Merkio upelis ties Kasčiūnų kaimu (Merkinės valsč.) pakeitė savo vagą, atskirdamas nuo Kasčiūnų kaimo apie 30 ha plotą. Visą laiką atskirtąjį plotą Kasčiūnų kaimo ūkininkai ir valdė. Prieš trejus metus tarp to kaimo ūkininkų ir Merkinės stačiatikių parapijos kilo ginčas dėl atskirtojo žemės ploto. Viena ir kita šalis tą žemę savinasi. Nuosavybės dokumentų nė vieni neturi ir remiasi liudininkų parodymais. Žemės tvarkymo įstaigos jokiu būdu ginčo likviduoti negali, nes stinga rimtų davinių, kad galima būtų nustatyti tikrąjį ginčytinos žemės savininką ir todėl dar nežinia, kada jis baigsis.

„Lietuvos aidas“, 1935 m. vasario 15 d. Nr. 5

Per Merkį statomas tiltas

Merkinė yra nemažas miestelis. Stovi gražioje ir patogioje vietoje. Supa Merkinę iš trijų pusių Nemunas, vingiuotasis Merkys ir smarkioji Stangė. Be to, Merkinė gerais plentais sujungta su Vilniumi, Gardinu, Kaunu. Pavažiavus Gardino plentu 3 km pietų link pamatai Merkį ir jo gražiąsias pakrantes. Kadangi plentas eina tiesiog per Merkio upę, tai rusai buvo pastatę labai aukštą tiltą, kurį bėgdami nuo vokiečių buvo padegę. Užėjus vokiečiams jis vėl buvo atstatytas. Tačiau tiltas nebuvo remontuojamas, tai viršus jo supuvo ir teko jį visiškai nuimti, o žemiau pastatyti nukeliamą provizorinį [laikiną – red. past.] tiltuką. Tiems, kurie gyvena už Merkio, sudarė didelių nepatogumų ypač pavasarį ir rudenį, kuomet Merkys patvindavo. Jis 8 kaimus visai atkirsdavo. Ši nepakenčiama buitis privertė gyventojus įvairių įstaigų duris klabinti. Jų balsas buvo išklausytas. Susisiekimo ministerija šiomis dienomis per Merkį pradėjo statyti tiltą. Gyventojai reiškia didelę padėką mūsų vyriausybei ir džiaugiasi, kad turės vėl tinkamą susisiekimą su savo valsčiumi ir apskritimi. Tiltas kaštuosiąs daugiau nei 10 000 Lt.

„Suvalkietis“, 1935 m. kovo 3 d. Nr. 9

Merkinė. Už dvi žmonas 4 m. kalėjimo

Merkinės miestelio gyventojas Bagdonavičius Kazys 1924 m. vedė Molenytę, bet su ja sugyventi negalėjo. Apsukrus Bagdonavičius dėl to per daug nesisielojo: jis nuo žmonos (Molenytės) pabėgo, suklastojo savo metrikus ir 1923 m. slaptai vedė antrą moterį – Kavaliauskaitę. Kauno apygardos teismo išvažiuojamoji sesija Alytuje Bagdonavičių už tą nubaudė 4 mėn. kalėti, o vedybas su antrąja žmona (Kavaliauskaite) panaikino.

„Mūsų kraštas“, 1935 m. balandžio 7 d. Nr. 14

Atidaromos 6 m. pradžios mokyklos

Alytaus apskrityje numatyta atidaryti šešerių metų 7 pradžios mokyklas: Alytuje, Merkinėje, Seirijuose, Simne, Jiezne, Dauguose ir Varėnoje.

„Rytas“, 1935 m. gegužės 7 d. Nr. 103

Merkinė. Gražios sukaktuvės

Prieš metus laiko į Merkinę buvo atkeltas kunigas Andrius Juknevičius. Metai parapiniam gyvenime nėra toks ilgas laikas, bet čia tuos metus tikrai tenka paminėti kaip ypatingus. Prieš metus čia katalikiškos jaunuomenės organizacinio gyvenimo visai nebuvo, nes nebuvo įsteigta nė viena katalikiška organizacija.

Dabar gyvuoja neseniai įsteigti pavasarininkai, angelaičiai, maldos apaštalavimo draugija ir labai gausūs – tretininkai. Sutaisyta jiems vėliavos ir jie aprūpinti katalikiška spauda. Kiek spėjo, aptaisė apleistą, seną istorinę Merkinės bažnyčią, sutaisė porą bažnytinių vėliavų, aptvarkė altorius. Prieš Velykų šventes įvedė į bažnyčią elektrą, kuri švietė per rezurekciją. Surengta didelės ir retos šiame kampely misijos, kurios labai gausiai sutraukė žmonių iš visos apylinkės.

Gerbiamas kunigas Juknevičius perstatė ir padidino špitolę ir ją apdengė skarda, apdengė skarda ir parapinį kluoną bei tvartus, kuriuos, be to, ir aptaisė. Gražinant miestelį, policijai įsakius, buvo nuverstos senos tvoros ir jų vietoj išdygo mylimo kunigo Juknevičiaus pastangomis naujos žalios tvoros aplink kleboniją ir ilgas cementinis šaligatvis.

***Merkinės šviesuoliai: P. Žilinskas, J. Paulaitis, A. Juknevičius, V. Matulaitis.** Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Senovės Diena Merkinėje
Pasiaukėje dalyvauti Respublikos Prezidentas
VI. 9—10 d. Merkinėj ruošiama Se- | vičkos dainos, šokiai ir kits. 17 — 18 | Eksponatus siūlinti bus pakviesti
novės Diena, kuri norintiems pamaty- | val. senovėlkos vestuvės, 18 — 18.30 | savo srities specialistai. »Senovės die-
ti atskleis deikų krašto gilią senovę, | val. parodos pavnijavimas. | na bus filmuojama. Senovinės dainos,
| šokiai bus aruduo orus, į Merkine. | raudos ir kitos apeigos bus užrašo-

*1935 m. birželio 9–10 dienos „Senovės dienos“ **Merkinėje programa.** Iš laikraščio „Suvalkietis“*

„Lietuvos Aidas“, 1935 m. birželio 11 d. Nr. 132

SENOVĖS ATBALSIAI DZŪKIJOJE

Šios Sekminės Merkinei buvo ypatinga šventė: jaunalietuvių šventė, Senovės diena, pirmoji liaudies meno ir etnografinių dalykų paroda, o svarbiausia apsilankė Valstybės Prezidentas – Tautos Vadas Antanas Smetona.

Tad šiai šventei žavingo Dainavos krašto centras ypatingai ir ruošėsi. Per trumpą laiką surengė 2300 eksponatų parodą: 1500 vilkėjimo ir audinių eksponatų ir 800 žemės ūkio ir namų apyvokos daiktų, viskas surinkta tik iš vieno Merkinės valsčiaus. Miestelis išsipuošė, pagražėjo: apsitvėrė prie gatvių naujomis tvoromis, jas nusidažė, naujai nusidažė ir namus, išsilygino gatvių grindinį, net greitomis ištisai išsigrindė vėjo pustomame smėlyje skendėjusią Gardino gatvę ir pasistatė betoninį tiltą per Stangės upelio skardį, per kurį iki tol buvo beveik visai neprieinama nei važiuotiems, nei pėstiems, kaip kokia senovės tvirtovė aukštame Merkio ir Nemuno santakos krante, šalia gražiojo piliakalnio esanti Merkinės pradžios mokykla. Atseit, ta mokykla vien šventei įrengtu patogumu dabar džiaugsis visą laiką. Jaunimas, be to, dabar nuolat turės šios šventės proga galutinai parinktą kitame kalne, miškelių užuovėjoje labai erdvią bet kurios kūno mankštos ir sportinių žaidimų aikštę.

Vietos dzūkai iš džiaugsmo ir kad į juos atvyks Valstybės Prezidentas, anot Merkines valsčiaus viršaičio Jeskelevičiaus, per 3 savaites padarė tiek, kiek kitųkart per trejus metus tepadarytų, ir net vidurnaktį pa-

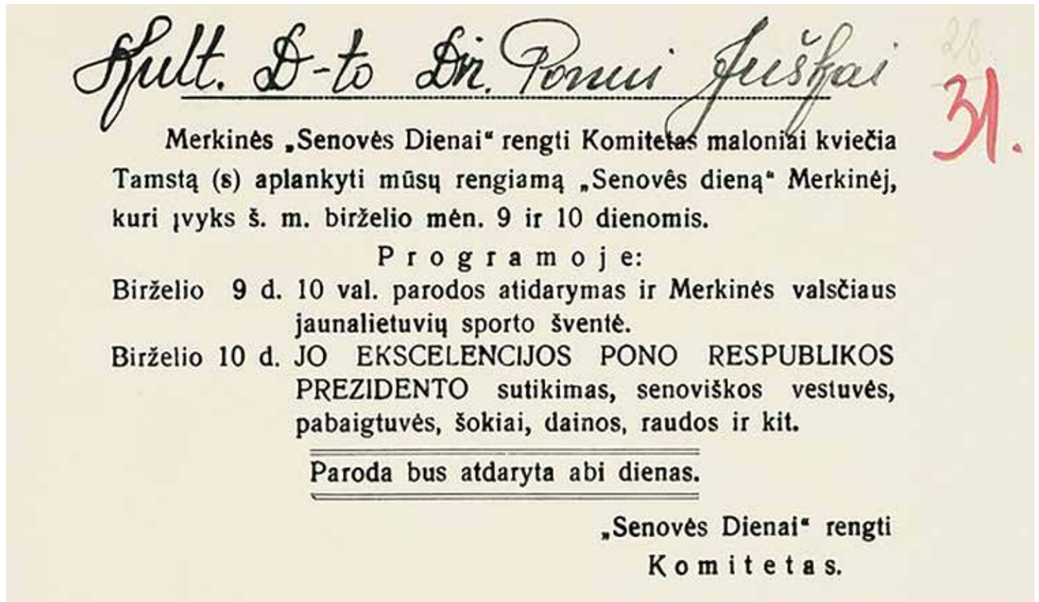
Kult. D-to Dr. Ponui Jušiai

31.

Merkinės „Senovės Dienai“ rengti Komitetas maloniai kviečia Tamstą (s) aplankyti mūsų rengiamą „Senovės dieną“ Merkinėj, kuri įvyks š. m. birželio mėn. 9 ir 10 dienomis.

Programoje:

Birželio 9 d. 10 val. parodos atidarymas ir Merkinės valsčiaus jaunalietuvių sporto šventė.

Birželio 10 d. JO EKSCELENCIJOS PONO RESPUBLIKOS PREZIDENTO sutikimas, senoviškos vestuvės, pabaigtuvės, šokiai, dainos, raudos ir kit.

Paroda bus atdaryta abi dienas.

„Senovės Dienai“ rengti
Komitetas.

***Merkinės „Senovės dienai“ rengti komiteto 1935 m. kvietimas dalyvauti „Senovės dienos“ renginyje.** LCVA*

žadinti mielai skubėdavo į talką, ir tai, girdi, jei paprašysi atvežti vežimą akmenų, tuoj atveža dešimtį vežimų. Šventės išvakarėse miestelis penkiose vietose pasistatė gražius garbės vartus Tautos Vadui sutikti, o per šventę visas sužydo naujomis, gražiomis tautinėmis vėliavomis, kokių merkiniškiams galėtų pavydėti ir ne vienas Kauno namų savininkas. Be to, languose pasirodė Valstybės Prezidento Antano Smetonos paveikslai, kai kur – dar Vytis, Vytauto Didžiojo, Vinco Kudirkos, Žemaitės, Daukanto paveikslai, o nuo balkonų tarp gėlių ir žalumynų nukaro gražūs kilimai.

Jau išvakarėse suvažiavo keli autobusai svečių iš kitur. Atvažiavo iš Kauno senovės paminklų apsaugos kursai su referentu Pryšmantu. Atvažiavo padėti sutvarkyti parodą Čiurlionio galerijos direktorius P. Galaunė, etnografijos žinovas prof. Končius, tautodailės žinovas dailininkas Tamošaitis iš Kauno ir dailininkas Liutikas iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus. Miestelis jau šventės išvakarėse buvo visas gatvėse.

SEKMINIŲ PIRMOS DIENOS RYTĄ ATIDARYTA PARODA

Didžiojo menininko M. K. Čiurlionio tėviškės tautodailės ir archeologijos dalykų parodą Čiurlionio galerijos vardu atidarė direktorius Galaunė. Jis pareiškė, kad į parodą surinkta daug tikrai gražių senovės dalykų, nors paprastai mūsų kaimo žmonės drovisi parodyti tokius vertingos mūsų praeities paminklus. Anot Galaunės, šioje parodoje išstatytuose dalykuose nematyti svetimų įtakų, seni raštai, originalios lietuviškos spalvos ir gražus jų suderinimas, gražus senovės darbas, kas, girdi, be abejo, būtų taip pat dingę kaip ir kitur, jeigu nebūtų surinkta šios Senovės dienos proga. Dėl to Galaunė laiko šios parodos surengimą labai svarbiu ir dideliu darbu.

Senovės dienos iniciatorius – judrusis Alytaus apskrities tautininkas veikėjas dr. Janavičius. Eksponatus iš žmonių surinko pradinių mokyklų mokytojai, padedami vietos viršaičių, seniūnų, policijos valdininkų. Rinkimui vadovavo Merkinės mokytojo Pr. Žilinsko pirmininkaujamas Senovės dienos rengimo komitetas, paskirstęs valsčių į 19 apylinkių, kurių kiekvienai vadovavo vietos pradinių mokyklų mokytojai. Visą darbą instruktavo Dzūkų kraštotyros draugijos vadovai dr. Janavičius ir Alytaus aukštesniosios miškų mokyklos direktorius Rukuiža.

TAUTODAILĖS SKYRIUS buvo įrengtas valsčiaus savivaldybės namo antrajame aukšte, dviejuose erdviuose kambariuose (seniau šio namo vietoje buvo užvažiuojamas namelis, kuriame grįždamas iš medžioklės 1648 m. mirė karalius Vladislovas IV ir kuriame du kartus nakvojo rusų Petras Didysis; atseit, ir šioje vietoje, kaip daug kur kitur Merkinėje, garsi jos praeitis dvelkia).

Eksponatų čia buvo tiek daug, kad tartum būtų buvus kokio didelio audimo fabriko paroda. Įvairiausių raštų ir spalvų kompozicijų sijonai, priekaištės, lovadangtės, staltiesės, audimo rietiniai, juostos, rankšluosčiai, vyrų ir moterų marškiniai, čepčiai ir kt. Anot žinovų, įvairių juostų, senoviškų marškinių ir sijonų tiek daug, kiek buvo rodyta šioje parodoje, dar neturi nė vienas mūsų muziejus. Dzūkų juostos, anot Tamošaičio, esančios gražiausios visoje Lietuvoje. Tarp tokios gausybės būta ir labai retų (net unikumų iš iki šiol rastų) ir vertingų dalykų. Pavyzdžiui, čepčių, pintų vadinamu egiptietišku būdu, t. y. be jokių prietaisų, vien pirštais, pasikabinus kaip kailį lupamą zuikį, pinant iškart ik abiejų galų, o baigus pinti, per vidurį perkirpus, iškart du atskiri čepčiai. Būta taip pat labai senų rankšluosčių, keturnyčių, paties pirmykščio rašto – taškų. Rankšluosčiuose pasitaikė ir ištisų sakinių įaustų (pavyzdžiui, senesniuose: „Ką myliu, tam dovanoju“, o šių laikų „Mes be Vilniaus nenurimsim“). Labai senų būta ir sijonų. Retas eksponatas ir moterų marškiniai (ypač su pridurkais apačioje), nes, anot prof. Končiaus, mūsų kaimo moterys labai vengiančios duoti parodai tokius marškinius, ypač vienus teturėdamos, nes, girdi: „Tai mano vieninteliai, kartu sutuoktiniai ir inkapiniai: su jais ėjau į šliūbą – su jais mane ir pašarvos, o jūs, vaikeliai, paėmę juos, dar pasijuoksite viešai.“

***Žemės ūkio ir namų apyvokos dalykų skyrius** buvo atskirai, žydų mokyklos name ir kieme. Jis taip pat*

1935 VI. 11 LIETUVOS AIDAS Nr 132 (2395)

Senovės atbalsiai Dzūkijoje

Į Merkinės iškilmes atsilankė Tautos Vadas. Entuziastiškas sutikimas. Dzūkijoje plačiai tebeskamba senovės dainos. Lietuviškos vestuvės ir seni lietuviški šokiai. Senienų paroda

Šios Sekminės Merkinei buvo ypatinga šventė: jaunalietuvių šventė. Senovės Dienos, pirmoji šiaudies meno ir etnografinių dalykų paroda, o svarbiausia, atsilankė Valstybės Prezidentas — Tautos Vadas Antanas Smetona.

Tad šiai šventei žavingo Dainavos krašto centras **ypatingai ir ruošėsi.**

Per trumpą laiką surengė 2.300 eksponatų parodą: 1.500 vilkėjimo ir audinių eksponatų ir 800 žemės ūkio ir namų apyvokos dalykų, viskas surinkta tik iš vieno Merkinės valsčiaus. Miestelis išsipuošė, pagražėjo: apsitvėrė prie gatvių naujonių tvoromis, jas nusidažė, naujai nusidažė ir namus, išsilyginę gatvių grindinį, net greitomis ištisai išsigrindė vėjo pustomame smėlyje skendėjusią Gardino gatvę ir pasitatė betoninį tiltą per Stangos upelio skardį, per kurį iki tol buvo beveik visai negrįstamas nei važuotiems nei pėstiems, kaip kokia senovės tvirtovė, aukštame Merkio ir Nemuno santakos krante, šalia gražiojo piliakalnio, esanti Merkinės pradžios mokykla. Atseit, ta mokykla vien šventei įrengtu patogumu dabar džiaugsis visą laiką. Jaunimas, be to, dabar puolat turės šios šventės proga galutinai parinkti sėtuose kalne, mišketių užuvėjoje labai erdvią bet-kurios kūno manksto ir sportinių žaidimų aikštę. Vienu žodžiu iš dž augimo, kad į juos atvyks Valstybės Prezidentas, anot Merkinės valsčiaus viršaičio Jeskevičiaus, per 3 savaites padare tiek, kiek kitukart per trejus metus tepadarytų, ir net vidurnakčį pažadinti mielai skubėdavo į talką, ir tai, girdi, jei paprašysi atvežti vežimą akmenų, tuoj atveža dešimtį vežimų. Pat šventės išvakarėse miestelis pemkose vietose pasidarė gražius gardėnės vartus Tautos Vadui sutikti, o per šventę visas sužydo naujomis, gražiomis tautiniais veliavomis, kokių merkinėliečiams galėtų pavydėti ir Kauno ne vienas namų savininkas. Be to, languose pasirodė Valstybės Prezidento Antano Smetonos paveikslai, kai kur — dar Vytis, Vytauto Didžiojo, Vinco Kudirkos, Žemaitės, Daukanto paveikslai, o nuo balkonų tarp gėlių ir žalumynų nukaro gražūs kilimai.

Jau išvakarėse suvažiavo keli autobusai svečių iš kitur. Atvažiavo iš Kauno senovės paminklų apsaugos kursai su rektoriumi Prof. Končiumi. Atvažiavo padėti surtvarkyti parodą Čiurlionies Galerijos direktorius P. Galaunė, etnografijos žinovas prof. Končius, tautodailės žinovas dailin. Tamošaitis — iš Kauno ir dailin. Liutikas iš Šiaulių „Aušros" muziejaus. Miestelis jau šventės išvakarėse buvo visas gatvėse.

Sekminių I d. rytą atidaryta paroda

Didžiojo meninin ke M. K. Čiurlionies tėviškės tautodailės ir archeologijos dalykų parodą atidarė Čiurlionies Galerijos vardu **dir. Galaunė.** Jis pareiškė, kad į parodą surinkta **daug tikrai gražių senovės dalykų,** nors paprastai mūsų kaimo žmonės drovisi parodyti tokius vertingus mūsų praeities paminklus. Anot Galaunės, šioje parodoje **išstatytuose dalykuose nematyti svetimų įtakų,** seni raštai, originalios lietuviškos spalvos ir grožis jų suderinimas, gražios senovės dažbas, kas, girdi, be abejo, būtų taip pat dinge, kaip ir kitur, jeigu nebūtų surinkta šios Senovės Dienos progą. Dėl to Galaunė laiko šios parodos surengimą labai svarbiu ir dideliu darbu.

Senovės Dienos **iniciatorius** — jurdusis Alytaus apskrities tautininkas veikėjas **dr. Janavičius.** Eksponatus iš žmonių surinko pr. mokytojų, padedami vietos viršaičio, seniūnų, policijos valdininkų. Rinkimui vadovavo Merkinės **mokytojo Pr. Žilinsko** pirmininkaujamas Senovės Dienos rengimo komitetas, paskirstęs valsčių į 19 apylinkių, kurių kiekvienai vadovavo vietos pr. mokytoj kai ir daugybė kitokių senovinių dalykų, dalykėlių. Šiame skyriuje buvo išstatyta taip pat įvairaus pasiuvimo vyrų ir moterų pilkų sermėgų su įvairiais apvedžiojimais.

Parodą abi Sekminių dienas žmonės lankė labai gausiai. Iš Kauno buvo specialiai atvykę daug dailininkų. Gausiai lankė ir apylinkės sodiečiai, džiaugdamiesi, kad „čia, štai, mano juosta", arba „čia, štai, mano širvukas".

Labai daug šios parodos eksponatų, tiek liaudies meno, tiek ir etnografinių daiktų, **parinkta ateigiamam Alytuje Dzūkų muziejui.** Juos parinkdami žinovai žiūrėjo, kad eksponatai būtų charakteringi tam kraštui. **Liaudies meno eksponatų nemažai čia įsigijo ir Čiurlionies Galerija.**

Vietos jaunalietuvių šventė

Pirmąją Sekminių dieną įvyko dar Merkinės valsčiaus jaunalietuvių sąskrydis ir sporto šventė. Jiems pasitaikė tikrai gera proga pasisemti naujų dvasios jėgų iš Senovės Dienos. Nyrintiui jie Tautos Vadui pastatytuose garbės vartuose prie sporto aikštės įsirašė iš Tautos himno: „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia." Ir dr. Janavičius, pasveikindamas juos 10 val. ryto su trimis vėliavomis gražiai išsirikiavusius prie valsč. savivaldybės namo, priminė jiems tvirtai ryšio tarp praeities ir dabarties būtiną reikalingumą, paragindamas jaunalietuves pasimokyti iš savo motušių ir senučių gražių darbų ir papročių, o bendrai visiems kurti naujas, gražias, tobulas gyvenimo formas. Dariaus ir Girėno aikštėje pakelę Vytauto Didžiojo jubiliejaus atminimui įsigytą valstybinę vėliavą jaunalietuviai po Tautos himno ir Jaunosios Lietuvos (J. L.) Merkinės apylinkės vado Pr. Žilinsko trumpos kalbos pradėjo savo šventę žuvusių už Lietuvos laisvę pagerbimu, apipindami vainiku, savivaldybės namo sienoje įmūrytą žuvusiųjų atminimo garbės lentą. Paskum su vėliavomis ir vietos šaulių orkestru rikiuoti nuvyko į bažnyčią. Jaunalietuviai vėliavos drauge su bažnytinėmis dalyvavo ir iškilmingoje eisenoje aplink bažnyčią.

Popiet sporto aikštėje jaunalietuviai išsirikiavo savo sporto šventei. Čia juos pasveikino J. L. vyr. vadovybės vardu Matulaitis, primindamas neapvilti savo Sąjungos Šefo — Tautos Vado Antano Smetonos, kuris yra parašęs, kad jaunoji karta yra vyresniosios kartos viltis, ir paragindamas drąsiai ir ištikimai eiti Tautos Vado rodomu keliu. Vyr. vadovybės atstovas čia pat ikiklmingai įteikė **J. L. Merkinės ir Samoniškių apylinkėms** po naują vėliavą. Paskum apie dvejetas šimtų mergaičių ir jaunų vyrų gražiai atliko, drauge ir paskirai vyrai ir mergaitės, keletą sportinių pratimų pagal orkestro grojamus liaudies dainų motyvus. Buvo dar komiškas sportas, dainos ir tengvoji atletika - šokimas į tolį ir į aukštį, rutulio stūmimas ir bėgimas 100 ir 1.500 mtr.

Visos šios dzūkų jaunalietuvių šventės metu tryškte tryško sveikos jaunatvės jėga ir džiaugsmas, tiek iš vyrų, tiek ir iš mergių.

Vakar susilaukė Valstybės Prezidento

Vakar, II-ją Sekminių dieną, nuo pat **ankstaus ryto tik dardėjo ir dardėjo vi**sais keliais į **Merkinę vežimas prie vežimo.** Apie 500 sujojo ūkininkaičių ant savų žirgų. **Šiame krašte** itin daug gražiai arklių. Sujoję raiteliai buvo pasipuošę plačiomis tautinių rašty juostomis arba **senoviškais rankšluošėlais per petį ir** siauresnėmis juostomis per juosmenį. Tik popiečnės vėliavėlės ant ilgų lazdų nesiderino su anais vertingais senoviniais papuošalais. Vyrų daugumą — augaloti, stiprūs, gražiai laikosi ant savo gražių žirgų. Tarp susugusių vyrų, žiūrėk, ir koks 14—15 metų pusbernis visai vyriškai joja ant vos nuliakomo žirgo.

Moterų čia daugiau kaip kur kitur yra gražiais tautiškais rūbais pasipuošusių. Ne tik viensuolės, bet ir sodžiaus moterys, ne tik jaunosios, bet dar daugiau senųjų taip pasipuošusios. Senosios ir **Dzūkų muziejui.** Juos parinkdami žinovai vilkė. Senosios dzūkės atrodo net jaunesnės už jaunąsias dvasios — linksmesnės, gyvesnės.

Ir kaimo vyrai čia vilki savą rūbą: balti marškiniai su palaida sterble, perjuosti per juosmenį tautiškų raštų juostu, baltos kelnės ir gražiai apivarais apraišiotos vyžos. Taip apsirengusių matyti ne tik šenių, bet ir pusbernių, ir piemenų.

Atskiromis grupėmis traukė į miestą ir tipiški kaimo muzikontai: pav., vikras jaunas su čele, raišas kupčelia ir apynergis senis — po smuiką, o augalotas, bet nepaslankus bernas su būgneliu.

Tūkstantiui plačios aplinkės dzūkų ir dzūkių skubėjo savo akimis pamatyti Valstybės Prezidento Antano Smetonos. Antai, tarkim iš Krėvės-Mickevičiaus apyseklos atgijęs tipiškas šio krašto skerdėjus. 76 metų Ilabarzdis senis, tipiškoje savo krašto uniformoje, apsikarstęs šikšniniais ir tolimais krepšiais, išdidžiausia, bet gyvuliuota, ir tikrąja pasipuošęs didelį trimito ragą ir net nekloj ma, sudedamą kėduţ už nugaros besinešančią, tiek ir tokiame senyje, ar tikrai galės pamatyti Prezidentą: tik tą vieną troškimą šiame gyvenime ir teturįs.

Taip pat nemažiau **pasiilgusių švilpsniu** pro nudribusius žilius antakius Prezidento laukia 95 metų Valentkevičius iš Norulių kaimo, medinėje **kalaidėje** parodai koją bevilkdamas. Mat, kai 1869 mt. po penkerių metų alapstymosi rusai pabėgdžiojo jį į kariuomenę, jis rekrūtuose išgai turėjęs valkioti tokią kalaidę, kaip gyvulėlis branktą. . . Dabar, kai **Merkinėje** šią didelę šventę senelis **išeyste grafis** savo uniforma **besididžiuojančius** šnekmus, raudonskruosčius **atostogaujančius** mūsų ulanus, dūiaugsmu **sušvinta** ir jo bebaigiančios visai užgesti **akys.**

Tai šitos savo Prezidento **išsiilgusios** dzūkų minių **minios** per du kilometrus abipus apgulė Vilniaus **gatvę** ir plentą iki sutrikimo varių ir **ištisas valandas lauke.** Prie pat plento **špalerinis išsirikiavusios** laukė vietos lietuvių ir **žydų visuomenės** organizacijos. **Raitųjų vaikų,** pasipuošusių senovės lietuvių **karių dviragių** šalmu ir šarvais, pajojėjos toliau į **prieki** laukė, kada galės visiems galvastrūkčiais pranešti linksmą žinią. **Dviejų plentų** kryžkelėje laukė **ginklinių,** kosmo raitelių eskortas garbingiausiam svečiui.

Valstybės Prezidentas Bukautiškėje

Valstybės Prezidentas, **vykdamas** su savo palydovais į **Merkinės iškilmes,** pakeliui buvo užsukęs į vyr. karininkų kapel. kun. V. Mirono ūkį, Bukautiškė. Dek. V. Mirono ūkis yra arti Daugų miestelio, prie pat Daugų ežero. Vieta, galima sakyti, yra viena iš gražiausių Dzūkijoje. Iš vienos **pusės** matyti išsišakojęs, miškeliais apaugęs ežeras, o iš kitos — toli nusitęsta Dzūkijos kalnuoti laukai.

Ponas Prezidentas apžiūrėjo **ūkį.** Pasiėmė malonusis šeimininkas pakviešė svečius pietų. Pasivėsinęs pora valandų svečiai iškeliavo toliau į **Merkinę.**

(Tęsinys 10 psl.)

1935 m. birželio 11 d. „Lietuvos aido" Nr. 132 pasirodęs str. apie „Senovės dieną" Merkinėje

buvo gana gausus. Čia irgi būta labai retų eksponatų, net unikumų. Payzdžiui, iš vieno medžio išskaptuoti dubeniai, dubenėliai, lėkštės, gorčiai, geldos, kubilai, skrynės ir net spintos, kuriose suaugęs žmogus lengvai gali pasislėpti. Įdomių būta: įvairių varpsčių (dzūkuose jų ypatybė – didelė lenta), medinių kastuvų, medinių šakių ir net mėšlo kablys; įvairiausių formų iš medžių (pavyzdžiui, kadagio) ir iš šiaudų pynių, perpintų lazdos plėšomis, pintinių aruodų, visai medinių akėčių ir žagrių; jaučių jungas; įvairių piestų (pavyzdžiui, su trimis kojomis) mintuvų ir linams šukuoti šepečių, visai medinis prietaisas alyvai apausti (anot prof. Končiaus, tikrai retas dalykas); įvairių formų medinių pypkių (pavyzdžiui, pypkės galva iš meniškai išdrožinėtos meškos, apsikabinusios bičių avilį, tartum rūkytojui tabakas būto toks pat saldus, kaip meškai medus); tabakinės iš rago ir parako ragai; taip pat iš rago dūdos, taurės ir net mažos taurelės; įvairių formų, gražios iš medžio ir šiaudų pynių pintos dėžutės vaistams, po skiautelę nudrožinėti briedžio ragai; tipiškos šio krašto medinės klumpės ir vyžos (net iš kadagio nupintos); geinys, t. y.

virvinis prietaisas su dideliu mediniu kabliu ir sėdima lenta bičių medui aukštai iš drevinių iškopti; naktigonių piemenų maišas, atstojąs į jį įsilindusiam kartu paklodę ir antklodę; bizūnas, kuriuo būdavo plakami baudžiauninkai; akmeniniai kirvukai ir daugybė kitokių senovinių dalykų, dalykėlių. Šiame skyriuje buvo rodyta taip pat įvairaus pasiuvimo vyrų ir moterų pilkų sermėgų su įvairiais apvedžiojimais.

Parodą abi Sekminių dienas žmonės lankė labai gausiai. Iš Kauno buvo specialiai atvykę daug dailininkų. Gausiai lankė ir apylinkės sodiečiai, džiaugdamiesi, kad „čia, štai, mano juosta", arba „čia, štai, mano kirvukas". Labai daug šios parodos eksponatų, tiek liaudies meno, tiek ir etnografinių daiktų, parinkta steigiamam Alytuje Dzūkų muziejui. Juos parinkdami žinovai žiūrėjo, kad eksponatai būtų charakteringi tam kraštui. Liaudies meno eksponatų nemažai čia įsigijo ir Čiurlionio galerija.

VIETOS JAUNALIETUVIŲ ŠVENTĖ

Pirmąją Sekminių dieną vyko dar Merkinės valsčiaus jaunalietuvių sąskrydis ir sporto šventė. Jiems pasitaikė tikrai gera proga pasisemti naujų dvasios jėgų iš Senovės dienos. Ne veltui jie Tautos Vadui pastatytuose garbės vartuose prie sporto aikštės įsirašė iš Tautos himno: „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia." Ir dr. Janavičius, pasveikindamas juos 10 val. ryto su trimis vėliavomis gražiai išsirikiavusius prie valsčiaus savivaldybės namo, priminė jiems tvirto ryšio tarp praeities ir dabarties būtiną reikalingumą, paragindamas jaunalietuves pasimokyti iš savo motušių ir senučių gražių darbų ir papročių, o bendrai visiems kurti naujas, gražias, tobulas gyvenimo formas. Dariaus ir Girėno aikštėje pakelę Vytauto Didžiojo jubiliejaus atminimui įsigytą valstybinę vėliavą jaunalietuviai po Tautos himno ir Jaunosios Lietuvos (J. L.) Merkinės apylinkės vado Pr. Žilinsko trumpos kalbos pradėjo savo šventę žuvusių už Lietuvos laisvę pagerbimu, apipindami vainiku, savivaldybės namo sienoje įmūrydami žuvusiųjų atminimo garbės lentą. Paskum su vėliavomis ir vietos šaulių orkestru rikiuotė nuvyko į bažnyčią. Jaunalietuvių vėliavos drauge su bažnytinėmis dalyvavo ir iškilmingoje eisenoje aplink bažnyčią.

Šventės dalyvis – vestuvių šauklys.
Balio Buračo nuotrauka.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

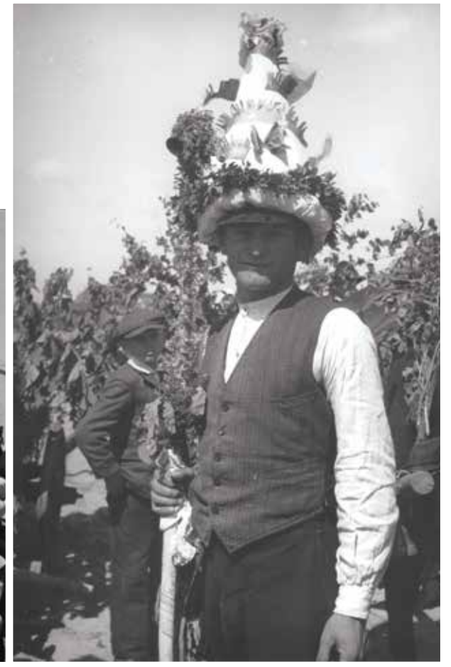

Prie valsčiaus pastato, kur vyko tautodailės ir archeologijos paroda. *Iš NMKČDM fondų*

Žemės ūkio ir namų apyvokos priemonių paroda žydų sinagogos kieme. *Iš NMKČDM fondų*

Piemenėliai per „Senovės dieną“. *Iš NMKČDM fondų*

Piemenėliai ir kerdžius sutinka svečius. Iš NMKČDM fondų

Šventės akimirkos. *Iš NMKČDM fondų*

Popiet sporto aikštėje jaunalietuviai išsirikiavo savo sporto šventei. Čia juos pasveikino J. L. vyriausiosios vadovybės vardu Matulaitis, primindamas neapvilti savo Sąjungos Šefo – Tautos Vado Antano Smetonos, kuris yra pareiškęs, kad jaunoji karta yra vyresniosios kartos viltis, ir paragindamas drąsiai ir ištikimai eiti Tautos Vado rodomu keliu. Vyriausiosios vadovybės atstovas čia pat iškilmingai įteikė J. L. Merkinės ir Samūniškių apylinkėms po naują vėliavą. Paskum apie dvejetas šimtų mergaičių ir jaunų vyrų gražiai atliko, drauge ir paskirai vyrai ir merginos, keletą sporto pratimų pagal orkestro grojamus liaudies dainų motyvus. Buvo dar komiškas sportas, dainos ir lengvoji atletika: šokimas į tolį ir į aukštį, rutulio stūmimas ir 100 bei 1500 m bėgimas.

Visos šios dzūkų jaunalietuvių šventės metu trykšte tryško sveikos jaunatvės jėga ir džiaugsmas tiek iš vyrų, tiek ir iš merginų.

VAKAR SUSILAUKĖ VALSTYBĖS PREZIDENTO

Vakar, antrąją Sekminių dieną, nuo pat ankstaus ryto tik dardėjo ir dardėjo visais keliais į Merkinę vežimas prie vežimo. Sujojo apie 500 ūkininkaičių ant savų žirgų. Šiame krašte itin daug gražių arklių. Sujoję raiteliai buvo pasipuošę plačiomis tautinių raštų juostomis arba senoviškais rankšluosčiais per petį ir siauresnėmis juostomis per juosmenį. Tik popierinės vėliavėlės ant ilgų lazdų nesiderino su anais vertingais senoviniais papuošalais. Vyrų dauguma augaloti, stiprūs, gražiai laikosi ant savo gražių žirgų. Tarp suaugusių vyrų, žiūrėk, ir koks 14–15 metų pusbernis visai vyriškai joja ant vos nulaikomo žirgo.

Moterų čia daugiau kaip kur kitur yra gražiais tautiškais rūbais pasipuošusių. Ne tik šviesuolės, bet ir sodžiaus moterys, ne tik jaunosios, bet dar daugiau senųjų taip pasipuošusios. Senosios ir gražiau už jauną-sias senoviškai vilki. Senosios dzūkės atrodo net jaunesnės dvasios už jaunąsias – linksmesnės, gyvesnės.

Ir kaimo vyrai čia vilki savą rūbą: balti marškiniai su palaida sterble, perjuosti per juosmenį tautiškų raštų juosta, baltos kelnės ir gražiai apivarais apraišiotos vyžos. Taip apsirengusių matyti ne tik senių, bet ir pusbernių, piemenų.

„Savo Prezidento išsiilgusios dzūkų minios per du kilometrus abipus apgulė Vilniaus gatvę ir plentą iki sutikimo vartų ir ištisas valandas laukė“ („Lietuvos aidas“, 1935 m. birželio 11 d. str. „Senovės atbalsiai Dzūkijoje“). *Nuotrauka iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

„Raitųjų vadas, pasipuošęs senovės lietuvių karių dviragiu, šalmu ir šarvais, pajojėjęs toliau į priekį laukė, kada galės visiems galvotrūkčiais pranešti linksmą žinią.“ („Lietuvos aidas“, 1935 m. birželio 11 d. str. „Senovės atbalsiai Dzūkijoje“) B. Buračo nuotrauka. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Atskiromis grupėmis traukė į miestą ir kaimo muzikontai: pavyzdžiui, vikrus jaunas su čele, raišas kuprelis ir apyneregis senis – po smuiką, o augalotas, bet nepaslankus bernas su būgneliu.

Tūkstančiai plačios apylinkės dzūkų ir dzūkių skubėjo savo akimis pamatyti Valstybės Prezidento Antano Smetonos. Antai, tartum iš Krėvės-Mickevičiaus apysakos atgijęs tipiškas šio krašto skerdžius, 76 metų žilabarzdis senis, su tipiška savo krašto uniforma, apsikarstęs šikšniniais ir tošiniais krepšiais, išdžiūvusia, bet gyslota ranka stipriai suspaudęs didelį trimito ragą ir net nešiojamą; sudedamą kėdutę už nugaros besine-

A. Smetoną ir jo palydą pakeliui į renginio vietą sveikina merkiniškiai. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Merkinės viršaitis Jonas Jeskelevičius sutinka LR Prezidentą Antaną Smetoną. *Iš NMKČDM fondų*

šiojąs, tiek ir teklausinėja, ar tikrai galės pamatyti Prezidentą: tik tą vieną troškimą šiame gyvenime ir teturįs.

Taip pat ne mažiau pasiilgusiu žvilgsniu pro nudribusius žilus antakius Prezidento laukia 95 metų Valentukevičius iš Norulių kaimo, medinėje kaladėje parodai koją bevilkdamas. Mat, kai 1869 m. po penkerių metų slapstymosi rusai pačiupo į kariuomenę, jis rekrūtuose ilgai turėjęs valkioti tokią kaladę, kaip gyvulys branktą... Dabar, kai Merkinėje šią didelę šventę senelis išvysta gražia savo uniforma besididžiuojančius linksmus, raudonskruosčius atostogaujančius mūsų ulonus, džiaugsmu sušvinta ir jo bebaigiančios visai užgesti akys.

Tai šitos savo Prezidento išsiilgusios dzūkų minios per du kilometrus abipus apgulė Vilniaus gatvę ir plentą iki sutikimo vartų ir ištisas valandas laukė. Prie pat plento špaleriais išsirikiavusios laukė vietos lietuvių ir žydų visuomeninės organizacijos. Raitųjų vadas, pasipuošęs senovės lietuvių karių dviragiu, šalmu ir šarvais, pajojėjęs toliau į priekį laukė, kada galės visiems galvotrūkčiais pranešti linksmą žinią. Dviejų plentų kryžkelėje laukė rinktinių kaimo raitelių eskortas garbingam svečiui.

VALSTYBĖS PREZIDENTAS BUKAUTIŠKĖJE

Valstybės Prezidentas, vykdamas su savo palydovais į Merkinės iškilmes, pakeliui buvo užsukęs į vyr. kariuomenės kapeliono kun. Vlado Mirono ūkį, Bukautiškę. Dekano V. Mirono ūkis yra arti Daugų miestelio, prie pat Daugų ežero. Vieta, galima sakyti, yra viena iš gražiausių Dzūkijoje. Iš vienos pusės matyti išsišakojęs, miškeliais apaugęs ežeras, o iš kitos – toli nusitęsia Dzūkijos kalnuoti laukai.

„Senovės dienoje“ LR Prezidentas A. Smetona ir Vasario 16-osios Nepriklausomybės akto signataras Vladas Mironas. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

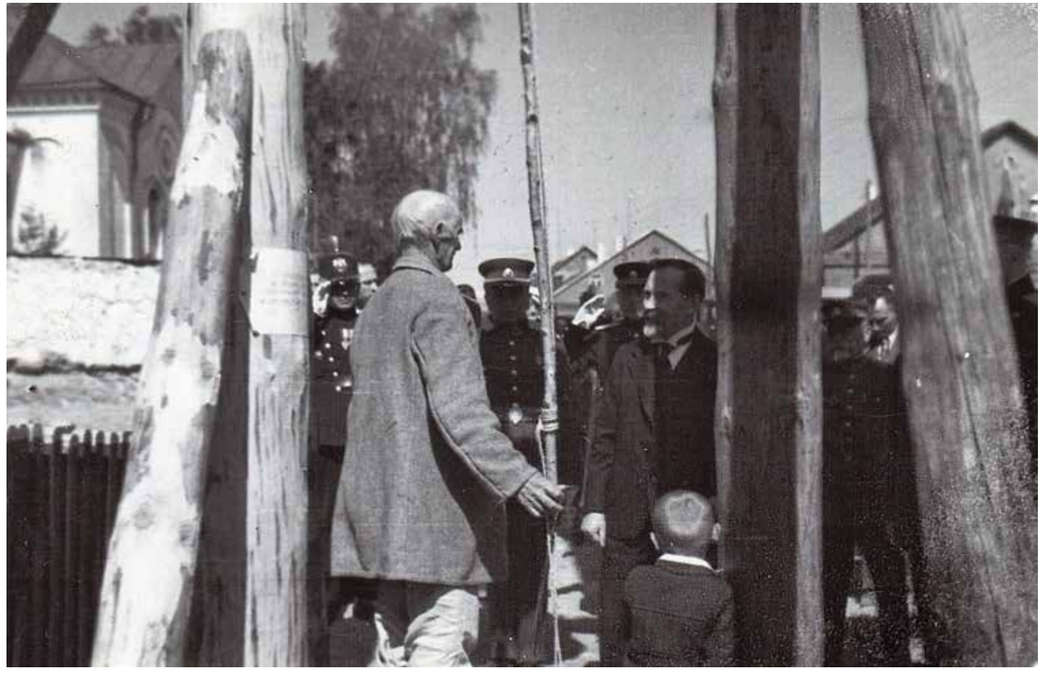

Ponas Prezidentas apžiūrėjo ūkį. Paskui malonusis šeimininkas pakvietė svečius pietų. Porą valandų pasivaišinę svečiai iškeliavo toliau į Merkinę.

ENTUZIASTIŠKAS SUTIKIMAS MERKINĖJE

„Sveikas, Vade!“ – bylojo sutikimo garbės vartai. Su duona ir druska atvykusį Valstybės Prezidentą pasitikdamas valsčiaus viršaitis Jeskelevičius tvirtai pareiškė: „Tikėk, Lietuvos Valdove, kad esame ir būsime Tavo krašto gerovei kelti sumanymų talkininkais, kaip buvome ir senovėje Šarūnui, Mindaugui, Vytautui kariais.“ Iš viršaičio rankų duoną Valstybės Prezidentui įteikė veteranas knygnešys ir seniausias Alytaus apskrities tautininkas Martynas Milius.

Nuolankiai taip pat su duona ir druska Valstybės Prezidentą pasitiko vietos rusų atstovas bei stačiatikių šventikas ir žydų rabinas (su tora po baldakimu), ir vietos žydų visuomenės atstovai. Tik nežinia dėl ko, neatvyko katalikų parapijos klebonas...

O visa dzūkų minia, tiek jauni, tiek seni, išvydę

Šventės proga šalia valsčiaus pastato iškeltas senasis Merkinės rotušės varpas. Igno Končiaus nuotrauka. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

savo Tautos Vadą, prapliupo tokiu gaivališku entuziazmu, kad tartum tik ir siekė pagauti ant rankų ir kiloti, kiloti. Kaimo muzikantai iš džiaugsmo pagavo rodyti savo meną, o senės ir seniai ėmė visi linksmai dainuoti ir net šokti, bent vietoje tūpčiodami. Taip per ištisus 2 kilometrus toks gaivališkas minios džiaugsmas ir lydėjo Tautos Vadą iki garbės vartų prie parodos Dariaus ir Girėno aikštės ir Dr. Bakšio gatvės kampe.

„Vesk mus, Vade, garbingos senovės keliais!“ – šių vartų parašu šaukėsi Merkinės krašto dzūkai. Augalotas, tebetiesus kaip žvakė, žilas senis sutinkant skambino iš buvusios Merkinės miesto rotušės bokšto išlikusiu, 1670 m. liedintu ir dabar, deja, labai sužalotu (su didžiule skyle šone) varpu, įtaisytu prie garbės vartų. Šventės rengimo komiteto pirmininkas čia atraportavo Valstybės Prezidentui apie parodą, į kurią, girdi, puolėsi, ypač mokytojai, ką galima gelbėti iš baigiančių nykti mūsų senosios kultūros likučių, senų lietuviškų tradicijų, apeigų, papročių. Tautos Vadas nuoširdžiai padėkojo už tokį gražų darbą.

Valstybės Prezidentą į Merkinę atlydėjo kariuomenės vyr. kapelionas kun. V. Mironas, vidaus reikalų viceministeris pulk. Giedraitis, švietimo viceministeris Masiliūnas, II divizijos viršininkas gen. Čaplikas, Valstybės Prezidento kanceliarijos viršininkas dr. P. Bielskus, Valstybės Prezidento asmens adjutantas pulk. ltn. Šakmanas, „Lietuvos aido“ vyr. redaktorius Vyt. Alantas-Jakševičius, kompozitorius St. Šimkus, dailininkas A. Žmuidzinavičius, Alytaus apskrities viršininkas Jurgelis, komendantas pulk. ltn. Baslulis ir policijos vadas Antanaitis, Kauno apskrities viršininkas pad. Bortkevičius ir kiti. Merkinėje pasitiko dar kauniečiai – gen. J. Buiota ir kariuomenės inspektorius gen. št. pulk. Tallat-Kelpša. Valstybės Prezidentui ir jo aukštiems palydovams parodyta visa paroda, kuria Valstybės Prezidentas labai domėjosi ir įsigijo visą eilę eksponatų savam tautodailės muziejui. Senovės dienos rengimo komitetas apsilankymo atminimui padovanojo nepaprastai gražiai sukomponuotą senoviškų raštų kaišytinę juostą ir ilgus senoviškus rankomis apdirbtų gintarų karolius poniai Sofijai Smetonienei.

LR Prezidento pasveikinimas. I. Končiaus nuotrauka. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

ŠVENTĖS AIKŠTĖJE

Iš parodos Valstybės Prezidentas su savo palydovais nuvyko į sporto aikštę, kur jo jau laukė keli tūkstančiai organizuotos lietuvių ir žydų visuomenės, voromis išrikiuotos aplink didžiulę aikštę, ir dar daugiau neorganizuotos minios. Prezidentas apėjo ir pasisveikino su visomis organizacijomis, kurios paskui gražia eisena praėjo pro Valstybės Prezidento ir kitų aukštųjų svečių tribūną. Jau visai gražiai ir darniai rikiuotėje žygiavo, vietos šaulių ir ugniagesių orkestrų vedami, originaliai apsirengę seniai ir senės, paskui su savo vėliavomis šauliai, šaulės, tautininkai, jaunalietuviai, jaunųjų ūkininkų rateliai, žydų organizacijos, galop tvarkingoje rikiuotėje prajojo ir raiteliai.

Paskui atskiri Merkinės valsčiaus kaimai parodė senovės vestuves, su visais verkavimais ir dainomis, rugiapjūtės pabaigtuves, senoviškus šokius – „Kepurėlę, „Sukčių“ ir juokus „Mešką“. Parodžius rugiapjūtės pabaigtuvių paprotį, tariami šeimininkai atnešė Valstybės Prezidentui dovanų gautus du rugių varpų vainikus, kuriuos įteikdamas ūkininkas prašė: „Mūsų garbingasis Tautos Vade, prašome vesti mus taip, kad visa tauta visada būtų tokia darbinga kaip per rugiapjūtę, to-

„Paskutiniai pro tribūną prajojo raiteliai.“
B. Buračo nuotrauka. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Svečius sveikina skautai ir jaunieji ūkininkai. I. Končiaus nuotrauka. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

kia linksma kaip pavasarį, ir tokia turtinga kaip rudenį.“

Už visą atvirą dzūkų širdį tarė jautrų padėkos žodį Valstybės Prezidentas Antanas Smetona, dėkodamas už pirmąją Lietuvoje tokią Senovės dieną, kur ypač gražių dainų, padavimų ir pasakų turtingi dzūkai, galbūt, geriau negu kur kitur sugebėjo praskleisti mūsų gražiosios senovės uždangą. Valstybės Prezidentas paragino patiems išlaikyti ir toliau atgaivinti gražiuosius senovės papročius ir jaunimui įskiepyti savo senovės meilę.

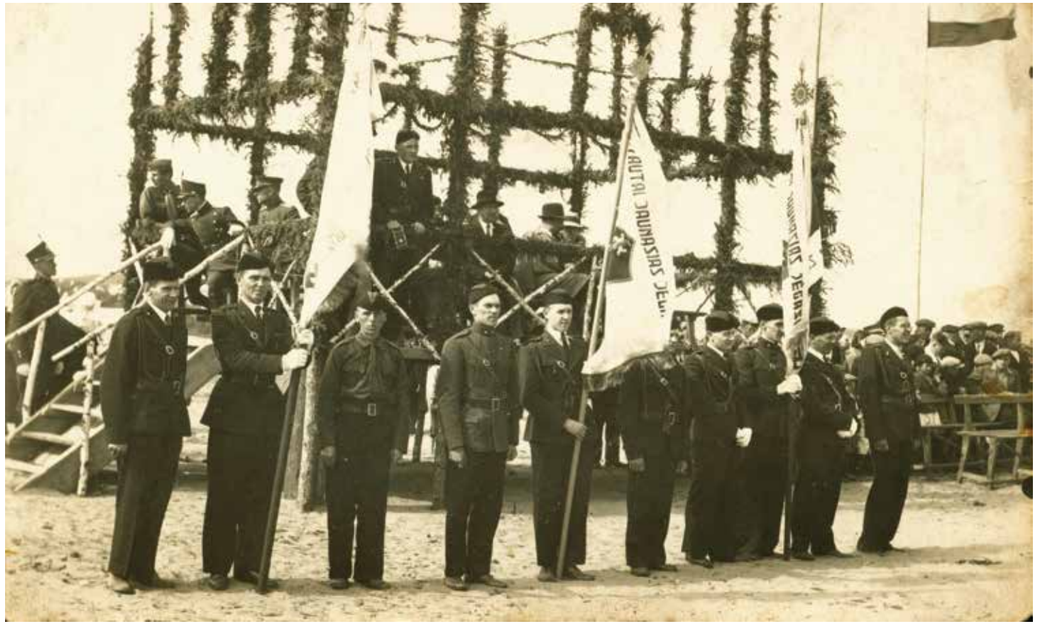

Šventės akimirka. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Tūkstančių dzūkų ir dzūkių akys susmigo į iš arti kalbantį taip pasiilgtąjį Tautos Vadą ir visą laiką nė nemirktelėjo, o vienai kitai senutei ir ašara nuriedėjo per raukšlėtą skruostą. Kai kalbėti baigė, vėl pasipylė gaivališkos ovacijos. Tautos himnas ir vėl nesibaigiančios ovacijos, iki Valstybės Prezidentas išnyko iš akių.

Pasibaigus programai, Valstybės Prezidentas ir kiti aukštieji svečiai drauge su sodžiaus dzūkais ir dzūkėmis dar apie valandą pasivaišino pradžios mokykloje kukliais, bet sočiais užkandžiais. Čia dzūkės visą laiką lenktyniavo, bedainuodamos savo gražias senoviškas dainas. Tos mokyklos šeimininkas Pr. Žilinskas dar kartą drauge su visais dzūkais pareiškė savo džiaugsmą, sulaukę pamatyti patį Tautos Vadą, kurį iki šiol tik iš paveikslų tebuvo matę. Tikrai širdingos ovacijos ir gailesčio kupini nuoširdžių dzūkų ir dzūkių žvilgsniai išlydėjo 18.20 val. atgal į Kauną išvykstantį Valstybės Prezidentą. ***A. Dėdelė***

„Senovės dienos“ akimirkos B. Buračo nuotraukose.
Iš NMKČDM fondų

„Mūsų kraštas“, 1935 m. liepos 7 d. Nr. 27

Merkinės senienos Alytaus muziejuje

Dzūkų kraštotyros draugijos vadovybė brangiausius Merkinės Senovės dienoj išstatytus eksponatus nupirko. Tų senienų savininkai džiaugiasi, kad už tokius, jų manymu, paprastus daiktus tokius pinigus užmokėjo. Nupirktos senienos pervežtos į Alytaus dzūkų muziejų.

„Mūsų kraštas“, 1935 m. rugsėjo 8 d. Nr. 36

Gausiai lanko ekskursijos Merkinę

Po įvykusios Senovės dienos Merkinė ir jos apylinkės labiau lankomos ekskursijų. Atvažiuoja ekskursijos iš įvairių Lietuvos vietų, net ir iš Klaipėdos. Štai rugpjūčio 19 d. Merkinę aplankė ir jos istorines ir įdomesnes vietas apžiūrėjo Šiaulių kraštotyros draugijos nariai plaukdami baidarėmis <...>. Ekskursantai baidarių kelione patenkinti ir gėrisi gražia Dzūkų gamta, piliakalniais, stebisi dar turtingomis dzūkių skryniomis, pilnom įvairių audinių, juostų, bei senais rūbais ir turtingu dvasios turtu – tautosaka.

„Senovės dienos“ dalyvės. *Iš NMKČDM fondų*

„Mūsų kraštas“, 1935 m. birželio 23 d. Nr. 25

Pavasario ledų atneštas baidokas

Šį pavasarį Nemuno ledams einant, į Merkinę iš okupuotosios Lietuvos dalies buvo atneštas didelis baidokas. Pasienio ir viešosios policijos pastangomis baidokas neduotas ledams sutriuškinti, bet Merkinėje pagautas ir ištrauktas į Nemuno pakraštį. Alytaus muitinės agentai jį apžiūrėję įkainavo per 3000 Lt. Birželio 16 d. Alytaus kelių rajonas baidoką pergabeno iš Merkinės į Alytų. Baidokas lieka mūsų plentų, vandens kelių ir uostų valdybos žinioje.

Kerdžius Petras Čaplikas iš Samūniškių

„Tūkstančiai plačios apylinkės dzūkų ir dzūkių skubėjo savo akimis pamatyti Valstybės Prezidentą Antaną Smetoną. Antai, tartum iš Krėvės-Mickevičiaus apysakos atgijęs tipiškas šio krašto skerdžius, 76 metų žilabarzdis senis, su tipiška savo krašto uniforma, apsikarstęs šikšniniais ir tošiniais krepšiais, išdžiūvusia, bet gyslota ranka stipriai suspaudęs didelį trimito ragą ir net nešiojamą, sudedamą kėdutę už nugaros besinešiojąs, tiek ir teklausinėja, ar tikrai galės pamatyti Prezidentą: tik tą vieną troškimą šiame gyvenime ir teturįs.“ *(„Lietuvos aidas“, 1935 m. birželio 11 d.) str. „Senovės atbalsiai Dzūkijoje“). Iš NMKČDM fondų*

Šventės dalyviai Merkinės valsčiaus šauliai raiteliai. *Iš NMKČDM fondų*

LR Prezidentas išlydimas iš Merkinės. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

RAITELIS SMALYS

Raitelio V. Smalio sutiktuvės Merkinėje

Raitelis V. Smalys. *Iš Arklio muziejaus fondų*

1935 m. Lietuvos šaulių sąjunga šventiškai ruošėsi sutikti 16-uosius savo gyvavimo metus. Lietuvos žirginio sporto entuziastas, Šaulių sąjungos narys, dzūkas Vaclovas Pranciškus Smolenskas (1904–1950), vėliau susilietuvinęs savo pavardę į Smalys, su trakėne Luoke ta proga iškėlė sau iššūkį apjoti Nepriklausomą Lietuvą bei aplankyti visus jos pakraščius. Kelionės tikslas buvo pažinti Lietuvą, propaguoti jojimo sportą, meną, rinkti tautosaką. Per 30 d. įveikti 1500 km. Apie jo kelionę daug rašė to meto spauda, visur raitelį sutikdavo vietos gyventojai, valdžia. 1935 m. birželio 30 d. raitelis V. Smalys iš Leipalingio miestelio atjojo į senąją Merkinę. „*Čia, ant Nemuno tilto, jį pasitiko Merkinės šaulių būrio vadas Feliksas Pempė (1904–1985) su šauliais, Merkinės moterų šaulių vadė Stasė Žmuidzinavičienė su šaulėmis, merginų choras bei pulkas merkiniškių. Po visą apylinkę, piliakalnį nuskambėjo dzūkiškos dainos. Vėliau vyko vaišės. Po pusšimčio metų V. Smalio žmona Aleksandra Šalčiūtė savo prisiminimuose apie šį vyro susitikimą rašys, kad gražiausiai raitelis buvo sutiktas Merkinėje ant Nemuno kranto!*“ (cit. A. Amšiejus).

Vėliau, pasakodamas apie savo gyvenimą, V. Smalys užsiminė, kad savo gyvenime jis verkęs tik tris sykius: kai pirmą kartą gyvenime pamatė lietuvišką kareivį, kai pirmą kartą gavo lietuvišką pinigą bei dabar, kai jį raitą, aplink Lietuvą keliaujantį sutiko.

1946 m. gegužės mėn. V. Smalys savo gimtinėje Lazdijų rajone Straigių kaime buvo suimtas NKVD. Vėliau jis išvežtas į Vorkutos lagerį, kur buvo nukankintas.

Raitelio V. Smalio žygis ir jo įveiktas atstumas buvo įtrauktas į Lietuvos rekordų knygą.

Parengta pagal A. Amšiejaus str. ***„Raitas dzūkas Nepriklausomos Lietuvos pakraščiais“ (www.gintarinesvajone.lt, 2018 m.) ir E. Musteikio str. „Greičiausias raitelis“ („Ūkininko patarėjas“, 2005 m.)***

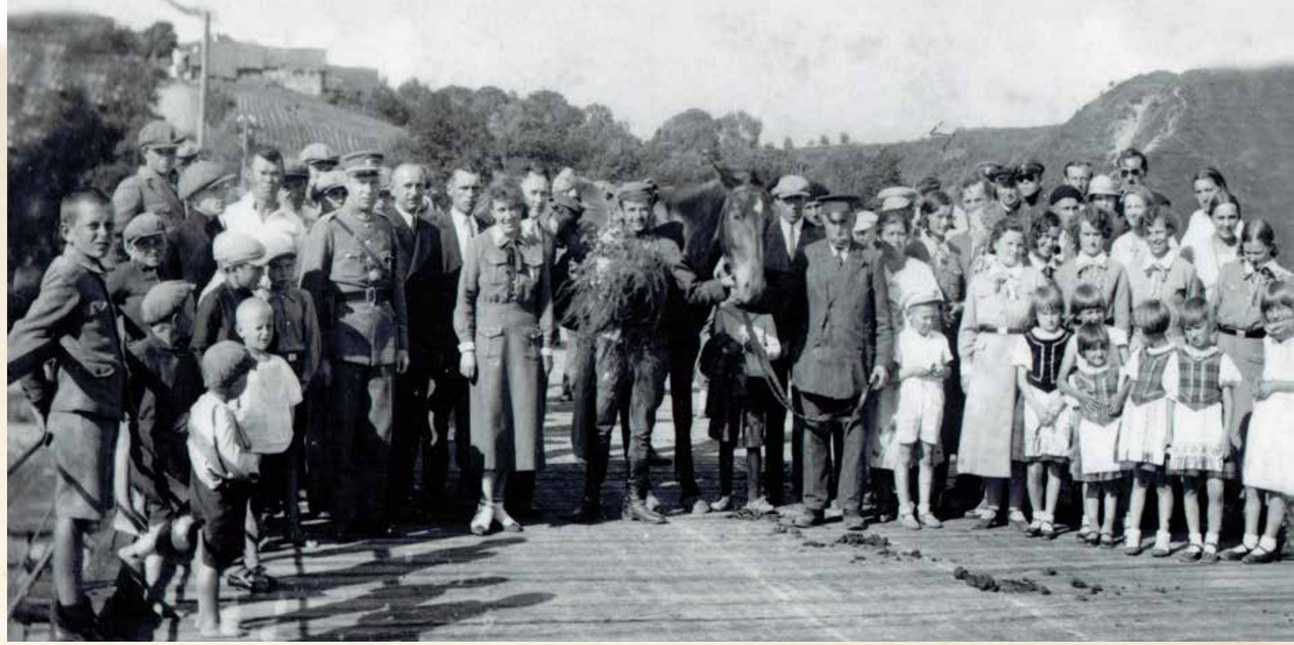

Raitelio V. Smalio sutiktuvės Merkinėje 1935 m. birželio 30 d. *Iš Arklio muziejaus fondų*

„Diena“, 1935 m. birželio 30 d. Nr. 26

VAIKINAS – 27 metų, prekybininkas, mokąs 4 kalbas, ieško rimtos gyvenimo draugės arba kompanijonės su 5000 Lt. Biografija, foto ir pašto ženklas atsakymui. Merkinė, Atsargos liudijimas 365.

„Trimitas“, 1935 m. liepos 11 d. Nr. 28

Liškiava*. Birželio 24 d. Liškiavoje buvo pirmoji sporto šventė. In šv. Jono atlaidus, in šventę, suplaukė daug žmonių. Šventėje dalyvavo: rinktinės vadas kap. Navikevičius ir Alytaus baro viršininkas Daukša. Sportininkams vadovavo pasienio policijos rajono viršininkas ats. kap. Tinteris. Buvo bendri pratimai, 100 m bėgimas, šokimas in tolį ir in aukštį, granatų metimas, šaudymas šrateliais, dviratininkų lenktynės ir raitelių lenktynės. Rinktinės vadas inteikė prizus. Šventėj dalyvavo Liškiavos, Kibyšių, Guobinių ir Norulių būrių šauliai, policijos sporto klubo pasienio policijos I ir II rajono nariai, jaunalietuviai, jaunieji ūkininkai ir 6 pradžios mokyklų mokiniai. Vakare piliakalny buvo gegužinė. Grojo Merkinės būrio dūdų orkestras. Prie administracijos linijos susirinko būrys brolių iš okupuotos Lietuvos. Jie padainavo lietuviškų dainų ir sugiedojo Lietuvos himną.*

„Suvalkietis“, 1935 m. liepos 14 d. Nr. 28

Merkinė latvių spaudoje

Latvių žurnalistas Grinblatas laikraštyje „Pedeja Bridi“ labai gražiai aprašė senojo Dainavos krašto sostinę Merkinę, ypač iškeldamas jos grožį ir dzūkų liaudies kūrybos turtingumą. Straipsnis užima visą dienraščio puslapį ir yra iliustruotas Dzūkijos krašto vaizdais.

„Lietuvos Aidas“, 1935 m. liepos 26 d. Nr. 169

Miesčiukai geriau susitvarkę negu Alytus

Alytaus apskrityje kai kurie miesčiukai, kaip antai: Merkinė, Seirijai, Simnas, Jieznas ir Butrimonys, žymesnes gatves ir turgų aikštes yra išsigrindę, šaligatvius susitvarkę. Tačiau Alytaus miestas turi tik vieną gatvę išgrįstą. Šaligatviai taip pat netvarkingi – duobėti ir laiptuoti. Jei miestas nepajėgia gatvių grįsti, tai turėtų bent iššvyruoti.

„Suvalkietis“, 1935 m. rugpjūčio 11 d. Nr. 32

Švietimo viceministeris aplankė mokytojų stovyklą Merkinėje

Merkinėje stovyklaujančius mokytojus aplankė viceministeris K. Masiliūnas, lydimas Kūno kultūros rūmų direktoriaus V. Augustausko. Viceministeris pasižiūrėjo grupėse vykstančių užsiėmimų, susipažino su stovyklos įrengimu ir apylinke. Vėliau buvo surengta stovyklos šventė pradžios mokyklų švenčių principu. Pasirodė visos grupės bendrai ir atskirai, taip pat pradžios mokyklų mokinių grupė, kuri stovyklauja prie mokytojų stovyklos mokytojų praktikai.

Saulei leidžiantis buvo sukurtas laužas. Laužo programa buvo labai įvairi ir įdomi. Pasibaigus laužui viceministeris Masiliūnas pasakė kalbą, kurioje padėkojo mokytojams ir vadovams už rūpestį ir gražią programą. Merkinės stovykla baigėsi rugpjūčio 3 d. ir mokytojai išvažiavo į savo gimtines atostogauti. Nežiūrint lietingo oro, stovyklos programa išeita.

„Suvalkietis“, 1935 m. lapkričio 24 d. Nr. 46

Norėjo nužudyti Alytaus baro viršininką Daukšą

Lapkričio 19 d. pietų metu betikrinant Alytaus pasienio policijos sargybas, dienos metu Milioniškių k., Merkinės valsčiaus pasienio policijos sargybos būstinėje policininkas Julius Kučinskas lengvai revolverio šūviu sužeidė baro viršininką Joną Daukšą. Po šūvio, užspringus revolveriui, sargybos viršininkas Jonas Sanka iš Kučinsko rankų revolverį išmušė. Pametęs revolverį, Kučinskas sumišęs pasileido bėgti ir su savim nusinešė karišką šautuvą. Atbėgęs iki Merkio upės, Milioniškių k. laukuose nusišovė. Sužeistasis baro viršininkas p. Daukša paguldytas Alytaus apskrities ligoninėn.

„Diena“, 1935 m. rugsėjo 8 d. Nr. 36

Liūdna Merkinės rotušės varpo istorija

Garsus sava senove Merkinės rotušės varpas. Jis kadaise kabojo rotušės rūmų bokšte ir skelbė gyventojams teismų pradžią. Senovėje šiuo varpu galėjo skambinti kiekvienas dzūkelis, kuris kokią nors skriaudą turėjo, ir paskambinus šiuo varpu susirinkdavo garbingi miesto sūdžios ir teisdavo susikivirčijusius gyventojus...

Ir kartą vieną šaltą žiemos naktį pasklido senam rotušės bokšte galingas varpo garsas, jo aidas sklido po visą miestą, sukruto Merkinės miesto gyventojai ir galvas kraipydami stebėjosi, kas gali tokią naktį šauktis sūdžių pagalbos. Susirinko prie rotušės minia ir pamatė keistą reginį. Rotušės varpu skambino įsikandęs virvę senas sudžiūvęs arklys. Rytojaus rytą susirinko garbingos sūdžios aukštoj rotušės salėj ir pradėjo tyrinėti, kam šitas arklys varpu skambino. Ir po pietų sužinota, kad šitą arklį gaspadorius pavarė neturėdamas pašaro. Pavakary buvo įdomus teismas. Senas arklys skundė savo šeimininką garbingiems teismo sūdžioms, kad jį užlaikytų iki gyvos galvos. Arklio skundą miesto sūdžios patenkino ir priteisė gaspadoriui visą išlaikymą. Apie šį arklio ir šeimininku teismą dar ir dabar gyvai dzūkai kalba... Ilgai skambėjo varpas iš aukšto rotušės bokšto, iki svetimieji mūsų kraštą užgrobė. Ir anais caro viešpatavimo laikais manė ir sumanė svetimieji vietoj rotušės pastatyti cerkvę. Bet stebuklas: nukeliant nuo aukšto rotušės bokšto varpą, jis krito žemėn ir užmušė tris žmones, kurie kėsinosi į garsią rotušę.

Liūdna istorija nuo rotušės išgriovimo senam varpui. Senoj Jogailos statytos bažnyčios rūsy randa senovės varpas sau vietą, iki senovės garbintojai šiemet per Sekminių šventes iškabina prie rūmų, kuriuose mirė Vladislovas. Senas rotušės varpas kabo neaukštoj vietoj, lyg nusiminęs, kad jo garsią rotušę su aukštais bokštais svetimieji išgriovė. Garbinga buvo rotušė senovėje, joje gyveno miesto galva. Tais laikais Merkinė turėjo savo pinigus ir herbą, gal ne prastesnį už Kauno. Dar ir dabar yra antspaudas, primenantis garsią Merkinės praeitį, kurioje įrašyta „pieczec urzadova miasta Miereceat“ ir išpiešta stilizuotam keturkampyje karūna, varpas ir bėgantis žirgas.

Tais laikais Merkinė turėjo Magdeburgo teises, joje buvo 6 bažnyčios ir daug gyventojų. Kokia senovėj buvo Merkinė, liudija už kilometro apgriuvę stulpai, buvusieji kadaise miesto vartai. ***Ap. Valentas***

Kalėdų eglutė Merkinės pradžios mokykloje. 1935 m. gruodžio pabaiga. Už dekano A. Juknevičiaus, felčerio A. Plutulevičiaus stovintis karininkas yra atsargos leitenantas Merkinės pasienio mokomojo būrio viršininkas Juozas Skučas (1897–1943). *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

1936-IEJI: GEDIMINO PILIES BOKŠTAS LIŠKIAVOJE – PAMINKLO J. BAKŠIUI IDĖJA – PRIESAIKA VILNIUI – PUPŲ DYDŽIO LEDŲ KRUŠA

Liškiavos panorama, apie 1930 m.
Iš www.miestai.net

LIŠKIAVOS GEDIMINO BOKŠTAS

Arūnas Amšiejus

Bokšte Gedimino okupantas sėdi,
Kraštas nuteriotas visą laiką gedi.
Kalėjimuos pilna mūs brolių lietuvių,
Užtat, kad kovoja jie už savo būvį.
Smaugia okupantai brolį mūs nekaltą,
Kalėjiman grūda grandinėm sukaltą.

Jonas Martinaitis

1936 m. visa Lietuva minėjo 620 metų sukaktį, kai Gediminas tapo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Gedimino įkurtas Vilniaus miestas tuo metu buvo okupantės – Lenkijos pavergtas. Lietuvių tauta troško susigrąžinti šalies širdį. Minėtų metų spalio 11 d. istorinėje Liškiavoje prie administracinės linijos buvo pašventintas Gedimino pilies bokšto paminklas. Tai buvo apie 5 m aukščio statinys, pastatytas „ūkišku būdu“ šalia Liškiavos Švč. Trejybės bažnyčios. Paminklo sumanytojas ir uolus įgyvendintojas buvo Alytaus baro (1 eilės) rajono viršininkas Jonas Tinteris. Paminklo statymo organizacinio komiteto garbės pirmininkas buvo „Liškiavos Tėvelis“ Kazimieras Sederavičius (1870–1953). Komiteto nariai: policijos vachmistras, Liškiavos šaulių būrio vadas Antanas Čyžius, pradinės mokyklos vedėja Valerija Kutienė, mokytojas Kostas Radzevičius bei kiti. Gedimino bokšto statymą pinigais parėmė Alytaus apskrities policijos klubas, Liškiavos šaulių būrio valdyba bei kiti.

1936 m. spalio 11 d. Gedimino bokšto paminklo šventinimo iškilmės pradėtos parapinėje Liškiavos Švč. Trejybės bažnyčioje. Gedimino bokšto

Gedimino pilies bokštas Liškiavoje.
Iš kairės antra sėdi mokytoja V. Kutienė, centre – kunigas K. Sedarevičius. Pirmas iš dešinės stovi J. Liaudinskis.
L. Pigago nuotrauka. *Iš žurnalo „Policija“, 1936 m. Nr. 22*

Liškiavos pilies griuvėsiai. 1938 m. rugsėjo 11 d.
Gordono nuotrauka. *Iš www.miestai.net*

Liškiavos vienuolyno ansamblio pastatai.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

paminklą šventino kunigas Danielius Baužys (1900–1984). Pasienio policijos Alytaus baro viršininkas Jokūbas Liaudinskis (1904–1941) Alytaus apskrities viršininko Mečislovo Jurgelio (1891–1942) vardu pasakė gražią kalbą. J. Tinteriui (nuo 1937 m. Liškiavos šaulių būrio vadui, 1950 m. emigravusiam į Australiją), A. Čyžiui bei kt. pareigūnams Alytaus apskrities viršininko M. Jurgelio vardu išreikšta padėka. Iškilmėse dalyvavo I rajono pasieniečiai, Liškiavos šaulių kuopos šauliai, jaunalietuviai bei visuomenė. Šis Vilniaus laisvės simbolis žadino patriotizmą, tautiškumą, vieningumą bei viltį susigrąžinti senąją Lietuvos sostinę. Šiandieną jo buvusią vietą žymi tik raudonos spalvos trinkelių takas, primenantis, kokiam okupantui valdant jis buvo nuverstas.

Šis A. Amšiejaus straipsnis su šaltiniais buvo publikuotas 2016 m. rugpjūčio 6 d. puslapyje http://gintarinesvajone.lt/

1936-IEJI MERKINĖJE

MINDAUGAS ČERNIAUSKAS

Liškiava tarpukario Lietuvoje garsėjo kaip pasienio zona su turistų pamėgtu pilies kalnu ir bažnyčios bei vienuolyno ansambliu. Gyvenvietė turėjo savarankiško valsčiaus statusą, tačiau 1933 m. prijungta prie Merkinės valsčiaus. Kaime gyveno kelios dešimtys žydų šeimų.

Jeigu 1936 m. Liškiavoje iškilo puikus Gedimino pilies maketas, tai Merkinė per Sekmines įspūdingai paminėjo Vilniaus dieną.

„Mūsų Vilnius“ 1936 m. birželio 15 d. Nr. 12 rašė: „*Sekminių antrą dieną Dainavos sostinėje Merkinėje įvyko įspūdinga Vilniaus diena. Miestelis buvo paskendęs žalumynuose ir vėliavose. Po pamaldų miesto aikštėje įvyko didelis visų organizacijų paradas su gyvaisiais paveikslais ir vaidinimais. Kiekviena organizacija vaizdavo atskirus paveikslus iš Vilniaus krašto gyvenimo ir istorijos. Pasibaigus eisenoms, aikštėje susirinko per 2000 žmonių minia, kuriai organizacijų ir VVS apygardos atstovai pasakė karštas kalbas. Po to čia pat minia pasakė priesaiką. Priesaikos aktu Šarūno ainiai prisiekia Dievui, Tautos Vadui ir visam pasauliui, kas visus savo darbus, laimę, džiaugsmą, turtą ir gyvybę pasiryžę aukoti Vilniui ir siekti visiško jo atvadavimo. „Tautos Vade, vesk mus į Vilnių! Mes trokštame savo protėvių sosto ir mūsų ilgesio šventovės; mes trokštame Vytauto laikų didingos Lietuvos. Sugaudus Vilniaus vadavimo trimitams, mes kaip vienas stosim kovon“, – baigė priesaikos aktą merkiniškiai. Šį aktą pasirašė 34 organizacijų atstovai ir 4 kunigai.*

Merkinės Vilniaus Dienos garbės prezidiumas pasirašo priesaikos aktą.

Iš „Mūsų Vilnius“, 1936 m. birželio 15 d. Nr. 12

Nešamas vainikas prie paminklo žuvusiems už Lietuvos laisvę. Merkinė, 1936 m. birželio 7 d. J. Milero nuotrauka. *LCVA*

Vilniui vaduoti sąjungos Merkinės skyriaus artistai apie 1930 m. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

Toliau susirinkusieji priėmė protesto rezoliuciją, kurioje smerkia lenkų niekšiškus darbus ir reikalauja, kad visos lenkų okupuotos mūsų žemės su sostine Vilniumi būtų grąžintos Lietuvai ir padarytos lietuviams skriaudos atitaisytos, o vilniečiams pareiškė karščiausių sveikinimų ir užuojautą.“

Iš kitų 1936 m. įsimintinų įvykių reiktų paminėti gegužės mėn. 27 d. apie 19 val. čia praūžusį didelį viesulą su perkūnija, žaibais ir liūtimis: „*Merkinėje gerų pupų dydžio ledai krito apie 10 min. ir laikėsi žemėje neištirpę apie 7–8 min.*“ Miestely tuo metu besisvečiavusio cirko pastatas vėjo gūsio buvo priplotas prie žemės, laimė, krintantys balkiai žmonių nesužalojo. Paukščio kiaušinių didumo ledai pasikartojo ir kitą dieną: „*Krito pusę valandos. Žemė ir šiaudiniai stogai baltavo apie 10–12 minučių. Tiek prilijo, kad gatvės laikinai buvo virtusios upeliais. Ledai ir stiprus lietus smarkiai suplakė javus ir daržus. Nuostolių bus nemaža. Apylinkėje lietus jau kelinta diena*“ (**„Suvalkietis“, 1936 m. birželio 6 d. Nr. 23).**

Vilniaus diena Merkinėje 1930–1938 m.
Kitoje nuotraukos pusėje užrašas: „1920 m. spalio 9 d. Želigovskis užėmė Vilnių. Ta diena minima kasmet kaip tautinio gedulo ir protesto diena“.
Iš Paulaičių šeimos albumo

1936 m. birželio 21 d. „Diena“ atkreipia dėmesį į pilietinį gyventojų aktyvumą balsuojant: „*Iš balsavusių skaičiaus matyti, kad mūsų krašto gyventojai tikrai rūpinasi bendraisiais valstybės reikalais. Ypač šiuo atžvilgiu pasižymėjo Trakų apskrities Onuškio valsčiaus gyventojai, kur balsavo 99,2% turėjusių teisę balsuoti. Merkinės valsčiuje Mardasavo apylinkėje balsavo 98,5%.*“

„Lietuvos aidas“ 1936 m. liepos 20 d. rašo apie Merkinėje lankytinus kultūros paveldo objektus: „*<...> Merkinėje: 1. Buvusieji miesto vartų stulpai; 2. Garsusis piliakalnis; 3. Vytauto laikų puošni ir originali bažnyčia; 4. Domininkonų vienuolyno griuvėsiai <...>.*“

Paminklo Dr. Juozui Bakšiui idėja

Kas buvo daktaras J. Bakšys, žino kiekvienas dzūkas, nes šį žmogų kiekvienas pažino. Jo nuopelnai Lietuvių tautai, taip pat Dzūkijai trumpa korespondencija sunku įvertinti. Pamiršta Merkinė šį didįjį dzūkų krašto didvyrį. Tik rūmų, kuriuose a .a. daktaras J. Bakšys gyveno, sienoje kukliai pažymėta, kad jis žuvo už Tėvynę. Bet to neužtenka daktarui Bakšiui, kuris Merkinę kūrė, gynė nuo lenkų. Verta jam pastatyti garbingoj miestelio vietoj paminklą, kuris primintų praeiviui, kad Dzūkija moka pagerbti savo didvyrius. Dzūkijos krašto gyventojai šį kilnų sumanymą su visom išgalėm parems, prie jo prisidės. Tik visuomenės veikėjams verta šį reikalą pajudinti iš vietos. ***Vytautas Lepeška*** (**„Ūkininko patarėjas“. 1936 m. gruodžio 10 d. Nr. 50**).

Paminklo idėja niekada nebuvo įgyvendinta, bet vien idėjos iškėlimas praėjus 11 metų po tragiškų įvykių rodo didelę pagarbą pirmam Merkinės vidurinės mokyklos direktoriui...

„JL“ Merkinės skyriaus mergaitės gegužės 1 d. gražina Merkinės piliakalnį

Merkinė

GRAŽIAI TVARKOSI MERKINĖS MIESTELIS

Merkinės miestelis gražūs, gerai tvarkomas. Turi per 2000 gyventojų. Prieš keletą metų padaryti betoniniai šaligatviai ir beveik jau visas miestelis išgrįstas. Kad ir nedidelis miestelis, bet savo išvaizda panašus į didelį, gražų miestą. Miestelyje daug yra mūrinių namų, kurių keletas yra labai senoviškų, ir jų vidus originališkas.

Vienintelis visame apskrityje miesčiukas, turintis vandentiekį, kuriuo dabar viso miestelio gyventojai naudojasi. Taip pat veikia ir elektros apšvietimas.

Miestelio gyventojų daugumą sudaro žydai, kurių rankose beveik visa prekyba. Be to, pasitaiko čia ir tokių, kurie save vadina „polekais“. Iš Padegimų jie buvo virtę Pagarėkiais, o iš Dervinių — Dravinskiais ir t.t. Tačiau paskutiniu laiku jie pradeda susipratti ir šnekėti savo senelių, lietuvių kalba.

Merkinė turi gerą susisiekimą plentais. Pro ją eina keletas plentų, o ir vieškelių tinklas iš čia gerai sutvarkytas. Nors šis miestelis netoli administracijos linijos, bet judėjimas čia didelis ir gyvas.

Iš 1936 m. liepos 23 d. „Lietuvos aido“

1936 m. birželio 26 d. šventinami Nedzingės šaulių namų pamatai. Šventina kunigas J. Svirskis. Priekyje būrio vadas. P. Makaraitis. *Iš G. Lučinsko rinkinio*

Šaulių kryžius Nedzingėje ir statomi Šaulių namai. Šalia kryžiaus mokytojas, šaulys P. Makaraitis. 1936 m.
Iš G. Lučinsko rinkinio

Statomi šaulių namai Nedzingėje. 1936 m.
Iš G. Lučinsko rinkinio

Pastatyti šaulių namai Nedzingėje. 1938 m. nuotr.
Iš G. Lučinsko rinkinio

Jaunalietuviai sodina medelius ant Merkinės piliakalnio. 1936 m. gegužės 1 d.
Iš A. Černiausko rinkinio

PASIENIO MOKOMASIS BŪRYS MERKINĖJE

Arūnas Amšiejus

1935 m. rugsėjo 1 d. – 1936 m. sausio 16 d. Alytaus apskrities Merkinės miestelyje veikė Lietuvos pasienio sargybų viršininkų (vyresniųjų) kalvė – mokomasis būrys. Tuo metu Lietuvoje tokio pobūdžio pasieniečių mokymo įstaiga veikė tik Rusnės miestelyje. Merkinės valsčiuje bei šalia jo, prie demarkacinės linijos su Lenkijos užgrobta Lietuvos teritorija, buvo išsidėstę 4 pasienio rajonai (I Liškiavos k., II Uciekos k., III Mardasavo k. bei IV Perlojos bažnytkaimyje).

1935 m. rugsėjo 1 d. Vidaus reikalų ministerijos įsakymu Merkinės mokomojo būrio viršininku paskirtas Juozas Skučas (1892–1943). Jo padėjėju tapo Povilas Tyrulis (g. 1904 m.) bei mokomojo būrio vachmistru Snukiškis. Mokomojo būrio mokslas tęsėsi 1,5 mėn. Buvo dėstomi šie dalykai: muitinių įstatai, pasienio policijos instrukcija, sienos peržengimas, policijos raštvedyba, kriminalistika, ginklai, šaudyba, rikiuotė, topografija, tarnybos etika bei kt. Pasienio mokomojo būrio administravimo reikalai,

Merkinės pereinamasis punktas. Centre punkto viršininkas Juozas Ostachavičius, 1923–1926 m. *Iš Muitinės muziejaus fondų*

Merkinės pasienio policininkai apie 1925 m. Iš kairės: J. Vaitkus, J. Morkeliūnas, J. Grigas, J. Dabušinskas, A. Slavinskas, R. Valentukevičius, A. Nicė.
Iš Lietuvos liaudies buities muziejaus fondų

Lietuvos – Lenkijos sienos vartai prie Merkinės, 1923–1926 m.
Iš Lietuvos liaudies buities muziejaus fondų

Demarkacinė linija su Lenkija prie Merkinės 1930–1939 m. *Iš Lietuvos liaudies buities muziejaus fondų*

matyt, kiek užtruko, nes tik 1935 m. gruodžio 21 d. mokslus baigė pirmoji pasienio sargybų viršininkų laida (apie 50 žmonių). Mokomąjį būrį tuo metu „globojo“ 1935 m. rugsėjo 6 d. Vidaus reikalų ministru paskirtas generolas-leitenantas Julius Čaplikas (1888–1941). Jo iniciatyva 1935 m. rudenį Alytaus apskrities Ryliškių bažnytkaimyje buvo įsteigtas policijos punktas, priklausantis Merkinės policijos nuovadai.

1935 m. lapkričio 23 d. vakarą Merkinės pasienio mokomasis būrys iškilmingai atšventė 17 metų Lietuvos kariuomenės sukaktį. Paminėti kariuomenės nuopelnai Lietuvai, pasidalinta savanorių – mokomojo būrio pasieniečių prisiminimais apie kovas už Lietuvos laisvę pirmaisiais nepriklausomybės metais, garsiais šūksniais „Valio!“ buvo pagerbtas Lietuvos Respublikos Prezidentas A. Smetona, Krašto apsaugos ministras bei sugiedotas Tautos himnas. To meto žurnalas „Policija“ rašė: „*Būrys neblogai pasirodydavo visur ypač dainomis, kurios gražiai skambėdavo smiltingose Merkinės apylinkėse*.“

1935 m. gruodžio 21 d. pasienio mokomojo būrio I laida baigė kursus. 20 val. būrys susirinko išklausyti egzaminų akto. Į akto iškilmes atvyko Alytaus baro viršininkas Jonas Daukša (g. 1896 m.), Alytaus apskrities policijos vadas Alfonsas Antanaitis, dalyvavo egzaminų komisija bei būrio vadovybė. Aptarti būrio rezultatai bei mokslo reikalingumas. Geriausiai įvertinti pasieniečiai: Vyties kryžiaus kavalierius, buvęs Lietuvos kariuomenės savanoris, buvęs 1-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulko puskarininkis A. Tamulevičius (1903–1991), J. Janušauskas, M. Čiuga bei J. Mičėnas. Reikia paminėti, kad kursus taip pat gerai baigė Lietuvos kariuomenės savanoris, apdovanotas Vyties kryžiumi bei Nepriklausomybės medaliu, Kazys Žiupka (1896–1953). Pirmai pasienio mokomojo būrio laidai atminti pasieniečiai nupirko ir padovanojo gražų sieninį laikrodį Merkinės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčiai. Pa-

Merkinės piliakalnis 1936 m. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

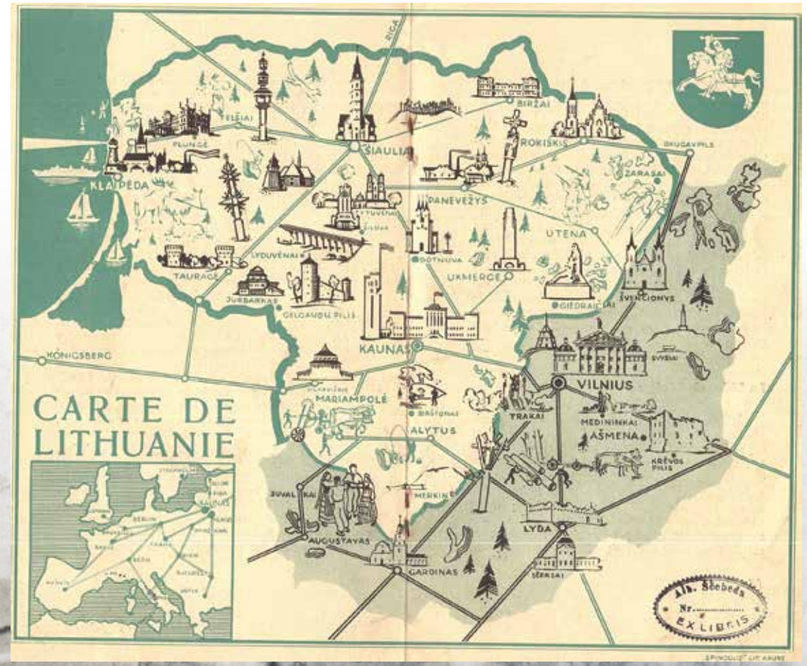

Lietuvos žemėlapis Lietuvos turizmo asociacijos leidinyje „Lithuanie“, XX a. IV dešimtmetis. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

rapijos dekanas Andrius Juknevičius (1882–1941) už šią auką nuoširdžiai padėkojo. Po renginio visi dalyvavo bendroje atsisveikinimo vakarienėje.

1936 m. sausio 8 d. buvo numatyta sukviesti 51 pasienio policininką į Merkinės mokomojo būrio II laidą, tačiau dėl neaiškių priežasčių (galbūt dėl tinkamų patalpų nebuvimo) tai neįvyko. Naujasis mokomasis būrys įsteigtas Vilkaviškio mieste.

Šis A. Amšiejaus straipsnis su šaltiniais buvo publikuotas 2016 m. liepos 18 d. puslapyje http://gintarinesvajone.lt/

Pasienio policininkai ant Merkinės tilto. 1933 m. L. Pigago nuotrauka. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

1937-IEJI: PASTATOMI ŠAULIŲ NAMAI – PAGAUTAS DIDELIS ŠAMAS – LANKOSI SEIMO NARIAI

PASTATOMI ŠAULIŲ NAMAI

Mindaugas Černiauskas

Pats įsimintiniausias 1937 m. įvykis Merkinėje – ant kalno, netoli piliakalnio, gražioje vietoje pastatyti Merkinės šaulių namai – kiekvieno miestelio šaulių būrio svajonė.

Sprendimas statyti Šaulių namus buvo priimtas dar 1930 m. balandžio 13 d. visuotiniame šaulių būrio susirinkime, tam buvo įkurtas namų statybos komitetas. Tačiau 1931 m. lapkričio 8 d. susirinkime konstatuota, kad komitetas nieko nenuveikęs... Šaulių namų statybos reikalai kiek pajudėjo 1932 m. Siekta įsigyti tinkamą sklypą. Tuo klausimu kreiptasi ir į Merkinės stačiatikių cerkvės kleboną Vorobjovą, šis prašymą persiuntė Lietuvos stačiatikių vyskupijos tarybai į Kauną.

Siekiant surinkti daugiau lėšų, 1932 m. vasarą organizuota ir loterija 5000 litų sumai – 5000 bilietų po 1 Lt. Numatyta 50 laimėjimų 2500 litų sumai.

Laimėti buvo galima lempinį radijo aparatą (vertė 400 Lt), rašomąją mašinėlę (400), patefoną (300), fotoaparatą (150), medžiagą šaulių kostiumams (120), sidabrinį portsigarą (100), sieninį laikrodį (85), kišeninį laikrodį (40), Vytauto Didžiojo medalioną (25), portfelį (20), diržą uniformai (15), laikrodį žadintuvą (10), A. Smetonos portretą (5), Vytauto Didžiojo portretą (3).

Platinti bilietus per kitus Lietuvos būrius sekėsi ne itin sėkmingai. Daugelis būrių, gavę bilietus, pardavė tik po vieną kitą arba nė vieno ir grąžindavo atgal. To priežastis, kad panašios iniciatyvos vyko ir kituose miesteliuose. Antai Radviliškio būrio atstovas laiške merkiniškiams rašė: „Grąžindamas loterijos bilietus turiu pranešti, kad šauliškai patarnauti Jūsų būrio naudai turėtų būti ne tik kaipo malonus patarnavimas, o kaipo šauliška prievolė, bet iš esmės negalime Jums tuo reikalu padėti, nes ir mūsų būrys savo apylinkėje vykdo tokią pat loteriją, kurios pelnas skiriamas būrio namų statybai.“ Josvainių būrys grąžindamas bilietus pranešė: „Šiais metais tiek daug bilietų gaunama iš visų būrių, kad jau niekas nenori jų ir pirkti.“ Pranešimų su panašiu turiniu buvo daug. Siekdami pagerinti bilietų pardavimą rugpjūčio 14 d. valsčiaus valdybos kieme šauliai pastatė palapinę loterijai. Prie palapinės buvo pastatyta sargyba, budėjusi čia ir naktimis. Tačiau iki loterijos likus porai savaičių (turėjo įvykti rugsėjo 10) dar nebuvo išplatinta nė pusė bilietų, dėl ko būrys kreipėsi į apskrities viršininką, kad galėtų loteriją surengti lapkričio 6 d. Loterijos pratęsimas sukėlė šiokią tokią sumaištį. Neradę „Trimite“ loterijos laimėtojų skelbimo, laiškus į Merkinę ėmė rašyti bilietus įsigiję šauliai iš visos Lietuvos... Būrio valdybos pirmininkas Pranas Žilinskas lapkričio 20 d. pranešime konstatavo, kad loterija jau davė 400 Lt pelno, o iš viso bus gauta apie 1000 Lt. Laimėjo 23 bilietai.

1933 m. balandžio 12 d. šauliai gavo ir valsčiaus savivaldybės raštą, kuriame valsčiaus taryba nutarė paskirti būriui 1000 litų šaulių namų statyboms ir sklypo įsigijimui. Rinkliava namų statybai rūpintasi ir 1934, 1935, 1936 metais.

1936 m. rugsėjo 23 d. valsčiaus taryba šaulių namų statyboms būriui skyrė sklypą prie Nemuno. Šaulių namų statybos komitetas (Merkinės būrio vadas J. Liaudinskas, Merkinės raitelių būrio vadas J. Vajėga ir tautininkų apylinkės pirmininkas Pr. Žilinskas) spalio 2 d. nutarė įpareigoti gerą architektą parengti namų projektą, užmokant jam iki 100 Lt. Pagal pirminį šaulių namų statybos komiteto sumanymą, Šaulių namų projektą turėjo parengti geras ar-

XIX Alytaus šaulių rinktinės Merkinės būrio šauliai miestelyje organizuoja lėšų rinkimą Merkinės šaulių namams statyti. 1932 m. *LCVA*

chitektas. Pastatas turėjo būti mūrinis, 250 kv. ploto, namo rūsiai pritaikyti priešlėktuvinei slėptuvei ir ginklų sandėliui, pirmame aukšte turėjo būti 100 kv. m šaulių ugniagesių garažas, 30 kv. m butas sargui, 50 kv. m skaitykla, bufetas. Viršutiniame aukšte numatyta salė 300 žmonių, scena su užkulisiais, numatytos patalpos štabo raštinei, muziejui (60 kv. m), kambarys kitoms organizacijoms (20 kv. m).

1937 m. liepos viduryje pradėti šaulių namų statybos darbai. Statyti namus apsiėmė statybininkas Lazauskas. Statyboms talkinti turėjo vietos šauliai ir ugniagesiai, privalėję dirbti po vieną dieną prie statybų. **„Lietuvos aidas“ 1937 m. spalio 2 d. Nr. 447** rašė: „Merkinės šaulių ugniagesių komanda, padedant Merkinės šaulių būriui, pasistatė didelius, gražius namus. Namuose bus didelė salė, keli kambariai ir ugniagesybos mašinoms garažas. Dabartiniu metu namuose vyksta vidaus įrengimo darbai. Yra suprojektuota įrengti didelę sceną, kuri tiks ne tik sudėtingesniems dramos veikalams pastatyti, bet ir operai, ir baletui. Namų statybai daug aukojo įstaigos, organizacijos ir atskiri asmenys. Namų statytojai yra dėkingi miškų ekspertui E. Šefnui už paaukotą 11 ktm geriausios miško medžiagos. Jis tą auką skyrė atsidėkodamas lietuvių visuomenei už pagalbą, kurią jam įteikė mūsų administraciniai organai plukdant Merkio upe miško medžiagą. Kaip jau yra žinoma, plukdomus Merkiu medžius vogdavo lenkų kareiviai. Vogdami vartodavo ginklą. Jei nebūdavo mūsų policijos, tai tie lenkų kareivių vogimai virsdavo tikru plėšikavimu. Reikia pažymėti, kad Merkinėje šaulių ir šaulių ugniagesių įtaka jaučiama visose srityse. Būriui vadovauja ltn. Matulaitis. Ugniagesių komandai vadovauja ir namų statybos darbus vykdo nuovados viršininkas Vajėga. Jam padeda komandos valdybos narys J. Bakanauskas. J. P.“

1938 m. Vasario 16-oji jau buvo minima naujuose šaulių namuose. Šaulių namai sudegė Antrojo pasaulinio karo metais.

Buvusių Merkinės šaulių namų vieta 2019 m. pavasarį. Pastato perimetras pažymėtas geltona spalva.
M. Černiausko nuotrauka

Statomi šaulių namai. Kairėje J. Bakanauskas.
Iš Bakanauskų šeimos albumo

Merkinės šauliai-ugniagesiai prie naujai pastatytų šaulių namų. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

KITI 1937 M. ĮVYKIAI

„Suvalkietis“, 1937 m. sausio 30 d. Nr. 5

Seimo nariai Merkinėje

Sausio 24 d. Dainavos sostinėje Merkinėje lankėsi seimo nariai – Ministeris Čaplikas ir Dr. Janavičius. Visos apylinkėj esančios organizacijos ir plačioji ūkininkija tą dieną buvo sušaukta į didelį susirinkimą, kuriame išklausė seimo atstovų pranešimų. Stiprus šaltis neleido susirinkimo daryt atvirame ore, o Merkinėje nėra tokios salės, kuri būtų galėjusi sutalpinti visus, norinčius susirinkime dalyvauti. Todėl į salę buvo leidžiami tik organizacijų nariai, visi ūkininkai ir vienas kitas šiaip iš paprastų žmonių tarpo. Iš viso susirinko daugiau nei 500 žmonių. Abu seimo nariai savo kalbose nušvietė seimo uždavinius, jo santykius ir bendradarbiavimą su vyriausybe ir paaiškino, kokiais vyriausybės reikalais seimas visų pirma rūpinasi. Organizacijų vadovai aukštuosius svečius supažindino su Dzūkijos kaimų kultūrėjimu, dvasinės kultūros bei tautiškojo susipratimo pažanga.

„XX amžius“, 1937 m. balandžio 9 d. Nr. 78

Merkinė

– Nuo Merkinės miestelio į šiaurės pusę statant naujus pastatus rastas 1 m gylio senovės grindinys, kas liudija, kad senovėje Merkinė buvo gana didelis miestas.

– Rymo katalikų bažnyčios sienose – akmeninės kulipkos iš Švedų karų!

– Kai kuriose vietose intensyviai prasideda laukų darbai, taip pat ūkininkai sėja avižas ir kitus vasarinius javus.

– Merkinės šaulių būrys turi savą dūdų orkestrą. Orkestras dažnai pagroja bažnyčioje per pamaldas.

– Merkinės miestelis paskutiniu laiku pagarsėjo restoranų daugėjimu. Dabar yra 3 oficialūs ir 2 neoficialūs restoranai.

– Esantis prie pilies kalno malūnas jau keli metai kaip užtvenkus Stangės upelis griauna piliakalnį. Piliakalnio apsauga reikėtų merkiniečiams susirūpinti kol ne vėlu.

Merkinės piliakalnis ir patvenktas Stangės upelis.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus fondų

Merkinės žvejai. Priekiniame plane Stasys Keidūnas. *Iš Keidūnų šeimos albumo*

– Pastebėtina, kad Merkinės apylinkėse ir kaimas gyvai domisi „XX amžium“.

„XX amžius“, 1937 m. balandžio 20 d. Nr. 37

Merkinė

– Merkinės Romos Katalikų bažnyčios šventoriuje ilsisi didis lietuvybės kovotojas kunigas Jagminas. Bet jo kapas jau baigia nykti... Reikia susirūpinti.

– Ryliškių bažnytkaimio gyventojas lietuvis pastatė prie vieškelio didelį malūną. Ukininkų javai čia yra malami pigiau negu Merkinėje.

– Per sekminių šventes Merkinėje rengiama Vilniaus diena. Tą dieną įvyks ir didelės organizacijų iškilmės.

„Lietuvos aidas“, 1937 m. balandžio 30 d. Nr. 120

Pagautas didelis šamas

Šamas yra didžiausia mūsų vandenų žuvis. Senais laikais, kai žuvys nebuvo taip išnaudojamos, kaip dabar, būta daug didesnių šamų, nes jie nekliudomai galėdavo pasiekti vyresnio amžiaus. Senieji autoriai sako, kad kadaise buvo pagaunama šamų iki 200 kg. Tokių šamų dabar nebėra, bet iki 70 kg pasitaiko dar ir mūsų kraštе. Šio svorio šamas yra apie 2,25 m ilgio. Ypač didelius šamus teko matyti Berštų ežere, Gardino apskrityje.

Šis milžinas gyvena dumblėtuose ežerų dugnuose, besimaitindamas kitomis žuvimis, varlėmis, paukščiais. Neretai šamo skilvyje buvo rasta šuniukų, žasų palaikų. Rasta ir mažų vaikų lavonų. Tai yra visai galimas dalykas, nes šamo žiotys yra labai plačios. Šiomis dienomis zoologijos muziejus įsigijo 28 kg svorio šamą. Jis yra 1,68 m ilgio, pagautas Nemune, prie Merkinės. Jis buvo sunaudotas skeletui. Čia dedamas jo atvaizdas. T. I.

„Lietuvos aidas“, 1937 m. rugsėjo 1 d. Nr. 395

Merkinė. Buvo unijotų cerkvelė

6 kilometre nuo Merkinės prie dešiniojo Merkio upės kranto yra vietovė, vadinama Kalubiškе. Čia seniau buvo unijotų cerkvelė. Kalubiškės dvarelyje gyvenęs unijotų kunigas. Merkinės katalikų kunigai atvažiuodavę ir čia drauge su uni-

Merkio žiotys. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

jotų kunigu laikydavę pamaldas. Vienas unijotų kunigas vadinasi Vitkauskas. Du unijotai čia yra palaidoti. Panaikinus uniją, žemė ir cerkvelė perėjusi į pravoslavų rankas. Žemę nuomojo žydai, o cerkvelė buvo paversta paprastu sandėliu. Vėliau antstolis nugriovė ir rusų popas toje vietoje pastatė pravoslavų kryžių, kuris dabar jau visiškai supuvęs.

Žvejai Nemune ties Merkine. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Žvejai Nemune ties Merkine. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

„Ūkininko patarėjas“, 1937 m. rugsėjo 10 d. Nr. 36

Reikalingas keltas. Krikštonys, Alytaus apskr.

Iš Seirijų per Krikštonis išvestas vieškelis į Merkinę. Jei nori šituo vieškeliu iš Seirijų nuvažiuoti į Merkinę ar atvirkščiai, tai gali atvažiuoti iki Nemuno, o nuo čia grįžti namo; per Nemuną nėra kelto, arba arklius ir vežimą palik prie Nemuno ir dumk pėsčias. V. Balčiukaitis

Luotai Nemune ties Merkine. B. Buračo nuotrauka. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

1938-IEJI: TRASNYKŲ KAIME NUŠAUNAMAS LENKŲ PASIENIETIS – JO KŪNAS ATVEŽAMAS Į MERKINĘ – LENKIJOS ULTIMATUMAS LIETUVAI

Lietuvos pasieniečiai atiduoda pagarbą žuvusiam lenkų pasieniečiui. *Nuotrauka iš leidinio „Karo archyvas“. T. 12. Kaunas, 1940.*

Masališkių pradžios mokyklos mokinių kompozicija 1938 metų paminėjimui. *Iš Paulaičių šeimos albumo*

Mindaugas Černiauskas

Svarbiausias 1938 m. įvykis Lietuvoje buvo Lenkijos ultimatumas Lietuvai ir prievarta įvykęs diplomatinių santykių atkūrimas tarp dviejų kaimyninių valstybių. Santykiai tarp Lenkijos ir Lietuvos įšaldyti buvo nuo pat 1920 m., kai lenkai, sulaužydami Suvalkų sutartį, užėmė Vilnių, ir didelė dalis Lietuvos teritorijos – Vilniaus kraštas – buvo prijungta prie Lenkijos. Lietuvos vyriausybė prievarta įvykdytų užgrobimų nepripažino, tik neturėdama pakankamai karinės galios išstumti lenkus ieškojo paramos diplomatiniais kanalais, tarptautinėse institucijose. Kartu akylai saugojo administracinę liniją su Lenkija, o visuomenėje buvo aiškiai išreikštos nuotaikos „Mes be Vilniaus nenurimsim“. Lenkijos vyriausybę tokia padėtis erzino ir ji nuolat ieškojo būdų, kaip įveikti, sutramdyti nepaklusnų kaimyną, o aštrėjant tarptautinei situacijai bent priversti Lietuvą užmegzti diplomatinius santykius. Palanki proga pasitaikė 1938 m. per 8 km nuo Merkinės esančiame Trasnykų pasienio ruože įvykusį incidentą, kurio metu Lietuvos pasienio policininkas Justas Lukoševičius pašovė į Lietuvos pusę perėjusį ir ugnį į lietuvį atidengusį lenkų pasienietį...

„Karo archyvas“, 1940 m., t. 12, p. 293–303*a*

Bronius Stosiūnas[1]

Pirmutinės žinios

1938 m. kovo 11 d. Kaune buvo apskričių viršininkų suvažiavimas. Nuvykau iš vakaro ir apsistojau „Kęstučio“ viešbutyje. Nakvojau viename numeryje su Utenos apskrities viršininku Jonu Motiejūnu-Valevičiumi. Suprantama, ilgiau nesimatę, ligi pusiaunakčių kalbėjomės, o jau 6 val. ryto mane pakvietė prie telefono. Alytaus pasienio policijos baro viršininkas Petras Januškevičius telefonu man pranešė, kad šiandien, vadinasi, kovo 11 d., 5 val., II rajono II sargybos (Trasnykų, Merkinės valsčius) mūsų pasienio policininkas karinio šautuvo šūviu sužeidęs lenkų kareivį. Įvykis buvęs mūsų pusėje. Baro viršininkui Januškevičiui pavedžiau tuojau vykti vieton ir daryti, kas bus reikalinga, o aš jau nebemiegojau, ir papusryčiavęs su Motiejūnu-Valevičiumi nuėjau suvažiaviman, kuris buvo policijos mokykloje. Suvažiavime man teko būti tiktai porą valandų, nes apie 11 val. mane pasikvietė atskiran kambarin policijos departamento direktorius Svilas, o paskui atėjo ir vidaus reikalų ministras gen. Čaplikas,

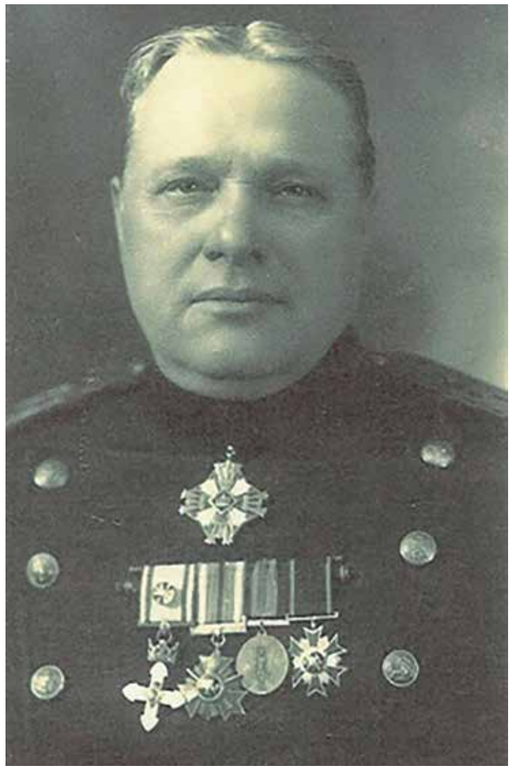

Bronius Stosiūnas. *Iš Kaišiadorių muziejaus enciklopedijos*

1 **Stosiūnas (Stasiūnas) Bronius** (1897–1946) – spaudos darbuotojas, literatas, pedagogas, visuomenės veikėjas, pirmasis Trakų apskrities viršininkas. 1920 m. rugpjūčio 6 d. B. Stosiūnui pavesta vykti į Vilnių organizuoti miliciją Vilniaus mieste. Iš Vilniaus išvykus bolševikams, Stosiūnas paskirtas pirmuoju Vilniaus miesto ir apskrities viršininku. 1922 m. su kitais organizavo ir redagavo „Policijos žinias“. 1925–1926 m. buvo Šiaulių miesto ir apskrities viršininkas. Vėliau dirbo apskrities viršininku Panevėžyje, Ukmergėje, Alytuje ir kt. Vokiečių okupacijos metais vadovavo metrikacijos skyriui. Nuo 1943 m. aktyviai veikė pogrindinėje organizacijoje „Kęstutis“. 1945 m. suimtas, nuteistas 10 m. lagerio, kalintas Rusijos lageriuose, kur ir mirė. **Iš Kaišiadorių enciklopedijos**

Lietuvos pasienio policininkas Justas Lukoševičius. *Nuotrauka iš leidinio „Karo archyvas“. T. 12. Kaunas, 1940, p. 300.*

kuris įsakė vykti tarnybos vieton. Tuo pačiu laiku man paskambino užsienių reikalų ministerijos valdininkas dr. Petras Mačiulis ir pasisakė esąs siunčiamas vykti drauge su manim. Vidaus reikalų ministerija davė savo automobilį, ir mudu su dr. Mačiuliu skubėjome Alytun. Atvykome 15 val. Čia jau gavome tikslesnių žinių, kurias iš mano buto telefonu kiekvienas pranešėme savajai ministerijai. 16 val. mudu su dr. Mačiuliu išvykome ***Merkinėn****. Mus lydėjo Alytaus nuovados viršininkas Antanas Vabolis.*

Atvykę ***Merkinėn****, suradome jau grįžusius iš įvykio vietos baro viršininką Januškevičių, Kauno Apygardos teismo prokuroro padėjėją Vaitulevičių, nuolat gyvenantį Alytuje, teismo tardytoją Gaudušą ir apskrities gydytoją Sukarevičių, taip pat valstybės saugumo policijos Alytaus rajono viršininką Gimžauską.*

Jie pranešė apžiūrėję vietą, kad įvykis buvęs 17 metrų mūsų pusėje, kad atstumą nustatęs ***Merkinės*** *prisiekusis matininkas Steigvila ir kad sužeistasis lenkų kareivis, Serafinas Stanislovas, patalpintas Trasnykų sargybos būstinėje.*

Man besant Merkinėje tuojau buvo atgabentas čia ir mirusiojo Serafino kūnas, kurį atlydėjo mūsų pasienio policininkas Justas Lukoševičius. Serafinas mirė Trasnykų sargybos būstinėje 8 val. 40 min. Kūnas buvo patalpintas valsčiaus savivaldybės name.

Kaip žuvo lenkų kareivis Serafinas

1939 m. kovo 11 d. 5 val. Trasnykų sargybos policininkas Justas Lukoševičius, eidamas tarnybon, prie sargybos būsto išgirdo 8 šautuvų šūvius prie administracinės linijos, apie 750 m į pietų vakarus nuo Trasnykų kaimo. Apie tai jis tuojau pranešė sargybos viršininkui. Sargybos viršininkas vyr. policininkas Vaitkus Stasys ir policininkas Lukoševičius skubiai vyko girdėtų šūvių link. Rado sargyboje esantį policininką Antaną Večkį. Prie administracinės linijos išgirdo lenkiškai kalbančius asmenis, kurių buvo 3–4. Sargybos viršininkas įsakė policininkui Lukoševičiui prislinkti arčiau administracinės linijos ir patirti, kas kalba. Policininkui Lukoševičiui prisiartinus arčiau administracinės linijos, jisai pastebėjo mūsų pusėje kažką vaikštinėjant ir apie tai pranešė sargybos viršininkui. Artinosi arčiau pastebėtojo asmens. Pastebėjęs vaikštinėjantį asmenį mūsų pusėje, policininkas Lukoševičius sušuko: „Stok!“ Nežinomasis tuo metu paleido šūvį į policininką Lukoševičių ir sušuko: „Stoj!“ Šūvis nepataikė. Tuomet sargybos viršininkas įsakė šauti. Lukoševičius paleido 4 šūvius, policininkas Večkys – 2 šūvius. Tuo momentu iš anapus administracinės linijos į mūsų pusę buvo paleisti 6–7 šūviai.

Susišaudymas įvyko 5 val. 15 minučių. Po susišaudymo priėjus artyn prie krūmo, iš už kurio buvo paleistas šūvis į policininką Lukoševičių, rastas į kairįjį šoną sužeistasis lenkų kareivis. Prie sužeistojo rastas vokiškas šautuvas. Šautuvo lizde buvo tūtelė, o sandėly 4 šoviniai. Vamzdis ir rastoji šovinio tūtelė dvokė tik ką išdegusiojo parako dūmais.

Kareivis buvo apsijuosęs odiniu diržu, prie diržo buvo durtuvas su pakaba ir du odiniai vokiški šovinynai, kurių viename buvo 25 šoviniai, antrame vietoj šovinių įdėtos 3 kaladėlės. Ties įvykio vieta per administracinę liniją buvo žymūs vieno asmens pėdsakai iš lenkų pusės į mūsų pusę.

Sužeistasis 6 val. buvo atgabentas į Trasnykų sargybos būstą, kur jam buvo suteikta pirmoji medicinos pagalba.

Toje vietoje, kur gulėjo sužeistasis lenkų kareivis, buvo pastatyta sargyba. Beje, po susišaudymo, kai sužeistasis dar gulėjo savo vietoje, priėjo 6 ginkluoti lenkų kareiviai, o 2 kareiviai stovėjo pamiškėje. Atvykę kareiviai, matyt, išgirdo sužeistojo vaitojimą. Vienas jų tarė: „Serafin, pocoz przeszedl granicę? Serafin, niemozesz przepelznąc granicę?“ Sužeistasis atsakė: „Niemogę.“ (Lenkų kareiviai, matyt, nebuvo pastebėję mūsų sargybinių, nes jie buvo užsimaskavę). Toliau lenkas dar paklausė sužeistojo: „Serafin, gdzie jestes ranny?“ Sužeistasis atsakė: „Do brzucha. Niemogę.“ Po to atėjo dar 2 lenkų kareiviai. Visi kažką tarėsi. Po to vienas pasakė: „Chlopcy, idziemy przeniesc jego tutaj.“ Tuomet mūsų policininkas Lukoševičius pradėjo balsiai šaukti: „Vyrai, sunkųjį kulkosvaidį statykite tenai, lengvąjį neškite čionai.“ (Nei kulkosvaidžių, nei policininkų, be jų dviejų, esančių sargyboje, nebuvo). Po policininko Lukoševičiaus „komandos“ vienas lenkų tarė: „Mają karabin maszynowy, odejsc“, – ir visi lenkai nuėjo į mišką.

Lenkams nuėjus, po keleto minučių su vežimu atvyko sargybos viršininkas parvežti sužeistojo. Tuomet iš miško prie administracinės linijos atvyko Viršrodukos lenkų kardono viršininkas ir mūsų sargybos viršininkui pareiškė: „Wezcie prędko, bo my zabierzemy.“ Sargybos viršininkas atsakė lietuviškai: „Dedame į vežimą ir vežame.“

Baro viršininko pasimatymas su lenkų K. O. P. bataliono vadu

1938 metų kovo 11 d. 17 val. 20 min. pasienio policijos Alytaus baro viršininkas Petras Januškevičius matėsi su lenkų bataliono vadu plk. ltn. Žabinskiu. Iš mūsų pusės taip pat dalyvavo valstybės saugumo policijos Alytaus rajono viršininkas Kazys Gimžauskas ir Alytaus policijos nuovados viršininkas Antanas Vabolis.

Bataliono vadas pasakė iškvietimo tikslą ir norėjo sužinoti apie Serafiną. Bataliono vadui buvo paaiškinta, kaip buvę ir pranešta, kad reikalą tiria teismo organai. Be to, Januškevičius pasiūlė plk. ltn. Žabinskiui sudaryti mišrią komisiją, kad tuo būdu galima būtų objektyviau išaiškinti įvykį. Bataliono vadas Žabinskis nuo šios komisijos atsisakė ir pareiškė nuomonę, kad tokius įvykius galima tirti dalyvaujant iš vienos pusės jam, kaipo bataliono vadui, ir iš kitos pusės mūsų baro viršininkui. Susitarta dar kartą pasimatyti. Mūsų baro viršininkas Januškevičius dar pasiūlė lenkų bataliono vadui dalyvauti š. m. kovo 12 d. Merkinėje Serafino skrodime ir drauge atsivežti savo gydytoją. Bataliono vadas ir nuo to atsisakė. Pasakė, kad šis skrodimas yra nereikalingas, nes mirtis ir be to aiški.

Pagaliau buvo susitarta po skrodimo atiduoti lenkams lavoną per Trasnykų pereinamąjį punktą kovo 12 d. 16–17 val.

Čia labai įžūliai pasirodė Marcinkonyse stovinčios lenkų kuopos vadas poručnikas Grigorosevicz, kuris, mušdamas kumščiu krūtinėn, pasakė:

– Ja osobiscie zastrzelę za jednego polskiego żolnierza, pięciu waszych policjantow.

Nei baro viršininkas Januškevičius, nei dr. Mačiulis su purkštaujančiu poručniku nesiginčijo.

Tiesa, aš šiame pasimatyme nedalyvavau, nes, nusistovėjusiu papročiu, galėjau būti, jeigu atvyktų lenkų starosta.

Kaip buvo perduotas lenkams Serafino lavonas

Serafino lavoną lenkams perdavė rajono viršininkas Dubauskas Trasnykuose 1938 m. kovo 12 d. 17 val. 10 min. Mūsų 16 žmonių sargyba, kuriai vadovavo rajono viršininkas Marciūnas, pagerbė ginklu. Lenkų pusėje susirinko apie 60 žmonių (kariai ir civiliai). Vadovavo Marcinkonių kuopos poručnikas. Įvykis buvo nufotografuotas. Karstas buvo pervežtas sunkvežimiu. Lavonas buvo pašarvotas civiliais rūbais, tik karste buvo nabašninko kepurė.

Poručnikas pasakė, kad lavono su mūsų karstu nepriimsiąs, lenkai turį savo karstą. Be to, pasakė draudžiąs fotografuoti prie administracinės linijos, nes ir juos, lenkus, drauge nufotografuosią. Lenkui buvo atsakyta, kad fotografuosime savo pusėje.

Kai sunkvežimis pasiekė ribą, priėjo 6 lenkų kareiviai, paėmė karstą ant pečių ir nusinešė savo pusėn. Lenkų poručnikas sukomandavo „Ginklu gerbk“. Po to, lenkai padėjo karstą ant žemės prie vežimo ir pasigirdo komanda „Pagerbta“.

Beje, karstą Serafinui parūpino Merkinės vls. savivaldybė su užrašu „Ilsėkis ramybėje“.

Lenkai lavoną perdėjo savo karstan ir mūsų karstą čia pat grąžino. Lenkai karstą su lavonu įdėjo į karinį gurguolės vežimą, pakinkytą pora arklių. Buvo matyti vainikas, padarytas iš eglių šakų.

Pasimatymas ant Varėnos tilto

Kaip buvo susitarta, baro viršininkas Januškevičius kovo 13 d. atvyko Varėnon pasimatyti su lenkų K. O. P. bataliono vadu plk. ltn. Žabinskiu.

Baro viršininką Januškevičių pasimatyman lydėjo Varėnos rajono viršininkas Skinkis ir vietos nuovados viršininkas Venckus. 14 val. 5 min. ant Varėnos tilto atidarė vartus du lenkų seržantai – Kosmalia ir Glinskis. Kosmalia mūsiškiams pranešė, kad plk. ltn. Žabinskis neatvyks ir ištarė jam, matyti, įkaltus žodžius:

– Tą sprawę będzie zalatwiala Najjasniejsza Rzeczpospolita Polska.

Pasidarė aišku, kad plk. ltn. Žabinskis, kuris pirmiau Serafino nušovimą laikė vietos pobūdžio įvykiu, gavo įsakymą pasitariman neatvykti ir kad Varšuva pradės ieškoti priekabų.

Serafino laidotuvės

Lenkai Serafiną palaidojo Marcinkonyse kovo 13 d. Laidotuvėse dalyvavo daug kareivių ir karininkų. Kalbą pasakė Korpus ochrony pogranicznej 23 bataliono vadas plk. ltn. Žabinskis. Jis išgyrė kareivį Stanislovą Serafiną, kaipo gerą sienos saugotoją, uoliai ėjusį savo tarnybą, gerai gaudžiusį kontrabandininkus. Pažymėjo, kad Serafinas kovo 11 d. buvo lietuvių policininko nukautas. Be to, plk. ltn. Žabinskis pagrasino: „Mes lenkai iškovojome ir davėme lietuviams laisvę, o lietuviai susidėjo su rusais bolševikais. Tegul nemano lietuviai, kad visa tai jiems išeis geran.“

Vėliau ant Serafino kapo lenkai pastatė paminklą.

Prieš Serafino laidotuves, kovo 12 d., lenkai Marcinkonyse suėmė daug lietuvių, kvotė ir po to išvežė Gardinan.

Spaudos atstovai Trasnykuose

Kaip jau esu minėjęs, Užsienio reikalų ministerijos atstovas dr. Mačiulis įvykio dienos vakare jau buvo atsilankęs Trasnykuose ir čia vietoje sužinojo, kas yra įvykę. Kovo 14 d. dr. Petras Mačiulis vėl atsilankė Trasnykuose ir Alytuje su keliolika žurnalistų, kurių daugumas buvo užsienio spaudos atstovai.

Pietų metu Alytaus šaulių namų klube, kur dalyvavo visi atvykusieji Lietuvos ir užsienio žurnalistai, dr. Mačiulis, baro viršininkas Januškevičius ir aš, visų žurnalistų vardu prabilo „Reiterio“ atstovas dr. Polieskis ir pabrėžė, kad tiesa yra lietuvių pusėje.

Pasitaręs su dr. Mačiuliu, aš padėkojau spaudos atstovams ir pasakiau, kad mums tiek Lietuvos, tiek ir užsienio spaudoje rūpi tik tikri įvykių aprašymai.

Ši tiesa šiandien buvo galutinai patvirtinta ir tardyme, kurį kruopščiai atliko prokuroras Vaitulevičius su teismo tardytoju Bagdonu.

Ne veltui todėl ministro pirmininko pavaduotojas, susisiekimo ministras inž. Stanišauskas kovo 19 d. Seime galėjo pasakyti, kad turimais duomenimis mūsų policininko elgesys buvo teisėtas tiek vidaus teisės, tiek tarptautinės teisės atžvilgiu.

Lenkų kareivis Stanislovas Serafinas

Mačiau jį negyvą ***Merkinėje*** *kovo 11 d. vakare. Serafiną atlydėjo mūsų pasienio policininkas Justas Lukoševičius, tasai pats, kuris gindamas mūsų žemės teises paleido į Serafiną mirtinuosius šūvius.*

Stanislovas Serafinas, matyt, gudas, lenkų pasienio apsaugos eilinis kareivis. Tai pilkas kareivėlis, plikai apkirptas, menkai apsirėdęs.

Tiesa, 1938 m. balandžio 24 d. laikraštyje „Monitor Polski“ buvo paskelbta žinia, kad lenkų ministras pirmininkas įsakė apdovanoti Stanislovą Serafiną pasižymėjimo ženklu, vadinamuoju „Krzyz zaslugi“. Be to, Serafinas po mirties buvo pakeltas grandiniu (kapral).

Pasienio policininkas Justas Lukoševičius

Justas, Justo sūnus, Lukoševičius, gimė 1900 m. rugsėjo 9 d. Švenčionių apskr., Linkmenų valsč., Maksiūnų km. Iki 1920 m. liepos 1 d. gyveno pas tėvus Maksiūnų kaime. Lenkams okupavus tėviškę ir pradėjus vyrus imti į lenkų kariuomenę, nuo 1920 m. liepos 1 d. slapstėsi miškuose ir pagaliau su kitais draugais atbėgo Nepriklausomojon Lietuvon. Čia jisai nuvyko Utenos komendantūron ir įstojo Lietuvos kariuomenėn. Buvo paskirtas 2 pėstininkų pulkan. Dalyvavo mūšiuose su lenkais ties Augustavu ir Seinais. Pateko lenkų nelaisvėn ir buvo nuvežtas Vadovicų stovyklon (buv. Austrija). Grįžo 1920 m. gale. Vėl tarnavo 2 pėstininkų pulke, kuris tuo laiku stovėjo Vilniaus bare: Musninkai, Širvintos, Giedraičiai. Iš kariuomenės išėjo 1922 m. spalių 6 d. Įstojo partizanuosna. Pagaliau 1934 m. birželio 11 d. įstojo pasienio policijon ir tarnavo Alytaus bare.

Ko Serafinas ėjo lietuvių pusėn

Ieškant atsakymo į tai, ko Serafinas ėjo lietuvių pusėn, tenka pažiūrėti į santykius, kurie buvo su lenkais Alytaus bare. O tie santykiai, tiesą pasakius, Alytaus bare buvo tokie, kaip ir kituose baruose. Turėjome tikrai labai neramų kaimyną.

Lenkai, nepaisydami 1928 m. Karaliaučiuje pasirašytosios konvencijos, nežiūrint lietuvių pastangų vengti visokių nesusipratimų, kurie ne tik gadino dviejų pasienio apsaugos organų santykius, bet labai daug blogo darė, vietos ramiems gyventojams nuolatos kėlė įvairių kivirčių. Pradėkime bent 1929 metais.

1. 1929 m. birželio 12 d. plukdant sielius Merkio upe lenkai nušovė mūsų pusės gyventoją Stepą Gražėną iš Kaibučių km., Merkinės vals.

2. 1929 m. birželio 18 d. plukdant sielius Merkio upe lenkai nušovė Martyną Malinavičių iš Perlojos bažnytkaimio, Merkinės vals.

3. 1935 m. liepos 18 d. lenkai okupuotoje Lietuvoje ties Smalininkų kaimu nukovė nelegaliai perėjusį jų pusėn Prienų miesto gyventoją Joselį Cveigą.

4. 1937 m. sausio 12 d. lenkai pašovė jų pusėn nuėjusį Merkinės miestelio gyventoją Petrą Sinkevičių. Sinkevičius mirė Gardino ligoninėje.

Tai tiek žmonių aukų.

Administracijos linija nuolatos buvo labai nerami. Lenkai grobstė mūsų medžių sielius, šaudė mūsų pusėn, kada sumanydami, uždarinėjo pereinamuosius punktus, leido mūsų pusėn savo lėktuvus, grobstė mūsų gyvulius. 1929–1938 metais Alytaus bare buvo net 150 įvairių įvykių.

Savo pusės pasienio gyventojus lietuvius lenkai visokiais būdais spaudė, kad parduotų savo ūkius ateiviams lenkams. Bet dzūkai atkakliai kovojo.

Tai ko gi Serafinas ėjo mūsų pusėn?

Lenkai sakė, jis viješis kontrabandininkus. Bet kodėl gi jis, būdamas 17 metrų mūsų pusėje, pasislėpęs už tankaus kadugio krūmo, šovė į mūsų policininką?

Yra spėliojimų, kad Serafinas ieškojęs progos įvykiui, kuris rengtų kelią lenkų trokštamiems santykiams su Lietuva.

Gal?..

Taip, Varšuva geriau galėjo žinoti, ko Serafinas ėjo mūsų pusėn. Atsiminkime, ką yra pasakęs buv. lenkų užsienių reikalų ministras Bekas Varšuvoje Lenkijos senate 1938 m. kovo 23 d. Jisai taip išsitarė: „Apie patį įvykį pasakysiu trumpai, kad nekalbant apie jo dramatinį bėgį, jis buvo vien tiktai fragmentas tarptautiniame klausime. Tačiau du dalykus turi pabrėžti. Žuvo pasienio apsaugos korpo kareivis. Jeigu jo kraujas patikrins dviejų kaimyninių tautų, lenkų ir lietuvių, santykius, tai bus žuvęs garbingam reikalui. Be to, pasaulis turi žinoti, kad Lenkijoje už kiekvieno savo tarnybą einančio kareivio stovi visa valstybė.“

Lenkų ultimatumas ir santykiai su Lietuva

Visose lenkų valdomose žemėse, Serafinui žuvus, buvo sukeltas didelis triukšmas. Mitingai, eisenos, grasinimai. Spauda rėkė nežmoniškai. Pagaliau į Nepriklausomosios Lietuvos sienas ėmė žygiuoti lenkų kariuomenė:

Serafino kapas Marcinkonių k. kapinėse.
Mindaugo Lapelės nuotrauka, 2009 m.

pėstininkai, artilerija, tankai, raiteliai. Vilnius susilaukė daug lenkų lėktuvų. Lenkai pasirengė pulti Lietuvą.

Lietuvos vyriausybė per savo pasiuntinį Taline 1938 m. kovo 14 d. pasiūlė lenkų vyriausybei sudaryti mišrią komisiją ir pavesti jai:

1. Ištirti kovo 11 d. administracijos linijos incidentą;

2. Nustatyti priemones, kurios užkirstų kelią panašiems incidentams ateityje.

Kovo 17 d. mūsų vyriausybė nutarė pavesti savo pasiuntiniui Paryžiuje pranešti lenkų ambasadoriui, kad ji yra pasiryžusi pavesti tam pasiuntiniui sueiti kontaktan su lenkų ambasadorium Paryžiuje, kad išaiškintų padėtį tarp abiejų valstybių.

Bet tą pačią kovo 17 d. 21 val. Lenkijos pasiuntinys Taline įteikė Lietuvos ministrui Estijoje tokio turinio ultimatumą:

Savo Vyriausybės pavedamas turi garbę Jūsų Ekscelencijai pranešti štai ką:

1. Lietuvos Vyriausybės š. m. kovo mėn. 14 d. pasiūlymas negali būti priimtas, nes jis neduoda pakankamų garantijų dėl saugumo sienoje, ypatingai turint galvoje visų ligi šiol mėgintų lietuvių – lenkų derybų neigiamus rezultatus.

2. Turėdama tai galvoje, Lenkijos Vyriausybė pareiškia, kad ji vienintelių padėties rimtumą atitinkančiu sprendimu laiko tuojau užmegzti diplomatinius santykius be jokios parengiamosios sąlygos.

Tai yra vienintelis kelias kaimynystės klausimams tvarkyti kiekvienai vyriausybei, tikrai norinčiai gera valia išvengti pavojingų taikai įvykių.

3. Lenkijos Vyriausybė duoda Lietuvos Vyriausybei 48 valandas, skaitant nuo šios notos įteikimo momento, šitą pasiūlymą priimti, pranešant, kad diplomatiniai atstovai Kaune ir Varšuvoje turi būti akredituoti vėliausiai ligi š. m. kovo mėn. 31 d. Ligi šios datos visi techniško ir kitokio pobūdžio pasikalbėjimai tarp Lenkijos Vyriausybės ir Lietuvos Vyriausybės turėtų būti vedami nepaprastų pasiuntinių ir įgaliotų ministrų Taline.

Pasikeitimas čia pridedamomis notomis, liečiančiomis diplomatinių santykių nustatymą, turėtų būti padarytas prieš 48 valandų terminui pasibaigiant Taline tarp Lenkijos ir Lietuvos ministrų Taline.

4. Aukščiau minėtas pasiūlymas negali būti diskusijų objektu nei turinio, nei formos atžvilgiu – šis pasiūlymas negali būti keičiamas.

Atsakymo nedavimas arba pateikimas bet kurių papildymų arba rezervų Lenkijos Vyriausybės bus laikomas atmetimu. Šiuo neigiamu atveju Lenkijos Vyriausybė garantuos savo Vyriausybės tikrą interesą savomis priemonėmis.

Be to, prie ultimatumo buvo pridėtas priedas, kurio turinys yra toks:

Savo Vyriausybės pavedamas turiu garbę pranešti, kad Lenkijos (Lietuvos) Vyriausybė yra nutarusi užmegzti nuo šios dienos normalius santykius tarp Lenkijos ir Lietuvos (Lietuvos ir Lenkijos) ir šiuo tikslu įsteigia pasiuntinybę Kaune (Varšuvoje).

Lenkijos ministeris (Lietuvos ministeris) tinkamai akredituotas įteiks savo kredencialus Kaune (Varšuvoje) vėliausiai ligi šių metų kovo 31 dienos.

Lenkijos (Lietuvos) Vyriausybė iš savo pusės garantuoja Lietuvos (Lenkijos) pasiuntinybei Varšuvoje (Kaune) normalinio funkcionavimo sąlygas ir ryšium su šiuo nuo šių metų kovo 31 dien. garantuos galimumą tiesioginio susisiekimo sausuma, upėmis, oru, paštu, telegrafu ir telefonu tarp šios pasiuntinybės ir Lietuvos (Lenkijos) vyriausybės.

Kovo 19 d. nepaprastajame Seimo posėdyje ministro pirmininko pavaduotojas, susisiekimo ministras inž. Stanišauskas padarė platų pranešimą. Jo kalba, kurioje buvo pareikštas vyriausybės nutarimas patenkinti lenkų vyriausybės reikalavimus, buvo sutikta mirties tyla.

Seimo pirmininkui davus žodį Seimo atstovams pasisakyti dėl vyriausybės nusistatymo ir pasakytosios ministro pirmininko pavaduotojo kalbos, tribūnon išėjo atst. gyd. Janavičiaus ir pasakė:

„Gerbiamieji tautos atstovai! Aš siūlau Seimui priimti tokį nutarimą: Seimas, išklausęs ministro pirmininko pavaduotojo pranešimą apie Lenkijos vyriausybės Lietuvos vyriausybei įteiktą ultimatumą, kuriuo Lenkijos vyriausybė reikalauja iš Lietuvos vyriausybės neatidėliojant užmegzti diplomatinius santykius, atsižvelgdama į faktinę padėtį ir būtiną reikalą šiuo taip kritingu Europai metu išlaikyti taiką, laiko, kad vyriausybė esamose sąlygose buvo priversta priimti Lenkijos vyriausybės ultimatumą.“

Daugiau iš atstovų niekas nekalbėjo. Per balsavimą prieš šį gyd. Janavičiaus pasiūlymą niekas nebalsavo. Tokiu būdu pasiūlymas buvo priimtas ir prasidėjo Lenkijos Lietuvos santykiai.

Santykiams prasidėjus

Kovo 19 d. 13 val. 40 min. Varėnoje lenkų seržantas Kosmalia atidarė pereinamojo punkto vartus (ant tilto) ir ėmė sveikinti mūsų sargybinį, kad jau esanti taika, pasakė, kad jis sveikinąs lenkų kariuomenės vardu ir kalbąs ne kaip priešas.

Mūsų sargybinis nieko jam nesakė.

Tą pat dieną 14 val. 40 min. Uciekoje lenkų sargybos viršininkas taip pat mėgino pasveikinti mūsų sargybos viršininką ir tiesė jam ranką, bet mūsiškis nuėjo šalin.

Nuliūdo Dzūkija. Labai nusiminė Perlojos gyventojai, tie garsūs Lietuvoje partizanai, kurie jau buvo pasirengę karan.

Alytaus miestas paniuro. Būdinga pasakyti, kad dar kovo 19 d. rytą atėjo pas mane darbininkų klubo vedėjas Kupriūnas ir pasakė, kad 500 darbininkų jau tuojau imą ginklus. Nuovados viršininkas Vabolis pranešė, kad jo įstaigon plaukią būriai miestelėnų, klausdami, ar jau priimami savanoriai. Organizacijos pirko šauliams ginklus.

Pasiryžimas buvo didžiausias.

Ir aš, kaip buvęs Alytaus apskrities viršininkas, nuo kovo 11 d. ligi kovo 19 d. ir naktį neturėjau ramumo.

Kovo 19 dieną, tiesa, lyg aprimo, bet pasidarė sunkiau.

Teko laukti.

Sulaukėme V i l n i a u s !

KITI 1938 M. ĮVYKIAI

„Policija“, 1938 m. vasario 16 d. Nr. 4

Neregys – vagis

Merkinė. *Š. m. sausio 15–16 d. naktį Liškiavos bažnytkm. iš vietos kailiadirbio Imametdinovo Aleksandro gyv. namo aukšto, praplėšus šiaudinį stogą, nežinomi piktadariai pavogė 58 išdirbtus avių kailius ir keliolika metrų įvairios drobės – iš viso už 650 litų. Apžiūrint įvykio vietą, buvo pastebėta, kad vieno iš piktadarių eita pasiramsčiuojant lazda. Aiškinant pavyko nustatyti, kad Merkinės m. gyventojai neregys Radlinskas Aleksandras ir Stučka Juozas (gyveno kartu) vagystės išvakarėse, jau sutemus, ieškojo paskolinti arklio neva malkoms parsivežti; po to kažką samdė toliau vežti ir pagaliau pradėjo ieškoti „skylės“ kailiams realizuoti.*

Prisiminus, kad Radlinskas, kaip neregys, visur vaikšto su lazdele, policijai pasidarė visai aišku, kad šią vagystę ir bus jiedu padarę. Sausio mėn. 25 d. sulaikyti įtariamieji kalti prisipažino ir jų nurodymu dalis kailių rasta bulvių duobėje, dalis jau padovanota geriems bičiuliams kailiniams siūdintis, o drobę Radlinskas padovanojo savo seseriai. Pasirodo, kad įtariamieji net

1938 m. Vasario 16-osios minėjimas Merkinės centrinėje aikštėje. Išsirikiavę Merkinės šauliai. *Iš A. Mandeikos rinkinio*

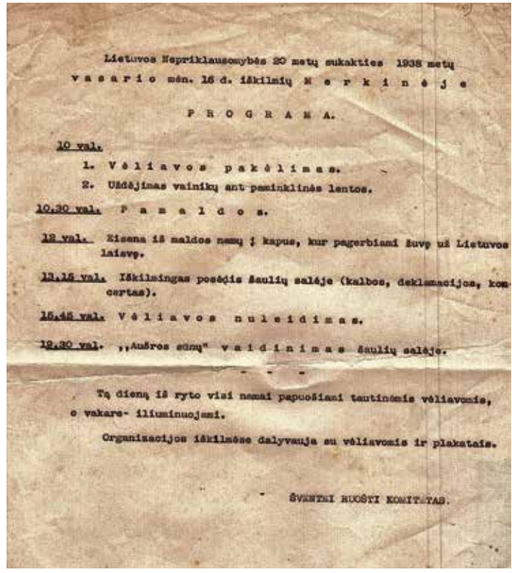

Lietuvos Nepriklausomybės 20 metų sukakties 1938 metų vasario mėn. 16 d. iškilmių Merkinėje

PROGRAMA.

10 val.
1. Vėliavos pakėlimas.
2. Uždėjimas vainikų ant paminklinės lentos.

10.30 val. Pamaldos.

12 val. Eisena iš maldos namų į kapus, kur pagerbiami šuvę už Lietuvos laisvę.

13.15 val. Iškilmingas posėdis šaulių salėje (kalbos, deklamacijos, koncertas).

16.45 val. Vėliavos nuleidimas.

19.30 val. „Aušros sūnų" vaidinimas šaulių salėje.

- - -

Tą dieną iš ryto visi namai papuošiami tautinėmis vėliavomis, o vakare- iliuminuojami.

Organizacijos iškilmėse dalyvauja su vėliavomis ir plakatais.

ŠVENTĖI RUOŠTI KOMITETAS.

1938 m. Vasario 16-osios minėjimo Merkinėje programa. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

15 kilometrų nuėjo ir grįžo pėsti ir pajėgė atsinešti du pilnus maišus apie 30 kg svorio kailių. Kadangi Radlinskas yra neregys ir iš viso invalidas, tad tikrai neįtikėtina, kad jis prie tokio darbo dėtųsi. Tačiau gerą darbą padaryti ne visada sugeba ir sveiki, o blogą įvykdo net ir invalidai. Abu kalinami kalėjime. Stučka mėgino iš policijos nuovados raštinės pabėgti, bet nepavyko.

„Karys“, 1938 m. kovo 31 d. Nr. 13

Valstybės teatro spektakliai provincijai numatoma įvykdyti nuo gegužės 1 d. iki birželio 15 d. Operos numatoma duoti Šiauliams, Telšiams, Panevėžiui, Vilkaviškiui, Utenai ir Alytui. Su drama numatoma aplankyti Biržai, Šiauliai, Radviliškis, Panevėžys, Zarasai, Utena, Anykščiai, Troškūnai, Varėna, Merkinė <...>

„Trimitas“, 1938 m. gegužės 5 d. Nr. 18

Tautinės propagandos diena Varėnoje ir Merkinėje

Šaulių Sąjungos štabo kultūros ir švietimo skyrius tautinio vieningumo ir karingos dvasios kėlimo tikslu, gegužės 1 pirmose administracijos linijos pozicijose – Varėnoje ir Merkinėje suruošė tautinės propagandos dieną. Kartu su programos dalyviais į tas vietas is Šaulių S-gos Štabo nuvyko maj. Karaša ir V. Daudžvardas.

Varėnoje, po šaulių Sąjungos štabo kultūros ir švietimo skyriaus viršininko įžangos žodžio, poetai J. Graičiūnas ir T. Tilvytis paskaitė po kelis savo nuotaikingus kūrinius. Valstybės operos solistai Juozas Mažeika ir Bronė Drangelienė padainavo taip pat nuotaikingus lietuviškus kūrinius. Solistams akompanavo N. Dukstulskaitė. Šaulių Sąjungos choro 8 žmonių oktetas, vadovaujamas Vinco Mamaičio, su pasisekimu padainavo kariškų dainų. Programai gražiai vadovavo Petras Babickas. Susirinkę labai šiltai sutiko ir palydėjo scenoje pasirodžiusius mūsų poetus ir dainininkus.

Kauniškiai pasikalbėjo su vietos veikėjais, aplankė Varėnos tiltą, kuris skiria mus nuo okupuoto Vilniaus krašto lietuvių, ir nuoširdžiai atsisveikinę su varėniškiais išvyko į Merkinę. Merkinėje programa vyko ta pačia tvarka. Be minėtų dalyvių, savo kūrinius čia skaitė ir Petras Babickas. Čia su tokiu pat nuoširdumu buvo sutikti poetai ir dainininkai.

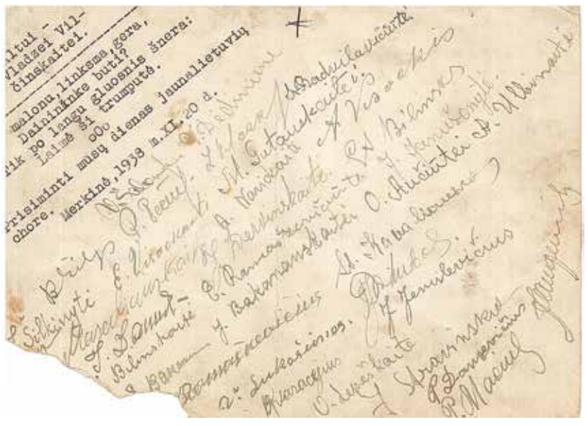

Merkinės miestelio jaunalietuvių choras. 1938 m. lapkričio 20 d., Merkinė. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

Merkinės artistai po spektaklio „Aušros sūnūs“ premjeros. 1938 m. vasario 16 d. Iš *A. Antanevičiaus rinkinio*

Ir Varėnos, ir Merkinės gyventojai buvo sužavėti dienos gražia ir tikrai meniška programa. Drauge patirta, kad tas vietas kartais aplanko tokie menininkai, kurie savo menku ir nevykusiu pasirodymu visuomenėje palieka vien tik nemalonių atsiminimų. Varėniškiai ir merkiniškiai, dėkodami už suteiktą jiems džiaugsmą, prašė Šaulių Sąjungos štabą dažniau juos lankyti su tokiais menininkais, kaip dabar, kurie tikrai stiprina dvasią, ir daryti žygių, kad jie būtų apsaugoti nuo įvairių „gastroliuotojų“, kuriems rupi vien tik pasipelnymas.

Tautinės propagandos dienos programa vyko Varėnos ir Merkinės šaulių namų salėse. Programos dalyviams poetams Petrui Babickui, Jonui Graičiūnui ir Teofiliui Tilvyčiui; Valstybės operos solistams Bronei Drangelienei, Juozui Mažeikai, akomp. N. Dukstulskaitei ir Šaulių S-gos choro okteto dalyviams ir to okteto vedėjui Vincui Mamaiciui, savo nuotaikingais kūriniais ir skambiomis dainomis padėjusiems Šaulių Sąjungai siekti savo tikslų, štabas nuoširdžiai dėkoja.

Šiais jubiliejiniais metais Šaulių Sąjungos štabas yra numatęs su meniška programa aplankyti ir daugiau provincijos miestų.

„XX amžius“, 1938 m. birželio 27 d. Nr. 143

Merkinė. Daromos pastangos steigti privatinę gimnaziją

Nuo Nepriklausomybės pradžios laikų Merkinėje buvo progimnazija. 1928 m. minėta progimnazija buvo uždaryta. Nuo to laiko merkiniečiai klebena valdžios įstaigų duris prašydami atitaisyti šą skaudžią skriaudą.

Šiomis dienomis Merkinės apylinkės gyventojų išrinkti atstovai vėl lankėsi atatinkamose įstaigose prašydami leisti steigti Merkinėje privatinę gimnaziją. Buvusios progimnazijos yra tinkamos patalpos ir kitos mokslo priemonės. Yra susirašę per 200 kandidatų į busimos Merkinės gimnazijos auklėtinius. Busimų auklėtinių tėvai sutinka mokėti ir daugiau mokesčio už mokslą, kad tik gimnazija būtų įsteigta ir išlaikyta. Merkiniečiai geriau atsilaikė už kitus prieš svetimųjų kultūrinį ir ginkluotą veržimąsi ir jų apylinkė liko toli įsikušusi į

Eigulių kursų pirmoji laida ant Merkinės piliakalnio, 1938 m. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

kaimyninės valstybės ribas, todėl reikėtų jiems padėti atsilaikyti ir kultūrinėje srityje, įsteigti privatinę gimnaziją ir per ją šviesti ir kultūrinti neturtingą, bet gražų ir nusipelniusį Lietuvai kampelį. Tremtinys

„XX amžius“, 1938 m. liepos 19 d. Nr. 161

Merkinė. Steigia didelę plytinę

Merkinės parapija ir p. Pr. Žilinskas steigia dirbtuvę plytoms gaminti. Per vietos lietuvių kooperatyvą jau parvežtos mašinos ir rengiamasi netrukus pradėti gaminti plytas. Naująja plytine susidomėję ir ūkininkai.

Gražiai veikia lietuviškas kooperatyvas

Ligi šiol Merkinėje nebuvo lietuviškos krautuvės. Keletą kartų lietuviai vis mėgino įsikurti, bet kitataučiai visuomet nukonkuruodavo. Šių metų pavasarį Merkinėje didelę krautuvę atidarė Alytaus žemės ūkio draugija. Nuo balandžio mėnesio jau padaryta apie 40000 litų apyvartos. Turgaus dienomis krautuvėje judėjimas ypač būna gyvas. Apylinkės ūkininkai kaskart labiau remia savuosius ir krautuve patenkinti, nes čia ir patarnavimas mandagesnis, ir prekės švaresnės, ir patalpos jaukesnės, ir, pagaliau, laukiantiems yra laikraščių pasiskaityti. Kooperatyvo vedėjas p. J. Jurkšas užsakė visus svarbesnius dienraščius, kurie įsegti į specialias laideles ir padėti ant skaitomojo stalo. Kooperatyve yra trys nuolatiniai tarnautojai. Pirmadieniais kooperatyvas iš ūkininkų dar superka bekonus, trečiadieniais – kiaušinius. Taip pat perkami raguočiai ir javai. Žodžiu, šis kooperatyvas tampa pademarklinijos gyventojų ūkinės apyvartos centru.

Utenos Ir Merkinės nuovadų viršininkai apsimainė vietomis: p. Vajėga iškeltas į Uteną, o į Merkinę jau atvyko p. P. Barzda.

Prasidėjo rugiapjūtė. Iš Merkinės ir Saldutiškio praneša, kad Saldutiškio–Linkmenų ir Merkinės–Druskininkų rajonuos eilėje kaimų jau pradėta rugiapiūtė.

„XX amžius“, 1938 m. liepos 26 d. Nr. 167

<...> Merkinės valsčius yra prie demarklinijos, tai daugely kaimų gyvena pasienio policininkai. Jie, tiesa, yra darbštūs vyrai, bet jų žmonos, vyrams išėjus į darbą, vaikštinėja kaip bedarbės, ir savo elgesiu labai paveikia vietines kaunietes, nors ir jos pačios daugiausia yra kaimietės, tik staiga „suponėjusios“.

„Virimo kursų išleistuvės“, 1938 m. gruodžio 23 d. Merkinė. *Iš A. Mandeikos rinkinio*

Vertėtų joms pradėti dirbti kokį kultūrinį darbą!

Į kupranugarį panašus tiltas. *Prieš kiek laiko tam tikroj spaudoj buvo labai išgirtas prieš porą metų per Merkį pastatytasis tiltas plento linijoj į Uciechą. Kol nebuvo pylimo, iš to tilto buvo menka nauda. Padarius pylimą, jau būtų gerai, bet tiltas pasidarė panašus į kupranugarį: ir sulinkęs, ir kreivas. Vertėtų naujus tiltus stipresnius statyti.*

„Darbininkas“, 1938 m. rugpjūčio 12 d. Nr. 32

Prasidėjo grybavimo sezonas

Merkinės–Varėnos apylinkių gyventojai jau pradėjo grybauti daugiausia privatiniuose miškuose, kurie, deja, šiemet kertami. Netrukus pradės darbą grybų apdirbimo fabrikėlis Merkinėje.

„Lietuvos aidas“, 1938 m. rugpjūčio 29 d. Nr. 387

Liškiava. Griūva garbingos praeities liekanos.

Prie pat Liškiavos bažnytkaimio esančiame piliakalnyje yra nuo senų laikų išlikę Liškiavos pilies griuvėsiai, kuriuos kasmet gausiai lanko ekskursijos ir net užsienio turistai, nes ir pačios Liškiavos apylinkės yra vienos gražiausių Suvalkijoje. Tik gaila, kad niekieno nesaugomi Liškiavos pilies griuvėsiai nuolat dar labiau griūva ir nyksta. Pilies griuvėsiai stovi pačioje piliakalnio viršūnėje ir dėl įvairių gamtos sąlygų – lietaus, sniego, iš dalies ir dėl įvairių lankytojų, kurie laipioja pilies sienomis, griuvėsiai nuolat irsta ir didžiuliai akmenys, nusiritę nuo kalno, skęsta Nemune. Jau dabar pilnas Nemuno pakraštys akmenų, išgriuvusių iš pilies sienų. Tokių pačių palaidų akmenų išmėtyta po visą piliakalnį. Iš tikrųjų, pasak padavimų, „milžinai statė Liškiavos pilį, ne žmonės“, nes akmenys toki didžiuliai užkelti ant aukšto ir labai stataus piliakalnio. Taip nesaugomi ir netvarkomi Liškiavos pilies griuvėsiai visiškai gali išnykti, ir Lietuva gali greit netekti dar vieno įdomaus savo garbingos praeities liudytojo, nes kiti žymūs Dzūkijos piliakalniai – Merkinės, Rudaminos, Punios ir kt. šiuo metu jau jokių pilies griuvėsių nebeturi. A. G.

A. Černiausko nuotrauka, 2018 m.

Minint Lietuvos krikšto 550 metų sukaktį 1937 m. inicijuotas lėšų rinkimas Merkinės bažnyčios varpui. 1938 m. varpas nulietas su įrašu: JUBILIEJUI PAMINĖTI / 1387–1937 / AUKOJA UOLESNIEJI / MERKINĖS PARAPIJIEČIAI.

II pasaulinio karo metais šis varpas prelato kunigo dr. Petro Celiešiaus iniciatyva slapta buvo užkastas bažnyčios šventoriuje, kad nebūtų paimtas karo reikmėms. VI dešimtmečio pabaigoje, grįžęs iš tremties Sibire, varpo užkasimo vietą parodė buvęs Merkinės zakristijonas K. Lučkauskas.

1939-IEJI: DIDYSIS BINGELIŲ MIŠKO GAISRAS – TABAKO LAUKAI DZŪKIJOJE – RYLIŠKIŲ MOKYKLOS STATYBŲ PABAIGTUVĖS – LIKVIDUOTI PINIGŲ PADIRBINĖTOJAI - LENKŲ GARLAIVIAI TIES MERKINE

Mindaugas Černiauskas

1939 metai į pasaulio istoriją įėjo kaip Antrojo pasaulinio karo pradžios metai. Lietuvai šie metai lėmė Klaipėdos krašto praradimą (okupuota Vokietijos 1939 m. kovo mėn.), tačiau atgautas Vilnius (Lietuvai ir Sovietų Sąjungai pasirašius 1939 m. spalio 10 d. „*Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos – Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartį*“**)** su sąlyga, kad į Lietuvą įsileidžiamos sovietų karių įgulos. Merkinės istorijoje šie metai įėjo kaip analogų neturinčio miško gaisro metai Bingeliuose.

Dega Bingelių miškas. *Iš „Mūsų girios“, 1939 m. Nr. 6–7*

Bingelių k. prie Bingelių girininkijos pastato. *Iš Keidūnų šeimos albumo*

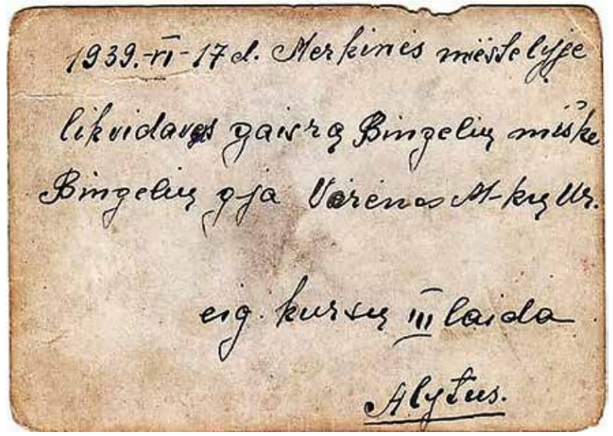

1939 m. birželio 17 d. „Merkinės miestelyje likvidavus gaisrą Bingelių miške“, Eigulių kursų III laida. *Iš G. Lučinsko rinkinio*

Vokas siųstas į Stokholmą per Merkinės paštą 1939 m.
Iš Merkinės krašto muziejaus skaitmeninio archyvo

„Ūkininko patarėjas“, 1939 m. sausio 19 d. Nr. 3

Ryliškiai, Alytaus apskr. *Čia nuo 1937 metų rudens pradėta statyti didelė mūro keturių komplektų pradžios mokykla. Ligi tų metų žiemos buvo atlikti nukasimo darbai ir išmūryti pamatai. Dėl plytų stokos vėlai pradėjus darbą 1938 metų pavasarį ligi rugsėjo mėnesio vos suspėta išmūryti sienos, o iki lapkričio mėn. 1 d. mokykla jau buvo tiek įrengta, kad buvo galima pradėti žiemos semestro darbą jau naujoje mokykloje. Dabar mokykloje dirba tik du mokytojai, bet nuo kitų mokslo metų bus dar du ir bus įsteigtas V–VI skyrius, kurio taip laukia apylinkės ūkininkai. Jie dabar tik džiaugiasi, kad po kurio laiko, kai visiškai įrengs šią mokyklą, Ryliškių apylinkė turės tikrą mokslo ir kultūros židinį – mokyklą, kurioje sveiki mokysis jų vaikai ir suaugusiųjų organizacijos ras čia sau puikią užuovėją.* ***Putinas.***

Tarpukarinė Ryliškių pradžios mokykla. *M. Černiausko nuotrauka, 2017 m.*

„Policija“, 1939 m. balandžio 15 d. Nr. 8

Besilinksmindami ir klausydami radijo, pakliuvo policijai

1939 m. vasario 19-os naktis buvo drėgna, šalta ir tamsi. Iš dangaus tamsybių krito žemėn šlapios sniegulės kaip skepetos.

Plentu iš Alytaus su vežiku Vincu Volungevičium nuosavais arkliais Jiezno kryptimi važiavo Merkinės pirklys Šliomas Redakas į Kauną geležies pirkti. Vėjas svilinte svilino keleivių veidus. Volungevičius nerimavo, vijo arklius, kirsdamas botagu per šlapius nugarkaulius, norėdamas greičiau privažiuoti Vižonių mišką, kur viešpatavo tamsa bei tyla ir sutartoje vietoje laukė jų atvažiuojant plėšikas merkiniškis Mykolas Skomikas.

Redakas nieko nežinojo, kad vežėjas yra išdavikas ir, susitaręs su Skominu, jį apiplėš.

Įvažiavus į Vižonių mišką, vėjas nebepūtė. Medžių viršūnės ošė migdančią giesmę. Arklių pasagos daužė plento grindinį.

Redakui pasidarė šilčiau, ir jis besnausdamas užmigo. Volungevičius, privažiavęs miške sutartą vietą, žiebtuvėliu žiebdamas šviesą, davė ženklą laukiančiam plėšikui Skominui, kad galima pulti ir atimti iš Redako pinigus. Skominas dviračiu buvo anksčiau atvažiavęs. Laukė aukos ir, pamatęs sutartą ženklą, pradžiugęs puolė miegantį Redaką.

Pasigirdo šūvis:

– Stok! Rankas aukštyn!.. – ir Skominas įšoko į vežimą, rankoje laikydamas revolverį.

Nors Volungevičius buvo susitaręs su Skominu plėšimą įvykdyti, tačiau, nakties tamsoje pamatęs vežime įšokusį ginkluotą plėšiką, visas sudrebėjo iš baimės ir sėdėjo kaip stabas, neištardamas nė žodžio. Redakas lyg per sapną girdėjo riktelėjimą:

– Stok!

Pabudęs iš miego, pamatė prieš save ginkluotą nežinomą plėšiką, kurio veidas buvo išteptas juodais dažais. Plėšikas ginklą atrėmė Redakui į krūtinę. Įsakė nejudėti, iškelti rankas aukštyn ir atiduoti pinigus.

Redakui per visą kūną perėjo šiurpas, gyslose kraujas sustingo, negalėjo ištarti nei žodžio. Jis matė, kad jo gyvybė kabo ant siūlo. Nuo vieno plėšiko pirštо paspaudimo galėjo mirti. Jis nesipriešino ir vykdė plėšiko reikalavimą. Tačiau negalėjo lengvai atiduoti plėšikui taip sunkiai uždirbtą pinigą. Bandė aiškinti, kad jis pinigų neturįs, esąs tik samdinys, o pats ponas nuvažiavęs į Kauną autobusu ir nusivežęs pinigus.

Plėšikas Skominas gerai žinojo, kurioje kišenėje Redakas turi pinigus, jam viską anksčiau buvo nupasakojęs vežikas Volungevičius. Nekreipdamas dėmesio į aiškinimą, įkišo ranką į Redako švarko vidujinį kišenių ir ištraukė skepetoje suristus pinigus 900 Lt.

Skominas, apiplėšęs Redaką, dviračiu grįžo į Alytų; prie miškininkų mokyklos, miške, paslėpė atimtus pinigus. Mieste susitiko Praną Klevinską ir su juo girtavo Stremausko restorane, kur paliko dviratį ir, pasisamdęs lengvą automobilį, atvažiavo į Merkinę kartu su Klevinsku.

Redakas su Volungevičium nuvažiavo į Jiezną ir pranešė policijai apie įvykį, įtardamas Vincą Simelevičių, nes pas jį buvo apsistojęs ir jis valandą prieš išvažiavimą išėjo lyg į vakarušką Gružiūnų kaime Butrimonių valsčiuje.

Policija padarė kvotą, įtarimas nepasitvirtino ir plėšimo vietoje jokių pėdsakų nerado. Įtariamasis Simelevičius savo alibį įrodė, kad jis šiame atsitikime nekaltas.

Policija pradėjo įtarti bendrininką vežiką Volungevičių, bet Redakas jo neįtarė ir aiškino, kad Volungevičius plėšiant nedalyvavo, bet policija, remdamasi vietos apžiūrėjimo daviniais, savo įtarimą palaikė.

Merkinės nuovados viršininkas Volungevičių ir jo žmoną sekė, norėdamas sužinoti, kas su Volungevičiais palaiko santykius, kas pas juos lankosi naktimis...

Nepraėjo nei mėnuo, kaip nuovados viršininkas slaptu būdu surinko davinius, kad Vincas Volungevičius ir jo žmona Ėmilė turi artimus santykius su staliumi Mykolu Skominu ir jo žmona Ėmile Skominiene. Prieš plėšimą jie gyveno skurdžiai, vos prasimaitindami, o po to matydami, kad policija jų neįtaria, pradėjo kelti pokylius, girtaudami ištisas naktis su įvairaus plauko miesto padaužomis.

Skominas įsigijo radijo aparatą už 350 Lt, Volungevičienė važinėjo į Kauną, prisipirko suknelių, susifrizavo plaukus. Žodžiu, abi šeimos pradėjo nei iš šio, nei iš to aristokratiškai gyventi.

Pas Skominą susirinkdavo viso miesto naktibaldos klausytis radijo. Slapti policijos agentai tą viską fiksavo ir pranešdavo vietos nuovados viršininkui. Kovo mėn. 12 d. nuovados viršininkas, turėdamas surinktus aiškius ir neabejotinus slaptus davinius, visus sulaikė ir pradėjo kvotą.

Įtariamieji iš pradžių neprisipažino kalti ir įvairiai aiškinosi. Kiekvieno parodymas buvo priešingas ir prieštaravo kvotos daviniams. Skominas, matydamas, kad jis savo parodyme susipynė, prisipažino kaltas ir išdavė visus įtariamuosius.

Jis paaiškino, kad plėšimo planą parengė Ėmilė Volungevičienė, įkalbėdama Skominą ir Volungevičių apiplėšti Redaką. Vasario mėn. pradžioje begirtaudami susitarė su Volungevičium įvykdyti plėšimą. Volungevičius nupasakojo vietą miške, kur jis važiuos su Redaku nakties tamsumoje ir duos žiebtuvėliu šviesos ženklą, kada gali pulti. Šiam susitarimui žmonos pritarė ir vasario 19 d. 20 val. Vižonių miške Skominas įvykdė plėšimą ir atėmė iš Redako 900 Lt. Pinigus paslėpė miške prie Alytaus miškininkų mokyklos. Matydamas, kad policija įtaria kitą asmenį, kelioms dienoms praslinkus, nuvažiavęs Alytun atsivežė paslėptus pinigus, iš kurių 400 Lt davė plėšimo sumanytojai Volungevičienei, o likusius pasiliko sau.

Po to, prisipažino ir kiti trys įtariamieji. Volungevičiai pateikė tik 119,40 Lt, aiškindamiesi, kad kitus pragirtuokliavo.

Skominas ir Volungevičienė sulaikyti ir padėti į Alytaus arešto namus, yra Alytaus I apylinkės teismo tardytojo žinioje. Rasti pinigai grąžinti nukentėjusiam.

Merkiniškiai įvairiai aiškina šio plėšimo išaiškinimą: vieni sako, kad plėšikus išdavė radijas, antri, kad frizuoti plaukai, treti sako, kad Skominas radiją neteisingai nutaikė: sukdamas į Varšuvos stotį, pataikė į policiją. ***P. Barzda***

„Policija“, 1939 m. gegužės 1 d. Nr. 9

Dzūkijoje likviduotas pinigų dirbimas ir platinimas

1937 m. pradžioje Seinų apskrities Liepalingio valsčiuje apyvartoje pasirodė netikros penkių litų monetos. Pirmąsias monetas apyvarton paleido kovo mėn. 4 d. Anelė Stankevičienė Leipalingio miestelyje, įteikdama jas Perecui Kraveckui ir Bencijonui Safersonui.

Balandžio mėn. viduryje šios netikros monetos pasirodė Kauno miesto turguose. Jos buvo įteiktos Lejai Segalavičiūtei, Juozui Dumbravai ir Kauno centriniame pašte. Kiek vėliau tokios monetos buvo platinamos Marijampolės mieste. Ten jos buvo įteiktos Chajai Garbauskaitei ir net Lietuvos bankui.

Tų pačių metų pabaigoje Seinų apskrities, Šventežerio valsčiaus, Mikyčių kaime Bolius Paliutis, gyvenantis Smališkių kaime, Leipalingio valsčiuje, įteikė 3 netikrąsias monetas Jonui Miliui.

Kilo įtarimas, kad Paliutis verčiasi pinigų dirbimu. Tačiau policija, padariusi pas jį kratą, pinigams dirbti įrankių bei metalo nerado. Tačiau Alytaus II apylinkės teismo tardytojas Paliutį pakaltino pagal B. st. str. 430 ir paskyrė jam kardomąją priemonę – policijos priežiūrą.

Paliutis, būdamas laisvėje, nors ir turėjo iškeltą bylą, bet pinigus dirbti ir juos platinti nesiliovė.

Jis susigyveno su savo meiluže Zose Jančiulevičiene, gyvenančia Ulčičių kaime Merkinės valsčiuje. Ši pasidarė uoli netikrų pinigų platintoja Dzūkų krašte.

1939 m. sausio mėn. 25 d. Merkinės miestelyje Tado Kvaraciejaus restorane nežinomi asmenys, mokėdami sąskaitą, įteikė šeimininkei 3 netikras monetas po 5 Lt. Monetų netikrumo Kvaraciejienė nepastebėjo ir vieną iš jų įteikė Mikui Lazauskui duodama grąžą, o dvi su kitais pinigais nusiuntė valstybinės degtinės parduotuvėn degtinės pirkti. Tačiau parduotuvės vedėjas p. Besasparis tų monetų nepriėmė ir Kvaraciejienei nurodė, kad jos netikros.

Pastaroji pasiskundė policijai. Merkinės nuovados viršininkas, aiškindamas įvykį, nustatė, kad tą dieną Kvaraciejaus restorane girtavo Petras ir Stasys Kauzonai iš Ulčičių kaimo ir Juozas Volungevičius iš Puvočių. Jie, mokėdami sąskaitą, Kvaraciejienei įteikė netikrąsias monetas. Pastarieji klausiami kaltais neprisipažino, tačiau jų kaltė buvo nustatyta liudininkų.

Nustačius pinigų platinimą, policijai buvo neaišku, iš kur Kauzonai ir Volungevičius paėmė netikras monetas. Galima buvo įtarti, kad Kauzonai ir Volungevičius verčiasi pinigų dirbimu, tačiau pirmieji du yra stiprūs ūkininkai, o Volungevičius – ūkininkas ir dargi amerikonas... Buvo daromas stropus tyrimas dirbėjams surasti. Slaptu būdu betyrinėjant pavyko nustatyti,

kad Petro Kauzono tikra sesuo Zosė Jančiulevičienė yra Boliaus Paliučio meilužė. Policijos žiniomis pastarasis buvo įtartas pinigus dirbęs. Kilo rimtas įtarimas, kad Kauzonai netikras monetas gavo iš Paliučio per Jančiulevičienę.

Darant kratą, pas Petrą Kauzoną buvo rastas geležinis leistuvas (oblius), kuris buvo pavogtas Merkinės miestelyje iš Arono Odenco malūno. Kvočiamas Petras Kauzonas pareiškė, kad leistuvą gavęs iš Paliučio. Tas faktas patvirtino įtarimą, kad Kauzonai turi artimus santykius su Paliučiu.

Tuojau buvo perduota Leipalingio policijos viršininkui telefonograma ir prašyta pas Paliutį padaryti kratą, o patį Paliutį, nors per kratą ir nieko nebūtų rasta, sulaikyti ir pristatyti į Merkinę. Per kratą pas Paliutį nieko įtariamo nerasta. Kaltas pinigus dirbęs ir platinęs neprisipažino.

Tuomet Paliutis buvo kvočiamas dėl leistuvo vagystės. Šioje byloje Paliučio ambicija buvo smarkiai įžeista. Parodžius jam leistuvą, jis suprato, kad jam kaltę prikiša P. Kauzonas. Netverdamas apmaudu, įsikarščiavo. Staiga pakilo nuo kėdės ir paklausė kvočiančio nuovados viršininko.

– Ar tamsta manai, kad aš vagis? Ne. Aš ne vagis ir vagių nekenčiu!

Nuovados viršininkas jam į tai nieko neatsakė.

Paliutis pradėjo dar labiau karščiuotis, nervintis ir išsiblaškęs tarė:

– Aš ne vagis! Specialistas! Nepikta, kad mane įtariate pinigus dirbus, nes aš toje byloje kaltas, bet leistuvo aš nevogiau, – konkrečiai atkirto Paliutis nuovados viršininkui.

Nuovados viršininkas dar šalčiau su Paliučiu pradėjo šnekėti. Paprašė sėsti ir, kai Paliutis nusiramino, pradėjo jį kvosti dėl pinigų dirbimo. Nors Paliutis įsikarščiavęs prisipažino, kad esąs „specialistas“, bet nusiraminęs nenorėjo prisipažinti, tačiau jam neleido garbė toliau gintis. Jis ėmė viską smulkiai pasakoti. Iš pradžių davė parodymą tendencingą, norėdamas P. Kauzonui ir Jančiulevičienei prikišti pinigų dirbimą. Bet vėliau tą atšaukė ir prisipažino pats pinigus dirbęs, o Jančiulevičienė ir P. Kauzonas juos tik platinę. Prisipažinęs gera valia atidavė nuovados viršininkui įrankius pinigams dirbti. Šie buvo paslėpti Smališkių kaimo miške Leipalingio valsčiuje.

Šioje byloje kvočiama Jančiulevičienė iš pradžių gynėsi dėl pinigų platinimo, bet pamačiusi, kad Paliutis yra prisipažinęs ir visi daviniai policijai yra žinomi – prisipažino pinigus platinusi. Nuoados viršininkui ji nurodė Dubakluonio miške vietą, kur buvo išmetusi netikras monetas į sniegą ir, be to, parodė, kad vieną monetą turi paslėpusi P. Kauzono kamaros žemėse.

Nurodytoje vietoje miške viena netikra moneta buvo surasta; taip pat surasta moneta ir P. Kauzono kamaroj.

1939 m. vasario 6 d. pasiuntus kvotą valstybės saugumo departamento identifikacijos skyriui tirti, nustatyta, kad Kvaraciejaus restorane, visoje Dzūkijoje ir net Kaune išplatintos netikros 5 Lt monetos yra Boliaus Paliučio darytos jo pateiktais įrankiais.

Kvota baigta ir 1939 m. vasario mėn. 25 d. perduota Seinų apylinkės teismo tardytojui.

P. Barzda

Sidabrinė 5 litų moneta, 1936 m.

„XX amžius“, 1939 m. birželio 9 d. Nr. 128

Šią savaitę visoje Lietuvoje vyksta priešgaisrinė propaganda, o kartu su tuo lyg tyčia įvyksta eilė didelių gaisrų. Skaudi nelaimė užkliudė ir miškus. Apie 10 val. juodi dūmų kamuoliai aptemdė plačią Merkinės apylinkę – užsidegė Bingelių miškas. Bendras miško plotas apie 850 ha. Tai pati garsioji Merkinės apylinkių baravykynė.

Visur išdžiūvę kaip parakas. Spėjama, kad gaisras kilo iš greta esančio privataus miško, kuriame neatsargus gyventojas deginęs šakas. Pradžioje gaisras galėjo būti lengvai užgesintas. Bet gyventojų apylinkėje nedaug, dėl to nebuvo kas ugnį sulaiko. O ji įsisiūbavus užėmė apie 300 ha plotą padarydama nuostolių maž-

Merkinės gaisrininkai 1938–1939 m.
Iš A. Černiausko rinkinio

daug apie 300 000 Lt (tiksliai dar neapskaičiuota). Išdegęs miškas vietomis menkokas, medžiai <...>, bet daug išdegė ir gero miško – vietomis buvo labai gražūs sodinimai 20–30 metų amžiaus. Pirmieji gesintojai buvo vietos girininkas, eiguliai ir apylinkės gyventojai.

Ypač rūpestingos pasirodė moterys. Vėliau buvo sušauktos įmonės iš visos plačios apylinkės net už 10 km. Atvyko Merkinės ir Varėnos ugniagesiai ir šauliai. Visi parodė daug rūpesčio, tačiau gaisro sulaikymą ir užgesinimą nulėmė iš Alytaus sunkvežimiais atvažiavę eiguliai ir ulonų pulko ugniagesiai. Alytuje, sužinoję apie gaisrą, į vietą išvyko Miškų departamento referentas <...>, Mokomosios urėdijos urėdas L. Ivanauskas ir Daugų urėdas J. Brazauskas su 40 eigulių – kursantų.

Netrukus po jų atvyko Ulonų pulko ugniagesiai apie 40 kareivių, vadovaujami kapitono Milaševičiaus. Tai buvo apie 14 val. ir nuo tada prasidėjo ypač stiprus ir organizuotas gesinimas.

Iš viso susidarė apie 300 gesintojų. Ugnis pradėta energingai supti iš visų pusių. Kastuvais, grėbliais, kirviais ir pjūklais buvo valomos juostos ir užkertamas kelias ugniai plėstis. Tačiau ir labai energingai dirbant kai kuriuose baruose buvo labai sunku ugnį sulaikyti. Beveik visur liepsna ėjo ne tik pažeme, bet ir medžių viršūnėmis. Dažnai ugnies stulpai 10 metrų ir daugiau aukščio siaubingai staugdami vydavo tolyn gesintojus, kad šie vos spėdavo ištrūkti. Užėjus dūmams, dangus aptemdavo. Tačiau po didelių pastangų, panaudojant platesnius kelius, linijas iškertant ir išnešant iš abiejų pusių medžius ir padarant plačias juostas, pagaliau pavyko ugnį iš visų pusių apsupti ir sustabdyti. Šiurpus vaizdas – didžiausi plotai stovinčių nuodėgulių.

Buvę ir graudžių scenų. Antai stirniukai, gal kokių dviejų dienų, bėga nuo ugnies, bet ši juos šiaušia ir nebėra viltíes išbėgti. Eigulys įpuola – vieną spėja pačiupti, o kiti du žūva ugny. Kitur iki paskutiniųjų laikosi prie savo kiaušinių. Gesintojai apjuosia ugnį, iškertama juosta ir... paukštelio lizdas turbūt lieka išgelbėtas.

Išsiplėtus miško gaisrui sudegė ir vieno pamiškės ūkininko trobos. Buvo pavojus ir daugeliui kitų pamiškės gyventojų. Bet planingai ir energingai gesinimą suėmus, iki kitų gyventojų ugnis nebebuvo prileista. Baigiant reikia pasakyti, kad šis gaisras bus bene didžiausias kada tik iki šiol mūsų miškuose yra buvęs.

Šimtų hektarų ir šimtų tūkstančių nuostolių vieno miško gaisrų, berods, dar nėra buvę. Pavyzdžiui, daugiausia

Renkamos lėšos gaisrinėms mašinoms apie 1930 m.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

gaisrų yra buvę: 1930 m. – 303 gaisrai, išdegė iš viso 480 ha miško, nuostolių 131 000 Lt; 1934 m. <...> Taigi šiemet vienas gaisras padare daugiau nuostolių, negu kitais kartais per kelerius metus ***(M)*****.**

„Ūkininko patarėjas“, 1939 m. spalio 5 d. Nr. 40

Prie Merkinės internuoti 7 lenkų garlaiviai. *Pro Merkinę Nemunu į Lietuvą atplaukė septyni lenkų garlaiviai, kurie palaikydavę keleivių ir prekių susisiekimą tarp Gardino ir Mastų, tarp Gardino ir Druskininkų ir Augustavo kanale. Tarp jų vienas sraigtinis, mūsiškio „Klaipėdos“ garlaivio dydžio. Visi 7 garlaiviai Merkinėje buvo internuoti. Iš Merkinės jie bus atplukdyti į Kauną.*

„Diena“, 1939 m. gruodžio 10 d. Nr. 47

Jau nuo senesnių laikų pietinėje Lietuvoje ypač Dzūkų krašte auginama nemaža tabako. Mat čia vietomis yra tinkamos žemės, o svarbiausia pietinėje Lietuvoje beveik kasmet tabakas išnoksta geriau nei kitose mūsų krašto vietose. Onuškio, Užuguosčio, Butrimonių, Merkinės ir Varėnos apylinkių ūkininkai, mažažemiai ar net ir daržininkai kasmet tabakui palieka vieną

Merkinės šaulių būrio „Sanitarinių kursų arbatėlė“ 1939 sausio 28 d. Merkinėje. *Iš A. Mandeikos albumo*

Į Merkinę atplaukęs lenkų laivas „Vanda“. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

kitą žemės lysvę. Tabakas dažniausiai auginamas savo reikalams. Bet yra ir tokių, kurie jį augina vien pardavimui. Pernai ir užpernai keli minėtų apylinkių ūkininkai tabaku buvo užsėję net po kelis hektarus. Derlius beveik kasmet gaunamas neblogas. Vasarą važiuojant per Dzūkų kraštą tenka matyti daug geltonuojančių laukų – tai vis žydi tabako plotai. Kas augina jo daugiau, tai parduoda pirkliams į Kauną ir kt. miestus, o anksčiau net ir į Klaipėdą. Būdinga, kad dalis Dzūkų krašte užauginto tabako patenka net į kaimynines valstybes. Keli Butrimonių miestelio daržininkai jau nuo seniau gerai moka savo amatą, užaugina po kelis tūkstančius diegų tokio tabako, kuris gerai prinoksta tik Bulgarijoje ar Rumunijoje. Vieną labai šiltą rudenį tie daržininkai pagamino tokį puikų tabaką, kad jis beveik nesiskyrė nuo vidutinės rūšies užsieninio. Bet tokių specialistų yra tik keli. Kiekvienas jų žino tų augalų auginimo būdus ir rūkalų gaminimo „paslaptis“. Mat, pasak tų specialistų, ne tiek svarbu tabaką išauginti, kiek žinoti, kada jį nuskinti ir tinkamai išdžiovinti. Todėl dėl pagaminimo ir eina didelės varžybos, nes viena ir ta pati rūšis, kitaip išdžiovinta, duoda skirtingą kvapsnį, atseit kitokį skonį, kurį kiekvienas, kad ir menkas rūkorius, atskiria. Kai kurie ūkininkai iš to turi ir neblogo pelno, bet tokių yra nedaug. Mat su tabako pardavimu yra tam tikrų sunkumų. Ne visiems fabrikams jis tinka, ne visi jį perka. Vis dėlto ir šiemet Dzūkų krašto ūkininkai pasėjo nemaža tabako. Daugelyje vietų jis jau sudygo ir žaliuoja. Jei tik vasara bus šilta, o ruduo saulėtas, tai ir šiemet Alytaus, Butrimonių, Varėnos apylinkėse numatoma gauti geras tabako derlius.

Pypkė „Meškutė“, 1935 m.
B. Buračo nuotr.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

1940-IEJI: ARKLIŲ LENKTYNĖS ANT EŽERAIČIŲ EŽERO – TRŪKSTA MOKYTOJŲ IR ŠULINIŲ – SULAIKYTAS KONTRABANDININKAS – „BANKAS PO EGLE“ – LIETUVOS OKUPACIJA...

DRAUGAS

THE LITHUANIAN DAILY FRIEND

No. 140 — 3c a Copy — Chicago, Illinois, Pirmadienis, Birželio-June 17 d., 1940 m. — Kaina 3c — VOL XIV

RUSIJA OKUPAVO LIETUVA

Laikraščio „Draugas“ titulinė antraštė. 1940 m. birželio 17 d. Nr. 140. Čikaga. *Iš www.draugas.org*

1940-ieji Lietuvai paženklinti gedulo ženklu. 1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjunga, sulaužydama tarptautines sutartis ir pažeisdama tarptautinės teisės normas, okupavo Lietuvos valstybę. Prasidėjo krašto sovietizacija ir gyventojų teroras, kulminaciją pasiekęs 1941 m. birželio 14 d. per pirmuosius masinius gyventojų trėmimus. Tad šioje dalyje pateikiame tik keletą žinučių iš gyvenimo Merkinėje iki 1940-ųjų birželio 15-osios, dar laisvos šalies laikraščių...

„XX amžius“, 1940 m. sausio 3 d. Nr. 2

Merkinė. Vaidinimas

Merkinės Angelaičių pulko sekcija šaulių salėje suruošė viešą vakarą. Buvo suvaidinta 3 veiksmų pasaka „Kalėdų eglutė“, vieno veiksmo vaizdelis „Prie Kalėdų eglutės“, gražiai padeklamuota ir padainuota. Režisavo kunigas Dieninis. Merkinės šaulių moterų būrys šaulių salėje suruošė Naujųjų metų sutikimą. Buvo suvaidinta vieno veiksmo komedija „Moters kerštas“, pašokta tautiškų šokių etc.

„Trimitas“, 1940 m. sausio 4 d. Nr. 1

Merkinė. *1939 m. per Merkinės šaulių kuopą šaulių ginklams pirkti Merkinės žydų visuomenė paaukojo 1038 Lt, Merkinės smulkaus kredito draugija – 100 Lt, Merkinės lietuvių visuomenė – 580,20 Lt ir vieną lauko telefono aparatą. Merkinės šauliai visiems aukojusiems dėkingi.* ***Kuopos korespondentas***

„XX amžius“, 1940 m. sausio 5 d. Nr. 4

Merkinė. Vietos žinios

Daug kas pageidauja, kad prie Merkinės valstybinės bibliotekos būtų ir skaitykla, kur galima būtų pasiskaityti ir periodinės spaudos – žurnalų, laikraščių. – Merkinė yra nemažas miestelis su didele apylinke, bet nepajėgia išlaikyti nė vieno knygyno, kai čia iš tikrųjų ne blogai egzistuoja keturi restoranai, viena valstybinė parduotuvė ir kelios alinės. – Merkinės miestely yra pravestas vandentiekis, bet kai užeina didesni šalčiai, vanduo užšąla vandentiekiuose ir tenka vandenį apie kilometrą nešti iš Stangės upelio, todėl vietos gyventojai turi daug darbo ir vargo su vandens pristatymu į namus. – Apylinkės gyventojai gyvai domisi pasaulio įvykiais, todėl jau ir kaimiečiai kalba apie dienraščių prenumeravimą, nes be dienraščio šiandien gyventi neįmanoma.

„XX amžius“, 1940 sausio 20 d. Nr. 16

Merkinė. Nėra šulinių. *Nors Merkinės miestelis ne visai mažas, bet jame nėra nė vieno gero šulinio, todėl ištikus gaisrui nebūtų iš kur gauti vandens. Reikia pasirūpinai šuliniais! Kad ir žiemos metu nebūtų vandens stoka.*

– Merkinės miestely yra daug bereikšmių gatvės pavadinimų, bet kažin kodėl spaudos draudimo metu didelio lietuvybės kovotojo kunigo Jagmino vardu gatvės nėra. Nejaugi vietos savivaldybė jį visiškai pamiršo, kada vietos gyventojų atmintyje jis dar tebėra gyvas.

– Vietos valsčiaus savivaldybė prie viešosios valstybinės bibliotekos yra parūpinusi skaityklai patalpas, kurą, šviesą ir aptarnavimą ir prašiusi atitenkamų organų, kad šiai skaityklai būtų užsakyta periodinių leidinių – laikraščių bei žurnalų, bet iki šiol nieko negirdėti.

– Šio valsčiaus ribose yrą keletas pradinių mokyklų, likusių be mokytojų, todėl tų apylinkių tėvai yra susirūpinę, kad jų vaikai atsiliks moksle.

– Didieji šalčiai ir čia paliko savo pėdsakus, nes daug kas nušalo rankas, nosis, ausis...

– Dabartiniu metu Merkinės pašte daugiausia yra gaunama iš visų dienraščių „XX amžiaus“.

„Policija“, 1940 m. gegužės 15 d. Nr. 10

Sulaikyti nesąžiningi mėsininkai

Merkinė. *Balandžio mėn. iš 27 d. į 28 d. naktį Merkinės policija sulaikė nesąžiningus mėsininkus, gabenančius nešvariuose vežimuose iš skerdyklos į mėsines skerdieną drauge su odomis ir žarnomis. Veterinarijos gydytojas, apžiūrėjęs mėsą, konstatavo, kad ji yra suteršta ir žmonių sveikatai pavojinga. Mėsa konfiskuota ir sunaikinta. Pažymėtina, kad mėsininkas Švarcburdas ir jo draugai seniai policijos buvo sekami, bet, pamatę uniformuotus policijos pareigūnus, pabėgdavo. Šį kartą nepabėgo, nes policijos pareigūnai buvo apsirengę civiliais drabužiais ir jų mėsininkai iš karto nepažino.*

R Y S 671

ĮSAKYMAS KARIUOMENEI

Nr. 59

Kaunas, 1940 m. birželio mėn. 19 d.

Rikiuotės sritis

§ 1

Šių dienų pasaulinio masto įvykiuose mūsų tauta ir valstybė pergyvena reikšmingus istorinius laikus.

Mūsų kariuomenė ir toliau stovės Tėvynės sargyboje ir tvirtai vykdys mūsų vyriausybės pavestus uždavinius tiek ginant krašto laisvę, tiek saugant tvarką viduje, tiek draugingai bendradarbiaujant su SSSR kariuomene.

Įsakau visiems kariams tvirtai ir atsidėjus vykdyti savo tarnybines pareigas.

Reikalauju iš visų karių ramybės, tvarkos, darbo ir gražaus santykiavimo su SSSR kariais.

Šį įsakymą paskelbti ir išaiškinti visiems kariams.

Div. generolas Vitkauskas
Krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas

Įsakymas kariuomenei Nr. 59. 1940 m. birželio 19 d.
Iš laikraščio „Karys“

„XX amžius“, 1940 m. vasario 21 d. Nr. 42

Ežeraičių ežere arklių ledo lenktynės (XX)*. Vasario 25 d. 13 val. Ežeraičių ežere prie Merkinės–Varėnos plento Bingelių girininko iniciatyva ruošiamos pirmąkart šioj apylinkėj arklių ledo lenktynės su įvairia programa. Geriausiai pasirodžiusiems skiriami 5 piniginiai prizai.*

„Policija“, 1940 m. gegužės 15 d. Nr. 10

Sulaikė kontrabandininką

Merkinė. *1940 m. gegužės mėn. 5 d. Merkinės miestelo Vilniaus gatvėje buvo pastebėtas kontrabandininkas Motiejus Bubnelis, kilęs iš Radyščiaus kaimo, Merkinės valsčiaus. Jis vežė kontrabandines prekes. Kontrabandininkas sulaikomas nepasidavė ir, sušėręs arkliui, pabėgo į Bingelių mišką. Miške jį sulaikė šaulys Br. Motijavičius. Kontrabandininkas pateikė šauliui 15 pakelių ir 55 g žiebtuvėliams kontrabandinių akmenėlių ir davė 7 litus kyšio, kad neišduotų policijai. Sąžiningas šaulys Br. Motijavičius kyšį ir kontrabandą pateikė policijai. Kadangi Bubnelis gabendamas kontrabandą naudojosi susisiekimo priemonėmis – arkliu su vežimu – ir pabėgo, todėl susiekimo priemonės: arklys 700 Lt, vežimas – 200 Lt ir pakinktai 100 Lt, sulaikyti ir perduoti muitinei su kontrabanda. Bubneliui iškeltos bylos už kontrabandą, greitą važiavimą mieste ir kyšio davimą.* ***P. Barzda***

„Policija“, 1940 m. birželio 15 d. Nr. 12

„Bankas po egle“. Merkinė. *Merkinės policijos nuovados viršininkas sužinojo, kad E. Sojenė supirkinėja buvusios Lenkijos valstybės paskolos lakštus ir laiko neužregistruotą užsienio valiutą. Patikrinus surasta 560 Marek Polskich ir 16 dolerių. Sojenė dolerius laikė miške po egle. Lakštai ir doleriai sulaikyti.* ***P. B.***

Merkinės žydų bendruomenė

Mindaugas Černiauskas

Parengta pagal „Meretch; ayara yehudit be-Lita“ (Merkinė – Žydų miestas Lietuvoje), 1988 m. ir „Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai“. A Miškinis, 2005 m.

1918 m. Vasario 16-ąją Merkinė pasitiko turėdama gausią ir gilias šaknis Merkinėje turinčią žydų bendruomenę. 1897 m. Merkinėje gyveno 1900 žydų; 1923 m. – 1430; 1930 m. – 1700 (iš 2200). Jau XIX a. pab. žydai Merkinėje turėjo tris sinagogas, savo darželį, mokyklą, knygyną (įkurtas 1900 m.), kuriame 1930 m. buvo 1000 knygų hebrajų ir jidiš kalbomis ir 200 knygų lietuvių kalba. Žydai dominavo prekybiniame gyvenime – miestelyje jiems priklausė dauguma prekybos ir paslaugų įmonių. Aktyviai veikė žydų visuomeninės organizacijos: vienos buvo įsteigtos socialinės paramos tikslais, kitos užsiėmė bendruomenės religiniu auklėjimu. Žydai turėjo savo styginių orkestrą, aktyviai veikė vietinis „Makabi“ sporto skyrius. „Miesto žydai jautėsi taip, tarsi gyventų savame pasaulyje, žydiškame pasaulyje. Viskas buvo daroma pagal papročius ankstesnių kartų, jie nesijautė kaip pašaliečiai“ (cit. Jokūbas Mileris).

1923 m. prasidėjus žydų emigracijai į miestus, Ameriką ir Pietų Afriką, Merkinėje veikė Davido Rabino emigracijos biuras. Veikė žydų liaudies bankas, kurio pagrindinių lėšų dalis buvo iš Amerikos žydų fondų. 1927 m. šis bankas turėjo 416 narių, bet 1929 m. tik 325. Ilgametis banko direktorius buvo M. Shumacheris.

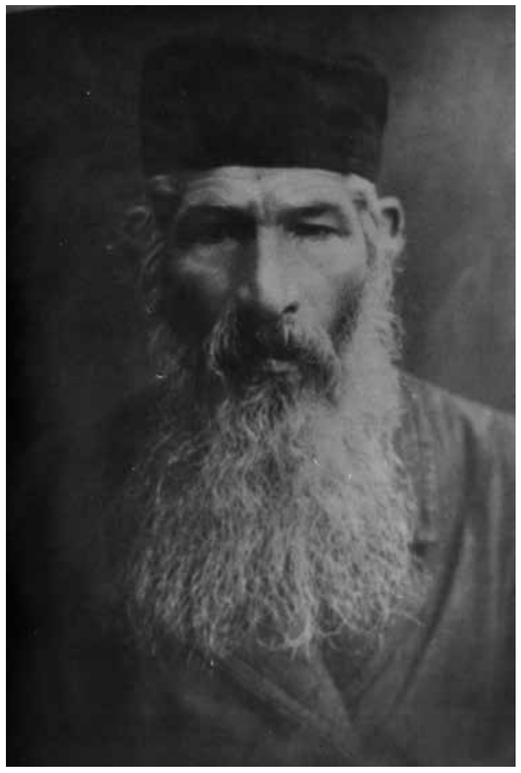

Merkinės žydas Tsirelšteinas.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

1939 m. per parą kepyklose buvo iškepama 1740 kg duonos gaminių. Didžiausiose krosnyse, kurios priklausė Kaplanui Ruvinui ir Kaplanui Benceliui, per vieną kartą buvo galima iškepti 100 kg duonos. 1930 m. valsčiaus valdyba leido Leibai Odencui įrengti elektros stotį, kuri 1933 m. turėjo 180 vartotojų. Vakarais buvo apšviečiamos gatvės. Garinius malūnus turėjo Leiba Odencas ir Levinas Mordehelis, ant Straujos veikė Laukanicko Izaoko vandens malūnas. Žydai valdė 2 lentpjūves, audinių dažyklą, saldainių fabrikėlį. Tarp jų buvo daug amatininkų: kalvių, kirpėjų, laikrodininkų.

Nepriklausomos valstybės sukūrimas stipriai paveikė žydų bendruomenės ekonominį, kultūrinį, visuomeninį gyvenimą. Jeigu iki tol miesto ir žydų visuomeninis gyvenimas buvo tvarkomas pagal neformalius susitarimus, remiantis tradicija, tai dabar, sukūrus valstybę ir institucijas, baigėsi savanoriški mokėjimai į bendruomenės kasą, prasidėjo mokesčių mokėjimas pagal įstatymą, atsirado licencijų verslui išdavimas ir t.t. Tiesa, kaip ir anksčiau žydų ir kitatikių santykiai iš esmės apsiribojo komercija. Žydai vertėsi prekyba, teikė amatininkų paslaugas, kitatikiai (lietuviai, rusai, totoriai) parduodavo produktus miesto turguje, kuris vykdavo trečiadieniais ir naudojosi žydų teikiamomis paslaugomis.

Viena iš vyraujančių XIX a. pab. ir XX a. pirmos pusės demografinių tendencijų tarp žydų buvo emigracija. Jaunesnės kartos atstovai buvo paveikti sionizmo idėjų, skelbiančių apie žydų valstybės sukūrimą Palestinoje, savo gyvenimo su Lietuva ir Merkine nesiejo. Daugumos svajonė buvo biblinė Pažadėtoji žemė. Žydų gyvenvietė Palestinoje – Izraelis. Kokia tai buvo svajonė Merkinės žydų jaunimui, atskleidžia Doritos Blatštain pasakojimas: „Atsimenu nuostabios studentės Minalės Amerikanski pasakojimą. Ji pasakojo, kad šalia sinagogos (Merkinės) rytinėje dalyje yra nuo žvilgsnių paslėptas rūsys. Visi, kurie randa įdėjimą į šį rūsį ir eina ten su balta ožka, gali pateikti tiesiai į Izraelio žemę. Ir ten, Izraelyje, jie valgo apelsinus, o saulė niekada nenusileidžia. Mes ja tikėjome. Mes, vaikai, ėjome aplink sinagogą ir ieškojome to įėjimo. Tai darėme visą vasarą, kol atėjo žiema ir prisnigo. Net kai pirmą kartą sutikau emisarus ir Brigados karius, kurie atvyko padėti holokaustą išgyvenusiems, ir net kai jie pasakė apie Izraelio žemę ir kelionę į Izraelį, Minalės istorija išliko mano atmintyje. Realybė negalėtų pakeisti tokios legendos.“

Merkinės žydai aktyviai dalyvavo visuomeniniame gyvenime. Tai puikiai iliustruoja jų aktyvus dalyvavimas rinkimuose į valsčiaus tarybą, švenčiant kasmetines šventes Vasario 16-osios proga, Tautos vienybės šventės proga gegužės 15 d. ar per Vytautines rugsėjo 8 d. Iškilmių, skirtų Nepriklausomybės metinėms paminėti, proga įvairios paskaitos dažnai būdavo skaitomos Žydų Talmudo Toros mokykloje, pastatytoje 1923 m. Hario Fišelio lėšomis. Žydai aktyviai aukojo ir Merkinės šauliams. Antai **1940 m. sausio 4 d. „Trimito“ Nr. 1 (994)** rašoma: „1939 m. per Merkinės šaulių kuopą šaulių ginklams pirkti Merkinės žydų visuomenė paaukojo 1038 Lt, (kai tuo tarpu) Merkinės smulkaus kredito draugija – 100 Lt, Merkinės lietuvių visuomenė – 580,20 Lt ir vieną lauko telefono aparatą.“ Respublikos Prezidentas A. Smetona Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio medaliu apdovanojo savanoriais milicijoje 1919 m. tarnavusius Berkę Kadišą, Mendelį Draznerį, Šliomą Kotnickį, o 1938 m. iš Merkinės ki-

Talmudo Toros mokykla.
Iš Meretz Relief Association archyvo

Merkinės žydų mėgėjų teatras.
Iš knygos „Merkinė – žydų miestas Lietuvoje“

Septintųjų sporto klubo “Makabi” metinių šventė Merkinėje, 1932 m. *Iš knygos „Merkinė – žydų miestas Lietuvoje“*

lusį ir tarptautiniam Lietuvos pripažinimui nusipelniusį Dovydą Elihu Stouną III laipsnio Gedimino ordinu.

Merkinėje netrūko ir inovacijas diegusių žydų. A. Z. Raiznerio sumanymu ir iniciatyva mieste suprojektuotas ir pastatytas vandens bokštas, leidęs naudoti tekantį vandenį buityje.

Apie šias inovacijas ir gyvenimą iki tol savo atsiminimus paliko Zerachas Šefneris (Šperanskis) knygoje **„Merkinė – žydų miestas Lietuvoje”**:

„Penktadienio popietę miestelio gatvėmis nuaidėdavo šaukimas, skubinantis gyventojus eiti į pirtį. Pirma kvietė vyrus: „Mener in bad arain“ („Vyrai, į pirtį“). Tai, kad vyrai buvo pirmieji, buvo savaime suprantama. Tik po kelių valandų nuskambėdavo: „Vaiber in bad arain“ („Moterys, į pirtį“).

Mažasis upokšnis buvo miesteliui itin svarbus – iš jo semdavo vandenį gerti ir virti. Virtuvėje stovėdavo didelė statinė, kurią pripildydavo vandens nešėjai. Kiek pamenu, tarp tų vandens nešėjų buvo ir lietuvės valstietės. Šaltąją lietuvišką žiemą būdavo, kad vandens nešėjai statinės nepripildydavo. Tokiu atveju mums, vaikams, tekdavo atlikti jų pareigas. Aš su broliu pasiimdavome po kibirą ir ilgą lazdą ir prisemdavome kibirus iš upelio. Taip sau eidavome, kol... iki namų pusė vandens išsilaistydavo Iš tokių prisiminimų galima suprasti, kokia didi diena buvo, kai vanduo ėmė tekėti vamzdžiais: atsuki čiaupą, ir statinė prisipildo.

Neprisimenu, kuriais būtent metais tai nutiko, bet gerai atsimenu didelio telkinio statybas ant kalvos, viršutinėje Kauno gatvės (Kovner gas) dalyje. Geležinius vamzdžius sudėjo į griovius, kuriuos iškasė nuo pirties iki telkinio. Prie pirties buvo trijų ar penkių metrų (gal daugiau?) aukščio krioklys, kurio

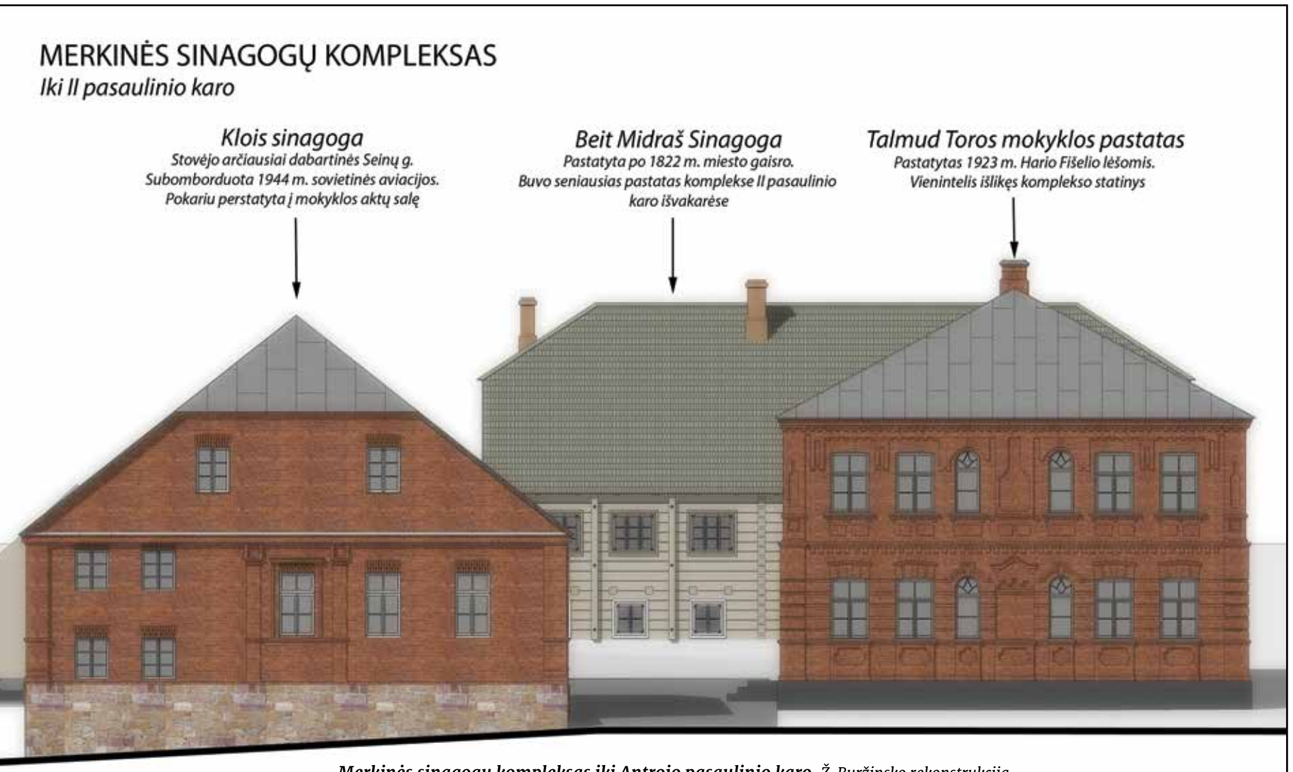

Merkinės sinagogų kompleksas iki Antrojo pasaulinio karo. *Ž. Buržinsko rekonstrukcija*

krintančio vandens jėga stūmė vandens ratą, kuris savo ruožtu judino pirties viduje įrengtą pompą. Iš telkinio į miestelį vanduo tekėjo gravitacijos dėka. Man visa šita puiki sistema paliko gilų įspūdį. Ne tik todėl, kad nuo tol nebereikėjo rankiniu būdu semti vandens iš upės. Panašu, kad jau vaikystėje buvau linkęs į inžineriją. Kita vertus, gal ir perdedu. O gal todėl, kad šiandien esu inžinierius, taip gerai ir įsiminiau visą tą sistemą.

Antras įsimintinas inžinierinis įrenginys – tai į namus pravesta elektra. Tai buvo Pirmajam pasauliniam karui pasibaigus. Nepamenu, kuriais metais. Iki tol namus apšvietė kerosino lempelės ir žvakės. Karo metu nutiko taip, kad negalima buvo gauti nei kerosino, nei žvakių. Todėl šviesai naudojomės medžio šipuliais. Žinoma, taip galima buvo apšviesti tik vieną kambarį. Kažkurį laiko tarpą švietėme karbido lempomis. Šios, nors ir skleidė stiprią šviesą, tačiau... ir kvapas buvo stiprus ir aitrus. Ir štai atsirado elektra. Netoli miestelio buvo lentpjūvė. Atvežė generatorių jos varikliui leisti. Nutiesė elektros laidus išilgai visų gatvių, į namus, ir štai elektros šviesa apšvietė miestelio gyventojus po kelias valandas kasnakt!

Koks progresas: bėgantis vanduo, elektrinės šviesa – Merkinė įžengė į dvidešimtąjį amžių!“

MERKINĖS ŽYDŲ KAPINĖS

Merkinės žydų kapinės buvo įrengtos XVII a. pab. arba XVIII a. pr. ir veikė iki bendruomenės egzistavimo miestelyje pabaigos, t.y. apie 300 metų. Kapinių teritorija – apie 3 ha. Tai vienos didžiausių kapinių Lietuvoje, bylojančių apie tai, kad bėgant amžiams Merkinėje buvo didelė žydų bendruomenė. Šiose kapinėse galima atsekti tendenciją laidoti eilėmis. Laidoti pradėta buvo šiaurinėje kapinių dalyje, kuri yra išlikusi prasčiausiai – dauguma antkapių apaugo žemėmis, buvo išvežti arba liko tik fragmentai. Kapinės nėra suskirstytos į griežtus plotus pagal lytį, tačiau dažnai stengtasi mote-

Antkapinis paminklas senosiose žydų kapinėse. *M. Černiausko nuotrauka, 2016 m.*

Merkinės senosios žydų kapinės.
Iš Meretz Relief Association archyvo

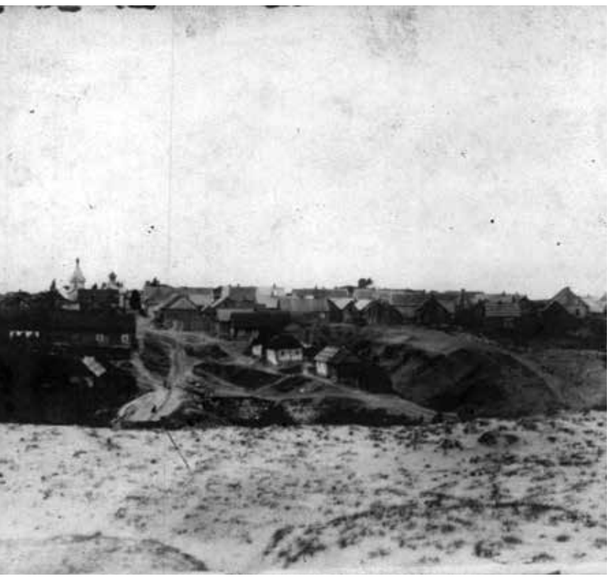

Merkinės panorama nuo žydų kapinių kalno.
Iš Meretz Relief Association archyvo

ris laidoti šalia moterų, vyrus – šalia vyrų. Nors ši tendencija nėra griežta, nemažai kapinių eilių skirtos tik vienai lyčiai. Bendrai Merkinėje dominuoja nesudėtingų formų antkapiai. Išsiskiriančių savo puošnumu, žyminčių turtingų, įtakingų žmonių kapavietę paminklų nėra labai daug. Simboliais antkapius puošti pradėta gana vėlai – apie 1880–1890 m. Antkapiniuose paminkluose dažnai iškaldavo Dovydo žvaigždę. Įvairių formų žvakidės aptinkamos ant moterims skirtų antkapių. Senesniuose antkapiuose dominuoja trumpos epitafijos. Čia dažniausiai nurodoma įvadinė formulė, mirusiojo vardas, data, palaiminimas. XIX a. antroje pusėje atsiranda ilgų, biblinėmis citatomis, akrostichais, poetinėmis išraiškos priemonėmis praturtintų epitafijų. Kapinėse nebuvo tradicijos antkapius orientuoti vienoda linkme. Seniausi paminklai nukreipti šiaurės link, palaipsniui kryptis keitėsi į šiaurės rytus, kol galiausiai (apie 1850 m.) imama antkapius sukti į rytus. Ši kryptis vieningai išlaikoma dar beveik šimtą metų – iki kapinių veikimo pabaigos 1941 m., kai visai netoli kapinių buvo nužudyti visi miestelio žydai. Merkinės žydų kapines tyrinėjo ir savo bakalauriniame darbe „Amžinybės namai. Senosios Merkinės žydų kapinės“ aprašė Auksė Tamulevičiūtė 2004 m.

Merkinės vardo žydų kapinės Bostone, įkurtos emigrantų žydų iš Merkinės 1893 m. *Iš http.www.findagrave.com*

ŽYDŲ BENDRUOMENĖS IR MIESTELIO LIKIMAS ANTROJO PASAULINIO KARO METAIS

Praėjo dešimtmečiai, kai aš tave palikau, Merkine. Tu visada mano mintyse. Kiekvieną dieną mintimis vaikštau mažomis apstatytomis gatvelėmis. Žinau, kad tai ne realybė, tačiau vis dar neišmokau susitaikyti su faktu, kad Holokausto siaubas buvo ir mano mieste.

Dorit Blatštein, išeivė iš Merkinės

Gausi ir sena, kelis šimtus metų Merkinėje gyvenusi miestelio žydų bendruomenė buvo sunaikinta 1941 m. rugsėjo 10 d. – Nacistinės Vokietijos okupacijos metais. Pagal slaptą K. Jägerio raportą, šioje vietoje buvo nužudyti 854 Merkinės žydai: 223 vyrai, 355 moterys ir 276 vaikai.

Žydų bendruomenės nelaimės iš tiesų prasidėjo gerokai anksčiau. 1940 m. Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai prasidėjo krašto sovietizacija, nacionalizuotos prekybos ir pramonės įmonės, žydai, kaip ir lietuviai, neteko savo turto. 1941 m. birželio 14–18 d. Stalino nurodymu pradėti masiniai gyventojų trėmimai. Pirmųjų trėmimų metu iš Merkinės ir jai priklausiusių kai-

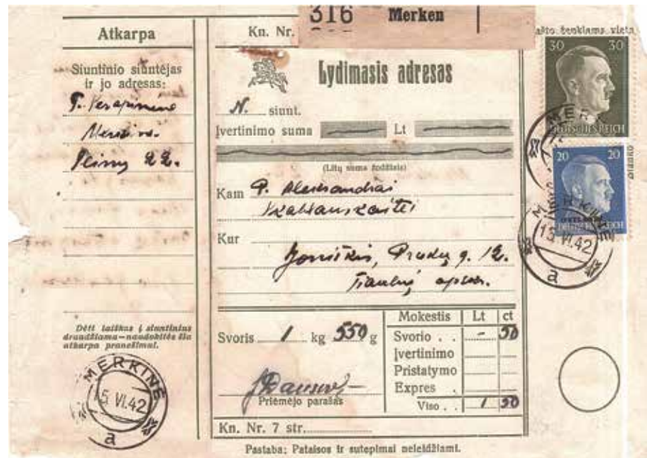

Atvirlaiškis su A. Hitlerį atvaizduojančiais pašto ženklais. Siųstas iš Merkinės 1942 m. birželio 15 d. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Nacistinės Vokietijos aviacijos sunaikinta Merkinė 1941 m. birželio 22 d.

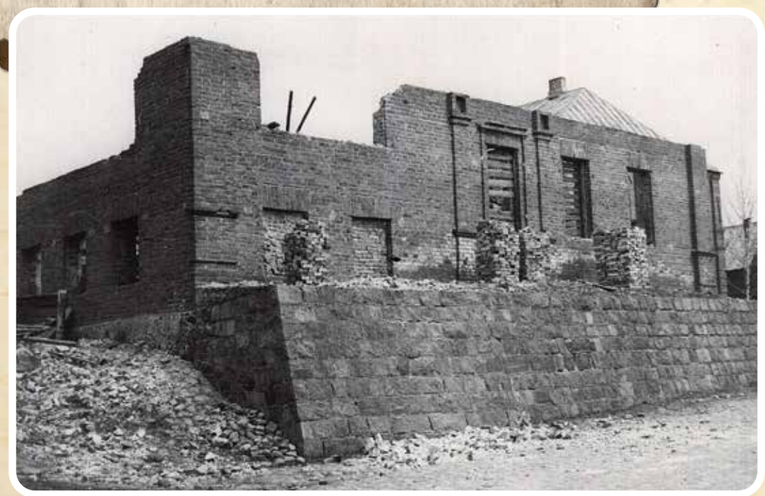

Sovietų aviacijos sobombarduotos Merkinės žydų sinagogos likučiai 1944 m.
Iš Merkinės V. Krėvės gimnazijos albumo

Miestelio centras praėjus frontui, 1941 m. *Iš Merkinės krašto muziejaus skaitmeninio archyvo*

Sinagogos griuvėsiai. 1957 m. J. Pilkausko nuotrauka.
Iš Merkinės V. Krėvės gimnazijos albumo

Vokietijos kariuomenės karinė technika Merkinėje, 1941 m. birželis.
Iš Merkinės krašto muziejaus skaitmeninio archyvo

Nacistinės Vokietijos aviacijos sunaikinta Merkinė 1941 m. birželio 22 d.
Iš Merkinės krašto muziejaus skaitmeninio archyvo

mų ištremtos 9 šeimos: 5 lietuvių ir 4 žydų (prekybininko Leono Gelerio, prekybininko Izraelio Kubicko, Šmuelio Kabačniko ir Makso Odineco). Iš viso 40 žmonių.

1941 m. birželio 22 d. nacistinei Vokietijai užpuolus Sovietų Sąjungą, Merkinę užėmė Vokietijos kariuomenė. Per birželio 22 d. bombardavimą sudegė didžioji dalis miestelio pastatų, žuvo keliasdešimt gyventojų.

Naciams vykdant antisemitinę politiką, žydų persekiojimas prasidėjo 1941 m. vasaros antroje pusėje. Žydams buvo įsakyta ant nugaros ir krūtinės prisisiūti geltonas žvaigždes su raide „J“, jiems liepta vaikščioti ne šaligatviu, o gatvės viduriu. Kaip ir kiti miestelio gyventojai, žydai buvo varomi į viešuosius darbus: taisyti ir tiesti kelių, kasti griovių. 1941 m. rugpjūčio mėn. Merkinės policininkai ir baltaraiščiai policijos viršininko B. Naujoko įsakymu visus Merkinės žydus suvarė į sinagogas ir Talmudo Toros mokyklą. Čia jie buvo įkalinti iki lemiamos dienos. Geto kaliniams labai trūko maisto. Tad vietos gyventojai lietuviai, matydami tragišką savo buvusių kaimynų padėtį, stengėsi kaip įmanydami padėti: nešdavo sinagogose uždarytiems žydams maisto produktų, tardavosi su sargybiniais, kad leistų maistą perduoti... Geto viduje buvo sudarytas žydų komitetas, kurio nariais buvo mokytojas Abraomas Sidranskis, Bezalelis Vainšteinas ir kiti. Komitetas stengėsi užmegzti ryšius su vietine valdžia ir pagerinti gete uždarytų žydų gyvenimo sąlygas.

Žydams buvo sakoma, kad jie bus išvežami darbams. Pirmiausia buvo atrinkti ir išvežti vyrai iki 40 metų, kitą dieną kažkur išvežtos jaunesnės moterys ir merginos. Nors buvo sakoma, kad jie vežami darbams, iš tiesų, jie buvo išvežti sušaudyti į Alytų. Likusieji Merkinės žydai buvo sušaudyti 1941 m. rugsėjo 10 d. Išvakarėse iš Alytaus atvažiavo dvi mašinos kareivių, aprengtų lietuviškomis ir vokiškomis uniformomis. Su jais kartu atvažiavo ir Alytaus rajono saugumo policijos viršininkas P. Zenkevičius. Kitos dienos ryte (rugsėjo 10 d.) atvykėliai ir vietiniai baltaraiščiai išvarė žydus į šalia žydų kapinių esantį Kukumbalio pušynėlį, kurio

smėlynuose naktį jau buvo iškastos dvi pailgos duobės. Prieš išvarymą sušaudyti sinagogų kieme žydai išrengti, iš jų atimti vertingi daiktai. Pirmiausia didele kolona buvo varomi vyrai, vėliau – moterys ir vaikai. Miestelyje uždraustas judėjimas, liepta užsidaryti langus. Nelaimės nuojauta pasitvirtino – miestelio žydai sušaudyti per keletą valandų. Pagalbos šauksmas ir nevilties riksmai buvo nutildyti amžiams. Taip buvo sunaikinta sena ir garsi Merkinės žydų bendruomenė. Iš 1276 miestelio žydų 1941 m. išsigelbėjo tik keletas. Čia sunaikinti iš Liškiavos k. žydai. Sovietinės okupacijos metais ant aukų kapaviečių išbetonuoti masyvūs antkapiai.

Parengta pagal LGGRTC medžiagą

Gavęs Alytaus švietimo skyriaus vedėjo skyrimą į Merkinės gimnaziją, išžygiavau pėsčiomis. Tuo metu kitokios transporto priemonės ir nebuvo, nes vakaruose dar dundėjo karo pabūklai. Abipus Nemuno tilto ant Merkinės kalvų išdėstyti tarybiniai zenitiniai artilerijos pabūklai, karių žeminės, Merkinė atrodė nykiai – vien degėsiai ir griuvenų krūvos ir kur ne kur sukrypęs namiūkštis. Žmonių gatvėse beveik nesimatė, tik keli išprotėję slankiojo nuo namo prie namo prašydami išmaldos. Kai sutemdavo, atrodė, kad iš viso Merkinėje nė gyvos dvasios nelikę. Nė žiburėlio, nė garso, tik šiurpą keliantis šunų kaukimas rodė, kad čia dar turi būti ir žmonių. Nė žiburėlio, nė garso, tik šiurpą keliantis šunų kaukimas rodė, kad čia dar turi būti ir žmonių.

Iš Juozo Vitkaus prisiminimų apie Merkinę 1944 m.

Saugumo policijos ir SD vadas Kaunas, 1941.12.01.
Operatyvinis būrys 3.

Slaptas valstybinės svarbos dokumentas !

5 egzemplioriai
4-tas egzempliorius

Suvestinės žinios apie operatyvinio būrio 3 teritorijoje iki 1941 m. gruodžio 1 d. įvykdytas egzekucijas.

Skrajojantis būrys kuriam vadovavo SS oberšturmfiureris Hemen(Hemenn) ir 2 lietuviams-dešimčiai patikimų operatyvinio būrio 3 vyrų, buvo įvykdytos šios akcijos:

1941.09.10. Merkinė 223 žydai, 355 žydės, 276 vaikai viso 854 žm.
1941.08[illegible]3. Alytus 617 žydai, 100 žydžių viso 717 žm.
1941.08.13-31. Alytus ir spylinkė 233 žydai, 1 nusikalt. viso 719 žm.
1941.09.09. Alytus 287 žydai, 640 žydžių, 352 vaikai viso 1279 žm.
1941.09.10. Varėna 541 žydai, 141 žydžių, 149 vaikai viso 831 žm.
1941.09.11. Leipalingis 60 žydų, 70 žydžių, 25 vaikai viso 155 žm.
1941.09.11. Seirijai 229 žydai, 384 žydžių, 340 vaikai viso 953 žm.
1941.09.12. Simnas 68 žydai, 197 žydžių, 146 vaikai viso 414 žm.
1941.11.03. Lazdijai 485 žydai, 511 žydžių, 539 vaikai viso 1535 žm.
1941.09.09. Butrimonys 67 žydai, 370 žydžių, 303 vaikai viso 740 žm.

Operatyvinio būrio 3 įvykdytos egzekucijos:

Alytaus apskrityje 7712 žm.
Lietuvoje 124711 žm.
Minske 3050 žm.
Daugpilyje 9585 žm.

(Knyga. Masinės žudynės Lietuvoje, 1941–1944 m. dokumentų rinkinys I-oji dalis) Minties leidykla Vilnius 1965m.

Slaptas Nacistinės Vokietijos saugumo policijos raportas apie Dzūkijoje sunaikintus žydus.
Iš knygos „Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944 m., dokumentų rinkinys (I dalis)“

Merkinė 1944 m. liepą. Fotografija daryta Vokietijos oro pajėgų (Luftwaffe). *Iš JAV Nacionalinio archyvo*

Žydų sinagogų komplekso vieta – buvusio geto vieta, kur prieš sunaikinimą buvo suvaryti Merkinės žydai.
M. Černiausko nuotrauka, 2017 m.

Holokausto aukų kapai Merkinėje.
M. Černiausko nuotrauka, 2018 m.

Obeliskas skirtas Holokausto metu sunaikintai Merkinės žydų bendruomenei. Pastatytas Merkinės žydų kapinėse Bostone 1958 m. *Ilya Goldovt nuotrauka, 2018 m.*

„Per Hitlerio ir nacių žiaurumą kančioje žuvusių mūsų mylimų brolių Merkinėje Lietuvoje amžinam atminimui. Dedikuota Bostono Merkinės pagalbos asociacijos“. *Ilya Goldovt nuotrauka, 2018 m.*

VERSLAI

Antrą kartą atvykęs atostogų, buvau dar labiau nustebintas: pamačiau, kad iki paties namo vidaus vamzdžiais atkeliauja vanduo. Atsuki čiaupą ir bėga vanduo. Kaune vis dar naudotasi trimis vandens tiekimo į namus metodais: pirmasis, moderniausias – privati vandens pompa pačiame kieme. Antrasis – šuliniai, iš kurių vandens semtasi kibirais, po to kibirai naščiais nešami į namus. Trečias – vandens nešėjai, kurie vandens už mokestį atnešdavo iš miestą supančių Nemuno ir Vilijos upių. Tais laikais maniau, kad Merkinę, kuri žydiškai vadinosi Mereč, geriau būtų pervadinti Merec (hebr. „energija“) – už joje gyvenančius energingus žmones.

Chanochas Chašmonajis (Gendelis), iš knygos „Merkinė – žydų miestas Lietuvoje“

Turgaus diena. *Iš Ulbinų šeimos albumo*

Trečiadieninis turgus Merkinėje. XX a. 4 dešimtmetis. *Iš Lietuvos liaudies buities muziejaus fondų*

Žydo krautuvė Merkinėje. *Iš Meretz Relief Association archyvo*

1922 m. informaciniame leidinyje nurodoma Merkinėje buvus „muitinės pereinamąjį punktą“, Aiziko Kaževniko odų dirbtuvę ir Feigės Magadauskienės karšyklą, minimas gydytojas J. Kovarskis.

1923 m. surašytos dvi geležies, dvi indų, miltų krautuvės, šeši javų pirkliai, du auksakaliai laikrodininkai, vandens malūnas, karšykla, J. Cirelšteino audykla, lentpjūvė, Aleksandro Čyro vaistinė, Davido Rabino emigracijos biuras, Juozo Bakšio knygynas su popieriaus krautuve.

1925 m. miestelyje nutiestas vandentiekis, o Juozas Bakanauskas, Prochoras Žukas ir Simas Keimavičius, susirinkę 50 pajamininkų, įkūrė Smulkaus kredito draugiją (1930 m. turėjo 393 narius, o 1929 m. apyvarta siekė 895 000

Mindaugas Černiauskas

Parengta pagal A. Miškinio knygą
„Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai (II)“ (p. 174-179)

Lenkams sulaužius Suvalkų sutartį ir okupavus Vilniaus kraštą, Merkinės miestelis atsidūrė ekonomiškai labai nepalankiame ir kariškai pavojingame Lietuvos Respublikos pakraštyje. Dėl įtemptų santykių su Lenkija sustojo susisiekimas Nemunu, Merkinėje įsteigta pasienio policijos baro būstinė. Laikai, kai „prekeiviai iš Merkinės keliavo po visą kraštą, arti ir toli, pasiekdavo Suvalkų ir Gardino miestus, o kai kurie vykdavo net į Vilnių“, buvo praeityje.

Pagrindinis valsčiaus gyventojų pragyvenimo šaltinis – nederlingos Dzūkijos žemės ir miško teikiamos gėrybės: grybai, uogos, sielių plukdymas. Ypatinga miesteliui diena buvo trečiadienis – turgaus diena. Iš pat ryto į centrinę rinkos aikštę traukė žmonės iš plačių apylinkių. Kas parduoti, o kas apsipirkti.

Pačiame miestelyje verslų įvairovė buvo didesnė. Daugėjo pačių verslininkų, prekybininkų, paslaugų tiekėjų. Ekonominį augimą skatino vidinis vartojimas, gyventojų skaičiaus augimas.

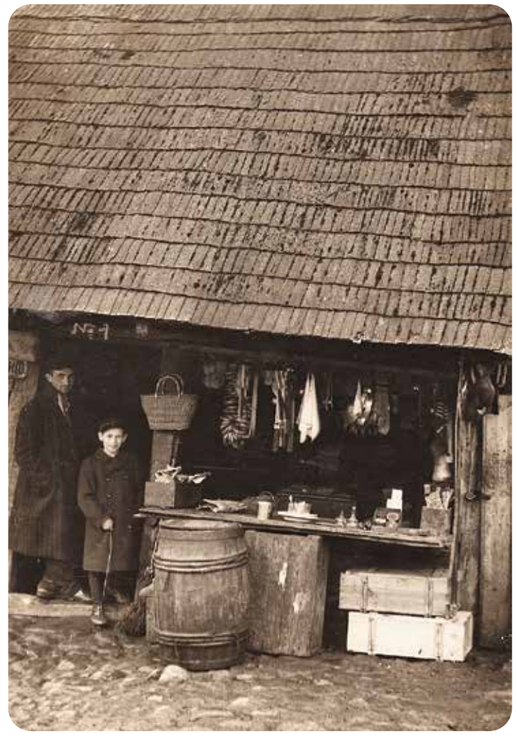

Žydo krautuvė Merkinėje. *Iš Meretz Relief Association archyvo*

Ž i n i o s

Apie esamas Merkinėje, Nedzingėje ir Liškiavoje k e p y k l a s.

Savininko vardas, pavardė ir gyvenamoji vieta.	Kepyklos įrengimas	Kiek klgr. galima iš kepti iš karto.	Paros produkcija klgr.	Pastabos
Chazanauskas Leiba, gyv.Merkinės mst.	Paprasta krosnis	70 klgr.	280 klgr.	
Pugackis Mušė, gyv.Merkinės mst.	"	70 klgr.	280 klgr.	
Kaplanas Ruvinas, gyv.Merkinės mst.	"	100 klgr.	400 klgr.	
Kaplanas Bencelis, gyv.Merkinės mst.	"	100 klgr.	400 klgr.	
Perelmanas Feisachas, gyv.Merkinės mst.	"	70 klgr.	280 klgr.	
Palnickis Majeris, gyv.Liškiavos bžn.	"	30 klgr.	120 klgr.	
Luminskienė Bobė, gyv.Nedzingės bžn.	"	30 klgr.	120 klgr.	
Keršienė Agota, gyv. Nedzingės bžn.	"	30 klgr.	120 klgr.	
Krikštanskis Monas, gyv.Merkinės mst.	"	50 klgr.	200 klgr.	
Sabaliauskas Viktoras, gyv.Liškiavos bžn.	"	25 klgr.	100 klgr.	

Merkinės valsčiaus
Viršaitis

Sekretorius

Duomenys apie Merkinėje, Liškiavoje ir Nedzingėje veikiančias kepyklas. LCVA

litų). 1926 m. įsteigtas, tačiau dėl neatlaikytos konkurencijos 1927 m. uždarytas kooperatyvas „Darbininkas“.

1930 m. Merkinėje veikė 145 krautuvės (dauguma priklausė žydams), 5 aludės, degtinės parduotuvė, viešbutis, 4 kojinių ir viena šaltkalvių dirbtuvė, 2 vilnų karšyklos, 2 lentpjūvės.

1931 m. Merkinės paštas gaudavo 37 pavadinimų 1129 egzempliorius laikraščių ir žurnalų lietuvių kalba.

Ryškų pėdsaką Merkinės istorijoje paliko 1930–1932 m. iš Viekšnių atsikėlęs puodžius Stasys Urvikis, kuris išplėtojo puodų, keramikos dirbinių gamybą. Jo dirbtuvėse pagaminta produkcija buvo prekiaujama ne tik Merkinėje, bet ir Alytaus, Lazdijų, Druskininkų turguose. Miestelio ir jo apylinkių gyvenimą, žmones fotografavo Molneris, Judelis Mileris, mokytojas Jonas Paulaitis. Studiją „Gražina“ įkūrė Lukas Pigaga.

1932 m. minimas žydų liaudies bankas, Lietuvos komercinio banko atstovo, rajono agronomo ir girininko būstinės, 3 javų ir žemės ūkio pirklių kontoros.

1937 m. miestelyje atidarytas restoranas, aludė, veikė Odineco elektros stotis, gydytojo paslau-

Lietuvos emigracijos biuro Merkinės skyriaus vedėjas Juozas Bakanauskas ir Vincas Čepukaitis 1924 m. liepos 15 d.
Iš Bakanauskų šeimos albumo

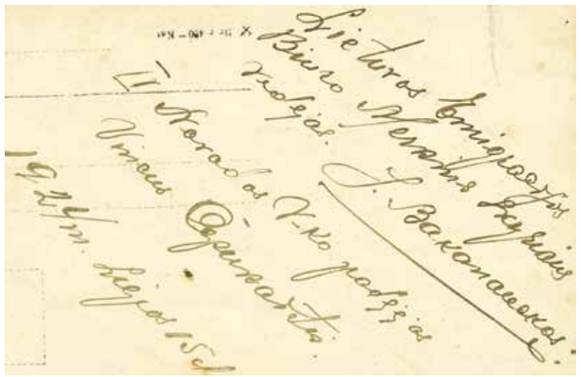

Merkinės ūkininkų kooperatyvo banko komiteto nariai 1928 m. *Iš Lietuvos liaudies buities muziejaus fondų*

K O N C E S I J O S S U T A R T I S.

1930 Vytauto Didžiojo metų lapkričio mėn. 4 dieną, Merkinė.
Mes žemiaus pasirašę iš vienos pusės Merkinės valsčiaus Valdyba asmenyje jos viršaičio Jeskelevičiaus Jono ir Tarybos narių Manasausko Notano ir Ringelės Leono ir iš antros pusės Odinco Leibo sudarėme šią sutartį sekančiomis sąlygomis:

1 §

Valsčiaus Valdyba einant varžytynių aktu iš tūkstantis devyni šimtai trisdešimtų metų spalių mėn. 30 dienos leidžia pil. Odincui Leibui įrengti Merkinės miestely elektros stotį dvylikai metų, skaitant nuo tūkstantis devyni šimtai trisdešimtų Vytauto Didžiojo metų lapkričio mėnesio 4 dienos iki/1942/ tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt antrų metų lapkričio mėn. 4 dienos.

2 §

Koncesijonierus visiems įrengimams ir eksplotacijai prisilaiko

1930 m. lapkričio 4 d. elektros stoties įrengimo ir elektros energijos tiekimo koncesijos sutarties tarp Merkinės valsčiaus savivaldybės ir Merkinės miestelio gyventojo Leibos Odinco fragmentas. *LCVA*

M. Matulaitytė A. Čyro vaistinėje.
Iš M. Paukštienės-Matulaitytės albumo

A. Maciulevičiūtė A. Čyro vaistinėje.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

gas teikė Dovydas Turecas, felčeriu dirbo Antanas Plutulevičius. Veikė grybų džiovinimu užsiimanti bendrovė „Grybas“.

1939 m. pradėjo veikti žemės ūkio kooperatyvas, vaistažolių supirkimo punktas, veikė 7 malūnai, Chabovskio saldainių fabrikėlis „Dzūkija“, 2 lentpjūvės, puodų dirbtuvė, plytinė, vilnų karšykla, 4 restoranai, veikia ir autobusų stotis. Iš Merkinės autobusų stoties Kaplano Maušos, Levino Joselio ir Stasio Čiurlionio autobusais galima buvo pasiekti Alytų, Kauną. Vienoje iš senųjų fotografijų miestelio centre matome degalinę „Shell“. 1940 m. išpirkti 53 verslo patentai.

Merkinės gydytojas Pirmosios Respublikos laikais Jozefas Kovarskis (g. 1890 m.) ir 4 jo sūnūs (Borisas, Meiras, Izraelis ir Davidas). 1935 m., po 18 metų praktikos Merkinėje, persikėlė į Alytų. Holokaustą išgyveno. *Iš Julija Harel šeimos albumo*

Tolesnį miestelio augimą nutraukia pirmoji sovietinė okupacija, prasidėjęs krašto naikinimas, lito devalvavimas, verslų nacionalizacija, privačios iniciatyvos žlugdymas. 1940 m. rugsėjo 29 d. nacionalizuota didžiausia miestelio Leibos Klebanskio manufaktūros krautuvė. 1941 m. birželio 14 dieną prasidėjo masiniai gyventojų trėmimai.

Merkinės laikrodininko J. Slocniko aukščiausios rūšies laikrodis. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

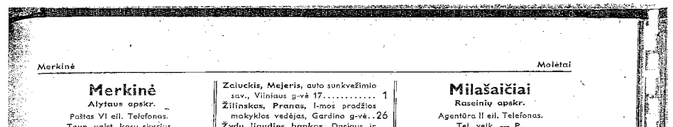

Merkinė — Molėtai

Merkinė
Alytaus apskr.
Paštas VI eil. Telefonas.
Taup. valst. kasų skyrius.
Tel. veik. — N.

Antrosios distancijos kelio techniko raštinė, Vilniaus g-vė 49 27
Autobusų stotis, Vilniaus g-vė 23 34
Bingelių girininkijos girininkas, Vilniaus g-vė 15 2
Elperinas, Caleilis, miško pirklys, Dariaus ir Girėno aikštė 19 9
Gožauskienė, Chaja, restoranas, Dariaus ir Girėno aikštė 20 24
Kabečnikas, Elija, Lietuvos komercijos banko korespondentas, Vilniaus g-vė 3 10
Kibyšių girininkijos girininkas, Kibyšių km. 23
Kvaracijus, Zigmas, restoranas „Dzūkija“, Vilniaus g-vė 2 16
Kvaracijus, Tadas, restoranas „Versiasi“, Gardino g-vė 2 28
Manasauskas, Benjaminas, valstybės draudimo įstaigos rajono agentas, Dariaus ir Girėno aikštė 16 15
Merkinės smulkaus kredito draugija, Selų g-vė 1 18
Merkinės girininkijos girininkas, Strazjos vald. sodyba 20
Merkinės rajono veterinarijos gydytojas, Maksimanių g-vė 2 8
Merkinės žemės ūkio kooperatyvas, Vilniaus g-vė 1 30
Pasienio policija:
II rajonas 32
III rajonas 33
Paštas:
Raštinė 12
Viršininko butas 11
Pilvinskienė, Leja, viešbutis, Dariaus ir Girėno aikštė 21 22
Policijos nuovada, Dr. Bakšio gatvė ir Dariaus-Girėno aikštės kampas:
Viršininko kabin. ..... (29)
Raštinė 29
Viršininko butas, Dariaus ir Girėno aikštė 31
Rajono agronomas, Blozelio g. 4. 7
Skerdykla, Maksimonių g-vė 17
Smolnikas, Judelis, nekilnojamo naikai, Dariaus ir Girėno aikštė 20 .. 14
Sakys, Kazimieras, Vilniaus g. 37 .. 13
Turecas, Dovydas, d-ras, gydytojas, Dr. Bakšio g-vė 1 5
Ugniagesiai:
Savanorių komanda 10
Šaulių komanda 29, 31
Valsčiaus savivaldybė, Dr. Bakšio g-vės ir Dariaus-Girėno aikštės kampas 21
Vainšteinas, C., Gardino g-vė 2 25
Viteiskis ir Odincai, elektros stotis ir melonas, Marcinkonių g-vė 1 19
Zeiuckis, Mejeris, auto sunkvežimio sav., Vilniaus g-vė 17 1
Žilinskas, Pranas, I-mos pradžios mokyklos vedėjas, Gardino g-vė .. 26
Žydų liaudies bankas, Dariaus ir Girėno aikštė 19 3
Žmuckis, Jankelis, javų pirkėjas, Vilniaus g-vė 6 6

Meškuičiai
Šiaulių apskr.
Paštas VII eil. Telefonas.
Tel. veik. — L.

Čiakas, Antanas, ūkininkas, Stripeikių km. 9
Gervė, Petras, Meškuičių mok. rajono agronomas, Karvazų km. 10
Geležinkelio stotis 5
Janavičius, Povilas, paminklų dirbtuvė 11
Meškuičių girininkijos girininkas. 3
Naisių akložų priegiauda, Naisių dv. 12
Paštas 1
Policijos nuovados viršininkas .. 4
Tauberis, Šliuma, kolon. prekių prekyba 7
Valsčiaus savivaldybė 2
Želevičius, Jonas, malūnas ir lentpiūvė 6

Meškuičiai
Šiaulių apskr.
Geležinkelio stotis. Viešas telefonas pasikalbėjimams. Meškuičių abon. Nr 5.
Tel. veik. — L.

Meteliai
Alytaus apskr.
Agentūra I eil. Telefonas. Prop.
Tel. veik. — Š.

Gamskis, Abraomas, ... 2
Metelių ežery grupės vyr. eigulis. 3

Miežiškiai
Panevėžio apskr.
Agentūra II eil. Telefonas. Tel. veik. — P.

Mikoliškiai
Kretingos apskr.
Agentūra III eil. Telefonas.
Tel. veik. — P.

Bergaitė, Ebba, ūkininkė, Trumpėnų dv. 4
Bronėšas, Juozapas, dvarininkas, Mikoliškių dv. 3
Gedvilas, Romanas, mokytojas, Lopių pradžios mokykla 2
Mikoliškių girininkas 5

Milašaičiai
Rasainių apskr.
Agentūra II eil. Telefonas.
Tel. veik. — P.

Minė
Šilutės apskr.
Viešas telefonas pasikalbėjimams. Kintų abon. Nr 24.
Tel. veik. — C.

Miroslavas
Alytaus apskr.
Paštas VII eil. Telefonas.
Tel. veik. — L.

Dzirmiškių girininkija, Revų km.. 2
Grebliškas, Jurgis, pradžios mokytojas vedėjas, Volungių km. 7
Kružikas, Jonas, kunigas, Kleboni ja. 5
Policijos nuovados raštinė, Dariaus ir Girėno g-vė 4 6
Ugniagesių šaulių komanda 6
Valsčiaus savivaldybė, Juozapavičiaus g-vė 4

Mociškiai
Pagėgių apskr.
Agentūra. Telefonas. Visap.
Tel. veik. — L.

Molėtai
Utenos apskr.
Paštas VI eil. Telefonas.
Taup. Valst. Kasų skyrius.
Tel. veik. — N.

Ambrazevičius, Mykolas, rajono agronomas 1
Apelkytė, Marija, gydytoja 9
Apylinkės teismas, Molėtų dv. 7
Gordienas, Heselis, kinutinių pirklys, Ežero g-vė 13
Hojetai, broliai, mišku pirkliai ir limenado dirbuvė, Turgaus aikštė 22
Kolodnas, Zelikas, advokatas, Vilniaus g-vė 16
Lajauskas, Matas, kunigas, dekanas, Klebonija 11
Notelevičius, Berelis, Vilniaus g-vė 19
Paštas, Vilniaus g-vė:
Raštinė 4
Viršininko butas 15
Perkus, Šmerelis, gydytojas, Inturkės g-vė 20
Policijos nuovados raštinė, Vilniaus g-vė 2
Smulkaus kredito draugija, Vilniaus g-vė 3
Šaulių ugniagesių komanda 4
Šaulių namai ir auto sustojimo vieta, Ūkininkų g-vė 17

Siuvamosios mašinos SINGER senai žinomos savo kokybe. 305

UŽ PRIĖMIMĄ IŠ TELEFONO ABONENTO TELEGRAMOS TELEFONU IMAMA 20 CENTŲ.

Merkinės mstl. telefono abonentų sąrašas 1938 m. *Iš „Lietuvos telefono abonentų sąrašas 1938 m.“*

Šienapjūtė. *Iš Čiurlionių šeimos albumo.*

Saldainių sirupe pelės

Merkinė. Šiomis dienomis Alytaus apskrities medic. felčeris J. Gervylius tikrino miestelio kepyklas, mėsines ir saldainių dirbtuvę „Dzūkija“. Kelioms kepykloms už nešvarumą surašyti protokolai. Sald. d-vės sirupo mišiny rado dvi riebias pelytes, kurios įklimpusios į šį saldų skiedinį, prarado savo gyvybes. Dirbtuvės savininkui Chabockui Maušai už tokį pelių naikinimo būdą surašytas protokolas. *E. Šn.*

Vaistų receptas
Iš J. Bilinsko rinkinio

Gaminami gontai stogui dengti. *Iš Čiurlionių šeimos albumo*

Merkinės puodžiai dirbtuvėje 1930 m., dešinėje – pameistriu dirbęs Pranas Giedra (1901–1972).
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Merkinės saldainių fabrikėlio gamintų saldainių popieriukai.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Merkinės turgaus aikštė 1924–1926 m. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Merkinės puodžiai. Antras iš kairės – Stasys Urvikis.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Merkinės kooperatyvas.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

„Ūkininko patarėjas“, 1938 m. rugsėjo 22 d. Nr. 38

Grybai – dzūkų kviečiai

Sodyba kas dieną superka 1000 kg baravykų.

Jau antri metai, kai dzūkai kaip volungės laukė žmoniško lietaus, o jo kaip nebuvo, taip nebuvo. Žiūrėk, pakrapnos pakrapnos – ir vėl saulė šaiposi iš smėlyje susigūžusių derlių. o grybeliui, tam daugelio dzūkų maitintojui, nė pasirodyti nedavė.

Pastaruoju laiku vietomis jau žmoniškiau užtiško lietaus. Iš po samanų ėmė lįsti grybai, o iš grinčių – pulkai dzūkų. Taip ir atsirado pademarklinėje du frontai: iš vienos pusės baravykai, grybų pulkininkai su voveruškomis, o iš antros pusės grybų supirkinėtojai su pulkais žmonių džiovyklose ir miškuose.

Skaitytojas, kuris nėra Dzūkijoj gyvenęs, lai nepamano, kad čionai kaip kitur eina grybauti tik pramogautojai arba senos, vos lepšę išraunančios bobelės, kurios nieko kito negali veikti. Dzūkijoj, kai žaibo greitumu pasklinda žinia „Grybai dygsta!“, visi, kas gyvas, ypač blogesnių žemių ir pamiškių gyventojai, išeina į frontą prieš grybus.

Vieną rytą prieš aušrą maniau, kad grybų frontas persikėlė į seną dzūkų sostinę Merkinę ir apsupo mano būstinę. Girdžiu, girgžda pintinės, klega šnekos apie grybus – voveruškas, baravykus.

Atsikeliu – interesantai, ūkininkai pas agronomą su reikalais. Vienas prašo gaidį, kitas trąšų, trečias žolių sėklų ir pan.

– Kodėl jūs, vyručiai, šiandien taip anksti? – paklausiau krapštydamas akis.

– Grybai ėmė dygti – nėr kada dienomis, – paaiškino susmukęs į kelnes kaip kazlėkas dzūkelis.

Kalbėdami apie grybus, dzūkai dažnai pridės: grybai – tai mūsų kviečiai. Per rugiapjūtę, sako žmonių priežodis, nė akmuo nestovi vietoj. O čia dargi „kviečių“ pjūtis. Dėl to ir aš nenustygdamas vietoj išvykau apsidairyti, kas girdėti grybų fronte.

Netoli „Sodybos“ laikomos grybų džiovyklos sutikau vieną „voverušką“ – bėga į miestelį daugiau moterų ieškoti. 15–20 moterų ir per naktį dirbdamos nespėja sudoroti pristatomų grybų. Toks skaičius moterų per dieną apdirba apie 1000 kg grybų. Į džiovyklą ant 240 sietų pusės metro pločio ir metro ilgio sutelpa 1600 kg grybų. Džiūsta vieną parą. Temperatūrą pakelia iki 80°C. Grybų svoris sumažėja 10–11 kartų.

Mažesnius, gražesnius baravykiukus marinuoja statinėse su druska. Už 1 kg žalių baravykų moka po pusę lito. Didumas baravykų nesvarbu, tik turi būti su baltu himenimu – apačia.

Džiovykloj grybų priversta jau kelios krūvos, o vis dar grybautojai kaip prie spaviednės eina.

Aplink krūvas kaip ūmėdžių tiltas nusėdusios eilės merginų – doroja grybus. Tarp jų nenusėdinti ir sena dzūkė. Kai grybai dygsta, tiek ją ir tematytum, jei turėtų sveikas kojas.

Merginos, kurios neprityrusios grybauti, bevelija gauti be rizikos po 20 centų į valandą, negu ieškoti po miškus gudragalvių gerai užsimaskavusių baravykų.

Iš „Sodybos“ džiovyklos patraukiau į kitas džiovyklas ir grybų supirkinėjimo punktus. Jų, kad ir žymiai mažesnių, yra beveik kiekviename pamiškės kaime. Laiko jas dažniausiai privatūs pirkliai – žydai. Bendras tokių džiovyklų ir supirkinėjimo punktų vaizdas – tai kuo mažiau boti švaros ir kuo daugiau supirkti grybų.

Bingelių kaimo baravykų monopolį turi žydas, o voveruškų – „Sodyba“. Voveruškos pakuojamos į braškėms dėti pintinėles ir žalios siunčiamos į Kauną.

Aplankęs džiovyklas bei supirkinėjimo punktus, patraukiau per pušynus. Grybų yra nemažai. Baravykai nelabai slapstosi. Vienoj vietoj net į neskustas ražienas išėję pasidairyti.

Miškai pilni žmonių klegesio ir ūkčiojimo. Pakelėmis traukia su pintinėmis būriai žmonių.

Uždarbiauja. Sako, viena šeima, kai grybai gerai dygsta, per dieną uždirba nuo keliolikos iki keliasdešimt litų, o per visą grybavimą sezoną – nuo kelių iki keliolikos šimtų.

Dzūkijoj grybavimas dažniausiai nėra pramoga ar pasipelnymo šaltinis, bet daugelio žmonių beveik pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Dėl to grybų pramonę reikėtų taip pertvarkyti, kad joje nebūtų vietos privatiems grybų supirkinėtojams – visokiems makleriams, ir kad dzūkai iš savo „kviečių“ turėtų daugiau pelno.

Agronomas P. Petryla, Merkinė

APIE SIELIŲ PLUKDYMĄ „SMETONOS ČĖSAIS“

Arūnas Amšiejus

Sieliai Nemuno upe buvo plukdomi nuo seno. Šiandieną seniausieji dzūkai dar mena sielių plukdymą Nemuno, Merkio upėmis „Smetonos čėsais“, pokariu. Tarpukaryje medienos verslas miško pirkliams buvo apribotas Lietuvos valstybės priimtais norminiais aktais, tačiau, matyt, dažnai buvo „apeinamas“ ir pelningas.

Miško plukdymas sielininkams buvo pavojingas, reikalavo patirties, drąsos, ištvermės, sumanumo bei labai priklausė nuo gamtos sąlygų. Sielininkai „turėjo jausti vandenį“. Jie, kaip bebaimės voverės, šokinėjo ant besivartančių vandenyje rąstų. Užsižioplinai, po vandeniu niurkt, rąstu į galvą taukšt ir „amen“. Šimtams panemunės mažažemių, bežemių dzūkelių sielių plukdymas, jų rišimas tuo metu buvo vienintelis pragyvenimo šaltinis.

1926 m. Lietuvoje įsigaliojo „Valstybinio miško pardavimo taisyklės“. Jos nustatė, kad „*visas sąmata nustatytas iškirsti miškas parduodamas gyventojų reikalams viešai taksos kaina. Tą mišką gali pirkti visi gyventojai, išskyrus miško pirklius bei pramonininkus*“. To meto miško pirkimo pirmumas buvo teikiamas naujakuriams, besikeliantiems į vienkiemius, Lietuvos kariuomenės savanoriams, kurie gavo žemės ir statėsi būstus, bei kt. Miško pirkliai „oficialiai“ galėjo dalyvauti pirkimuose tik trečiajame viešame miško pirkime.

Pigiausias anuo metu miško medžiagos transportavimo būdas buvo jos plukdymas. Net nuo Tolkūnų kaimo (Perlojos girininkija), kitų nutolusių nuo Merkinės valsčiaus vietų nupirkta, po to dažniausiai žiemą išpjauta mediena buvo kinkomais vežimais gabenama iki Merkinės miško sandėlio prie Nemuno upės, kad po to ji su pavasariniu polaidžiu pasiektų Kauną, Klaipėdą.

Plukdymo darbai buvo skirstomi: vietos parinkimas sandėliui, rąstų sukrovimas sandėlyje, rąstų rišimas į sielius, sielių matavimas, pagalbinės miškui plukdyti medžiagos parinkimas bei vielos apskaičiavimas.

Pagal 1925 m. „LR Vandens kelių ir uostų rinkliavos įstatymą“ miško medžiagai plukdyti vandens keliai buvo skirstomi į „pirmąją zoną“ Nemuno upyne iki Kauno miesto, o žemiau laikinosios sostinės buvo „antroji zona“. Minėtame įstatyme buvo numatytas 1 lito mokestis už plukdomų rąstų kietmetrį ir 0,25 lito už malkinės medienos erdmetrį. 1926 m. minėtas įstatymas buvo papildytas nauja norma: „*Sieliais bei baidokais plukdomos miško medžiagos turi būt pristatoma matavimo liudymas (specifikacija) su medžiagos tūrio pažymėjimu kietmetriais arba atitinkamai erdmetriais.*“ Už šios normos nesilaikymą buvo imama nustatyta rinkliava. Iš Lenkijos teritorijos Nemuno upės aukštupio plukdomo miško tvarka buvo sunorminta ano meto „Tranzitinio miško Nemunu plukdymo taisyklėmis“.

1936 m. Lietuvos miškininkystės ir miškų gamtos žurnalas „Mūsų girios“, spausdintas tarpukario Alytuje, rašė, kad „*rąstai rišami į sielius vienos veislės, rūšies ir drūtumo grupėmis: 20–25 cm, 26–29 cm. ir t. t. – vietos rinkai, o eksportui 22–25 cm., 26–29 cm. ir t. t. Įvairaus drūtumo grupių rąstams rišti buvo suvartojamas ne vienodas kiekis*

Sieliai ties Merkio žiotimis. *Iš Meretz Relief Association archyvo*

Paruošta mediena plukdymui ties Merkine. *Iš Paulaičių šeimos albumo*

vielos. Plukdant Merkinės sandėlio (Varėnos urėdija) rąstus iš kiekvienos drūtumo grupės, 1-as gabalas svėrė 100 gr, 2-as 140 gr ir t. t.“. Tokiu būdu buvo nustatomas reikiamas brangios metalinės vielos sieliui svoris. Rąstams rišti buvo naudojama Nr. 11 viela, o malkinei medienai – Nr. 8 viela.

Augančios laikinosios sostinės Kauno gyventojai krosnims kūrenti sunaudodavo nemažai malkinės medienos. Kauno mieste M. K. Čiurlionio g. 27 buvo įkurtas miesto malkų sandėlis.

Lietuvos miškų departamentas iš urėdijų, esančių arčiau Nemuno upės, organizuodavo malkinės medienos – smulkesnių rąstelių plukdymą. Ši mediena buvo rišama dviem būdais – sukalama per kartis vinimis specialiame varstote (vandenyje) dviem aukštais. Išeidavo apie 7–8 m pločio vadinama „lova“. Tokias tris sukabinus viela, jau būdavo sielis. Jis giliai negrimzdavo, mažiau kabinosi už akmenų. Tačiau atsainiai, gailint vinių sukalta „lova“ galėjo greit iširti. Kitu būdu „lova“ būdavo surišama viela. Prie vandens ant 4–6 rąstelių buvo dedamos kelios kartys, smaigaliais į vidų, ant jų buvo kraunama malkinė mediena iki 1 m aukščio. Ant jos buvo guldomos keturios kartys, kurios viela stipriai buvo sutvirtinamos su apatinėmis. 4–6 tokie vadinami „šuneliai“ sudarydavo „lovą“, o 3 „lovos“ sudarydavo sielį.

Buvo rekomenduojama sunkią lapuočių medieną maišyti su spygliuočių. Lapuočių rąstai per kelias dienas, prabuvę vandenyje, skęsdavo. Lėčiausiai vandenį gerdavo nesužalota drebulė. Greičiausiai skęsdavo sunki beržo mediena, o kitų rūšių medienos greičiausiai grimzdavo kamienas bei viršūnė. Ties Kauno miestu ilgiau užsibuvę sieliai, ištisos „lovos“ tiesiog atsiguldavo upės dugne.

Pirmosios Respublikos laikais Dzūkijoje sielininkams sunku buvo sielius plukdyti siaura, sraunia bei vingiuota Merkio upe. Svarbu buvo nepažeisti demarkacinės linijos su Lenkija. Čia, ir labai norint, nebuvo galimybės sustabdyti sielių.

1929 m. buvo tragiški Merkio sielininkams: birželio 12 d. lenkų „ochranniko“ kulka ties Kaibucių k. pakirto sielius plukdžiusį Perlojos būrio šaulį Steponą Gražėną, s. Stepo (g. 1900), o birželio 20 d. ties Perlojos k. žuvo lenkų nukautas su sieliais plaukęs Martynas Milinavičius, s. Juozo (g. 1884). Abu lietuviai buvo iškilmingai palaidoti Perlojos parapijos kapinėse. Lenkai ieškodavo menkiausios dingsties sulaikyti lietuviškus sielius, juos konfiskuodavo, medieną panaudodavo savų pasienio užkardų statybai, o sielininkus įkalindavo.

1937 m. vasarą vienas iš sielių „gaspadorių“ Antanas Jurkonis Lietuvos miškininkystės žurnale „Mūsų girios“ pasidalino medienos plukdymo į Kauno miestą įspūdžiais: „*Kada praplaukėme administracijos liniją, tą kruviną liniją, pasijutome laisvi, niekieno nevaržomi, vienu žodžiu tariant, plaukėme taip, kaip antis ant vandenio, bet vėl atėjo kliūtis ir gana didelė, tai Merkinės tiltas, pro kurį sunku praplaukti, nes vidury Nemuno yra sala, iš dešinės salos pusės įteka į Nemuną Merkys, iš kairės gi pusės Nemunas yra labai negilus, taigi su sieliais plaukėme siauru, kaip tik sieliui telpančiu keliu ir įplaukėme į Merkį, su kurio vandens pagalba perplaukėme Merkinės tiltą. Perplaukus Merkinės tiltą, saulė jau leidosi, tai nakvoti apsistojome žemiau Merkinės. Po dienos kelionės pavalgę, nuėjome pailsėti ant sielių padirbtose iš šiaudų būdelėse.*“

Žemiau Merkinės miestelio miško plukdytojų „laukė“ klastingos Pūkštančio, Žirklių, Kurpiaus (Kriaučiaus), Pajausko, Kuleinio (ties Druskininkėlių k.), Siuvėjo, Alkaukos (ties Mižonių k.), Kabeliačiaus (ties Netiesų k.) bei kitos, jau pamirštais vardais Nemuno upės akmenyčios bei rėvos, buktos su grįžtama upės srove bei sūkuriai. Sielininkai skundėsi, kad yra problemiška praplaukti Nemuno upe tarp Alytaus naujojo tilto formuojamų polių bei kiek žemiau

Sielininkai. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Sielininkai žydai. *Iš Meretz Relief Association archyvo*

praplaukimo tarpuose kyšančių apardytų senųjų polių. Ties Prienų miestu sielininkus pasitikdavo net trys kliūtys – tai laikinas pontoninis tiltas, statomi naujojo tilto „bikai“ bei Nemuno upėje kyšantys senieji poliai. Čia sieliams praplukdyti buvo nuomojami specialūs inkarai.

Statybinė, malkinė mediena dažniausiai buvo plukdoma į Miškų departamento sielių stotį Nemuno upėje, Aukštojoje Panemunėje. Čia, prie Panemunės tilto, Vandens kelių kontrolės punkte, sieliai, jų gabenimo dokumentai būdavo patikrinami, sieliai registruojami bei skirstomi. Čia miško pirklys atsiskaitydavo su sielininkais už miško plukdymą. Sielininkai tik jiems žinomais tiesiausiais takais bei keliais pėsčiomis parkulniuodavo į namus ant pečių nešdamiesi visus plukdymo, maisto gaminimo rakandus.

Nuo Merkinės miestelio iki Kauno miesto, esant palankiam orui, sieliai nuplaukdavo per 3–6 dienas, o esant darbingoms šviesioms naktims – dvigubai greičiau.

Per 1934 m. miško plukdymo sezoną į Aukštąją Panemunę tolesniam paskirstymui iš Varėnos miškų urėdijos (jai priklausė Merkinės girininkija) Merkio, Nemuno upėmis atkeliavo 6476,56 kietmetrių išpjautų pušies bei eglės rastų. Čia, atplukdytos medienos sandėlius kiekvieną naktį saugodavo 3 sargai su valtimis bei kitais įrengimais.

Pirmosios Lietuvos Respublikos laikais pelninga miško prekyba užsiiminėjo dažniausiai žydų tautybės pirkliai bei miško ekspertai: Apelšteinas Idelis, gyv. Kaune, Kęstučio g. 26–14, Šoganas Aronas, gyv. Kaune, P. Lukšio g. 8–2, Aronovskis, Kaplanas, Buršteinas, gyvenę Kaune, Maršakas Abraomas, gyv. Alytuje, Nemuno g., merkiniškiai Manosauskas Benjaminas, gyv. Dariaus ir Girėno aikštė Nr. 16, Elperinas Calelis, gyv. Dariaus ir Girėno aikštė Nr. 19 bei kt. Jie pirkdavo statų mišką, jų atsiųsti gamybos meistrai organizuodavo miško kirtimą, išvežimą į sandėlius prie plukdymo vietų bei atplukdymą iki numatytos vietos.

Merkinės apylinkėje žymesnieji medienos plukdymo „gaspadoriai“ buvo užnemuniečiai Jonas, Pranas, Boleslovas Poteliai, Julius Kvaraciejus, Antanas Kibildis bei kt. Nepriklausomos Lietuvos metu beveik kiekviename Panemunės kaime buvo „išsimėtę“ medienos sandėliai. Smėlėtame Jonionių kaime ties antrąja rėva buvo įrengtas medienos rišimo sandėlis. Surišti sieliai žemyn buvo plukdomi į kitą Nemuno upės krantą Maksimonių kaime, kad neužkliūtų už šalia esančios akmenų rėvos.

Vasarą sielininkai mišką plukdydavo basi, rudenį, pavasarį avėjo odiniais, brezentiniais batais su šia medžiaga apkaltais padais. Ne dažnam buvo įkandami brangūs tuo metu 18 litų kainuojantys guminiai aukštaauliai batai.

„Smetoninėje“ spaudoje galima rasti įdomių, neįtikėtinų pasakojimų apie sielius. 1932 m. „Ūkininko patarėjas“ straipsnyje „Perloja. Perkūnas gerai padarė“ rašė, kad Merkio upėje ties Perlojos k. kyšojo didelis akmuo, kuris dažnai laužė plaukiančius sielius. Vasaros perkūnas taip trenkęs į šį akmenį, kad šis sudužo į gabalus ir sielininkams kelias tapo laisvas.

1938 m. Lietuva buvo priversta priimti Lenkijos ultimatumą. Su ja buvo užmegzti diplomatiniai santykiai. Birželio 25 d. sušvelnėjusio politinio klimato metu buvo priimta „Konvencija tarp Lietuvos R. ir Lenkijos R. dėl plaukiojimo ir plukdymo“. Konvencijos 1 str. skelbė: „*Abi Susitariančios šalys abipusiai pripažįsta plaukiojimą ir plukdymą šiais vandens keliais: Nemunu (Niemen) su visais jo išsišakojimais ir Viliaus kanalu, Nerimi (Wilia), Žeimena (Žejmiana) su josios intakais, Merkiu (Mereczanka) ir Pripetimi (Prypeč) su Oginskio kanalo sistema.*“ Pagal šią konvenciją sielių plukdymas (iki 1939 m.) Nemunu, jo upyne nuo Uciekos kaimo iki Kauno miesto tapo praktiškai netrukdomas bei laisvas.

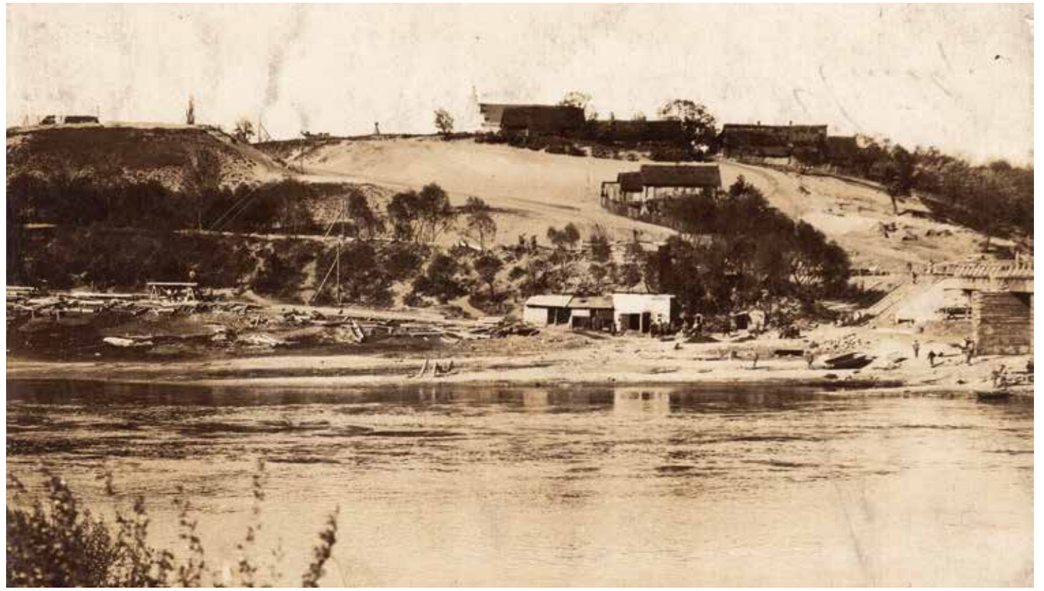

Nemuno pakrantės panorama šalia tilto per Nemuną ties Merkine. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

Pokaryje mediena Nemuno upe žemyn buvo buksyruojama baržomis. 1955 m. sielių plukdymas, jų transportavimas nutrūko, įrengus Kauno hidroelektrinę. Miško transportavimą perėmė galingi miškovežiai. Dingo rąstų plukdymo romantika, dingo Nemuno bebaimiai „milžinai“ ir vargu ar šiandieną kas galėtų pakartoti tokio plukdymo iššūkį.

Šaltiniai ir literatūra:

Merkinė (autorių kolektyvas). Vilnius, 1970 m., p. 128–137.
Perlojos parapijos mirties metrikų knyga 1914–1936 m. 1929 m. įrašo Nr. 15, Nr. 17.
Žvejybos istorijos apybraižos. Piškinaitė-Kazlauskienė L. Vilnius, 1998, p. 23–25.
Lietuvos aidas. Naujas kapas. 1929 m. birželio 24 d. Nr. 140, p. 4.
Mūsų girios. Malkų plukdymas sieliais. 1937 m. kovo mėn. Nr. 3, p. 160–161.
Mūsų girios. Medžio plukdymo terminai. 1935 m. gegužės mėn. Nr. 5, p. 282–289.
Mūsų girios. Plukdymo darbai. 1936 m. balandžio mėn. Nr. 4, p. 218–226.
Mūsų girios. Sielių palydovo įspūdžiai. 1937 m. birželio–liepos mėn. Nr. 6–7, p. 405–406.
Mūsų girios. Sielininkams kliūtys. 1938 m. balandžio mėn. Nr. 4, p. 256.
Mūsų girios. Sielius plukdant. 1938 m. balandžio mėn. Nr. 4, p. 216–217.
Mūsų girios. Sielių plukdymas. 1934 m. gruodžio mėn. Nr. 12, p. 653–656.
Trimitas. Šaudo nekaltus žmones. 1929 m. birželio 20 d. Nr. 29, p. 426.
Ūkininko patarėjas. Perloja. Perkūnas gerai padarė. 1932 m. rugpjūčio 5 d. Nr. 31, p. 7.
Vyriausybės Žinios. Tranzitinio miško Nemunu plukdymo taisyklės. 1926 m. sausio 27 d. Nr. 214, p. 1–2.
Vyriausybės Žinios. Konvencija tarp Lietuvos R. bei Lenkijos R. dėl plaukiojimo ir plukdymo. 1938 m. birželio 25 d. Nr. 613, p. 381–390.
Vyriausybės Žinios. Valstybinio miško pardavimo taisyklės. 1926 m. rugpjūčio 16 d. Nr. 234, p. 1–2.
Vyriausybės Žinios. Vandens kelių ir uostų rinkliavos įstatymas. 1925 m. rugpjūčio 11 d. Nr. 1353, p. 5.
Vyriausybės Žinios. Vandens kelių ir uostų rinkliavos įstatymo pakeitimas. 1926 m. gruodžio 10 d. Nr. 240, p. 1.

Merkinės turgaus aikštė iki II pasaulinio karo

Žygimantas Buržinskas

Centrinės miestų aikštės visais laikais būdavo aktyvaus miesto gyvenimo dalis, kultūrinė erdvė, prekybos, socialinių tinklų užmezgimo bei jų palaikymo, miesto valdymo organų veiklos vieta. Be rinkos aikštės senieji miestai negalėjo funkcionuoti. Ekonominiu požiūriu patogi geografinė, gamtinė padėtis, svarbesnių kelių susikirtimo vietos lėmė miestų iškilimą, o ekonominiu viso miesto varikliu dažniausiai tapdavo turgaus aikštė. Augdamas miestas ir jame didėjantis gyventojų skaičius, augino ir miesto prekybinę galią, o rinkos aikštėje, jos perimetre esantys sklypai bei pastatai būdavo vieni brangiausių visame mieste. Turėti valdas prie miesto aikštės galėjo tikrai ne kiekvienas miesto gyventojas. Šalia aikštės kūrėsi užeigos, vėliau restoranai, kitos įstaigos, prekybos pastatai buvo statomi net pačioje aikštėje ar šalia savivaldos teises turinčio miesto rotušės. Reikia nepamiršti ir to, kad užmegzti prekybos tinklai tarp miestų leisdavo ne tik keistis prekėmis, bet ir idėjomis bei naujovėmis. Atvykę užsienio, kitų miestų pirkliai, prekiaudami miesto aikštėse, taip pat turėjo mokėti mokesčius į miesto arba dvaro iždą. Rinkos aikštėse viduramžiais bei magdeburginiais laikais vykdavo didieji turgūs pagal privilegijas nustatytomis dienomis. Merkinėje pagal Magdeburgo teisės privilegiją, suteiktą miestui 1569 m., savaitinis turgus vykdavo kiekvieną šeštadienį, o kiti didieji turgūs – per Trijų karalių, Žolinių ir Šv. Mykolo dienas. Vėliau atsirado papildoma didžiojo turgaus diena per Švč. Mergelės Marijos Rožinio šventę. Dar vienos papildomos dienos atsiradimą paskatino šalia miesto aikštės buvusioje dominikonų bažnyčioje vykdavusi šventė.[1] Šios šventės ištakos Europoje siejosi su krikščionių ir musulmonų kovomis.

Merkinės turgaus aikštė, buvęs vienas svarbiausių prekybinių centrų visame regione, patyrė daugybę pokyčių, per amžius kito šalia ir jos centre buvęs užstatymas. Iki mūsų dienų išliko tik keletas senųjų aikštės statinių. Mažiausiai pakito trapecinė aikštės forma. Mūsų dienomis vizuali aikštės aplinka urbanistiniu požiūriu nėra tinkamai išspręsta. Šalia jos nemažai tuščių plotų, kurie iki II pasaulinio karo visu aikštės egzistavimo laikotarpiu buvo užstatyti, arba po karų, gaisrų naujai užstatomi. Senųjų miesto gyventojų, puoselėjusių senąsias miesto architektūrines tradicijas, karo metais beveik nebeliko. Sovietmečiu aikštės aplinka buvo užstatoma padrikai, nesilaikant miesto raidos tradicijų,

1 Lustracyi miasta Merecza 1794, LVIA, f. 525, ap. 17, b. 616, 113v.

Namas stovėjęs šalia aikštės šiaurinės dalies, kuris galėjo būti statytas dar XVIII a. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

Merkinė centrinės aikštės vaizdas XIX a. II pusėje. Iš kairės į dešinę pusę: Vazos namas, rotušė, dominikonų vienuolyno liekanos. Napoleonas Orda. Levandauskas V., Vaičekonytė-Kepežinskienė R., Napoloenas Orda. *Senosios Lietuvos architektūros peizažai, Vilnius, 2006, 22*

Merkinės 1854 m. plano fragmentas, kuriame vaizduojamas aikštės užstatymas su rotušės pastatu centre. *LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 1/295a, vnt. 7*

Aikštės šiaurės vakarinės dalies užstatymo iki II pasaulinio karo išklotinė.
Žygimanto Buržinsko rekonstrukcija

tik nuo XX a. 9 dešimtmečio atsirado keletas statinių, kuriems buvo parengti ne visiškai tipiniai projektai.

Merkinės krašto muziejuje saugoma unikali ikonografinė medžiaga, kuri apibūdina Merkinės aikštės vaizdą nuo XIX a. pab. iki II pasaulinio karo bei atspindi karo meto nuostolius. Valstybės ir užsienio archyvuose gausu archyvinės medžiagos, kurioje galima aptikti prie aikštės stovėjusių pastatų paminėjimus bei aprašymus magdeburginėje miesto epochoje. Kartografinė medžiaga leidžia plačiau analizuoti aikštės raidą nuo XVIII a. II pusės. Archeologiniai duomenys taip pat tampa svarbia tyrimų medžiaga, apibūdinančia aikštės reljefo, užstatymo pokyčius. Remiantis šiais duomenimis galima plačiau pažvelgti į aikštės aplinkoje stovėjusių dominikonų konvento pastatų, taip pat vadinamojo Vazos namo architektūrinę raidą. Žinomos tyrimų medžiagos dydis reikalauja atskiro darbo šių objektų tema. Merkinės krašto muziejuje saugoma ikonografine medžiaga, tarp kurių daugiausiai yra pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpio fotografijos. Susisteminus šią medžiagą buvo parengtas šio laikotarpio miesto aikštės rekonstrukcinis vaizdas su jos perimetro užstatymo išklotinėmis, kuriose atsiskleidžia prieš II pasaulinį karą buvęs aikštės perimetro užstatymas. Naujos žinios apie senąją miesto architektūrą leistų drąsiau ieškoti ir naujo šiandieninio Merkinės veido, kuris, be jokių abejonių, investicijų bei turizmo prasme asocijuojasi kaip tik su istoriniu miesto pasakojimu.

Aikštės šiaurės rytinės dalies užstatymo iki II pasaulinio karo išklotinė.
Žygimanto Buržinsko rekonstrukcija

Bendras aikštės vaizdas iš šiaurės vakarų pusės iki II pasaulinio karo.
Žygimanto Buržinsko rekonstrukcija

Magdeburginio miesto centras

Merkinės turgaus aikštė istoriniuose šaltiniuose minima jau nuo XV a. II pusės, tačiau, kaip tuo metu buvo užstatyta aikštė ir koks buvo jos dydis, nėra aišku. Tuo metu minima, kad prie aikštės stovėjo bažnyčiai priklausiusi smuklė.[2] Vėlesni duomenys leidžia susidaryti kur kas tikslesnį aikštės vaizdą. 1558 m. miesto inventoriuje nurodoma, kad prie aikštės buvo 26 sklypai. Nežymius šiandieninius aikštės ploto ir formos pokyčius lyginant su XVI a. liudija ir tai, kad panašus sklypų skaičius supo aikštę visuomet iki pat II pasaulinio karo, kai buvo subombarduotas miestas. Verta paminėti ir tai, kad ryškiausi miesto aikštės pastatai, formavę esminius vizualius jos bruožus, iškilo dar XVI a. II pusėje. Miesto rotušė, pastatas, kuriame mirė Abiejų Tautų Respublikos valdovas Valdislovas Vaza IV, Merkinės dominikonų konvento bažnyčia su kitais konvento pastatais iškilo beveik panašiu metu, kas liudija ryškų miesto augimą po 1569 m. miestui suteiktos Magdeburgo teisės. Be šių minėtų pastatų mūrinė statyba mieste nebuvo svetima. Dabartinį parapinės bažnyčios tūrį, dalį išlikusių šio pastato architektūrinių savybių taip pat galima sieti su XVI a. laikotarpiu. Šalia miesto aikštės iki XVII a. vid. karo minimas ne vienas mūrinis gyvenamasis arba prekybinę, užeigos funkciją turėjęs pastatas. Po miestą ir valstybę sukrėtusių karinių veiksmų Merkinė, kaip ir daugelis šalies miestų, nebeatsikūrė iki buvusio lygio, tačiau ir vėliau aikštėje buvo statomi mūriniai, kartais dviejų aukštų pastatai. Prieš XVII a. vid. karą prie aikštės stovėjo Godačevskio vardo altarijos pastatas. Greičiausiai tai 1625 m. minimas mūrinis namas („kamienica“), priklausęs Sarbievskai Zofijai Kiškelytei, šis po jos mirties Zigmanto Vazos raštu buvo perduotas Mikalojui Godačevskiui.[3] Ne vienam magistrato

2 Algimantas Miškinis. *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai, II knyga. 3 t.* Vilnius: 2005, 118.

3 *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė.* 5 t., sud. Algirdas Baliulis. Vilnius: LII leidykla, 2007, 172.

Bendras aikštės vaizdas iš šiaurės pusės iki II pasaulinio karo. *Žygimanto Buržinsko rekonstrukcija*

Bendras aikštės vaizdas iš pietvakarių pusės iki II pasaulinio karo. *Žygimanto Buržinsko rekonstrukcija*

knygos akte minima smuklė, buvusi Kauno gatvės ir aikštės kampe.[4] Šaltiniuose nėra nurodyta aiški pastato vieta Kauno gatvės požiūriu, tačiau sovietmečiu, statant buitinių paslaugų statinį, smuklė buvo atkasta, statybos metu iš dalies sunaikintas XVI–XVII a. menantis rūsys. Kokie šalia aikštės buvo statomi mūriniai vieno aukšto pastatai, gali apibūdinti XVII a. pab. buvusio miesto burmistro Arciševskio namo aprašymas. Pastarasis tuo metu priklausė Merkinės dvarui. Pastato vidaus struktūrą sudarė prieškambaris, du kambariai bei kamara ir išvietės patalpa, taip pat laiptai į pastato pastogę. Jame buvo baltų ir žalių koklių krosnys bei mūrinė kepykla. Iš viso minimi tik trys langai, vidaus įrangą sudarė stalai, suolai, minima ir spinta. Pastatas buvo dengtas gontais. 1600 m. miesto aktuose yra surašytas prie aikštės buvęs Andriaus Vaitkevičiaus namų inventorius, kaip ir anksčiau minėtame, šiame pastate buvo dvi pagrindinės patalpos su kamara ir prieškambariu. Pastate iš viso buvo 6 langai. Vidiniame kieme buvo įrengta pirtis.[5]

4 Merkinės magistrato knyga 1642-1649, SA 5847, 156v, 161-162.

5 *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinės miesto aktai (1598-1627).* 7 t., sud. Algirdas Baliulis. Vilnius: LII leidykla, 2010, 164.

Nedidelio mastelio pastatai tuo metu buvo būdingi daugeliui LDK miestų. Merkinėje panašaus dydžio ir pobūdžio aprašytų gyvenamųjų pastatų XVII a. I pusės miesto aktuose galima aptikti ir daugiau. Prie aikštės minimi ir kitokio tipo pastatai, kurių vienas šaltinyje minimas kaip Rynkierovskio rūmai-namas. Pats statinys labiau nedetalizuotas, tik minimas mūrinis ir medinis rūsys, vidiniame kieme buvo sodas, pirtis, arklidė, svirnas.[6] Paprastai miesto aktuose apibūdinami namai nurodomi kaip mediniai arba mūriniai, taip pat dažnai vartojama sąvoka *kamienica* (mūrinis namas), tačiau Rynkierovskio namai apibūdinami kaip *Rum* (rūmai). Iš magistrato knygų paminėjimų galima spėti, kad iki XVII a. vid. karo aikštėje be dviejų aukštų mūrinių pastatų, kaip Vazos namas, kuris tuo metu priklausė Merkinės burmistrui Tomui Karlovičiui, vėliau Tobiasui Popeliui, dominikonų mūrnamis ir rotušė, aikštę supo įvairūs vieno aukšto mūriniai bei mediniai pastatai, kuriuose buvo įrengtos plytų bei koklinės krosnys. Pastatų langai buvo nedideli, įstiklinami mažo formato stiklo plokštelėmis švino rėmuose. Dalyje pastatų pasitaikydavo langams naudojamas ne tik stiklas, bet ir gyvulinės kilmės išdirbti audiniai. Ne viename miesto akte minimos prie langų įtaisytos langinės. Po pastatais buvo įrengti mūro ir medžio konstrukcijos rūsiai. Vidi-

6 Merkinės magistrato knyga 1642-1649, SA 5847, 219.

Židų liaudies banko pastatas. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

Aikštės pietvakariniame kampe buvusio pastato fragmentas (dabartinės parduotuvės pastato vieta). Matyti daktaro bei mastinės krautuvės iškabos. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

Aikštės šiaurinės dalies užstatymas. *Žygimanto Buržinsko rekonstrukcija*

Vazos namo šoninis išėjimas į dabartinę J. Bakšio gatvę pokariu rekonstruojant pastatą buvo panaikintas. Tolumoje matyti Vilniaus gatvėje buvę mūriniai pastatai.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Vilniaus g. buvusio kooperatyvo pastato fasadas (dabartinio Dzūkijos nacionalinio parko direkcijos pastato vieta). Fotografijoje matyti puošnios pastato durys bei autobusas kursavęs Merkinė-Alytus-Kaunas maršrutu.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

niuose sklypų kiemuose buvo pastatyti kiti to meto miestiečio gyvenimui reikalingi pastatai. Aikštės centre kaip ir vėlesniu laikotarpiu prie rotušės glaudėsi krautuvės, bausmių vieta, greičiausiai buvo įrengtas šulinys. Aikštės aplinka menkiau tapo užstatyta po XVII a. vid. karo. XVII a. pab. inventoriuje matyti, kad apie karo nuostolius akivaizdžiai byloja nemažas tuščių sklypų skaičius, vien prie miesto aikštės iš 22 sklypų neužstatyti buvo net 9.[7] Miesto užstatymo situacija turėjo pasikeisti, nes minima kur kas mažiau mūrinių pastatų. Tam turėjo įtakos ir žymus gyventojų sumažėjimas.

XVIII a. vid. iš mūrinių pastatų, kurie stovėjo dar XVII a. I pusėje, minimas Liudvikui ir Elžbietai Terpilovskiams priklausęs namas, kurį 1750 m., remdamasis Vladislovo Vazos IV privilegija, valdovas Augustas III taip pat atleido nuo prievolių ir mokesčių. XVII a. I pusėje pastatas priklausė miesto burmistrui Steponui Arcijevskiui.[8] Šis statinys minimas ir 1774 m., kuomet minėtų Liudviko ir Elžbietos Terpilovskių giminaičiai Martynas ir Ona Terpilovskiai pardavė šį namą Stakliškių seniūnui Juozapui Bufalui. Kalbant apie kitus mūrinius pastatus, 1739 m. minimas Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos mūrnamis prie aikštės. Priešais jį stovėjo sena smuklė, kuri nurodoma buvusi prie skersgatvio ir Gardino kelio. Dokumente minima, kad sklypas galu rėmėsi į skersgatvį tarp Merkinės dominikonų konvento ir parapinės bažnyčios. Tai leidžia daryti išvadą, kad pastatai stovėjo pietvakarinėje aikštės dalyje. Dokumentuose minima, kad šią smuklę taip pat įsigijo Merkinės seniūnas.[9]

Viena ryškiausių užeigų mieste XVIII a. II pusėje buvo *Oginskių kafenhauzas*. Pastatas ne tik minimas miesto inventoriuose, dvaro išlaidų sąskaitose, bet ir to meto keliautojų atsiminimuose. Visame pasaulyje žinomo Džeimso

7 Kopia Inwentarza albo rewizyi całego starostwa Mereckiego, LVIA, f. 1541, ap. 1, b. 54, 118.
8 Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė. 5 t., sud. Algirdas Baliulis. Vilnius: LII leidykla, 2007, 451.
9 Ibid., 427.

Kuko kelionės aplink pasaulį dalyvis, žimomas vokiečių gamtininkas Georgas Forsteris savo dienoraštyje mini, kad čia gavo geros kavos.[10] Kitas žymios šveicarų Bernoulli giminės atstovas Johanas III savo atsiminimuose Merkinėje nurodė, kad čia yra „net“ kavinė (kaffehaus), kurioje praleido daugiau nei dvi valandas.[11] Ką rodo miesto inventoriai, ši geros kokybės užeiga Merkinės aikštėje stovėjo šalia Kauno gatvės.[12] Apie užeigos kokybę liudija ir tai, kad Merkinės seniūnijos išlaidų knygose minima, jog 1779 m. dalininkas Gorskis gavo 320 zlotų už tilto per Stangės upę ištapymą, taip pat jis ištapė du kambarius *kafenhauzo* pastate, šio pastato langines, naujai įrengtą aikštėje metalinį bausmių narvą bei rotušės laikrodžio ciferblatus.[13] Tarp 1776–1779 m. prie *kafenhauzo* pastato buvo naujai sumūrytas naujas pastatas su rūsiu. Pastato statybai buvo panaudota 15 446 naujų plytų. Veikiausiai tai buvo 1794 m. miesto inventoriuje minimas, prie *kafenhauzo* buvęs ir seniūnijai priklausęs traktieriaus pastatas.[14] Šiuo laikotarpiu tarp vykdytų remonto darbų Merkinės dvarui priklausiusiuose pastatuose prie aikštės minima dviejų aukštų bei vieno aukšto mūrinės smuklės. Pagal 1794 m. inventoriaus surašymo duomenis galima manyti, kad tai buvo pastatas, kuris yra matomas miestelio centro nuotraukose, darytose iki II pasaulinio karo. Svarbu paminėti ir tai, kad šalia aikštės jau tuo metu veikė sinagoga, tačiau apie jos išvaizdą ir dydį duomenų nėra, tik jo pirminė vieta atitiko aplinką sinagogų, kurios buvo čia statomos ir vėlesniais metais.

Rabino namo puošybos detalės. *Žygimanto Buržinsko rekonstrukcija*

Aikštė carinės Rusijos okupacijos metais

Pati XVIII a. pabaiga bei XIX a. pradžia miestui buvo itin skausminga. Negana to, kad miestas prarado savivaldos teises, žlugo Abiejų Tautų Respublika, sukilimo metu miestą niokojo Rusijos kariuomenė, reguliariai naikino gaisrai, ypač 1822-aisiais metais. Raporte nurodoma, kad gaisras kilo liepos 4 d. prieš vidurnaktį Vilniaus gatvėje ir suniokojo beveik visą miestą, tarp jų ir bažnyčias. Šalia aikštės sudegė dominikonų bažnyčia su naujai pastatytu mediniu vienuolyno

10 Georgo Forsterio laiškai iš Vilniaus, sud. Jonas Kilius. Vilnius:1988, 408.
11 Bernoulli, Johann. Reisen durch Brandenburg, Pommern, Preußen, Curland, Russland und Polen, in den Jahren 1777 und 1778, 6 vol. Leipzig: 1780: 31, https://books.google.lt/books?id=AUlCAAAAcAAJ&printsec=-frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
12 Lustracyi miasta Merecza 1794, LVIA, f. 525, ap. 17, b. 616, 113v.
13 Merkinės seniūnijos pajamų ir išlaidų registrai, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 43, 7v.
14 Lustracyi miasta Merecza 1794, LVIA, f. 525, ap. 17, b. 616, 113v.

Pastatų, stovėjusių aikštės pietinėje dalyje iki II pasaulinio karo, išklotinė. *Žygimanto Buržinsko rekonstrukcija*

pastatu, varpine ir visais varpais.[15] Gaisro metu taip pat sudegė rotušė. Tai buvo vienas iš didžiųjų ir paskutinių miesto gaisrų XIX a. miesto istorijoje, tačiau tai tapo vienu skausmingiausių gaisrų, negrįžtamai pakeitusių miesto veidą. Po šio įvykio dominikonų bažnyčia nebebuvo atstatyta, dalis miesto pastatų taip pat. XIX a. vid. miesto rotušės piešinio antrajame plane matyti dabartinės seniūnijos vietoje stovėjęs dominikonų konventui priklausęs nemažo tūrio dviejų aukštų pastatas, keliais dešimtmečiais vėliau jo griuvėsiai fiksuoti ir Napoleono Ordos piešinyje. Pastatas buvo nugriautas statant naujus mūro pastatus mieste. XIX a. pab. nugriovus rotušę miesto vaizdas dar labiau pasikeitė. Istorikas Zigmantas Gliogeris Merkinės rotušę buvo priskyręs prie vienų seniausių to meto išlikusių rotušių visoje buvusios Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje[16], tačiau rusifikacijos politika ir stačiatikybės plėtra krašte pakeitė jau nuo seno nusistovėjusį miesto centrinės dalies veidą. Rotušę pakeitė tipinio projekto stačiatikių cerkvė.

Plytų stiliaus pastato fragmentas Vilniaus gatvėje bei aklino kalimo vartai su antvartėmis. *Iš Meretz Relief Association archyvo*

XIX a. pab. ir XX a. pr. sandūroje miestelis šiek tiek pagyvėjo ekonomine prasme. Buvo pastatytas ne vienas mūrinis pastatas. XIX a. II pusėje jau iškilo mūrinė *Klois* sinagoga. Dar prieš I pasaulinį karą buvo beveik visiškai suformuotas aikštės perimetro užstatymas, kuris išliko iki II pasaulinio karo metų. Buvo rekonstruotas griuvėsiais virtęs Vazos namas, įgavęs ryškius istoristinius bruožus. Pastatą buvo nupirkęs kazokų pulkininkas Kulinskis.[17] Pietvakariniame aikštės kampe šalia Vazos namo iškilo tinkuotas dviejų aukštų didelio tūrio pastatas. Pastato kampus puošė masyvūs rustai. Kiti prie aikštės statomi mūriniai pastatai atitiko plytų stiliaus tendencijas ir jau per I pasaulinį karą daugiau nei pusė viso aikštės perimetro pastatų buvo mūriniai. Didesnė dalis mūro pastatų atitiko

15 Gaisro raportas, 74

16 Gloger, Zygmunt. Ratusz w Goniądzu, *K*łosy 20, nr. 502 (1875), 92-93.

17 Uzięblo, Lucyan. Pamiątki po Władyslaw IV w Mereczu i Wilnie, *Praca: tygodnik polityczny i literacki, illustrowany* 12 , nr. 3. (1908): 72-74.

Aikštės pietrytinėje dalyje stovėjusių pastatų išklotinė. *Žygimanto Buržinsko rekonstrukcija*

profesionaliąją architektūrą, tam tikri pastatų elementai, metalo dirbiniai, langų rėmai, jų įrengimas buvo tipingas to meto pastatų statybai. Kai kuriuose pastatuose buvo įrengiami balkonai, dalis jų buvo įrengiami virš prieangio.

Buvusio *kafenhauzo* pastato vietoje stovėjo pailgas, stačiakampio plano mūrinis tinkuotas statinys. Galima tik spėti, kad šis buvo suformuotas integruojant anksčiau čia buvusius mūrinius pastatus. Tą galėtų patvirtinti ir tai, kad minėtasis statinys yra žymimas ir XIX a. vid. miesto planuose. Jame buvo įrengtas arkos formos stoglangis. Šalia dabartinės Seinų gatvės taip pat stovėjo du mūriniai pastatai. Vienas jų buvo dviejų aukštų, kuris, kaip jau minėta, greičiausiai siekė dar magdeburginio miesto laikus ir kadaise priklausė Merkinės dvarui. Tai buvo stačiakampio plano pastatas su dvišlaičiu stogu bei karnizu. Karnizas skyręs frontoną ir buvo dengtas molio čerpėmis. XX a. pr. fotografijose matyti, kad pastatas greičiausiai buvo perstatytas, stogo konstrukcija ne visiškai atitiko senojo karnizo formavimą.

Fragmentas pastato, stovėjusio aikštės pietvakarinėje dalyje bei priklausiusio miestelio rabinui (dabar šioje vietoje tuščias sklypas).
Iš Meretz Relief Association archyvo

Mediniai aikštės perimetro pastatai turėjo savitų ypatybių, kuriose persipynė regioniniai architektūriniai pastatų bruožai. Pastatams buvo būdingi Panemunės bei Merkinės krašto gyvenviečių medinei statybai būdingos ypatybės, tačiau turėjo savitų, prekybos ir gyvenimo funkcijas derinančių architektūrinių bruožų. Pastatų frontonai, jų vėjalentės bei langų apvadai buvo puošiami įvairiais pjaustiniais bei ornamentais. Kai kurių statinių frontonų viršūnės buvo nusklembtos, tarp tokio tipo pastatų buvo ir mūrinių. Frontonų skydai lentomis buvo kalami tiek horiznotaliai, tiek ir vertikaliai. Buvo derinami kalimo būdai tiek ir viršutinėse, tiek ir kitose skydo dalyse, lentos kai kuriuose pastatuose būdavo dedamos eglute. Skydus taip pat puošdavo nedideli langeliai. Tiek mūrinių, tiek ir medinių pastatų frontonuose būdavo įrengiamos rombo, arkos formos arba apvalios ertmės, langeliai. Būdingas Merkinės aikštės medinių pastatų bruožas buvo pastatų kampus puošti staliaus darbo puošniais piliastrais. Vieni iš šių piliastrų iki šiol išliko prieš II pasaulinį karą statytame pastate Bakšio gatvėje. Pirmuosius XX a. dešimtečius didesnė dalis aikštės pastatų buvo dengti skiedromis, taip pat buvo keletas namų – molio čerpėmis, tačiau pamažu ėmė plisti skardos gaminiai.

Pastatų, stovėjusių pietinėje aikštės dalyje, fasadai. *Iš Meretz Relief Association archyvo*

Vienas ryškiausių mestelio aikštės bruožų buvo pastatuose įrengtos dvivėrės durys, dažniausiai orientuotos į aikštę ir skirtos į pastatuose įrengtas krautuves patekti. Vien aikštės perimetre tokių durų buvo apie 50. Dalis durų turėjo įstiklintus langelius, kurių viršutinė dalis buvo karpytos arkos formos. Kai kurios jų turėjo sudėtingas rytietiškas formas, kurios siejosi su pastatus valdžiusiais žydų tautybės žmonėmis. Kaip tik yra išsaugotos vieno iš Nemunaičo gatvėje buvusių pastatų durys.

Valstybės atkūrimo išvarėse aikštė Merkinėje nebuvo labai tvarkinga, grindinys išklotas tik kai kuriose aikštės dalyse. Fotografijose galima pastebėti, kad šalia cerkvės šventoriaus sienos, žemės paviršiuje vis dar buvo matyti rotušės pamatų liekanos. Po turgaus, drėgnesnių dienų buvo nemažai arklių ištrypto purvo. Pakankamai tapybišką aikštės vaizdą kūrė šalia aikštės palei pastatus iškasti bei akmenimis grįsti vandeniui skirti grioviai, per kuriuos į krautuves buvo permestos lentos, sukalti improvizuoti tilteliai. Aikštės centre, už stačiatikių cerkvės jau nuo seno buvo naudojamas šulinys. Didesnė dalis pastatų, ypač medinių, XX a. pr. buvo pakankamai apleisti, dalis jų jau seniai nebuvo remontuoti. Pastatai buvo su įrančiais pamatais, kreivu stogu, kas greičiausiai liudytų, jog didesnė dalis šių pastatų buvo pastatyta dar XIX a. vid., o galbūt net po 1822 m. miesto gaisro. I pasaulinio karo metu, nors pro Merkinę ėjęs frontas pridarė žalos aplinkiniams kaimams, Merkinė, išskyrus Nemuno tiltą, labiau nenukentėjo ir aikštės perimetro užtstatymas nepakito, tik jos prieigose gaisro metu sudegė medinė didžioji sinagoga. Miestelėnų pastangomis buvo apsaugota mūrinė *Klois* ir *Beit midrašo* sinagogos bei kiti miesto pastatai.

Aikštė I Respublikos laikais

Pirmaisiais laisvos valstybės metais miesto aikštėje didesnių pokyčių neįvyko, nors šalia jos gaisras nusiaubė rytinę miesto dalį. XX a. 3 dešimtmetyje miestelyje buvo įvesta elektra bei vandentiekis. Tuo metu tai buvo neįtikėtinas technologinis postūmis. Iki vėlumos namai tapo apšviesti, o vandens nešikus pakeitė naujai nutiesti vamzdžiai miestelyje. Šalia aikštės buvo pastatyti du reikšmingi statiniai. Vienas jų mūrinis, dviejų aukštų, plytų stiliaus Talmud-Toros mokyklos pastatas, sumūrytas vietoj sudegusios medinės didžiosios sinagogos. Statinys buvo finansuotas Hario Fišelio, iš Merkinės kilusio JAV verslininko, lėšomis. Kitas reikšmingas pastatas, papuošęs aikštę šalia Kauno gatvės, buvo žydų liaudies bankas, kuriame taip pat įsikūrė J. Slocniko laikrodžių krautuvė bei dirbtuvės, be to, jame kurį laiką veikė odų ir batų krautuvė. Pastatas buvo medinis, dviejų aukštų su pristatytu prieangiu, kuris antrajame aukšte formavo balkoną su stogeliu. Pastato frontono vėjalentės buvo ornamentuotos. Ties pastato bei prieangio stogelio kraigais pastatą papuošė iki tol nematytas aikštės elementas – vertikalūs, puošniai pjaustyti lėkiai. Iš pradžių pastatas buvo neapkaltas lentomis, tačiau turėjo puošnius, tamsiai dažytus langų apvadus bei staliaus darbo duris. Iki naujo pastato statybų šioje vietoje stovėjo senas, prie šalia esančio mūrinio prigludęs, nubalintas, begriūvantis vieno aukšto medinis statinys su krautuvių patalpomis. Prieš persikeliant bankui į šią vietą, anksčiau jis buvo įskūręs pietinėje aikštės vietoje. Priešais naująjį pastatą taip pat buvo įrengta degalinės „Shell“ benzino kolonėlė. Apie 1933 m. buvo naujai akmenimis išgrįsta visa aikštė, tuo metu pradėti didesni infrastruktūros tvarkymo darbai visose pagrindinėse miesto gatvėse. Šalia pagrindinių gatvių bei aplink aikštę atsirado šaligatviai, prie kai kurių pastatų buvo pritvirtinti naktinio apšvietimo žibintai. Žvelgiant į to meto fotografijas, galima pastebėti, kad buvo pradėti tvarkyti bei naujai dažomi mediniai gyvenamieji pastatai. Nespalvotose fotografijose nėra aiškiai atpažįstama naudota spalva, tačiau langų, durų, jų apvadų su dažytomis sienomis kontrastas rodo, jog pastatų sienoms buvo pasirenkama tamsesnio atspalvio dažai. Lyginant su dviem išlikusiais iki šių dienų pastatais galima daryti išvadą, kad aikštėje buvo įprasta namus dažyti tamsiai raudonos, *bordo* arba tamsiai rudos spalvos atspalvio dažais. Kai kuriose fotografijose galima įžvelgti ir naudotų kitų spalvų bei atspalvių dažų. Tinkuoto mūro pastatai buvo nubalinami, tačiau, kaip jau ir minėta iki I pasaulinio karo, to pasitaikydavo ir tarp medinių pastatų.

Verta atkreipti dėmesį į langų bei durų, jų apvadų dažymus, nors vyravo šviesių atspalvių dažai,

Merkinės centrinė aikštė XX a. pr. *Iš Meretz Relief Association archyvo*

Merkinės centrinė aikštės XX a. pr. fragmentas. *Iš Meretz Relief Association archyvo*

Aikštės prieigos. Vilniaus g. *Iš Meretz Relief Association archyvo*

Aikštės prieigos. Bingelių g. *Iš A. Miškinio rinkinio, LNM fondų*

žvelgiant į autentiškus išlikusius miestelio langus, buvo naudojama ne aklinai baltų atspalvių dažai. Išlikusių durų iš Nemunaičio gatvės pavyzdys rodo, kad pirminis dažų sluoksnis turėjo pilkos, netgi melsvos spalvos atspalvius. Pirmosios respublikos laikais, kaip ir anksčiau nuo aikštės ir pagrindinių gatvių kai kuriuos sklypus skyrė aukštos aklinai lentomis kaltos tvoros bei vartai. Tarp šalia esančių pastatų buvo įrengiamos aukštos sienelės, jeigu būdavo didesnis tarpas tarp pastatų, ir durelės, kartais net ir atskira nedidelė patalpa su stogeliu sandėliavimui. Į kai kuriuos sklypus buvo patenkama pro aukštus su antvarte ir stogeliu aklinai kaltus vartus. Kai kurie vartai buvo puošnesni, ne aklino kalimo, lenktų formų, turėjo dekoratyvinių elementų. Kai kurių tvorų bei vartų aukštis svyravo nuo 1,7 m iki net 2,5 m.

Prie aikštės įsikūrusiose krautuvėse buvo prekiaujama viskuo, kas reikalinga to meto žmogui. Buvo parduodami ne tik maisto, bet ir įvairiausi statybos, audimui skirti reikmenys, tabako produktai. Aikštėje taip pat veikė arbatinė, alinė, valgykla, restoranas, be žydų liaudies banko veikė ir smulkaus kredito bankas bei viešbutis. Vadinamajame Vazos name buvo įskūrusi gimnazija, vėliau miestelio valsčius, butai, net areštinė. Šalia Vazos namo nemažame dviejų aukštų mūriniame pastate buvo ir daktaro butas, šalia esančiame pastate kurį laiką veikė vaistinė.

Žvelgiant į Merkinės architektūrinę raišką iki II pasaulinio karo, Merinėje visada derėjo medinė bei mūro architektūra. Buvo naudojamos įvairios to meto statybinės medžiagos. Stogai buvo dengiami gontais, skiedromis, molio čerpėmis, o vėlyviausiu laikotarpiu paplito skardos gaminiai. Aikštėje tarp mūrinių pastatų prieš II pasaulinį karą vyravo plytų stilius, o tinkuotuose pastatuose buvo galima įžvelgti istoristinių bruožų. Senieji, dar nuo magdeburginio miesto išlikę pastatai jau buvo praradę ryškesnius bruožus. Langų rėmai, įstiklinimas, kiti elementai pastatuose buvo XIX a. pab. – XX a. pr. gamybos, tačiau kai kur buvo išlikęs karnizų senasis formavimas. Galima tik spėti, kad dalis mūrinių pastatų galėjo būti užstatyti integruojant ir senuosius pastatų mūrus bei jų rūsius. Medinė architetūra pasižymėjo ne masyviais tūriais, saikinga, tačiau išraiškinga puošyba.

Pastatų spalviniai sprendimai nebuvo būdingi ypač sovietmečiu paplitusiai geltonos spalvos dažymo manierai. Pakankamai tapybiškas, funkciškai išspręstas, gyvo miesto įspūdį teikęs aikštės perimetro užstatymas buvo sunaikintas per II pasaulinio karo bombardavimus. Pokario metais miestelui pamažu vėl atrandant savo istorines šaknis ir įtvirtinant istorinėje sąmonėje svarbaus istorinio centro statusą, augant turizmo sričiai, senoji miesto architektūra turi būti nepamiršta ir tapti vienu iš įrankų bei įkvėpimo šaltinių grąžinant vietovei bent jau tikrąjį savo vizualiai atpažįstamą identitetą. Persipynęs istoriniais klodais senasis miesto vaizdinys vis dar reikalauja platesnių jo tyrimų. Didžioji miesto istorijos dalis vis dar slypi po žeme, užversta naikinimų bei griovimų pėdsakais.

Kirpykla Merkinėje.
Iš virtualaus istorijos muziejaus „Lietuva tada ir dabar“

Prieškario Merkinės adreso lentelė.
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

MERKINĖS ŠAULIŲ BŪRYS 1920–1940 M.

Mindaugas Černiauskas

Parengta pagal Vytauto Česnulio knygą „Varėnos krašto šauliai 1919-1940“

Manoma, kad Merkinės šaulių būrys susikūrė 1920 m. Jo pirmasis vadas Vladas Barysas. 1921 m. sausio 19 d. būrio susirinkime dalyvavo 70 žmonių. Išrinkta būrio valdyba, valdybos pirmininku išrinktas Vladas Barysas, vienas iš tų lietuvių karių, kurie dalyvavo 1919 m. sausio 1 d. iškeliant vėliavą Gedimino kalne Vilniuje. Vl. Barysą po kurio laiko vado pareigose pakeitė J. Dvareckas, būrio vado pareigas ėjęs iki pat 1927 m. balandžio 3 d.

Būrys buvo priskirtas Alytaus šaulių štabui, vėliau perėjo IV partizanų grupės žinion. 1921 m. žinomi 4 didesni būrio susirėmimai su lenkais, puldinėjusiais Puvočių kaimą.

Kaip konstatavo Pranas Šileika, 1922 m. vizitavęs būrį, šį sudarė šauliai, kilę nuo demarkacinės linijos kaimų, čia nebuvo nei vieno merkiniškio, dėl ko buvo sunku sukviesti šaulius į susirinkimus, rikiuotės pamokas. „*Miestelyje gyventojų dauguma lenkuojančių, arba puslietuvių, neįeinančių į Šaulių Sąjungos darbuotę.*“ 1920 m. kandidatais į šaulius Merkinės būryje buvo 17 vyrų iš Mardasavo, 23 šauliai iš Puvočių, 4 šauliai iš Kasčiūnų, 6 iš Lankininkų, po vieną iš Šunupio ir Trasninko. Viso 52 vyrai, 18–21 metų amžiaus.

Merkinės šauliai 1935 m. *Iš G. Lučinsko rinkinio*

1922 m. pab. Jonas Dvareckas, gavęs žinią, kad rengiamasi Klaipėdos sukilimui, surinko keliolika patikimesnių šaulių ir gruodžio 29 d. iš vyko iš Merkinės Klaipėdos link. Kaišiadoryse jis prisijungė prie VI partizanų grupės.

Merkinės šaulių būrys. XX a. 3 dešimtmetis. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

1923 m. būrio valdyba į būrį priėmė 41 šaulį. 1923 m. Tautų Sąjungai panaikinus Lietuvos ir Lenkijos neutralią zoną, o Ambasadorių konferencijai Paryžiuje kovo 14 d. nustačius Lietuvos ir Lenkijos sieną, padėtis pafrontėj darėsi ramesnė. Nemažai šaulių iš Puvočių kaimo negalėjo grįžti į savo ūkius lenkų okupuotoje zonoje, tad daugumas tokių liko tarnauti pasienio ir vidaus policijoje. Didelis smūgis šauliams buvo 1924 m. gruodžio 17 d. lenkų agentų įvykdytas kunigo, vidurinės mokyklos direktoriaus J. Bakšio pašovimas ir mirtis 1925 m. sausio 7 d. Kaune.

Merkinės šauliai. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

1927 m. vasario 10 d. XIX rinktinės būrių atstovų suvažiavime Merkinės šaulių būrys pagyrimų nesulaukė: buvo pažymėta, kad būrys iškrikęs, tačiau prisiminta apie jo dalyvavimą Klaipėdos išvadavime. Alytaus rinktinės vadas balandžio 3 d. paskelbė apie Merkinės šaulių būrio susirinkimą. Į veiklą įtraukta naujų žmonių. Išrinkta nauja būrio valdyba. Balandžio 24 d. jo pirmininku paskirtas Jonas Rinkevičius, iždininku – Pranas Jurgelis, sekretoriumi – Jonas Rėklys, kandidatu į būrio vadus pasiūlytas Jonas Skripstūnas. 1927 m. Merkinės šauliams buvo gan aktyvūs palyginus su ankstesniais metais: gegužės 15 d. iškilmingai paminėta Tautos nepriklausomybės šventė, įvyko šaulių vakaras. 1927 m. spalio 16 d. Merkinėje Alytaus šaulių rinktinės vaidintojų trupė parodė Moljero komediją „Vestuvės per prievartą“. Po vaidinimo čigoniškus šokius pašoko Tubinavičienė, Dumbliauskaitė, grojo antras ulonų pulko orkestras. Per tuos metus skaitytos 6 paskaitos, surengta sporto šventė, surengti 3 vaidinimų vakarai.

1928 m. būryje nutarta organizuoti dviratininkų sekciją. Į ją užsirašė 7 asmenys. Leidimais važinėtis dviračiu teko rūpintis per rinktinės vadą.

1928 birželio 24 d. nemažai Merkinės būrio šaulių Merkinėje iškilmingai apdovanoti Nepriklausomybės medaliais. Juos gavo per 30 Merkinės šaulių. Vyčiaus kryžiaus kavalieriams, savanoriams ir tarnyboje esantiems kariūnams jie įteikti nemokamai, kiti turėjo susimokėti po 5 Lt. Apdovanojant dalyvavo rinktinės vadas Petruškevičius, LŠS atstovas majoras Karaša, I Kauno rinktinės vadas Goncerauskas. Šventės proga vyko sporto varžybos. Rugsėjo mėn. sudaryta sekcija vakarams rengti, būrys dalyvavo šaulių manevruose Seirijuose, už ką gavo vado raštišką pagyrimą su padėka. Kaip ir praeitais metais suorganizuoti trys vakarai, spaudos platinimo talka.

1928 BIRŽELIO 24 D. NEPRIKLAUSOMYBĖS MEDALIAIS APDOVANOTŲ ŠAULIŲ SĄRAŠAS

Vladas Kazlauskas, Mikas Palubinskas, Juozas Lepeška, Jonas Volungevièius, Julius Žiogelis, Pranas Čaplikas, Leonas Čaplikas, Tomo (Samūniškės), Jonas Kvaraciejus, Jonas Dvareckas, Vaclas Jevaišis, Juozas Urbanavičius, Petras Kvaraciejus, Pranas Kvaraciejus (Lankininkai), Jonas Bingelis, Bronius Galčius, Dionyzas Bingelis, Vaclovas Dvareckas, Julius Karsokas, Juozas Pačkauskas, Izidorius Vitkauskas, Petras Čiurlionis, S. Stanevičius, Kazys Puvačiauskas, Petras Averka, Liudvikas Sinkevičius, Jonas Kaziūnas, Teodoras Čaplikas (Samūniškės), Jonas Rinkevičius, Pranas Jurgelis, kun. Juozas Bakšys (po mirties).

1929 m. Merkinėje suvaidinta 3 v. komedija „Audra giedroje“ (gauta 80 Lt pelno). Rugpjūčio 25 d. ši komedija buvo parodyta ir I Varėnoje, o gautas 21 lito pelnas skirtas Varėnos šaulių namų statybai. Merkinės būrys viešą vakarą surengė ir Seirijuose: rugsėjo 1 d. suvaidinta 3 v. komedija „Gyvieji nabašninkai“.

Kasmet būrio valdyba būdavo perrenkama. Jai vadovavę yra V. Barysas (1921), J. Dvareckas iki 1927, J. Rinkevičius (1927–1928), M. Palubinskas (1928–1929), T. Masaitis (1929–1930), J. Paulaitis (1930–1931); Pr. Žilinskas (1931–1932), F. Pempė (1932–1935), J. Daukša (1935–).

1929 m. surengta šaulių-dviratininkų ekskursija į I Varėną, Perloją, įsteigtas būrio knygynas. Jame metų gale buvo 70 knygų. Būrys už 250 Lt įsigijo vėliavą, kurią rugsėjo 15 d. iškilmingai pašventino kun. Kazimieras Ribikauskas. Parade tą dieną dalyvavo 27 šauliai. 1929 m. būrys surengė 6 vakarus su vaidinimais ir 3 šokių vakarus, birželio 24 d. dalyvauta LŠS dešimtmečio šventėje Kaune, spalio 27 d. - rinktinės dešimtmečio minėjime Alytuje.

Merkinės aktyvių šaulių skaičius nuolat keitėsi. Stodavo naujų narių, kiti išeidavo, trečius šalindavo. 1927 m. ir 1928 m. visuotinio narių susirinkimo nutarimais nutarta šalinti iš būrio narius, kurie 3 kartus neatvyksta į susirinkimus arba nemoka nario mokesčio. Šalinama buvo ir už kitus drausmės pažeidimus. Antai šaulys V. Feiferis už grasinimą šautuvu per jaunimo vakarušką nubaustas šautuvo ir šovinių atėmimu metams, o šaulius visuotiniame narių susirinkime pareikštas viešas papeikimas. Už muštynes ir tai, kad neatvyko atlikti bausmės, iš būrio 1932 m. spalio 19 pašalintas Juozas Sakalauskas...

1930 m. sausio 1 d. būrys pradėjo šokių vakaru Merkinėje, sausio 5 d. – vaidinta Samūniškėse. Kovo 22 d. Merkinėje suvaidintos komedijos „Nepasisekė debiutas“, „Daug triukšmo dėl nieko“. Visuotinis susirinkimas balandžio 13 d. nutarė statyti būrio namus. Rūpintis jų statyba išrinktas komitetas: T. Masaitis, J. Paulaitis, J. Janulevičius, Z. Krukonytė, J. Bakanauskas. Birželio 23 d. iškilmingai švęstos Joninės prie Šarūno kapo netoli Subartonių k. Šauliai labai aktyviai dalyvavo Vytauto Didžiojo paveikslo sutiktuvėse, čia dalyvavo ir 8 raiteliai. Rugsėjo 19 d. surengtas šaudymas koviniais šoviniais (dalyvavo 17 šaulių). Rugsėjo 21 d. būrio artistai vaidino veikalus: „Vargšas Tadas“, „Nepavykusi komedija“ (pelnas 23,4 Lt). Rugsėjo 28 d. vyko gimnastikos pamokos. Būrio 10 metų sukaktuvės pažymėtos spalio 19 d. M. Lukošiūno ir J. Grebliko paskaitomis. Spalio 27 d. šauliai parodė vaidinimą „Už tėvynę kariavau“. Šiais metais įkurta ir raitelių sekcija.

1932 m. vasarį būrys suskirstytas į 3 skyrius: Merkinės (įėjo Merkinė, Maksimonys, Masališkės, Parudnia, Dubaklonis, Jonionys), Samūniškių (Samūniškės, Subartonys, Netiesos, Apsingė) ir Norulių (Noruliai, Bingeliai, Lankininkai ir Krušai). Vasario 7 d. surengtas viešas vakaras ir parodyta 3 v. „Rytojaus diena“, komedija „Namų židinys“. Balandžio 9 būrį vizitavo rinktinės vadas A. Petruškevičius. Susirinkime iš 38 būrio narių dalyvavo 31 šaulys ir 2 šaulės. Rugpjūčio 15 d. valsčiaus salėje būrys surengė vakarą su 5 v. drama „Ponas ir mužikai“, miestelyje surengta gegužinė. Visas pelnas skirtas šaulių namams.

Merkinės šauliai raiteliai, 1935 m. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Paminklo Merkinės šauliui Juliui Žiogeliui šventinimas, 1933 m. Samūniškių k. kapinėse. Julius Žiogelis netikėtai mirė 1930 m. kovo 1 d. J. Žiogelis į būrį priimtas 1928 m. 1920 m. Vilnių užėmus lenkams, 17-etis jaunuolis atbėgo į Lietuvos teritoriją ir įstojo į IV šaulių grupę. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

1932 m. Merkinės būrys, siekdamas surinkti daugiau lėšų šaulių namų statybai, 1932 m. vasarą organizavo loteriją 5000 litų sumai – 5000 bilietų po 1 Lt. Bilietai buvo išplatinti po visą Lietuvą, tačiau nupirkta tik apie penktadalis bilietų.

1933 m. balandžio 23 d. viešo vakaro metu suvaidinta 3 v. komedija „Moterims nesumeluosi“, kelias dainas atliko pavasarininkų choras. Birželio 4 d. Samūniškių k. kapinėse būrio iniciatyva pašventintas už būrio surinktas lėšas pastatytas paminklas šauliui Juliui Žiogeliui. Paminklą šventino Merkinės vikaras kun. Stasiūnas. Dalyvavo Merkinės, Puvočių, Ryliškių, Raitininkų š. būriai, daugiau nei 1000 gyventojų.

Birželio 25 d. įvyko sporto šventė. Šaulių iniciatyva 1933 m. rugsėjo 8 d. Rinkos aikštė iškilmingai pervadinta S. Dariaus ir S. Girėno vardu. Pakeliant vėliavą dalyvavo šauliai, šaulių ugniagesių komanda, žydų savanorių ugniagesių komanda ir kitos žydų organizacijos, apie 40 pasienio policininkų. Kalbą pasakę šaulys Pr. Žilinskas. Kalbėjo ir kaspiną perkirpo Merkinės valsčiaus viršaitis Jonas Jaskelevičius. Sveikino pasienio policijos rajono viršininkas Petras Bistrickas, kalbėjo mokytojai Janulevičius ir Sidranskis. Organizacijų paradą priėmė P. Bistrickas. Paskaitą apie lakūnus valsčiaus savivaldybės salėje skaitė pasienio policijos viršininkas Dirkis. Vėliava nuleista 17 val. Vakare – šaulių spektaklis: 3 v. drama „Šauliška meilė“ ir dialogas „Šmikio kelionė iš Amerikos“. Pelnas (32,25 Lt) skirtas Dariaus ir Girėno paminklui Kaune.

1933 m. būrys surengė 9 vakarus, pirmą kartą vyko kaukių balius, surengė Klaipėdos krašto prie Lietuvos prisijungimo 10 metų sukaktuvių minėjimą, 16 d. vasario minėjimą. Suorganizuota skaitlinga šaulių ugniagesių komanda. Dalyvauta spalių 17 d. Varėnos šaulių namų ir žuvusiems pastatymo paminklo šventinime, „kur uždėtas vainikas būrio vardu“.

„TRIMITAS“, 1933 M. BIRŽELIO 29 D. NR. 26

Dzūkų šaulių šventė Merkinėje.

Birželio 25 d. Šaulių kuopa iškilmingai šventė savo 5-rių metų sukaktuves. Dalyvavo Merkinės, Raicininkų, Puvočių, Ryliškių ir vietos dragūnų šaulių būriai su vėliavomis. Šventė prasidėjo pamaldomis. Laikė dekanas kun. Ribikauskas. Kuopos šaulius prisaikdino Merkinės būrio kapelionas kun. Stasiūnas. Į šventę iš Kauno atvyko centro vald. pirmininkas Ant. Žmuidzinavičius, lydimas ats. j. leit. Kukučionio.

Atvykę centro valdybos pirmininkas su miesto aikštėje išsirikiavusiais šauliais pasisveikino ir tarė žodį. Sušukta už Respublikos Prezidentą, vyriausybę ir Šaulių Sąjungos vadovybę valio. Šauliai praėjo ir dragūnai prajojo pro vadovybę iškilmingu maršu. Salėje buvo iškilmingas posėdis. Posėdį atidarė Merkinės būrio pirm. mok. Žilinskas. Garbės prezidiuman pakvietė centro valdybos pirmininką Žmuidzinavičių, rinktinės atstovą prad. mok. insp. Židanavičių, dekaną kun. Ribikauską, Merkinės policijos viršininką Vajėgą ir valsčiaus viršaitį š. Jeskelevičių.

Sveikino c. valdybos pirmininkas Žmuidzinavičius, rinkt. atstovas pr. mok. insp. Židanavičius ir kiti. Savo žodį c. valdybos pirm. Žmuidzinavičius priminė istorinę Merkinės praeitį, nes jam kaip dzūkui ir tose apylinkėse augusiam, yra gerai žinoma. Apie Dzūkijos – Dainavos šalies garbingą praeitį, Lietuvos galybę, jos didelius valdovus kalbą, apylinkių piliakalniai, seni radiniai, kiekvienas kalnelis. Dainavos šalies gražius gamtos vaizdus mėgo ir didieji Lietuvos valdovai. Šios apylinkės, kaip ir visa Lietuva, yra mačiusi daug ir įvairių šeimininkų. Yra dar užsilikusio svetimų valdovų purvyno, kurį turime šalinti. Rengdamiesi žygiui į Vilnių stiprėkime per sportą, karinį parengimą, blaivybę. Veikime su visomis tautos blogybėmis dviem ginklais – kardu ir knyga, nes antrasis ginklas – knyga yra tiek pat svarbus, vertingas. Su knyga visur prieisi ir daug nuveiksi. Knyga ir lietuviškos tradicijos bei papročiai neleido, nors ir žiauriems šeimininkams, lietuvių įveikti. Dzūkai – Lietuvos tradicijų dainų ir poetų kraštas.

1934 m. Merkinės šauliams buvo ne mažiau įdomūs. Surengti 3 būrio susirinkimai, 5 valdybos posėdžiai, surengti 4 vakarai, skaitytos dvi paskaitos apie šaulių ideologiją. Pats svarbiausias tų metų įvykis – įsigytos dūdos ir suburtas šaulių orkestras.

Orkestras debiutavo 1935 m. vasario 16 d., per bendrą visų visuomeninių organizacijų Nepriklausomybės paskelbimo 17 metinių minėjimą. Tą dieną paskaitą pilnutėlėje žydų pradinėje mokykloje skaitė šaulys Pranas Žilinskas, jis paskaitą skaitė ir gegužės 26 d. per kariuomenės susiartinimo su visuomene šventę. Publikos buvo tiek daug, kad daugumas publikos nebetilpo ne tik salėje, bet ir už sienos esamoj pradžios mokyklos klasėj ir koridoriuose.

Tų pačių 1935 m. rugpjūčio 13 d. Merkinę aplankė gausus Amerikos ir kitų kraštų lietuvių būrys, atvykęs čia 4 autobusais ir orkestru. Šauliai, padedami viršaičio Jaskelevičiaus, ta proga Merkinės–Varėnos plente pastatė gražius vartus, susitikime dalyvavo 21 Merkinės būrio šaulys, vietos jaunalietuvių skyrius. Svečius pasitiko ir išlydėjo šaulių orkestras.

1935 m. lapkričio 9 būryje įsteigta teatro sekcija, jos režisieriumi paskirtas Merkinės felčeris A. Plutulevičius, padėjėju Bingelių girininkas – Ks. Dėdinas. Kiekvienas norintis vaidinti, turėjo pasirašyti pasižadėjimą, kad sutinka vaidinti jam paskirtas roles, dalyvauti repeticijose, klausyti režisieriaus nurodymų... Gruodžio 26 d. vaidintas Vaičiūno „Nuodėmingas angelas“. 1936 m. sausio 5 d. Samūniškėse parodytos komedijos „Tipas ir tipukas“, „Šauliškas pademarklinijys“, grojo orkestras. 1935 m. vasario 12 d. įsteigtas ir Merkinės šaulių būrio moterų skyrius. Stei-

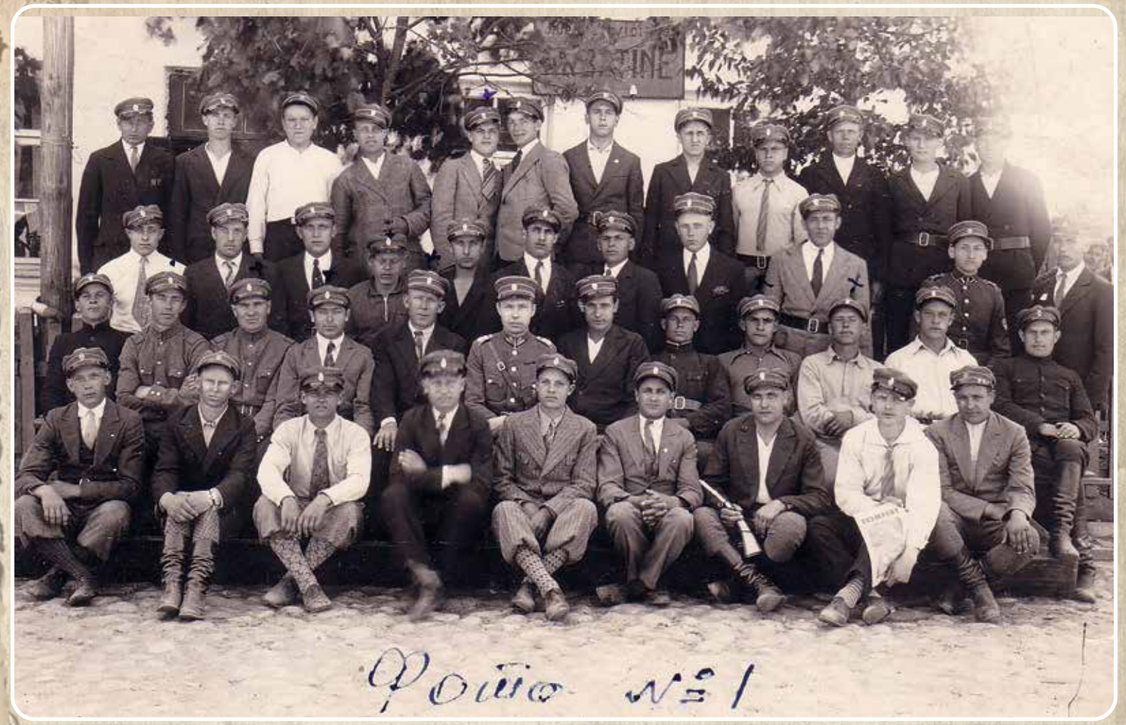

Merkinės šaulių–ugniagesių orkestras. *Iš LLBM fondų*

Merkinės šaulės, XX a. IV dešimtmečio pab. *Iš A. Mandeikos rinkinio*

Merkinės šaulių būrio artistai.
Iš Augio Šuliūno rinkinio

1934 m. lapkričio 19 d. šaulių būrio orkestro repeticija Merkinėje. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

giamajame susirinkime dalyvavo 16 moterų. Kadangi būrys vis dar savo namų neturėjo, būrio reikalams išrūpinta salė valsčiuje. 1935 būrys padidėjo 25 nariais.

1936 m. sausio 11 d. šaulių būryje buvo 38 šauliai. Visi buvo lietuviai ir katalikai; su aukštesniuoju išsilavinimu – 7, viduriniu – 8, pradiniu – 16, 7 savamoksliai; 5 mokytojai, 2 policininkai, 12 valdininkų ir tarnautojų, 3 ūkininkai, 15 ūkio darbininkų; Merkinės raitelių būryje visi 17 šaulių buvo lietuviai – iš jų 3 policininkai, 9 ūkininkai, 1 valdininkas, 2 siuvėjai, 2 kalviai.

1936 m. balandžio 5 d. susirinkime apžvelgiant 1935 m. nuveiktus darbus, konstatuota, kad „***Dabar Merkinės šaulių būrys visais atžvilgiais yra stipriausia organizacija Merkinėje ir jos apylinkėje***“.

1936 m. birželio 28 d. LŠS 17-ųjų metinių proga po pamaldų bažnyčioje jos šventoriuje prisiekė 31 šaulys. Prisaikdino Merkinės klebonas kun. dekanas Andrius Juknevičius.

Šaulius motyvuoti turėjo ir 1936 m. rugsėjo 23 d. sprendimas skirti būriui sklypą prie Nemuno šaulių namų statybai. Rugsėjo 22 d. būrys įgaliojo J. Liaudanskį išleisti Merkinės vaizdų albumą, o pelną skirti šaulių namų statybai. Deja, bet šis albumas nebuvo išleistas.

1937 m. 21-asis Merkinės šaulių būrys ir Merkinės raitelių būrys susijungė į Merkinės šaulių kuopą. Jos vadas buvo V. Matulaitis. Kuopoje buvo 92 šauliai. I būriui (raitelių) vadovavo ats. jaun. leit. Antanas Danyla, II (Merkinės) – ats. jaun. pusk. Petras Pinkevičius, III (Samūniškių) būriui – ats. viršila Leonas Čaplikas.

1937 m. liepos vid. pradėti šaulių namų statybos darbai. Statyti namus apsiėmė statybininkas Lazauskas. Statybai talkinti turėjo vietos šauliai ir ugniagesiai, turėję dirbti po vieną dieną.

1937 m. Merkinės šauliai ir šaulės organizavo motinos dienos minėjimą, 1937 m. dalyvauta „Jaunosios Lietuvos“ dešimtmečio minėjime.

1938 m. sausio mėn. paminėtas Klaipėdos išvadavimas. Pas Merkinės šaulius atvyko buvęs Klaipėdos krašto gubernatorius Navakas, Klaipėdos seimelio pirmininkas Reisgys. Dar nevisiškai įrengtų šaulių namų salėje paminėta Vasario 16-oji. Vakare suvaidintas S. Kymantaitės-Čiurlionienės veikalas „Aušros sūnūs“. Vaidino V. Matulaitis, Pr. Žilinskas, Ks. Dėdinas, A. Plutulevičius, V. Ramaškevičius, Alf. Lukošiūnas, G. Čiurlionytė, V. Dapšauskienė.

1938 m. kovo 18 d. (po Trasnyko incidento ir paaštrėjus santykiams su Lenkija) sušauktas „staigus pavojaus susirinkimas“. Į jį šauliai rinkosi ginkluoti, pasiryžę kovai. Pagal 1938 m. vasario 1 d. duomenis būryje buvo 7 valdiški šautuvai, 12 nuosavų pistoletų, 1 vokiškas šautuvas.

Gegužės 28 d. suorganizuotos šaudymo koviniais šoviniais pratybos. Čia dalyvavo ir XIX rinktinės kapitonas D. Jėčys, 1945–1947 m. ėjęs Dainavos apygardos partizanų vado pareigas. Kap. Jėčys dalyvavo ir Merkinės šaulių moterų sekcijos 1 metų sukakties minėjime 1936 m. balandžio 19 d.

Birželio 26 d. – per kariuomenės ir visuomenės susiartinimo šventę, kurioje dalyvavo XIX rinktinės vadas, Alytaus apskrities vadovas ir kiti svečiai, Merkinės šauliams padovanoti ginklai: lengvasis kulkosvaidis „Brno“ (valsčiaus sav., būrio narių ir žydų dovana), 1 šautuvą dovanojo Jaunosios Lietuvos Merkinės skyrius, 2 šautuvus – Varėnos miškų urėdijos tarnautojai, 1 šautuvą – šaulio J. Paulaičio žmona, 2 šautuvus – Smulkaus kredito draugijos Merkinės skyrius... Viso 18 šautuvų. Po ginklų įteikimo vyko koncertinė ir sportinė programa, vaišės. Per kliūtis su žirgais šokinėjo Merkinės raiteliai šauliai.

Per tautos šventę rugsėjo 8 d. paskaitą skaitė ats. leit. Juozas Mickus, grojo šaulių orkestras, koncertinę programą parodė „Jaunosios Lietuvos“ Merkinės skyriaus choristai.

1940 m. sausio 4 d. „Trimitas“ Nr. 1 rašė: *„Merkinė. 1939 m. per Merkinės šaulių kuopą šaulių ginklams pirkti Merkinės žydų visuomenė paaukojo 1 038 Lt, Merkinės sm. Kredito D-ja – 100 Lt, Merkinės lietuvių visuomenė – 580,20 Lt ir vieną lauko telefono aparatą. Merkinės šauliai visiems, aukojusiems dėkingi. Kuopos korespondentas.*“

1940 m. sausio 21 d. šauliai Leonas Čaplikas, Ksaveras Dėdinas, Karolis Krukonis, Antanas Pakulis apdovanoti šaulių žvaigždės medaliais, Antanas Danyla ir Jonas Volungevičius už gerą šaudymą – ženklu „Už šaudymą“.

Sofija Paulaitienė dovanoja šautuvą Merkinės šaulių būriui, Merkinė 1938 m. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Merkinės šaulės, XX a. IV dešimtmečio pab. *Iš A. Mandeikos rinkinio*

MERKINĖS ŠAULĖS

1935 m. įsteigus Merkinės būrio moterų sekciją, ši pasižymėjo irgi dideliu aktyvumu. Dažnai buvo skaitomos paskaitos: pvz. skyriaus vadė Stasė Žmuizinavičienė 1935 kovo 24 d. skaitė paskaitą „Kokia turi būti šaulė“, gegužės 5 d. „Moderniška kaimo moteris“. Moterims organizuoti užsiėmimai, supažindinta su ginklais, šaudymo taisyklėmis. Aktyvus skyrius buvo vaidinimų, koncertų, šokių vakarų organizavime. Gautą pelną moterys skirdavo šaulių būrio reikalams, miestelio reikmėms (pvz. 1939 m. buvo užsibrėžusios skirti 50 Lt beturčių vaikų darželiui), Vilniaus išvadavimo reikalams... Skyriaus metinių proga 1936 balandžio 14 d. šaulės bažnyčioje priėmė priesaiką, gražią kalbą ta proga pasakė kun. Juknevičius. Skyriaus vade 1936 m. gegužės 26 d. paskirta Antanina Vajegienė, 1937 m. spalį vade paskirta Vladislava Dėdinienė, nuo 1938 m. lapkričio 1 d. – Marcelė Jankauskienė, o nuo 1939 d. gruodžio 31 d. I. Barzdienė.

1939 m. pab. būrys turėjo 31 narę, įvyko 6 visuotiniai susirinkimai, kuriuose skaitytos 4 paskaitos, 3 būrio tarybos susirinkimai, surengti 3 vaidinimų vakarai, 8 rikiuotės pamokos, 2 literatūriniai vakarai, 1 gegužinė. Organizuota baltosios medžiagos karo ligoninei rinkliava. Vakare suorganizotas naujųjų metų sutikimo vakaras, iš kurio gautas 92,31 Lt pelnas – kurio 50 litų skirta Vincento ir Pauliaus draugijos

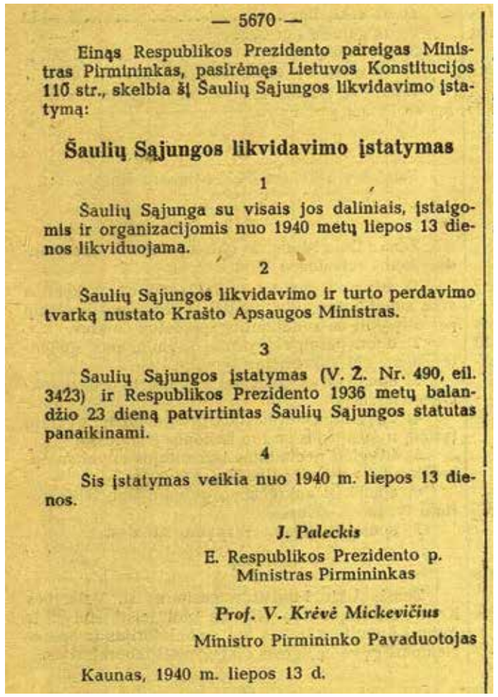

— 5670 —

Einąs Respublikos Prezidento pareigas Ministras Pirmininkas, pasirėmęs Lietuvos Konstitucijos 110 str., skelbia šį Šaulių Sąjungos likvidavimo įstatymą:

Šaulių Sąjungos likvidavimo įstatymas

1

Šaulių Sąjunga su visais jos daliniais, įstaigomis ir organizacijomis nuo 1940 metų liepos 13 dienos likviduojama.

2

Šaulių Sąjungos likvidavimo ir turto perdavimo tvarką nustato Krašto Apsaugos Ministras.

3

Šaulių Sąjungos įstatymas (V. Ž. Nr. 490, eil. 3423) ir Respublikos Prezidento 1936 metų balandžio 23 dieną patvirtintas Šaulių Sąjungos statutas panaikinami.

4

Šis įstatymas veikia nuo 1940 m. liepos 13 dienos.

J. Paleckis
E. Respublikos Prezidento p.
Ministras Pirmininkas

Prof. V. Krėvė Mickevičius
Ministro Pirmininko Pavaduotojas

Kaunas, 1940 m. liepos 13 d.

Lietuvos šaulių sąjungos likvidavimo įstatymas.
„Vyriausybės žinios“, 1940 m. Nr. 717

Išvažiuojančių į Vilniaus kraštą šaulių išleistuvės, 1939 m. lapkričio 9 d. *Iš A. Mandeikos rinkinio*

Merkinės skyriaus išlaikomam beturčių vaikų darželiui. 1940 m. vasarą būrį likviduojant būrio vadės pareigas laikinai ėjo Irena Vansevičiūtė.

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, Šaulių sąjunga buvo likviduota 1940 m. liepos 11 d. įsakymu. Iki 1941 m. birželio 22 d. įkalinta ir ištremta apie 80 proc. Šaulių Sąjungos padalinių, štabų, tarybų narių.

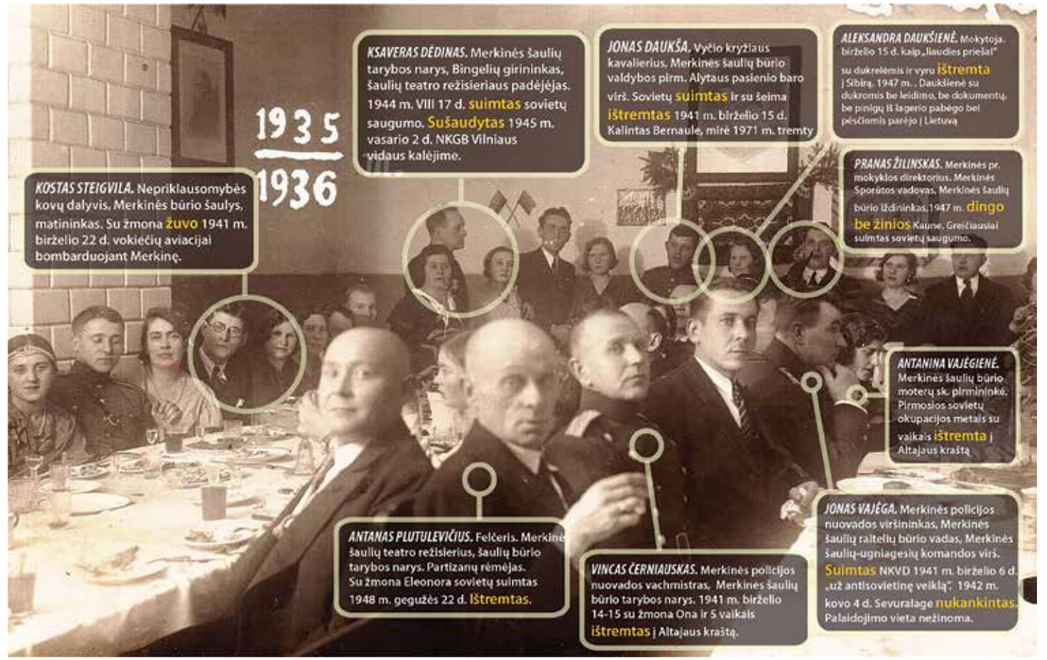

Merkinės šaulių būrio narių likimai. Nuotraukoje 1936 m. sutiktuvės.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

PETRAS BARZDA (1905–1963)

Paskutinis „Smetonos čėsų“ Merkinės policijos nuovados viršininkas

Arūnas Amšiejus

Būsimas Merkinės policijos nuovados viršininkas Petras Barzda gimė 1905 m. balandžio 5 d. Eivenių km., Dusetų vlsč., Zarasų apskr. Onos Marcinkevičiūtės bei Jono Barzdos šeimoje. Jis, kaip ištikimas Temidės tarnas, įstatymo ir teisingumo saugotojas tuo neramiu laikotarpiu daug nuveikė dėl Merkinės mstl. bei valsčiaus žmonių: saugojo viešąją tvarką, vykdė pažeidimų prevenciją bei tyrė kriminalinius nusikaltimus – vagystes, nužudymus, netikrų pinigų platinimą bei padirbinėjimą, įžūlėjančias bolševikines bei lenkiškąsias veiklas bei buvo aktyvus Lietuvos šaulių sąjungos narys.

Petras Barzda Zarasų m. progimnazijoje baigęs 4 klases, išvyko į Kauną. Čia įgijo buhalterio specialybę. Mokytojavo šalia gimtinės. Būtinąją karinę tarnybą atliko aviacijos pulke. Po tarnybos buvo priimtas į Utenos apskr. viešąją policiją. 1929 m. rugsėjo mėn. baigė Kauno aukštesniąją policijos mokyklą kaip X laidos kursantas. Nuo 1930 m. balandžio 3 d. skiriamas Utenos valsčiaus nuovados viršininko padėjėju. Įstoja į Lietuvos šaulių sąjungą. Nuo 1931 m. gruodžio 1-osios – Utenos apskr. policijos Utenos nuovados viršininkas. 1934 m. birželio 6–7 d. pasižymėjo užkardant voldemarininkų perversmą Kaune. Priklausė Lietuvos policijos sporto klubo Utenos sk. valdybai. Daug rašė į policijos žurnalą „Policija“. 1936 m. už uolų bei sąžiningą pareigų vykdymą Vidaus Reikalų ministeris (ministras) tarnybos vardu P. Barzdai išreiškė padėką.

1938 m. birželio 10 d. P. Barzdą policijos valdininko rotacija atbloškė į Dzūkiją, kur paskirtas vadovauti Alytaus apskr. Merkinės valsčiaus policijos nuovadai. P. Barzda šiame smėlėtame Lietuvos kampelyje, šalia demarkacinės linijos su lenkais aktyviai reiškėsi kaip darbštus, sumanus bei kūrybingas policijos valdininkas. Jam talkino nuovados policininkai: P. Pinkevičius, S. Mačiulskas, J. Kibildis, P. Jokubauskas bei kt. P. Barzda savo bei bendražygių nuveiktus darbus, išaiškintus kriminalinius nusikalimus, pasiūlymus dėl tarnybos gerinimo Merkinės valsčiaus teritorijoje publikavo Lietuvos policijos dvisavaitiniame žurnale „Policija“ („Dzūkijoje likviduotas pinigų padirbimas ir platinimas“, „Besilinksmindami ir klausydamiesi radijo, pakliuvo į policiją“, „Moteriškumo tragedija“, „Bankas po egle“ bei kt.). Nuovados viršininkas meniškai parašytus straipsnius dažnai pasirašydavo slapyvardžiu „Šarkabarzdis“.

Petras Barzda bei jo sutuoktinė Izabelė Barzdienė, dukra Adolfo, (g. 1906 m.) energingai įsiliejo į Lietuvos šaulių sąjungos Merkinės šaulių kuopą. Iniciatyvus aukštaitis priklausė III būriui. Jo aktyvi šauliška veikla buvo bendražygių pastebėta. 1939 m. išrinktas į kuopos tarybą, vėliau ėjo kuopos iždininko pareigas. P. Barzda su kitais aktyviais šauliais – L. Čapliku, K. Steigvila, Ks. Dėdinu, J. Gutausku bei kt. rūpinosi šaulių namų reikalais, ginklų įsigijimu, aukų rinkimu bei kt. 1939 m. sausio 6 d. į Merkinės moterų šaulių būrio tarybą bei būrio pirmininkės pavaduotojos (vėliau pirmininkės) pareigas išrinkta I. Barzdienė. Šis būrys rūpinosi švietimo, pirmosios pagalbos suteikimo, Merkinės šaulių namų remonto, šv. Vincento ir Pauliaus draugijos kuruojamo Merkinės beturčių vaikų darželio finansavimu bei kt. veikla. To meto spaudoje buvo rašoma: „Merkinės moterų šaulių būrys tokiam sulenkėjusiam pafrontės miestelyje yra tartum šviesos židinys.“

P. Barzda už pavyzdingą tarnybą buvo apdovanotas LDK Gedimino V laipsnio ordinu.

1940 m. liepos 12 d. P. Barzda sovietinės valdžios iš tarnybos atleistas. Vėlesnį, neramų Lietuvai laikotarpį P. Barzda mokytojavo Merkinės valsčiaus Masališkių pradžios mokykloje. Užsiėmė kūrybine veikla: tapė akvarele, rašė straipsnius bei eilėraščius. Į šį nuošalų Merkinės valsčiaus kampelį P. Barzdą su šeima galėjo pakviesti jo geras bičiulis, šaulys, Masališkių mokyklos mokytojas Jonas Paulaitis.

1941 m. birželio 14 d. rytą P. Barzda, I. Barzdienė, jų vaikai – Petras, g. 1925 m., Algirdas, g. 1927 m., Kęstutis, g. 1931 m., bei Birutė, g. 1936 m., raudonųjų okupantų kaip „liaudies priešai“ ištremti į Slavgorodo miestą, Altajaus kraštą. Čia 1942 m. gegužės mėn. suimtas, po metų liaudies teismo už „antisovietinę“ veiklą nuteistas 10 m. kalėti. Įkalintas. 1945 m. lapkričio 21 d. už Lietuvos laisvės idėjos iškėlimą poetinėje kūryboje dar kartą nuteistas. 1955 m. balandžio 21 d. jam pritaikyta amnestija pagal pirmą teistumą. 1960 m. vasario 26 d. bausmė panaikinta pagal antrą teistumą. Po įkalinimo P. Barzda sugrįžo į Slavgorodo m. 1963 m. rugpjūčio 28 d. P. Barzda tragiškai žuvo dirbant statybose. Palaidotas Slavgorodo m. kapinėse. 1989 m. P. Barzdos palaikai, dukros Birutės Grigaliūnienės iniciatyva, parvežti į Lietuvą. Jo kūnas palaidotas Rokantiškių kapinėse Vilniuje.

Petras Barzda. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

„Raudonoji“ tremtis, kalėjimai bei lageriai nepalaužė Merkinės policijos nuovados viršininko P. Barzdos. Jis daugelio senųjų merkiniškių atmintyje liko kaip sumanus, doras bei teisingas policijos valdininkas bei didelis Lietuvos patriotas. Šiandien jo užrašytus kriminalinius straipsnius kaip metodinę priemonę studijuoja jaunieji policijos pareigūnai. P. Barzda yra pavyzdys šiandieninės nepriklausomos Lietuvos policijos pareigūnams bei šauliams. Jis visada bus Merkinės krašto bendruomenės nariu.

Šaltiniai ir literatūra:

Aukštaitijos šviesuoliai. Indrašius V. Vilnius, 1999.

Dainavos partizanai. Kašelionis B. Vilnius, 1999.

Lietuvos gyventojų genocidas I tomas (A–Ž), 1939–1941. Vilnius, 1999.

Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos. Palskys E. Vilnius, 1995.

Merkinė (autorių kolektyvas). Vilnius, 1970.

Policininko atsiminimai. Kvaraciejus J. Merkinė, 2015.

Raitininkų kaimas. 1850–1950 m. Ulčinskas V. Vilnius, 1995.

Varėnos krašto šauliai 1919–1940. Česnulis V. Vilnius, 2008.

Merkio kraštas. 2013 m. Nr. 51.

Policija. 1930 m. Nr. 9; 1932 m. Nr. 2; 1933 m. Nr. 5; 1934 m. Nr. 14, 21; 1937 m. Nr. 6; 1937 m. Nr. 24; 1938 m. Nr. 11, Nr. 21; 1939 m. Nr. 8, Nr. 9; 1943 m. Nr. 1.

Trimitas. 1939 m. Nr. 6, Nr. 46; 1939 m. Nr. 46

JULIUS BLOZNELIS (1888–1980)

Mokytojas, savanoris, 1917 m. Lietuvių konferencijos dalyvis

Mindaugas Černiauskas

J. Bloznelis gimė 1888 m. liepos 24 d. Ryliškių kaime, Merkinės valsčiuje. Pirmąsias raides pažino slaptojoje kaimo lietuviškoje mokyklėlėje. 1901 m. baigė Merkinės pradžios mokyklą rusų kalba.

1904 m. mokslus tęsė Vilniuje. Čia jam didelę įtaką padarė tautiškai susipratę bendraamžiai ir svarbiausi to meto įvykiai: 1904 m. panaikintas spaudos lotyniškomis raidėmis draudimas, 1905 m. Didysis Vilniaus Seimas, nubrėžęs tautinio veikimo gaires. Vėliau Julius prisiminė: „Aš, apsirūpinęs Seimo nutarimais, grįžau namo. Dalį parvežtų nutarimų prilipdžiau gerai matomose vietose ant sienų ir miestely, kitus išdalinau raštingiems valstiečiams.“

1906 m. J. Bloznelis Maskvoje išlaikė progimnazijos kurso egzaminus. 1907 m. praleido Ryliškiuose, mokydamas savo pusbrolius ir kaimynų vaikus. Supratęs mokslo svarbą ir kaip sunku beraščiam žmogui, ragino jaunimą mokytis, pats vakarais 3 kartus per savaitę vesdavo užsiėmimus. Inicijavo kooperatyvinio knygynėlio steigimą. 1909–1910 m. Julius rinko tautosaką, užrašinėjo dainas savo ir kaimyniniuose kaimuose. Merkinės vargonininkui Pijui Adomavičiui ir Vincui Krėvei perdavė per 400 užrašytų dainų.

1914 m. pavasarį J. Bloznelis su Ryliškių jaunimu Merkinėje suorganizavo pirmą viešą vaidinimą-vakarą „Ponas ir Mužikas“. Vaidinimas sulaukė didelio susidomėjimo. Žiūrovų, suvažiavusių ir suėjusių, buvo labai daug, ne tik iš Merkinės apylinkės, bet ir iš kitų – Perlojos, Nedzingės. Tai buvo ryškus įvykis tautiniame Merkinės gyvenime.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, J. Bloznelis Merkinėje išrinktas naujai įsteigto Komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpti pirmininko pavaduotoju, taip pat rūpinosi Ryliškių, Klepočių, Lizdų ir Druskininkų vaikų švietimu.

1917 m. Vilniuje organizuojant Lietuvių konferenciją, atstovu nuo Alytaus apskrities į konferenciją buvo paskirtas Julius Bloznelis.

Traukiantis vokiečiams, Julius Bloznelis aktyviai įsitraukė į Merkinės valsčiaus komiteto organizavimo reikalus. Jis buvo ir pirmuoju valsčiaus komiteto pirmininku. 1919 m. sausio mėn. J. Bloznelis išvyko savanoriu į I pėstininkų pulką. „Stoti mane į kariuomenę paskatino gresiantis mano Tėvynei pavojus iš Rytų kaimynų, ypač Lenkijos.“ J. Bloznelis dalyvavo I pulko žygyje kovose su bolševikais Utenos fronte. Čia jis vadovavo pirmos eilės gurguolei, aprūpinančiai karius ginklais, maistu ir pašaru. Vėliau pulkas permestas kovoti su bermontininkais. Į Alytų sugrįžęs tik 1920 m. pradžioje, J. Bloznelis paskirtas pulko ūkio dalies raštinės vedėju, tai prilygo kapitono laipsniui.

1921 m. Merkinėje įsteigus progimnaziją, Vinco Krėvės-Mickevičiaus prašymu Prezidentui, J. Bloznelis iš kariuomenės atleistas ir 1922 m. spalio mėn. paskirtas mokytoju Merkinėje, kur gyveno ir dirbo iki 1926 m. rugsėjo mėn. 1927 m. Julius įsidarbino Kaune, Mokesčių departamente, kur išdirbo iki 1940 m. rudens. 1948 m. birželio mėn. J. Bloznelis su dviem dukromis ir antrąja žmona buvo ištremti į Krasnojarsko kraštą Ingaševo rajoną. Iš Sibiro sugrįžo 1956 m. Mirė 1980 m. spalio 14 d. Kaune. Palaidotas Merkinėje.

Parengta pagal: Julius Bloznelis. Merkinės takais. Prisiminimai. Kaunas, 2000.

J. Bloznelis (dešinėje) Merkinėje apie 1921 m. Centre stovi vienas iš Baltgudžių partizanų vadų Viačislavas Razumavičius (slapyvardis „Chmara“). *Iš A. Černiausko rinkinio*

VINCAS ČERNIAUSKAS (1896–1977)

Merkinės policijos nuovados vachmistras, šaulys

Gintaras Lučinskas

Vincas Černiauskas gimė 1896 m. lapkričio 23 d. Alytaus apskrityje, Alovės (Aleksandrovsko) valsčiuje, Poteronių kaime, valstiečių Stepono ir Pranciškos (Zajankauskaitės) Černiauskų šeimoje. Krikštytas gruodžio 1 d. Alovės parapijos bažnyčioje. Turėjo brolį Juozą (1899-1985). Karinę prievolę atliko Rusijos kariuomenėje. Poteronių kaime valdė 4,54 ha ūkį. Tėvas prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo išvykęs į Jungtines Amerikos Valstijas uždarbiauti.

1918 m. liepos 1 d. Alovės parapijos bažnyčioje Vincas Černiauskas susituokė su Ona Pangonyte.

1920 m. liepos 15 d. Vincas Černiauskas priimtas tarnauti į Alytaus apskrities policiją policininku. 1921 m. rugsėjo 1 d. paskirtas vyr. policininku. 1923 m. birželio 15 d. paskirtas nuovados viršininko padėjėju. 1932 m. liepos 1 d. paskirtas Liškiavos II eilės nuovados viršininku. Nuo 1933 m. birželio 1 d., kaip neturintis nustatyto mokslo cenzo, paskirtas Merkinės policijos nuovados vachmistru.

1928 m. Vincas Černiauskas apdovanotas Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio medaliu.

Pirmojo Lietuvos policijos tarnautojų surašymo 1932 m. sausio 17 d. lape nurodyta, kad Alytaus apskrities policijos II nuovados (Miroslavo nuovados viršininko padėjėjas) vyr. policininkas Vincas Černiauskas turi pradinį išsilavinimą, bet moka rusų ir lenkų kalbas. Baigęs specialų aukštesnįjį policijos mokslą. Dar tarnavo Butrimonių, Alovės policijos nuovadose.

Lietuvos Respublikos Prezidento 1937 m. vasario 16 d. aktu Nr. 216, kaip uoliai ir sąžiningai ištarnavęs policijos tarnyboje 16 metų, Alytaus apskrities policijos vachmistras Vincas Černiauskas apdovanotas DLK Gedimino ordino 2-ojo laipsnio medaliu.

Vincas Černiauskas priklausė Lietuvos šaulių sąjungai, 1938 m. vasario 6 d. išrinktas Merkinės šaulių būrio tarybos nariu.

Lietuvai atgavus Vilniaus kraštą, nuo 1939 m. lapkričio 1 d. Alytaus apskrities policijos vachmistras Vincas Černiauskas buvo perkeltas tarnauti į Valkininkų apskrities Rūdiškių policijos nuovadą vachmistru, nuo gruodžio 16 d. paskirtas šios nuovados viršininko padėjėju. 1940 m. vasario 1 d. paskirtas Vilniaus miesto policijos nuovados viršininko padėjėju. Vėliau paskirtas dirbti kalėjimo, buvusio Domininkonų gatvėje, viršininku. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, Vincas Černiauskas iš pareigų atleistas, grįžo į tėviškę.

1942 m. kovo 24 d. Alovės policijos nuovados vachmistro Jono Perlio sudarytame „Žinių lape apie išvežtą į Rusijos gilumą bolševikų buv. policijos tarnautoją“ nurodyta, kad Vincas Černiauskas iki 1940 m. birželio 15 d. tarnavo Vilniaus kalėjimo viršininku, vėliau gyveno Alovės valsčiuje, Poteronių kaime savo ūkyje ir dirbo kasdieninį ūkio darbą. 1941 m. naktį iš birželio 14 d. į 15 d. su žmona Ona ir 5 vaikais išvežtas į Rusiją. Žinias suteikęs J. Pangonis akcentavo, kad „Vincas Černiauskas buvo lietuvis patriotas, jokioms bolševikinėms organizacijoms nepriklausė, bet priklausė lietuvių aktyvistų Alytaus rajono būriui“.

1941 m. birželio 14-15 d. iš gimtinės Vincas Černiauskas ištremtas į Altajaus kraštą, Smolenskojės rajoną, Liniovsko tarybinį ūkį. 1942 m. perkeltas į Jakutiją, Balūno rajoną, Bykovo gyvenvietę, 1945 m. perkeltas į Jakutijos, Ordžonikidzevskio rajono, Petrovsko gyvenvietę, nuo 1948 m. gyveno Jakutske. Kartu buvo ištremti ir šeimos nariai bei artimieji: žmona Ona Černiauskienė, duktė Antano (1900-1986), iš tremties paleista 1958 m. liepos 28 d., 1960 m. grįžo į Lietuvą, mirė 1985 m.; sūnus Algis Černiauskas (g. 1930 m.), iš tremties paleistas 1955 m. liepos 15 d., į Lietuvą negrįžo; sūnus Sirputis Černiauskas (1931-2006), iš tremties paleistas 1958 m. birželio 14 d., į Lietuvą negrįžo; duktė Dana Černiauskaitė (1927-2002), iš tremties paleista 1958 m. gegužės 31 d., 1977 m. grįžo į Lietuvą; duktė Genė Černiauskaitė (1925-2006), iš tremties paleista 1958 m. gegužės 31 d., į Lietuvą negrįžo; duktė Natalija Černiauskaitė (1923-2008), iš tremties paleista 1958 m. 1958 m. liepos 28 d., 1961 m. grįžo į Lietuvą; motina Ieva Černiauskienė, duktė Stepono, g. 1876 m. mirė 1941 m. Altajaus krašte; motinos sesuo Ona Jankauskaitė, Stepono, g. 1880 m., mirė 1942 m. vežama prie Laptevų jūros; duktė Elena Černiauskaitė (1919-2002), 1952 m. savanoriškai nuvyko į tremtį. Iš tremties paleista 1958 m. liepos 28 d., 1967 m. grįžo į Lietuvą.

Vincas Černiauskas paleistas iš tremties 1958 m. lapkričio 14 d. 1960 m. grįžo į Lietuvą, apsigyveno Mažeikiuose, nes gimtinėje neleido gyventi. Po kelių metų grįžo į Alovę, vėliau gyveno Alytuje. Mirė 1977 m. vasario 6 d., palaidotas Alytuje, Daugų gatvės kapinėse.

1988 m. spalio 1 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku Vincas Černiauskas ir jo šeimos nariai buvo reabilituoti.

Vincas Černiauskas su žmona Ona ir vaikais. Merkinė, 1934 m.

Iš Antano Mandeikos šeimos albumo

Šaltiniai ir literatūra:

1. Lietuvos valstybės Istorijos archyvas, f. 1437, ap. 1, b. 5, l. 193, Nr. 118 (V. Černiausko gimimo akto įrašas).

2. Ten pat, f. 1437, ap. 1, b. 10, l. 28, Nr. 9 (V. Černiausko ir A. Pangonytės santuokos akto įrašas).

3. Lietuvos Centrinis valstybės archyvas, f. 377, ap. 2, b. 206, l. 155-156.

4. Ten pat, f. 394, ap. 17, b. 855.

5. Ten pat, f. R-683, ap. 2, b. 14, l. 76.

6. 1941-1952 metų Lietuvos tremtiniai. Vilnius, 1993, p. 63.

7. Lietuvos gyventojų genocidas, I tomas (1939-1941). Vilnius, 1999, p. 211.

8. 10 metų ištarnavo policijoje. Policija. 1930 m. liepos 15 d. Nr. 14, p. 278.

9. Policijos valdininkų pasikeitimai. Perkelti. Policija. 1932 m. rugpjūčio 1 d. Nr. 15, p. [apatinis viršelis].

10. Apdovanotieji. Policija. 1937 m. kovo 1 d. Nr. 5, p. 99.

11. Policijos valdininkų keitimas. Policija. 1939 m. lapkričio 15 d. Nr. 22, p. [apatinis viršelis].

12. Policijos valdininkų keitimas. Policija. 1939 m. gruodžio 25 d. Nr. 24, p. [apatinis viršelis].

13. Policijos valdininkų keitimas. Policija. 1940 m. vasario 1 d. Nr. 3, p. 60.

14. Lietuvos policijos pareigūnų, bolševikų išvežtų į Rusijos gilumą, sąrašas. Policija. 1943 m. lapkričio mėn. Nr. 1, p. 21.

15. Merkinė. Trimitas. 1938 m. kovo 10 d. Nr. 10, p. 252.

16. Vidaus reikalų ministerijos 1988 m. gruodžio 2 d. pažyma Nr. 6/6 M-131.

17. Anūko Antano Mandeikos suteiktos žinios.

JONAS DAUKŠA (1896–1971)

Vyčio kryžiaus kavalierius, šaulys

Arūnas Amšiejus

1896 m. rugsėjo 2 d. zanavykų krašte Surgučių km. Sasnavos vlsč. Marijampolės apskr. gimė Lietuvos kariuomenės savanoris, Vyčio Kryžiaus kavalierius, vienas gabiausių, uoliausių bei ilgiausiai ištarnavusių Alytaus apskrityje pasienio policijos vadų Jonas Daukša, sūnus Andriaus. 1918 m. jis baigė 6 Marijampolės gimnazijos klases. 1919 m. vasario mėn. 5 d. įstojo į Marijampolės savanorių būrį (vėliau sujungtą su Lietuvos kariuomenės 2 pėstininkų pulku). Tarnavo žvalgų komandoje. Kovojo su bermontininkais, lenkais. 1919 m. už parodytą ryžtą bei narsą kovose su bolševikais savanoris apdovanojamas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“, vėliau pavadintą Vyčio Kryžiaus I laipsnio ordinu (Nr. 613), Savanorių kūrėjų (liud. Nr. 3087) bei Nepriklausomybės medaliais. 1921 m. J. Daukša baigė Lietuvos karo mokyklos IV laidą. Jam suteiktas leitenanto laipsnis bei paskirtas į Lietuvos kariuomenės 12 pėstininkų pulką.

Nuo 1924 m. sausio 1 d. J. Daukša tarnavo Lietuvos pasienio policijoje. 1927 m. gruodžio 2 d. jis atkeliamas į Dzūkiją bei skiriamas pasienio policijos Alytaus baro IV rajono viršininku. Šio rajono būstinė buvo įsikūrusi Perlojos bažnytkaimyje prie Merkio upės, prie administracinės linijos su lenkais, nederlingame Dainavos krašto kampelyje, „kur tik smėlis, grikiai bei vaikai“. Rajono viršininkas skirdavo pasienio sargybas, jų išdėstymą bei patikrinimus. Laisvalaikiu užsiėmė visuomenine veikla. 1930 m. – Vytauto Didžiojo metais – kartu su Perlojos klebonu „bažnyčios siela“ Pranu Cibulskiu (1892–1967), kaimo pradžios mokyklos vedėju Vladu Aravičiumi priklausė Vytauto Didžiojo Komitetui. 1930 m. rugpjūčio 20 d. 7 val. Komitetas Perlojos kaime suorganizavo Vytauto paveikslo bei Raportų knygos iškilmingą sutikimą.

1931 m. rugsėjo 1 d. Vidaus Reikalų ministro įsakymu J. Daukša paaukštinamas į pasienio policijos Alytaus baro viršininkus. Jo tarnybos vieta persikelia į Merkinės mstl., į dr. Bakšio g. 17. Naujasis pasienio vadovas pasirodo kaip pareigingas, reiklus, principingas baro viršininkas. Jo vadovaujamų pareigūnų saugomas ruožas buvo nuo Liškiavos km. Merkinės vlsč. iki Akmens km. Varėnos vlsč. To meto pasieniečiai ne tik užkardindavo nelegalių prekių kontrabandą į Lietuvą, bet užkirsdavo kelią neteisėtam plečkaitininkų, įvairių šnipų, kurie bandydavo klibinti mūsų nepriklausomos valstybės pamatus, patekimui į šalį. J. Daukša apie valstybės sienos apsaugą, pasienio tarnybos gerinimą bei pasiektus rezultatus išsamiai raštu informuodavo savo vadovą – Alytaus aps. viršininką. 1931 m. J. Daukša už pavyzdingą tarnybą LR Prezidento apdovanojamas Vytauto Didžiojo V laipsnio ordinu. To meto tarnyba pasienyje su lenkais buvo nerami: 1932 m. gegužės 1 d. 19 val. Uciekos k. ribose, 2-ajame pasienio rajone tarnybos metu į kairės kojos blauzdą lenkų buvo sužeistas pasienietis Jonas Lukšys, sūnus Juozo (g. 1912 m.), 1935 m. lapkričio 27 d. iš lenkų okupuotos Lietuvos buvo šaudyta į Liškiavos vienuolyno pastatus, vos nenukentėjo vikaras Danielius Baužys (1900–1984) ir kt. Lietuvos pasieniečiai visą laiką turėdavo būti budrūs, kad nebūtų okupantų lenkų nušauti.

Baro viršininkas J. Daukša aktyviai dalyvavo visuomeninėje bei šauliškoje veikloje. Nuo 1934 m. gruodžio 30 d. jis išrenkamas Merkinės šaulių būrio valdybos nariu, o nuo 1935 m. kovo 1 d. šaulių būrio valdybos pirmininku. Merkinėje J. Daukša su savo pavaldžiais pasienio rajonų viršininkais Petru Bistricku (1896–1944), Povilu Dirkiu (1889–1974), Antanu Dubausku bei kt. pareigūnais buvo aktyvūs visose valstybinėse, katalikiškose bei šauliškose šventėse. 1933 m. rugsėjo 8 d. jie dalyvavo Tautos šventėje, lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno minėjime (tuo metu senoji Rinkos aikštė pavadinta S. Dariaus ir S. Girėno vardu), 1935 m. gegužės 26 d. kariuomenės ir visuomenės susiartinimo šventėje. 1935 m. birželio 9–10 d. aktyviai reiškiasi organizuojant Senovės dieną Merkinės mstl., bendrauja su pasienio mokomojo būrio Merkinėje pasieniečiais, dalyvauja apskrities šaudymo kariškais ginklais varžybose, laisvalaikiu medžioja.

J. Daukšos gyvenimas Merkinės vlsč. galėjo baigtis tragiškai. 1935 m. lapkričio 24 d. savaitinis laikraštis „Suvalkietis“ straipsnyje „Norėjo nužudyti Alytaus baro viršininką Daukšą“ rašo: „Lapkričio 19 d. pietų metu, betikrinant Alytaus pasienio policijos sargybas, <...> Milioniškių k. Merkinės valsč. pasienio policijos sargybos būstinėje policininkas Julius Kučinskas lengvai revolverio šūviu sužeidė baro viršininką Daukšą Joną. Po šūvio, užspringus revolveriui, sargybos viršininkas Sanka Jonas iš Kučinsko rankų revolverį išmušė. Pametęs revolverį, Kučinskas sumišęs pasileido bėgti, su savimi nusinešdamas karišką šautuvą. Atbėgęs iki Merkio upės, Milioniškių km. laukuose nusišovė.“ J. Daukša buvo paguldytas į apskrities ligoninę. Jis tvirtino, kad pasienietį J. Kučinską (1905–1935) su juo susidoroti pasamdė plečkaitininkai. 1936 m. sausio 1 d. Alytaus baro viršininkas savo saugumo bei tarnybos labui perkeltas į Šakių apskr. pasienio policiją, o 1938 m. balandžio 1 d. į Lazdijų m. vadovauti Seinų apskrities policijai.

J. Daukša Merkinėje.
Iš V. Kavaliausko rinkinio

1941 m. birželio 15 d. J. Daukša, kaip „sovietinės liaudies priešas bei buržuazinės valdžios pakalikas“, jo žmona mokytoja Aleksandra Daukšienė, Jono (1909–1988), dukra Audronė Daukšaitė (Gincienė) g. 1932 m. bei dvejų metukų Giedra Elžbieta Daukšaitė (Dumbliauskienė) iš Tėvynės išvežti į Sibirą. J. Daukša nuo šeimos atskirtas. 1947 m. A. Daukšienė su dukromis be leidimo, be dokumentų, be pinigų iš lagerio pabėgo bei sugebėjo pėsčiomis pareiti į tėvų žemelę Lietuvą. J. Daukša kalėjo Barnaule, Altajaus krašte, vėliau Južakove, Troickojės r., o 1971 m., tremties palaužtas, mirė tolimajame Barnaulo m., Rusijos FR.

Šaltiniai ir literatūra:

Lietuvos slaptosios tarnybos 1918–1940. Anušauskas A. Vilnius, 1993, p. 198–201.

Lietuvos valstybės sienos apsaugos karininkai 1918–1940 m. Balaišis A. Vilnius, 2007, p. 96–98.

Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941. T I. Vilnius, 1999, p. 228–229.

Lietuvos valstybės sienos apsauga 1918–1940 m. Žmonės ir įvykiai. Balaišis A. Vilnius, 2006, p. 148.

Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai. T. I. Kavaliauskas V. Vilnius, 2014, p. 634–637.

Varėnos krašto šauliai 1919–1940. Česnulis V. Vilnius, 2008. p. 292–293.

Diena. Jie valdo Lietuvą. 1935 m. sausio 20 d. Nr. 3, p. 3–4.

Karys. Vyčio kryžiaus kavalieriai. 1938 m. lapkričio 19 d. Nr. 46, p. 1303–1306.

Policija. Alytaus baras. 1935 m. gruodžio 24 d. Nr. 24, p. 451.

Policija. Apdovanoti ordinais ir medaliais. 1931 m. rugsėjo 15 d. Nr. 18, p. 351.

Policija. Daug policijos valdininkų pakelti į aukštesnį karininko laipsnį. 1935 m. gruodžio 1 d. Nr. 23, p. 430.

Policija. Dešimt metų vidaus ministerijos tarnyboje. 1935 m. balandžio 1 d. Nr. 7, p. 139.

Policija. Dešimts metų ištarnavo. 1934 m. sausio 1–15 d. Nr. 1–2, p. 45.

Policija. Kariškų šautuvų šaudymo rungtynės. 1935 m. spalio 2 d. Nr. 19, p. 345–346.

Policija. Lietuvos policijos pareigūnų, bolševikų išvežtų į Rusijos gilumą, sąrašas. 1943 m. lapkričio mėn., p. 21.

Policija. Mūsų žinios. Atleisti policijos vadai. 1940 m. liepos 15 d. Nr. 14, p. 263.

Policija. Nauja policijos sporto klubo centro valdyba. 1936 m. sausio 15 d. Nr. 2, p. 35.

Policija. Naujas Alytaus baro viršininkas. 1931 m. spalio 15 d. Nr. 20, p. 397.

Policija. Pašautas pasienio sargybinis. 1932 m. gegužės 15 d. Nr. 10, viršelis.

Policija. Policijos valdininkų pakeitimai. Paskirti. 1938 m. kovo 15 d. Nr. 6, viršelis.

Policija. Policijos sudėties pasikeitimai. Perkelti. 1928 m. sausio mėn. Nr. 1, p. 31–32.

Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. Paaukštinti. 1931 m. kovo 15 d. Nr. 6, p. 122.

Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. Paaukštinti. 1931 m. gruodžio 15 d. Nr. 24, p. 486–487.

Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. Perkelti. 1931 m. birželio 1 d. Nr. 11, p. 221.

Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. Perkelti. 1936 m. sausio 1 d. Nr. 1, p. 18–19.

Policija. Uolaus darbo geri vaisiai. 1936 m. sausio 1 d. Nr. 1, p. 19.

Suvalkietis. Alytus. Apdovanoti Vytauto Didžiojo ordinais. 1931 m. rugsėjo 20 d. Nr. 38, p. 4.

Suvalkietis. Alytus. 1931 m. spalio 4 d. Nr. 40, p. 5.

Suvalkietis. Norėjo nužudyti Alytaus baro viršininką Daukšą. 1935 m. lapkričio 24 d. Nr. 46, p. 1.

ADOLFAS DAUNORAS (1903–1942)

Merkinės policijos nuovados viršininkas

Arūnas Amšiejus

1903 m. rugsėjo 23 d. Rygos m. Latvijos Respublikoje gimė būsimas Merkinės policijos nuovados viršininkas Adolfas Daunoras, sūnus Jono. 1920 m. rugpjūčio 11 d. A. Daunoras tautinių jausmų vedamas atvyko į Lietuvą iš Latvijos. Tarnavo savanoriu Lietuvos kariuomenėje. Užsitarnavo jaunesniojo puskarininkio laipsnį. Dalyvavo mūšiuose su lenkais. 1922 m. liepos 1 d. priimtas į policijos tarnybą – paskirtas Seinų apskr. neutralios zonos (juostos) nuovados viršininko padėjėju.

1922 m. spalio 7 d. A. Daunoras kartu su Seinų bei Vilkaviškio aps. milicininkais neutralioje juostoje esančiame Guronių k. (tuo metu Seinų aps. Leipalingio vlsč.) nelygiame mūšyje kovėsi prieš maždaug 80 lenkų banditų, vadovaujamų Varviškės „komendanto“ Chmūros. A. Daunoras žiauriose kautynėse buvo sužeistas. Jis neteko kelių kovos draugų (J. Janulevičiaus, A. Likumavičiaus bei V. Maknevičiaus), sužeistas taip pat buvo milicininkas J. Latoža. Lenkai kaimą apiplėšė, nuniokojo mokyklą, nužudė bei sužeidė keletą vietinių civilių gyventojų.

Nuo 1922 m. lapkričio 30 d. A. Daunoras paskirtas vadovauti Seinų apskr. nuovadai. Panaikinus neutraliąją juostą, šis policijos valdininkas tarnybinę odisėją tęsė Kretingos apskr. A. Daunoras baigė Aukštesniosios policijos mokyklos III laidą. 1926 m. kovo mėn. paskirtas Šakių apskr. Lukšių policijos nuovados viršininko padėjėju. 1928 m. rugpjūčio mėn. perkeltas į tas pačias pareigas Alytaus apskr.

Nuo 1929 m. rugsėjo 15 d. Vidaus reikalų ministro įsakymu A. Daunoras paskirtas vadovauti IV Merkinės viešosios policijos nuovadai (buvo įsikūrusi Bakšio g.). Čia jis pakeitė policijos nuovados viršininką Bonifacą Naujoką. A. Daunoras Merkinės vlsč. šalia administracinės linijos su Lenkijos užimtu Lietuvos kraštu aiškinosi nusikaltimus bei vykdė jų prevenciją, patruliuodavo švenčių, renginių bei turgadienių metu, išieškodavo mokesčius. Kartu su pasienio policijos Alytaus baro II bei III rajono pasieniečiais kovojo prieš kontrabandinių prekių gabenimą, kartu su Kriminaline policija tyrė plečkaitininkų, kitų lenkiškųjų gaivalų bei pogrindinių komunistinių kuopelių veiklą.

1932 m. liepos 1 d. A. Daunoras paskirtas vadovauti Alytaus m. I eilės nuovadai (iki 1934 m. balandžio 1 d.). Vėliau tarnavo policijoje Zarasų, Seinų, Telšių bei Utenos apskr. 1935 m. Vidaus reikalų ministro „parėdymu“, už sumanumą išaiškinant ir sulaikant Šventežerio nuovados viršininko Antano Gritėno (g. 1894 m.) žudiką, A. Daunorui paskirta solidi 200 Lt premija. Už Lietuvos laisvės kovas jis apdovanotas Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio medaliu (liudijimo Nr. 724, išduotas 1928 m.) bei Laisvės medaliu.

A. Daunoras savo gyvenimą pašventė Lietuvai, jos laisvei, Dzūkijos žmonių saugumui bei jų turto apsaugai. 1935 m. savaitinis leidinys „Suvalkietis“ apie jį rašė: „P[onas]. Daunora pasižymėjo taktiškumu ir sugyvenimu su visuomene, todėl, be priešvalstybinių gaivalų ir kitokių parazitų, buvo visų gerbiamas ir mylimas.“

Po Lietuvos okupacijos A. Daunoras sovietų atleistas iš tarnybos, gyveno Kaune. 1941 m. birželio 14 d. suimtas, išvežtas į Sevuralagą (Sverdlovsko srityje). 1942 m. birželio 17 d. Ypatingojo pasitarimo nuteistas mirties bausme. Liepos 6 d. išvežtas į kalėjimą Sverdlovske. Liepos 17 d. A. Daunoras „kaip liaudies priešas bei buržuazinės santvarkos kūrėjas“ sušaudytas Sverdlovsko kalėjime (Rusijoje).

Merkinės nuovados policijos viršininkas A. Daunoras (dešinėje), 1931 m. Iš A. Antanevičiaus rinkinio

Šaltiniai ir literatūra:

Lietuvos gyventojų genocidas. Vilnius, 1999, p. 230.

Lietuvos slaptosios tarnybos. Anušauskas A. Vilnius, 1993, p. 128–141.

Merkinė. Autorių kolektyvas. Vilnius, 1970, p. 96–109.

Varviškės respublika. Lučinskas G. Alytus, 2013, p. 41.

Vilniaus golgota. Biržiška M. Vilnius, 1992, p. 193.

Žuvę už Lietuvą. Laisvės kovos Dainavos krašte 1918–1923 metais. Lučinskas G. Alytus, 2010, p. 257.

Policija. Apdovanotas nuovados viršininkas Daunoras. 1935 m. birželio 1 d. Nr. 11, p. 208.

Policija. Dešimt metų policijos tarnyboje. 1933 m. rugpjūčio 15 d. Nr. 16, p. 265–266.

Jaunimo draugas. 1936 m. balandžio mėn. Nr. 4, p. 160.

Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. 1929 m. spalio 15 d. Nr. 19, p. 368.

Policija. Policijos valdininkų pasikeitimas. 1930 m. gegužės 15 d. Nr. 10, p. 200.

Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. 1932 m. rugpjūčio 1 d. Nr. 15, p. 264.

Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. 1931 m. kovo 15 d. Nr. 6, p. 122.

Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. 1934 m. gegužės 1 d. Nr. 9, p. 148.

Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. 1934 m. rugpjūčio 1–15 d. Nr. 15–16, p. 255.

Policija. Policijos valdininkų pakeitimai. 1937 m. spalio 15 d. Nr. 20, p. 408.

Policija. Žiauriai nužudytas nuovados viršininkas. 1934 m. gruodžio 15 d. Nr. 24, p. 418.

Suvalkietis. Neilgai džiaugėmės energingu viršininku. 1935 m. sausio 13 d. Nr. 2, p. 4.

Suvalkietis. Suimtas nuovados v-ko užmušėjas. 1935 m. gegužės 19 d. Nr. 20, p. 1.

Suvalkietis. Žmogžudžiams aukščiausios bausmės. 1934 m. gruodžio 31 d. Nr. 52, p. 4.

Trimitas. 1938 m. vasario 3 d. Nr. 5, p. 98.

Už Laisvę (XXI amžiaus priedas). Paroda, skirta 1942–1943 m. Sverdlovsko lageryje sušaudytiems LR piliečiams. 2014 m. kovo 7 d. Nr. 2.

ALEKSANDRAS ČYRAS (1885–1947)

Merkinės vaistininkas, aktyvus bendruomenės narys

Algimantas Černiauskas

Aleksandras Čyras gimė 1885 m. Merkinės parapijos Randamonių kaime. Mokėsi Merkinės pradžios mokykloje, kartu su Vincu Krėve-Mickevičiumi studijavo Vilniaus kunigų seminarijoje, nebaigęs studijų išvyko į Rygą, tapo vaistininko mokiniu. Suviliotas V. Krėvės pasakojimų apie Gruziją, persikėlė į Kaukazą, dirbo Romanovskio Chutore vaistinėje. Išlaikęs prie Kijevo universiteto vaistinės padėjėjo egzaminus, kurį laiką tarnavo Kijevo vaistinėje. Vėliau grįžo į Kaukazą, kur dirbo vaistinėje Grozne. Grįžęs į Kijevą vėl tarnavo vaistinėje, studijavo universitete Medicinos fakulteto farmacijos skyriuje, kurį baigęs 1917 m. įgijo provizoriaus diplomą. Grįžęs į Merkinę aktyviai dalyvavo kuriant valsčiaus komitetą, bet greitai nuo politikos nutolo ir iškeliavo į Seirijus, kur buvo laisva vaistininko vieta. 1919 m. išsirūpinęs leidimą kurti vaistinę Merkinėje grįžo. Trumpai vadovavo Tautininkų partijos Merkinės biurui, buvo Lietuvai pagražinti Merkinės skyriaus pirmininku. Rūpinosi Merkinės piliakalnio išsaugojimu, teisėsi su malūno, kurio tvenkinio vanduo paplovė ir sugriovė Merkinės piliakalnį, savininku. Bylą per kelis teismo procesus laimėjo ir privertė malūno savininką suniokotą piliakalnį apželdinti. Vilniaus gatvėje susimūrijo raudonų plytų vaistinę, virš durų lotyniškom raidėm parašė „APTIEKA“. Provizorius buvo praktiškas, taupus, negėrė, nerūkė, nepagailėjo auksinų ir besikuriančiam Lietuvos universitetui. 1939 m. laišku Vincui Krėvei tarpininkavo Merkinės miestelėnų prašymui, adresuotam Švietimo ministrui dėl Merkinės progimnazijos atkūrimo. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, vaistinė buvo nacionalizuota. Vaistinės pastatas karo metu sudegė bombarduojant Merkinę. A. Čyras mirė 1947 m. lapkričio 15 d., palaidotas Merkinėje.

Aleksandras Čyras su žmona Stefanija, sūnumis Aleksandru ir Petriuku, dukra Onute prie savo vaistinės Vilniaus g. 10 Merkinėje. Apie 1938 m. *Iš Čyrų šeimos albumo*

Šaltiniai ir literatūra:

Akademikas Aleksandras Čyras. Gyvenimo spalvos. Juozas Stražnickas, 2006.

KSAVERAS DĖDINAS (1905–1945)

Bingelių girininkijos girininkas, šaulys

Arūnas Amšiejus

1905 m. lapkričio 12 d. zanavykų krašte Vaitiekupių k. Sintautų vlsč. Šakių apskrityje gimė būsimas Lietuvos žemės ūkio ministerijos Miškų departamento Varėnos urėdijos Bingelių girininkijos girininkas Ksaveras Dėdinas, sūnus Jono. Jis užaugo dvylikos vaikų būryje, kuriuos auklėjo motina Petronėlė Liorentaitė-Dėdinienė.

1930 m. Ks. Dėdinas baigė Alytaus aukštesniąją miškų mokyklą. 1930 m. lapkričio 1 d. Žemės ūkio ministro įsakymu Nr. 219 miškininko profesiją gavęs vyras buvo paskirtas vyr. eiguliu į Aukštesnės miškų mokyklos urėdiją, vėliau girininku į Seinų miškų urėdiją. 1932 m. gegužės 20 d. Ž. Ū. ministro įsakymu Nr. 90 Ks. Dėdinas buvo paskirtas III eilės girininku į Varėnos miškų urėdijos Bingelių girininkiją. Čia jis pakeitė senyvo amžiaus sulaukusį Vincą Blažį. Bingelių girininkijos tarnybinės patalpos buvo įsikūrę Merkinės mstl., Vilniaus g. 15. Varėnos urėdijai priklausė Merkinės (girininkas Simas Klimavičius), Perlojos, Daugų, Dusmenų girininkijos. Viena iš urėdijos funkcijų buvo miško kirtimo organizavimas. 1935 m. mėnesinis miškininkystės žurnalas „Mūsų girios“ skelbė: „Varėnos urėdija. Skirta kirsti 40 000 kietmetrių. Pradėti kirtimai lapkričio mėn. Iki Kalėdų iškirsta arti pusės. Dirba 200 kirtikų ir numatoma 500 vežikų. Rąstai vežami net prie Nemuno. Darbininkai vietiniai. Samdoma 4 prižiūrėtojai, 2 raštininkai ir 4 sandėlio sargai.“ Urėdijos tarnautojai priskirtoje teritorijoje rūpinosi miškų, gyvosios gamtos apsauga, miško atsodinimu bei kt.

1932 m. Ks. Dėdinas įstojo į Lietuvos šaulių sąjungą XIX Alytaus rinktinės Merkinės būrį. Nuo to laiko buvo iniciatyvus jo narys. 1933 m. girininkas buvo išrinktas Merkinės būrio valdybos sekretoriumi (būrio pirmininkas Feliksas Pempė 1904–1985). 1933–1935 m. Ks. Dėdinas – Merkinės šaulių būrio valdybos narys. 1935 m. pabaigoje Merkinės šaulių būryje įsteigta vaidybos-teatro sekcija, o režisieriaus Merkinės mstl. felčerio Antano Plutulevičiaus (1887–1962) padėjėju išrinktas Ks. Dėdinas. 1936 m. miškų departamento tarnautojas išrenkamas į būrio kontrolės komisiją, o 1937 m. – naujosios šaulių būrio tarybos iždininku. 1937 m. gegužės 11 d. Ks. Dėdinas tarnyboje paaukštinamas į II eilės girininkus (įsakymas Nr. 69). Bingelių girininkas asmeninėmis aukomis prisidėjo prie Merkinės šaulių namų statybos. 1938 m. zanavykas vėl išrenkamas į Merkinės šaulių būrio tarybą, aktyviai dalyvavo šaulių teatro repeticijose bei vaidinimuose. 1939 m. birželio 26 d. jo iniciatyva per kariuomenės bei visuomenės susiartinimo šventę Varėnos miškų urėdija Merkinės šaulių būriui padovanojo du šautuvus-karabinus. 1939 m. Bingelių girininkas vėl išrinktas į Merkinės šaulių būrio tarybą bei kontrolės komisiją. Miškų departamento tarnautojas aktyviai rinko aukas šaulių ginklams įsigyti (surinko 497,99 Lt). 1940 m. birželio 3–12 d. girininkas dalyvavo XIX Alytaus šaulių rinktinės organizuotuose 10-ies dienų kariuomenėje netarnavusių šaulių mokymuose ir kliūčių ardymo kursuose. 1940 m. sausio 21 d. Ks. Dėdinui už aktyvią šaulišką veiklą buvo įteiktas Šaulių žvaigždės ordino medalis.

Ks. Dėdino sutuoktinė Vladislava Dancevičiūtė-Dėdinienė, duktė Antano (susituokė 1934 m.), taip pat aktyviai dalyvavo Merkinės šaulių būrio veikloje. 1935 m. vasario 12 d. ji buvo išrinkta šaulių moterų skyriaus valdybos sekretore (pirmininkė St. Žmuidzinavičienė). Nuo 1937 m. balandžio 14 d. (iki 1938 m. lapkričio 1 d.) Vl. Dėdinienė buvo paskirta moterų šaulių būrio vade. 1939 m. Vl. Dėdinienė ėjo šaulių moterų būrio revizijos komisijos pirmininkės pareigas.

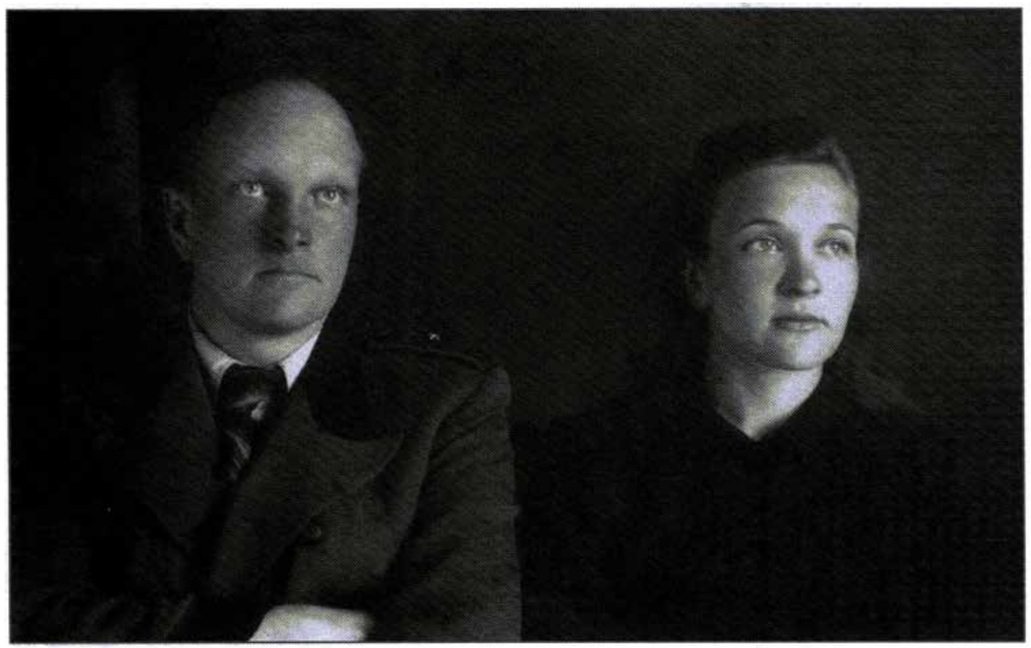

Ksaveras Dėdinas su žmona Vladislava
Iš knygos „Novužės krašto vaikai“. 4 t.

Šaulės įsigijo šilkinę būrio vėliavą, knygų, scenos veikalų, mokėsi šaudybos pratimų.

1939 m. birželio 7 d. Bingelių girininkijoje kilo bene didžiausias Nepriklausomoje Lietuvoje miško gaisras. Jis truko nuo 10 val. iki 18 val., išdegė 310 ha miško bei buvo padaryta 310 000 Lt nuostolio. Gaisras kilo iš privataus miško bei sudegino 2 ūkininkų sodybas. Gaisrą gesino urėdijos tarnautojai, Merkinės bei Varėnos ugniagesių komandos, 80 eigulių kursantų bei ulonų ugniagesių iš Alytaus m. ir daug apylinkės žmonių. To meto miškininkystės žurnalas „Mūsų girios“ rašė: „Po 8 valandų vietoje pilno gyvybės miško belieka mirties jūra – paklotis pelenų, trakas ir medynas nuodėguliais pavirtusių stiebų. <...> Moteris atsistojusi rauda: „Dievulėliau, kurgi begrybausime, geriausios baravykynės išdegė.“ Mat Merkinę grybais išgarsino kaip tik daugiausia Bingelių miškas.“

1940 m. Ks. Dėdinas Miškų departamento paskirtas į Kaišiadorių miškų urėdiją urėdo padėjėju, vėliau urėdu. 1940 m. liepos 13 d. Lietuvos šaulių sąjungą sovietai likvidavo. 1943 m. urėdas paskirtas į tarnybą Ukmergės miškų urėdijos Širvintų girininkiją. 1944 m. rugpjūčio 17 d. Lietuvos patriotas Ks. Dėdinas, tuo metu gyvenęs Liūnų k. Širvintų r., pakliuvo sovietams į nagus. Buvo kalintas Kauno m., vėliau Vilniaus m. kalėjime. Greitai jam buvo „susiūta“ baudžiamoji byla pagal Rusijos SFSR BK 58 str. pirmąją dalį „Tėvynės išdavimas“. 1944 m. rugsėjo 17 d. Ks. Dėdinas Karo tribunolo (jam tuo metu vadovavo pplk. Aleksejus Chaliavinas) nuteistas mirti. Visas šeimos turtas konfiskuotas. 1945 m. vasario 2 d. NKGB Vilniaus vidaus kalėjimo rūsyje „specialioji grupė“ nuosprendį įvykdė. Tolesnę įvykių eigą bei aukos galimą užkasimo vietą gana tiksliai aprašo sovietinių represijų aukų sąvadas „Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, II t.“: „Dažniausiai buvo žudoma šūviu į galvą (pakaušį). Antruoju „kontroliniu“ šūviu jau gulinti auka būdavo pribaigiama. Sušaudytų kalinių lavonai būdavo vežami į NKVD žinioje buvusį Tuskulėnų dvarą dešiniajame Neries krante. Čia sušaudytieji dvylikos sekcijų garaže būdavo ir užkasami.“

1994–1995 m. nužudytų aukų kapavietė Tuskulėnų dvare buvo atrasta, atkasta bei atlikti kapaviečių archeologiniai bei antropologiniai tyrimai. Buvo suprojektuota aukų amžinojo poilsio vieta-koplyčia-kolumbariumas. Į jį karsteliuose perkelti visi atrasti sovietinio teroro aukų palaikai. Aukų sąraše yra Lietuvos patrioto KSAVERO DĖDINO pavardė. 2009 m. koplyčią papuošė skliautinė mozaika „Trejybė“, simbolizuojanti Likimą, Laimę ir Laisvę.

Šaltiniai ir literatūra:

Girių skausmas. Lietuvos miškininkai – okupacijų aukos. Barisa J. 2004.
Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947 (II t. A–J). Vilnius, 1998, p. 15–16, 381.
Lietuvos miškininkų likimai 1939–1953. Brukas A. 2012.
Novužės krašto vaikai. 4 t. Aleknavičius B., Aleknavičius V. Klaipėda, 2011, p. 174–175.
Varėnos krašto šauliai 1919–1940. Česnulis V. Vilnius, 2008.
Mūsų girios. Bingelių girininkija. 1938 m. vasario mėn. Nr. 2, p. 125–126.
Mūsų girios. Iš Seinų miškų urėdijos padangės. 1931 m. sausio–vasario mėn. Nr. 1, p. 44.
Mūsų girios. Kuprionis J. Didysis Bingelių miško gaisras. 1939 m. birželio–liepos mėn. Nr. 6–7, p. 367–368.
Mūsų girios. Miškų gaisrai. 1939 m. birželio–liepos mėn. Nr. 6–7, p. 390.
Mūsų girios. Naujų miškininkų išleistuvės Alytuje. 1938 m. kovo–balandžio mėn. Nr. 4–5, p. 78–79.
Mūsų girios. Nupirko 8 šautuvus. 1938 m. birželio–liepos mėn. Nr. 6–7, p. 392.
Mūsų girios. Oficialinis skyrius. 1930 m. rugsėjo–lapkričio mėn. Nr. 5, p. 66–73.
Mūsų girios. Oficialinis skyrius. 1932 m. kovo–balandžio mėn. Nr. 2, p. 157–159.
Mūsų girios. Oficialinis skyrius. 1932 m. gegužės–birželio mėn. Nr. 3, p. 240.
Mūsų girios. Varėnos urėdija. 1932 m. gruodžio mėn. Nr. 12, p. 649.
Suvalkietis. Merkinė. Nušovė 3.5 cnt. šerną. 1935 m. vasario 3 d. Nr. 5, p. 4.
Vyriausybės žinios. Šaulių Sąjungos likvidavimo įstatymas. 1940 m. liepos 17 d. Nr. 717, p. 481.

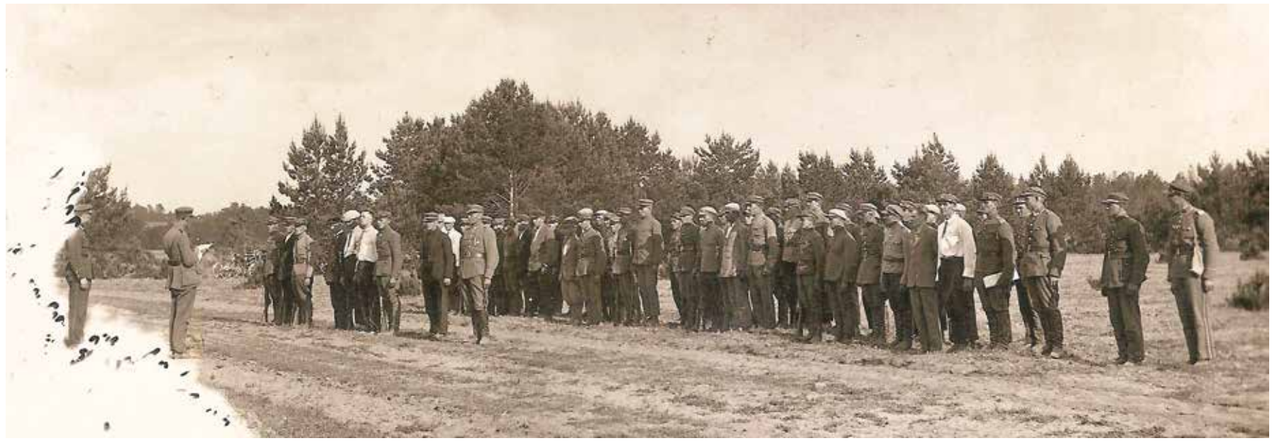

Merkinės šaulių pratybos. *Iš G. Lučinsko rinkinio*

JOKŪBAS LIAUDINSKIS (1904–1941)

Pasienio policijos Alytaus baro viršininkas,
Merkinės šaulių būrio vadas

Arūnas Amšiejus

1904 m. balandžio 30 d. Liepojoje (dab. Latvijos Respublika) lietuvių išeivių šeimoje gimė Jokūbas Liaudinskis, sūnus Jokūbo. 1940 m. tautinių jausmų vedamas jis susilietuvino pavardę į „Liauda“. Liepojoje baigė lietuvių-lenkų mokyklą. 1920 m. parvyko į Lietuvą. Kauno m. baigė keturias suaugusiųjų gimnazijos klases. Tarnavo Lietuvos kariuomenės husarų pulke. Dalyvavo nepriklausomybės kovose. Buvo sužeistas. 1927 m. labai gerais pažymiais baigė Lietuvos karo mokyklą. Jam suteiktas leitenanto laipsnis. Vėliau tarnavo 5-ajame pėstininkų Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulke, 1-oje kulkosvaidžių kuopoje. Pasižymėjo plačia erudicija, kūrybiniais gabumais, daug skaitė. J. Liaudinkis rašė bei skaitė vokiečių, lenkų, latvių, rusų kalbomis, mokėjo idiš kalbą. 1928 m. įstojo į Lietuvos universiteto Humanitarinio fakulteto filosofijos skyrių. Studijos sekėsi gerai, tačiau universiteto nebaigė. Tais pačiais metais, jam pačiam prašant, išleistas į atsargą.

Nuo 1928 m. spalio 15 d. J. Liaudinskis savo gyvenimą skiria Vidaus reikalų sistemai. Yra paskirtas Vilkaviškio viešosios policijos nuovados vachmistru (pavaduotoju). 1930 m. rudenį geriausiai iš kursantų baigė Aukštesniąją policijos mokyklą. Už puikų mokslą Vidaus reikalų ministro buvo apdovanotas dovana – kardu. Po to liko toje pačioje mokykloje instruktoriumi. Vėliau vadovybės skiriamas Klaipėdos krašto pasienio policijos vieno iš rajonų viršininku, dar vėliau dėstė Vilkaviškio pasienio mokomajame būryje. 1932 m. sausio 1 d. parėdymu (įsakymu) trumpam atkeltas vadovauti į Alytaus pasienio policijos 4-ą barą. Nuo 1932 m. vasario 1 d. J. Liaudinskis skiriamas Žemesniosios policijos mokyklos viršininku.

Laisvalaikiu J. Liaudinskis užsiėmė kūryba: rašė eiles bei publikacijas. Jo straipsniai „Pasienio policijos tarnautojų pragyvenimo sąlygos ir sveikata“, „Cheminis karas“, „Tautos vadas – mūsų idealas“, „Vincas Kudirka“, „Jonas Bretkūnas“ bei kt. spausdinami dvisavaitiniame žurnale „Policija“. Jo straipsniai aukštai vertinami teisininkų. J. Liauda, gyvendamas Kaune, Gedimino g. 25 bendrauja su kūrybos žmonėmis: J. Aisčiu, A. Miškiniu bei kt. Jo poezija spausdinama iliustruotame savaitiniame kultūros, literatūros, meno žurnale „Naujoji Romuva“, dvisavaitiniame akademiniame laikraštyje „Lietuvos studentas“, „Pajūryje“ bei kt. Jo kūryboje daug naudojama simbolikos bei istorinių motyvų. Išleidžiamas istorinis sonetų ciklas „Amžinojo karžygio metraštis“ apie Didįjį Lietuvos kunigaikštį Kęstutį , „Sonetai“ (išleidžiami atskira knyga), „Liškiavos pilis“ bei kt. Jie pasirašomi „Liauda“ vardu. Pokaryje šio poeto dalis eilių sugebėjo rasti kelią už Atlanto vandenyno, į JAV Bruklino m. leidžiamą katalikiškąjį lietuvių jaunimo žurnalą „Ateitis“.

1936 m. liepos 1 d. įsakymu J. Liaudinskis likimo atbloškiamas į Dzūkiją. Jis skiriamas pasienio policijos Alytaus baro viršininku. J. Liausa-Liaudinskis yra tiesiogiai pavaldus Alytaus apskr. viršininkui Mečiui Jurgeliui (1891–1942). J. Liaudinskis buvo atsakingas už 6 pasienio rajonų (rajono būstinės – Liškiavos k., Uciekos k., Mardasavo k., Perlojos k., S.Varėnos bei Žilinėlių k.) sklandžią veiklą. Pasienio rajonams vadovaujama buvo iš Merkinės mstl. dr. Bakšio g. 17 esančios pasienio baro būstinės. J. Liaudinskis inspektuodavo pasienio rajonų veiklą bei pasieniečių sargybas, stengėsi gerinti jų tarnybos sąlygas.

J. Liauda

Iniciatyvus, gabus, iškalbus bei kūrybingas naujasis baro viršininkas buvo greit pastebėtas vietinių dzūkelių. 1936 m. rugsėjo 8 d. atsargos leitenantas J. Liaudinskis skiriamas Merkinės šaulių būrio (nuo 1936 10 20 Merkinės 8 šaulių kuopos) vadu. Jis perima būrio ginklus, šaudmenis, saugomus Merkinės policijos nuovadoje (dr. Bakšio g. bei Dariaus ir Girėno g. kampas), įvairius dūdų orkestro instrumentus, radijo aparatą bei knygynėlį (341 knygą). Rusėjo 8 d. per Tautos šventę J. Liaudinskis žydų mokykloje skaitė paskaitą patriotine tema. Rugsėjo 20 d. buvo išrinkta nauja šaulių būrio taryba. Ji Vidaus reikalų ministrą generolą leitenantą Julių Čapliką (1888–1941) išrinko būrio garbės nariu. Jam pasiuntė sveikinimą. Naujojo šaulių būrio vado pavaduotoju tapo ats. jaun. leitenantas Vitalius Matulaitis (pokaryje emigravęs į Kanadą). J. Liaudinskis buvo Merkinės šaulių namų statybos iniciatorius. Priklausė šaulių namų statybos komitetui. Jo bendražygiais buvo Merkinės policijos nuovados viršininkas Jonas Vajėga (1901–1942), mokytojas Jonas Paulaitis, tautininkų pirmininkas, pradžios mokyklos vedėjas Pranas Žilinskas, Antanas Plenta bei kt. Merkinės valsčiaus taryba šaulių namams skyrė žemės sklypą šalia Nemuno g. bei 1000 Lt statyboms. Miestelyje buvo rengiamos įvairios pramogos, vakaronės, kurių pelnas skiriamas būsimųjų šaulių namų statybai. Numatyta išleisti Merkinės vaizdų albumą. Gautos lėšos už jį būtų panaudotos šaulių namams. Nuo 17 val. iki 22 val. prailginamas šaulių skaityklos darbo laikas, įvestas joje šaulių budėjimas. 1936 m. spalio 11 d. J. Liaudinskis dalyvavo Gedimino bokšto atidengimo iškilmėse bei lapkričio 29 d. kariuomenės šventėje Liškiavos bažnytkaimyje. 1937 m. sausio 24 d. senoje Dainavos sostinėje šauliai, jų vadas bei visuomenė gausingai bei pakiliai sutiko Seimo narius – kraštiečius: ministrą J. Čapliką bei dr. Simą Janavičių.

Nuo 1937 m. vasario 27 d. J. Liaudinskis išrinktas Policijos klubo Alytaus skyriaus valdybos nariu. Jis už nuopelnus apdovanotas Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordinu. 1936 m. gruodžio 15 d. Alytaus apskr. viršininku tapo Bronius Stosiūnas (1887–1946). Pasienio policijos Alytaus baro viršininko būstinė iš Merkinės mstl. buvo perkelta į Alytaus m. (1 pėst. pulko al. 23). J. Liaudai didelius visuomeninės veiklos užmojus teko nutraukti. Vasario 18 d. J. Liaudinskis, jam pačiam prašant, atleistas iš šaulių būrio vado pareigų.

1937 m. gruodžio 1 d. įsakymu pasienio policijos Alytaus baro viršininkas J. Liaudinskis perkeltas vadovauti Ukmergės apskr. pasienio barui. 1940 m. vasario 19 d. pasikeitus Lietuvos sienoms su Sovietų Rusija, J. Liauda skiriamas vadovauti pasienio policijos Vilniaus barui. Po sovietų okupacijos jis, pirmasis pasienio policijos valdininkas, atleistas iš tarnybos (birželio 25 d.). 1940 m. rugsėjo 17 d. Ukmergės m. J. Liauda suimamas. Sovietai paėmė visą surastą jo kūrybą. Sovietams į rankas pateko Vilniaus apskr. viršininkui apie SSRS kariuomenės sukaupimą, išsidėstymą bei grėsmę šalia Lietuvos sienos J. Liaudos rašyti slapti pranešimai. 1941 m. kovo 31 d. Minske Baltarusijos ypatingosios karo apygardos tribunolas, apkaltinęs šnipinėjimu, nuteisė J. Liaudą sušaudyti. „Kaltinamasis“ išvežtas į Sevurallago m., Garių r., Sverdlovsko sr., Rusijos FR. 1941 m. gegužės 20 d. nuosprendis buvo įvykdytas.

Pusę amžiaus Lietuvoje apie J. Liaudą, jo kūrybą buvo neprisimenama. Nepriklausomoje Lietuvoje šio pasieniečių vado, poeto, prozininko, vertėjo vardas yra mažai žinomas. Tik maža dalis jo kūrybos blaškosi po lietuvių išeivijos platųjį pasaulį. Ji primena apie mėtytą bei vėtytą, labai trumpą Lietuvą mylėjusio J. Liaudos gyvenimą.

Dar tik dabar nakties baidyklės sutemas nusinešė,
Dar vis lopais tamsos prarūgęs kvapas sklinda...
Prakuto Lietuva, bet kur visa Didingoji,
Kadais nuo Azijos ir nuo Europos atsigynusi?

Ji žengs dar kartą žingsniais dideliais
Per savo pergalių ir pralaimėjimų kapus;
Atsegs Traidenio paliktus takus,
Nušėls audra senaisiais Algirdo keliais.

Barbarams kris iš rankų mūsų žemės,
Pavergtieji broliai jų pačių krauju
Nusimazgos jų raugą senąjį.

Prašvis nauji laikai gyvenimu nauju:
Pax Lituana suklestės ant viso Nemuno
Ir išbujos lietuvio genijus šaunus.

J. Liauda „Rytas“, 1936 m.

Šaltiniai ir literatūra:

Lietuvių enciklopedija. T. XIV. JAV, Boston, 1958. p. 501.
Lietuvos gyventojų genocidas 1930–1941. T. 1. Vilnius, 1999, p. 499.
Lietuvos valstybės sienos apsauga 1918–1940. Balaišis A. Vilnius, 2006.
Lietuvos valstybės sienos apsaugos karininkai 1918–1940. Balaišis A. Vilnius, 2007.
Varėnos krašto šauliai 1919–1940. Česnulis V. Vilnius, 2008.
Karys. Pakelti į aukštesnius laipsnius karininkai. 1937 m. lapkričio 26 d. Nr. 48, p. 1109.
Naujoji Romuva. Rytas. 1936 m. gegužės 10 d. Nr. 19, p. 419.
Policija. XII aukštesniosios policijos mokyklos laida. 1930 m. spalio 15 d. Nr. 20, p. 398.
Policija. Barų viršininkų pakeitimai. 1940 m. liepos 15 d. Nr. 14, p. 263.
Policija. Bolševikų okupacijos metu ir pirmomis karo dienomis dingusių Lietuvos viešosios policijos tarnautojų sąrašas. 1943 m. lapkričio mėn. Nr. 1, p. 20.
Policija. Cheminis karas. 1934 m. lapkričio 15 d. Nr. 22, p. 358–359.
Policija. Jonas Bretkūnas. 1933 m. kovo 1 d. Nr. 5, p. 79–81.
Policija. Nauji policijos mokyklos lektoriai. 1936 m. balandžio 1 d. Nr. 7, p. 134.
Policija. Oficialinė dalis. Paaukštinti. 1931 m. sausio 1 d. Nr. 1. p. 20.
Policija. Pasienio policijos Seinų baro mokomojo būrio išleistuvės. 1933 m. sausio 1 d., p. 13–14.
Policija. Pasienio policijos tarnautojų pragyvenimo sąlygos ir sveikata. 1934 m. sausio 1 d. Nr. 1–2, p. 14–19.
Policija. Policijos valdininkų pakeitimai. Paaukštinti. 1936 m. liepos 1 d. Nr. 13, p. 261.
Policija. Policijos etatų pakeitimas. Paskirti. 1935 m. vasario 1 d. Nr. 3, p. 62–64.
Policija. Policijos valdininkų pakeitimai. Perkelti. 1932 m. vasario 15 d. Nr. 4, p. 69.
Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. Perkelti. 1932 m. lapkričio 15 d. Nr. 22, viršelis.
Policija. Policijos valdininkų pakeitimai. Perkelti. 1937 m. gruodžio 25 d. Nr. 24, p. 482–483.
Policija. Policijos kandidatų mokykla. 1932 m. vasario 1 d. Nr. 3, p. 48.
Policija. Policininkų kandidatų išleistuvės. 1932 m. liepos 1 d. Nr. 13, p. 226.
Policija. Policijos klubo Alytaus skyriaus susirinkimas. 1937 m. balandžio 1 d. Nr. 7, p. 141.
Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. Paaukštinti. 1933 m. sausio 15 d. Nr. 2, viršelis.
Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. Perkelti. 1932 m. kovo 15 d. Nr. 6, p. 103.
Policija. Policija Vilniaus vadavimo darbe. 1936 m. lapkričio 15 d. Nr. 22, p. 441.
Policija. Tautos vadas – mūsų idealas. 1934 m. rugsėjo 15 d. Nr. 18, p. 281.
Policija. Teisininkai domisi. 1935 m. spalio 15 d. Nr. 20, viršelis.
Policija. Vincas Kudirka. 1934 m. vasario 15 d. Nr. 4, p. 71–72.
Suvalkietis. Seimo nariai Merkinėje. 1937 m. sausio 30 d. Nr. 5, p. 1.
Trimitas. Iš šaulių gyvenimo. Liškiava. 1936 m. lapkričio 12 d. Nr. 46, p. 1109.

JULIUS ČAPLIKAS (1888–1941)

Lietuvos kariuomenės savanoris, Vyčio kryžiaus kavalierius,
Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministras, generolas

Algimantas Černiauskas

J. Čaplikas 1929 m.
Iš V. Kavaliausko rinkinio

Iš kairės: Vidaus reikalų ministras Julius Čaplikas, Kariuomenės vadas Stasys Raštikis, Krašto apsaugos ministras Stasys Dirmantas, Antanas Smetona, brigados generolas Kazys Tallat-Kelpša. 1937 m. rugpjūčio 15 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas Tauragės dvare III dragūnų Geležinio vilko pulkui įteikia vėliavą. S. Zolino nuotr. *Iš Albino Batavičiaus knygos „Tauragė šimtmečių vingiuose. Žmonės, įvykiai, vaizdai. 1507–2007“*

Julius Čaplikas gimė 1888 m. gegužės 20 d. Merkinės valsčiaus Ryliškių kaime. Pradinę mokyklą lankė Merkinėje. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui 1914 m. mobilizuotas į Rusijos armiją, baigė Vilniaus karo mokyklą, dalyvavo kovose su Austrija-Vengrija. Tuo metu buvo poručikas, grenadierių kuopos vadas. Kuriantis Lietuvos kariuomenei, 1918 m. birželio 7 d. Vilniuje užsirašė savanoriu 18-as. Vyriausybei įsakius formuoti I pėstininkų pulką Alytuje, atvyko į Dzūkiją. Čia buvo paskirtas pulko vado adjutantu bataliono vado teisėmis. Dalyvavo Alytaus kautynėse. Žuvus pulko vadui Antanui Juozapavičiui ėjo jo pareigas. 1919 m. sausį – pulko štabo viršininkas, bataliono vadas. Ypač pasižymėjo 1919 m. liepą kovose su bolševikais ties Salakais. 1921 m. ties Valentų kaimu pakliuvo į lenkų nelaisvę, iš kurios pasisekė pabėgti. Grįžęs buvo paskirtas Generalinio štabo Operatyvinio skyriaus viršininku, vėliau tarnavo įvairiose pareigose. Už narsą ir parodytą sumanumą mūšiuose su lenkais bei bolševikais apdovanotas ordinais ir medaliais. 1923 m. savo noru išėjo į atsargą, mokytojavo. 5 metus buvo Trakų ir paskui Kauno miesto ir apskrities viršininku. Vėliau šių pareigų atsisakė ir grįžo atgal į karišką tarnybą, kur ėjo įvairias pareigas: 1928 m. buvo paskirtas 2 pėst. D. L. K. Algirdo pulko vadu, kuriuo buvo iki 1934 m. liepos 13 d. Nuo tada buvo paskirtas II pėst. divizijos vadu ir kartu ėjo Kauno įgulos viršininko pareigas. Į atsargą savo noru vėl išėjo 1935 m. turėdamas generolo leitenanto laipsnį. IV-ojo Seimo narys (1936–1940). 1935 m. paskirtas Vidaus reikalų ministru, jam suteiktas brigados generolo laipsnis. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. liepą buvo suimtas. Sušaudytas 1941 m. Butovo gyvenvietėje.

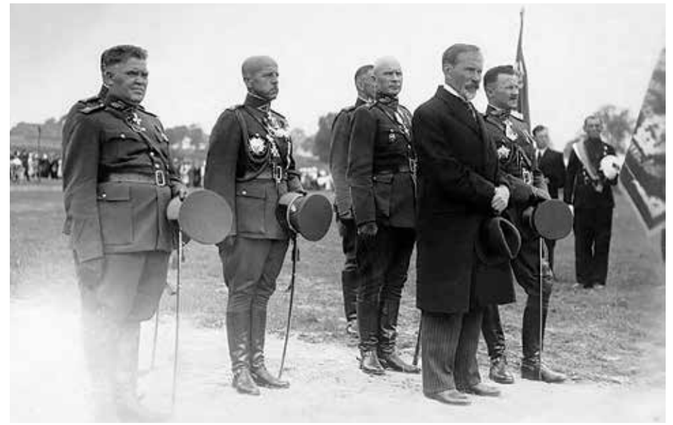

Šaltiniai ir literatūra

Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai. T. I. Kavaliauskas V. Vilnius, 2014, p. 539-543

TOMAS MASAITIS (1904–1942)

Merkinės pašto-telefono įstaigos tarnautojas, šaulys, jaunalietuvis

Arūnas Amšiejus

1918 m. lapkričio 16 d. Lietuvos finansų, prekybos ir pramonės ministras Martynas Yčas (1889–1941) pasirašė potvarkį, kuriuo buvo įkurta Lietuvos pašto valdyba ir visoje šalyje pradėtos steigti pašto įstaigos. Pašto valdybai priklausė paštas, telegrafas, telefonas, o vėliau atsiradus radijo tarnybai – radijo stočių techninė priežiūra bei abonento mokesčio surinkimo pareiga. 1918 m. gruodžio 11 d. Lietuvos valstybės laikraštis „Lietuvos aidas“ išspausdino atsišaukimą į tautą: „Paštų, telefonų ir telegrafų valdyba kviečia visus piliečius, be skirtumo lyties, tautos, tikėjimo, tarnavusius paštų, telegrafų ar telefonų įstaigose, taip pat netarnavusius, bet norinčius tarnauti šiose įstaigose, tuojau suteikti apie save žinių.“ 1919 m. Lietuvoje dirbo 95 įvairių lygių pašto įstaigos, o 1939 m. – jau net 1038!

1919 m. gruodžio 26 d. pašto įstaigos pradėjo veikti Alytaus mieste bei kituose didžiausiuose šalies miestuose. Pašto skyriuose buvo priimama paprasta bei apdrausta korespondencija, platinama laikraščių prenumerata. 1919 m. gruodžio 22 d. Susisiekimo ministerija parengė visų jai pavaldžių žinybų struktūrų projektą. Jame buvo siūloma visus Lietuvos paštus vadinti pašto įstaigomis bei priklausomai nuo sudėtingumo ir darbo apimties skirstyti į I–VII rūšies įstaigas. Tokias pat kategorijas buvo planuojama suteikti pašto vadovams ir kt. pašto tarnautojams. 1920 m. gegužės 14 d. LR Prezidentas A. Smetona patvirtino valstybinius paštų, telegrafų ir telefonų valdybos bei vietinių įstaigų 1252 tarnautojų etatus.

Pirmosios Respublikos laikais Alytaus apskritis buvo retai apgyvendinta. Čia vienam paštui aptarnauti vidutiniškai tekdavo 159 kvadratinių kilometrų valsčiaus plotas. Laiškininkams tekdavo gerokai paplušėti. Po 10 metų Alytaus apskrityje situacija pagerėjo: veikė 48 pašto įstaigos (agentūros bei pašto punktai), vietos paštas aptarnaudavo „tik“ 59 kvadratinių kilometrų plotą arba 2893 gyventojus.

Paštui vežioti buvo samdomi vežikai su savo arkliais ir vežimais. Jie keliems mėnesiams ar metams sudarydavo sutartis su pašto įstaiga. Paštui vežioti net buvo skelbiamos varžytinės. Nuo 1925 m. iš Alytaus į Merkinę pašto korespondenciją gabeno Zelenius. Kurį laiką paštas buvo gabenamas žyginiais arkliais, skirtais apvažiuoti Alytaus miestą bei valsčių. Plečiančios savo veiklą, paslaugas šalyje Pašto, telegrafo bei telefono įstaigos nešė didžiulį pelną į valstybės biudžetą.

Merkinės pašto-telefono IV eilės įstaiga Pirmosios Respublikos laikais buvo įsikūrusi mediniame vieno aukšto pastate adresu: Dr. Bakšio g-vė 13. Jo antrame aukšte gyveno pašto viršininkas su šeima. 1923 m. liepos 16 d. Merkinės pašto įstaigoje buvo įvestos piniginės operacijos. Nuo 1928 m. pašto siuntų pristatymas bei paėmimas vyko keturis kart į savaitę, o nuo 1930 m. pradžios – kasdien, išskyrus sekmadienius. Minėtų metų sausio mėnesį pašto agentūra buvo atidaryta Liškiavos mstl. (taip pat Nemunaičio k., Metelių k., Krokialaukio k., Nemaniūnų k.). Nuo 1937 m. visa pašto korespondencija iš Alytaus pradėta vežioti maršrutiniu autobusu.

Pašto tarnautojai nešiojo nustatyto pavyzdžio uniformą bei buvo gana dažnai perkeliami iš vienos tarnybos vietos į kitą. Nuo 1928 m. birželio 1 d. iki 1936 m. rugsėjo 7 d. Merkinės pašto įstaigai vadovavo JAV gimęs Feliksas Pempė (1904–1985). 1930 m. šioje valstybinėje įstaigoje valdininke dirbo Zuzana Baužaitė, laisvai samdomu laiškininku, vėliau monteriu dirbo Stasys Sinkevičius, II linijos darbuotoju Antanas Plechavičius (nuo 1929 m.), II linijos laiškininku Alfonsas Šarkus, V eilės valdininke buvo Petrė Janulynaitė. 1931 m. pašto tarnautojo naštą nešė B. Vapšys, S. Vasiliauskas, J. Žukas, nuo 1932 m. dirbo Vl. Pečiulis, nuo 1933 m. dirbo A. Morkūnas, A. Žala, J. Reichenbachas, J. Leščinskas, J. Jankauskas bei kt.

Merkinės pašto įstaiga. Dešinėje – T. Masaitis. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

Merkinės mstl. tuo laikmečiu vienas veikliausių, aktyviausių visuomenininkų buvo Merkinės pašto tarnautojas, šaulys, jaunalietuvis Tomas Masaitis.

Tomas Masaitis gimė 1904 m. vasario 19 d. Tamošių k. Veliuonos valsč. Kauno apskr. Petro Masaičio bei Apolonijos Stakauskaitės šeimoje, buvo pakrikštytas Veliuonos Vytauto Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčioje. 1926–1927 m. T. Masaitis tarnavo Lietuvos kariuomenės 2-ajame artilerijos pulke.

1928 m. kovo 15 d. Susisiekimo ministerijos įsakymu Nr. 37 T. Masaitis buvo paskirtas Merkinės pašto tarnybos įstaigon II eilės laiškininku.

1929 m. gegužės 13 d. įsakymu Nr. 9 Susisiekimo ministerijos valdybos atstovai, lankydamiesi Merkinės pašto tarnybos įstaigoje, už pavyzdingą tvarką ir švarą įstaigoje išreiškė T. Masaičiui padėką.

1930 m. liepos 30 d. T. Masaitis parašė prašymą priimti jį į besikuriantį LTJ „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos Merkinės skyrių. Netrukus jis buvo išrinktas šio skyriaus (Nr. 395) pirmininku. Merkinės laiškininkas priklausė Lietuvai pagražinti draugijai, buvo Raportų knygos bei Vytauto paveikslo sutikimo šventės Merkinės mstl. komiteto nariu. Jis palaikė draugiškus santykius su mokytojais Jonu Paulaičiu (1904–1981), Sofija Paulaitiene (1906–1993), mokytoja Zuzana Krukonyte (g. 1906 m.), valsčiaus raštininke Marija Fedotovaite bei kt.

1930 m. spalio 19 d. įvyko „Jaunosios Lietuvos“ Merkinės skyriaus visuotinis susirinkimas, kurio metu skyriaus pirmininkas T. Masaitis organizavo vietos jaunimą jungtis į „Jaunosios Lietuvos“ sąjungą.

Jančiauskienė, S. Paulaitienė, J. Paulaitis, T. Masaitis bei Z. Krukonytė. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

1928 m. liepos 19 d. T. Masaitis pradėjo eiti Merkinės šaulių būrio sekretoriaus pareigas, o netrukus – rugpjūčio 26 d. buvo priimtas į Lietuvos šaulių sąjungą. Naujasis šaulys aktyviai dalyvavo platinant šauliškos spaudos žurnalą „Trimitas“ (jo metinė prenumerata tuo metu kainavo 6 Lt), rūpinosi šaulių knygynėliu, įvairiems vietos bendruomenės reikalams aukojo asmenines lėšas. 1929 m. rugpjūčio 12 d. aktyvusis pašto tarnautojas tapo Merkinės šaulių būrio pirmininku. Tų pačių metų lapkričio 12 d. XIX Alytaus šaulių rinktinės vado Antano Petruškevičiaus (1896–1942) įsakymu jam už gerą šaulių būrio raštinės sutvarkymą buvo pareikšta padėka.

1930 m. balandžio 13 d šaulių valdybos posėdyje buvo nutarta statyti Merkinės šaulių būrio namus. Tomas Masaitis buvo išrinktas šių namų statybos komiteto nariu.

1930 m. rugsėjo 21 d. uolusis šaulys buvo vėl išrinktas Merkinės šaulių būrio valdybos pirmininku. 1930 m. lapkričio 1 d. sąžiningas, be gyventojų skundų dirbęs pašto tarnautojas T. Masaitis Susisiekimo ministerijos Paštų, telegrafų ir telefonų valdybos buvo iškeltas į Kauno centrinį paštą (spalio 20 d. įsakymas Nr. 88). Merkinės mstl. liko jo neįgyvendintos viltys, svajonės bei meilė.

1930 m. Lietuvių tautiško jaunimo „Jaunoji Lietuva“ sąjungos laikraštis „Jaunoji karta“ Nr. 21 rašė: „Nuo šių metų lapkričio 1 dienos Merkinės skyrius neteko savo vieno nenuilstamo darbininko, skyriaus pirmininko. Tai buvo vienas darbščiausių organizaciniame darbe jaunuolis. Jo pasišventimu buvo šis skyrius įkurtas, jis jam ir pirmininkavo. Nors sunkus darbas buvo šiame tamsiame Dzūkijos kampelyje, bet jis stojo į darbą ir norėjo sukurti gražų, didelį skyrių.“

Iki 1933 m. liepos 25 d. T. Masaitis tarnavo Kauno centrinio pašto I vėliau II kategorijos laiškininku. 1935 m. kovo 1 d. Pašto valdybos direktoriaus įsakymu Nr. 27 jis buvo paskirtas Telšių apskr. Žarėnų pašto viršininku. Jis čia toliau labai aktyviai dalyvavo Šaulių sąjungos veikloje, priklausė Telšių šaulių rinktinės XI Žarėnų būriui bei laisvalaikiu užsiiminėjo kooperatine veikla, ūkininkavo. Žarėnų valsčiuje jis už banko paskolą buvo įsigijęs 30 ha ūkį.

1939 m. III Telšių rinktinės šaulys T. Masaitis už nuopelnus Lietuvos šaulių sąjungai bei Valstybei buvo apdovanotas Šaulių žvaigždės ordino medaliu. 1941 m. vasario 16 d. T. Masaitis Lietuvos Ryšių valdybos viršininko įsakymu Nr. 27/K7151 „negalint panaudoti tolimesnėje tarnyboje“ iš Pašto tarnybos buvo atleistas. Sovietinė valdžia nepasitikėjo buvusiu šauliu. Ji netenkino T. Masaičio kelių prašymų sugrąžinti į pašto tarnybą.

1941 m. birželio mėn. T. Masaitis buvo ištremtas į Sovietų Sąjungos gilumą.

1942 m. kovo 12 d. Tomas Masaitis, neatlaikęs sovietinio GULAGO kančių, žuvo. Jo kapas nežinomas.

Šiuo metu senasis Merkinės pašto įstaigos pastatas yra neišlikęs. Jo vietoje (dr. Bakšio g. 7), priešais Merkinės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčios pagrindinį fasadą, stovi kitas medinis puošnus pastatas. Jis pokariu buvo atgabentas bei pastatytas vietoje pirmomis Antrojo pasaulinio karo dienomis sudeginto Merkinės pašto įstaigos pastato.

Šaltiniai ir literatūra:

Lietuvos telefonų abonentų sąrašas. 1935 m.
Papildomasis oro pašto tarifas siunčiamai į užsienį korespondencijai. Pašto valdybos leidinys. Kaunas, 1936.
Varėnos krašto šauliai. Česnulis V. Vilnius, 2008, p. 277–284.
Veliuonos Romos katalikų bažnyčios Gimimo aktų 1901–1912 m. knyga (T. Masaičio gimimo akto įrašas).
Jaunoji karta. Iš Dainavos krašto. Merkinė. 1930 m. lapkričio 15 d. Nr. 21, p. 328.
Jaunoji karta. Paskutiniu metu įsisteigę nauji „Jaunosios Lietuvos“ skyriai. 1930 m. rugsėjo 15–spalio 1 d. Nr. 17–18, p. 280.
Lietuvos Aidas. Laiškų adresavimas. 1928 m. kovo 12 d. Nr. 34, p. 3.
Lietuvos Aidas. Susisiekimo Ministerija. 1918 m. gruodžio 12 d. Nr. 155, p. 1.
Lietuvos Aidas. Telegrafo ir telefono tinklas Lietuvoje. 1928 m. balandžio 23 d. Nr. 65, p. 6.
Paštininkų žodis. Ar greitai bus išnešiojama pašto korespondencija į kaimus? 1929 m. gruodžio 5 d. Nr. 12, p. 14.
Paštininkų žodis. Atidarytos pašto agentūros. 1928 m. vasario 15 d. Nr. 2, p. 28–29.
Paštininkų žodis. Iškėlimai. 1930 m. lapkričio mėn. Nr. 11, p. 23.
Paštininkų žodis. 10 metų. 1928 m. vasario 15 d. Nr. 2, p. 1–10.
Paštininkų žodis. Pašto susisiekimas pagerėjo. 1928 m. gegužės 25 d. Nr. 5, p. 19.
Pašto pasaulis. Pašto įstaigų skaičius Lietuvoje. 1938 m. kovo mėn. Nr. 3, p. 46.
Laikinosios Vyriausybės Žinios. Apie vokiečių kariuomenės veikiančios Lietuvoje, jos pašto siuntinių ir mantos praleidimą. 1919 m. gegužės 8 d. Nr. 8, p. 6.
Laikinosios Vyriausybės Žinios. Įstatymas apie laikinąjį telegrafo tarifą krašto viduje. 1920 m. kovo 10 d. Nr. 21, p. 4.
Laikinosios Vyriausybės Žinios. Įstatymas apie pašto tarifą susižinoti krašte ir su užsieniu. 1920 m. kovo 10 d. Nr. 21, p. 3.
Laikinosios Vyriausybės Žinios. Pašto valdybos pranešimas. 1919 m. liepos 1 d. Nr. 8, p. 8.
Laikinosios Vyriausybės Žinios. Paštų, Telegrafų ir Telefonų Valdyba. 1920 m. gegužės 22 d. Nr. 33, p. 15.
Suvalkietis. Merkinė. Sučiupo dolerių mėgėją. 1931 m. birželio 28 d. Nr. 26, p. 3.
Trimitas. Merkinė. 1923 m. rugpjūčio 2 d. Nr. 150, p. 4.
Trimitas. Padėka. 1929 m. liepos 11 d. Nr. 28, p. 486.
Vyriausybės Žinios. Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas. 1921 m. rugpjūčio 11 d. Nr. 70, p. 5.
Vyriausybės Žinios. Įstatymas sąlygoms naudotis telefonų tinklu. 1921 m. sausio 19 d. Nr. 55, p. 1.
Vyriausybės Žinios. Įstatymas apie sąlygas naudotis Lietuvos telefono tinklu. 1920 m. kovo 15 d. Nr. 22, p. 1.
Vyriausybės Žinios. Pašto tarifo įstatymas. 1921 m. liepos 20 d. Nr. 68, p. 2.
Vyriausybės Žinios. Telegrafo tarifas. 1922 m. spalio 16 d. Nr. 110, p. 8.
LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 3252.
LCVA, f. 954, ap. 7, b. 20, l. 102.
LYA, Tomo Masaičio tremties byla Nr. 38057.

JONAS PAULAITIS (1904–1981)

Mokytojas, šaulys, Gudakiemio JŪR vadovas

Arūnas Amšiejus

„Tėvų žemę darbu puošime, ginklu ginsime“

Jaunųjų ūkininkų šūkis

Senovės romėnai sakydavo: „Ką Dievai nubausti norėjo, tą pedagogu padarė.“ Mokytojo profesija buvo laikoma viena sunkiausių. Labai energingas, veiklus bei ilgametis pedagogas Merkinės valsčiuje „prie Smetonos“ buvo Jonas Paulaitis, sūnus Vinco (1904–1981). Jis gimė Plioriškių k. Šakių apskr. Zanavykas mokėsi Pusdešrių k. pradžios mokykloje, vėliau Jurbarko progimnazijoje. Jurbarko m. baigė „Saulės“ mokytojų kursus.

1925 m. LR Švietimo ministro įsakymu Nr. 121 J. Paulaitis buvo paskirtas vedėju į Dzūkiją, į Butrimiškių (šalia Ūdrijos mstl. Alytaus apskr.) pradžios mokyklą. 1928 m. pedagogas buvo atkeltas į Merkinės valsčių, į Samūniškių pradžios mokyklą. To meto Lietuvos pradžios mokyklų tikslai buvo apibrėžti „Pradžios mokyklų įstatyme“. Tai „teikti Lietuvos jaunimui pradžios mokslo žinių, ugdyti jo dvasios bei kūno pajėgas, mokyti jį Lietuvą mylėti, branginti ir jai aukotis“. Pirmųjų keturių pradžios mokyklos skyrių lankymas buvo privalomas 7–14 m. vaikams. Tarp dėstomų dalykų buvo Tėvynės pažinimas. Pradžios mokyklų mokytojai buvo jaunesnieji mokytojai, mokytojai bei vyresnieji mokytojai. Paskutinieji du galėjo turėti 1 ar 2 kvalifikacinį laipsnį. Kaimo švietimo įstaigai vadovavo mokyklos vedėjas. Mokyklų darbą tikrino, rekomendacijas teikė apskrities mokyklų inspektoriai.

1929–1930 m. J. Paulaitis sėmėsi žemės ūkio žinių Dotnuvos žemės ūkio akademijoje. 1933 m. J. Paulaitis kartu su savo sutuoktine Sofija Paulaitiene-Petrauskaite, dukra Martyno, (1906–1993) pradėjo mokyti vaikus naujai suręstoje, dar dažais kvepiančioje Merkinės valsčiaus Masališkių pradžios mokykloje bei buvo paskirtas jos vedėju. Pedagogų šeima apsigyveno mokyklos antrame aukšte. J. Paulaitis matė, kaip sunkiai, gana primityviai vietiniai ūkininkai, jų šeimos nariai dirba savo žemelę. Smėlėtos dzūkiškos dirvos gailėjo gero derliaus, šykštėjo gardesnio kąsnio. Siekiant palengvinti žemės ūkio naštą, įdiegti ž. ū. naujoves, naujus ūkininkavimo būdus bei metodus Masališkių pradžios mokykloje J. Paulaičio iniciatyva buvo įsteigtas Gudakiemio jaunųjų ūkininkų ratelis.

To meto Jaunųjų ūkininkų rateliai (JŪR) priklausė Lietuvos JŪR sąjungai. Sąjungą valdė Globos taryba bei Vyriausiasis vadovas. Sąjungos vadovas buvo pavaldus žemės ūkio ministrui. Ši sąjunga turėjo vėliavą, antspaudą. Jos vyriausiasis globėjas buvo Lietuvos Prezidentas. JŪR veikla buvo grindžiama „Jaunųjų ūkininkų rateliams steigti ir tvarkyti taisyklėmis“, „Jaunųjų ūkininkų ratelių įstatais“ bei „Jaunųjų ūkininkų ratelių sąjungos įstatymu“. JŪR sąjungos įstatyme buvo apibrėžti šie net šiandieną aktualūs, pagrindiniai kūrimosi tikslai:

– kad kaimo jaunimas išmoktų negęstama meile tautą bei Tėvynę mylėti ir nepalaužiama drąsa jų laisvę, žemę ir jūrą gint;

– kad tautos ir Tėvynės meilė surištų kaimo jaunimą su gimtąja žeme taip stipriai, kad su-

Jonas Paulaitis sode, 1935 m. *Iš Paulaičių šeimos albumo*

brendęs jis mokėtų išlaikyti tautos rankose jos laukus, girias ir sodybas;

– kad kaimo jaunimas perprastų žemės ūkį, pamėgtų jį, įsigytų mokslo žinių ir išmoktų jas tinkamai taikyti ūkio darbuose bei kt.

Lietuvoje jaunųjų ūkininkaičių sąjunga įsisteigė 1929 m. pabaigoje. Jos narių skaičius sparčiai augo. 1934 m. sąjungą sudarė 607 JŪR bei 18 621 jaunuolių bei merginų, o 1939 m. JŪR vienijo 31 000 narių! 1934 m. Merkinės valsčiaus jaunųjų ūkininkaičių rateliai veikė Puvočių, Samūniškių, Kibyšių, Klepočių bei Raitininkų pradžios mokyklose. Tuo metu Gudakiemio JŪR pagal narių skaičių buvo vienas gausiausių visoje Alytaus apskrityje! Jam priklausė pažangiai ūkininkaujančių, gausių bei tautiškai nusiteikusių Gudakiemio bei kitų kaimų šeimų jaunimas nuo 12 iki 20 m. To meto gudakiemiškiai buvo apsiskaitę bei raštingi, garsūs buvo savo knygnešiais bei aktyviais nepriklausomybės kovų dalyviais – savanoriais. Už Lietuvos laisvę savo gyvybę aukojo gudakiemiškiai: Vincas Milius (g. 1899 05 25), Balys Miškinis (g. 1899 12 02), Simas Miškinis, Morkus Žalnierauskas (g. 1893 02 13), Simas Bakanauskas bei kt. Gudakiemio k. bei jo apylinkes dažnai aplankydavo žemietis literatūros klasikas V. Krėvė-Mickevičius. Gudakiemio JŪR rateliui priklausė broliai Ivanauskai, J. Kvaraciejūtė (mirė 1936 m.), Ald. Miškinytė, B. Kvaraciejūtė, St. Barysaitė bei daugelis kt. Jaunieji ūkininkai savo žemės lopinėliuose dažniausiai užsiiminėjo daržininkyste, augalininkyste, bitininkyste, augino triušius, paukščius, galvijus, skiepijo vaismedžius ir t.t. Jie lengvatinėmis sąlygomis iš ž. ū. kooperatyvų gaudavo naujų veislių daržovių, javų sėklos, kiaušinių ir t.t.

Pardavę išaugintą derlių, kt. produkciją, skolą grąžindavo. Ūkininkaičiai aktyviai dalyvaudavo apskrities JŪR konkursuose. Jie, jų tėvai noriai prenumeruodavo savaitraštį „Ūkininko patarėją“, jo priedą „Jaunasis ūkininkas“, „Šeimininkę“. Užsiėmimai mokykloje vykdavo vakarais. Juose lankydavosi net suaugę ūkininkai. Į paskaitas buvo kviečiami valsčiaus, apskrities agronomai, zootechnikai bei kt. lektoriai. Pats J. Paulaitis bei kt. ūkininkai priklausė Alytaus žemės ūkio draugijai. Per šią organizaciją veikė „Lietūkis“. Jo rankose buvo visa to meto prekyba žemės ūkio produktais.

Masališkių pradžios mokyklos vedėjas našaus ūkininkavimo idėjas skleidė tarp valsčiaus šaulių. 1931 m. kovo 29 d. mokytojas visuotiniame Merkinės šaulių būrio susirinkime skaitė paskaitą „Šauliai ir kooperacija“.

1931 m. rugsėjo 26 d. veiklusis pedagogas Gudakiemio kaime suorganizavo vietos jaunųjų ūkininkų ratelio išauginto derliaus parodėlę. Savo gaminius, išaugintą produkciją pateikė 30 narių. Parodą aplankė Žemės ūkio rūmų atstovas p. Rimdžius, Alytaus apskr. agronomas, Merkinės valsčiaus agronomai, daug jaunimo. To meto savaitinis laikraštis „Suvalkietis“ rašė: „Nors parodos eksponatus sudarė jaunųjų gaspadorių gaminiai, tačiau atrodė viskas gerai... Paroda įrodė, kad šiame krašte galima išsiauginti vis tik gana gerų daržovių, tik reikia daugiau darbštumo.“ Už gaminius buvo dovanojamos dovanos – ūkiški įrankiai bei knygos. Parodos-prezentacijos metu Ž. Ū. R. atstovas pasakė gražią kalbą, pažymėdamas tokių ratelių reikšmę Lietuvos ateities ž. ū. pažangai, palinkėjo Gudakiemio JŪR su vadovu J. Paulaičiu priešakyje augti bei stiprėti.

1934 m. Gudakiemio JŪR sudarė gausus 40 narių pulkas. Jie organizuotai rinko aukas S. Dariaus ir S. Girėno paminklui. Balandžio 22 d. Merkinės mstl. J. Paulaitis kartu su kitais JŪR vadovais dalyvavo pasitarime, kur buvo nutarta jaunųjų ūkininkų šventę švęsti per Sekmines. Buvo numatytos sporto varžybos bei Gudakiemio JŪR vėliavos šventinimas. Sumanyta šventė puikiai pavyko.

1935 m. birželio 9–10 d. jaunieji ūkininkaičiai dalyvavo Merkinės mstl. organizuotoje „Senovės dienoje“. Joje masališkietis Petras Čaplikas su Masališkių pradžios mokyklos mokiniais surengė skerdžiaus bei piemenukų pasirodymą. Visi buvo „apsirėdę“ autentiškais piemenavimo rūbais, šiaudinėmis kepurėmis, vyžomis. Jie bei Masališkių m-klos mokinių senoviniai tautiniai šokiai „Mikita“, „Sukčius“, „Pranavada“, „Kepurėlė“ visiems šventės dalyviams paliko didelį įspūdį. Tautinius senovinius šokius taip pat atliko senieji gudakiemiškiai. Į Senovės šventę Merkinės vlsč. dzūkeliai sutempė daugiau nei 4000 senovinių eksponatų. Senovinius drabužius pristatė gudakiemiškiai: O. Barysienė, A. Kudarauskienė, V. Milius, R. Miškinienė, P. Žalnierauskienė, V. Kvaraciejienė bei kt. Senovinius žemės ūkio padargus kaip eksponatus pateikė M. Milius, V. Milius, P. Cilcius, J. Žėkas, J. Kudarauskas bei kt. Visi ekspontai buvo suregistruoti. Tų pačių metų rugsėjo 22 d. Gudakiemio JŪR šokėjai su mokytoju J. Paulaičiu buvo pakviesti dalyvauti Kaune vykusioje Žemės ūkio parodoje. Jaunieji dzūkai šoko senovinius šokius prie JŪR paviljono.

Tų pačių metų rudenį buvo susumuoti Ž. Ū. rūmų paskelbto medelių sodinimo konkurso rezultatai. Alytaus apskr. daugiausiai medelių pasodino, geriausiai atliko sodinimo bei priežiūros darbą bei laimėjo konkurso pirmąją premiją Gudakiemio JŪR. 1935 m. jaunieji ūkininkai kartu su kt. Lietuvos JŪR organizuotai rinko lėšas Lietuvos kariuomenės ginklams. Lapkričio 23 d. laikinojoje sotinėje Kaune Kariuomenės šventės proga iš suaukotų lėšų Lietuvos jaunieji gaspadoriai Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklai įteikė du sunkiuosius „Maxim 08“ modelio kulkosvaidžius su atminimo lentelėmis.

1936 m. Vytauto Didžiojo muziejaus sodelyje Kauno m. vyko Kariuomenės bei visuomenės susiartinimo šventė. Joje, pedagogo J. Paulaičio paskatintas, dalyvavo gudakiemiškis Nikodemas Žėkas. 1919 m. vasario 28 d. jo sūnus Lietuvos savanoris Julius Žėkas (g. 1900 02 06) prie Daugų mirtinai buvo sužeistas mūšyje su bolševikais.

1936 m. birželio 1 d. per Sekmines pedagogų Paulaičių šeimyna, jų vadovaujami Gudakiemio JŪR, kt. rateliai iškilmingai dalyvavo Merkinės mstl. vykusioje Jaunųjų ūkininkaičių bei Vilniaus dienos šventėje. Ją kartu su valsčiaus JŪR, šauliais organizavo Sąjungos Vilniui vaduoti Merkinės skyrius. Gausiam dalyvių skaičiui jaunieji ūkininkai gražiai pasirodė. Ūkininkaičiai po vėliavos pakėlimo ir tautos himno, šaulių orkestro lydimi, kartu su kt. organizacijomis nužygiavo į bažnyčią pamaldoms. Šventės metu kalbą sakė Alytaus apskr. JŪR instruktorius A. Matulionis, Gudakiemio JŪR narys Žalnierauskas bei kt. Suruošti gyvieji paveikslai: „Surakintas Želigovskis“, „Kovojantis lietuvis su lenku dėl Gedimino pilies“ bei kt. Visi prisiekė kovoti už Vilnių ir grąžinti jį Lietuvai.

1936 m. „Jaunojo ūkininko“ korespondentas apie Gudakiemio JŪR rašė: „Šio kaimo JŪR nariai, energingo vadovo mokytojo J. Paulaičio padedami, smarkiai dirba. Kas metai už referatus laimime premiją ir už tuos pinigus suruošiam ekskursiją. <...> šiame JŪR darbštaus vadovo rūpesčiu gaivinami reti senoviniai šokiai.“ Minėtais metais Gudakiemio JŪR Alytaus apskr. referatų skaitymo konkurse laimėjo pirmąją prizinę vietą, siuvinėjimo konkurse laimėjo sidabro medalį. Vasarą jaunieji dzūkai su veikliuoju vadovu buvo surengę ekskursiją į Kauną, kur jiems nakvynę suteikė JŪR Sąjunga.

1936 m. vasarą, etninės kultūros rinkėjo J. Paulaičio paskatinti, Lietuvos tautosakos archyvo pakviesti į Kauno miestą nuvyko visas pulkas Gudakiemio bei aplinkinių kaimų šokėjų: Motiejus Gudelionis (66 m., Gudakiemio k.), Petras Janulevičius (67 m., Pagilšės k.), Alesė Čaplikienė (55 m., Gudakiemio k.), Marytė Kudarauskienė (62 m., Gudakiemio k.), Kazė Antanevičienė (56 m., Pagilšės k.), Morta Antanevičienė (73 m., Pagilšės k.), muzikantai Julius Kopka (73 m., Mikniūnų k.) bei Izidorius Cilcius (35 m., Gudakiemio k.). Jie šoko daugelio užmirštus senovinius tautinius šokius. Šie buvo filmuojami, o atliktos melodijos fonografu užrašytos į plokšteles.

1937 m. rugsėjo 22 d. Merkinės mstl. įvyko žemės ūkio paroda. Joje dalyvavo Gudakiemio k., Samūniškių k., Liškiavos k., Kibyšių k. bei kt. jaunieji ūkininkai. J. Paulaitis su S. Paulaitiene suorganizavo savo mokyklos jaunųjų JŪR dalyvių pasirodymą. Iškilminga eisena, pagaminti plakatai, parodai pateiktos daržovės, vaisiai, kt. eksponatai, atlikti senoviniai šokiai bei liaudies dainos buvo aukštai įvertintos JŪR sąjungos globos tarybos pirmininko K. Masiliūno, direktoriaus S. Jakubausko, JŪR sąjungos vadovo agronomo Vl. Tiškaus bei kt. garbingų svečių. Puikus oras, pakili nuotaika į Merkinės mstl. sutraukė minias žmonių. Po šventės „Jaunasis ūkininkas“ rašė: „Dar nebuvo mačiusi senutė Merkinė tokio šaunaus jaunųjų žaliojo kaimo sūnų pasirodymo.“

1938 m. rugsėjo 15-a JŪR gamybos parodėlė įvyko Gudakiemyje, o rugsėjo 28 d. Merkinėje, centrinėje S. Dariaus ir S. Girėno aikštėje. Čia visus susirinkusius pasitiko gausus valsčiaus JŪR būrys. Gausiausias buvo Gudakiemio (41 narys) jaunųjų ūkininkų būrys, vadovaujamas mokytojo J. Paulaičio. Neatsiliko Samūniškių (25), Mardasavo (30), Ilgininkų (19), Puvočių (27), Klepočių (15), Rodukos (26),Uciekos (14), Kibyšių (17), Raitininkų (20) jaunųjų ūkininkų rateliai.

Visi susirinkusieji aikštėje galėjo pamatyti jaunos žemdirbių kartos siekius, pastangas bei

laimėjimus. Jaunieji Dzūkijos ūkininkai parodė, ką gali darbščios rankos bei geri norai smėlėtoje Dzūkijos žemelėje. Daugelis jaunųjų ūkininkų dalyvavo apsirengę tautiškais drabužiais. Šventėje jauniesiems ūkininkaičiams daug paskatinančių žodžių bei linkėjimų pasakė Alytaus apskr. JŪR instruktorius agronomas A. Matulionis, Alytaus apskr. globos tarybos pirmininkas, inspektorius M. Židanavičius. Parodoje dalyvavęs Alytaus apskr. agronomas V. Martinavičius J. Paulaičiui įteikė Gedimino V laipsnio ordiną. Jį Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečio proga skyrė tautos vadas A. Smetona, žemės ūkio ministro J. Tūbelio teikimu, už nuopelnus dirbant su jaunaisiais ūkininkais.

1938 m. rudenį, apibendrinus Švaros ir tvarkos konkurso rezultatus Alytaus apskr., Gudakiemio JŪR merginos A. Miškinytė, St. Barysaitė, Z. Jovaišytė bei kt. buvo apdovanotos daiktiniais prizais.

Tų pačių metų lapkričio mėn. pabaigos vakarą Alytaus apskr. JŪR instruktorius L. Petruškevičius, apsilankęs Masališkių k., rašė: „Gražų įspūdį paliko Gudakiemio JŪR kur, nors vėlai vakare, mokytojas Paulaitis su JŪR pirmininku tvarkė ratelio reikalus.“ 1938 m. birželio 20 – liepos 12 d. J. Paulaitis dalyvavo Karo mokykloje surengtuose pradžios mokyklų mokytojams surengtuose karinio rengimo kursuose. Šią kursų VII laidą baigė 117 Lietuvos mokytojų, kurie įgavo karinio pasirengimo žinių.

1938 m. pradžioje Merkinės mstl. įsisteigė žemės ūkio draugijos skyrius (ūkiška kooperatinė bendrovė). Ji supirkdavo grūdus, kiaušinius, bekonus ir kt. užaugintą produkciją. Bendrovėje ūkininkai galėjo įsigyti reikiamų įrankių, žemės ūkio mašinų ir t.t. Šią prekybą „varė“ lietuviai, ne žydai. 1938 m. rugsėjo mėn. pradžioje Merkinės mstl. valsčiaus ūkininkų patogumui duris atvėrė naujas azotinių bei kitų trąšų pardavimo punktas. Jis atidarytas Alytaus žemės ūkio draugijos iniciatyva.

Pedagogas J. Paulaitis su žmona Sofija lankė Merkinės valsčiaus senuosius dzūkus, užrašinėjo liaudies dainas, padavimus bei kt. tautosaką. Laisvalaikiu fotografuodavo.

Masališkių pradžios mokyklos vedėjas daug laiko skirdavo visuomeninei šauliškai veiklai. Nuo 1928 m. sausio 28 d. jis Merkinės šaulių būrio šaulys-kandidatas, o gegužės 19 d. priėmė šaulio priesaiką – tapo šauliu. Šis veiklus bei gabus pedagogas visą dešimtmetį priklausė aktyviajam Merkinės šaulių žiedui – šaulių valdybai. 1929 m. pabaigoje J. Paulaitis už aktyvų „Trimito“ bei kt. šauliškos spaudos platinimą Merkinės būryje apdovanotas M. Bagdono knyga „Įstabieji pasaulio dalykai bei reiškiniai“. 1929 m. lapkričio 10 d. mokytoja Sofija Paulaitienė taip pat išrinkta šaule-kandidate, vėliau šaule.

1939 m. birželio 26 d. Merkinėje įvyko Kariuomenės bei visuomenės susiartinimo šventė. Jos metu mokytojas J. Paulaitis, mokytoja S. Paulaitienė, patriotinių jausmų vedami, Merkinės šaulių būriui įteikė už savo asmenines santaupas nupirktą graižtvinį šautuvą-karabiną.

1939 m. gruodžio 1 d. Lietuvos švietimo ministerijos sprendimu J. Paulaitis su šeimyna perkeltas dirbti į Lentvario mstl. Šiame neseniai dar lenkų mindytame Lietuvos kampelyje buvo kuriamos lietuviškos mokyklos. Lentvaryje šeimyna pedagoginį darbą pradirbo iki 1942 m. Vėliau veiklusis pedagogas dirbo auklėtoju Marvos dvare (Kauno r.) įsikūrusiuose 5-iuose vaikų namuose, kt. švietimo įstaigose bei Kauno mieste įsikūrusiame Literatūros muziejuje. Prisiminimai apie gražiausias savo bei šeimos gyvenimo dienas J. Paulaitį buvo dar ne kartą atvedę į Dzūkiją, pas V. Krėvės išaukštintus Dainavos žmones...

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą 1940 m. liepos 15 d. jaunųjų ūkininkų ratelių veikla buvo sustabdyta. Vokiškosios okupacijos metu ji buvo daug kur atgaivinta. 1992 m. Lietuvos jaunųjų ūkininkų ratelių sąjunga buvo atkurta bei vysto senąsias žemės ūkio tradicijas. Šiandieną jų puoselėtoją Lietuvos patriotą J. Paulaitį Dzūkijoje mena tik išlikę pasakojimai, Merkinės krašto muziejuje saugomas šeimos archyvas bei pražilusi Masališkių pradžios mokykla...

Šaltiniai ir literatūra:

Jono Paulaičio šeimos archyvas. Merkinės krašto muziejus.
Kraštotyra. Vilnius, 1971, p. 121–126.
Lietuvos kariuomenės kūrėjai savanoriai (1918–1923). „Versmė“.
Literatūra ir kalba. T. XVII. Vilnius, 1981, p. 321–322.
Varėnos krašto šauliai. Česnulis V. Vilnius, 2008, p. 269–317.
Subartonių kraštas. Autorių kolektyvas. Marcinkonys. 2007, p. 12–66.
Jaunasis ūkininkas. Aukso medalis, 7 sidabro medaliai ir 13 pagyrimo lapų. 1936 m. rugsėjo 10 d. Nr. 37, p. 207.
Jaunasis ūkininkas. Dzūkijos jaunųjų ūkininkų laimėjimai. Merkinė. 1938 m. spalio 6 d. Nr. 30, p. 466.
Jaunasis ūkininkas. Dzūkų gražus pasirodymas. 1937 m. spalio 7 d. Nr. 20, p. 312.
Jaunasis ūkininkas. Jaunųjų Ūkininkų Ratelių sąjungos įstatymas. 1936 m. balandžio 2 d. Nr. 14, p. 77.
Jaunasis ūkininkas. Gaivinam senovinius šokius. 1936 m. rugsėjo 3 d. Nr. 36, p. 200.
Jaunasis ūkininkas. Gink mūsų laisvę ir žemę. 1935 m. lapkričio 28 d. Nr. 48, p. 237.
Jaunasis ūkininkas. Kas kada koncertuos. 1935 m. rugsėjo 19 d. Nr. 38, p. 187.
Jaunasis ūkininkas. Kas nauja rateliuose. Gudakiemis. 1932 m. spalio 7 d. Nr. 8, p. 30.
Jaunasis ūkininkas. Medelių sodinimo konkurso laimėtojams premijos išskirstytos. 1935 m. spalio 24 d. Nr. 43, p. 211.
Jaunasis ūkininkas. Merkinė. Jau ruošiamasi JŪR šventei. 1934 gegužės 3 d. Nr. 18, p. 103.
Jaunasis ūkininkas. Mūsų kulkosvaidžiui. 1935 m. lapkričio 7 d. Nr. 45, p. 223.
Jaunasis ūkininkas. Mūsų šventė ir „Vilniaus diena“ Merkinėje. 1936 m. liepos 16 d. Nr. 29, p. 159.
Jaunasis ūkininkas. Mūsų vainikas Dariui ir Girėnui. 1934 m. kovo 8 d. Nr. 10, p. 59.
Jaunasis ūkininkas. Ordinais apdovanoti JŪR vadai. 1938 m. rugsėjo 15 d. Nr. 27, p. 422.
Jaunasis ūkininkas. Padėka. 1936 m. liepos 16 d. Nr. 29, p. 160.
Jaunasis ūkininkas. Pasibaigė namų švaros ir tvarkos varžybos. 1939 m. gruodžio 21 d. Nr. 37, p. 586.
Jaunasis ūkininkas. Referatų skaitymo konkurso rezultatai. 1936 m. birželio 11 d. Nr. 24, p. 137.
Jaunasis ūkininkas. Seinai–Alytus–Marijampolė. 1938 m. lapkričio 24 d. Nr. 36, p. 571.
Jaunoji karta. Atgaivinkime senovinius šokius. 1936 m. rugpjūčio 16 d. Nr. 33, p. 669–670.
Jaunoji karta. Atgaivinkime senovinius šokius. 1936 m. rugpjūčio 23 d. Nr. 34, p. 691–693.
Karys. Mokykla ir kariuomenė. 119 kariuomenės talkininkų. 1938 m. liepos 14 d. Nr. 28, p 15.
Lietuvos žinios. Alytaus Ž.ū. D-jos žymus patarnavimas ūkininkams. 1938 m. rugsėjo 9 d. Nr. 203, p. 9.
Savivaldybė. Savivaldybių pradžios mokyklų statyba. 1937 m. vasario mėn. Nr. 2, p. 55–57.
Suvalkietis. Merkinė. Jaunųjų ūkininkų gaminių paroda. 1931 m. spalio 18 d. Nr. 42, p. 4.
Šalcinis. Laimingiausios jaunystės dienos. 2012 m. vasario mėn. Nr. 81, p. 4–5.
Ūkininko patarėjas. Merkinėje ūkiška kooperatiška įmonė. 1938 m. rugsėjo 15 d. Nr. 37, p. 12.
Ūkininko patarėjas. Spauda plinta ūkininkų tarpe. 1938 m. lapkričio 17 d. Nr. 46, p. 7.
Vyriausybės žinios. Pradžios mokyklų įstatymas. 1936 m. liepos 29 d. Nr. 541, p. 1–3.
Senovės daiktų katalogas. Jo Ekscelencijos Pono Respublikos Prezidento Antano Smetonos globojama Senovės diena Merkinėje. Sudarė Senovės dienai ruošti Merkinėje komitetas. 1935 m.

FELIKSAS PEMPĖ (1904–1985)

Pašto viršininkas, Merkinės šaulių ugniagesių komandos įkūrėjas

Arūnas Amšiejus

1904 m. spalio 20 d. Filadelfijos m. Pensilvanijos valstijoje (JAV) gimė Feliksas Pempė, sūnus Aleksandro – vienas aktyviausių bei veikliausių Alytaus apskr. Merkinės savanorių bei šaulių ugniagesių komandų vadovų XX a. 3–4-ame dešimtmetyje.

1918 m., gaudžiant nepriklausomybės vėjams Lietuvoje, F. Pempė su tėvais tautinių jausmų vedami iš JAV grįžo į Lietuvą. 1928 m. birželio 1 d. jis, kaip gabus, gerą išsilavinimą turintis Lietuvos patriotas, buvo paskirtas Merkinės pašto viršininku (dr. Bakšio g. 13). Netrukus F. Pempė su entuziazmu pradėjo vadovauti vietos savanorių ugniagesių draugijai. Nuo 1906 m., nuo pirmosios gaisrininkų komandos įsteigimo tai buvo pirmasis ne žydų tautybės Merkinės mstl. savanorių ugniagesių draugijos vadovas. Jis pakeitė Chaimą Blochą. Be tiesioginių, gerai apmokamų pašto tarnautojo pareigų F. Pempė Merkinės mstl. bei dalyje valsčiaus savanoriškai bei neatlygintinai puoselėjo ugniagesybos veiklą bei priešgaisrinę apsaugą. Veiklusis vadovas buvo apdovanotas Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio (1928 m.) bei Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino ordino III laipsnio medaliais (1936 m.).

1930 m. birželio mėn. 9–15 dienomis Alytaus m. F. Pempė baigė šaulių bei savanorių ugniagesių kursų I laidą. Kursus organizavo Alytaus XIX šaulių rinktinė. 1930 m. liepos-rugpjūčio mėnesiais veiklusis pašto viršininkas aktyviai ruošė Vytauto paveikslo bei Raportų knygos iškilmingą sutikimą Merkinės mstl., kadangi priklausė Vytauto Didžiojo komitetui (sutikimas įvyko rugpjūčio 20 d. 13.45 val.). 1930 m. gruodžio 7 d. jis dalyvavo apskrities ugniagesių suvažiavime Alytaus m., kur buvo sprendžiami opiausi ugniagesybos klausimai. F. Pempė daug rašė publikacijų į mėnesinį ugniagesių žurnalą „Lietuvos gaisrininkas“. 1931–1933 m. pasirodė jo pranešimai bei straipsniai: „Apie drausmę“, „Apie gaisrininkų draugijos veikimą“, „Merkinė“, „Pas kolegas į svečius“, „Mūsų organizacijos“, „Dėl ugniagesių ženklo“, „Stoginių reikalu“, „Dėl susisiekimo priemonių gaisro metu“, „VII Ugniagesių kongresui besiartinant“, „Bjaurus sumanymas“ bei kt. Ne vienus metus pašto viršininkas buvo priešgaisrinės propagandos (agitacijos) komiteto pirmininkas. Merkinės pašto viršininkas dažnai aukodavo savo asmenines lėšas įvairiems bei kilniems visuomeniniams poreikiams.

1931 m. gegužės 17 d. F. Pempė, savanorių ugniagesių valdyba bei valsčius organizavo 25 m. Merkinės ugniagesių komandos įsteigimo bei 10 m. jubiliejaus Nepriklausomoje Lietuvoje šventę. Joje dalyvavo Lietuvos ugniagesių organizacijų adjutantas p. Antanas Urbelis, l. e. apskrities viršininko pareigas Aleksandras Kondrackis (g. 1893 m.), karo komendantas p. pulk. leit. Alfredas Vymeris, apskr. brandmajoras kapitonas Antanas Petruškevičius (1896–1942) su ponia bei kt. Iškilmingos šventės metu Alytaus apskr. ugniagesių vadovai F. Pempei už ilgamečius nuopelnus ugniagesyboje bei pavyzdingą komandos sutvarkymą įteikė „Artimui pagalbon“ III laipsnio ordiną (Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjungos pirmininko įsakymas Nr. 14). Buvo išsakyti šilti bei paskatinantys žodžiai merkiniškiams: „Mums, alytiškiams, ir nemalonu prisipažinti, kad Alytaus sav. ugniagesių komanda būdama daug turtingesnė gaisro gesinimo įrankiais, bet nesugeba tokios garbės užsitarnauti ir gaila, kad mūs apskrities miestas neturi tokios komandos kaip Merkinė.“ Tų pačių metų liepos mėn. F. Pempei už sporto populiarinimą tarp ugniagesių pareikšta padėka (1931 06 20 įsakymas Nr. 16). 1932 m. laikraštis „Suvalkietis“ apie to meto Merkinės ugniagesių komandą pagirtinai rašė: „Didžiausias veikėjas, kuris komandą sutvarkė ir ja nuolat rūpinasi, yra pašto viršininkas p. F. Pempė. Ugniagesių komanda jo vadovybėje yra drausminga ir pavyzdinga.“

Feliksas Pempė.
Iš 1939 m. laikarščio „Ugniagesis” (Nr. 6)

1933 m. rugsėjo 13 d. uolusis F. Pempė išrinktas naujai suburtos Merkinės šaulių ugniagesių komandos vadovu. Reikėjo nuveikti daug komandos kūrimosi organizacinių darbų. Juos darbštusis šaulys su bendraminčiais įveikė puikiai: 1934 m. gruodžio 27 d. Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjungos įsakymu Nr. 19 F. Pempė apdovanotas Estijos gaisrininkų sidabro medaliu. 1935 m. vasario 12 d. jam šis apdovanojimas įteiktas. 1935 m. lapkričio 11 d. F. Pempė tapo Merkinės šaulių dūdų orkestro vedėju. Vėliau aktyvusis pašto vadovas buvo ne kartą skirtas šaulių būrio vadu bei šaulių būrio valdybos pirmininku.

1936 m. rugsėjo 7 d. F. Pempė iš Merkinės mstl. išvyko, nes buvo paskirtas Kudirkos Naumiesčio (Šakių apskr.) pašto viršininku. Čia jis taip pat daug dėmesio skyrė ugniagesybai. Nuo 1939 m. sausio 25 d. pašto viršininkas tapo vietos šaulių ugniagesių komandos vadovu. To meto mėnesinis žurnalas „Ugniagesis“ rašo: „<...> ačiū likimui, naujai paskirtas komandos viršininkas Feliksas Pempė, pašto viršininkas jau užsirekomendavo kaipo retų privalumų ugniagesybai žmogus: nepaprastai tvarkingas, sistemingas ir ištvermingas, jis užsispyręs nugali visus sunkumus <...>.“

1944 m. F. Pempė, jo sutuoktinė Erna Marija Pempienė (1908–1958), dukros Irena (g. 1931 m.) bei Edita (g. 1935 m.) pasitraukė į Vakarų Europą. 1949 m. spalio 19 d. jie atvyko į Niujorko m. (JAV), vėliau apsigyveno Pensilvanijos valstijoje, Ouklando mieste. F. Pempė visą savo gyvenimą neeikvojo laiko veltui. Savo laisvalaikį skyrė visuomeninei veiklai. 1985 m. kovo mėn. buvęs darbštusis Merkinės mstl. bendruomenės narys mirė. Felikso Pempės bei jo sutuoktinės palaidojimo vietą Ouklando miesto kapinėse (JAV) žymi akmeninis paminklas.

Šaltiniai ir literatūra:

Varėnos krašto šauliai. Česnulis V. Vilnius, 2008.

Dainava. Dievui garbė, artimui pagalba. 2012 m. Nr. 1, p. 3–9.

Lietuvos gaisrininkas. Apie drausmę. 1931 m. kovo mėn. Nr. 3, p. 4–5.

Lietuvos gaisrininkas. Apie gaisrininkų draugijų veikimą. 1932 m. birželio mėn. Nr. 6, p. 5–6.

Lietuvos gaisrininkas. Dėl susisiekimo priemonių. 1931 m. gegužės mėn. Nr. 5, p. 5–6.

Lietuvos gaisrininkas. Dėl ugniagesių ženklo. 1931 m. rugsėjo mėn. Nr. 9, p. 8–9.

Lietuvos gaisrininkas. Įsakymas. 1931 m. liepos mėn. Nr. 7, p. 9–10.

Lietuvos gaisrininkas. Mūsų organizacijos. Merkinė. 1931 m. birželio mėn. Nr. 6, p. 13–14.

Lietuvos gaisrininkas. Mūsų organizacijos. Merkinė. 1931 m. rugpjūčio mėn. Nr. 8, p. 14.

Lietuvos gaisrininkas. Oficialinė dalis. 1931 m. gegužės mėn. Nr. 5, p. 10.

Lietuvos gaisrininkas. Organizacijose. Veisiejai. 1932 m. rugsėjo mėn. Nr. 9, p. 14.

Lietuvos gaisrininkas. Pas kolegas į svečius. 1931 m. rugpjūčio mėn. Nr. 8, p. 8–10.

Lietuvos gaisrininkas. Stoginių reikalu. 1931 m. lapkričio mėn. Nr. 11, p. 6–7.

Lietuvos gaisrininkas. VII Ugniagesių kongresui besiartinant. 1932 m. gegužės mėn. Nr. 5, p. 6–8.

Trimitas. Padėkos. 1929 m. liepos 11 d. Nr. 28, p. 486.

Trimitas. Rinktinėse ir būriuose. Merkinė. 1933 m. rugpjūčio 24 d. Nr. 34, p. 677–678.

Suvalkietis. Degė Merkinė. 1936 m. rugpjūčio 1 d. Nr. 31, p. 1.

Suvalkietis. Merkinė. Sudegė lentpjūvė. 1936 m. rugpjūčio 22 d. Nr. 34, p. 3.

Suvalkietis. Merkinė. Ugniagesiai rūpinasi stoginės reiklu. 1932 m. balandžio 3 d. Nr. 14, p. 4.

Ugniagesis. Bjaurus sumanymas. 1933 m. vasario mėn. Nr. 2, p. 14–15.

Ugniagesis. Kudirkos Naumiestis. Pasikeitė pašto viršininkas. 1939 m. birželio mėn. Nr. 6, p. 24.

Ugniagesis. Oficialus skyrius. 1935 m. kovo mėn. Nr. 3, p. 20–21.

Ugniagesis. Paskirtas brandmajoras. Merkinė. 1933 m. gruodžio mėn. Nr. 12, p. 18.

Ugniagesis. Ugniagesiai spaudos veidrodyje. Merkinė. 1933 m. spalio mėn. Nr. 10, p. 16.

Lukas ir Gražina fotografavo istoriją

Algimantas Černiauskas

Dzūkijos krašto kaimuose, vartant šeimyninius fotografijų albumus, kartas nuo karto tenka aptikti tarpukario laikų fotografijas su L. Pigago vardiniu antspaudu. Ant kai kurių antspaudų nurodyta Bingelių kaimas, ant kitų – Merkinė. Sunku pasakyti, kada Lukas (Lukošius) Pigaga pradėjo fotografuoti. Gal dar Žiūrų kaime, kuriame gimė 1904 m. birželio 20 d.

Nepatiko jam gyvenimas lenkų okupuotame krašte. Slapta perplaukė sraunųjį Merkį ir „pabėgo" į Lietuvą. Prisiglaudė Skolastikos ir Zigmo Bilinskų namuose, kuriuose našlaičiais augo penki broliai ir sesuo. Visapusiškai gabus L. Pigaga pradėjo meistrauti Bilinskų kalvėje. Patiko šeimynykščiams, o pačiam į akį krito vienturtė brolių Bilinskų sesuo Genovaite, su kuria 1926 spalio 26 d. sumainė žiedus Merkinės bažnyčioje. Metams bėgant susilaukė keturių vaikų: Gražinos, Sigutės, Edmundo ir Zigmučio. Tačiau nagingas L. Pigaga nesiruošė gyventi iš žemės ar miško. Jisai aistringai fotografavo. Ant pirmųjų jo fotografijų, kuriose nufotografuoti artimieji: žmona, dukra, teta ar kaimynai, dar nėra jokio antspaudo, nors profesionalių fotografijų tėvo autorystę paliudijo jo dukra Gražina, išsaugojusi nedidelį, savadarbį tų laikų fotografijos albumą. Tačiau ant vėlesnių fotografijų jau atsiranda antspaudas: FOTO L. PIGAGA BINGELIU.

1931 m. jų šeima persikelia į Merkinę ir L. Pigaga pradeda profesionalaus fotografo darbą. Šeima išsinuomoja butą Bronės ir Zigmo Kvaraciejų name, kuriame buvo ir alinė. Namas stovėjo miestelio centre – dabartinėje Vilniaus gatvėje (pastatas neišliko). L. Pigaga fotografuoja ne vien Merkinėje, bet ir aplinkiniuose sodžiuose. Fotografijos pradėtos antspauduoti nauju antspaudu: „L. Pigago Fotografija Merkinė". Išsinuomotame trijų kambarių bute, viename iš kambarių, fotografas įkuria ateljė – studiją ir ją pavadina dukters vardu GRAŽINA. Darė studijinius portretus ir antspaudavo apvaliu antspaudu: GRAŽINA PORTRETŲ DIRBTUVĖ L. PIGAGO.

Užsakymų, darbo jam parūpindavo ir brolis Klimas, atveždavęs sugadintų, blunkančių ar subraižytų fotografijų net iš Kauno, o Lukas jas restauruodavo ir perfotografuodavo. Klimo paraginti žmonės fotografuotis pas L. Pigagą atvažiuodavo iš kitų miestelių, net ir Kauno. Tačiau jo darbas neapsiribojo vien fotografavimu studijoje. Jis ir toliau fotografavo aplinkiniuose kaimuose: Samūniškėse, Subartonyse... Darydamas užrašus ant stiklinių fotografijos plokštelių jis dar kartą paliudija, kad tai „Foto L. Pigaga", o papildomais užrašais nurodo fotografavimo vietą ir metus, pvz. „Samūniškių – Subartonių pradž. mokykla 1931 IV 23".

Ieškodamas geresnio gyvenimo ir bandydamas ištrūkti iš aplinkos, kur buvo įnikęs į azartinius lošimus (už ką tuo metu buvo baudžiama), L. Pigaga 1936 metais su šeima persikėlė į Leipalingį, kur ir toliau gyveno iš fotografijos amato. 1940 m. šeima persikėlė į Varėną, nes, keičiant pasus, Varėnoje atsirado didesnis fotografijos paslaugų poreikis. Karo metu, 1942 metų vasarą, vokiečiai ji išvežė iš Varėnos į Vokietiją, o šeima, likusi be pragyvenimo šaltinio, grįžo į gimtąjį Bingelių kaimą.

Po kiek laiko L. Pigaga su Konstantinu Petruškevičiu (siuvėju iš Varėnos) pabėgo iš Vokietijos į Lietuvą. Grėbliu ir dalge nešini, apsimetę einą į darbą, sėkmingai pasiekė Dzūkiją. Nemokėdamas žemės ūkio darbų, neišgalėdamas įsigyti fotografavimui būtinos technikos ir praradęs galimybę užsiimti amatu, kuris užtikrindavo šeimai pragyvenimą, palūžo, atitolo nuo šeimos. Karo pabaigoje pasitraukė iš Bingelių į Marcinkonis. Dar šiek tiek fotografavo Marcinkonyse, kai darė apylinkių žmonėms nuotraukas sovietiniams pasams. Sudėtingo asmeninio gyvenimo nualintas organizmas neatlaikė – jis susirgo tuberkulioze ir mirė Vilniuje, Tuberkuliozės dispanseryje 1950 metais liepos 11 d.

Gražinos Pigagaitės autoportretas, darytas ***Bingelių kaimo grikių lauke*** *. Iš G. Pigagaitės albumo*

Tačiau kūrybinis fotografo genas Dievui žinomais keliais persidavė jo dukrai Gražinai (gim. 1927 m. lapkričio 15 d. Bingelių k.), kuri vaikystėje matė visus sudėtinguosius senosios fotografijos gimimo kelius, nes miegojo kambaryje, kuris tuo pačiu buvo ir tėvo darbo kambarys. To meto fotografams reikėjo ne tik išmanyti fotografinę techniką ir patį fotografavimą, kur svarbiausia ne tik šviesa, apšviečianti fotografuojamą objektą, bet ir sugebėjimas „iš akies" nustatyti išlaikymo ir diafragmos santykį ir, be abejo, privalomos žinios, kaip cheminėmis medžiagomis apdoroti fotografijas. Juostos ir fotografinis popierius buvo apdorojamas fabrikiniais chemikalų rinkiniais, paruoštais darbui, tačiau jų trūko ir sudėtines ryškalų chemines medžiagas tų laikų fotografai pirkdavo vaistinėje ir patys darydavosi ryškalus, fiksažą.

Antroji sovietinė okupacija. Naujos trėmimų bangos, nekaltų žmonių suėmimai namuose ir žiauri jų medžioklė laukuose bei miškuose, kur jie bandė rasti užuovėją nuo nežmoniško okupantų elgesio. Bronė Tamulevičienė (Bingelytė) pasakojo, kaip 1944 m. gruodžio 16 d. į jos tėvų namus Bingelių kaime įsiveržė rusų kareiviai ir nieko neklausinėdami išsivarė brolį Juozą, pas juos buvusį girininką nuo Marcinkonių Teodorą Revucką ir nieko neaiškindami sušaudė vidury kaimo ant kalnelio. Pirmosios žūtys ir artimųjų netektys „kare po karo", bet tikėjimas savo kovos teisumu gyvas ir G. Pigagaitės kelias į Lietuvos partizanų fotografo „statusą" ėjo per išbandymus bei savotiškus patikimumo patikrinimus.

Į G. Pigagaitės namo duris pasibeldžia Lietuvos partizanai Bevardis (Pranas Ivanauskas iš Masališkių) ir Genys (Stasys Klimašauskas iš Kurmiškių). Jie Gražinai įteikė paketą su

Viena iš daugybės L. Pigago nuotraukų darytų Merkinėje. Merkiniškiai prie Merkio. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

Stalino karikatūromis[1] ir paprašė jas išplatinti Vilniuje. Sėkmingai nusigabenus paketą į Vilnių, karikatūras vakare pavyko išklijuoti Gedimino, Pylimo ir Vokiečių gatvėse. Klijuoti padėjo Juozas Šumskas (Putinas), kuris tuo metu studijavo Vilniuje Miškų technikume[2]. Galima spėti, kad ta užduotis buvo savotiškas partizanų bandymas išsiaiškinti Gražinos tinkamumą kitam darbui, kuriam reikėjo ypatingo pasitikėjimo – partizanų fotografavimui. Greitu laiku Bevardis ir Genys apsilankė vėl. Jie davė pinigų fotografinei įrangai įsigyti ir paprašė, reikalui esant, jei Gražina sutiks, fotografuoti partizanus istorijai. Tai, kad G. Pigagaitė–Vilbik „kare po karo" fotografavo Lietuvos partizanus, savo knygoje „Šalia mirties" mini partizanas Juozas Jakavonis. Kita vertus, Ona Čaplikaitė–Vyšniauskienė, gyvenanti Druskininkuose, prisimena, kad jos brolis Jurgis Čaplikas–Strazdas 1945–1948 metais dažnai parsinešdavo į namus (Norulių kaime) G. Pigagaitės darytų partizaninių nuotraukų. O. Vyšniauskienės teigimu, brolis atsinešdavęs ne tik savo, bet ir kitų partizanų fotoportretų. Anksčiau minėtoji B. Tamulevičienė pasakojo, esą kaime visi žinojo, jog Gražina fotografuoja partizanus, bet niekas jos okupacinei valdžiai neįskundė.

1 Stalino karikatūra buvo spausdinta tipografiniu būdu, o piešinio autorė Zofija Janulevičiūtė iš Masališkių.

2 Tikrą savo nakties bendražygio pavardę Gražina sužinojo po daugelio metų, atsikūrus Lietuvos valstybei. Politinė kalinė Eleonora Vizbaraitė–Šumskienė prisiminė, kad jos vyras Juozas (Lietuvos partizanas) pasakojo, kaip kartu su Gražina platino karikatūras Vilniuje ir stebėjosi, kaip ji išdrįso įeiti į netoli Aušros kino teatro buvusio milicijos pastato vidų ir ten skelbimų lentoje pakabinti Stalino karikatūrą.

Šią Adolfo Ramanauskas-Vanago su bendražygiu Albertu Perminu-Jūrininku nuotrauką G.Pigagaitė sako padariusi Bingelių kaimo pakrašty. *Iš Merkinės krašto muziejaus fondų*

G. Pigagaitė prisimena, kad partizanus fotografuotis į jų nurodytą vietą atvesdavo Bevardis ir Genys. Griežtai buvo nurodyta: nepažįstamų partizanų nefotografuoti. Pavojus tykojo nuolatos: ir fotografuojant, ir pakeliui į namus, grįžtant iš „fotosesijos", nes niekada nežinojai, ką gali sutikti kelyje. „Apie tai, kaip aš turėčiau elgtis pavojaus akimirką, kad nepasimesčiau ir nesukelčiau įtarimų, – pasakoja Gražina, – man paaiškino apsilankęs Vanagas su Jūrininku. Kartą nufotografavusi partizanus paprašiau duoti kitelį, paėmiau kažkieno iš jų ginklą ir nusifotografavau. Padariusi fotografijas partizanams atminčiai atidaviau ir savo – su ginklu rankoje. Neįtikėtinai greitai apsilankė Vanagas su Jūrininku ir padėkoję už nuotraukas labai taktiškai ir mandagiai paaiškino, kaip aš rizikavau nusifotografavusi su kiteliu ir ginklu. Jie baiminosi, kad mano fotografija galėjo pakliūti į priešų rankas, jei juos – partizanus, nešančius fotografijas, būtų nušovę. Vanagas patikinęs, kad fotografija „sunaikinta".

Bingelių kaime fotografijas Gražina spausdindavo palėpėje kontaktiniu būdu, naudodama saulės šviesą. Vienas stogo kraigas buvo atviras, o kitas pridengtas kartimis. Toje keistoje karo sąlygų laboratorijoje ir gimdavo fotografiniai istorijos liudininkai. Nuotraukos buvo daromos be jokios apsaugos, be sargybos, kai Gražinos klausa būdavo įtempta iki kraštutinumo drebant ne tik dėl šuns amtelėjimo ar pabaidyto paukščio skrydžio, bet ir debesies šešėlio, slenkančio per kaimą, prisibijant. Sunkiausias ir pavojingiausias momentas – išryškintos juostos džiovinimas. „Jos negali suvynioti į ritinėlį, kol pilnai neišdžius, nes susiklijavus juostai, negatyvas būtų sugadintas negrįžtamai", – aiškino senosios fotografijos gimimo subtilybes Gražina.

Visų gyvenimo atvejų nenumatysi. Partizanų fotografė prisimena: „Vieną kartą, ką tik padžiovusi partizanų nuotraukas ant pečiaus, staiga pro langelį pamačiau būrį stribų ir enkavedistų, einančių link mūsų trobelės. Sunku apsakyti tą pojūtį, staiga apėmusį mane. Tik sekundės tuomet lėmė mano ir nufotografuotų žmonių likimą. Griebiau prie durų stovėjusį tuščią kibirą, staigiai abiem rankom sužėriau į jį nuotraukas, o ant jų, iš čia pat stovėjusio kibiro, suverčiau kiaulių ėdalą. Mečiausi pro duris, kur ir susidūriau su „svečiais". Mano koja žengė per slenkstį į kiemą, o kareivio į namus vienu metu. Tik priėjusi kluoną ir atsirėmusi į staktą pajutau siaubingą viso kūno drebėjimą. To išgyvenimo niekada nepamiršiu. Pavojus lydėjo nuolatos."

Fotografines juostas ir padarytas nuotraukas Gražina slėpdavo šiaudiniame stoge. Kiekvieną kartą kitoje vietoje, kad neliktų stoge žymės. Taip beslapstydama kartą pati neberado vieno ryšulio fotografijų.[3]

O tuo metu prasidėjo sekimas. Pamiškėje, netoli sodybos nuolatos pradėjo slampinėti nepažįstami žmonės, o vėliau apsilankė ir su aiškiais kaltinimais, kad Gražina fotografuojanti „banditus". Iš jos buvo pareikalauta atiduoti pasą ir fotoaparatą. Išryškinę fotojuostą jie tikėjosi rasti partizanų portretus. Bet G. Pigagaitė fotoaparate niekada nelaikė juostos su partizanų vaizdais. Išfotografuotas juostas ji tuoj pat išimdavo ir slėpdavo. Taip ir tą kartą. Išryškinę juostą laboratorijoje[4] sekliai rado tik keletą gamtos vaizdų. Baimindamasi tolesnių kratų Gražina dalį negatyvų sudegino, dalį sudėjo į stiklinį butelį ir užkasė netoli savo namelio Bingelių kaime.

Supratusi, kad Bingelių kaime dirbti ir gyventi nebėra galimybių, Gražina 1947 metais išvažiavo į Varėną. Mokėsi vakarinėje mokykloje, bet kartas nuo karto sekmadieniais grįžusi į Bingelių kaimą sutartu laiku, sutartoje vietoje vis dar fotografavo partizanus. Ji ir toliau darė jiems nuotraukas pažįstamų žmonių laboratorijose Vilniuje, Varėnoje. „Aš savo gyvenimu patyriau, kad, gryna tiesa: kareivis iš nuovargio išmoksta ir eidamas miegoti. Mes traukiniu į Vilnių ar iš Vilniaus į Varėną kaip keliaudavom? Pinigų tai nėra, o ant vagono būdavo tokie laipteliai prie durų, tai sulipam keliese ant tų laiptelių, viena koja ant laiptelio, kita ore kaba, ranka įsitveri geležinio turėklo ir važiuoji... O iš Varėnos į Bingelius eini naktį pėsčiomis: nei autobusų, nei mašinų. Pasižiūri į kokį nors orientyrą, užsimerki ir žygiuoji, trumpam prasimerki ir vėl žengi į tamsą."

Pasak Gražinos, vienas iš įžūliausių jos veiksmų tai partizanų fotografijų spausdinimas Partinėje mokykloje Vilniuje, kur dirbo pažįstamas X. Patikinusi norinti atsispausdinti asmenines fotografijas, gavo jo leidimą. Šis, nieko „bloga" neįtardamas, leido laboratorija naudotis ir nesidomėjo, ką ji daro. Tačiau vieną gražią dieną geradaris Gražiną pasitiko piktais žodžiais: „Tai ką, tu nori mane pražudyti?" Nuo to laiko Gražina ten kojos nekėlė, bet iki šiol nežino, ar kokį fotografijos atspaudo bandymą netyčia bus laboratorijoje pametusi, ar X buvo pakalbintas saugumo. Praradus galimybę spausdinti fotografijas Vilniuje, ją su neįmantria fotografine įranga Varėnoje priglaudė Vladas Kudarauskas iš Gudakiemio (jo brolis Vytautas

3 Jis buvo rastas žymiai vėliau, kai po kelių dešimtmečių sodybą ardė ją nusipirkę žmonės. Tą Gražinai papasakojo Stasė Mazgelytė-Jakavonienė (jos vyras buvo Lietuvos partizanas) iš Kasčiūnų kaimo. Fotografijų likimas nežinomas. Sprendžiant iš to, kad sovietinis saugumas neapsilankė pas Gražiną, fotografijos nepakliuvo ir į jų rankas

4 Nieko nepaaiškinę enkavedistai Gražinos fotojuostą ryškinti Merkinėje davė Petrui Pigagai, kuris vėliau Gražinai sakė: „Įtariau, kad tai tavo juosta ir buvau pasiruošęs ją sugadinti, bet ten buvo tik vaizdai..." Tačiau Petras vėliau pats neišvengė sovietinio saugumo dėmėsio, buvo suimtas ir nuteistas...

L. Pigago spaudų pavyzdžiai

L. Pigago parašas

Lukas Pigaga su žmona Genovaite ir dukrele Gražina.
Iš Alfredo Vilbiko rinkinio

partizanavo slapyvardžiu Rickus). Pradėjusi fotografuoti partizanus 1947 m., savo darbą istorijos labui ji baigė apie 1949 metus.

Dabar tų laikų savo darytas fotografijas Pigagaitė mato leidiniuose apie Lietuvos partizanus, muziejų ekspozicijose. Tų fotografijų autorystė nenurodyta. Pasirašinėti, kas darė partizanų fotografijas tais laikais, buvo tolygu pasirašyti nuosprendžiui – geriausiu atveju – keliauti į tremtį. Fotografijos parūpina įrodymus. Tai yra, anot Susan Sontag: „Tai, kuo mes dar abejojame, tampa akivaizdu pamačius fotografiją." Befilmuojant Gražiną Pigagaitę Bingelių kaime 2010 m. iš jos lūpų nuskambėjo gailestis, kad ji niekur nebemato keletos savo darytų fotografijų, kurios liko tik atmintyje, įsirėžė tarsi runomis į akmenį: kaip ir broliai Ivanauskai iš Masališkių kaimo, nusifotografavę šalia jos sodybos grikių lauko pakraštyje, nežinomi vyrai – baltais maskuojančiais rūbais išsirikiavę pamiškėje...

Gausiai partizanų nuotraukomis iliustruotos šiais laikais leidžiamos istorinės knygos patvirtina akivaizdžią tiesą. Mano uošvis iš Aukštaitijos, Bolius Baliulis, „savanoriu" nužygiavęs iki Berlyno ir dalyvavęs jo šturme, Atgimimo laikais išvydęs Dzūkijos partizanų nuotraukas, kuriose jie stovi karinėse rikiuotėse su uniformomis, atiduodantys pagarbą savo vyresnybei, priimantys apdovanojimus, skaitantys laikraščius – negalėjo patikėti, kad tai yra miško broliai. „Juk čia kariuomenė, ne partizanai", – teigė frontininkas – raudonosios žvaigždės ordino kavalierius. Taip, tai iš tikrųjų buvo Lietuvos kariuomenė. Naujos kartos Savanorių kariuomenė. Vyrai ir moterys, kurie su ginklu rankose išėjo kovoti už savo ir mūsų būsimą laisvę, buvo įsitikinę savo veiksmų teisumu ir teisėtumu. Jie puikiai suprato, kad fotografijos priešų rankose – tai jų – partizanų – kovos prieš okupantus įrodymas, tačiau galimybės būti demaskuotam baimė buvo žymiai mažesnė už istorinės tiesos troškulį, kurį malšino dokumentinės, neįmantrios tų laikų fotografijos, darytos žinomų ir nežinomų fotografų. Vieną pavardžių jau sužinojome – Gražina Pigagaitė–Vilbik – Merkinės fotografo Luko Pigago duktė.

ANTANAS PLUTULEVIČIUS (1887–1962)

Felčeris, šaulys, teatro režisierius, partizanų rėmėjas

Arūnas Amšiejus

1887 m. gegužės 28 d. Alytaus apskr. Merkinės vlsč. Mardasavo k. Vincento Plutulevičiaus bei Agotos Lukšytės šeimoje pasaulį išvydo būsimas Merkinės vlsč. gydytojas-felčeris Antanas Plutulevičius. Birželio 4 d. Merkinės Švč. Mergelės Marijos į Ėmimo į Dangų bažnyčioje dekanas Adomas Šlepavičius jam suteikė krikšto sakramentą. Gelsvos Dzūkijos smiltys negalėjo išmaitinti gausios Plutulevičių šeimos, todėl ūgtelėjusį keturiolikmetį gyvenimo odisėja nubloškė į Rusijos caro valdomą Odesos miestą. Čia, Juodosios jūros pakrantėje, jis tarnavo padėjėju vaistinėje, įgavo farmacijos, medicinos žinių. 1911–1913 m. A. Plutulevičius mokėsi Odesos m. felčerių mokykloje, ją baigė, įgijo 4 sk. išsilavinimą, vėliau dirbo šio miesto ligoninėje.

1922 m. spalio mėn. A. Plutulevičius, karo lauko felčeriu praėjęs Didžiojo (Pirmojo pasaulinio) bei Rusijos pilietinio karų baisumus frontuose, matęs begales nukautųjų bei sužeistųjų, pats patyręs sužeidimą, sugrįžo į nepriklausomą Lietuvą. Čia tuo metu labai trūko kvalifikuotų medicinos darbuotojų. 1920 m. Alytaus mieste bei apskrityje, kur gyveno apie 60 000 gyventojų, tebuvo 5 gydytojai, 3 dantistai, 8 felčeriai bei 3 akušerės. A. Plutulevičius gyveno Daugų mstl., vėliau Senosios Varėnos mstl.

1926 m. lapkričio mėn. A. Plutulevičius be egzaminų (kaip asmuo, iki 1918 m. vasario 18 išėjęs medicinos felčerių mokyklos kursą su programa bei gavęs atitinkamą pažymėjimą) med. felčerių egzaminų komisijos nutarimu Nr. 1 gavo leidimą verstis medicinos praktika. To meto felčeriai savo med. praktikoje vadovavosi „Medicinos felčerių įstatymu“, „Medicinos felčerių praktikos taisyklėmis“, „Medicinos felčerių receptais vaistų atleidimo taisyklėmis“ bei kt. norminiais dokumentais. Jie galėjo suteikti pacientui medicininę pagalbą, išrašyti vaistus bei atlikti nedideles operacijas. Vykdyti didesnes tikslines operacijas bei pagal kompetenciją paskirti gydymą galėjo valsčiaus ar apskrities gydytojai.

1927 m. A. Plutulevičius apsigyveno Merkinėje. Šiame valsčiaus centre nuo 1917 m. Merkinės mstl. vaikų, vidaus ligų gydytoju dirbo žydų tautybės Juozas Kovarskis (g. 1890 m.). 1917 m. jis baigė Varšuvos medicinos universitetą. 1935 m. rugsėjo mėn. jis išsikėlė į Alytaus m. Vilniaus g. 52. Nuo 1935 m. Merkinės sveikatos punkto (dr. Bakšio g. 1) gydytoju buvo Turecas Dovydas (1941 m. rugsėjo 10 d. su kitais žydais sušaudytas smėlynuose prie Merkinės). 1933 m. Merkinėje buvo įsteigtas Motinos ir vaiko sveikatos centras. 1936 m. miestelyje duris atvėrė Venerinių ligų ambulatorija, kurioje gydymas buvo nemokamas. Aktuali buvo naujagimių priėmimo-akušerijos problema. Tik 1934–1936 m. pab. Merkinėje akušere dirbo Stasė Žmuidzinavičienė. Ji priklausė vietos moterų šaulių būriui, vėliau išsikėlė į Alytaus m. 1937 m. pradžioje į Merkinės mstl., Bingelių g. 2, iš Kauno (Petrašiūnų) atvyko dantų gydytoja P. Levinaitė-Faktorienė. A. Plutulevičius, kt. gydytojai bei pacientai vaistus gydymui įsigydavo iš Merkinės provizoriaus-vaistininko Aleksandro Čyro (1885–1947).

Dzūkijoje medicinos personalo darbas nebuvo lengvas. Opi problema buvo naujagimių mirtingumas, prie kiekvienos „biednos“ trobos durų budėjo sunkiai gydomos, dažnai mirtinos, užkrečiamos ligos: dėmėtoji šiltinė, tymai, raupai, kokliušas, skarlatina bei kt. 1934 m. pradžioje dėl stipraus dėmėtosios šiltinės proveržio lenkai uždarė su Merkinės valsčiumi besiribojančius Uciekos bei Trasninko pereinamuosius punktus. 1936 m. pr. valsčiuje vėl pasireiškė šios klastingos ligos proveržis.

A. Plutulevičius pasižymėjo puikiais režisūros, teatro bei scenografiniais sugebėjimais. 1935 m. lapkričio 9 d. Merkinės šaulių būryje buvo įsteigtas vaidybos (teatro) būrelis. Jos režisieriumi buvo išrinktas kandidatas į šaulius A. Plutulevičius, rež. padėjėju – Bingelių girininkijos girininkas Ksaveras Dėdinas (1905–1945), administratoriumi Leonas Kerulis, kasininku Antanas Plenta, grimuotoju Sergejus Radzvickas. Norintys vaidinti artistai turėjo pasirašyti pasižadėjimą, kad sutinka vaidinti paskirtas roles, klausyti režisieriaus nurodymų bei dalyvauti repeticijose. Buvo suvaidintas P. Vaičiūno „Nuodėmingas angelas“, komedijos „Tipas ir tipukas“, „Šauliškas pademarklinijys“ bei kt. 1936–1937 m. felčeris priklausė Merkinės šaulių būrio tarybai. Po šaulių būrių reorganizacijos jis buvo paskirtas Merkinės šaulių kuopos III būrio šauliu. 1938 m. sausio 15 d. Klaipėdos krašto atvadavimo minėjime, vykusiame Merkinės mstl., A. Plutulevičius su kt. šauliais vaidino S. Kymantaitės-Čiurlionienės veikale „Aušros sūnūs“ bei kt. A. Plutulevičius taip pat režisuodavo Merkinės šaulių moterų rengtus vaidinimus. Gautas pelnas iš jų dažniausiai buvo skiriamas statomiems šaulių namams bei kt. išlaidoms. 1940 m. A. Plutulevičiaus iniciatyva iš naujo buvo suburtas vaidintojų būrelis.

Antanas Plutulevičius.
Iš A. Antanevičiaus rinkinio

1940–1945 metai atnešė Lietuvai raudonąją, rudąją bei vėl raudonąją okupacijas. Prasidėjęs lietuvių partizaninis karas Dzūkijoje neaplenkė mediko šeimos. Partizanams reikėjo vaistų bei medicininės pagalbos. 1947 m. kovo 6 d. sovietai suėmė A. Plutulevičiaus dukrą moksleivę, partizanų ryšininkę Valentiną Rūtelę Plutulevičiūtę (1928–2016). Pas ją sovietai surado Dainavos apygardos partizanų leisto „Laisvės varpo“ egzempliorius. Mergina buvo kalinta Vilniaus m. kalėjime. 1948 m. sausio 31 d. Ypatingojo pasitarimo ji buvo nuteista 7 metams lagerio. Nuosprendį atlikinėjo Uchtižemlage, Komijos AR, Rusijos FR.

1954 m. pavasarį V. R. Plutulevičiūtė sugrįžo į gimtąją Merkinę, tačiau tėvų nesurado. 1948 m. gegužės 22 d. A. Plutulevičius, jo sutuoktinė Eleonora Plutulevičienė, duktė Zenono (1900–1986) sovietų buvo areštuoti. Varėnos r. MGB viršininkas majoras Vukolovas bei majoras Popovas surinko bei išnagrinėjo medžiagą, kad A. Plutulevičius Merkinės vlsč. Šunupio k. teikė medicininę pagalbą bei vaistus sužeistam A. Ramanausko-Vanago vadovaujamo partizanų būrio kovotojui Vasariui bei kt. partizanams. Sovietams neįtiko, kad felčeris vokiškosios okupacijos metu dirbo Merkinės ambulatorijoje, matė bolševikų terorą Bingelių, Klepočių bei kt. kaimuose. Iš A. Plutulevičiaus tremties bylos matosi, kad prieš suėmimą šis buvo „apstatytas“ MGB informatoriais. Šie savo slaptuose agentūriniuose pranešimuose nurodo, kad A. Plutulevičius yra palankus buvusiai buržuazinei valdžiai, palaiko pastovų ryšį su banditais, „prie vokiečių“ su ginklu rankose kovojo prieš raudonuosius partizanus. Buvęs felčeris golgotos kelią nuėjo iki Tanzybėjaus m., Jerma-

kovskojės r. Krasnojarsko krašte. E. Plutulevičienė Sibiro nepriteklių kentė Malyj Kebeže, Jermakovskojės r. Krasnojarsko krašte.

1956 m. A. Plutulevičius bei E. Plutulevičienė grįžo į tėvų šalelę Lietuvą, tačiau gimtuosius namus rado užimtus kitų žmonių. 1962 m. tremties negandų išvargintas, beveik tris dešimtmečius teikęs medicininę pagalbą merkiniškiams, Hipokrato bei šaulio priesaikų niekada nesulaužęs, A. Plutulevičius amžino poilsio atgulė į smėlėtą Dzūkijos žemelę.

Šaltiniai ir literatūra:

Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947 m. K–S, II t. Vilnius, 2002, p. 784.
Lietuvos gyventojų genocidas 1948 m. N–Ž, III t. Vilnius, 2009, p. 159.
Merkinės Šv. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčios 1885–1892 m. krikšto knyga, p. 97.
ABC. Provincija. Merkinė. 1933 m. gruodžio 7 d. Nr. 81, p. 2.
Medicina. Alytaus apskr. savivaldybė atidarė didesniuose apskrities miesteliuose 8 veneros ligoms gydyti ambulatorijas. 1936 m. vasario mėn. Nr. 2, p. 157.
Medicina. Dėmėtoji šiltinė plečiasi. 1936 m. sausio mėn. Nr. 1, p. 76.
Medicina. Felčerių egzaminams pasibaigus. 1926 m. spalio mėn. Nr. 10, p. 554.
Medicina. Gydytojai, turintieji teises nuolatos verstis medicinine praktika Lietuvoje. 1922 m. rugsėjo–spalių mėn. Nr. 9–10, p. 3.
Medicina. Iš Sveikatos departamento darbuotės. 1920 m. Nr. 2, p. 57–60.
Medicina. Lietuvos medicinos, veterinarijos ir farmacijos įstaigų ir personalo sąrašas. 1936 m. spalio mėn. Nr. 10, p. 786.
Medicina. Medicinos felčerio laipsnio įgijimo taisyklės. 1927 m. gruodžio mėn. Nr. 12, p. 799–800.
Medicina. Medicinos felčerių reikalais. 1927 m. rugpjūčio mėn. Nr. 8, p. 488.
Medicina. Merkinėj. 1934 m. vasario mėn. Nr. 2, p. 116.
Medicina. Sveikatos reikalai. Dėmėtoji šiltinė Okupuotoje Lietuvoje tebesiaučia. 1934 m. vasario mėn. Nr. 2, p. 116.
Suvalkietis. Alytus. 1935 m. rugsėjo 22 d. Nr. 9–10, p. 4.
Vyriausybės žinios. Medicinos gydytojų praktikos įstatymas. 1935 m. rugsėjo 13 d. Nr. 498, p. 2–4.
Vyriausybės žinios. Medicinos felčerių įstatymas. 1926 m. gegužės 18 d. Nr. 225 p. 2.
Vyriausybės žinios. Medicinos felčerių praktikos taisyklės. 1926 m. lapkričio 24 d. Nr. 239, p. 1.
LYA F. V–5. Plutulevičių šeimos įskaitos byla Nr. 22789.

JUOZAS BAKANAUSKAS (1895–1965)

Šaulys, Merkinės „bankininkas“

Juozas Bakanauskas su ugniagesių savanorių medaliu. *Iš Bakanauskų šeimos albumo*

Algimantas Černiauskas

Juozas Bakanauskas gimė 1895 m. prie Bakanauskų ežerėkų. Nuo 1914 m. tarnavo Rusijos imperijos kariuomenėje. Dalyvavo Galicijos kautynėse, buvo sužeistas, už narsą apdovanotas antro laipsnio Jurgio kryžiumi. Leibgvardijos Semionovsko pulke išsitarnavo iki puskarininkio. Bolševikinio Spalio perversmo sulaukė Peterburge. Kartu su Latvių šauliais saugojo Leniną. 1919 m. grįžo į Merkinę. Čia jį suėmė „tatarska jazda“ ir nuvežė į Varėną, norėjo paimti į lenkų kariuomenę. Basas pabėgo iki Merkinės. Kuriantis Lietuvos kariuomenei išėjo į Kauną. Ištarnavus nepilnus metus, atsiliepė Galicijos sužeidimas – grįžo į Merkinę. Priklausė Šaulių organizacijai, buvo Merkinės šaulių ugniagesių komandos valdybos ir Šaulių namo statybos komiteto narys. Nuo 1925 m. (įsikūrimo dienos) vadovavo Merkinės smulkaus urmo valdybai, buvo tituluojamas Merkinės bankininku. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo apdovanotas Gedimino ordinu. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, bankas buvo išplėštas ir nacionalizuotas. Perspėtas draugų apie gresiantį suėmimą, pasislėpė nuo represijų. Vokiečių okupacijos metais buvo Merkinės kooperatyvo pirmininku, atkūrė banką. Užėjus antrai sovietinei okupacijai palaikė ryšius su Lietuvos partizanais. MGB suėmė, mėnesį laikė Merkinės kalėjime: mušė, tardė, bet užtarus apylinkės pirmininkui Žukui paleido. Dirbo Varėnos banke. 1949 m. sufabrikavus bylą buvo suimtas, nuteistas 7 metams kalėjimo už „aplaidų požiūrį į darbą“, uždarytas į Šilutės invalidų kalėjimą. Po Stalino mirties 1953 m. iš kalėjimo paleistas. Dirbo Merkinėje kooperatyvo buhalteriu, grybinės vedėju. Mirė 1965 m. birželio 23 d. Palaidotas Merkinėje.

Merkinės ūkininkų kooperatyvo banko komiteto nariai apie 1928 m.

Iš dešinės pirmas stovi J. Bakanauskas. Iš Bakanauskų šeimos albumo

KOSTAS STEIGVILA (1901–1941)

Lietuvos kariuomenės savanoris, šaulys, matininkas

Arūnas Amšiejus

1901 m. balandžio 4 d. Panevėžyje vietos miestiečių Teresės Gedminaitės bei Miko Vinco Steigvilos šeimoje gimė būsimas Lietuvos kariuomenės savanoris, šaulys bei ilgametis Merkinės valsčiaus privatus matininkas Kostas Steigvila. Tų pačių metų gegužės 17 d. Panevėžio Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje jis buvo pakrikštytas Šv. Globėjo Konstantino vardu.

Nuo 1919 m. sausio 10 d. K. Steigvila savanoriu tarnavo jaunutėje Lietuvos kariuomenėje – atskirame Panevėžio batalione. Dalyvavo kovose su bolševikais, o vėliau nuo 1919 m. spalio 15 d. iki 1920 m. kovo 7 kovojo prieš bermontininkus.

1920–1922 m. Lietuvos Nepriklausomybės kovų užgrūdintas K. Steigvila lankė bei baigė Matininkų kursus laikinojoje Lietuvos sostinėje Kaune. Jis išklausė 2 metų teorijos kursą, atliko 2 vasaros praktikos darbus, gavo liudijimą, kad baigė matininkų kursus ir jam suteiktas matininko laipsnis.

1920 metų dienraštis „Lietuva“ skiltyje „Valdžios žinios. Matininkų kursai Kaune“ skelbė: „Yra Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos žinioje ir turi savo tikslu prirengti Lietuvai pakankamą skaičių matininkų žemės reformai vykinti. Į kursus priimami jaunikaičiai nuo 16 metų amžiaus, išėjusieji 4 kl. gimnazijos, realinių miesto ir kitų mokyklų. Asmenys, kurie neturi mokyklų liudijimų, bet yra tiek išsilavinę, kad tikisi galės eiti sėkmingai mokslą kursuose, turės laikyti kvotimus iš keturių klasių gimnazijos programos. Iš mokinių reikalaujama, kad neturėtų užkrečiamų ligų ir didelių fizinių trūkumų. Mergaitės dėl ypatingų matininko tarnybos sąlygų į kursus nepriimamos. Mokslas kursuose neapmokamas ir tęsiasi 2 met. Kursininkai žiemos metu gauna stipendijos po 75 auks. kas mėnuo, o vasaros metu stipendijos padidinamos... Į kursus priimamas aprėžtas mokinių skaičius ir ne daugiau kaip 40.“ Šie kursai Lietuvoje veikė iki 1925 m. (6 laidos). Juos baigė virš 100 Lietuvos matininkų.

1920 m. rugpjūčio 18 d. Lietuvos Steigiamajame Seime priimtas Žemės reformos įvedamasis įstatymas. 1922 m. balandžio 22 d. Lietuvoje įsigalėjo Žemės reformos įstatymas. Šio įstatymo normos nustatė didžiausią nenusavintos žemės dydį – buvo paliekama iki 80 ha žemės dvarams, vienuolynams bei bažnyčioms. Žemė buvo imama į fondą. Iš jo dalinama Lietuvos kariuomenės savanoriams, valstiečiams, mažažemiams bei bežemiams. Gautą žemę naujieji šeimininkai galėjo parduoti, įkeisti, dovanoti ir kt.

1924 m. Žemės reformos valdyba „apkarpė“ Merkinės Kryžiaus Išaukštinimo cerkvei priklausančio žemės Kalubiškių palivarke bei šalia Merkinės mstl. sklypus, palikdama jai 80 ha.

Nuo 1922 m. lapkričio mėn. prasidėjo matininko K. Steigvilos tarnybos stažas Lietuvos žemės tvarkymo departamente. 1923 m. viduryje Lietuvoje įsigaliojo „Žemės tvarkymo ir matavimo darbams privatiniu būdu vykdyti taisyklės“. Jų 1-asis str. skelbė: „Žmonės, kurie nori žemės tvarkymo ir matavimo darbus privatiniu būdu Lietuvoje vykdyti, turi gauti iš Žemės tvarkymo ir matavimo departamento atatinkamus liudijimus.“ Privatūs matininkai savo veikloje naudojosi šiomis teisėmis: „Visus ž. ū. reikalams matavimo darbus

Iš kairės: Merkinės felčeris A. Plutulevičius, matininkas K. Steigvila, policijos nuovados viršininkas P. Barzda, banko tarnautojas J. Bakanauskas. Merkinė, 1938 m. *Iš A. Antanevičiaus rinkinio*

atlikti ir šių darbų planus gyventojams išduoti. Planus sustatyti pristatymui jų notarams, žemės tvarkymo ir kt. įstaigoms. Kaimų ir miestelių išskirstymo vienkiemiais darbus vykdyti. Miestų ir miestelių matavimo ir planavimo darbus vykdyti.“ Panevėžietis su šeima gyveno bei užsiėmė privačia praktika Merkinės mstl. nuomojamoje sodyboje, šiandieninėje V. Sladkevičiaus gatvėje.

1927 m. Lietuvoje dirbo tik 182 matininkai. Žemės tvarkymo departamentas iš savo valdininkų reikalavo punktualumo, darbštumo, sąžiningumo, valstybiškumo (!) ir drausmingumo. 1923 m. Lietuvos matininkų profesinės sąjungos žurnalas „Matininkas“ Nr. 2–3 rašė: „Tarnybos statutas reikalauja sąžiningo pareigų vykdymo. Sąžiningas matininkas reikalui esant naktimis dirba, kad tik visa padirbtų laiku ir kaip reikiant. Administracijos pareiga darbą sekti, prie darbo skatinti ir nesąžiningai atlikusį darbininką bausti. Retas darbas nusiseka be skundų. Geriausia visai atsisakyti nuo dovanų ir geru noru duodamo maisto.“

1929 m. birželio 25 d. K. Steigvila buvo apdovanotas Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu (liudijimo Nr. 3062).

1929 m. pabaigoje Žemės reformos valdyba, remdamasi Žemės reformos įstatymo 70 str. 1 p. paskelbė, kad Merkinės valsč. Ežerynų (netoli Ryliškių k.) dvaras pagal vietos matininko paruoštą planą yra išskirstytas į vienkiemius bei perpavadintas Ežerynų kaimu.

1930 m. Alytaus apskr. dirbo 13 matininkų. Apskritis priklausė Marijampolės apygardos že-

mės tvarkytojo įstaigai. Ši ruošė kaimų skirstymo į viensėdžius, regiono melioravimo-nusausinimo, pievų kultūrinimo bei kt. planus.

1930 m. sausio 29 d. privačiam Merkinės valsčiaus matininkui K. Steigvilai suteiktas metinis leidimas Nr. 790 privačiai vykdyti žemės matavimo darbus.

Ano meto kaimas, pageidaudamas išsiskirstyti į vienkiemius, kaimo sueigos metu turėdavo surašyti ir pateikti prašymą Apygardos žemės tvarkytojui (jei nubalsuodavo virš 1/3 kaimo gyventojų). Prašymų gausėjo, o valdiškų matininkų trūko. Vieno kaimo skirstymo į vienkiemius darbai užtrukdavo iki 2 ar daugiau metų, nes žemė būdavo permatuojama, rūšiuojama bei įvertinama. Turtingesnių valstiečių kaimai, kad nereikėtų laukti savo skirstymo eilės apie 10 metų, galėdavo skirstytis į viensėdžius, pasamdę privatų matininką.

1931 m. K. Steigvilai buvo išduotas leidimas Nr. 1777 verstis privačia matininko praktika. 1935 m. gegužės 27 d. „Vyriausybės žinios“ paskelbė, kad Žemės reformos valdyba Merkinės valsč. II Mardasavo – Giriškių kaimą po išskirstymo į viensėdžius (vienkiemius) pavadino Giriškių kaimu. Šiandieną išlikęs tik Mardasavo kaimo vardas.

1935 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvoje įsigaliojo naujasis „Žemės tvarkymo įstatymas“. Jo normos įteisino „Prisiekusiojo matininko“ vardą. Šio įstatymo 180 str. skelbė: „Prisiekusiojo matininko vardas gali būti duodamas mokantiems lietuvių kalbą pilnateisiams Lietuvos piliečiams, kurie turi liudijimus, kad išėję atatinkamą žemės matavimo mokslą ir yra dirbę žemės tvarkymo darbą ne mažiau 3 metus.“ Toks asmuo Vyriausybės Žemės tvarkymo komisijos posėdyje turėjo prisiekti laikytis sąžiningai vykdyti žemės tvarkymo ir kt. įstatymų bei sumokėti Valstybės iždui solidžią 300 litų sumą.

1936 m. balandžio 21 d. Žemės ūkio ministras, vadovaudamasis naujuoju Žemės tvarkymo įstatymu, išdavė leidimą Nr. 3283 matininkui K. Steigvilai bei suteikė Prisiekusiojo matininko vardą.

1936 m. birželio 28 d. K. Steigvila Lietuvos šaulių sąjungos 17-ųjų metinių proga Merkinės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčioje prisiekė ištikimai tarnauti Šaulių sąjungai bei Lietuvai. Šaulius prisaikdino dekanas Andrius Juknevičius (1882–1941). K. Steigvila įsiliejo į XIX Alytaus šaulių rinktinės 21 Merkinės šaulių būrio šeimą. Iki 1940 m. rugpjūčio 27 d. (iki likvidacijos) darbštusis matininkas buvo nuolatinis šaulių valdybos (tarybos) ar kontrolės komisijos narys, būrio iždininkas, atsakingas už būrio finansus. 1937 m. veiklus aukštaitis priklausė XIX Alytaus rinktinės III Merkinės būriui, I skyriui (skyrininkas ats. jaun. leit. Jonas Volungevičius), buvo aktyvus vietos šaulių namų statybos iniciatorius bei fundatorius.

1938 m. kovo 11 d. Merkinės valsčiaus prisiekusysis matininkas K. Steigvila, įvykus pasienio su lenkais incidentui, atliko tiksliuosius matavimus Trasninko kaimo ribose.

1939 m. vasario 16-ąją Merkinės šaulių namuose matininkas K. Steigvila bei kt. aktyvūs nariai skaitė šauliams paskaitą.

1941 m. birželio 22 d. rytą į Lietuvą atūžė Vokietijos – Sovietų Sąjungos karas. Senųjų merkiniškių teigimu, K. Steigvila su žmona tą rytą buvo savo sodybos, šalia Merkinės bažnyčios, kieme. Tuo metu jų vaikai Tadas bei Vytautas buvo išėję pirkti pyragaičių į parduotuvę. Netikėto vokiečių Liuftvafės antskrydžio metu vienas pirmųjų aviacijos sviedinių pataikė į matininko kiemą. Abu Steigvilos (vyras ir žmona) žuvo vietoje. Miestelyje užvirė pragaras, nuo bombų krušos žuvo: iš Česukų k. į šv. pamaldas atėjusi Teresė Kvaraciejienė, merkiniškiai Domininkas Jankevičius, Stanislava Kirliauskaitė, Elena Ramaškevičiūtė, Povilas Sinkevičius bei kt. Daugelis buvo sužeisti. Bombardavimui pasibaigus, matininko šeimos draugas, buvęs Merkinės banko tarnautojas Juozas Bakanauskas (g. 1895 m.), išdraskytus Steigvilų kūnų likučius surinko ir su ašaromis akyse palaidojo miestelio kapinėse.

Iš Aukštaitijos atvykęs Kostas Steigvila per du savo darbo metų dešimtmečius liko ištikimas Lietuvos šaulių sąjungai, pelnė merkiniškių simpatijas, daugelio buvo gerbiamas bei mylimas. Šiandieną jo atminimą saugo tik garbingiausio amžiaus sulaukę merkiniškiai.

Merkinės šauliai. *Iš G. Lučinsko rinkinio*

Šaltiniai ir literatūra:

Lietuvos kariuomenės kūrėjai savanoriai (1918–1923). Čepas R., Kavaliauskas V. Versmė, 2017.
Lietuvos stačiatikių bažnyčia 1918–1940 m.: kova dėl cerkvių. Laukaitytė R. LII, p. 34.
Panevėžio Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios Gimimo metrikų aktų knyga 1899–1901 m.
Varėnos krašto šauliai. Česnulis V. Vilnius, 2008, p. 269–317.
Vermachto nusikaltimai Dzūkijoje 1941 m. birželį. Lučinskas G. Alytus, 2011, p. 225.
Žemėtvarkos pagrindai. Tarvydienė M. E. LŽŪU, 2007, p. 72–81.
Laikinosios Vyriausybės žinios. Įstatymas apie žemės tvarkomuosius darbus. 1919 m. gruodžio 17 d. Nr. 17, p. 1–2.
Trimitas. Rinktinėse ir būriuose. Merkinė. 1933 m. rugpjūčio 24 d. N. 34, p. 677–678.
Valdžios žinios. Matininkų kursai Kaune. Lietuva. 1920 m. Nr. 133.
Vyriausybės Žinios. Aukštesniosios kultūrtechnikų mokyklos įstatai. 1929 m. balandžio 15 d. Nr. 297, p. 10–11.
Vyriausybės Žinios. Išskirstytų vienasėdžiais kaimų pavadinimų pakeitimas. 1935 m. gegužės 27 d. Nr. 483, p. 4.
Vyriausybės Žinios. Išparceliuotų dvarų pavadinimų pakeitimas kaimais. 1929 m. lapkričio 12 d. Nr. 312, p. 6–8.
Vyriausybės Žinios. Žemės reformos įstatymas. 1922 m. balandžio 3 d. Nr. 83, p. 1–6.
Vyriausybės Žinios. Žemės tvarkymo įstatymas. 1925 m. rugpjūčio 5 d. Nr. 200, p. 1–10.
Vyriausybės Žinios. Žemės Reformos įvedamasai įstatymas. 1920 m. rugpjūčio 18 d. Nr. 454, p. 1.
Vyriausybės Žinios. Žemės tvarkymo įstatymas. 1935 m. rugpjūčio 23 d. Nr.494, p.1–14.
Vyriausybės žinios. Žemės tvarkymo ir matavimo darbams privatiniu būdu vykdyti taisyklės. 1923 m. liepos 5 d. Nr. 135, p. 2–3.
Vyriausybės Žinios. Žemės Ūkio žemės įgijimui tvarkyti įstatymas. 1939 m. balandžio 20 d. Nr. 642, p. 283–284.
Vyriausybės Žinios.Žemėtvarkos darbams vykdyti instrukcija. 1928 m. birželio 28 d. Nr. 279, p. 1–20.
Žemėtvarka ir Melioracija. Iš mūsų gyvenimo. 1936 m. lapkričio mėn. Nr. 3, p. 58–59.
Žemėtvarka ir melioracija. Oficialinis skyrius. Privatūs matininkai. 1930 m. rugsėjo mėn. Nr. 3, p. 63.
Žemėtvarka ir Melioracija. Prisiekusiųjų matininkų sąrašas. 1939 m. gegužės–birželio mėn. Nr. 3, p. 199.
Žemėtvarka ir Melioracija. Privatūs matininkai. 1931 m. kovo mėn. Nr. 1, p. 119–120.
Žemėtvarka ir Melioracija. Tarnavusieji Žemės Tvarkymo Departamente matininkai 1919–1936 m. 1936 m. gruodžio mėn. Nr. 4, p. 87–90.
Juozo Bakanausko, Stasio Keidūno prisiminimai.

JONAS VAJĖGA (1901–1941)

Merkinės policijos nuovados viršininkas, Merkinės šaulių raitelių būrio vadas

Arūnas Amšiejus

XX a. 3–4-ame dešimtmetyje Lietuvos šaulių sąjunga – sukarinta patriotinė visuomeninė organizacija savo populiarumu bei narių skaičiumi buvo viena iš lyderių šalyje. Ji paliko gilų pėdsaką Nepriklausomybės kovose, vėliau patriotiškai auklėjo visuomenę, ją ruošė ginklu ginti Tėvynę. To meto Merkinės mstl. šauliai jungėsi į šaulius, šaulius raitininkus bei šaulius ugniagesius. Visi jie priklausė XIX Alytaus šaulių rinktinei.

Vienas veikliausių šaulių vadų buvo Jonas Vajėga. Jis buvo Merkinės šaulių namų statybos iniciatoriumi – komiteto pirmininku, Merkinės šaulių raitelių būrio vadu, šaulių ugniagesių komandos viršininku, Priešgaisrinės propagandos komiteto pirmininku, Alytaus apskrities policijos tarnautojų taupomosios bei skolinamosios kasos revizijos komisijos pirmininku, Lietuvos policijos sąjungos Alytaus skyriaus sporto sekcijos vadovu bei jojimo sporto entuziastu. J. Vajėgos nuopelnai valstybei buvo aukštai įvertinti „Tautos vairininko“ Valstybės Prezidento Antano Smetonos (1874–1944). Veiklusis šaulys buvo apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės medaliu, o 1935 m. D. L. K. Gedimino V laipsnio ordinu. 1938 m. vasario 16 d. Estijos ugniagesių sąjunga už nuopelnus ugniagesyboje Merkinės šaulių ugniagesių komandos viršininką – policijos nuovados viršininką J. Vajėgą apdovanojo III laipsnio Garbės ženklu (kryžiumi).

Jonas Vajėga, sūnus Prano, gimė 1901 m. liepos 6 d. Kučgalio k. Papilio vlsč. Biržų aps. Jo tėvai buvo ūkininkai, turėjo 24 ha žemės. J. Vajėga Papilio mstl. baigė pradžios mokyklą, o 1912 m. pradėjo lankyti Biržų mokyklą. Tačiau Pirmasis pasaulinis karas mokslus nutraukė. Tik 1919 m. aukštaitis mokyklą baigė. J. Vajėgos tėvai norėjo, kad sūnus būtų dvasininku. 1920–1921 m. J. Vajėga studijavo dvasinėje seminarijoje, tačiau ją metė. 1921–1923 m. dirbo pedagogu pradžios mokykloje. 1923–1925 m. atliko karinę tarnybą Vytenio 9 pėstininkų batalione Marijampolėje. 1925 m. spalio 1 d. J. Vajėga pasirinko sunkią, visuomenėje nevienareikšmiškai vertintą policininko karjerą. Čia susituokė su Antanina Strimaityte, dukterimi Mato, (1903–1990). 1926 m. vasario 11 d. Marijampolės apskr. Gudelių mstl. jiems gimė dukra Jonė Vajėgaitė (Marciukienė). 1926 m. liepos 1 d. J. Vajėga paaukštintas į vyr. policininkus. 1927 m. vasario 1 d. paskirtas nuovados viršininko padėjėju. 1927 m. spalio 15 d. J. Vajėga kartu su šeima pesikraustė gyventi į kurortinį Palangos mst. (Kretingos apskr.), nes čia buvo paskirtas policijos nuovados viršininku. 1928 m. gegužės 8 d. šeimai gimė sūnus Stanislovas (2008 m. mirė). Tais pačiais metais aukštaitis įstojo į Lietuvos šaulių sąjungą. Nuo 1929 m. balandžio 15 d. J. Vajėga vadovavo Gargždų m. policijos nuovadai.

1930 m. spalio 15 d. likimas šeimą atbloškė į Dzūkiją – J. Vajėga skiriamas vadovauti Alytaus m. nuovadai. 1931 m. šeimai gimė dukra Aldona Vajėgaitė (Jaščemskienė). 1932 m. liepos 1 d. J. Vajėga Vidaus reikalų ministro parėdymu (įsakymu) skiriamas Alytaus apskr. viešosios policijos Merkinės policijos nuovados viršininku. Čia jis pakeitė Adolfą Daunorą (1903–1942). Naujam nuovados vadovui talkino vachmistrai Stasys Vaitkus, Juozas Bešonis, Vincas Černiauskas, polic. Vincas Kazočiūnas (1909–1937) bei kt. J. Vajėgos šeima greit buvo priimta į merkiniškių bendruomenę. 1935 m. vasario 12 d. A. Vajėgienė išrenkama Merkinės šaulių būrio moterų skyriaus vicepirmininke, nuo 1936 m. gegužės 26 d.

Antanina Vajėgienė ir Jonas Vajėga (su uniforma) su vaikais ir tėvais: Elžbieta Vajėgiene ir Pranciškumi Vajėga.
iš https://www.geni.com

skyriaus pirmininke (iki 1937 m. spalio 23 d.). Buvo ruošiamos šauliškos vakaronės, gegužinės, katalikiškų švenčių minėjimai, vaidinimai (pelnas skiriamas būsimiems šaulių namams) bei šaudymo pratimai. Sūnus ir dukros Jonė bei Aldona Vajėgaitės mokėsi Merkinės pradžios mokykloje, mergaitės lankė mokyklos bei bažnytinį chorus.

1933 m. Merkinės savanorių ugniagesių komanda priklausė vietos gaisrininkų draugijai, kurios valdybą sudarė vieni žydai. Komandą sudarė 23 lietuviai bei 6 žydeliai. Tarp gaisrininkų komandos lietuvių bei žydų iškilo konfliktas, kuris sustabdė visą ugniagesybos veiklą. 1933 m. rugpjūčio 13 d. buvo sušauktas Merkinės šaulių ugniagesių komandos steigiamasis susirinkimas. Jo metu buvo priimtas nutarimas steigti atskirą šaulių ugniagesių komandą. Komandos valdybos pirmininku išrinktas Feliksas Pempė (1904–1985), o sekretoriumi bei ilgalaikiu priešgaisrinės propagandos (agitacijos) komiteto pirmininku – J. Vajėga. 1935 m. balandžio mėn. žurnalas „Ugniagesis“, apžvelgdamas 1934 m. Alytaus apskrities ugniagesybos rezultatus bei vedamą propagandą, nurodo: „Veikliausias kaip ir 1933 m. buvo Merkinės komitetas, kuriam pirmininkavo nuovados viršininkas p. Vajėga.“ 1936 m. rugsėjo 6 d. J. Vajėga skiriamas šaulių ugniagesių komandos viršininku. Šaulių ugniagesių komanda iškėlė sau ambicingus planus pastatyti ugniagesių komandos stoginę, garažą, bei reikiamas priemones. Reikia paminėti, kad tuo metu ugniagesyba buvo vykdoma savanoriškai bei neatlygintinai!

1933 m. balandžio 29 d. įvyko Alytaus apskr. policijos valdininkų bei tarnautojų suvažiavimas, kurio svarbiausias tikslas buvo viešosios bei pasienio policijos tarnautojų taupomosios kasos steigimas. Jo metu buvo paruošti kasos steigimo įstatai ir išrinkti kasos steigėjai: Alytaus apskr. policijos vadas Aleksas Kondrackis (g. 1893 m.), Merkinės nuovados viršininkas Jonas Vajėga (išrinktas revizijos komisijos pirmininku), Alytaus pasienio baro I rajono (būstinė Liškiavos k.) viršininkas Pranas Straskauskas (1901–1938), VI pasienio raj. (būstinė Akmens k.) viršininkas Juozas Marčiūnas (g. 1897 m.) bei neseniai iš Merkinės policijos nuovados perkeltas į Alytaus m. nuovadą A. Daunoras. Iš taupomosios kasos pareigūnai turėjo galimybę gauti lengvatinę paskolą. Buvo manoma, kad taupomoji kasa mokys pareigūnus taupumo bei solidarumo. Po to Lietuvos policijos sąjungos Alytaus sk. narys A. Daunoras paskelbė pranešimą bei pasiūlė skyriuje įkurti įvairias sporto sekcijas. Įdomu, kad joms vadovauti bei kuruoti buvo paskirtas visas pulkelis „merkiniečių“: J. Va-

jėga – šachmatininkų, Silvestras Verseckas (1907–1958) – Jiezno nuov. viršininkas (1926 m. birželio 15 d. pažangiausiai baigė Merkinės vid. m-klos IV sk.) – lengvosios atletikos, Balys Karlonas – Nedzingės polic. nuovados viršininkas (S. Versecko klasiokas) – raitelių, Vytautas Kalanta (1906–1942) – Seirijų nuov. viršininkas – dviratininkų sekcijos bei kt. Buvo pranešta, kad Merkinės policijos nuovada lauke jau turi įsirengusi lygiagretes, „turniką“ (skersinį), kopėčias bei judamas kilpas. Alytaus m. bei kitos apskrities policijos nuovados šio sporto inventoriaus tuo metu dar neturėjo!

1935 m. rugsėjo 31 d. J. Vajėga skiriamas Merkinės šaulių raitelių būrio vadu. Jo iniciatyva įsigytos tautinės vėliavos, organizuotas balnų su kamanomis, iečių bei karabinų įsigijimas. 1936 m. birželio 20 d. J. Vajėga su raiteliais pasirodė Senovės dienos šventėje Daugų mstl. Alytaus apskr. 1936 m. rugsėjo 22 d. Merkinės policijos nuovados vadovas paskirtas vadovauti vienai iš 12 raitelių šimtinių (būrių) Senovės kario šventėje Alytaus mieste. Tuometinė Lietuvos šaulių sąjungos vadovybė skatino kurtis šaulių raitelių būrius. Karo atveju jie būtų panaudoti kaip mobilūs ryšininkai.

1936 m. rugsėjo 20 d. šaulių susirinkime buvo nutarta statyti būrio namus. J. Vajėga išrenkamas į šaulių namų statybos komitetą. Šis rūpinosi visais statybos reikalais. Buvo numatyta pastatyti erdvų, mūrinį 250 kv. metrų ploto pastatą, rūsyje su priešlėktuvine slėptuve bei ginklų sandėliu (tuo metu šauliai ginklus saugojo Merkinės policijos nuovados patalpose Dr. Bakšio g. bei Dariaus ir Girėno a. kampas), šaulių ugniagesių garažu, skaitykla, butu sargui, sale 300 žiūrovų bei kavine. Norėjosi šauliams štabo raštinės, muziejaus bei kambario kitoms organizacijoms. Reikėjo rasti projektuotoją, statybininkus, o pinigėlių turėta nedaug. Valsčiaus taryba su valsčiaus viršaičiu – ugniagesių rėmėju Jonu Jaskelevičiumi skyrė statyboms žemės sklypą bei 1000 Lt. Statybos darbai pajudėjo. 1937 m. spalio 2 d. „Lietuvos aidas“ rašė: „Reikia pažymėti, kad Merkinėje, šaulių bei šaulių ugniagesių įtaka jaučiama visose srityse... Ugniagesių komandai vadovauja ir namų statybos darbus vykdo nuovados viršininkas Vajėga.“ Taupant lėšas, senojoje Nemuno gatvėje, labai vaizdingoje vietoje buvo pastatyti erdvūs, mediniai šaulių bei šaulių ugniagesių namai. Statybose daug triūso įdėjo patys šauliai. Merkinės šaulių svajonė išsipildė. 1938 m. vasario 16 d. šventė jau vyko naujuose, nors ne visiškai užbaigtuose šaulių namuose.

J. Vajėga savo bei bendražygių nuveiktus darbus publikavo to meto policijos mėnesiniame žurnale „Policija“. 1937 m. pasirodė jo straipsnis „Praėjusių švenčių nuotrupos“, 1938 m. – „Policisto uoslė, kaip priemonė nusikaltimui išaiškinti“, „Neregys – vagis“ bei kt. 1935 m. periodinis savaitinis leidinys „Suvalkietis“ aprašė Merkinės šaulio, girininko Ksavero Dėdino (1905–1945) bei J. Vajėgos stambaus šerno medžioklę Bingelių k. miške, prie Merkio upės. Autorius stebėjosi, kad čia gyventojai seniai buvo matę šiuos žvėris.

1938 m. birželio 10 d. darbštusis J. Vajėga perkeliamas vadovauti Utenos m. nuovadai. Jį pakeitė naujas Merkinės policijos nuovados vadas Petras Barzda (1905–1963). Nuo 1939 m. lapkričio 1 d. J. Vajėga – Vilniaus 10-osios policijos nuovados vadovas, nuo 1940 m. balandžio 11 d. Vilniaus m. mažamečių (nepilnamečių) reikalų policijos nuovados viršininkas bei neilgą laiką policijos mokyklos viršininkas. Sostinėje policijos valdininkas su šeima gyveno tarnybiniame bute adresu Aušros Vartų g. 11-6. 1940 m. spalio 30 d. J. Vajėgą sovietų valdžia iš tarnybos atleido.

1941 m. birželio 6 d. J. Vajėga „už antisovietinę veiklą“ su šeima NKVD smogikų buvo suimtas. Antanina Vajėgienė su vaikais golgotos kelią nuėjo iki Rusijos platybių Troickojės r., Altajaus kr., vėliau į Pokrovsko m., Ordžonikidzevskio r., Jakutiją. 1947 m. moteris su dukromis iš Jakutsko lagerio bandė bėgti į Lietuvą. A.Vajėgienė buvo suimta, grąžinta į GULAG-ą , o dukroms Aldonai bei Jonei pavyko ne vieną tūkstantį kilometrų įveikti ir slapta sugrįžti į Tėvynę. Jonas Vajėga buvo kalinamas Lukiškių kalėjime, po to išvežtas į lagerį Sevurallago m., Garių r., Sverdlovsko sr. 1942 m. kovo 4 d. jį šiame lageryje NKVD nukankino. J. Vajėgos palaidojimo vieta nežinoma. Lietuva neteko energingo bei darbštaus savo sūnaus...

Šaltiniai ir literatūra:

Alytaus apskrities policija 1918–1940 metais. Noreika K. Alytus, 2016, p. 134.
Lietuvos gyventojų genocidas, I tomas (1939–1941) (A–Ž). 1998, p. 878.
Policininko atsiminimai. Kvaraciejus J. Merkinė, 2015, p. 60.
Varėnos krašto šauliai 1919–1940. Česnulis V. Vilnius, 2008, p. 30, 129, 154, 296, 395.
Dainava. Dievui garbė, artimui pagalba. 2012 m. Nr. 1, p. 4–9.
Lietuvos aidas. Merkinė. Per šią vasarą išaugo gražūs šaulių namai. 1937 m. spalio 2 d. Nr. 447, p. 9.
Lietuvos aidas. Merkinė. Sparčiai auga šaulių namai. 1937 m. rugpjūčio 14 d. Nr. 365, p. 8.
Rytas. Dzūkų senovės diena Merkinėje. 1936 m. birželio 11 d. Nr. 131, p. 2.
Policija. Alytaus apskr. policijos valdininkų ir tarnautojų suvažiavimas. 1933 m. gegužės 15 d. Nr. 10.
Policija. Alytus veikia. 1934 m. liepos 1 d. Nr. 13, p. 216.
Policija. 10 metų policijos tarnyboje. 1935 m. spalio 2 d. Nr. 19, viršelis.
Policija. Lietuvos policijos pareigūnų, bolševikų išvežtų į Rusijos gilumą sąrašas. 1943 m. lapkričio mėn. Nr. 1, p. 21–25.
Policija. Policijos sąstato pasikeitimai. 1927 m. lapkričio mėn. Nr. 11, p. 30–31.
Policija. Policijos valdininkų pasikeitimai. 1932 m. rugpjūčio 1 d. Nr. 15, p. 264.
Policija. Policisto uoslė, kaip priemonė nusikaltimui išaiškinti. 1938 m. spalio 2–15 d. Nr. 19–20, p. 395.
Policija. Policijos valdininkų pakeitimai. 1938 m. birželio 1 d. Nr. 11, p. 218.
Policija. Policijos valdininkai, paskirti į Vilniaus sritį. 1939 m. lapkričio 1 d. Nr. 21, p. 396.
Policija. Praėjusių švenčių nuotrupos. 1937 m. sausio 15 d. Nr. 2, p. 32.
Policija. Šauliai ir policija. 1932 m. gruodžio 1 d. Nr. 23, p. 432.
Policija. Sumani Merkinės policija. 1933 m. kovo 1 d. Nr. 5, p. 86.
Policija. Vilniaus miesto policija suskirstyta į 10 policijos nuovadų. 1939 m. gruodžio 1 d. Nr. 23, p. 432.
Policija. Užuojauta dėl motinos mirties. 1940 m. balandžio 1 d. Nr. 7, p. 126.
Suvalkietis. Alytus. 1932 m. vasario 28 d. Nr. 9, p. 5.
Suvalkietis. Merkinė. Nušovė 3,5 cnt. šerną. 1935 m. vasario 3 d. Nr. 5. p. 4.
Suvalkietis. Vyriausybė įvertino ir apdovanojo. 1935 m. kovo 10 d. Nr. 10, p. 4.
Trimitas. Iš šaulių gyvenimo. 1938 m. kovo 10 d. Nr. 10, p. 250–252.
Trimitas. Rinktinėse ir būriuose. Merkinė. 1933 m. rugpjūčio 24 d. Nr. 34, p. 676–678.
Trimitas. Senovės kario šventė Alytuje. 1935 m. rugsėjo 26 d. Nr. 39, p. 717.
Ugniagesis. Apdovanoti estų garbės ženklais. 1938 m. vasario mėn. Nr. 2, p. 17–18.
Ugniagesis. Bjaurus sumanymas. 1933 m. vasario mėn. Nr. 2, p. 14–15.
Ugniagesis. Komitetų veikla. Alytaus apskr. 1936 m. vasario mėn. Nr. 2, p. 9.
Ugniagesis. Komitetų veikla. 1938 m. gegužės mėn. Nr. 5, p. 21.
Ugniagesis. Merkinė. 1934 m. spalio mėn. Nr. 10, p. 17.
Ugniagesis. 1934 m. priešgaisrinės propagandos savaitės darbų apžvalga. 1935 m. balandžio mėn. Nr. 4, p. 26.
Ugniagesis. Priešgaisrinės propagandos savaitės komitetai pristato apyskaitas. 1938 m. liepos mėn. Nr. 7, p. 16.
Ugniagesis. Paskirtas brandmajoras. 1933 m. gruodžio mėn. Nr. 12, p. 18.
LCVA. F. 394, ap. 17, b. 5261, l. 1ap.
LCVA. F. R. 762, ap. 2, b. 717, l. 338.
LYA. b. b. Nr. P–11344.

PRANAS ŽILINSKAS (1904–1947)

Merkinės pradžios mokyklos vedėjas, šaulys, jaunalietuvis, tautininkas

Mindaugas Černiauskas

Pranas Žilinskas gimė 1904 m. rugpjūčio 23 d. Šaulys nuo 1921 m. Į Merkinę dirbti atvyko 1931 m., kai Švietimo ministro įsakymu buvo paskirtas dirbti Merkinės pradžios mokyklos vedėju. Čia jis pakeitė Mykolą Lukošiūną, kuris perkeltas į Kibyšių pradžios mokyklą, kur prieš tai vedėju dirbo P. Žilinskas.

P. Žilinskas bene dešimtmetį aktyviai rūpinosi pradžios mokyklos reikalas, įsijungė į visuomeninį Merkinės gyvenimą. Priklausė šaulių būriui, čia dirbo organizacinį darbą, kurį laiką ėjo būrio iždininko pareigas. 1933 m., Merkinėje įkūrus šaulių ugniagesių komandą, čia buvo išrinktas revizijos komisijos pirmininku.

Merkinėje aktyvūs buvo ne tik šauliai, tačiau ir „Jaunosios Lietuvos“ sąjunga, kurios tikslas buvo „telkti lietuvišką jaunuomenę tautiškam darbui, žadinti ir stiprinti jos tautinę ir valstybinę sąmonę, auklėti jaunuomenę tokią, kad mėgtų šviestis ir mokytis, kad būtų darbšti, blaivi, atspari, drausminga, ryžtinga ir apskritai, kad būtų doro būdo, stiprios dvasios ir sveiko kūno“. Jaunosios Lietuvos Merkinės skyrius įsisteigė 1930 m. Itin aktyviai veikti pradėjo nuo 1934 m., kai apylinkės vadu paskirtas būtent Pranas Žilinskas. Čia P. Žilinskas aktyviai ėmėsi švietimo veiklos. Antai 1933 m. lapkričio 26 d. laikraštis „Suvalkietis“ Nr. 48 rašo, „kad artinantis žiemai, Sporūta pradėjo darbą salėse. Merkinės Sporūtos vedėjas p. Žilinskas padarė visą eilę paskaitų – pranešimų Puvočių, Merkinės ir Raitininkų šaulių būriams, ir apylinkės jaunųjų ūkininkų rateliams. Sporūtos kursais yra didelis susidomėjimas, nes į kursus užsirašė gausus jaunimo skaičius“.

1934 m. sausio 20 d. Mardasavo pradžios mokykloje įvyko Vilniui vaduoti sąjungos Mardasavo skyriaus susirinkimas. P. Žilinskas čia skaitė paskaitą Vilniaus vadavimo reikalu. „Klausė pilnutėlė mokykla. Po paskaitos į VVS įstojo virš 50 asmenų. <...> Pažymėtina, kad pusė šio kaimo gyventojų neša „brolių“ lenkų sunkų jungą ir laukia, kada atžygiuos tikrieji broliai laisvės vėliavą nešini.“

1934 m. vasario 4 d. Merkinės valsčiaus savivaldybės salėje įvyko Merkinės valsčiaus mokytojų konferencija. „Dalyvavo Alytaus apskrities I rajono pradžios mokyklų inspektorius p. Židanavičius ir 23 mokytojai. Konferenciją atidarė Merkinės Nr. 1 pradžios mokyklos vedėjas p. Žilinskas. <...> Mokytojas Žilinskas skaitė paskaitą „Visuomeninis mokytojo veikimas“. Ilgoj paskaitoj iškėlė daug naudingų minčių. Šis referentas sukėlė gyvų diskusijų ir įvairių pasiūlymų. Inspektorius turininga kalba ragino mokytojus domėtis p. Žilinsko iškeltu klausimu. Po to įsteigtas L. T. M. Dr. J. Basanavičiaus S-gos Merkinės skyrius. Nariais įsirašė beveik visi konferencijoj dalyvavę mokytojai. Į valdybą įeina: Žilinskas Pranas, Lekavičius Rapolas, Paulaitis Jonas ir Lukošiūnas Mikas.“

1934 m. mokytojo Juodelės iniciatyva Druskininkų kaime įsteigtas JSO klubas, į kurį tuoj įstojo virš 30 jaunuolių. P. Žilinskas čia skaitė paskaitą „Kaimiečiai turi sportuoti”.

1934 m. P. Žilinskas aktyviai organizuoja apylinkės JSO klubų sąskrydį. „Jaunoji karta“ 1934 m. Nr. 27 rašė: „Birželio mėn. 17 d. buvo šios apylinkės dzūkams nemacyci dzyvai – JSO klubų sąskrydėlis. Viso valsčiaus klubų sportininkai išsirikiavo prie valsč. s-bės rūmų ir, orkestrui grojant, nužygiavo į bažnyčią pasimelsti. Po pamaldų sportininkai išsirikiavo Dariaus ir Girėno aikštėje, kur pagerbė žuvusius už Lietuvos nepriklausomybę. Jaunalietuvės – sportininkės uždėjo ant žuvusiųjų paminklo ąžuolų lapų vainiką. Iš Alytaus apygardos buvo atvykęs JSO sporto vadas Abramaitis ir rajono vadovybės narys apskrities agronomas Smailis. Šventei pritaikytas kalbas pasakė LTM Dr. Basanavičiaus s-gos Merkinės skyriaus valdybos pirmininkas Žilinskas ir rajono vadovybės narys apskrities agronomas Smailis. Sportininkai, raitininkai ir gausiai susirinkusi minia sušuko galingą valio už Tautos Vadą Antaną Smetoną ir visą Tautinę Vyriausybę: orkestras sugrojo Tautos Himną. Po to ėjo organizacijų ir įstaigų sveikinimai.

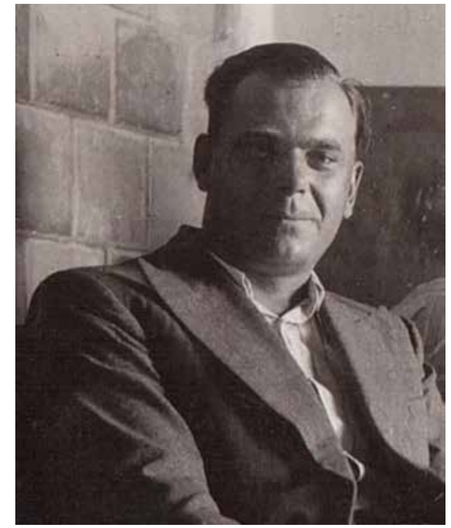

Pranas Žilinskas
Iš Merkinės krašto muziejaus fondų

Sąskrydyje dalyvavo 120 sportininkų ir 30 sportininkių: atlikti devyni sporto pratimai. Paskiau ėjo lengvoji atletika ir rungtynės tarp Merkinės ir Kibyčių jaunųjų sportininkų. Nugalėjo Merkinė. Toliau buvo rodomi komiški žaidimai, po kurių buvo įdomus Sporūtos raitininkų sportas. Raitininkams vadovavo šimtinės vadas nuovados viršininkas Vajėga. Merkinės valsčiuje šį pavasarį įsisteigė 10 JSO klubų.“

1935 m. sausio 12 d. jaunalietuvių susirinkime tėvūnas P. Žilinskas skaitė paskaitą „Jaunatvė“. Kovo 11 d. paskaitą apie mandagumą. Balandžio 6 d. paskaitą „Lietuvių tautos idealai“. Aktyviai Žilinskas dalyvauja birželio mėn. organizuojant „Senovės dieną“, apylinkės jaunalietuvių sąskrydį ir sporto šventę.
1936 m. kovo 19 per visų tautiškų organizacijų iškilmingą susirinkimą P. Žilinskas skaitė paskaitą „Kas yra tauta“, plačiai nušviesta Juozo Tūbelio veikla, pasiųstas sveikinimas nuo susirinkusiųjų. Vakare jaunalietuviai suruošė vaidinimą „Lietuviai, pabuskite“, Augonio vedamas kvartetas sudainavo keletą tautiškų dainų, jaunalietuvės merginos sušoko baletą.

1937 m. „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos vado įsakymu Nr. 27 Pranas Žilinskas jo paties prašymu buvo atleistas iš JLS Merkinės apylinkės skyriaus vado pareigų, vietoj jo paskirtas pašto viršininkas Jonas Jankauskas.

P. Žilinskas atsidėjo ne tik visuomeninei veiklai, domino jį ir verslas. Antai „XX amžius“ 1938 m. liepos 19 d. Nr. 161 paskelbė, kad „Merkinė steigia didelę plytinę“. O jos steigėjas – P. Žilinskas. „Per vietos lietuvių kooperatyvą jau parvežtos mašinos ir rengiamasi netrukus pradėti gaminti plytas. Naująja plytine susidomėję ir ūkininkai.“

P. Žilinskas buvo vedęs. Jo žmona Antanina Žilinskienė-Turčinavičiūtė (g. 1908 m. gegužės 31 d.). Su žmona 1929 m. susilaukė dukrelės Danutės.

Anūkės Jolantos Paškevičiūtės liudijimu, Pranas Žilinskas 1939 metais buvo perkeltas į Vilnių gimnazijos Naujojoje Vilnioje direktoriumi. Po karo šeima persikėlė į Kauną. 1947 m. P. Žilinskas dingo be žinios. Apie jį LCVA duomenų nerasta.

Šaltiniai ir literatūra:

Trimitas. 1933 m. birželio 29 d. Nr. 26 p. 517.

Suvalkietis. 1933–11–26, Nr. 48 (187), p. 5; 1934–02–04, Nr. 5 (197), p. 5; 1934–02–18, Nr. 7 (199), p. 5; 1934–06–10 Nr. 23 (215), p. 5; 1934–11–25 Nr. 47 (239), p. 4.

Švietimo ministerijos žinios. 1931 m. Nr. 8, p. 1.

Jaunoji karta. 1934–07–08, Nr. 27 (164), p. 434; 1935–01–20. Nr. 3 (192), p. 63; 1935–03–10. Nr. 10 (199), p. 218; 1935–03–24. Nr. 12 (201), p. 270; 1935–04–21. Nr. 16 (205), p. 353; 1935–06–16. Nr. 24 (2013), p. 521; 1935–12–01. Nr. 48 (237), p. 1034; 1936–04–05. Nr. 14 (255), p. 299; 1936–05–24. Nr. 21 (262), p. 444; 1937–03–14. Nr. 11 (304), p. 225;

XX a. 1938–07–19 Nr. 161 (616), p. 9.

JONAS JESKELEVIČIUS (1885 – 1948)

Knygnešys, viršaitis, tautininkas, dzūkas

Sakalas Gorodeckis

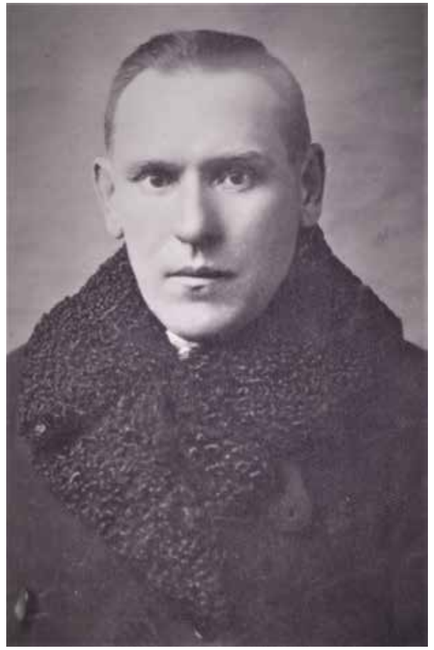

Jonas Jeskelevičius. *Iš S. Gorodeckio albumo*

Mano senelis, Jonas Jeskelevičius (kitur rašoma Jaskelevičius), gimė apie 1885 m. Puvočių kaime apsišvietusių dzūkų šeimoje, sodyboje ant Merkio kranto prie pat dabar jau išnykusio tilto, per kurį ėjo anuomet svarbus vieškelis. Tarp trijų dukterų, Jecentos, Malvinos ir Ievos, buvo vienintelis Vinco ir Domicelės sūnus. Matyt, kad proseneliai buvo išsilavinę lietuvybės puoselėtojai, nes senelis Jonas įsitraukė į draustos lietuviškos spaudos platinimą, tapdamas knygnešiu juostoje tarp Liškiavos, Merkinės, Marcinkonių ir Perlojos. Panaikinus spaudos draudimą, įkūrė knygynėlį Merkinėje. Užgriuvus Pirmojo pasaulinio karo negandoms, pasitraukus vokiečiams, 1919–1920 m. Merkinės apylinkės pakliuvo į pilkąją fronto juostą tarp lenkų ir lietuvių karių. Tad senelis greičiausiai tapo vienu iš pirmųjų lietuviškos valdžios organizatorių apylinkėse, nes, nužymėjus demarkacinę liniją, buvo paskirtas Merkinės, didžiausio tuometinėje Lietuvoje valsčiaus, viršaičiu. Gimtoji sodyba liko anapus Merkio. Lenkų valdžia, keršydama už lietuvišką veiklą, namą rekvizavo pasienio užkardai. Matyt, kad gimtųjų namų ilgesio vedinas senelis rengė Merkinės moksleivių ekskursijas pažiūrėti į okupuotą Lietuvą per Merkį ties Puvočiais (ekskursijų fotografijoms buvo lemta pasiekti mūsų laikus).

Jonas Jeskelevičius 1922 m. vedė daug jaunesnę Musteikos kaimo dzūkų šviesuolių Miškinių gražuolę dukrą Juzę (g. 1901). Būtent jų namuose žymus gamtininkas, sąmoningai lietuviškas bajoras Tadas Ivanauskas buvo įrengęs pradinę mokyklą. Įdomu, kad vestuvės įvyko lenkų okupuotoje Musteikoje, bet žmoną Jonas kažkokiu būdu parsivežė į didžiąją Lietuvą.

Taigi, Merkinės valsčiaus valdžia įsikūrė Vazos namo pirmajame aukšte, o antrajame buvo įrengtas butas viršaičio šeimynai. Čia 1923 m. seneliams gimė dukra Birutė Helena, 1926 m. – mano mama Ona ir 1929 m. – sūnus Gediminas. Senelis Jonas ėmėsi aktyvios bendruomeninės ir kultūrinės veiklos, rengė Senovės dienas, būdamas tautininku sugebėjo telkti visus čia gyvenančius – nuo žydų iki gudų.

Prie valsčiaus buvo įsikūrusi policijos nuovada ir pasienio užkarda kartu su dabokle. Viršaičio žmona Juzė turėjo maitinti sulaikytuosius, kurių netrūko daboklėje, tad įkūrė viešą valgyklą, turgaus dienomis perpildytą suvažiavusių dzūkų ūkininkų. Valgyklai plečiantis, kad galėtų pati apsirūpinti produktais, prie pat demarkacinės linijos Noruliuose močiutė įsigijo ūkį. Čia pat dirbę Lietuvos žvalgybininkai irgi turėjo veiklos: pasienis buvo arti palankiausių vietų reikalingiems žmonėms nepastebėtiems kirsti demarkacinę liniją. Mama prisimena, kad, būdama vaiku, apkamšyta lietuviška spauda, būdavo vežama vasarai pas senelius į Musteiką. Su savo mama Juze ji daug kartų vežimu kirto demarkacinę liniją per niekieno netaisomą skylėtą Merkio tiltą ties Puvočiais. Tas lietuvybės išsaugojimo rūpestis eina nepertraukiama gija per visas mūsų gimines šakas.

Merkinės valsčiaus viršaitis Jonas Jaskelevičius su šeima ir svečiais tarnybiniame bute, kuris buvo Vazos namo antrajame aukšte (apie 1930 m.). Velykų rytas. Iš dešinės: Juzė Miškinytė- Jaskelevičienė, Ona Jaskelevičiūtė, Birutė Jaskelevičiūtė, Gediminas Jaskelevičius, viršaitis Jonas Jaskelevičius, kiti du nežinomi.
Iš S. Gorodeckio albumo

Tarsi aidas tų dienų archyve išliko nuotrauka, kaip senelis, būdamas viršaičiu, pasitinka Lietuvos Respublikos Prezidentą Antaną Smetoną, atvykusį į valsčiaus organizuotas Senovės dienas, vykusias Merkinėje 1935 m. birželio 9–10 d. Kažkur už kadro šalia savo tėvo liko mano dešimtmetė mama Ona Jaskelevičiūtė, laikanti rankose lauko gėlių puokštę ir laukianti progos ją įteikti Prezidentui. Gūdžiais sovietiniais laikais mama apie tai mums ne kartą išdidžiai pasakojo neabejotinai vildamasi, kad bus atkurta Lietuvos valstybė. Tuokart Prezidento delegacijoje tarp lydinčiųjų buvo ir mano tėtis Stasys Gorodeckis, vienas iš tuometinių Lietuvos skautų vadovų, dar nežinojęs, kad po dešimtmečio mano mamos ir tėčio gyvenimo keliai sueis kartu taip godotame ir atgautame Vilniuje.

1936 m. senelių keliai išsiskyrė, ir Juzė su vaikais išsikėlė gyventi į Alytų, tuometinės apskrities centrą, o 1939 m. rudenį į Vilnių. Močiutė, patyrusi galvos traumą, netikėtai 1940 m. pabaigoje mirė, taip liko trys vaikai našlaičiais. Senelis tuo metu, matyt, jau buvo atleistas iš pareigų ir, panaikinus demarkacinę liniją, sugrįžo gyventi į Puvočius. Pasitraukimas iš Merkinės į kaimą išgelbėjo nuo pirmųjų trėmimų ir didesnių sovietų valdžios persekiojimų, to neišvengė kiti bičiuliai – Merkinės inteligentai.

Nelaimei pokaryje seneliui Jonui, kaip turinčiam pasitikėjimą, Puvočiuose buvo lemta tapti kaimo seniūnu. Karštą 1948 m. liepos 30-ios naktį ilgametis Merkinės valsčiaus viršaitis neaiškiomis aplinkybėmis buvo nušautas. Palaidotas Puvočių kaimo kapinėse. Lankantis Puvočiuose 1994 m. speiguotą žiemą išvažiuojamajame teismo posėdyje dėl žemės nuosavybės teisių atkūrimo, susirinkę senoliai pagarbiai, net nežinodami, kas aš toks, nustebę porino, kad, matyt, būsiu Jeskelevičių palikuonis, esą toks panašus.

Dukterys apie tėvo mirtį tuo metu nesužinojo: mama Onutė Vilniuje, būdama VU studentė, suimta už sužeisto partizano slaugymą, jau buvo tardoma Vilniaus KGB rūmuose, vėliau kalėjo Taišeto lageriuose, o teta Birutė, pasikeitusi mergautinę pavardę, jau buvo išsikėlusi gyventi ir mokytojauti į Aukštaitiją. Tik gerokai nuslūgus skaudiems pokario išgyvenimams, mama ir teta atkūrė santykius su išlikusiomis giminėmis ir pradėjo lankyti jiems skaudžias jaunystės vietas. O tai, kad Vazos namo balkonas buvo pagrindinė mamos apžvalgos aikštelė vaikystėje Merkinės įvykiams sekti, lieka maloniu faktu giminės ir Merkinės istorijoje, kurią po kruopelytę atkuria ir pagerbia savo krašto patriotai.

Žemiau pateikiamos fotografjos yra iš A. Černiausko, A. Antanevičiaus, G. Stravinskienės, V. Čiurlionytės, J. Naujalio, J. Paulaičio, D. Bingelienės, L. Gaidukevičienės, R. Viniarskaitės, G. Lučinsko, M. Matulaitytės-Paukštienės, A. Šuliūno, S. Gorodeckio, A. Dudavičiaus, Romaškevičių, Ulbinų, Janavičių šeimų albumų, Lietuvos nacionalinio muziejaus, Lietuvos liaudies buities muziejaus ir Merkinės krašto muziejaus fondų

Ant tilto per Nemuną ties Merkine

Girininkas S. Klimavičius ir Aleksonytė Merkinėje

Ant tilto per Nemuną ties Merkine

Gilšės ežeras prie Subartonių kaimo. Valtyje J. Tamošaitis ir S. Paulaitienė. 1931 m.

Ant tilto per Nemuną ties Merkine

Feliksas Pipas (gyveno užnemunėj, dirbo avių kailiadirbiu) ir Kvaraciejus – restorano Merkinėje savininkas. L. Pigago nuotrauka

Jaunimas ant bezdžionių tilto per Merkio upę

Jaunimas Merkinėje 1934 m. vasario 13 d.

Iškyla prie upės

Iškyla prie Merkinės piliakalnio, L. Pigago nuotr.

Iškyla prie Nemuno. L. Pigago nuotrauka

Iškyla prie upės

Girininkas S. Klimavičius

Fedotovų šeima Merkinėje apie 1914 m.

Bingelių kaimo gyventojai prieš išsiskirstant į vienkiemius. L. Pigago nuotrauka, 1934 m.

Marija Fedotovaitė (g. 1912 01 01) Merkinėje

Atvirukas. Kitoje pusėje užaršas: „Sveikinu Kalėdų Šventėm. Linkiu linksmai sutikti ir praleisti su ta panelia, kuria širdį turėsit. Merkinė, R. Zarauskui. 1939 m. gruodžio 25 d.“

Stefanija ir Juozas Ulbinai su dukrele Irena

Kaminskienė su dukromis Uciekos dvare 1928 m.

Judelio Milero foto ateljė

Itin gerai merkiniškių vertintas Merkinės policininkas Jonas Dudavičius.

Merkinės pasienio policininkas Dubickas.
J. Milero nuotrauka, 1935 m.

Pranas Giedra, Uršulė Giedrienė su vaikais Vincu ir Pranu. 1938 m., Merkinė

Pasienio policininkas, Puvočių būrio šaulys Viktoras Jankūnas (g. 1913 m.) su žmona Katrina. V. Jankūnas nužydytas sovietų partizanų 1944 m. ties Juodšilių k. Katrina pokariu buvo Lietuvos partizanų ryšininkė Mardasavo k.

Per Dievo kūno šventę Merkinėje.

Merkiniškiai. Iš kairės Pogoželskas Juozas (sušaudytas vokiečių okupacijos metais Alytuje), antras p. Keidūnas. 1927 m.

Marija Fedotovaitė (g. 1912 01 01) Merkinėje

Merkinėje, 1926 m.

Šv. Mergėlės Marijos garbinimas

Kalėdų šventė Merkinės stačiatikių šeimose. Centre sėdi popas Žukas

Karūnos nešėjos procesijose

Kitoje nuotraukos pusėje užrašyta „Alenai Dzimanavičiūtei nuo pono Dūdos. 1936 m. Kalėdos“. Judelio Milero nuotrauka

Kitoje nuotraukos pusėje užrašyta „Prisiminimui su visais Merkinės policininkais, 1935 m. lapkričio mėn. Dzimanavičiūtei dovanoja Juozas“

Kitoje nuotraukos pusėje užrašyta „Mažojo choro altui Alenai Dzimanavičiūtei minint Motinos dieną Merkinėje 1936 m.“

Kunigas K. Ribikauskas ir parapijiečiai prie senosios Merkinės klebonijos (dabar Piliakalnio g. 9)

Laidotuvės Merkinėje

Laidotuvės Merkinės bažnyčioje

Prisiminimui. Dudoms nuo Mainelių.

Dr. Bakšio gatvėje Merkinėje

Merkinės bažnyčios choras 1938 m. centre sėdi ilgametis choro vadovas, mokytojas Juozas Gutauskas (1893–1968), dirbęs Merkinėje nuo 1927 m.

Merkinės totorių vestuvės

Merkinės vls. viršaitis J. Jaskelevičius su šeima ir svečiais

Merkiniškių iškyla miške

Molneraitės ir Lukošiūno vestuvės

Po spektaklio, 1930 m.

Merkinės bažnyčios choras 1938 m.

Prie tilto per Nemuną ties Merkine

Prie G. Fedotovo namo, J. Bakšio g. 14

Prie Nemuno ties Merkine. *J. Milero nuotrauka*

Pramogos

Prie Subartonių ežero 1931 m. Tamošaitis Jonas ir Paulaičiai. Jonas Paulaitis su šaulio uniforma ir ženklu

Nemune ties Merkine

Pasiplaukiojimas Nemune

Merkinėje. Sėdi iš kairės Marija Pogoželskaitė-Čiurlionienė, Kotryna Čiurlionienė, Kazys ir Vlada Pogoželskai. Stovi iš kairės Stasys Čiurlionis. Broliai Juozas, Stasys ir Kazys Pogoželskai

Iš kairės stovi Marija Pogoželskaitė-Čiurlionienė, Marijos brolis Juozas Pogoželskas, Marijos vyras Stasys Čiurlionis, Marijos mama Vlada Pogoželskienė, maža mergaitė – Irena Čiurlionytė. Merkinė, 1935 m.

Pogoželskų ir Čiurlionių šeima Merkinėje, Pogoželskų sodyboje

Pogoželskų ir Čiurlionių šeima sutinka Kalėdas

Pogoželskų sodybos kieme

Prie Stangės upelio. Iš kairės stovi Vanda Čiurlionytė, Irena Čiurlionytė, Vlada Pogoželskienė, p. Kotryna, nežinomas vyras, p. Vanda ir p. Marcinkevičienė

Prie šventinio stalo, Merkinė

Prie vandens malūno užtvankos

Sofija Paulaitienė su Masališkių (arba Subartonių k.) vaikais

Stefanijos Marciulevičiūtės vestuvės Merkinėje, 1937 m.

Vestuvės, Merkinė

Gale stalo sėdi Merkinės klebonas A. Juknevičius. XX a. IV dešimtmetis

Zakavolių kaime

Tiltas per Nemuną

Juozas ir Stefanija Ulbinai prie Merkinės piliakalnio

Iš dešinės stovi Marija Bakanauskaitė, Elena Bakanauskienė, Stefanija Bakanauskaitė, Jadvyga Bakanauskaitė. Prie namo tolėliau stovi Stasys Bakanauskas. Vienšėdis prie Merkinės

Pasisėdėjimas. Trečias iš dešinės sėdi Pranas Milius (Merkinės bažnyčios zakristijonas iš Maksimonių k.)

Nemune ties Merkine

Iš dešinės stovi Stasys Bakanauskas, Stefanija, Marija ir Jadvyga Bakanauskaitės

22-eji nepriklausomybės metai Merkinėje (1918–1940) / Sudarytojas Mindaugas Černiauskas,
Merkinė: Merkinės krašto muziejus, 2020, 352 p.: iliustr.

ISBN 978-609-95778-2-1

22-eji nepriklausomybės metai Merkinėje (1918–1940) – gausiai archyvinėmis fotografijomis iliustruota apybraiža apie Merkinę 1918–1940 m. laikotarpiu. Leidinyje pateikiama ano laikmečio nuotraukų ir dokumentų kopijų gausa, žinios apie miestelio ir valsčiaus ribose įvykusius nutikimus iš prieškario spaudos, amžininkų liudijimai ir dabarties istorikų tyrinėjimai bei įžvalgos – visa tai leidžia skaitytojui nusikelti į ano meto Merkinę ir suprasti, ko netekome II pasaulinio karo ir okupacijos metais.

Sudarytojas *Mindaugas Černiauskas*
Straipsnių autoriai: *Arūnas Amšiejus, Žygimantas Buržinskas, Algimantas Černiauskas, Mindaugas Černiauskas, Gintaras Lučinskas, Sakalas Gorodeckis.*

Redaktorė *Rita Černiauskienė*
Dizainerė-maketuotoja *Jurgita Volungevičiūtė-Brindzė*

Knygos tiražas 700 egz.
Spausdino VŠĮ „Pasaulio kalbos“

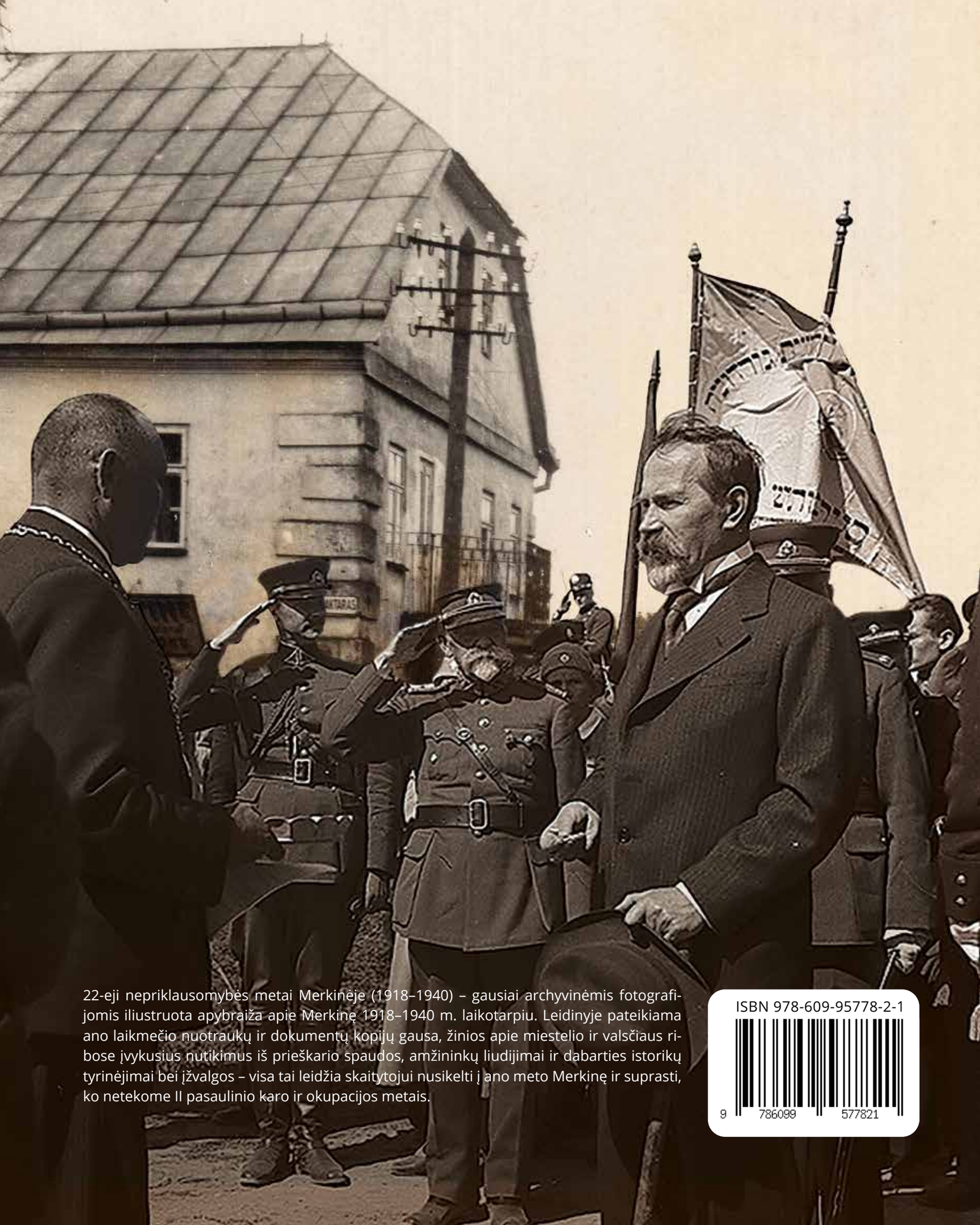

22-eji nepriklausomybės metai Merkinėje (1918–1940) – gausiai archyvinėmis fotografijomis iliustruota apybraiža apie Merkinę 1918–1940 m. laikotarpiu. Leidinyje pateikiama ano laikmečio nuotraukų ir dokumentų kopijų gausa, žinios apie miestelio ir valsčiaus ribose įvykusius nutikimus iš prieškario spaudos, amžininkų liudijimai ir dabarties istorikų tyrinėjimai bei įžvalgos – visa tai leidžia skaitytojui nusikelti į ano meto Merkinę ir suprasti, ko netekome II pasaulinio karo ir okupacijos metais.

ISBN 978-609-95778-2-1